Ivenets Memorial Book

Sefer Ivenits, Ḳamin, ṿeha-sevivah

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY – NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
YIZKOR BOOK PROJECT

NEW YORK, NEW YORK AND AMHERST, MASSACHUSETTS

THE STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY PROVIDES
ON-DEMAND REPRINTS OF MODERN YIDDISH LITERATURE

•

MAJOR FUNDING FOR THE
YIZKOR BOOK PROJECT WAS PROVIDED BY

Harry and Lillian Freedman Fund
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
David and Barbara Margulies
The Nash Family Foundation
Harris Rosen
David and Sylvia Steiner
Ruth Taubman

•

Original publication data

TITLE	Sefer Ivenits, Kamin, veha-sevivah.
DESCRIPT	484 p. : ill. ; 25 cm.
SUBJECT	Jews -- Belarus -- Ivenets.
	Ivenets (Belarus) -- Ethnic relations.
	Holocaust, Jewish (1939-1945) -- Belarus -- Ivenets.
ADD'L TITLE	Yizker bukh Iyenits, Kamin un svive

THIS BOOK MEETS A.N.S.I. STANDARDS FOR
PAPER PERMANENCE AND LIBRARY BINDING

PRINTED IN THE U.S.A.

ספר איבניץ,
קמין, והסביבה

מדמויותיה / פון אירע געשטאַלטן

בהגנת המולדת ובבנין הארץ

העיירה קמין

השואה והמאבק / אומקום אין קאַמף

דפי זכרון / געדענק בלעטער

הקדמה

בחרדת קודש, בצער נוקב וביגון רב ניגשנו להוציא לאור ספר זכרון זה.

יחד עם כל יתר אלפי הקהילות הקדושות, שם בנכר, שהושמדו על־ידי המרצחים הנאצים ועוזריהם, נמחתה מעל פני האדמה קהילת איבניץ, עיירתנו. נותרו רק אודים מוצלים מאש, אחד משבט ושניים ממשפחה. יתומים, אלמנות ואלמנים. מהם נכים, דוויים ושבורים בגופם וברוחם. איש־איש מהם נושא בליבו את דמויותיהם של יקיריו־יחידיו, איש־איש מהם וקינתו ובכיו על אבידות בנפש, על אשר ראו עיניו ואשר חזה מבשרו.

ימים חלפו, שנים נקפו ואט־אט החלה שארית הפליטה להתאושש. שוב הקימו בית ומשפחה, ואף שרשים היכו במולדתם החדשה־עתיקה־ישראל, אך זכרון ימי האימים טרם מש מנגד עיניהם. אז נולד בקרבם הרצון להנציח, למען היקרים שניספו ולמען בניהם, את זכר הימים הנוראים, שעברו עליהם ועל אבותיהם על אדמת־נכר בימי שלטון הנאצים.

חובה מצפונית ולאומית זו — להנציח את זכר קהילות איבניץ, קמין והסביבה — רבצה עלינו מאז תום מלחמת העולם השנייה. אולם כיצד נעשה את המלאכה? הן לא סופרים אנו ולא בני סופרים. אי הרוח שתעמוד במשימה זאת? אי המקונן, שיתנה את קינת השואה?

קומץ אנשים נותרנו, והאמצעים שעמדו לרשותנו היו מעטים מכדי שנוכל לבצע משימה זו. באנו איפא בדברים עם בני עיירתנו בארץ ובתפוצות וקראנום למלא מצווה וחובה לקדושינו שניספו, ולהנציח את זכר חייהם ומותם, לספר לבנינו ולבני־בנינו כל אשר קרה בימי־השואה.

חשיבות יתירה נודעת לספר זה לנוכח העובדה, שבני הדור הצעיר, ילידי הארץ, לא הכירו את מצב היהודים בגולה, לא כל שכן את זכר יהודי איבניץ עיירתנו.

לא קלה היתה דרכנו במילוי משימה זו: לא מעט ספקות קיננו בלבנו ועל מכשולים רבים היה עלינו להתגבר. וגם בהיות הספר תחת מכבש הדפוס — עדיין מיאנו להאמין כי אכן מימשנו את אשר קיבלנו על עצמנו.

רב־פנים הוא הספר: הועלו בו זכרונות על חיי אבותינו בדורות עברו, דמויות של בני העיירה, תנועות נוער ודפי גבורה וענות של יחידים וקבוצות

בימי השואה. דפים הרבה כתובים בעצב, דמעות ודם...

משימתנו הוגשמה הודות לעזרתם ולעידודם של בני עיירתנו בארץ ובגולה ועל כך יבואו כולם על התודה והברכה.

הוקרתנו ותודתנו נתונות למר חיים קשתן ולמר יוחנן גרנך על עזרתם בעריכת ספר זכרון זה.

תודתנו הלבבית שלוחה לצייר נחמן ברמן, איש גריאן, על ציורו את מפת איבניץ ואת בית הכנסת החדש.

הוקרתנו ותודתנו לעו"ד מאיר ארן (ארנובסקי), מצאצאי רוביזשביץ, יליד ניו־יארק, על תרומתו לספר זה בחומר תיעודי רב־ערך על אישים ורבנים מאיבניץ.

תודתנו העמוקה נתונה בזאת לעורך הספר, מר שמעון אושרוביץ (נכדו של ר׳ אריה צופין מקמין) על מסירותו למשימה קדושה זו, ועל שהקדיש מרצו, זמנו וידיעותיו והביא להופעת ספר הזכרון.

תל־אביב, אפריל 1973

ועד יוצאי איבניץ
בישראל ובתפוצות

קטעי מכתבים של בני עירנו בארצות הפזורה:

אהרון אושמן, ניו־יארק: אני ממציא לכם רשימה של איבנצאים, שתרמו את תרומתם למען הספר, אמשיך לטפל ואעשה כמיטב יכולתי למען הצלחת הספר. ברכותי נתונות לכם...

מאיר ליפשיץ, ארצות־הברית: ...אני שולח לכם בזה את תרומתי ומאחל לכם הצלחה במשימתכם הקדושה...

זליג קאסט, ארצות־הברית: ...גם אני איש איבניץ! ושולח לכם בזה את תרומתי למען הספר.

קלמן ציוועס, דרום־אפריקה: לאחי ואחיותי היקרים, בני איבניץ... דמעות צורבות זלגו מעיני בקראי את מכתבכם... אלוהים יברך אתכם ויעזור לכם במילוי מצוותכם הקדושה...

פ א ר ו ו א ר ט

מיט גרויסן ווייטיק און טיפן צער, זענען מיר צוגעטראָטן אַרויסצוגעבן דעם איווענצער יזכור־בוך.

צוזאַמען מיט אַלע אַנדערע יידישע קהילות, דאָרט אין גלות, איז אָפּגעווישט געוואָרן פון דער ערד אויך דער זכר פון דער איווענצער קהילה. געבליבן זענען נאָר איינצלנע, איינזאַמע, איינער פון אַ שבט, צוויי פון אַ משפחה. יתומים, אלמנות און אלמנס, קראַנקע, צעבראָכענע קערפּערלעך און גייסטיק. יעדער מיט די איינגעקריצטע געשטאַלטן פון זיינע טייערע און איינציקע, וועלכע ער האָט פאַרלוירן. יעדער מיט זיינע קינות און טרערן פאַר די פאַרלוסטן, פאַר דאָס וואָס זיינע אויגן האָבן געזען און וואָס ער האָט איבערגעלעבט.

טעג זענען פאַראיבער, יאָרן זענען פאַרגאַנגען און די שארית הפליטה האָט ביסלעכווייז אָנגעהויבן קומען צו זיך. מ׳האָט ווידער איפּגעשטעלט אַ היים און אַ משפחה און אַפילו געשלאָגן וואָרצלען אין דעם אַלט־נייעם פאָטערלאַנד — ישראל. אָבער די זכרונות פון יענע שרעקלעכע טעג זענען תמיד געשטאַנען פאַר זייערע אויגן. דעמאָלט איז געבוירן געוואָרן דער געדאַנק צו פאַראייביקן — פאַר זיך און פאַר די צוקונפטיקע דורות — דעם זכר פון די מוראדיקע טעג וועלכע זיי און זייערע עלטערן האָבן דורכגעמאַכט אין גלות, אין די טעג פון דער נאַצישער הערשאַפט.

דער דאָזיקער מאָראַלישער און נאַציאָנאַלער חוב — צו פאַראייביקן דעם אָנדענק פון א י וו ע נ י ץ, ק אַ מ י ן, וו אָ ל מ ע און אומגעגנט — האָט אונז ניט געלאָזט רוען זינט דעם ענדיקן פון דער צווייטער וועלט־מלחמה. אָבער ווי אַזוי פאַרווירקלעכט מען עס? מיר זענען דאָך נישט קיין סופרים און נישט קיין בני סופרים: ווו נעמט מען דעם מוט צו באַשרייבן דאָס אַלעס? ווו נעמט מען דעם כוח צו באַוויינען דעם גרויסן אומגליק?!

בלויז אַ קליינע צאָל זענען מיר דאָך פאַרבליבן, און אונדזערע מיטלען און כוחות זענען געווען צו אָרעם כדי צו פאַרווירקלעכן אַזאַ אויפגאַבע. מיר האָבן זיך דעריבער פאַרבונדן מיט אונדזערע שטאָטישע, דאָ אין ישראל און אויך אין חוץ־לארץ, און גערופן זיי העלפן פאַראייביקן אונדזערע קדושים און דערציילן אונדזערע קינדס־קינדער דאָס אַלץ וואָס ס׳האָט געטראָפן אין תקופה פון שרעק־לעכן חורבן.

באַזונדער וויכטיק איז דער ספר פאַר אונדזערע קינדער וועלכע ווייסן בכלל נישט דעם לעבן פון זייערע עלטערן אין גלות — און פון איוועניצער לעבן — בפרט.

אונדזער וועג צו רעאַליזירן די דאָזיקע אויפגאַבע איז נישט געווען קיין לייכטער, נישט ווייניק ספקות האָבן אונדז באַהערשט און א סך שטרויכלונגען האָבן מיר געדאַרפט בייקומען. אַפילו אַז דער בוך איז שוין געווען אין דרוק — איז אונדז שווער געווען צו גלויבן אַז אונדזער אויפגאַבע איז פאַרווירקלעכט געוואָרן...

אלזייטיק איז אונדזער ספר: עס זענען אין אים אַרויסגעברענגט געוואָרן זכרונות וועגן לעבן פון אונדזערע עלטערן אין די פאַרגאַנגענע דורות, געשטאַלטן פון איוועניצער יידן, פון יוגנט אָרגאַניזאַציעס, און בלעטער פון גבורה און פיין פון יחידים און גרופן אין די טעג פון אומקום, פיל בלעטער אין בוך זענען געשריבן געוואָרן מיט טרויער, טרערן און בלוט...

אונדזער אויפגאַבע איז רעאַליזירט געוואָרן אַ דאַנק דער הילף און דער־מוטיקונג פון אונדזערע לאַנדסלייט אַין ישראל און אין די תפוצות — און דערפאַר אונדזער דאַנק און ברכה — זיי!

אונדזער אנערקענונג און דאַנק די הערן חיים קשתן און יוחנן גראַנאַך, פאַר זייער וויכטיקער הילף אין רעדאַגירן דאָס בוך.

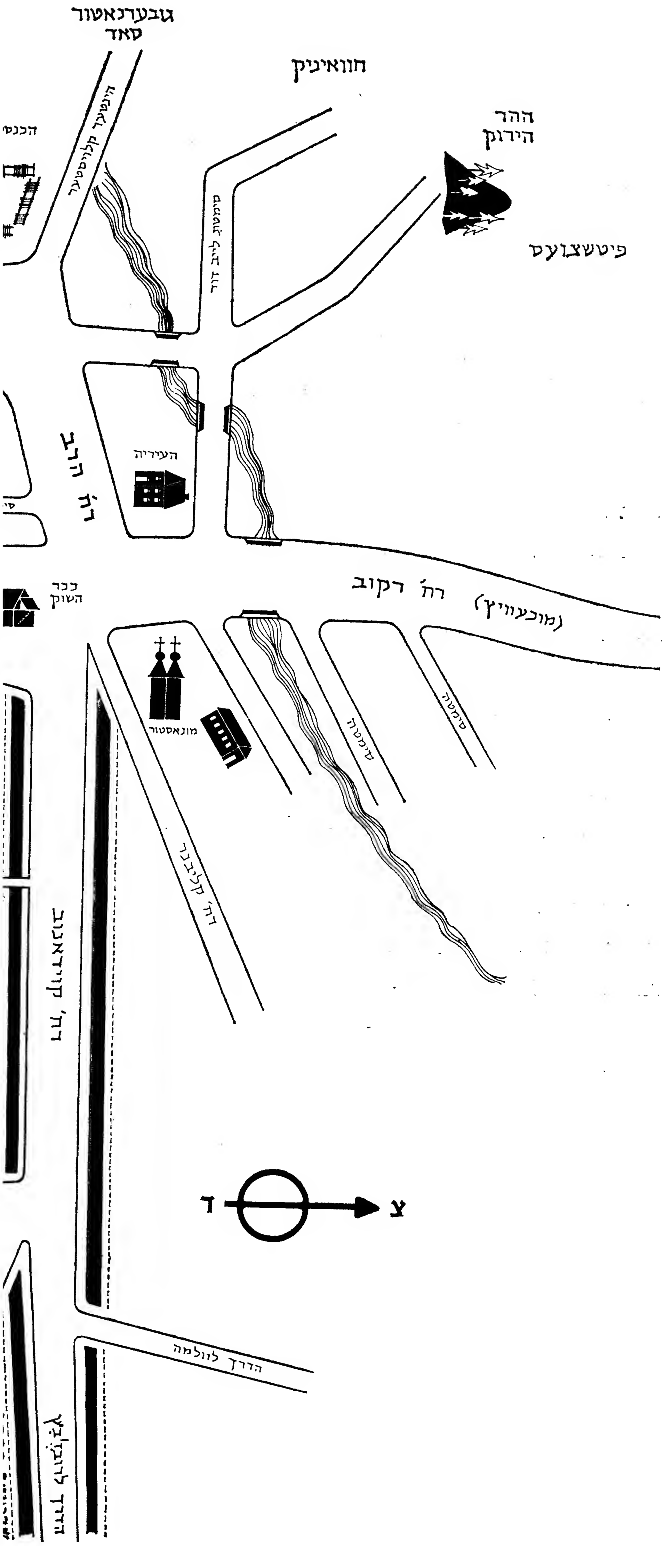
אונדזער האַרציקן דאַנק אונדזער לאַנדסמאַן, דעם ה' נחמן בערמאַן פון גריאַן, פאַר זיינע הערלעכע צייכנונגען פאַרן בוך

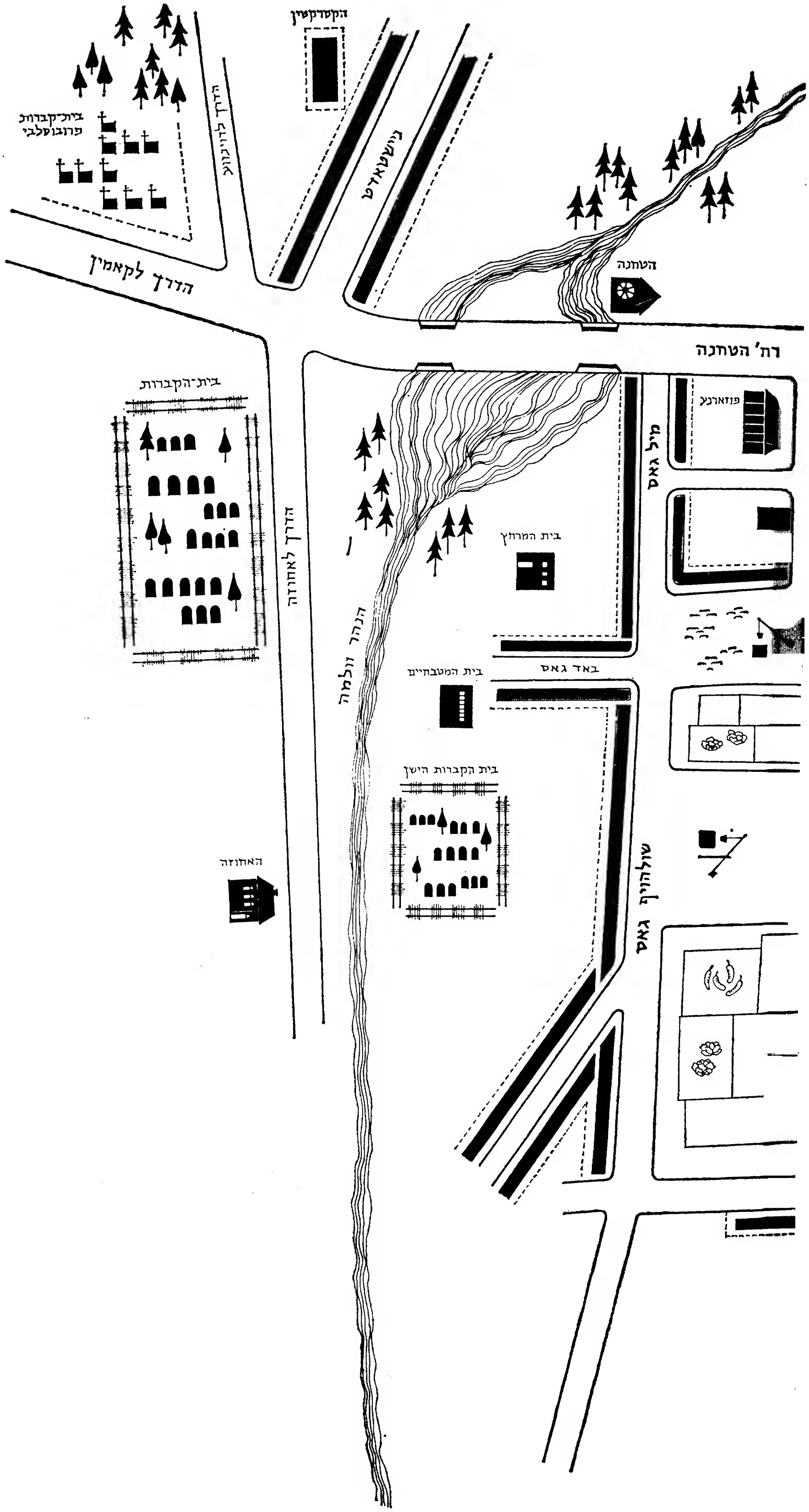
אונדזער טיפן דאַנק דעם אַדוואָקאַט מאיר אַרן (אַראַנאָווסקי) אַן אָפּשטאַם פון רוביזשעוויץ, (געבוירן אין ניו־יאָרק) פאַרן שענקען אונדז וויכטיקן מאַטע־ריאַל וועגן איוועניצער פערזענלעכקייטן און רבנים — אין די פאַרגאַנגענע דורות.

און אחרון־אחרון, אונדזער טיפן און האַרציקן דאַנק דעם רעדאַקטאָר פון בוך, ה' שמעון אַשעראָוויטש (אַ אייניקל פון ר' אריה צופין פון קאמין) וועלכער האָט אָפּגעגעבן זיין צייט און וויסן פאַר אונדזער הייליקער אויפגאַבע און געבראַכט צום דערשיינען פון אונדזער יזכור־בוך.

ועד יוצאי איבניץ
בישראל

תל־אביב, אַפּריל 1973.

גובערנאטור
סאד
חוואיניק
ההר
הירוק
פיטשצועס
העיריה
ככר
השוק
רח׳ רקוב
(מוכעוויץ)
מונאסטיר
הדרך לוולמה
ד
צ

הקסרקטין
בית-קברות
פרובוסלבי
הדרך לדווידוג
ניישטאדט
הדרך לקאמין
הטחנה
רח' הטחנה
בית-הקברות
פוזארנע
מיל גאס
בית המרחץ
הדרך לאחוזה
הנהר זולמה
באד גאס
בית המטבחיים
בית הקברות הישן
האחוזה
שולהויף גאס

בריוו־אויסצוגן פון איוועניצער לאַנדסלייט אין אויסלאַנד

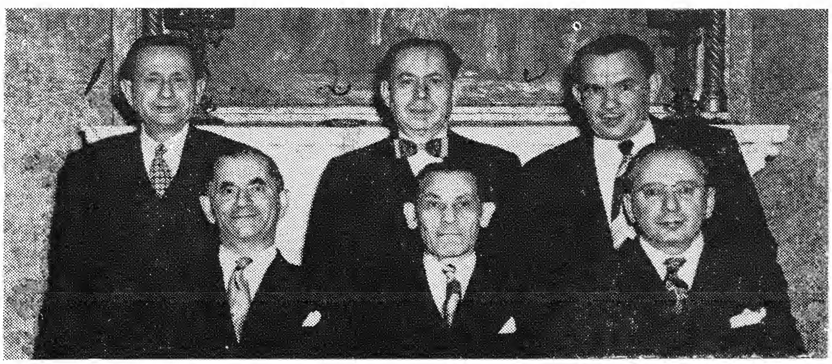
אהרון אושמאַן, ניו־יאָרק: ...איך שיק אייך אַ רשימה פון די איוועניצער, וועלכע האָבן זיך באַשטייערט פאַרן בוך. איך וועל טאָן מיין בעסטן וואָס איך קען. מיינע בעסטע ווונטשן פאַר אייך אַלעמען.

מאיר ליפשיץ, פאַראייניקטע שטאַטן: ...איך שיק אייך מיין באַשטייערונג פאַ־ן בוך און כ׳ווינטש אייך ערפאָלג אין אייער הייליקער אַרבעט...

זעליג קאַסט, פאַראייניקטע שטאַטן: ...איך האָב אַ שייכות צו איוועניעץ.. איך שיק אייך מיין באַשטייערונג פאַרן בוך.

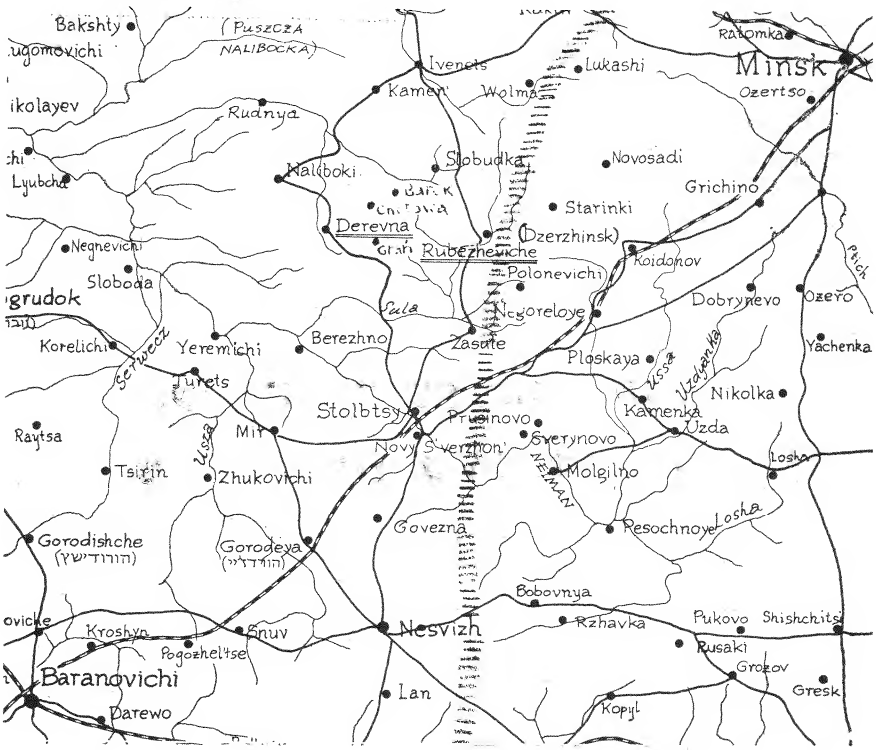
קלמן ציוועס, דרום־אפריקה: ...צו מיינע טייערע ברידער און שוועסטער פון איוועניעץ... אייער האַרצרייסנדן לעטער — מיט בלוטיקע טרערן אים געלייענט... אָפגעפרישט די וווּנד וועלכע עס קען זיך קיינמאָל נישט פאַרהיילן. איך שיק אייך מיין באַשטייערונג פאַרן בוך. און גאָט זאָל אייך בענטשן פאַר אייער הייליקן אויפטו.

ראובן סיגאַלאָוויץ, ניו־יאָרק. ...כ׳גלויב אַז מיר דאָ, האָבן געטאָן דאָס בעסטע פאַרן בוך... און מיר וועלן אייך העלפן פיל מיר וועלן נאָר קענען.
אויך **יעקב פונט** טוט פיל פאַרן בוך...

ועד יוצאי איבניץ בארצות הברית
דער קאָמיטעט פון איוועניצער לאַנדסלייט אין אַמעריקע

העיירה עד ספטמבר 1939
דאס שטעטל ביז סעפטעמבער 1939

Bakshty
(PUSZCZA NALIBOCKA)
Rudnya
Lyubcha
Nalìboki
Derevna
Negnevichi
Sloboda
Korelichi
Yeremichi
Berezhno
Serwecz
Turets
Raytsa
Tsirin
Mir
Usza
Zhukovichi
Gorodishche
Gorodeya
Kroshyn
Snuv
Pogozhel'tse
Baranovichi
Darewo
Ivenets
Kamen'
Wolma
Lukashi
Slobudka
Rubezhevìche
Sula
Zasule
Stolbtsy
Novy S'verzhon'
Govezna
Nesvizh
Lan
Prusinovo
Sverynovo
Neman
Molgilno
Polonevichi
Negoreloye
Dzerzhinsk
Starinki
Novosadi
Ploskaya
Bobovnya
Rzhavka
Resochnoye
Losha
Kopyl
Ratomka
Minsk
Ozertso
Grichino
Koidonov
Dobrynevo
Ussa
Uzdyanka
Kamenka
Uzda
Nikolka
Ptich
Ozero
Yachenka
Pukovo
Shishchitsi
Rusaki
Grozov
Gresk

שמעון אושרוביץ / רמת־גן

תולדות איביניץ — IWIENIEC

איביניץ (פלך מינסק) והאחוזה שבקרבתה היו רכושה של משפחת סולוהוב. בשנת 1810 עברו שתיהן לבעלותה של משפחת פלבקה [1].

בסוף המאה ה־19 היו בעיירה 288 בתי מגורים, מרביתם של יהודים, אשר עסקו במסחר זעיר ובמלאכה. האוכלוסיה הנוצרית עסקה בעיקר בייצור כלי חמר (פוליב) כמו כדים, קערות וסירים וכן בייצור אריחים מחמר (Kafli) מכוסים מבחוץ בשכבה צבעונית נוצצת, שבהם קישטו את תנורי החימום בבתים.

העיירה נוהלה ע״י שלטון מקומי (גמינה) שבתחום שליטתו נכללו גם 3329 כפריים־גברים, אשר חיו ב־132 כפרים קטנים בסביבה. 14 ראשי כפר ייצגו אולכוסיה זו.

עד לשנת 1868 היתה בעיירה כנסיה קתולית, שנוסדה בשנת 1606, אך לאחר שנתבסס השלטון הרוסי בסביבה, הוא התחיל להצר את צעדי הקתולים ואסר עליהם לקיים את כנסייתם. בן העדה הקתולית שרצה לבקר בכנסיה נאלץ לכתת את רגליו למרחק 6 ק״מ — לעיירה קמין הסמוכה.

בסוף המאה ה-19 רכש האציל דראגונצב את אדמת העיירה ואת ״האחוזה״. הוא התייחס באהדה ליהודים. בכיכר השוק של העיירה הקים שורת חנויות והשכירן לחנוונים, כולם יהודים. יהודי העיירה שילמו לו דמי חכירה גם בעד המגרשים, שעליהם הקימו את בתיהם. בתחילת המאה ה־20 קנו הם ממנו מגרשים אלה.

עד לתחילת המאה ה־20 היתה איבניץ בתחום שיפוטה של המשטרה בראקוב. דרך איבניץ זורם הנהר ״וולמה״.

בהתאם לספירת האוכלוסיה שנערכה בשנת 1811, היו באיבניץ 169 יהודים־גברים.

ובשנים 19—1816 כבר היו בעיירה 825 יהודים; 463 גברים ו־362 נשים [2]). בשנת 1847 כבר מנתה העיירה 2342 יהודים. חמישים שנה לאחר מכן, בשנת 1897 — מנתה העיירה 1343 יהודים — 50.3% אחוז מכלל האוכלוסיה — 2670 נפש [3]).

בהתאם לספירת האוכלוסיה משנת 1921 שנערכה ע״י ממשלת פולין, היו בעיירה 2226 תושבים, מהם 945 יהודים, היינו 42.4 אחוז.

1. לפי Slownik Geograficzny, Warszawa, 1882
2. לפי ווייסרוסישע וויסענשאַפטלעכע אַקאַדעמיע, מינסק, 1930.
3. יעברייסקאיא ענציקלאָפעדיה.

האנטישמיות הערימה קשיים כלכליים וחברתיים על חייהם של יהודי פולין וגרמה לכך, שהנוער התחיל לעזוב את המדינה. המטרה הרצויה לנוער היתה כמובן ארץ־ישראל, אך הגבלת העליה אילצה אותם להגר לכל מקום שניתן ובלבד לברוח ממזרח אירופה, שם גברה השינאה ליהודים מיום ליום.

עם פרוץ מלחמת רוסיה—גרמניה, ב־21.6.41, היו באיבניץ 330 בתי־אב יהודיים, כ־1200 נפשות.

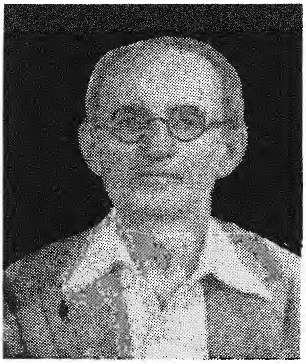
נחשולי שינאה ונהרות דם שהציפו את העולם בלעו בדרכם ומחקו מעל פני הארץ עיירה שקטה זו.

רק זכרונות נשארו ממנה ו...קבר אחים גדול ועמוק.

מתוך 1200 היהודים שהיו בה, נותרו כ־70 איש בלבד!..

שלמה בר צבי מיליקובסקי / (1955—1880)

איבניץ — עיירת מולדתי, בסוף המאה התשע-עשרה

שלמה נולד באיבניץ לאביו, ר' הירשל מלכה"ס, המלמד הנודע של העיירה.

למד בישיבות וקיבל סמיכה לרבנות.

כשחזר הביתה התמסר להשכלה והיה המורה הראשון לעברית בעיירה ובסביבה כולה. לאחר זמן השתכן בעיר מינסק והמשיך בהוראת עברית למשכילים.

בשנת 1922 עלה בידו לעבור מרוסיה לפולין יחד עם אשתו שושנה, ומשם עלו בשנת 1925 לארץ־ישראל. הם השתקעו בתל־אביב ושלמה עסק בהוראת הלשון העברית והכשיר עשרות שליחי הסוכנות.

כל ימיו, עד יומו האחרון, היה ר' שלמה אידיאליסט, מאמין באדם, נעים הליכות וטוב לב.

בלכתו באחד מרחובות ת"א, נדרס למוות ע"י אופנוע והוא אז בן 75. השאיר אחריו שתי נכדות (האחת מורה לעברית והשנייה — עובדת סוציאלית) ו־2 נינים — קצינים בצה"ל.

ד"ר אריה אברמוביץ ז"ל, מי שהיה מנהל ביה"ח "הדסה" בת"א, כתב בזכרו־

נותיו: ..."לא אוכל שלא להזכיר את מפיצי התרבות והשפה העברית בעיירות הסביבה".

את ר' שלמה מיליקובסקי מאיבניץ, אשר אצלו למדתי ב"חדר המתוקן" שלו — "זמנים" אחדים, ולו ורק לו, חייב אני תודה בעד ידיעותי בעברית.

הוא עלה ארצה ב־1925, לדאבון לבי קרה לו אסון — אופנוע פצע אותו ולאחר שעות מספר נפטר.

בבית־החולים שלנו — באוניברסיטת ת"א, נוסדה סטיפנדיה על שמו, הניתנת מדי שנה לסטודנט המצטיין בשפה העברית. —

יהיה זכרו ברוך.

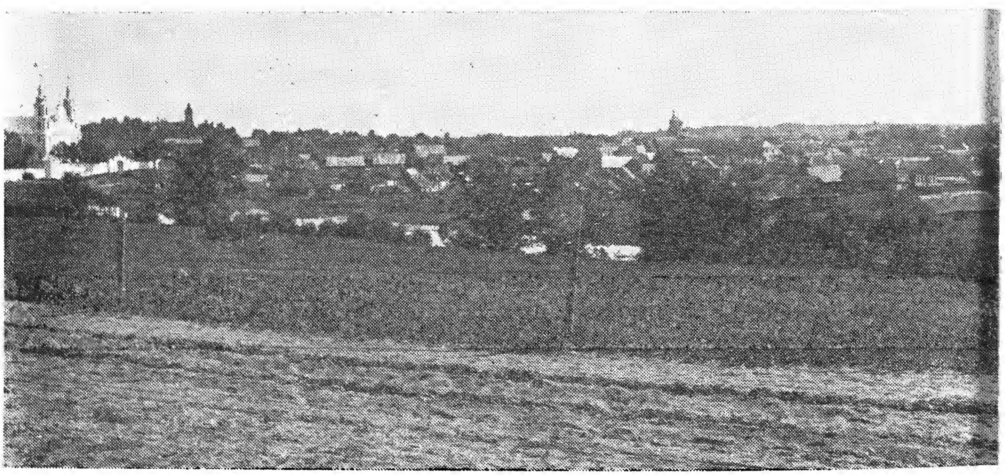
פרק א'

העיירה ופרנסותיה

עיירה זו היתה קטנה ונידחת, רחוקה ממסילת הברזל ומדרך הרבים בפלך מינסק, במרחק כחמישים קילומטר ממנה.

יערות של עצי אורן, אשוח ולבנה הקיפו אותה מסביב וביניהם הוריקו והצהיבו בימות האביב והקיץ שדות תבואה, ובימות החורף הלבין ונצנץ עליהם השלג.

מצפון מערב לעיירה שטף נהר לא גדול שהפעיל בזרמו שתי טחנות קמח, אחת בצפון העיירה ואחת בדרומה. אורך העיירה מצפון מערב עד דרום מזרח היה בקירוב קילומטר וחצי אך רוחבה היה רק כחלק חמישי מאורכה.

במרכזה השתרעה רחבה מרובעת היא ככר השוק, שהיתה מוקפת בתים ובאמצעה עמד טור ארוך של חנויות הבנויות לבנים משני צדדיו לאורכו. חנויות קטנות ד׳ על ד׳, שנבנו על ידי הפריץ אדון העיירה, על מנת להשכירן.

כל שוכרי החנויות היו יהודים על אף העובדה, שהאוכלוסיה הנוצרית הקאתולית של העיירה היתה גדולה הרבה מזו של היהודית. הנוצרים לא עסקו אז עדיין לא בחנוונות ולא במסחר. מלבד חנויות הללו שבטור לא היו עוד חנויות בבתים, כפי שהיה רגיל בעיירות אחרות.

לחנוונים, שוכרי החנויות, היתה זכות ״חזקה״ עליהן. אסור היה ליהודי אחר להעלות דמי החכירה לפריץ, כדי שיוציא את החנווני המחזיק בחנות מתוכה, ויחכירנה לו. אילו היה עושה כך היה מוחרם ומנודה מאת העדה ואיש לא היה בא עמו במגע ומשא, מה שהיה רע לו ממות. ולפיכך היו החנויות עוברות בירושה מדור לדור ולא היו חילופי גברי בהן, אלא במקרים נדירים, כשהחנווני הקודם החליף את עסקו, או שעזב את העיירה.

רובן הגדול של החנויות היו סטנדרטיות, והיוו מעין ״כלבו״: בתוכן נמצאו סחורות שונות ומשונות כגון: חבית של דגים מלוחים, חבית של נפט, כדי שמן פשתן, טבק לעישון, בעיקר ממין פשוט מאד — ״מחורקה״ בלע״ז, טבק להרחה, מקטרות עם קני עץ דקים וחלולים, שקיקים של גפרורים, שהיו מוצתים ע״י שפשוף בנייר של השקיק, בכותל של התנור, או גם בדף העץ של השולחן כשהם מפיצים ריח רע של גפרית בוערת. לא חסר גם כד עטרן למשיחת מגפיים נוקשים. נמצאו גם מיני סדקית שונים כגון: מחטים וגלגלי חוטים לתפירה, כפתורים בעלי גודל וצבע שונים, עששיות נפט קטנות, סכינים קטנים נתונים בתוך סדקי נציביהם האדומים, ועוד ועוד. כל הסחורות הללו היו מיועדות בעיקר לקנייתם של אכרי הסביבה, אבל גם יהודים היו קונים מהן. היו גם חנויות אחדות מיוחדות לסחורות טקסטיל.

ככר השוק היתה לנקודות מוצא לרחובות מארבע רוחותיה. באחדים מהם גרו בעיקר יהודים, ובאחדים נוצרים, וברחוב הראשי והארוך ביותר — רחוב הקוידנובי — היו עומדים בתי יהודים ובתי נוצרים לסירוגין זה אחרי זה בשכנות, ואפשר היה בנקל להבחין בין בית יהודי לנוצרי, שכן בתי הנוצרים היו חצרותיהם גדורות מצד הרחובות ולהן שערים ודלתות, ובתוכן עצי נוי, דשאים ופרחים, ואלו חצרות היהודים היו פתוחות לרווחה, בלי סימן של דשא ופרח, וחזירי השכנים, תרנגולים ותרנגולות היו מטיילים להם בתוכן להנאתם, וכשגירשו אותם היו חוזרים שוב אחרי רגעים מועטים.

כל בתי העיירה ובנייניה השונים היו של עץ, כי היערות שמסביב סיפקו עצים לרוב ובזול. בתי היהודים היו כמעט כולם סטנדרטיים, בעלי גודל אחד ותבנית אחת. כל בית הכיל פרוזדור אטום בלי חלונות ומחוסר ריצפה, שדרכו

היתה הכניסה לחדר המגורים הגדול, ובצדו — חדר השינה. במטבח, בכניסה לחדר המגורים עמד תנור גדול לבישול ולאפיה, תנור של לבנים מסוייד בסיד ועל ידו — תנור קטן, אבל גבוה עד קרוב לתקרה, עשוי אריחים צבועים מתוצרת מקומית, שהיו מסיקים אותו בימות הגשמים ובימות החורף להחם את הדירה. במטבח עמדו שני שולחנות שעל אחד מהם היו ערוכים כלי הבישול למאכלי חלב ועל השני — למאכלי בשר, ומעל להם היתה תלויה מחוברה אל הקיר, מן כוננית עשויה שלבים שלבים ועליהם הכוסות, הקערות, הצלחות והספלים, ובחריצים שלהם תקועים הכפות והמזלגות. הרהיטים שבחדר הגדול, ששימש לחדר האוכל ומרכז הדירה, היו כלי עץ פשוטים: שולחן גדול מרובע, שהיה עפ״י רוב צבוע אדום, ובמרכזו היתה מצויירת טבלה של אשקוקה למשחק בחנוכה — עמד בירכתי החדר, ליד הקיר שממול הפתח, ולאורכו ולרוחבו מחוברים לקירות, עמדו ספסלים ארוכים עם משענות להישען עליהן ולא אל הקירות, מחשש ליכלוך בסיד, שהיו מסויידים בו, וספסל ארוך שלישי עמד על יד השולחן לצד הפתח. בחדר השני, חדר המיטות, עמדו מיטות עץ ועליהן תלי תלים של כרים וכסתות שהיו הולכים ונוספים משנה לשנה ועוברים בירושה מדור לדור. שום נוחיות לא נמצאה בתוך הבתים. גם מים היה צריך ללכת לשאוב מן הבאר הקרובה, באמצעות קילון ודלי, שעל הרוב נמצאה בחצר של נוצרי. כאלה היו בתי האמידים פחות או יותר, בתי העניים היו קטנים יותר ופחות נוחים. רוב הבתים היו כמעט חדשים, ישנים גמורים היו מעטים, כי לפעמים קרובות היה מבקר את עיירתנו שרפיאל, שר האש, והיה מטיל בה דליקות, שכמה בתים היו נשרפים בה בבת אחת ובמקומם היו נבנים חדשים. לגבי שריפות היתה איבניץ בת מזל יותר מהעיירות הסמוכות. בוולוזין הקרובה למשל, כשפרצה בה שריפה (וכזאת היתה קורה בה לפעמים לא רחוקות) היתה עולה על המוקד העיירה כולה על בתי המדרש שלה וישיבתה יחד. אז היו מתנדבים אחדים מבני עיירתנו והולכים מבית לבית ואוספים ככרות לחם וטוענים על עגלות ושולחים אותן לנשרפים, לשבור רעבונם בימים הראשונים עד שיסתדרו במקום. באיבניץ היתה נמנעת שריפה כזאת הודות להשתתפותם של אזרחי העיירה הנוצרים בכיבוי בכל כוחם ומרצם. כמעט כל המשפחות היהודיות היו להן בתים שלהן. דיירים הגרים בשכנות אצל אחרים, היו מעטים מאד, אף על פי שלא נוספו בתי יהודים בעיירה. וזהו לא מפני שעשו צעירי היהודים שביתה חלילה, וגזרו על עצמם להימנע מלקיים את המצוה הראשונה שבתורה, מצות פרו ורבו. המצוה הזאת נתקיימה בכל תוקפה והריבוי הטבעי היה משופע למדי. בכל משפחה היו ארבעה־חמשה צאצאים. הענין נתבאר ע״י ההגירה, שהתחילה בימי ילדותי והלכה ונמשכה כל הזמן בכל תוקף.

זכורני אותה השבת שעמדה כולה בסימן ההגירה. אותה שבת באמצע החורף היתה באחת משנות השמונים למאה שעברה, בבית הכנסת התאספו בבוקר השכם

כל המתפללים, ובתוכם עשרת ראשי המשפחות העתידים לצאת בערב אחרי ההבדלה, אל דרכם הרחוקה — לאמריקה. כל המתפללים הביטו אליהם בחמלה וברחמים רבים. כל אחד תאר לעצמו כיצד היה מצב רוחו אילו היה הוא במקומם של אלה, וצריך היה לעזוב את אשתו וילדיו האהובים, שנפשו קשורה בנפשם, ולצאת לדרך רחוקה כל כך. לעבור ארצות ולהפליג באניה על פני ים גדול, ולבוא אל ארץ נכריה שאין לו בה שום קרוב וגואל, שום מכר ומודע ולחפש שם פרנסה. באותה שבת לא נמכרו העליות כפי שנהוג היה אלא העליות כולן היו מוקדשות הפעם ליוצאים, שכולם נקראו אחד אחד לעלות לתורה, ונתברכו בפי החזן בברכת „מי שברך" וסיים: „והקב"ה ישמרהו ויצילהו מכל צרה וצוקה ונאמר אמן! וכל הקהל הסכים בלב שלם לאמן זה. גם בבתים דברו כל אותה השבת במאורע זה. הנשים השתתפו בצערן של נשי היוצאים ויש שהורידו דמעות והתיפחו בבכי. רוב היוצאים היו חייטים, אשר לא מצאו להם עבודה בעיירה עצמה, ופרנסתם היתה על כפרי הסביבה. בכל יום ראשון בשבוע, היו משכימים בבוקר ואחרי תפילה ופת שחרית דלה, היו נוטלים את תיק התפילין ושמים בילקוט, שבו היו מונחים כבר ככר לחם שחור, מגהץ הברזל הכבד והמספרים הגדולים, ויוצאים ברגל אל הכפרים, אל האכרים הידועים להם מתמול שלשום ותופרים בגדים להם ולמשפחותיהם. תבשיל חם או ירק מבושל, לא בא אל פיהם כל ששת ימי השבוע. בשום אופן לא הרשו לעצמם להתגאל בפת בג של טריפה, וכל מאכלם היה בולבוסין צלויים, לא מבושלים בקדרה של האכר, לפעמים ביצה שלוקה וכדומה. כל היום והלילה היו שוהים בבית האכר, שואפים אל קרבם את האוויר המחניק והספוג ריחות רעים, וריחות פגול של בשר חזיר. לא תמיד נמצאה עבודה, ושכרה היה זעום, והקיום היה קשה כקריעת ים סוף, ולפיכך כשהגיעה אליהם השמועה מערים אחרות כי יש שבר באמריקה לחייטים, עמדו ולוו כסף להוצאת הדרך־במשכון בתיהם, ויצאו. והנה עברו כשלושה חדשים בערך והגיע המכתב הראשון מהבעל מאמריקה לאשתו, שבו הוא מודיע שבא בשלום אל „ארץ הזהב" ונעשה שם לגהץ והוא משתכר 8—10 דולר לשבוע והוא מקווה שלהבא ישתכר יותר.

המשפחה שמחה על המכתב ובעיקר על 25 הדולרים המצורפים אליו. עברו עוד כמה שבועות והגיע מכתב שני ובו 40 דולרים וגם תמונתו של החייט כשהוא לבוש חליפה הדורה וחבוש מגבעת קשה. זקנו גזוז ומיושר וכולו אומר כבוד. ככה נעשתה אשתו של החייט לעקרת בית חשובה בעיירה, והקצב בבית המטבחיים נושא פניה, במקום שקודם היה גוער בה בנזיפה, כשהיתה מבקשת ממנו עצם, שתהה הנותנת טעם למרק, מפני שבשר הריאה שקנתה ממנו, אין בו משום זה. עתה הוא נותן לה חלק בשר משופרא דשופרא ומלווה אותה בברכת שלום.

ככה עוברות שנתיים ולבסוף היא מקבלת מכתב, שבו הוא מודיע שהוא יוצא

מאמריקה לשוב הביתה. רב לו כבר להיות נע ונד באמריקה. האשה והילדים שמחים מאד ומחכים בכליון עיניים לשוב ראש המשפחה. לבסוף הוא מופיע ומביא אתו מזוודה גדולה, שבה בגדיו וגם מתנות לאשה וילדיו. „אנסה את מזלי בבית, אולי אוכל לסדר בכמה מאות הדולרים שהבאתי, איזה עסק, שנוכל להתפרנס בו ככל הבריות; כבר קצה נפשי באמריקה הטריפה שבה מוכרח הגהץ לחלל את השבת ולעבוד בה עבודתו כבכל הימים." עובר כחצי שנה, הוא שלח את ידו בכמה עסקים ולא הצליח, והכסף שהביא הולך ואוזל. הוא חוזר לאמריקה, אחרי כמה זמן מקבלת אשתו כרטיסי נסיעה לכל בני המשפחה באניה. הבית נמכר, המשפחה יוצאת לאמריקה ויהודי אחר בא לגור בבית.

גרי הרחוב הקוידנובי, הנוצרים וגם היהודים, היו להם מגרשים גדולים למדי מאחורי בתיהם. גם היהודים היו משתמשים במגרשיהם והיו מוצאים בהם אחד המקורות למחיית משפחותיהם. ילדי המשפחה היו אוספים מזמן לזמן את גללי הסוסים והפרות שברחוב בקרבת הבית, ומניחים אותם למשמרת יחד עם האשפה שהיו מוציאים מן הבית יום יום, בפנת המגרש שעל יד הבית. ובראשית האביב, שבוע שבועים אחרי חג הפסח, היו שוכרים אכר מאכרי הכפר, שהיה בא בסוסו ועגלתו, מוציא את הזבל מתוך הערמה ומפזר אותו על פני המגרש. כעבור יום יומיים היה חוזר ומתקן את הגדר וחורש את אדמת המגרש ולאחר שבועים היה בא שוב וחורש שנית, ויחד עם זה היו בני הבית זורעים. על חלק קטן ליד הבית היו זורעים: מלפפונים, בצלים, שעועית, סלק, גזר ושאר ירקות. ועל חלקו הגדול היו זורעים תפוחי אדמה. אחרי הזריעה היה האכר משדד ומפורר את רגבי האדמה שהעלתה המחרשה, ובזה תמה עבודתו. עבודת הנכוש ושאר העבודות היו נעשות על ידי בנות הבית עצמן. אם היתה השנה שנת ברכה וירדו גשמים בעתם, היו מתחילים לאכול מפרי גן הירקות סמוך לתשעה באב. יום יום היו יורדים הגנה ותולשים כמה מלפפונים טריים וריחנים וחופרים תפוחי אדמה, והיו למאכל למשפחה, כך היה נמשך הדבר עד ימי הסליחות. את הנותר מהמלפפונים היו כובשים בחבית עץ גדולה ומורידים המרתפה, וכן היו עושים לתפוחי האדמה, לצנון, לסלק ולגזר שהיו שמים אותם אל תוך הממגורות המיוחדות שהיו להם במרתף. ומהם היו אוכלים כל החורף עד לאחר חג הפסח.

מרתף היה בכל בית בירכתי הפרוזדור שהיה משמש מקום שימורים לכל מיני מזון העלולים להתקלקל, בקיץ מפני החום, ובחורף מפני הקור. על דבר מקררים לא היה עדיין כל מושג על קיומם בימים ההם, אבל קרח היה עם כל זה מצוי גם בקיץ. היו בעלי בתים שהיו מכינים בקיץ מיני משקאות קרים למכירה, כגון: מי סודה, לימונד, וקבס. והיו להם בחצרות בתיהם בורות גדולים ועמוקים מסוככים בגגות עבים. והיו חוצבים בחורף מהקרח המכסה את הנהר ומביאים

אותו בעגלות, ומורידים אל הבורות, והיה מתקיים שם עד החורף הבא. אלה היו נותנים בשביל חולה קרח חנם, אין כסף, לשם מצוה.

המקור הכלכלי העקרי של יהודי העיירה היה יום השוק, שחל תמיד בראשון בשבת. ביום זה היו מתכנסים ובאים האכרים והאכרות מכפרי הסביבה אל ככר השוק; אלה בעגלותיהם וסוסיהם, ואלה ברגל, ומביאים למכירה את תוצרת משקיהם וקונים בעיירה את צרכיהם הם. בקיץ היו מביאים בעיקר ביצים ועופות ומפרי גניהם, באסיף ובחורף את תבואות שדותיהם: שיפון, חטים, שעורים, פשתן, קנבוס וזרעיהם. את החטים השיפון והשעורים היו קונים מהם הרוכלים היהודים, והיו נטחנים בטחנות המקומיות, והיו למאכל לתושבי העיירה. והפשתן והקנבוס וזרעיהם היו נשלחים לערים מסוימות ששם היו סוחרים קונים אותם ומוכרים כחמר גלמי לבעלי בתי חרושת לשמנים ולאריגים.

לא קל היה לרוכל היהודי לקנות את הסחורות מידי האכר. האכר היה דורש תמיד בעד סחורתו מחיר גבוה כזה, שאם היה משולם לו, לא רק שהרוכל לא היה מרויח כלום, אלא היה מפסיד; ומחשש שאם יוציא את האכר מידו ילך וימכרו את סחורתו לרוכל אחר, למתחרהו, היה מוכרח להתמקח הרבה זמן. בדרך כלל התנהגו הסוחרים עם המוכרים את התבואות באופן הוגן וכשר. אלה היו סוחרים שהיו עומדים בקשרים מסחריים תמידיים עם אכרים עשירים. הסוחרים היהודים היו מלווים להם כסף באביב, ובסתיו הם היו מסלקים את החוב בתבואות אדמתם. האכרים הללו לא היו מפקיעים את השער, והקונים היהודים היו מסתפקים ברווח הגון אבל כשר, בלי מעשי אונאה ותרמית.

וקשה ממצב הסוחרים היה מצבם של החנונים והחנווניות, אכר כי יעבור על החנויות והסתכל אל תוכן, וקפצו מיד שתי חנווניות שכנות שחנותה של זו על יד חנותה של זו, והחזיקו בכנפות בגדיו: זו מושכת אותו אל תוך חנותה וקוראת: בוא אדון, בעל־הבית, בוא אל תוך חנותי, אצלי הכל בזול, וזו קוראת: לא נכון, אצלה סחורה לא טובה וביוקר ואצלי סחורה טובה ובזול, בוא אדון בעל־הבית אל חנותי! האכר מתבלבל מגרד בפדחתו, רוקק ומתפרץ מידי הנשים וקורא: מה יהודונות אלה רוצות ממני?! לבסוף הוא מתעשת, נכנס אל חנותה של האחת ושואל: בכמה אצלך קב מלח? וצרור מכורקה בכמה? על התשובות שהאשה משיבה, הוא מגיב: לא, זה יקר מדי, תורידי מהמחיר ואקנה – „איני יכולה, חי ה׳ איני יכולה, בחיי בעלי וילדי שאיני יכולה — נשבעת האשה שבועי שבועות. האכר יוצא מחנותה של זו ונכנס אל חנותה של מושכתו השנית וכשהוא מקבל אותן התשובות על שאלותיו הוא אומר: לא, אצלכן ביוקר, אלך אל העבר ההוא, שם בוודאי בזול יותר. כך מסתובבים האכרים וחוזרים על כמה חנויות ולבסוף קונים מה שהם צריכים? אבל יש שעולה בידי האכר „לקנות״ איזה דבר מתוך החנות במשיכה, כלומר בגניבה, ואז יוצא רווחו של החנווני בהפסדו.

אבל אם קשה היה לחנווני או לחנוונית מכירת הסחורות, היתה קשה גם רכישתן והבאתן אל החנות: מקום הקניה היתה מינסק, שהיתה רחוקה מאיווניץ חמשים קילומטר. והיה הכרח לנסוע עם בעלי עגלות הנוסעים מינסקה.

היו בעיירה שלושה־ארבעה בעלי עגלות הנוסעים מינסקה בקביעות. לכל אחד מהם שתי עגלות ושלושה ארבעה סוסי משא, שהיו הולכים למינסק הלוך וחזור פעמים בשבוע. לעגלה הגדולה היו קושרים מאחוריה סלי ביצים ועופות, שבעל העגלה היה מוביל למכירה למינסק על חשבונו, לשם עסק. בתוך העגלה היו מונחות כמה חביות שבעלי בתי מרזח היו שולחים ע״י בעל העגלה, למינסק על מנת שיביא להם משם בירה. היו בה גם כמה חבילות וצרורות של הנוסעים למינסק, שהיו מתישבים בעגלה בצפיפות נוראה, רגליו של זה תחת ירכיו של זה, ויוצאים לדרך בערב. הסוסים היו משרכים דרכם לאט, בעליהם לא היו מזרזים אותם. כך היו נסחבים בעצלתים, עד שהיו מגיעים שעות אחדות אחרי חצות הלילה לפונדק בדרך. שם היו עורכים חנייה. העגלונים היו נותנים מספוא לסוסיהם, ובעצמם היו שותים כוס ייש וסועדים את לבם. גם הנוסעים היו נכנסים אל הפונדק שותים שם תה, וסועדים סעודת ארעי מהצידה שלקחו לדרך. אחרי שהייה של שעתיים בערך, היו מטפסים ועולים שוב על העגלות, וממשיכים בנסיעה עד שבאו מינסקה למחרת בצהרים.

בימי האביב והקיץ לא היתה צרת הנסיעה גדולה כל כך. הדרך היתה יבשה והסוסים משכו את העגלה איך שהוא, אבל בימות הגשמים, כשגשם קר היה יורד כל זמן הנסיעה וחודר בעד כל המלבושים אל הבשר והעצמות, והדרך רפושה ומלאה בצות ומים והסוסים עם כל הטענות והמענות, הנאצות והקללות, שבעליהם היו ממטירים עליהם בלווית הצלפות השוט, עמדו בסירובם ובעקשנותם, ולא העלו את העגלה על הר — היו מתבקשים אז הנוסעים הגברים, לרדת ולדחוף את העגלה מאחור ולעזור לסוסים. כך היה בדרך למינסק. אבל הדרך חזרה לאיווניץ היתה קשה שבעתיים: העגלות היו עמוסות משא לעיפה והנוסעים, כביכול, לא היו נוסעים כלל, אלא כל הדרך היו מתבוססים ברפש ובבצה ודוחפים את העגלה מאחור. בסיבוב השני, כשהיו יוצאים לדרך לא בתחילת השבוע אלא באמצעו, היו חוזרים הביתה בזמן קלקול הדרכים של ימות הגשמים, או של ראשית האביב, בערב שבת עם חשכה. והיו נכנסים, כמו שהיו אומרים אז, במוטות העגלה אל תוך ה„לכה־דודי״ ויש גם אחרי סעודת הערב של ליל שבת.

גם בימים כתקונם, לא בימי השוק ולא בימי הנסיעה למינסק, כשרצו החנוונים לישב בשלוה יש שהיה קופץ עליהם רוגזו של „הרביזור״, כלומר המפקח על המס. כל חנווני היה מחוייב לשלם מס ידוע בלשכת המס במינסק, ולקבל משם תעודה שבה היו רשומות הסחורות שיש לו רשות למכור בחנותו. אבל היו סחורות כאלה שתשלומי מכסיהן היו גבוהים, והחנוונים היו משתמטים מלשלם

אותם. אבל אותן הסחורות נמצאו בחנות. ולפי־כך בהשמע פתאום קול צלצול פעמון, ומרכבה רתומה לצמד סוסים הופיעה ברעש ובשאון ברחוב, שמע־מינה שהרביזור בא, ויצא בוודאי בלויית האורדניק לחזור על החנויות ולבדוק את התעודות והסחורות שבהן, וכיוון שכך קמה בהלה גדולה: החנוונים יחד עם בניהם ובנותיהם וילדי השכנים עוזרים על ידם, אצים רצים מהחנויות הביתה כשהם נושאים את הסחורות האסורות, להצניע אותן במקום מוצנע, וחוזרים ח״לילה מהבית אל החנות ומהחנות אל הבית כמה פעמים, ואחרי ביעור כל „החמץ" מהחנות, אעפי״כ היה לבו של כל אחד נוקפו, שמא ימצא הרביזור אצלו איזה פסול ויערוך רפורט והענין ימסר לשופט השלום. והשופט יוציא פסק דין לשלם קנס או לשבת בכלא כמה זמן.

ולא רק החנוונים היתה פרנסתם בעיקר על יום השוק, היו עוד יהודים גרי העיירה, שמצאו את מחיתם ביום השוק, כאלה היו בעיקר המוזגים, בעלי בתי מרזח. אכר כי יבוא השוקה אינו נפטר לנסוע הביתה, עד אם הריק אל קרבו כמה כוסות יי״ש ובירה. ובין שהביא אתו מביתו פרוסת פת קיבר וחתיכת בשר חזיר, ובין שלא הביא, הוא נכנס לבית מרזח ומלבד יי״ש ובירה הוא קונה שם פרוסת לחם לבן ודג מלוח, יושב ואוכל ושותה בחברת בני כפרו, או בני כפר אחר, ומשוחחים בענייני מקח וממכר, כמה קבל זה בעד התבואה שמכר, וזה במחיר חזיר, וכטוב לבם מהכוסות הראשונות מזמינים הם עוד כוס ועוד כוס, עד שהם יוצאים לפנות ערב לנסוע הביתה שכורים כלוט, הולכים ומתנודדים, ובקושי מוצאים איש עגלתו, נופלים אל תוכה ומצליפים על סוסיהם חזור והצלף ועוברים ברעש והמולה דרך רחובות העיירה אל כפריהם.

בין השמשות אחרי שכלה רגל האכרים מן השוק פותח בעל בית המרזח את חלונות ביתו להוציא מתוכו את עשן המחורקה הממלא אותו ולהפיג את הריח הרע של האכרים השכורים, מונה את כסף הפדיון של היום ועל פניו מופיעה הבעה של שביעות רצון. מתפלל מעריב בכוונה ומודה לקבה״א, אשר יצר את האכרים, וברא בהם תאוה עזה לסבוא יי״ש, כדי להמציא פרנסה לזרע יעקב הצדיק.

גם בעלי מלאכה מצאו להם פרנסה ביום השוק. היו סנדלרים שהיו מכינים ליום השוק כמה זוגות מגפים מעור פשוט ועבה, מעובד רק לחצאין, בשביל אכרים, וכמה זוגות נעלים גבוהות מאותו מין העור בשביל אכרות. תולים את פרי מלאכתם על שתי זרועותיהם וחוזרים בו בשוק הלוך והקיף אותו כמה פעמים עד שיזדמנו להם קונים. כן היו גם חייטים שהיו תופרים בגדים מאריג פשוט, תולים אותם על מסמרים תקועים בכותל אחד הבתים שבככר השוק, ועומדים ומוכרים אותם לאכרים. כמוהם היו גם נגרים שעשו תבות עץ גדולות וגבוהות עם כפורות המכסות עליהן, מחושקות בחשוקי פח עבים, ומנעולים עם מפתחות תקועים בתוכן — בתי קיבול לאכרים להחזיק בהם את מבחר כליהם ובגדיהם

וכספם. את התיבות האלה היו מעמידים עושיהן בככר השוק, במקום פנוי מעגלות ועומדים ומחכים לקונים.

יחד עם בעלי המלאכה היו גם סוחרי סוסים, שפרנסתם היתה על יום השוק. סוחר הסוסים היה מופיע בשוק, הוא עם השוליה שלו, בעגלה רתומה לסוס אחד, ומצדדיה ומאחוריה קשורים עוד כמה סוסים. הסוסים רחוצים, וזנבותיהם קשורים בקפל מאחוריהם, כדי שיראו יותר צעירים וכן יותר ערים. בא א״ר לקנות סוס, הרי צריך ראשית דבר לנסות אותו לעיני הקונה, שיראה עד כמה הוא מהיר לרוץ. לשם זה מוציא אותו השוליה מתוך ככר השוק אל אחד הרחובות, עולה עליו לעיני האכר, מצליף עליו הצלפה קלה, והסוס שכבר אלפוהו במכות אכזריות למהר לרוץ, ועשו לו עוד מעשי להטים, השמורים בסוד אצל סוחר הסוסים, שקבלום מאת חבריהם הצוענים המומחים למקצוע זה — נושא את רגליו, קופץ ודוהר ומגמא ארץ ובמשך רגעים אחדים הוא עובר את הרחוב לארכה עבר וחזר. לאחר שהסוס עמד בנסיון והאכר מרוצה ממהירות מרוצתו, מתחיל המקוח, הסוחר קובע מחיר וגם האכר מצדו מציע מחיר אחר. הצדדים בוחנים זה את זה בעיניהם ובאה ההתפשרות: זה גורע וזה מיסיף זה מוסיף וזה גורע וחוזר חלילה, לסוף חוטף הסוחר את כפו של האכר טופח עליה וקורא: זהו מחירו האחרון, ממנו לא אגרע אף פרוטה, רוצה אתה קנה, אינך רוצה, אל תקנה. האכר מסכים ולבסוף שניהם נכנסים לבית מרזח, ושותים כוסית על חשבון האכר לקיום המקח. הסוחר עושה במשך היום כמה מכירות וקניות ועסקי חליפין, ועל כל גמר מקח הוא שותה עם בעל דברו, וחוזר הביתה שתוי כדת, עד שאינו יודע בין ימינו לשמאלו.

מלבד ההכנסות מיום השוק, שאפשר לכנותן בשם הכנסות פנימיות מפני שהגיעו מכפרי הסביבה, שהם והעיירה היוו חטיבה כלכלית אחידה, היו לעיירה גם מקורות הכנסה חיצוניים, שהגיעו אליה ממקומות אחרים, שאפשר לקראן בשם: הכנסות של יצוא, שהסתעף לכמה סעיפים. יצוא מאיווניץ כיצד? בסביבות העיירה היתה אדמת חמר כזה, שהיה מסוגל ומתאים ביותר ליצירת כלי חרס שונים ואכרי הסביבה היו חופרים אותו ומביאים למכירה ליוצריו, שהיו עושים ממנו על האבניים, כלים שונים כגון: קדרות לבישול, כדים, קערות, צלחות, ספלים וגם מיני צעצועים לילדים, וצורפים אותם בכבשן להקשותו ולחזקם ובתוך כך היו יוצקים עליהם מין תערובת של עופרת מותכת עם עוד איזה חומר וכשהיו הכלים הללו מוצאים מתוך הכבשן היו חזקים ואיתנים וצבעם הכתום אדום היה מבהיק. בתוך בתי המלאכה האלה היו מיצרים גם אריחים לבנין תנורים לחימום הבתים בחורף. במלאכה חרשתית זו היו עוסקים גם נוצרים וגם יהודים. לכלים הללו יצאו מוניטין למרחוק, ומערים רבות היו באים יהודים בעגלות גדולות, קונים מהכלים הללו ומובילים

למקומותיהם. היה עוד מן יצוא חשוב ומכניס הרבה יותר מן הראשון — יצוא של אנשים. הנוצרים של העיירה היו כמעט כולם בנאים מומחים לבנות בתי אבן ולבנים, ומשהגיע האביב, היו נפוצים על פני ערי רוסיה הגדולות ועוסקים שם בבנאות. היו ביניהם גם קבלני בנין. הם היו שוהים בנכר כל ימי האביב והקיץ, ורק בסתיו היו חוזרים הביתה, ומביאים אתם את צרורות כספם שהשתכרו בעבודתם. הכסף הזה היה נופל ברובו אל תוך כיסי החנוונים היהודים, שמהם היו קונים את צרכי בתיהם. חנויות של נוצרים לא נתקיימו בימי ילדותי בעיירה.

בכלל חיו אז הנוצרים והיהודים בשלום, כמעט בידידות ולא היתה ביניהם שום שנאה ותחרות. רבים מהם למדו לדבר אידיש ובבואם בדברים עם יהודים היו מעדיפים לדבר אידיש כדי להראות את כשרון הבלשנות שלהם. אכן, חתוך הדבור וההגייה שלהם היו יותר גויים מיהודים.

היה מעשה ובאחת העיירות בפלך ווילנא, דולהינוב שמה, פרץ פוגרום באחד מימי השוק, מספר יהודים נהרגו ומספר חנויות נבזזו. השמועה הגיעה לכפרי הסביבה שלנו ובין האכרים התנהלה הסתה לעשות באיווניץ כמעשה דולהינוב, ויהודי העיירה היו שרויים בפחד. אז קמו ראשי העדה הנוצרית והכריזו קבל עם; אל תגעו ביהודינו! כל הנוגע בהם דמו בראשו! אז חדלו לדבר בענין זה, ויהודי עיירתנו נשמו לרווחה.

סיבת השלום ששררה אז בין בתי העדות מתבארת בזה, שלשתיהן היה אויב משותף — הממשלה הרוסית ועמה. אמנם הממשלה הרוסית לא רדפה כל כך את הנוצרים הקתולים, כמו שרדפה את היהודים, לקתולים מותר היה לגור בכל מקום ברחבי רוסיה, ולעסוק בכל עסק ומשלח יד, אבל הם לא יכלו לשכוח שממשלת הצארים כבשה חלק גדול מפוליניה ושעבדה את אחיהם לדת, וגם מהם גזלה את בתי היראה שלהם, והפכה אותם לפרבו־סלווים.

היה עוד מין יצוא אנושי וכולו יהודי. היו מלמדים שפרקם נאה, ובעלי צורה, וידעו להתהלך עם הבריות, שהצליחו לפתוח להם חדרים" במינסק. אמנם שיטת למודם וידיעותיהם, לא עלו על אלה של מלמדי איווניץ העלובים, אבל שכרם עלה על זה של האחרונים. כן היו גם כמה פקידים מיהודי איווניץ, ששמשו בבתי מסחר במינסק, ושכרם נשלח למשפחותיהם בעיירה, גם היו סוכני יערות מיהודי איווניץ שנהלו את עסקיהם של סוחרים, וקבלו משכורת הגונה. הם ישבו ביערות ואת משכורתם שלחו למשפחותיהם בעיירה. ככה נצטרפו כל הכנסות היצוא האלה למאזן הכלכלי של הישוב היהודי בעיירה.

פרק ב׳

מנהגים וחברות בעיירה

החיים הרוחניים והחברתיים של העיירה התרכזו בעיקר בבתי המדרש. שני בתי מדרש היו בעיירה, אחד ישן ואחד חדש, אבל הם לא נמצאו בשכנות זה על יד זה, כמו שהיה רגיל ברוב העיירות, אלא מרוחקים זה מזה מרחק מסוים. בשתי סביבות מיוחדות. שם התואר „ישן" של הראשון היה הולמו במלואו, אבל תוארו של השני, „חדש" לא התאים לו כלל וכלל, כי גם הזקנים שבעיירה לא היו עדיין בעולם בזמן הבנותו, וגם הם מצאו אותו כשהוא קיים ועומד מזמן רב. בית המדרש החדש היה גדול ומשוכלל יותר מהישן, אבל לעומת זה עמד הישן מרוחק מבתי דירה וסביבו כר נרחב ריק מכוסה עשבים בימות הקיץ, שעליו היה רועה בין העזים והעגלים גם סוסונו

של מוכר הספרים הנודד, חברו של מנדלי, שהיה חוזר בעיירות ומוכר בבתי המדרש ספרי רומנים עם ספורי מעשיות באידיש — והחדש עמד קרוב לבתי דירה וגם בית הכסא שלו היה סמוך לו, במחילה. בישן היו רוב המתפללים אנשי „עמך", ובחדש להיפך — מרביתם „בעלי בתים". כל יהודי העיירה כמעט, היו הולכים להתפלל יום יום תפלת שחרית, מנחה ומעריב בבית המדרש. תפילת שחרית היתה מתקיימת בשני „מנינים"; המנין הראשון היה

מורכב מבעלי מלאכה החשים למלאכתם ומתגרנים הממהרים לצאת בעגלותיהם אל הכפרים. אלה היו משכימים לבתי המדרש עם עלות השחר וגומרים את תפילתם עם זריחת השמש, ובמנין השני היו מתפללים בעלי בתים, חנוונים ומלמדים אלה שאין להם מה למהר. אחרי המנין השני, ככלות התפלה, היו נשארים רובם של המתפללים, מי ללמד דף גמרא, מי פרק משניות ומי לומד כמה פרקי תהלים. הלמודים והאמירות נתקיימו ביחידות, בבית המדרש החדש היו לומדים דף גמרא עם מפרשים בצוותא, יחד עם רב העיירה, שהוא היה המסביר והמישב כל הדבר הקשה. הלומדים הללו היו חברים של חברת ש״ס, גם אלה, שהיו לומדים דף גמרא ביחידות בבית המדרש הישן, היו חברים בחברה זו, והיו עומדים באותה המסכת, באותו הפרק ובאותו הדף, שלמדו בבית המדרש החדש, אבל הם לא יכלו להצטרף אל הלומדים ההם, מפני שהיה להם מקום ישיבה רק בבית המדרש הישן ולא בחדש. מקומות הישיבה בשני בתי המדרש היו קבועים ונחשבו לקנינם הפרטי של היושבים עליהם, מין נחלה או נכס שהיה עובר בירושה מדור לדור. בעת צרה לבעל נחלה כזאת, כאשר פרנסתו נתקפחה והגיע עד ככר לחם, ולא מצא כל עצה לצאת מן המצר — עשה סחורה בנחלה זו, מכר אותה לאחר וקיבל את מחירה או נתן אותה בעבוט ולוה איזה כסף עד לכשירחיב...

אבל לא כל המקומות היה מחירם שווה. המקומות היקרים במחירים היו שבכותל המזרח, והמקומות בצפון ודרום היה מחירם עולה בהדרגה לפי קרבתם לכותל המזרח, ופוחת לפי קרבתם למערב. גם אחרי שעזבו כל המתפללים את בתי המדרש והלכו איש לביתו, לא היו נשארים חלילה הבתים הללו ריקים מאין אדם, וקול התורה פוסק מהם, כי בתוך כך היו חוזרים לבתי המדרש בחורי הישיבה מאכילת סעודת הבוקר, שאכלו כל אחד בבית בעל הבית שהאכיל אותו ביומו. ובכל אחד מבתי המדרש היו נמצאים כמה בחורי ישיבה, שכלכלתם היתה על מתפללי בית המדרש, שכמעט כל אחד מהם, היה מאכיל על שולחנו בחור ישיבה יום אחד בשבוע. בחורי הישיבה היו חשובים ונכבדים בעיני תושבי העיירה היהודים וכבודם לא היה פחות מכבוד הסטודנט בזמננו. ואכן האירודיציה של בחור ישיבה לא היתה פחותה, אם לא יתרה, מזו של סטודנט בינוני. אלו היו מאזני משקל לשקול בהם את עבודת המוח והאנרגיה הרוחנית שכל אחד מהם השקיע בלמודיו עד שהגיע למכלול ידיעותיו, זה במדעים כלליים וזה במדעי התלמוד, אכשר שמשקלו של בחור הישיבה היה מכריע. בחורי הישיבה היו ברובם בני העיירות הקרובות, ומעוטם מאלה שנפלטו מישיבת ולוז׳ין הקרובה שיצאו מתוכה מפני שלא יכלו להחזיק שם מעמד. שם לא היתה נהוגה אכילת ״ימים״, שם היה צריך כל בחור לחיות על חשבון עצמו, על כסף שהיו שולחים לו מהבית, בצירוף קיצבה זעומה

שהיתה ניתנת לו מקופת הישיבה, ומשפסקה שליחת הכסף מהבית מאיזה סיבה, היה מוכרח הבחור לעזוב את ישיבת וולוזין וללכת לאיזו עיירה אחרת "לאכול שם ימים". הבחורים היו רובם בני 20—18 שהיתה להם כבר הכנה מוקדמת מספיקה וידעו כבר בעצמם לשחות בים התלמוד. למוד התלמוד שלהם היה מלווה בקימוט המצח, בנענוע הגוף, ובקול זמרה שכל אחד היה מזמר לו לפי טעמו באותה שעה.

מלבד חברת ש"ס היו גם חברות משניות ואחד הפרקים באחת המסכתות היה נלמד בין מנחה למעריב, על שולחן ארוך שהיה מואר באור עששית של נפט תלויה ממעל לשולחן. אחד מבעלי המלאכה שהיה בקיא במשנה, היה מרצה את השעור לפני חבריו, שהיו מקשיבים לדבריו בכל תשומת הלב ובמאמץ כל השכל. לפעמים היה מקשה אחד השומעים איזו קושיה אבל המרצה לא בא מעולם במבוכה ותמיד מצא תיכף תירוץ מספיק. ביום השבת היה מתקיים שעור המשניות אחרי שנת הצהריים לפני המנחה. היתה גם "חברת תהלים". חברי החברה הזאת רובם מאנשי עמך, היו משכימים בשבת לבית המדרש. ונפח אחד, יהודי גוץ, בעל שבר, שמעיו היו מתבלטות מתוך מכנסיו בצורת גלובוס גדול, והיה בקי בכל התהלים בעל פה מראשו ועד סופו — היה המדריך במסע התהלים, הוא היה קורא כל פסוק בניגון ובהטעמה, והקהל חוזר אחריו באותו הטעם. כך היו נוסעים והולכים עד שהגיעו ל"אשרי תמימי דרך", ומשהגיעו שמה עשו פנייה והלכו איש לביתו לשתות "ציקוריה", שהיתה טמונה בבקבוק גדול של חרס בתנור, יחד עם חמי שבת לסעודת הצהריים ואחר כך חזרו לבית המדרש לתפילת שחרית ומוסף. את שארית הדרך הקצרה מאשרי תמימי דרך עד הסוף הניחו עד לאחר תפילת המנחה, שאז חזרו אליה וסיימו אותה בכיטוב עד תפילת המעריב!

מלבד חברות דתיות אלו היו גם חברות סוציאליות אחדות: הראשונה שבהן במעלה ובחשיבות היתה "חברה־קדישא". כידוע, סוף אדם למות והמת אין בו כוח לטפל בעצמו, ומי יטפל בו להעבירו מעולם השקר לעולם האמת. הוי אומר חברה־קדישא. חברה־קדישא על שם מה? מהיכן נטלה לה חברה זו את שם התואר קדישא? מי חכם ויבין את זאת! תאמר על שם קידושה רבתי, שהיתה עושה בחגיגה השנתית שלה על הי"ש? וסעודה גדולה כסעודת שלמה בשעתו? כפי שתאר המשורר שניאור, אבל הסעודה ושתיית הי"ש חלו תמיד ביום חול פשוט באמצע החורף, שלאו זמן קידוש הוא. אגב, מסעודה זו הייתי נהנה גם אני הקטן, אף־על־פי שלא אני, כמובן, וגם אבי זכרונו־לברכה לא נמנינו בין חברי חברה זו, ומעשה שהיה כך היה: סבתא שלי הייתה גבאית (היא מתה בגיל 85), מה שקוראים עכשיו — "עסקנית ציבורית". בעיירתנו, אעפ"י שהיתה מושפעת בפרנסות רבות כמו שתיארתי לעיל, היו בה גם עניים מרודים, וכיצד

אפשר להשאיר עניים אלה בלי סימן של שבת? בלי נרות להדלקה, בלי חלות ותהיינה גם קטנות, בלי חתיכת בשר, ותהא זו משל ריאה או משל מעיים? ולפיכך היתה נחלצת סבתא בערב שבת בבוקר, שמה את הקפטור על ראשה ובימות הגשמים, כשהרחובות שופעות ביצות עמוקות נועלת מגפי גבר, וחוזרת על הפתחים ואוספת כמה זהובים ומחלקת לעניים, שידעו גם הם שבת מהי, ומלבד זה היתה גם חברה בחברה קדישא. תפקידה היה בעיקר לתפור תכריכים למת. לה לעצמה, היו תמיד תכריכים מוכנים שמורים בכלי העץ הגדול, שבו היו מחזיקים את המצות, שעמד בעליית הגג. בשעת הדחק כשמישהו מת ביום ראשון או שני של חג והיו עורכים את הלויה ביום טוב של גליות, היתה סבתא מלווה את תכריכיה המוכנים בשביל המת. ואחרי החג הולכת החנותה וקונה במחיר שקיבלה ממשפחת המת, בד אחר וקוראת לחברתה בתפירת התכריכים, אשה זקנה, שהיתה מרבה להריח טבאק כאחד הגברים, ושתיהן יושבות ועושות במלאכה; גוזרות את הבד לפי מידה, ותופרות ושותות בתוך כך קצת י״ש, ומלפתות בפרוסת "לקח" ומברכות זו את זו באריכות ימים עד ביאת המשיח. לסבתא היו שולחים את חלקה מן הסעודה הביתה, ומובן שהיה מהנה מחלקה זה גם אותי, נכדה האהוב.

הרוח החיה בחברה זו היה יענקל הגדול, קראו לו כך (משום שהיה גבה קומה) או יענקל הסנדלר. זה היה יהודי זריז ומזורז יודע מעשיות לרוב ולכוון כל אחת מהן לעניין שהוא עומד בו בשיחתו ועובר מאמצע מעשיה אחת — לשניה, ומשלבן זו בזו, עד שהיה מסתבך ושוכח במה שהתחיל.

יענקל זה היה מוכן ומזומן תמיד להטות שכם ולהושיט עזרה, לנחם, לחזק ולעודד בכל צרה שלא תבוא, בכל מקרה אסון ופגע שקרה בעיירה. איש מיהודי העיירה כי יחלה מחלה אנושה וממושכת, ובני המשפחה כבר נלאו מטפל בחולה, וכמה לילות כבר עברו עליהם ללא שינה, ובא יענקל מבלי הקרא ואומר לבני הבית: אתם לכו לישון הלילה, ואני אשב על יד החולה, אני אסעד את משכבו בחליו ואתן לו את הרפואות בזמנן, אולי ירחם השם וידי תהיה טובה עליו, ולעת בוקר ירווח לו ושב ורפא לו. כשהמצב הולך ורע והרופא ואנשי הבית כבר נואשו מחייו ומגיעים כבר רגעיו האחרונים בא שוב יענקל, משלח את בני הבית מעל מיטת הגוסס, יושב על ידו ושומר את רגע יציאת נשמתו, וברגע זה הוא לוקח נוצה, מגיעה אל נחיריו, וכשזו אינה זזה ממקומה, הוא בא ואומר לבני הבית: תנו תודה לה׳ הוא כבר נפטר מיסוריו ובא אל מנוחתו ואל בכי ואל מספד, כולנו נלך בדרכו, ונבוא אליו במוקדם או במאוחר. ואחרי זמן מה הוא בא עם אחד או שנים מחבריו, מוציאים את המת ממיטתו משכיבים אותו על הארץ מכסים אותו במפה שחורה, מדליקים נרות לנשמתו והולכים, ואחרים באים במקומם לעשות את שאר ההכנות. בזמן הקבורה, כשמביאים את המת לבית עולמו והקבר כבר מוכן ועומד, שוב מופיע יענקל יורד אל הקבר, מישר

ומתקין שם כל הטעון תיקון, מוריד בעזרת חברו את המת מן המיטה, מוריד אותו אל הקבר ומשכיבו שם כהלכה, ובכן יענקל פה, יענקל שם, והכל שלא על מנת לקבל פרס.

אחרי "חברה קדישא" באה חברת "גמילת חסד". אבל זו לא היתה רשומה ניכר בעיירה ביותר: היא היתה מלוה במשכון לעניים רק סכומים פעוטים, שנים, שלושה רובלים, על מנת לשלם לשעורים 25, 30 פרוטות לשבוע וממנה היו נהנים רק עניים ביותר. חנוני למשל, כשהיה צריך לנסוע מינסקה לקנות סחורה וחסר לו איזה סכום נוסף על המזומנים המצויים בידו, היה מוכרח לפנות אל שמעיה הנשכן ("פרוצנטניק") ולשלם לו רבית קצוצה. שמעיה זה היה יהודי זקן, קמצן וכילי, שגר כל ימיו בכפר וחכר שם פרות מבעל אחוזה, ומכר את החלב ותוצרתו בעיירה. מעסקו זה חסך לו כמה מאות רובלים ולעת זקנתו בא ונתיישב בעיירה, ונעשה למלוה ברבית. הוא היה מלוה רק לזמנים קצרים, לא יותר מאשר לעשרה שבועות, וכך היו תנאי הלואותיו: לווה שלוה ממנו 10 רובלים למשל היה חייב לסלק לו בכל יום ראשון אחרי שוק רובל אחד וחמישה קופיקות (אַ צנר) עד תום כל החוב בשבוע העשירי והוא חצי רובל רבית. אם סכום ההלואה היה 20 רובל, היה הלווה חייב לשלם לו בכל שבוע 2 רובלים ושני צנרלאך, וכן הלאה לפי החשבון הזה. אם נעשה חשבון נמצא כי הרבית שלו עלתה למעלה מ־45 אחוז ומפני שפרנסתו היתה מצויה לו בשפע מבלי כל עמל וטרח, היה יושב לו בשלוה בבית המדרש כל היום והערב, הגמרא פתוחה לפניו, המקטרת בפיו, והוא מעשן ונוחר באפו, מעשן ונוחר. הוא היה שנוא על כל יהודי העיירה בגלל נשכנותו וקמצנותו. ושהיה נמנע גם מתת פרוטה לצדקה. גם אנו הילדים שנאנוהו, ובימי החופש של "בין הזמנים" כשבית המדרש היה ריק, בחורי הישיבה נסעו איש לבית הוריו לימי החג, והוא לבדו יושב לו ומעשן את מקטרתו — היינו באים ומתעללים בו, ויורדים לחייו. לא היינו עושים לו כלום, אלא היינו קוראים בשמו, שמעיה! מתוך נחירת האף. הוא היה מתרגז מאד וחוטף את מקלו להכותנו, אנחנו היינו בורחים מפניו והוא רודף אחרינו במקלו. ככה היינו עורכים אתו הקפות סביב הבימה, הקף וחזר והקף כמה פעמים, עד שהיה מתעייף, חוזר ויושב לו במקומו ומקלל אותנו קללות נמרצות, ואנו ממשיכים לנחור, עד שהיה פוסק מלהגיב עוד. גם עלינו היה נמאס לבסוף המשחק הזה והיינו עוזבים אותו לנפשו ומוצאים לנו משחק אחר.

החברות הללו היתה לכל אחת מהן השבת שלה. בשבת זו היו מחלקים את פרשת השבוע לחלקים קטנים והיו קוראים את כל החברים לעלות לתורה. ואחרי התפילה היו מתכנסים כל החברים לבית הגבאי של החברה, הוא היושב ראש שלה, מקדשים על כוס וסועדים בצוותא סעודת ארעי, הכוללת חררות של ביצים בדגים מלוחים, או רגל קרושה.

לחברת ש"ס או משניות היה מתאים אמנם יום החגיגה שלהן לשמחת תורה, אבל מפני שאין מערבין שמחה בשמחה, דחו את חגיגתן לשבת בראשית — יום התחלת התורה מחדש. חברת התהלים קבעה את יום חגיגתה ביום ראשון של חג השבועות שבו נפטר דוד המלך, מחבר ספר תהלים (לפי המסורת). החגיגות הללו נקבעו, לשם חיזוקן ויצובן של החברות שלא תתפרד החבילה. וסעודתה של חברת תהלים עלתה על סעודותיהן של כל החברות, חוץ משל חברה קדישא, כמובן. גם סעודתה של זו היתה סעודה כהלכה טובה וטעימה. מלבד הפרפראות, היו מתכבדים החברים בלביבות ממולאות בגבינה ומטוגנות בחמאה, ובפשטידה צפה בחמאה, וכך מלאו את כרסם במטעמים עד שהיו פטורים מסעוד סעודת הצהריים.

היתה בעיירה גם חברת "ביקור־חולים" וזו קבעה את יום חגיגתה בשבת פרשת בשלח, החלה באמצע החורף, על שם הפסוק הכתוב: "כל המחלה — — כי אני ה׳ רופאך". שם החברה "ביקור־חולים" לא הלם את תפקידה. חברי חברה זו לא היו מבקרים את החולים שבעיירה, אלא תעודתה היתה להושיט עזרה לחולים עניים: עני כי יחלה, ופנו בני משפחתו אל גבאי החברה, וזה היה נותן פתקה אל "הנאמן", כלומר אל הקופאי, והוא היה נותן כמה שנותן, לצרכי החולה לרפויו ולמזונותיו המיוחדים. מקור הכנסותיה של חברה זו, לא היו רק התרומות שתרמו בעלי הבתים של העיירה — אלה לא היו מספיקות כלל וכלל, כי לא מעטים היו העניים החולים, אלא לזו היתה הכנסה מאיזו קרן קיימת בצורת חנויות בעיר אחרת, שאיזה עשיר הורישן לפנים לתכלית זו. רופאים יהודים בעיירה היו שנים: אחד "הבעל־הביתל" והשני — יודה הרופא. בשם "בעל־הביתל" בכלל, היו קוראים לצעיר שנשא כבר אשה, אבל עדיין אין לו בית ומשפחה, להבדילו "מבעל־בית", כלומר; זה שיש לו כבר משפחה ומעמד. אולם לא צריך לחשוב שהרופאים הללו היו רופאים מדופלמים, שהוסמכו למקצועם מטעם איזו אוניברסיטה. השם אוניברסיטה לא נשמע עדיין בכלל בעיירה, וממילא לא ידע איש את פירושו, אלא הם נעשו לרופאים על ידי זה ששימשו רופאים אחרים, שהיו לפניהם ואלה — — לפני פניהם עד דורות קדמונים.

איש כי יחלה ונפל למשכב וקראו ראשית דבר "לבעל־הבית׳ל", זה היה קל רגלים ותיכף בא, בודק אותו על ידי מישוש ודפיקות על לבו ואומר: נוא, יבוא מישהו אל ביתי ויקבל את הרפואה שאכין. על המטבע שהיו תוקעים אל תוך כפו, לפני צאתו, לא היה שם עין ומקבל אותה כלאחר יד, מעין מתנת חנם או נדבה, ולא כשכר המגיע לו בטרחתו. זה היה רופא שהבטחון במומחיותו לא היה גדול, והיו משתמשים בו רק כל זמן שחשבו שמחלתו של החולה היא רק מחלה קלה. אבל כשהמחלה קיבלה אופי רציני, היה צורך להזמין את יודה. יודה זה — היתה סמכותו גדולה בעיני אנשי העיירה, וכולם חשבוהו לרופא

מובהק, וגם הוא נהג בעצמו גינוני רופא, שיש בו משהו מעין השכלת ברלין. מכנסיו לא היו תקועים בתוך מגפיו, כמו שהיו אצל כל בעלי הבתים בעיירה, אל משתלשלים ויורדים, ומכסים את המגפיים העשויים מעור רך ודק. ותמיד מצוחצחים ומבריקים. מעילו היה קצר ואדרתו העליונה — יצאו לה מאחור שלוש יריעות סורחות, כעין שלבים, זו למטה מזו, מין בגד כזה שהיו לובשים לפנים חכמי איטליה. גם בביתו היו חדרים נוספים על אלה שהיו בבתיהם של שאר התושבים היהודים. הוא היה אז כבר איש בא בימים, גבה הקומה וכולו אומר כבוד. מקומו בבית המדרש החדש היה על יד ארון הקודש, בכותל המזרח מצפון, כשמצד דרום באותו הכותל, סמוך לארון היה מקומו של הרב. משמע שרמת כבודו היתה כמעט שווה לאותה של הרב. פרנסתו לא היתה רק על העיירה. זו שימשה לו רק כמקור הכנסה צדדית, ועיקרה היתה מחצרות בעלי האחוזה שבסביבה.

היו מספרים בעיירה: כשבא חולה איבניצאי לשאול בעצת רופא מפורסם במינסק, היה הלה אומר לו: למה היה לך לטרוח ולבוא אלי, הלא יש לכם בעיירתכם רופא מומחה — יודה? הוא לא היה מכין רפואות בעצמו אלא היה דורש לאחר בדיקת החולה שיגישו לו עט וקסת (מה שלא תמיד נמצא בבית החולה, והיה צורך לרוץ ולשאול אלה בבית השכן) וכשהגישו לו, ישב וכתב פתק רפואה אל שמואל משה הרוקח. גם הוא לא היה מביט אל המטבע שהיו שמים בידו ביציאתו מבית החולה. מחולה עני לא היה מקבל שכר ביקור, ויש שהיה משאיר בבית החולה איזה מטבע משלו. גם שמואל משה הרוקח לא למד את אומנות הרוקחים בבית מרקחת מוכר ע״י הממשלה, אלא למד בעצמו מפי ספרים. בשבת כשליודה היה אסור לכתוב פתק רפואה, היה יודה סר אל ביתו של שמואל, ומוסר לו בעל פה את טיב הרפואה, הרכבה ומתכונתה. שמואל משה היה יהודי בר אורין שהמשניות עם ״תפארת ישראל״ לא משו מפיו והיה הוגה גם בספרות ימי הביניים. אם לחולה היו נצרכות תרופות חיצוניות, כגון עלוקות או חוקן, אז אם החולה היה גבר — היה מוכן להפקיד זה לשאול, גיסו של ״הבעל־בית׳ל״. ואם אשה — חסיה אמו של שאול. אלינו הילדים, החולים, היתה באה חסיה וכליה עמה, ואני זוכר כמה הייתי בוכה ומתנגד לעשיית חוקן בידי חסיה. ידעתי כי חברי הילדים ילעגו לי אחר כך ויקראו לי ״קאנה דודקה״.

כשתהליך המחלה הסתבך ונראו סימני סכנה, ועל השאלה: מה מצבו של החולה? ענה יודה, כי הכל תלוי בידי שמים, היו נוקטים בני המשפחה באמצעים רדיקליים משלהם, ראשית דבר היו נמנים למנין והולכים לבית המדרש לומר תהלים. שם היו מצרפים אליהם בשכר כמה בטלנים הבקיאים בתהלים ויודעים את הפרקים המתאימים לתפילה על החולה, חוזרים עליהם בכוונה עצומה ולבסוף מתפללים את התפילה המיוחדת בשביל החולים המודפסה בספר התהלים בקצהו.

הנשים מצידן היו עושות את שלהן: היו נכנסות לבית המדרש בצעקות ובבכיות, עולות על הבימה פותחות את ארון הקודש, בוכות ומתחננות אל ספרי התורה, שהם יהיו למליצי יושר בשמים, ויבקשו לרפואת החולה. גמרו בהשתדלותן לפני ספר התורה, שמו פעמיהן לבית הקברות שם היו משתטחות על קברי המתים, קרובי המשפחה, מאיצות ומזרזות בהם שלא יחשו ולא ישקטו למען החולה, ולא יתנו דמי לפמליא של מעלה עד שיחתך דינו לחיים.

המתים לא נחשבו אז כאילו נתקו את יחסיהם עם הבריות שבעולם הזה, ודבר אין להם עוד עם החיים. עובדות רבות העידו אז את ההפך. כי המתים מבקרים בעולם הזה ועניני קרוביהם — קרובים אל נשמותיהם, והם מוכנים גם להושיט עזרה בזמן הצורך. מי אינו יודע למשל, את המעשה באותו חולה מסוכן שכבר נואשו מחייו והיה כבר מוכן ומזומן ללכת בדרך כל הארץ ובאחד הלילות הקשים ביותר, כשנרדם לזמן מה, בא אליו אביו או סבו מעולם האמת ואמר לו: הנה הבאתי לך צמח מעולם האמת, ואני מניח אותו למראשותיך תחת הכר, למחרת יחלטו אותו ברותחין ושתית ממנו כמו ששותים תה, ונרפאת ממחלתך והבראת! וכך היה: למחרת בבוקר מצאו בני הבית את החולה שכבר הונח לו, גם את הצמח מצאו למראשותיו תחת הכר עמדו וחלטו אותו, והחולה שתה ממנו ותיכף קם על רגליו ויחי. והעובדה שהמתים באים בלילות אחר חצות לבתי כנסיות, מתפללים שם וקוראים בתורה — הרי ידועה היא לכול. ומעשה באחד המתפללים תפילת מעריב בבית הכנסת (שימו לב שבית הכנסת אינו בית מדרש) שנפלה עליו תרדמה אחרי התפילה וירדם. השמש לא הרגיש בו, יצא ונעל את הדלת והלך לו. אחר חצות התכנסו המתים לבית הכנסת ועמדו להתפלל. הישן הקיץ בתוך כך, והנה בית הכנסת מלא מתים מתפללים ותיפול עליו אימה גדולה. הוא אמר להימלט על נפשו ולברוח, אבל פנה אל הדלת והנה היא נעולה. ועל כרחו נשאר בבית הכנסת המלא מתים אולם כאשר ראה שהמתים שקועים בתפילה ואין מהם פונה אליו ונוגע בו לרעה, פג לאט פחדו. אחרי התפילה הוציאו את ספר התורה מן הארון ועמדו לקרוא בו ממש כאנשים חיים. הגבאי שלהם הרגיש בו, באורח מעולם השקר, וקרא גם אותו לתורה. הוא ברך את שתי הברכות לפניה ולאחריה כדת וכדין. כך סיפר למחרת הלן בבית הכנסת, לפני קהל ועדה, אבל לא הוציא את יומו ומת באותו היום אחרי הצהריים. ויושינקה זה שתלה את עצמו בפלוש של בית הכנסת הישן, וקברו אותו כדת וכדין מאחורי הגדר של בית הקברות — מי אינו יודע שהאדמה אינה קולטת אותו ורואים אותו על כל פרשת דרכים הולך ותועה בעולם התוהו ולא תהא לו תקנה עד שאיזה צדיק ירחם עליו ויתפלל לתיקון נשמתו, ורק אז תקלוט אותו האדמה וימצא בה את מנוחתו! בלהות צלמות היו מנת חלקי גם אני בערבי חורף שלם מפחד מת מדומה, כשהייתי ילד כבן עשר. ומעשה שהיה

כך היה: ערב באותו חורף, משעה 8—7 היה נשמע קול בוקע ועולה מתוך בית הקברות החדש שמחוץ לעיירה והקול קול נכאים קול בכי ואנחה כקול אדם מתחנן על נפשו: אוי, אוי! מרגיז לב ונפש. הקול הזה הפיל פחדו וחתיתו גם על רבים מהמבוגרים שנמנעו לצאת איש מפתח ביתו בערב, ועל אחת כמה וכמה עלי הילד, שהייתי חוזר בשעה תשע מהחדר. כדי לקצר את הדרך הייתי רץ דחוף ומבוהל דרך חצרות, קופץ מעל גדרות ומתפרץ הביתה בלב פועם וכל עוד נפשי בי.

בבית המדרש היה עניין זה לשיחה בין הבריות והיה נדרש לכמה פנים; זה אמר שמעשה גלגול הוא זה, ובא רעהו ואמר שתעלוליו של גלגול הם בין הבריות ולא בבית הקברות, וזוהי יללתו של מת שאין האדמה קולטתו. סוף דבר שהושמעו השערות שונות שאף אחת מהן לא נתקבלה על דעת הכול. עד שעמדה "חברה־קדישא" והחליטה שאין להשאיר את הדבר כחידה סתומה, אלא צריך לשלח משלחת באחד הערבים לבית הקברות לדרוש ולחקור ולעמוד על שורש הדבר ולברר אותו כל צרכו. לתכלית זו נבחרה משלחת של אנשים אמיצי לב, העשויים לבלי חת, ומאלה המצויים יותר אצל המתים ויש להם מגע בהם. במוצאי שבת אחת התאספו כולם, ומספרם "מנין" לבית המדרש הישן, וכולם לבושים פרוות כבשים קצרות וחבושים כובעי עור עם בתי אזנים ומזויינים מקלות עבים, וידיהם המכוסות כסיות עור. אחת מהן מחזקת במקל והשניה בפנס זכוכית גדול במסגרת עץ ונר דולק בו, וישימו לדרך פעמיהם לבוא לבית הקברות. אבל ראה זה פלא! כל הדרך שמעו את הקול בוכה ומילל אבל משהגיעו לשער בית הקברות נדם פתאום והיה כלא היה. "אין זאת", חשבו אז, שראה המת את השיירה העולה ונפל פחדה עליו, ונחבא בין העצים, שם מחסום לפיו ונאלם. השיירה חזרה כלעומת שבאה, והסוד נשאר סוד ולא נתגלה עד סוף החורף, ואז נודע שמשמיע הקול היה מין עוף כוזה. שמולצנוביץ, גוי הדר על יד בית הקברות, ירה אותו ברובה הציד שלו ויהרגהו.

ודבר המתים לא היה הדבר המסתורי היחידי שהסעיר את לב הבריות ונתן חומר לשיחות מעניינות, שהרטיטו את נפשות השומעים. היה גם שני לו: ענין השדים. אמנם הרמב"ם הכחיש את מציאות השדים, ופסק שהם לא היו ולא נבראו. אבל עם כל ההערצה שהתייחסו כל לומדי התורה לגאון ולפילוסוף הזה עד שהמימרה: ממשה עד משה לא קם כמשה, היתה שגורה על פי כולם, לא נתקבלה דעתו זו על שכלם; ראשית, מפני שבתלמוד נמצאים הרבה סיפורים על דבר תעלולי השדים והתגרותם בבני אדם, ונתינת עצות איך להילחם אתם ולנצחם, ושנית, הלא באו עובדות רבות וטפחו על פני הדעה הזאת, והראו והוכיחו בעליל כי השדים חיים וקיימים. אחת העובדות הלא היא המעשה בקצב: מעשה בקצב שחזר אור ליום ששי אחרי חצות, בעגלת החורף שלו לביתו. הקצב

היה מאוכזב, מלא צער ומרירות על זה שאחרי חזרו בכל יום חמישי על כפרי הסביבה לקנות שור, לא עלה הדבר בידו. האכרים — נטרפה דעתם עליהם הפעם, ודרשו מחירים כאלה, שאין להעלותם כלל על הדעת. הדרך, דרך החורף היתה חלקה, בשמים האירה הלבנה ונצנצו הכוכבים. הקצב ישב נשען על כתלי העגלה עטוף באדרתו, והסוס שש לרוץ ארח ולא היה אפילו צורך להאיץ בו. פתאום נעצר הסוס ואינו זז! נו! נו! קרא הקצב מתוך קצף ומרירות, כל חלומותי הרעים יחולו על ראשך! גם אתה קמת להתעלל בי! והוא הצליף עליו אחת ושתים ושלוש ולשוא; הסוס לא נע ולא זע. אז הבין הקצב כי דברים בגו וירד מעל העגלה לראות מה זה ועל מה זה, והנה ראה, להפתעתו הגדולה, עגל עקוד גדול ושמן מוטל לרגלי הסוס וחוסם בפניו את הדרך. מה זה? — תמה הקצב, מהיכן בא העגל לכאן? תאמר שנפל מעגלת איזה אכר? אבל אם כך הלא בודאי היה משמיע קול חבטה והאכר היה שומע ומרגיש בזה. אין זה, כי אם יד אליהו הנביא בכך. הוא ראה בעניי, עמד והמציא לי את המציאה הכשרה הזו. הקצב מנסה להרים את העגל לשימו בעגלה ואינו יכול. הוא מנסה עוד פעם ולשוא! לבסוף הוא חוגר את כל כוחותיו רוקק על ידיו ומניף אותו בתנופה אחת חזקה, וזורקו אל תוך העגלה. הקצב חוזר ועולה על העגלה שמח וטוב לב, אומד בפני עצמו את משקל העגל, כמה ק״ג בשר כשר יוכל למכור ממנו וכמה יהא סכום פדיונו. הוא מצליף על הסוס שימהר את מרוצתו ולבסוף הוא בא אל חלון ביתו, דופק עליו ומעיר את אשתו ״קומי דבורה״ וצאי ועזרי לי להכניס את העגל שהבאתי. האשה ממהרת לעזרת בעלה והנה אהה! כשניגשו אל העגלה, קם העגל חיש מהר עמד על שתי רגליו האחוריות ומחא ברגליו הקדמיות, התרומם והרקיע שחקים, ועורבא פרח! האין זה מעשה שדים? ועובדה שניה המעשה בילד. ילד כבן חמש יצא מבית הוריו והלך ותעה ברחובות עד שהגיע במורד ההר עד שער בית המרחץ, דלת בית המרחץ היתה פתוחה אז, כי יענקל הבלן בא אל תוכו. הילד הסקרן נכנס אל בית המרחץ לראות מה טיבו ומה יעשה בו. יענקל היה אז בחדר אחר ולא ראה את הילד בכניסתו. כשגמר יענקל את מלאכתו, יצא ונעל את הדלת והלך, והילד נשאר בבית המרחץ, שאין בו שום מזוזה. חיפשו את הילד כל היום וכל הלילה, והילד איננו! וכבר חשבו כי טבע בנהר והוא יהיה השנה הקרבן, שהנהר גוזל כמעט מדי שנה בשנה מתוך העיירה. והנה נמצא למחרת היום בבית המרחץ בלי רוח חיים. השדים התעללו בו כל הלילה ויענוהו עד שיצאה נשמתו. ויענקל הבלן כשהיה הולך אור ליום ששי אחרי חצות להסיק את המרחץ, לא היה נכנס לשם עד שהיה מקיש מקודם במקלו העבה על הכתלים, מקיש וקורא: מהרו וצאו מכאן, מנוולים! פן אבוא ועשיתי בכם כלה בשם המפורש, ורק אז היה נכנס, והיה בטוח כי השדים לא ירעו לו, ולא יאנה לו כל רע! יענקל היה מאיים על השדים בשם המפורש, אבל

המושג שלו על השם הזה היה כמושגו של התרנגול לכפרות על "בני אדם". זה היה זקן אשמאי בגיל של גבורות, שאדרת הכבשים שלו לא מש מעל גופו לא בימות החורף ולא בימות הקיץ. גבות עיניו הזעומות, שערות ראשו וזקנו היו שחורות, למרות גילו המופלג. מקומו בבית המדרש הישן היה בירכתי המערב, סמוך לשולחן הארוך שעל יד התנור ששם קנה לו שביתה רפאל הלץ, שקראו לו רפאל דער טומאן.

רפאל הלץ היה יוצר חרס כל ימיו. היה לו כבשן משלו ולעת זקנתו עזב את מלאכתו והיה סמוך על שולחן בנו והיה משכים ומעריב לבית המדרש, יושב על יד התנור, ולפניו פתוח חומש ורש"י. הוא היה לומד רק רש"י וחשב את עצמו ללמדן גדול. מידו הימנית היו קצוצות שתי אצבעות, כנראה קצץ אותן בכוונה, כדי להשתחרר מצבאו של ניקלאי הראשון. הוא היה מתגנדר בעליונותו הלמדנית על יענקל הבלן ושם אותו ללעג ולקלס. "גש הנה, יענקל", יש שהיה קורא לו, וראה מה רוצה כאן רש"י, יענקל מעיף את עיניו הזועמות ועונה בכעס: אתה מתחיל כבר בליצנותך הארורה, תפח רוחך! ויכנס הרוח באבי אביך! "אל תכעס", יענקל — אומר רפאל בניחותא, אם אינך רוצה ברש"י אמור לי בבקשה מתי יחול השנה בה"ב ויקנה"ז, אימתי יגיע זמנו? — "אמנם איני יודע" אומר יענקל, מפוייס קצת, איני יודע, מפני שלא למדוני בילדותי, אבל לעומת זה לומד כבר פיניע שלי (זה היה נכדו) בגמרא גדולה בהרבה מהחומש שלך...

פרק שלישי

החנוך בעיירה

כפי שיוצא מדברי הקודמים, ידעו כל הגברים לקרוא בספר, היו כאלה שידעו גם ללמוד משניות וגמרא והיו בקיאים אף בתנ"ך, והיו כאלה שידעו לקרוא רק בסידור ובתהלים קריאה מיכאנית, מבלי דעת פירושי המלים, אבל לכתוב היו רבים שלא ידעו אף באידיש, כי לא למדו בילדותם את מלאכת הכתב וכאלה היו גם בין הלמדנים. יותר מתשעים אחוז של נשים לא ידעו גם לקרוא. אמנם גם הנשים הלכו להתפלל לעזרת הנשים של בית המדרש בשבתות וימים טובים, ובימים הנוראים היתה העזרה מלאה מפה לפה, ובכיותיהן ויללותיהן קרעו שמים, אבל לקרוא לא ידעו. היו נשים אחדות "מלומדות" כביכול, שהיו קוראות מתוך הסידור והמחזור, או מתוך צאנה וראינה ומתוך התחינות "בעברי טייץ", וקהל נשים מצטופפות סביבותיהן וקוראות אחרי המלומדות ככל היוצא מפיהן. ומעשה ב"מלומדת" אחת שסיפרה לחברתה בניגון: "מיין חיים האט ניט גיהאט קיין "סכך" אויף צודעקין די סוכה, האָט ער צוגעדעקט מיט שטריי". וכל השומעות

חזרו אחריה מלה במלה. סיפרו שבדורות הקודמים היה אחד השמשים עולה בימים נוראים לעזרת הנשים. נכנס שם לתוך חבית גדולה, כדיוגינוס בשעתו, וכל הנשים הצטופפו סביבות החבית, הוא קורא מתוך המחזור וכל הנשים חוזרות אחריו. בזמני אני היתה כבר התקדמות מרובה לעומת הדורות הקודמים. וכך היה סדר החינוך: כשנמלאו לילד או לילדה שנתים ומשהו, וידעו כבר לדבר, היו ההורים מתחילים לחנך אותם במצוות, ומלמדים אותם בהדרגה לברך ברכת "המוציא" על הפת, ואחר כך על שאר אוכלין ומשקין, ולומר מודה אני אחרי נטילת ידיים בבוקר.

כשמלאו לילד 4 שנים והגיע הזמן להכינו ל"חדר" וללמדו ראשית קריאה, ובא אידל המלמד ומוציא מתוך תיקו את גליון האלף בית עם המלמד. שעשה אותו מקנה שהוציא מתוך מטאטא, פורש את האלף בית על השולחן ואומר לילד בקול רך: בוא בני ואלמדך לקרוא בתורתנו הקדושה! המלאך יזרוק לך כסף מן השמים ותוכל לקנות לך כל אשר תאוה נפשך. הילד יושב בהירות ובחוסר בטחון אל השולחן, ואידל נוטל את המלמד ומציג אותו ליד האלף ואומר לילד: אתה רואה? זו אלף, אמור: זה אלף! אמור עוד פעם: זה אלף! צעק עליו, זה אלף! צעק בקול רם יותר, זה אלף! ואחר כך הוא עובר אתו מתוך קריאה על פני כל שורת האלפין הנצבים בשורה ארוכה לכל אורך הגליון. בתוך כך זורקת האם מלמעלה מטבע של נחשת גדול על פני הגליון לשמחתו של הילד, ואידל צובט בחיבה את לחי הילד ואומר לו: אתה רואה? אמרתי לך שהמלאך יזרוק לך כסף והנה זרק, היום גמרנו, מחר נלמד עוד פעם, והמלאך יזרוק לך שוב כסף,

מה ראה אידל, יהודי בעל חטוטרה הגונה, בעל זקן דליל של תיש, ששואף תמיד אויר דרך שפתיו, ומשמיע קול נשיפה, כאילו הוא גומע אטריות קרות — מה ראה יהודי זה להיות מלמד? והוא הלא היה יוצא דופן מכל מלמדי העיירה, שכן כולם למדו בנערותם ובבחרותם תלמוד, והיו בחורי ישיבה ואכלו „ימים", והוא הן לא קרא ולא שנה ולא שמש תלמידי חכמים, ובבית המדרש היה נמנה רק עם אומרי תהלים ותו לא ועוד יותר קשה, כיצד הכתירוהו תושבי העיירה בכתר מלמדות? המותר לעם הארץ להיות מלמד בישראל? אין ליישב את הקושיה החמורה הזאת. אלא בהשערה שלפנים היה ריש דוכנא אצל מלמד דרדקי, והיה נושא את התינוקות על כתפיו בכל בוקר מבית הוריהם החדרה, ואחר הצהרים מחזיר אותם ככה אל בתיהם, ומשבטלה הריש דוכנאות בעיירה, נעשה למלמד עצמאי.

אידל טיפל בילד עד שהתחיל „ללחש", ואז עמדו והכניסוהו לחדרו של מלמד דרדקי. לחישה זו מהי? ומה פירושה? מקודם למד הילד כי קָמָץ תחת אָ נקרא יחד אָ ותחת בית — ב ומשלמד כבר לדעת את התורה המסובכת הזאת,

למדןהו שלא יזכיר עוד תוך כדי קריאתו, את שמות האותיות והתנועות ואופן קריאתן, אלא יסתכל תחילה באות ותנועתה וילחש לעצמו בחשאי את אופן קריאתן, ואחר כך יקרא בקול אָ, ב וכדומה. הדבר הזה להגמל מאופן הקריאה שהרגילוהו אליה, ולעשות מאמץ ולהרגיל את עצמו לשיטת קריאה חדשה ומסובכת יותר היה קשה לילד.

אך עבר הילד על המשבר הזה בשלום, והגיע לידי קריאה רהוטה פחות או יותר בסידור, בפרקי תפילה המודפסים באותיות גדולות, כגון: קידוש לבנה או "נשמת" והתחיל ללמוד חומש, והנה עלה שוב על דרך המלאה חתחתים ומכשולים:

המלמדים היו מתרגמים את המקרא לילדים, במין אידיש משונה שקיבלו מרבותיהם, ורבותיהם מרבותיהם הם, עד הדורות הקדמונים שאבותינו ישבו בגלות שבגרמניה, ודברו בזרגון הגרמני של הזמן ההוא.

זכורני למשל, כשקראתי את הפרשות הראשונות שבספר בראשית והרבי תרגם לי: "ויאמר — האם גיזאגט אלהים — גאט תדשא — אנקליידין — הארץ — די ערד, דשא — אקלייד, עשב — גראז", הייתי כולי תמיהה והשתוממות: ידעתי כי אמא לובשת שמלה, שאחותי לובשת שמלה, שכל הנשים לובשות שמלות, אבל שהאדמה תלבש שמלה ועוד של עשב?...

ובפרשה הבאה: ותלד — האט גיוואנען, חוה — חוה את קין — קינען ואת הבל — הבלן, מאי משמע זי האט גיוואנען?! ידעתי, כי כאשר משחקים בחג הפסח באגוזים, יש מי שזוכה ויש מי שמפסיד: ידעתי ג"כ כשהגדולים משחקים בחנוכה בקלפים, יש שזוכים ויש מפסידים ושמעתי עוד, כשמוכר ספרים מגריל מערכת חומשים ויש מישהו שזוכה בהם. גם חברי קנה מספר הגרלה בשלוש פרוטות, וזכה בסדורל קטן ויפה, בכריכה אדומה ומוזהבת בקצותיה. תאוה לעינים! אבל שחוה זכתה בקין והבל, כיצד אפשר היה כדבר הזה? מי הגריל אותם וממי קנתה מספר הגרלה, הן עדיין לא היו מוכרי ספרים בעולם אלא אדם וחוה לבדם? וכהנה וכהנה תהיות ותמיהות במידה שהתקדמו הלאה בלמוד המקרא. הילדים הנבונים עמדו סוף סוף בעצמם על באורי המלים, אחרי שפגשו אותן כמה פעמים והבהירו לעצמם את תוכן העניינים, אבל הילדים, התמימים לא הבינו כלום, מחמת התרגום המוזר ובמוחם לא נשאר מכל מה שלמדו אלא תוהו ובוהו וערבוביה משונה. הילדים היו ממשיכים ללמוד אצל מלמדי המקרא עד היותם בני שמונה־תשע. משהגיעו לגיל זה, באה דיפירנצאציה; הילדים חריפי השכל וקלי התפיסה יצאו ממלמדי המקרא ונכנסו אל מלמד הגמרא, בין שהיו בני בעלי בתים, ובין שהיו בני עניים, שבנפשם הביאו לחמם. גם העני שבישראל שהתפרנס בלחץ ובדוחק היה מכניס את בנו לחדרו של מלמד גמרא מובהק, והיה משלם שכר למוד 12—13 רובלים ל"זמן" שהיוו 30—40 אחוז מהכנסתו בזמן ההוא, שערך הכסף היה יקר וכל מצרכי החיים היו בזול.

"מי יודע" — היה חושב האב העני — "אולי ירחם השם ויתן חשק בלב בני לשקוד על למודו, ואם יהיה מתמיד נוסף למוחו החריף, הלא יגדל בתורה ויהיה לרב בישראל". ובן רבי, היה האידיאל הרם ונשא ביותר של כל האבות בזמן ההוא. וכי מלתא זוטרתא היא להיות רב?! רב — מה טוב חלקו ומה נעים גורלו גם בעולם הזה גם בעולם הבא! בעולם הזה הלא הוא חי ברווחה, כאחד בעלי הבתים הגבוהים של המקום ופרנסתו קבועה ובטוחה לו לכל ימי חייו, והוא מוריש אותה לאחר מותו גם לבנו, אם יש לו בן הראוי למלא מקומו. והכבוד שהוא נוחל במקומו! בבית המדרש הלא מקומו בכותל המזרח על יד ארון הקודש, העליה לתורה "שלישי", הלא היא קבועה ועומדת לו בכל שבתות השנה. בענייני הקהילה אין עושים קטנה או גדולה מבלי שאול מקודם את פיו. ובעולם הבא הלא מקומו יהיה בגן־עדן בשורה הראשונה בין צדיקי עולם.

אולם הילדים כבדי התפיסה, אם היו בני עניים — היו רועים בחדרי מלמדי המקרא עד הגיעם לגיל 12—13. עד הזמן ההוא היו קוססים תמיד את פרשת השבוע וספרי נביאים ראשונים, וכשיצאו מן החדרים נכנסו אצל בעלי מלאכה להיות שוליות. אבל אם היו בניהם של בעלי־בתים, הוכנסו על אף זה שהיו מטומטמים, אל חדריהם של מלמדי גמרא. רע ומר היה חלקם של עלובי הגורל האלה בחדר הגמרא. הם לא ידעו ולא הבינו כלום בעניין הנלמד, גם אחרי שעמל המלמד בכל כוחו לבארו ולהסבירו. ומחשש, שיאמר עליו אביו של הילד, אחרי שיבחן את בנו ולא ידע כלום, שהוא, המלמד, עושה מלאכתו רמיה, ולא יתנו לו ילדים "בזמן" הבא ללמדם, היה שופך על המסכנים הללו את כל מרירות לבו, מחרפם ומגדפם בכל כינויי חרפה, כמו שציפאן, יורקה, גוי שבגויים, ולפעמים גם סוטר סטירות לחי מצלצלות. כך היה סדר הלמוד של הילדים. בנוגע לילדות לא נזדרזו להתחיל למודן בגיל 4—5: הן לא תאחרנה כלום אם יתחילו ללמוד כשתהיינה בנות 9—10. גם באופן זה תוכלנה להיות רבניות בשעתן. חדרים מיוחדים לילדות לא היו. הן היו לומדות בביתן, אצל אידל מיודענו או אצל שמואל־ארון, שמואל־ארון לא היה בעל חטוטרת כאידל מתחרהו, אבל לעומת זה היה פסח ברגל אחת שהיתה נתונה בתוך נעל משונה בגדלה והיה מציגה על הארץ לא לארכה אלא לרחבה, הולך ופוסע במקלו לאט לאט, נוסף לזה היה כבד פה וכבד לשון. הוא הלך ערירי כי היה רוק כל ימיו, ובמקום שאידל היה דורש 2 צנרלאך לשבוע בשכר מלאכתו, היה שמואל־ארון מסתפק בצנרל אחד. שיטת הלמוד היתה אותה האמורה לעיל, אלא שהם היו ממשיכים ללמד את הילדות גם אחר תקופת הלחישה שלהן, עד שידעו כבר לקרוא כהלכה. וכדי שלא תשכחנה את תלמודן, היו קונים להן ממוכר הספרים הנזכר לעיל, מעשיות יפות כמו "קיסר אין וואלד", "מעשה מיט 40 גזלנים" וכדומה והן קוראות ונהנות. אידל ושמואל־ארון לא היו מומחים אלא להוראת הקריאה בלבד,

להוראת הכתיבה, קצרה ידן כי לא היתה זו נהירה אפילו להם בעצמם.

הילדים היו מתחילים ללמוד כתיבה בגיל תשע, בין בחדרי המקרא ובין בחדרי הגמרא. היו קונים לילד גליון ניר משורטט והילד היה מביא אותו לחדר יחד עם נוצות קשות של אוז (צפרני פלדה לא היו עדיין בעיירה) הרבי היה מחדד את הנוצות בסכינו הקטן, עושה בהן בקיע, תוחב אחת הנוצות בידו הימנית של הילד, ומלמדו כיצד להחזיק בה באצבעותיו, מקפל את הגליון לארבעה חלקים שווים, כותב עליהם אלף בית בעפרון, ונותן את הגליון ביד הילד להעביר על האותיות את קולמוס הנוצה, כשהוא טבול בדיו. כך הולך הדבר וחוזר ונשנה פעמים רבות, עד שהילד מאמן את ידו הימנית לכתוב כל אות כצורתה. אז כותב לו הרבי אלפא ביתה הפוכה: תשרק צפעס נמלך יטחז והדגבא. למד הילד לכתוב תשרק כהלכה, אז מעתיק המלמד מתוך "הבריוול שטעלער" מכתב הודיה של הילד להוריו על כל תגמוליהם עליו, ונותנו לדוגמה ביד תלמידו, שיסתכל היטב באותיות ומהן יראה וכן יעשה.

מומחה ללמד ילדות כתיבה היה לייבה פרידמן. לייבה פרידמן היה בעל בעמיו; היה לו בית באמצע השוק אבל הוא לא רצה להפוך את ביתו לבית מרזח ולטפל באכרים שכורים, ובחר לשים אותו לבית־ספר, ללמד את בנות ישראל מלאכת הכתב. אל ביתו היו מתאספות כ־20 בנות, בגיל שונה, מ־10 עד 16 והוא היה מלמד את כולן יחד, בבת אחת לפי השיטה האמורה, והן היו שוהות אצלו כשעתים ואחריהן היו באות אחרות, ככה היה מלמד 3 כתות ליום, ומכל תלמידה היה מקבל 2 צנרלאך לשבוע. גם אני הייתי זמן מה בין תלמידותיו. הרבי שלי שהיה מומחה לגמרא היה צולע במלאכת הכתב, ולכן נשלחתי גם אני בזמן ההפסקה שלאחר הצהרים בחדר, אל בית ספרו של פרידמן ללמוד כתב, וישבתי אני הילד היחידי, בין נערות גדולות שכמעט הגיעו לפרקן. לייב פרידמן היה מומחה גדול לכתב יד, האותיות שלו היו נאות מאד ומסלסלות, ה"לכבוד" שלו היה עשוי מעשה אמן, כולו כפתור ופרח. וכן ה"האכגישעצטער פריינד". הוא היה לבוש תמיד חאלאטיל יפה ונקי. זקנו שכבר נזרקה בו שיבה היה עשוי במספרים על ראשו ירמולקה מרובעת נקיה. דיבורו עם תלמידותיו היה בנחת ובנעימות, מעולם לא הטיל בהן מרה, אלא תמיד מעודד ומחזק אותן, וכשהיו מגישות לו את כתבן שיראהו ויחווה עליו דעתו היה אומר לכל אחת את כותבת "ציקאווע", כלומר מעניין, ולי היה אומר: מובטחני שתהא ספרא רבה בישראל.

הילדים היו לומדים אצל מלמדי הגמרא עד היותם לבר־מצוה. ואז נפתחה לפניהם פרשת דרכים; בני העניים בעלי כשרון היו עוזבים את בתי הוריהם והולכים ללמוד אל איזו ישיבה קטנה להשתלם שם בלימוד הגמרא, עד שיהיו ללומדים עצמאיים. הוריהם שמחו מאד על זה שפרקו מעליהם את העול הכבד של תשלום שכר הלמוד שהעיק עליהם מאד, ומעתה יהיו כל מחסוריהם על כלל

ישראל ויהיו פטורים גם מהאכיל אותם על שולחנותיהם. בני בעלי הבתים, שלא נמשכו ללימודים — שמחו על זה שנפטרו מעול הרבי, מהזלזולים והבזיונות ששבעו ממנו, והתחילו לעזור להוריהם במשלח ידם, אבל דווקא דרכם של הנערים בעלי המח וטובי השכל, בני בעלי־הבתים, לא היתה ברורה לפניהם. לעזוב את בית הוריהם וללכת אל ישיבה קטנה ולאכול שם "ימים" — לא היה להם חשק. גם להוריהם לא היה רצון לשלח את בניהם לנכר, אבל מהצד השני קשה היתה גם בעיני האבות וגם בעיני הבנים, עזיבת למוד התלמוד. שראו בו ברכה, ובחרו בדרך של פשרה: הנערים נשארו בבית וההורים שכרו להם בחור־ישיבה מעולה, שילמדם פרק בתלמוד בבית המדרש, והיה להם חצי יום ללמוד וחצי היום השני לעסוק בעסק הוריהם. אבל היו גם כאלה שלהוריהם לא היה כל עסק בעיירה, אלה הם בני הפקידים, שאבותיהם עבדו בבתי מסחר בעיר גדולה, בני סוכני היערות ובני המלמדים שהרביצו את תורתם לילדי מינסק. הם התחנכו שתיים־שלוש שנים בכתלי בית המדרש, לומדים שם קצת, והרבה מתבטלים בשיחותיהם ובסיפוקיהם של בחורי ישיבה, וכשנמאסה עליהם לבסוף התככות זו, שלא מצאו בה כל סיפוק רוחני, ולא מצאו בה שום דרך המובילה לתכלית מעשית, וביצור עמדה בחיים, ונזדמנו לידיהם במקרה ספריהם של היהודים המשכילים הראשונים ברוסיה, כרי"בל וחבריו שהטיפו לדור הצעיר ללמוד לדעת את לשון המדינה, ואת המדעים הכלליים האלמנטריים הנחוצים לכל אדם — מצאו דבריהם מסילות בלבבם, והחליטו לשים אותם נר לרגלם ולקיים אותם למעשה. אז נדברו יחד, ורכשו להם ספרי למוד, ושכרו להם חדר עליה בבית מלון, וישבו ללמוד בצוותא. הם לא הלכו בגדולות, לא למדו על מנת להכנס אחר כך לאוניברסיטה ולרכוש להם השכלה אקדמית, הם ידעו כי דבר כזה הוא מן הנמנע בשבילם, לפי תנאי חייהם ולפי מצבם הכלכלי, אבל למדו כדי לקנות להם השכלה, להכיר ולדעת את העולם והחיים, ולעשות את השכלתם לקרדום לחפור בו פרנסה. בעיקר למדו שפות, מתימטיקה והנהלת פנקסים, כי אז היתה דרישה רבה למנהלי פנקסים היודעים שפות זרות. הם היו חתומים על העתונים שיצאו לאור בזמן ההוא כמו "המליץ", "המגיד" ו"הצפירה" ולכשנודע להם ע"י העתונים כי בערים הגדולות ברוסיה נוסדו אגודות "חובבי ציון" אחרי הפרעות ביהודים שפרצו בערים רבות במדינה — עמדו ויסדו אגודה כזאת גם בעיירתנו. להאגודה הזאת השתייכו מלבד המשכילים גם בחורים בני בעלי־בתים סתם, ומה שהיתה אז הפתעה מתמיהה ומרגיזה כאחד — גם בנות הרב דמתא! עכשיו זהו בטבע הדברים, אבל בזמן ההוא היו שני המינים, זכר ונקבה, רחוקים ומרוחקים זה מזה מראשית ילדותם, ואסור היה להם לבוא בדברים זה עם זה עד אחרי הכנסם לחופה וקידושין, כדת משה וישראל, וכשקרה מקרה שבחור ובחורה יצאו לטייל יחד ברחובות העיירה, נחשב הדבר כפריצת גדר, ועוון חמור שבעטיו

תינוקות מתים. זכורני: בילדותי כאשר ילד וילדה בני חמש־שש היו שוכחים שהוא ילד והיא ילדה ומתיישבים זה על יד זו על הקרקע בחצר, לשחק בחלוקי אבנים קטנות, שקראו להן "צייכין" היה צץ ובא לקראתם ילד בן גילם לבוש ארבע כנפות מצויצת ושני קצות כותנתו מזדקרים מפנים ומאחור מתוך שני הפתחים שבמכנסיו, שם אצבע בפיו וקורא: "בע! בע! כלומר בוז! בוז! בטל בסישל (קרי: בטל בששים!) חזרסע פיסיל! (רגל חזיר) והילדים שנתפסו בשעת קלקלתם היו קמים ובורחים מבויישים אל כל אשר תשאנה אותם רגליהם. על בנות הרב כנראה השפיע אחיהן, בן הרב שנתפס להשכלה בישיבת וולוז'ין, כביאליק בשעתו, ונעשה גם הוא "לחובב ציון".

הגבאי של אגודת חובבי ציון, שהיה גובה מדי חודש בחודשו את תרומות החברים, ורוח החיה בכל ענייני האגודה, היה מלמד דרדקי ושמו נפתלי קדיש. השם נפתלי קדיש היה יוצא דופן מכלל השמות היהודיים הרגילים אז, וכמוהו היה גם נושאו חורג מגדר הרגיל. זה היה יהודי נמוך קומה, בעל מצח לבן גדול ורחב. פניו מארכים עם סנטר מחודד, שזקנקן תיש שחור כיסה אותו, עיניו קטנות, אבל ערות ומפיקות תם וענוה. הקאפוטה הארוכה שלו העשויה מאריג פשוט, היתה תמיד נקיה ושום רבב לא נמצא בה. מגפיו שמכנסיו מהברכים ולמטה היו מושמים בתוכם, היו מצוחצחים תמיד, על אף הביצות שהיו מצויות ברחובות לעתים קרובות; צווארון כותנתו, שהיה בולט מתוך אפודתו, היה תמיד לבן וצח. הוא גר בבית קטנטן ונמוך, על יד בית המדרש הישן. הבית היה מחולק לחצאין, על ידי פרוזדור קטנטן, חצי אחד לדירתו והשני לחדר הלימוד. לבית היתה גדר לצד הרחוב ושער קטן. הוא ככל יהודי העיירה היה משכים ומעריב לבית המדרש, ולפני התפילה ולאחריה, לא היה לומד גמרא ככל הלומדים, אלא משניות, או "היד החזקה" להרמב"ם — ספר שרק הוא היה הוגה בו ושום יהודי אחר ממתפללי בית המדרש לא הציץ בו מעולם. מקומו בבית המדרש לא היה בכותל המזרח או בסמוך לו, אלא על יד השולחן שבקצה האולם, שאליו ישבו פשוטי העם, הפרולטריון נחות הדרגה שבעיירה. היהודי הזה מלבד הגותו במשניות וברמב"ם היה הוגה גם בעריכת חשבונות ובתכנון תכניות לחשב ולדעת כמה צריך יהודי הרוצה להתנחל בא"י, לחסוך מדי חודש או מדי שנה, ולהכניס את חסכונותיו לקופה המרכזית של חובבי ציון, כדי שבמשך כמה שנים יוכל לעלות לא"י ולהיות שם ל"קולוניסט". להיות לקולוניסט בא"י היתה משאת נפשו הכי נעלה ונשגבה, וכשהיה מדבר בענין זה, היה כל כולו מלא התלהבות והתרגשות ועיניו מבריקות כבחור צעיר המדבר על אהובתו. החובב־ציון הנלהב הזה, גר מול ביתו של מודל, קרי מרדכי. הוא היה השו"ב שבעיירה, אדם תקיף במצבו הכלכלי, כי מלבד הכנסתו מהשחיטה, היה מרוויח גם ממסחרו בעורות וגם אשתו היתה בעלת פרנסה, ותקיף גם בדעתו, בבחינת אני

— ואפסי עוד. הוא היה אז יהודי בא בימים בעל פנים אדומים וזקן לבן ועינים בוערות המפיקות בטחון עצמי ואיש זה היה יריבו של נפתלי קדיש.

זכורני בערבי החורף בלכתי הביתה אחרי גמר הלמודים בחדר, הייתי סר אגב אורחא, לבית המדרש, הקור להט בחוץ, ובבית המדרש היה שורר חום נעים מהתנור הגדול. בחורי הישיבה יושבים והוגים בתלמוד לאור מנורות הנפט הגדולות, המאירות את השולחנות. נפתלי קדיש יושב במקומו ולומד בספר הגדול הפתוח לפניו "היד החזקה". פתאום נכנס מודל, נוטל את ידיו ומנגב אותן באלונטית הגדולה התלויה על יד הכיור, ויושב על יד התנור המפיק חום רב, מוציא מתוך כיסו פנקס קטן של ניר סיגריות דק, תולש מתוכו עלה אחד, ממלא אותו טבק, כורכו ומהדק אותו הדק היטב, מדביק את קצות הכריכה ברוק שבפיו ומצית את הסיגריה בגפרור, מעלה עשן ונטפל אל נפתלי קדיש. נפתלי קדיש! מתי תביאו את המשיח? חובבי ציון מופקרים! מומרים להכעיס! תבלע אתכם האדמה כאשר בלעה את קרח! משומדים! בחורים עם בתולות! ואחר כך הוא מתחיל לשפוך עליו קיתון אחר קיתון של בוז ולעג וממלא את פיו צחוק עליו, ועל כל חובבי ציון. ונפתלי קדיש נעלב ואינו עולב, שומע חרפתו ואינו משיב, כשהוא עונה משהו דבריו בנחת נשמעים. סוף סוף מתרכך מודול קצת בראותו את מתינותו של נפתלי קדיש ומסיים את הוויכוח בפסוק: "אם ה' לא יבנה ביתי שוא עמלו בוניו", ומצרף לזה את המאמר; — שבועה השביע הקב"ה את ישראל שלא ידחקו את הקץ. —

ונפתלי קדיש הגשים אמנם אחרי זמן את חזונו ומשאת נפשו ועלה סוף סוף הוא ומשפחתו לישראל אבל מה שנעשה אתו כאן ומי מבני משפחתו נמצאים כאן זה נשאר כספר החתום ולא ידוע שום דבר.

פרק ד'

השבת בעיירתנו

נשי ישראל שבדור ההוא זריזות היו ונשי חיל, ולא אהבו לדחות את מעשיהן לשעה האחרונה. היו כבר ביום החמישי מתחילות בהכנותיהן לקראת השבת הקרובה. באותו היום היו שמות פעמיהן לבית המטבחים לקנות בשר לשבת. בית המטבחים עמד מחוץ לעיירה, על שפת הנהר במרחק כמה עשרות מטרים מבתי רחוב הטחנה. בבנין הפלוש של בית המטבחים היו גם איטליזים לקצבים, קצב קצב ואיטליזו המיוחד לו. ראש הקצבים היה חנא, הקצב כבן חמישים ומעלה, אבל בעל גוף חסון ומוצק, תקיף בדעתו ואינו מתחשב כלל בדעתם של אחרים. אם עשה לו או אמר לו מישהו, דבר שלא כרצונו, מיד

היתה בוערת כאש חמתו, פניו היו מתלהטים והיה מתנפל על יריבו בגידופים. אבל כשם שהיה מהיר לכעוס כן היה נוח לבכות ולשפוך דמעות כמים. בקינות של תשעה באב בבית המדרש הישן, או ביום הכיפורים, וביחוד ב„נתנה תקף״, כשהיה מגיע ״למי יחיה ומי ימות״, היה גועה כשור ועיניו היו מורידות פלגי דמעות, והוא היה מראשי הבכיינים בבית המדרש.

אל איטליזו היו פונות בעיקר הנשים האמידות. להן היה נושא פנים, ולא היה חס גם על חניפה ומחמאה לפעמים. הבשר שלו היה הטוב שבבית המטבחים. הוא היה קונה תמיד לשחיטה שור בריא ושמן, בניגוד לשאר הקצבים, שהיו קונים מכל הבא לידם, ולא היו בוחלים גם בפרה זקנה רעת מראה ודקת בשר.

הנשים העניות שלא יכלו לשלם את המחיר הגבוה שדרש חנא בעד הבשר שלו, היו פונות אל קצבים אחרים. אמנם גם אצלו היו יכולות לקנות מהשאריות בזול, כגון מבשר הריאות והכבד, הקיבה והמעיים והסנטר, אבל היו מפחדות מפני ״מענה הלשון״ שלו ומפני גערותיו ונזיפותיו, והיו מוקירות רגליהן מאיטליזו. נקנה הבשר והובא הביתה, שוטף במים והונח על דף המליחה והמלח כהלכה, הגיע תורה של קניית קמח לאפיית חלות לשבת. את הקמח היתה קונה בעלת הבית מאותו האופה שממנו היתה קונה תמיד את לחם יומה. הקמח היה מצוי אצל האופים. בימי ילדותי הקדומה — איכותו היתה ירודה. הוא נטחן מגרעיני החטים של הסביבה, שאדמתה לא היתה מסוגלת להצמיח חטים מזן יפה. גם הטחנות המקומיות היו פרימיטיביות ביותר, ולכן היה הקמח גס וכהה. החלות שנאפו ממנו היו רעות מראה וטעמם פגום. ואם זאת היה טעמן יפה הרבה יותר מטעם הלחם היום־יומי שהיה נאפה מקמח שיפון, שהיה נטחן טחינה גסה ומעורב עם הסובין. לחם זה היה קשה למאכל וקשה עוד יותר לעיכול ורק מעלה אחת היתה בו, שהיה חסכוני וזול. כשגדלתי קצת ונעשיתי לתלמיד גמרא, חל שינוי לטובה בלחם, כי התחילו לאפותו מקמח שיפון נקי, בלי סובין ומעורב בקמח ממין זה הטחון טחינה דקה ביותר, את הלחם הזה קראו בשם ״לחם חצאי — ״פולוביניק״ -- ומראהו וטעמו היה דומה ללחם האחיד שאנו אוכלים כאן. לבסוף אפו לחם גם מקמח שיפון דק לבד — סיטניצה — והיה למאכל רק לחולים. הבריאים על הרוב לא הרשו לעצמם מותרות כאלה. וכשבא מישהו מאיזו בית לקנות לחם זה, היו שואלים אותו, מי חלה אצלכם חלילה? גם חלות השבת זכו לזה שהתחילו לאפותן מקמח חטים שנטחן בטחנות המשוכללות, והיה מובא לעיירתנו ממינסק. החלות היו טעימות אז יותר מהחלות שאנו אוכלים כאן בשבת, כי הנשים היו מוסיפות לבצק ביצים, שמן וסוכר, והחלות היו יפות וטעימות.

לאפיית חלות יש צורך בשמרים, והשמרים ממי יקנו? הוי אומר; אצל ראובן־משה נח״ס. כן, שמרים למכירה לא נמצאו בשום חנות ולא בשום בית, אלא רק אצל ראובן־משה נח״ס לבדו.

הקורא את דברי אלה בודאי ישאל, הא כיצד? שמרים הרי הם מצרך שכל היהודים נזקקים לו. לכל הפחות פעם אחת בשבוע, וכיצד זה אפשר שרק יהודי אחד היה מוכר אותו ולא נמצאו לו מתחרים? וכי תמו יהודים מבקשי פרנסה בעיירה? אבל זו היתה עובדה.

ומעשה שהיה כך היה: מכירת השמרים נמסרה כזכיון מאת הקהלה להרב דמתא, וממכירתם צריך היה להתפרנס, ומפני שהרבנית היתה אשה אצילית ולא רצתה לטפל במכירת השמרים, והרב בעצמו על אחת כמה וכמה שלא היה לפי כבודו לעסוק במקח וממכר, מסרה הרבנית את הזכיון לראובן־משה נח״ס, שהיה גם אופה ומוכר קמח, והוא היה המוכר את השמרים ומקבל מיד הרבנית שכר טרחה.

שמו של הרב היה, ר' אלעזר שטרשון, ממשפחת שטרשונים הנודעת בוילנה. אמרתי שלא היה לפי כבודו של הרב לעסוק במכירת שמרים, בעצם, לא היה מסוגל כלל וכלל לזה, מפני שהיה איש הרוח ולא איש המעש. הוא הצטמצם בד' אמות של תורה ותפילה, וכל העולם הגשמי ועניניו הממשיים לא ענינו אותו כלל. הוא היה מאותו טפוס הרבנים שהיו לפנים בישראל, שלא הכירו בצורת מטבע. גם במראהו החיצוני ובדמות דיוקנו ניכר היה שאינו בשר ודם רגיל ככל בני אדם. פניו היו צחים מאד ומבהיקים בלבנינותם, מצחו רחב וגבוה, זקנו הארוך שחור, ונוצץ בשחורו, עיניו העגומות מושפלות תמיד ושקועות במחשבות, מעולם לא שח שיחה סתמית עם איש. וכשבאו מנהיגי הקהלה לשאול בעצתו באיזה ענין ציבורי, היו תשובותיו קצרות ונמרצות —הן או לאו ותו לא. יהודי העיירה לא אהבוהו בשביל התבדלותו ופרישתו מן הציבור, אבל כבדוהו בלבם, מפני שראו בו מעין איש אלוהים. לעומתו היתה אשתו הרבנית אשה חברתית, אם אפשר להתבטא כך, מעורבת עם הבריות, יודעת את החיים ויודעת להתנהג על פיהם. היא היתה מנהיגה בפועל את עניני הקהלה במקומו של הרב. אליה היו באים ראשי העדה להתייעץ בענינים הכספיים של הציבור ועל פיה היו נחתכים. אני מצאתי את הרב הזה יושב על כסא הרבנות של איבניץ בשנות ילדותי הראשונות כשהתחלתי לבקר בבית המדרש, והוא הוסיף לשבת עליו עד שנתבגרתי. הכל חשבו אז שישב עליו עד יומו האחרון, אבל להפתעת כולם ואפשר גם להפתעתו והפתעת משפחתו, באה משלחת מקהלה גדולה ולקחו אותו אחרי כבוד לעדתם, עדת בלטרימאַנץ וכסא הרבנות של איבניץ נתפנה לזמן ממושך. וזהו לא מפני שלא נמצאו קופצים עליו. אדרבא קופצים עליו נמצאו יותר מדי. לא עבר שבוע שלא הופיע בעיירה איזה רב צעיר או זקן, מעיירה קרובה או רחוקה, והציע את עצמו להכתר בכתר הרבנות של העיירה, ואגב זה, שהה בה כמה ימים, התאכסן בבית מלון ודרש דרשות אחדות בבתי המדרש, שלא על מנת לקבל שכר, אלא כדי להראות את כוחו וידו החזקה בדרוש ויצא

מהעיירה כלעומת שבא וכתב רבנות לא קיבל כמובן, אבל כדי שלא יצטער ביותר, הבטיחוהו שיביאו אותו בחשבון כשיעמדו לבחירה. באו גם רבנים גדולים, שיצאו להם מוניטין בעולם הרבנות, להשתדל לקבל את כסא הרבנות בשביל בניהם או חתניהם. אבל איבניץ היתה בררנית יתרה בנוגע לקבלת רב, היא התפארה והתגאתה בזה שהרבנים שלה שישבו על כסאה, יצא להם אחר כך שם גדול ונתפרסמו לגדולי הרבנים במדינה. בין הרבנים המפורסמים שבאו להשתדל בשביל אחרים, היה גם הרב מאיר־נוח, שהיה בימי נעוריו רב באיבניץ והחליף בחייו כמה כסאות רבנות, עד שנתגלגל לבסוף ונעשה רב במוסקבה. הוא היה נצר מגזע המשפחה של ראשי הישיבה בוולוזין, זו שהיתה פופולרית בכל העולם היהודי והשאירה אחריה שם גם בהיסטוריה היהודית, כי הראשון של משפחה זו היה רבי חיים מוולוזין שיסד בה את הישיבה והיה תלמידו המובהק של גאון הוילנאי.

רבי מאיר־נח היה ההפך הגמור מהרב אליעזר שטרשון, זה שעזב את איבניץ (ממשפחת השטרשונים שהיתה נודעת לתהילה בוילנה). תחת שרבי אליעזר היה כולו רוחניות, היה רבי מאיר־נח כולו גשמיות, תחת שרבי אליעזר — היו כל מעיינו בעולם שכבר עבר ובטל — עולם היהודי בבבל הקדומה, היה מאיר־נוח שקוע כולו בעולם הזה, עולם היהודי ברוסיה הצארית. מתנהג לפי ריח הזמן ומבין את דרישותיו ויודע להתהלך עם הבריות בין עם יהודים, בין עם רוסים, ולמצוא חן בעיניהם. למרות זקנתו היה בעל גוף וחסון, קומתו היתה זקופה, כתפיו רחבות, ערפו עבה, ופניו האדמדמים עטורים זקן לבן ארוך, עיניו ערות וחיות ומפיקות פקחות; היה לבוש מעיל יפה של פרווה יקרה, על ראשו כובע של קרקול ולא קאפילוש רבני (זה היה בחורף). בדבורו האידישאי, כביכול, היו המילים באידיש שלו, בטלות ביותר משישים מלים, ובטויים רוסיים ולועזים שמשתמשים בהם בלשון הרוסית. והמילים הרוסיות היוצאות מפיו, הגויות בהגייה רוסית גמורה, בהתזת הריש התזה חרוקה, בקצב רוסי גמור. גם בדרשה שדרש בשבת בבית המדרש החדש, השתמש בשטענז הלשונית הזה ורבים לא הבינו את דבריו, אבל חשבו שהם מחוכמים מאד ולמעלה מהשגתם.

כנראה היה רגיל לדרוש את דרשותיו לפני קהל עדתו שהיתה מהווה בעיקר חיילי ניקולי הראשון: יהודים ששרתו בצבאו 25 שנה, החיילים הללו, שניתקו מזרועות הוריהם בהיותם ילדים בני 7—8 ושהו זמן מרובה כל כך בין הרוסים והיו מרוחקים מכל סביבה יהודית, שכחו את לשון אמם לגמרי, ולא הבינו אותה עוד, והלשון הרוסית היתה ללשון החיים שלהם. ורבי מאיר־נוח שהיה רב מתקדם, וידע את תורת לשון המדינה גם מקודם, השתלם בה בשבתו במוסקבה הלכה למעשה, ואמן את לשונו לדבר בה כאחד המוסקבאים המשכילים.

אבל עם כל הכבוד שרחשו אנשי עיירתנו לרבי מאיר-נוח לא הצליח

להשפיע עליהם שיקבלו לרב את זה שהציע לפניהם, כי בזמן ההוא כבר התחלקה העדה לכתות ולסיעות שונות, שכל אחת מהן ניהלה תעמולה לטובת הרב שהיא רצתה בו. כמעט כל הרבנים שבאו לקבל את הרבנות של איבניץ לא באו בגפם: לכל אחד מהם היה "שתדלן" שבא לפניו או יחד אתו, כדי לנהל שיחות עם בעלי־הבתים לטובתו. והשתדלן היה זריז, פקח וערום, והריח בחטמו מי הם התקיפים, בעלי הדעה ובעלי השפעה בעיירה. בא בדברים עם אחד מהם, והבטיח לו סכום כסף מסויים, אם יצליח להסב את פני הדברים, כי הרב שהוא בא כוחו יקבל את הרבנות, והכסף הזה לא ינתן לו חלילה, בתור שוחד, חס ושלום, אלא כמתנה וכאות תודה בעד הטרחה. וכן עשה גם השתדלן השני ופנה אל תקיף אחר, וכן עשה גם שלישי, והתקיפים משכו, כל אחד מהם, חבורה מאנשי עמך לצדו, בהבטחה לשלם להם שכר, אם יצליח העסק בידו והרב שלו יתקבל. וכך קמה "ויתרוצצו" בעיירה ובבתי המדרש לפני התפילה ואחריה, דין ודברים ויכוחים סוערים. אלה מהללים ומשבחים רב פלוני ומגנים ומנאצים רב אלמוני, ומתוך הוויכוחים החמים והנלהבים יש שבאים לידי מריבות וקטטות, וכבר מוכנים לרדת איש אל תוך זקנו ופאותיו של חברו, אלא שהניטראלים שעמדו מן הצד היו מפרידים ביניהם ולא הניחום לגשת זה אל זה.

בשבתות כשהנשים היו באות להתפלל, היה בוקע ועולה קול צעקות של ריב וגידופים גם מעזרת הנשים, גם שם היה נטוש הריב על הרבנים. ככה נמשכו התוהו ובוהו והאנדרלמוסיה בעיירה חדשים על חדשים, ואיבניץ בלי רב היתה ממש כצאן בלי רועה. אין מי שיקרא את השעור היומי בתלמוד לפני החברים של חברת ש"ס, ואין מי שיפסוק שאלות איסור והיתר.

יש והיו שוחטים ביום חמישי, שור בשביל בשר ליום השבת, והשוחטים בדקו את קרבו ומצאו בו איזו סרכא, והם לא נועזו להעמיד את הענין על דעתם, שנטתה להקל ולהכשירו, ונמצא הקצב מפסיד הפסד מרובה, ויהודי העיירה נשארים בלי בשר לשבת ומוכרחים לעשות את שבתם חול ולאכול מאכלי חלב. גם הצדדים עיפה כבר נפשם ומוכרחים לעשות את שבתם חול ולאכול מאכלי חלב. הסופי זה על זה. ולכן השלימו סוף סוף ביניהם, ויחד עם הניטראליים החליטו שלא לקבל שום רב מאלה שבאו להציע את עצמם, אלא לפנות לאחד הרבנים שבעיירות הסביבה, שעמד מרחוק, ולהציע לפניו את כסא הרבנות, ומכיון ששמעו שהרב הטינקוויצי הוא רב פיקח, בקי בהוויות העולם, ויודע להתהלך עם הבריות, נמנו וגמרו לחבר כתב רבנות ולהחתים עליו את כל היהודים תושבי העיירה, ולשלוח את הכתב עם החתימות בידי משלחת מטובי העיירה לטינקוויץ, ולהציע לפני הרב את כסא הרבנות של איבניץ, וכך עשו. ובשעה טובה יצאה משלחת בעגלה רתומה לצמד סוסים והגיעה בשלום למחוז חפצה — לטינקוויץ. והרב דשם לא ניסה אפילו לסרב ולא העמיד שום תנאים משלו, למרות שיהודי טינקוויץ,

בשמעם כי באו לקחת את רבם, רצו לעכב אותו אצלם והבטיחו להוסיף לו על דמי שכירותו. הרב קיבל ברצון את כתב הרבנות והבטיח לבוא לאיבניץ, לאחר שיספיק לסדר את עניניו בעיירת יציאתו. ובבוקר לא עבות אחד נתקבל מברק על כתבתו של אחד מחברי המשלחת — הריני נוסע — אז יצאו רוב אנשי העיירה בעגלות לקורדוני להקביל את פני הרב, ובתוכם גם אני, שהייתי כבר בחור ישיבה, ולימדתי תלמוד לנערים גדולים שסיימו כבר את חוק למודם אצל מלמדי העיירה. כל הקהל שבא לקבל את פני הרב חכה לבואו בבית מלונו של מוטקה קורדוניאר, מצב הרוח של הנאספים היה מרומם, בדיחות והלצות זרמו מכל צד וכשהופיע הרב בעגלתו של משה־טוביה, פגשו אותו בתשואות והריעו לכבודו תרועה גדולה. הרב דרש דרשה לפני הנאספים ואחר כך עלו כולם על העגלות ונכנסו אל העיירה בבת אחת בשיירה גדולה וארוכה, שעשתה את דרכה בשאון וברעש. חלונות הבתים באותם הרחובות שבהם עברה השיירה היו מוארים בנרות לכבוד המאורע. הביאו את הרב את ביתו, אל הבית שנבנה ע״י הציבור במיוחד לדירה בשביל הרב, והקהל נתפזר איש לביתו. ככה קיבלו את הרב רבי אריה דוואָרעצקי באיבניץ.

בעברי מענין לענין יצאתי מהתחום שתחמתי לעצמי, לכתוב על איבניץ ״כפי שראיתיה וידעתיה בשנות ילדותי״, ונתגלגלתי לתחום אחר, ״לאיבניץ של שנות בחרותי״. כך הוא דרכו של אדם בעולם, שכל ימי חייו אינם אלא גלגול שהוא הולך ומתגלגל מתקופת חיים אחת אל תקופה אחרת: מתקופת הינקות לתקופת הילדות, ומהילדות אל הנערות, ומהנערות אל הבחרות, ומהבחרות אל תקופת העמידה, ומהעמידה אל הזקנה, ומשם אל דרך כל הארץ — אבל את דברי לא אשנה, אמשיך לכתוב על איבניץ ״כפי שראיתיה בשנות ילדותי״ ואחזור אל ענין שבו הפסקתי, על השבת בעיירה, כי יש עוד הרבה הרבה חומר לכתיבה על חיי העיירה באותו הדור, ואם אין לזה ערך היסטורי כללי, הרי יש בזה ענין מיוחד לבן עיירתנו, בכל מקום שהוא נמצא, לראות כיצד הלכו והתפתחו חיי היהודים בעיירתנו מדור לדור, ואלמלא קם הרשע המרושע והאכזרי, והכרית בידו הטמאה את החיים הללו, מי יודע לאיזו מדרגת התפתחות היו מגיעים. בכל אופן היו רבים מצאצאיהם של בעלי הבתים באיבניץ מאותו הדור, שהיו מקשיבים לדברי הבלע שהיה הרב רבי אריה מפיץ על הציונות ועל מנהיגיה, שרבים מהם היו עמנו כאן והיו עוזרים בידיהם ממש לבנין הארץ, והשאר היו עוזרים מרחוק. ואפשר שגם רבי אריה בעצמו, הוא ובניו, אילו היו חיים עוד, היו באים לחסות בצל מדינת ישראל, כמו שעשו הרבה ״אגודאים״, שלפנים השליכו שיקוצים על הציונות וינבלוה, ועכשיו באו הנה בהמוניהם ומטיילים להם להנאתם ב״שטריימלאך״ ברחובות תל־אביב וירושלים, ולא עוד, אלא שהם

רוצים גם להשתלט על המדינה ואוכלוסיה, ולהכתיב להם חוקי החיים שלהם ומנהגיהם.

ובכן אחרי שהביאה בעלת הבית גם את השמרים לביתה, היא כבר נפטרה מהליכותיה להביא את "השבת" הביתה, אמנם חסרו לה עוד נרות לברכה, ודגים, והאחרונים הלא הם מצרך ראשון במעלה לשבת, וערכו אינו פחות מערך הבשר. אבל לקנות נרות אין צורך לבעלת הבית ללכת בעצמה, אפשר לשלוח את בנה הילד, או את בתה הילדה, אל רשי־הינדה אשת מאיר נוביק, בעל העגלה, ויובאו נרות החלב הדקים מעשי ידיה הביתה. רק רשי־הינדה לבדה ידעה את המלאכה לעשות נרות מחלב ולא היו לה מתחרות בעיירה. ודגים — הלא הם מעניניו של לייבע־מאשקעס. לא שלייבע־מאשקעס היה דייג ועסק בדיג דגים. חס ושלום; דייגים וציידים לא היו אז בישראל, אלה הן מלאכותיהם של הגויים. ובכן אם הלך לייבע־מאשקעס לסטארינִיק או לקליצישץ והביא משם דגים, שדגו שם הגויים, בוא יבוא והבא יביא את סל הדגים שלו לבעלת הבית אל ביתה, ישקול לה את מנת הדגים שהיא רגילה לקנות, תשלם לו וילך. ואם הלך לכפר ולא הביא דגים, הלא הליכתה אל לייבע־מאשקעס היא רק לשוא.

באמצע החורף, בחדש שבט, כשהקור חזק מאוד והכפור חומד לו לצוּן ואוחז באזניו של ההולך בחוץ, או בראש חטמו ומקפיא אותם. יש שהיה בא יהודי מעיירה הרחוקה כמה עשרות פרסאות, בעגלת החורף שלו, הגדולה והרחבה, וכולה מלאה דגים גדולים וקטנים ועומד בשוק ומוכרם. והיו הדגים הגדולים למאכל לבעלי-הבתים, והקטנים — לעניים, כי היהודי היה מוכר את הקטנים בזיל הזול, במחיר הלחם. ובכן אם לא היו דגים לשבת, אז מוכרחה היית בעלת־הבית להמציא לה, בחריפות שכלה, מאכל אחר — תחליף לדגים.

למחרת ביום הששי היתה משכימה בעלת הבית לקום במוקדם יותר מאשר בשאר ימות השבוע, האם מלתא זוטרתא היא? עליה היום לבצע עבודות יותר מאשר בכל הימים. בימות האביב והקיץ כשהימים ארוכים, אז לא היתה הרעה גדולה כל כך. היה לה הבטחון הגמור שתסיים הכל בכי טוב. ולכן עשתה את מלאכותיה בשקט ובמתינות, אבל בסתיו — ובחורף, כשיש ענין עם הימים השישיים הקצרים, אז מלבד שהיתה משכימה קום כמה שעות לפני עלות השחר, אלא שכל היום היתה כולה חפזון, עובדת בקדחתנות, בוערת ורותחת, גוערת בבעלה וילדיה, וטוענת שמפריעים אותה מעבודתה, ויביאוה חלילה לידי חלול השבת, עד שאי אפשר היה פשוט לעמוד בד' אמותיה. וכך היה סדר העבודה שלה: קמה, לבשה את בגדיה ונטלה את ידיה נטילת שחרית, מיד ניגשה להסיק את התנור הגדול, שהעצים היו ערוכים בו עוד מאתמול, לאפות את החלות לשבת, את הגלוסקאות לסעודת שחרית של היום, ולבשל את הנזיד לאכול בו את הגלוסקאות ואת הצימס. הבעירה את העצים והם בוערים כראוי, הורידה

את לוח האיטריות ממקומו במטבח, שמה אותו על השולחן בחדר הגדול, פזרה עליו קצת קמח ועשתה עליו את החלות ואת הגלוסקאות. בחורף כשהיה קר מאד בבית כל זמן שהעצים לא נשרפו לגמרי ולא נסתם פי הארובה, כסתה על מעשי ידיה בכר גדול, כדי שיטפחו ויעלו למעלה. נשרפו העצים והתנור נתלהט יפה יפה, גרפה את הגחלים הצדה אל קצה התנור והכניסה אל תוכו את החלות ואת הגלוסקאות במרדה, ואת קדרת הנזיד והצימס בתוך, סתמה את התנור בססר העץ, שלא יפוג חומו, ובזה נגמרה העבודה מספר א׳.

אך גם העבודות היום־יומיות לא תעשינה מעצמן. צריך לטאטא את החדרים לסדר את המטות ואם יש פרה או עז, הרי צריך להאכיל אותן. בין כה וכה אין אתה מרגיש איך עובר הזמן וכבר נכון היום והבעל ישוב עוד מעט מבית המדרש, מתפילת שחרית, והילדים יצטרכו ללכת החדרה. היא בוחנת את הנזיד אם התבשל כבר כראוי, ואם הגלוסקאות כבר נאפו כהלכה, ואם כן היא רודה אותן מתוך התנור, פורסת אותן לפרוסות כדי שיצטננו קצת, קודם שיבואו לאכלן.

בא הבעל מבית המדרש, יושבים לאכול פת שחרית הכוללת את הגלוסקאות עם הנזיד. ואם הדבר הוא בימות החורף, יש בתוכו גם נתח לא קטן של בשר עגל, שמחירו אז בזיל הזול. בין כה וכה מופיעים כבר הראשונים מהחוזרים על הפתחים בערב שבת — השמשים של בתי המדרש. כל אחד מהם בא מצויד בשני כלים: קופסה של פח עם בקיע בכפורתו, להטיל לתוכה את הפרוטות שהם מקבלים מבעלי הבתים, ותיבה קטנה של עץ לשים בתוכה את נרות החלב שנותנים להם. את הפרוטות הם נוטלים לעצמם בשכר עבודתם בבתי המדרש, ואת הנרות להאיר את הבתים האלה בזמן תפילת ערבית של שבת. מובן, שהפרוטות שהיו מקבלים לא היה בהן כדי לספק את פרנסתם, אבל השמש לא היה חי על משכורת השמשות לבדה, ולכל אחד מהם היה עוד מקצוע שהיה עוסק בו; זה היה מלמד דרדקי, וזה כורך ספרים. אחריהם היו באים זה אחרי זה גבאי החברות השונות שתוארו כבר לעיל. באמרי גבאים, לא נתכוונתי לגבאים הרשמיים, שהיו אנשים מכובדים בעיירה, ולא לפי כבודם היה לחזור על הפתחים לקבל את הפרוטות. אלה היו שליחים של הגבאים — בטלנים עניים, שקבלו שכר פעוט בשביל הגביה. גם אלה היו באים איש וכליו בידו — פנקס ועפרון. מימין הדפים בפנקס היו רשומים שמות החברים ותפקידו של הגובה היה לעשות בצדו של כל שם עגול קטן, בצורת אפס לסמן, שבעל השם פרע את חובו השבועי. ובסוף השנה בדק הגבאי הרשמי את החשבונות, עמד ומנה את מספר העגולים על יד כל שם. ואם הגיע מנינם לא פחות מ־52, והיה זה לראיה לבעל השם שסלק את חובו בשלימות.

והזמן כידוע אינו עומד על מקום אחד, אלא רגע רודף רגע ושעה שעה,

והשעון העתיק התלוי על הקיר, שעון עם שרשרות של נחשת, שאליהן מחוברים שני משקלות כבדים של אותה המתכת — מתקדם והולך ומחוגיו כבר מראים את השעה השתים עשרה, והגיע זמן ההליכה לבית המרחץ. אז נוטל הבעל מיד אשתו את הלבנים שהכינה בשבילו, שילבש אותם אחרי הרחיצה לכבוד שבת. אמרתי לבנים אבל אלה לא היו דוגמתם של אותם הלבנים, שאנו משתמשים בהם, לבנים מבד פשתן, תוצרת בתי חרושת. לבנים כאלה לא היו מצויים, לא רק באיבניץ, אלא בכל רחבי רוסיה. בזמן ההוא היו משתמשים בבד הגס והאפור, שהאכרות בכפרים היו אורגות מפשתן, במתקנים הפרימיטיביים שלהן.

ובכן הצטייד הבעל בחבילת לבנים נקיים ובסבון, ואם היה הדבר בקיץ גם בצרור זרדים טריים כשעליהם הירוקים עדיין עליהם, שקנם מאכר בשוק ושם את פעמיו לבית המרחץ.

בית המרחץ באיבניץ היה כמעט חדש בזמן ההוא. לא מזמן נגמר בניינו. כיצד נבנה באיבניץ בית מרחץ חדש, להיכן נעלם הישן? הן לא יתכן שמקודם לא היה שום בית מרחץ. האם אפשר שקהלה יהודית התקיימה בלי בית מרחץ? תאמר שהיה אמנם בית מרחץ ישן והוא נתישן יותר מדי והיה קרוב לנפול, עמדו והרסו אותו ובנו חדש במקומו? גם זה לא יתכן. אלו היה ישן איזו שהוא היו מתקנים ומשפצים אותו וחדש לא היו בונים, כלום היו אוצרות כסף מזומנים לקהילת איבניץ העניה? זכורני את הדבר כמו מתוך חלום. זה היה בליל יום הכפורים אחרי חצות, יהודי איבניץ שישנו שנת ישרים עמוקה אחרי שמלאו את כרסם באותו יום בשתי סעודות טובות בלתי רגילות, סעודות של בשר תרנגולים ותרנגולות, מהכפרות שסבבו לראשם בבוקר, קרפליך וצמיסים, ובשאר מעדנים של ערב יום הכפורים, שמצוה בו להרבות באכילה — הקיצו פתאום משנתם לקול צלצול פעמונים של בית היראה הפרובוסלאוי. אימת מות נפלה על תושבי העיירה היהודים, כי הבינו תיכף כי נפלה דליקה באחד הבתים. ואמנם כעבור רגע נשמע קול צעקה בחוץ: פז׳ר! פז׳ר! שריפה! שריפה! ושריפה ומלאך המות היו אז היינו הך בעיני היהודים תושבי העיירה, כל אחד חשב בחרדה כי ביתו הקטן, הנכס החיוני העיקרי שלו, בו תלויים חייו וחיי משפחתו, עלול הלילה לעלות באש, ואם ישרף חלילה, אין לו שום תקוה לבנות אחר במקומו. חברות אחריות לא היו אז בארץ והבתים היו מבוטחים רק בבית הפקידות של הנפה ב־30 רובלים וזהו רק 1/30 מהסכום שבנין בית חדש צריך לעלות, והזמן הוא זמנו של יום הכפורים, ראשית הסתו ואיך יתקיים הוא ואשתו וילדיו הקטנים, בימות הגשמים והחורף, ללא קורת גג לראשם? אבל כעבור כמה רגעים נודע כי השריפה היא בבית המרחץ, רק הוא לבדו בוער באש, ואז נשמו לרוחה ופחדם עבר ובטל, כי בית המרחץ עמד בבקעה עמוקה, על יד הנהר רחוק מבתי היהודים, והנוצרים שבתיהם לא רחוקים ביותר ממנו, בודאי יטפלו בשרפה ולא יתנוה להתפשט.

אז שבו אל בתיהם ושכבו במטותיהם במנוחה להמשיך בשנתם, כדי להשכים למחרת ליום הדין, בדעה צלולה ובנפש שקטה, לדעת מה לבקש מאת רבונו של עולם לשנה החדשה.

אולם אחרי יום הכפורים התעוררה הבעיה החמורה, מה לעשות כדי להקים בית מרחץ חדש? בית מרחץ הריהו אחד הצרכים הצבוריים החיוניים ביותר, שבלעדיו אי אפשר לשום קהלה יהודית להתקיים. ומהיכן ליטול את האמצעים הכספיים הדרושים לכך? על מדוכה זו ישבו ראשי הקהלה, זמן רב דנו והתווכחו ולא מצאו שום עצה: קצרה יד תושבי העיירה להמציא את הסכומים הגדולים, שבנין בית מרחץ צריך לעלות. אבל כעבור איזה זמן ראה הקב"ה בענים ובצערם של תושבי העיירה, הנאנחים ונאנקים על זה שאין להם בית מרחץ ואינם יכולים לרחוץ את בשרם בערב שבת, ובלי רחיצה ניטל מהם טעמו וענגו של שבת, והמציא להם עוזר ומושיע, ישובניק (יושב כפר) יהודי, ושמו אורה ברוויקובשצינר, קרי אהרון איש כפר ברוויקובשצינה. הוא לא היה ישובניק מהטיפוס הרגיל. רוב הישובניקים שהיו אנשים גסים ועמי הארץ, ויושבי העיירות התיחסו אליהם בביטול והביטו אליהם מגבוה.

אורה ברוויקובשצינר לא היה ישובניק עם הארץ, אבל למדן מופלג ג"כ לא היה. למדנותו הגיעה לידי זה שידע רק לקרוא פרק במשניות ולהבינו הבנה שטחית, אבל לעומת זה היה יהודי זריז חרוץ ופקח ובקי בעניני מסחר. הוא חכר טחנת קמח וחלקות אדמה מאחד הפריצים, הקים לו בית משרפות יי"ש בכפר, וממנו נתעשר עושר רב, ומכיוון שנמנה בין הישובניקים השייכים לאיבניץ (היה לו גם בית בעיירה ובו גר הרב דמתא), התנדב לתת עצים מיערותיו, לבנין בית המרחץ, ותרם גם סכום כסף מזומן, ושלם אפילו שכר עבודה לפועלים העוסקים בבנין. כיצד נתעשר אורי זה, שהיה מגמגם בלשונו, ודמה במקצת לטופלה קוקוריקו של שלום־עליכם? ואפילו את שמו אורה לא יכול לבטא כהלכה, ובמקום אורה היה אומר אודה? — זוהי היסטוריה בפני עצמה: לא נתעשר אורה אלא ע"י זה שהוליך שולל את אלכסנדר השלישי, הצר הרוסי וממשלתו, אשר הטיל מכס על היי"ש ואורה עשה קנוניה עם הפקיד הגוי, שהיה הממונה מטעם השלטון, להשגיח על תשלומי המכס מאת בעל המשרפות, לפי כמות היי"ש שהוא מייצר מדי יום ביומו, ושחד אותו במנה יפה, שיעלים את עיניו מהנעשה במפעל ויעשה א"ע כאינו רואה. ואורה ועוזריו עשו תיקון במתקן המראה את כמות היי"ש המיוצרת בימָמה, וכוננו אותו שיראה רק על חציה, והחצי השני היה מוכר בלי שישלם מכס לאוצר הממשלה. כך עשה מדי יום ביומו במשך כמה שנים, עד שנעשה לגביר אדיר ורכש לו שתי אחוזות גדולות.

לאורה היתה שאיפה גדולה — לקנות בכספו "ייחוס". הוא השיא לבנו בת אחת המשפחות המפוארות ביותר בזמן ההוא; את נכדתו של רבי ישראל סלנטר.

לאחר שאורה התחתן בגדולי הרבנים ונודע להם מקור עושרו, הזהירו הם בו ודרשו שיפסיק את מעשיו, כי הדבר עלול להסתיים בכי רע חלילה. אבל אורה לא שמע בקולם עד שביום אחד נתפס במעשי תרמיתו! נאסר בנחושתיים והובל לבית הסוהר. את בית משרפות היי״ש סגרו, ואת שתי אחוזותיו החרימו לטובת האוצר. אבל כנראה שאצל בני משפחתו נשאר עוד כסף מזומן. בכסף זה הם שכרו את גאון הפרקליטים ברוסיה את קופרניקוב היהודי, והוא סינגר על הנאשם והשיג פסק דין ״קל״ — להשתלח לגלות לסיביר למספר שנים. אורה הלך לגלות ומשפחתו אתו. גם שם בסיביר הרחוקה מצא לו עסקים והרוויח כסף. כשנסתיימו שנות גלותו חזר הביתה יחד עם משפחתו, אבל לא הוסיף עוד להיות ״ישובניק״ יושב כפר אלא התישב באיביניץ בביתו הפרטי שהיה לו, ונהנה גם בעצמו מבית המרחץ שהוקם בנדבתו. והמרחץ שנבנה ביד רחבה, לא היה כמוהו למרחב ולנוחיות בכל העיירות הסמוכות, ולא נפל בטיבו ובטובו מבתי המרחץ העממיים שבכרך מינסק. המבקר במרחץ נכנס ראשית הכול אל פרוזדור גדול בלי חלונות, אבל דלתו היתה תמיד פתוחה והאור בא מתוך הפתח בו, בפרוזדור היתה באר מים, ועל ידי צנור ומשאבה שעוזרו של הבלן היה עומד ומניע אותה, באו המים אל המרחץ. שם בפרוזדור היה הבלן גם מוכר חבילות זרדים. מהפרוזדור היו נכנסים אל המלתחה. בחדר היה כל הבא מתפשט ערום, כברגע הולדו, צורר בצרור את בגדיו ומניח אותם על אחד המדפים המחוברים לאורך שלושת הקירות. לוקח אתו חבילת הזרדים ובא אל החדר הגדול והעקרי, הוא חדר ההבל. בכניסה אל החדר הזה עמד תנור גדול, שרצפתו עשויה אבנים. התנור היה מוסק בלי הפסק, מחצות הלילה אור ליום הששי, והאבנים היו לוהטות, וכשיצקו עליהן מים היה עולה מהן הבל חם מאד, שהתפשט בחלל כל החדר ומלא אותו חום. על יד התנור בגובה של שלשה מטרים בערך היו תלויים כלונסאות עץ ארוכים מחוברים בחבלים אל ווי ברזל תקועים בתקרה, לתלות עליהם (על הכלונסאות) את הלבנים המופשטים, כדי לידון בשריפה את הכינים שעליהם ולהשמידם, כי מכת הכינים היתה נפוצה בעיירה, ורבים מתושביה היו מוכים בה, מפני שהבתים היו קטנים והמשפחות ברוכות בילדים, והזוהמה והלכלוך מרובים, מקור לא אכזב להשרצת כינים. לאורך הקירות עמדו ספסלים ארוכים לישיבה. גם באמצע החדר עמד ספסל ארוך ורחב שהיה בו מקום לשתי שורות של יושבים כשערפו של זה מופנה כנגד ערפו של זה. נשענה לכותל שמשמאל לכניסה עמדה מין במה, עשויה אצטבאות, אצטבאות, שלש במספר, והעליונה שבהן רחבה יותר מכולן. החום שעליהן עלה בהדרגה מהתחתונה אל העליונה עד שהגיע עד כדי עצירת הנשימה. לא רחוק מהתנור, במרחק שני מטרים לרוחב החדר, עמדו שתי גיגיות גדולות מים, באחת חמים ושניה קרים, בחדר נמצאו כמה עשרות ספלי עץ שקיבולו של כל אחד, כשני ליטרים בערך. בהם היו הבאים שואבים מים מהגיגיות,

מערבים חמים בקרים ומתרחצים. אחרי רחיצה עראית היה כל אחד עולה ובידו חבילת הזרדים, אל אותה האצטבה שבכוחו לסבול את חומה, משתרע עליה, מניף את חבילת הזרדים ומצליף בה על גופו מלמעלה למטה. אחר־כך קם ויוצא אל החדר הסמוך לנוח קצת מעמלו. אך היו גם גבורי חום כאלה שלא הסתפקו בחום הנורא שעל האצטבה העליונה, וקראו בקול רם: הרבו הבל! הרבו הבל! אחרי הנפישה היו חוזרים שוב לחדר החם, להמשיך ברחיצה.

ובפינת החדר על יד התנור יושב שאול מיודענו, ונר דולק בידו, מוציא מתוך ילקוטו את כוסות הרוח שלו, אחת אחת, מחמם אותם קצת באש הנר ומרכיבם על גבו של הלקוח היושב לפניו על גבי ספסל הפוך. אחרי כמה רגעים הוא מתחיל להסיר אותן אחת אחת, ובמקום החריץ הוא חותך חתך דק, בתער החד העשוי לדבר, וזרם דם זונק ונשפך על הארץ. גמר מעשהו בלקוח זה, בא אחר במקומו, וכך יושב שאול וידיו מלאות עבודה, כל זמן המשכה של הרחיצה בבית המרחץ. אחרי הרחיצה חוזרים המתרחצים מנוקים ומטוהרים, ובמצב רוח מרומם, איש לביתו.

אבל לא תמיד היו לרחיצה בבית המרחץ תוצאות טובות. יש שכמה מן המתרחצים חלו במחלות שונות בעטיה של רחיצה זו, כי גם החולים וגם הבריאים היו משתמשים באותם הספלים עצמם, ללא חיטוי מוקדם. ויש שחלו בחורף בהצטננות ע״י מעבר פתאומי מאויר חם מאד לאויר קר.

חוזר הבעל מבית המרחץ, אשתו פוגשת אותו בסבר פנים יפות, היא כבר שקטה ושבעת רצון, כי במשך הזמן שהבעל שהה בבית המרחץ, היא כבר הספיקה לגמור את כל עבודותיה, גם לרחוץ את פניה ולהחליף שמלותיה לכבוד שבת, היא מגישה לו סעודה קלה לסעוד את לבו, קצת צימס, אבל לא כדי שביעה, למען יישמר בו תאבונו לסעודה העיקרית העתידה להערך בערב, לאחר שובו הוא והילדים מבית המדרש, מקבלת שבת ותפילת מעריב. סעודה זו — מצוה לאכלה בתאבון שיש בו משום עונג שבת.

לאחר נטילת הצפרנים בסכין קטן המיוחד לזה, וכריכתן בפיסת ניר ונעיצתן באחד הסדקים שבקיר, ועיון ארעי בספר שולחן ערוך בהלכות שבת, מופיע כבר ראובן־שמעון ברחוב. וראובן־שמעון הוא שמש שאינו משמש לא בבית המדרש הישן ולא בחדש. הוא שמש כללי לכל עדת ישראל בעיירה, והוא ממלא תפקידים רבים ושונים. חתונה כי תהיה בעיירה, הולך ראובן-שמעון הלך ופסח ברגלו השמאלית, ורשימה בידו, ומזמין לפיה את קרוביהם וידידיהם של שני המחותנים שמצד החתן ומצד הכלה. וכשהוא נכנס לבית הוא עומד על רגלו הימנית, כשהשניה השמאלית מורמת קצת למעלה, ולאחר ברכת שלום הוא מכריז בטון חגיגי ובהבעת פנים רצינית, כאדם הבא להשמיע דבר בעל חשיבות יתירה: חיים ברבי יענקל הואיל להזמין את כבודו לחתונת בנו שתתקיים מחר אי״ה. תפקיד

כזה ובאותו הטקס, הוא ממלא כשאשתו של מישהו בעיירה נמלכה וילדה בן זכר, והוא הולך להזמין את קרוביו של הזוג לבוא ולהשתתף בהכנסת הרך הנולד, בבריתו של א״א. סכסוך של ממון אם יפרוץ בין שני יהודים, ואחד מהם בא אל הרב דמתא והתאונן לפניו שפלוני קפח אותו, והוא רוצה לדון אותו לפני הרב, לפי דיני התורה, ושלח הרב את ראובן־שמעון להזמין את פלוני לדין. אבל כל אלה היו רק תפקידים ארעיים ומקריים, תפקידים שבזמננו ממלא אותם הדואר או העתון (אבל דואר עדיין לא היה בעיירתנו ומכתבים ועתונים היו מתקבלים ע״י בית הפקידות של הנפה, ובחור יהודי היודע לקרוא רוסית היה בא לשם ומקבלם ומחלקם לפי הכתובות). תפקידו העקרי והקבוע של ראובן־שמעון, היה לקרוא לבית המדרש בערבי שבתות ובערבי חגים, סמוך לשקיעת החמה, ואגב זה גם להודיע, שהגיע זמן הדלקת הנרות של שבת ושל חג. ובימי הסליחות שלפני ראש השנה ועשרת ימי תשובה היה משכים כמה שעות לפני עלות השחר ועובר ברחובות העיירה השקועים בחושך ואפלה, ופטיש גדול של עץ בידו, ניגש אל כל בית יהודי ודופק על תריס החלון בחזקה אחת ושתים, ומכריז — יהודים! קומו לסליחות! — והקיצו הישנים וקמו והלכו לסליחות לבית המדרש. ואת תפקידו לקרוא לבית המדרש בערבי שבתות והחגים, היה ממלא באמונה ובמסירות בכל התנאים והמסיבות; בין בגשמים שוטפים בקיץ, ובין בסופות שלג וקור צורב בחורף. היה עומד באמצע הרחוב על רגלו הימנית, כשהשמאלית, הפסחת, מורמה למעלה, מטה ראשו וזקנו האפור לאחור, ומבליט כרסו לפנים, וקורא בקול רם: ״יהודים — אין שול א־ריין״ — כשהוא מושך ומטעים בטעמה יתרה כל הברה במלים הללו. ולא היה מסתפק בקריאה אחת ברחוב, אעפ״י שקולו היה חזק למדי ונשמע למרחק רב, אלא בהפסק של 4—5 בתים עומד וקורא את קריאתו, כתרנגול זה הקורא את קריאותיו בהפסקות קצרות לפני עלות השחר.

וכשראובן־שמעון קורא, הרי כבר מתקדשת השבת וצריך למלא אחרי קריאתו. מיד היו הבעל והילדים קמים ושמים את פעמיהם לבית המדרש, והאשה היתה ניגשת אל השולחן שפמוטות ונרות חלב תקועים בתוכן, מדליקה את הנרות, עוצמת את עיניה ומכסה עליהן גם בכפות ידיה, מברכת על הנרות בדחילו ורחמו בעברית, ועוברת לאידיש ומתפללת את התפילה הידועה לה בעל פה, מתוך ספר תחנותיה של שרה בת טובים, המתחילה ״בהרציגר גאט״ ותכנה בקיצור: אנא ה׳ עשה נא אתי חסד, וכשם שהנרות הללו מאירים את החדר, כן יאירו עיני ילדי בתורה הקדושה.

ובבית המדרש חופפת קדושת שבת על הכל: הרצפה רצפת הקרשים טוטאה ונוקתה מהחול ומשיירי הסיגריות המתגוללות על פניה בימות החול. מגבת נקיה ארוכה תלויה על יד הכיור. הסטנדרים עומדים על מקומותיהם, בשורה על יד

הכתלים, כל אחד אצל מקום בעליו בספסל. במנורות העגולות העשויות נחושת בעלות עשרה קנים והתלויות בשרשרות ברזל מן התקרה, דולקים נרות ומאירים את האולם. על אחד הכתלים של הבימה שבאמצע האולם, עומדת קופסה מלאה טבק הרחה, וכל דכפין ניגש ונוטל מתוכו בקצה אצבעותיו וממלא את נחיריו זה אחר זה. הסירון להרחה, המריח טבק רק באופן ארעי, משמיע אחר כך כמה עטישות קולניות זו אחרי זו. אחרי תפילת המנחה של חול, עולה על הבימה יהודי בקיא ורגיל בנוסח התפילות, ויש לו "פרטנזיה" גם להיות ש"ץ, מתעטף בטלית ופותח בקול רם "לכו נרננה", וכל הקהל מרנן ומזמר אחריו.

בין סיומה של קבלת שבת ובין התחלת תפילת מעריב, באה הפסקה קצרה, ואז יש שמופיע פתאום ראובן־שמעון בבית המדרש הישן, בעוד שמקום תפילתו הוא בבית המדרש החדש — ולפיכך נראה סימן שאלה על פני כל הקהל וכולם מפנים את עיניהם לראות מה יעשה. וראובן־שמעון מתקרב אל אחד היושבים אל הכותל הצפוני, ואומר בנעימות המיוחדת: "שמריל בן אייזיק מתכבד להזמינך לשלום בן זכר".

והשלום בן זכר הוא אחד מכמה טקסים שמקבילים בהם פני הרך הנולד, בצאתו לאויר העולם. ראשית דבר הולכים אל קליין מיכל (זה היה יהודי זקן, קטן קומה מאד, ועל שם זה היה נקרא קליין מיכל) מוכר הספרים המקומי, וקונים ממנו כמה טפסים של "שירי המעלות" שמלבד התוכן הרגיל בהם, נמצאים בהם שמות משונים של בעלי סטרא ואחרא, כגון: סיני וסנסיני וסמוגלוף, לילית וסמאל. תולים אותם על הקירות שבחדר היולדת, להגן על הילד מפני המזיקין, רחמנא לצלן, ויום יום לפנות ערב עד היום השמיני להולדו, יום הכנסו בבריתו של א"א, זאטוטי השכונה היודעים כבר לקרוא בעל פה את הפרשה של שמע, באים וקוראים בחדר היולדת בקול רם פרשה זו, ובאים על שכרם — סוכריה כרוכה בניר צבעוני ולפעמים גם פרוסת דבשונית לכל אחד.

ולשלום בן זכר כפי שאמרנו מוזמנים כבר יהודים מגודלים, בעלי זקן, ואותם אין לפטור עוד בשה"י פה"י, כמו שפוטרים את הקטנים. להם צריך כבר להגיש תקרובת של ממש, וכך היה סדרו של שלום בן זכר: אחרי סעודת הערב של ליל שבת מתחילים המוזמנים לבוא אחד אחד לבית בעל השמחה ומברכים אותו בקול רם בברכת מזל־טוב וסרים לפתח חדרה של היולדת ומברכים גם אותה במרחק מה בברכה זו, אחר כך מחליפים כמה דברים עם אבי בן־הזכר על דא ועל הא, ותופסים להם מקומות סביב השולחן, ואז באה אמה של היולדת או שכנתה הטובה, ומקריבה את התקרובת לפני הקרואים. המנה הראשונה היא על הרוב צלחות פולין וקטניות יבשים פולים וקטניות היו מן המאכלים המצויים ביותר אצל יהודי עיירתנו ללא הבדל בין עני ובין עשיר כביכול.

המנה השניה היתה לפתן של גרגרי יער שחורים מיובשים, מבושלים יחד

עם צמוקים, בשעת הסעודה הקלה היו המסובין משוחחים על מגידים ועל חזנים, על הקרובקה העומדת להיות מושכרת בקרוב, ולבסוף היו קוראים שמע, ומברכים שוב את ההורים שיגדלו בנחת וללא צער את הבן הילוד, ויזכו להכניסו לתורה ולחופה ולמעשים טובים, ונפטרים בשלום לבתיהם.

כל אמצעי שמירה והגנה הללו היו נוקטים רק כשנולד בן ולא בת, וטעמו של דבר הוא מפני שהבן בהולדו מביא שמחה ואושר להורים, כי הם מקוים שלכשיגדל יהיה להם למשען לעת זקנתן, ככלות כוחם, ולא יוכלו לעבד ויכלכל את שיבתם, ככל אשר תמציא ידו, ואחרי מותם יאמר אחריהם קדיש ויצילם מדינו של גיהנום. סמאל ולילית וכל כת ליצנים שלהם שעינם צרה באשרם של בני אדם, וכל שאיפתם ומגמתם הן רק להכשילם ולגרום להם אסונות ופגעים, ויש סכנה שישלחו ידם ברך הנולד, שעדין הוא נמצא בערלותו, מבלי שנעשתה שום מצוה בגופו, שתגן עליו, ויעשו בו איזה מעשה רע חלילה, מה שאין כן בהולדתם בת. הבת, הם יודעים, היא רק אבן מעמסה להורים, אמנם כשהיא מתגדלת ונעשית לנערה בת שלש עשרה ארבע עשרה, היא עוזרת לאמה במשק הבית, מטהרת ומשפרת את הכל בבית, והבית וכל כליו מקבלים צורה אחרת, יותר טובה ויותר יפה, ממה שהיתה להם קודם. אבל מה עושים עם בת כשהיא מגיעה לפרקה ובאה לה עת דודים וצריך להשיאה? הלא אז היא רק ריחים על צואר הוריה. הבחורים אינם רוצים לישא עד שישקלו על כפם נדוניה. אם הבחור הוא בעל מלאכה הוא דורש שהנדוניה תהא לא פחות מק״ן רובלים, ואם הוא בן בעל־בית, הוא תובע 300 רובלים וגם ארוחה על שולחן החותן לזוג הצעיר, שנה או שנתים, עד שימצאו לו איזה עסק להתפרנס בו, וזהו מלבד מלבושים חדשים לכלה, הוצאות החתונה ושאר ירקות, ומהיכן נוטלים כל הסכומים העצומים הללו?! אמנם לבסוף הענינים מסתדרים, לווים כסף וקונים בהקפה, והבת נכנסת בעזרת השם לחופה וקידושין, כדת משה וישראל. כמעט אין מקרה אצל היהודים שבת תשב בבתוליה עד שילבין ראשה ולא תנשא לאיש, הרי נאמר שארבעים יום לפני יצירת הולד בת־קול יוצאת ומכרזת; בת פלוני לפלוני — וכי אפשר שהכרזתו של הבת־קול תעשה פלסתר? אבל בכמה עמל, דאגות צער ויסורים עולה להורים התקימותה של הכרזה זו... גם עזרת הבת להוריה לעת זקנתם אינה בטוחה, כי היא אינה עומדת ברשות עצמה והיא תלויה בדעת בעלה, קדיש בודאי שלא תאמר אחרי מותם, כי אין דרכן של הבנות לומר קדיש ולמה להם לכת הליצנים לשלח בה ידם?

בין כה וכה, עד שאנו עוסקים בשלום בן זכר העתיד להתקיים הערב, עומדים כבר בבית המדרש הישן בסוף תפילת המעריב, אחרי שמונה עשרה, מגיש השמש לש״ץ גביע מלא יין לקדש עליו, ולהוציא ידי חובת קידוש על היין את אלה, שאין להם יין בביתם לקדש עליו. זאטוטים בני חמש־שש מקיפים את

הש״ץ כדבורים, וכשהוא גומר את הקידוש הוא מגמיע כל אחד מהם גמיעה קטנה עד שמתרוקן הגביע. הקטנים חוזרים אל אבותיהם ופניהם קורנים משמחה ואושר. אחרי אמירת ״עלינו״, ״ואדון עולם״, קם הקהל ויוצא מבית המדרש ועל יד הפתח מתעכב כל אחד, מגיע קצות אצבעותיו במזוזה ונושקן. בבית המדרש אינו נשאר אלא השמש להשגיח על הגויה הנכנסת לכבות את הנרות והעששיות.

השעשועים הרוחניים של יהודי העיירה היו — החזן והמגיד, אך לא תמיד הם שאבו מהם נחת.

עוד בהיותי ילד קטן היה כבר ר׳ איצי החזן זקן מופלג. זקנו ופאותיו היו לבנות כשלג, ראשו היה קירח ופניו כפני הקלף. את השחיטה עזב מזמן, מאז שידיו התחילו לרעוד מחמת זקנה, אבל היה משמש עדיין בחזנות, למרות שקולו היה חלש ודק, כקולו של אפרוח. היו לו לר׳ איצי שני משוררים, גם הם זקנים, כבני שבעים ולהם דווקא קולות עבים, קולות בס, וכשהיה ר׳ איצי קורא בקולו הדק ״הנני העני ממעש״, היו משוררים אלה עונים אחריו בקולותיהם העבים, בום־בום־בום...

איצי החזן היה משכים והולך לבית הכנסת והיה בא ראשון, נוטל מסכת חולין ומעיין בה, וזאת היתה הראיה שהוא היה לפנים שוחט בישראל, כי השוחטים היו מחוייבים לדעת מסכת חולין, אחרת לא היו מקבלים סמכות לשחיטה.

גם הנוער הלך שבי אחרי זמרה וכשהיה מבקר באיבניץ החזן מקוידנוב, היה זה מאורע רב רושם בעיירה, ובעלי־הבתים היו לוחמים על הכבוד להזמין משורר צעיר לשבת ולשמוע ממנו זמר יפה.

הניגון של החזן האורח היה מושר זמן רב בפי בחורי הישיבה בשעת לימוד הגמרא, וכן בפי השוליות של בעלי המלאכה, אפילו הנערות ידעו לשיר ניגונים אלה. היה מעשה ושני אברכים, חתני עשירי העיירה התחברו עם עוד כמה צעירים והציגו בחורף את ״מכירת יוסף״. לא היה קץ להתפעלות הנוער שראו הצגה פעם ראשונה בחייהם, ובכל בית בעיירה שרו שירים מהצגה זו, אשר נשאר חרותים בזכרון יהודי איבניץ.

גם המגיד היה משעשע את הציבור; היו ביניהם טובים שהיו משכיחים את המציאות ומעבירים את המאזינים לעולם אחר ויותר טוב, אך היו גם מגידים משעממים, כבדי פה ולשון ותוכן הדרשות שלהם היה הגיהינום וגן־העדן. הקהל היה מגיב לפי דרכו; אחרי דרשה שמצאה חן בעיניו — היתה ״הקערה״ שעמדה על שולחן על־יד דלת היציאה — מלאה מטבעות נחושת וכסף, ואילו מגיד ששעמם את שומעיו — הקערה היתה ריקה.

כל הזכרונות שהעליתי לעיל, הרגשתי וכתבתי בגעגועים עזים
היו ימים ולא ישובו עוד...

עיירתנו במאה הקודמת

(קטעים מהעתונים "המליץ" ו"הצפירה")

ליקט: ש. אושרוביץ

"הצפירה" 4.1.1883

איוועניץ (פלך מינסק) עירנו אם כי מצער היא, בכל זאת לא נופלת היא מכל הערים הגדולות מלכת לרוח הזמן ולהשכיל ולהיטיב במעשה הצדקה. זה לא כבר נתיסדה בעירנו חברה "הכנסת אורחים". בצוק העיתים הללו אשר עניים רבים יתנודדו מעיר לעיר לבקש חית נפשם. יסוד החברה הזאת הם התנדבות אשר התנדבו כל אחד מבני החברה לתת מדי חדש בחדשו סך קצוב וגם התחיבו א"ע לתת גם סעודה או יותר "איש כפי ערכו" על שלחנם להאורחים. ישלם ה' פעלם ותהי משכורתם שלמה.

יצחק בר" מאדיל שו"ב דפה.

"הצפירה" 20.3.1883

מעיר איוועניץ, מודיע ה' סאגאלאוויץ, אף כי קטנה היא עירנו במספר תושביה, כי לא יגורו בה רק בערך חמש מאות משפחות, ומספר עשיריה אך מעטים ונער יכתבם בכל זאת ימצאו בה חברה ביקור חולים, חברה גמילות חסדים, הכנסת אורחים, ומתנהגים ע"פ רעים נאמנים. הרב החכם מוה" אלעזר שטראשון והרב יהודה שלאָסבערג נ"י גם נמצאו בקרבנו בחורי חמד משכילים אשר עם למוד התלמוד ילמדו גם שפת רוסיא ואשכנז, אבל לדאבון לבנו נמצא בתוכנו גם שוטני השכלה קנאים, וזה מקרוב הלשינו עליהם לאמר כי סוציאליסטים הם. וביום ה' פ' פקודי בא לעירנו שר אחד ממינסק, ובלוית שני פקידים עשו חפש מחופש בבתי ששה בחורים כאלה, ומה מצאו? הס' חושן משפט, וס' אלגעברא או כעמיא כתובות אשכנזית. לצחוק היה בעיניהם המלשין ההוא המבקש עלילות שקר על בחורים תמימי דרך כאלה.

"הצפירה" 8.1.1884

איוועניץ. לפי הודעת ה' סאגאלאוויץ נתנו חובבי ציון את לבם לענין ישוב א"י, והרעיון מצא לו מסלות ללבות רבים לעמוד לימין עובדי האדמה בארץ אבותינו ולתמכם ולסעדם בצדקה.

המליץ 8.10.1884

מאיוועניץ מודיעה המשכילה פעשע בת הרב ר' אלעזר שטראשון כי בהשתד־לות אחד המלמדים נוסדה שם חברה לטובת א"י אשר מספר החברים עולה כעת

ל־70 איש. גם נערות רבות נלוו לדבר הטוב הזה ושתיים מהן סבבו בערב יום הכיפורים על פתחי נדיבי העיר ותקבוצנה על יד כעשרה רו״כ. (סכום לא קטן בעיר קטנה) ותשע ועשרים נערות הבטיחו לתת נדבותיהן בכל חודש וחודש.

המליץ 5.4.1885

רפאל בר׳ משה יונה סאגאלאוויץ, יליד איוועניץ, איש צבא מלגיון העשירי כותב מהעיר ניזני-נאווגאראד: — הסופר המשכיל ה׳ בערקמאנן קרא לקוראי המליץ (מס׳ 15) להיות לעזר לאנשי הצבא מבני ישראל החונים פה כארבע מאות איש, להכין להם צרכי חג ומצות; קיווינו כי אחינו המתגאים בכינוי, ״רחמנים בני רחמנים״ יחושו מעריהם לעזור לנו, אבל לדאבון ליבנו לא קיבלנו אף קשיטא אחת, ותשוח עלינו נפשנו מאד לראות כי רוחקנו מערי מולדתנו, מהורינו וממיודעינו ואין חומל ומרחם עלינו, למורת רוחנו נהיה נלחצים להתגאל בחג הקדוש הזה במאכלי חמץ ובפת בג אסור לישראל: כי אחינו יושבי ניזני מתי מספר המה ורובם בכבדות ימצאו חית נפשם ומה גם לעת הזאת אשר ההוצאה מרובה מאד לצרכי החג ולא יוכלו להאציל תרומות לנהל במצות ומאכלי כשר את אנשי הצבא. אך הודות לאל כי הקים לנו מושיעים אנשי חסד הלא המה: הגבאי דביהמ׳ד דפה, הגביר היקר באדם ה׳ מ׳ קריוואנאסאוו, ה׳ ב׳ דראזדניקאוו והגביר המהולל ה׳ ל׳ קאפעלענקא, המה הכינו לנו שולחן ערוך למאה אנשים בחדר מיוחד. (כשמונים רוכ׳ שחרנו לזה מכחנו אשר קבצנו מאת חברינו אנשי הצבא אשר ידם משגת) ועוד בעד מאה אנשים שלמו לבעלי הבתים לכלכלם על שלחנם ואת המאתים הנותרים חלקו בין יושבי בריתנו לאיש לפי מצבו, למי אחד ולמי שנים או יותר.

ביום א׳ דפסח בא לבקרנו לעת האוכל הרב דפה, ה׳ זרח בלומשטיין ובמאמרים טובים ונחומים נשא מדברו הנעים ויעוררנו לשמור ארחות אמונה וסדרים נכונים.

במצוות שר האלף באו שלושה שרי מאה לראות את המאכלים אשר הוכנו למעננו ויתמהו מאד על טוב טעמם ועל הסדר והמשטר בלשכת האוכל והשולחנות הערוכים לפנינו והניקיון והזריזות בחדר המבשלות ויהללו מאד את מעשי נדיבי הלב מאחינו אשר הגדילו לעשות עמנו. יהי שמם מבורך.

המליץ 14.3.1886

מאיוועניץ מודיע ה׳ רפאל חיים סאגאלאוויץ כי בית הת״ת שם ערוך בכל ומתנהג בסדרים טובים ע״י הרה״ג הר״ר מ.א. שטראשון אשר העמיד מלמדים טובים ומורים משכילים הם המה ה׳ש. קאלאציק, ה׳ל. בערגער וה׳ק. העלפער. גם ארוחתם של הילדים העניים באי בית הת״ת תנתן להם ע״י הסנדלר ה׳ יעקב

שימקין אשר ישבות ממלאכתו יום אחד בשבוע לאסוף מיושבי העיר כסף ומזון ויערוך להם בכל יום שלחן.

כן מודיע הנ״ל (ואיש ידוע מעיר בחותמו על אמת הדברים) כי זה לא כביר חלתה שם אשה עניה במחלה עזה: ומאשר שאין בעיר לא בי״ח ולא רופא מומחה שלחוה לביה״ח אשר במינסק, אבל מנהל ביה״ח שם לא אספוה אל הבית וישובוה לאיוועניץ, ועתה היא שוכנת למעצבה בבית ההקדש.

המליץ 20.11.1889

דבר אחד יש פה בעירנו אשר ראוי הוא להתפרסם במה״ע, והפרסום יכול להיות כי יואיל פה גם לאנשים אחרים בערים רבות, כי מחזה כזה נפגש יום יום. כתגם יושן נושן הוא: ״אב אחד יכול להחזיק על שולחנו עשרה בנים, ועשרה בנים אין לאל ידם להחזיק אב אחד״. מה רע ומר המעשה ומה רבה צעקת האבות הצועקים חמס על יגיעם שיגעו לריק ועל בניהם שהולידו לבהלה. כי יש בנים רבים המשליכים את אבותיהם לעת זקנתם ומשבים להם קלון תחת כבוד, ואנשים כאלה שלא מנע מהם ה״ משמני הארץ וברך אותם בכל־אבותיהם עליהם למשא ונפשם עולפה מחוסר ומזוקן וביגון יורידו שיבתם שאולה. אם יגזור ה״ אותנו בחיים הן גם אנחנו נבוא לימים שאין בהם חפץ ובטלו הטוחנות וחשכו הרואות, ידינו תרפינה ואשורינו ימעדו, ובנינו ישליכו גם אותנו ככלי אין חפץ בו וחמת אבותינו על קודקודינו ירד. היאומן כי יסופר כי ששה, ארבע בנים ושתי בנות בעלי הון בעירנו, יטלטלו את אביהם הזקן ה׳מ. טלטלת גבר; האחד יקחנו עש״ק לארוחת הערב ולמחרתו ישלכנו לאחותו לשתות חמין, ולארוחת הצהרים יכתת האב האומלל את רגלו לשלישי, ולסעודה השלישית — לרביעי, וככה יעשו אתו מידי שבת בשבתו. ובששת ימי המעשה מקבצים על יד, מבניו ובנותיו אגורות ספורות בדוחק ובצמצום לכלכלו בלחם צר ומים לחץ הבנים שקטים במכונם, ואביהם מדוכא ומעונה כמעט מזלפות רעב, כי החסר אשר יחסר לזקן מכפי אשר הסכין כל ימי חייו כרקב בעצמותיו ומקצר חייו, ומה הוא דורש מהם וכמה מאכלו וכל צרכיו?!

עון פלילי הוא ומעל! ואיך לא תזכרו אתם יוצאי חלציו כי לגומלי רע תחת טוב ישיב ה״ את גמולם בראשם. שובו שובו מדרכיכם בנים סוררים, חוסו על אביכם האומלל לחזקו ולאמצו כל עוד חושיו בו, ובזכותו תנובו בשיבה טובה, ולימי זקנה בשובה נחת תושעו.

אברהם וואטניק.

המליץ 10.1.1890

איוועניץ. אחד הסופרים הודיע בהמליץ נו, 243 ש"ע כדברים האלה; "יש בעירנו אב אחד ולו ארבעה בנים ושתי בנות, והם נכבדי העיר ובכ"ז ישחיתו רחמים מאביהם הזקן ולא יתנו לו אף לחם לאכול ובגד ללבוש ויטלטלוהו טלטלת גבר האחד אל השני וכו'". בקראי הדברים האלה שבתי אל לבי לתור ולדעת אם ימצאו בקרבנו אנשי סדום כאלה, אשר לא יתנו לאביהם כדי מחיתו בעת אשר המה יתענגו על רב טוב וכסף תועפות להם; אבל כל עמלי עלה בתהו, כי אין לא דובים ולא יער, והדבר הזה בדוי הוא מתחילתו ועד סופו; כי ידועים לי כל אנשי עירנו ולא מצאתי בהם אף אחד אשר יקשיח לבו לאביו, וביחוד בין נכבדי העיר. בלי ספק עורר את המודיע הנ"ל לכתוב את הדברים הרשומים למעלה לנחול כבוד סופרים, כדרך רוב הצעירים בימינו אלה, אבל שכח כי נמצא ל"המליץ" קוראים בעירנו גם מבלעדו, וכי יבואו ויכחישו אותו על פניו.
אידיל בר"י שפירא

כנים דברי הכותב וראוי לתת להם מקום ב"המליץ".
עוזר הרב מטעה"מ משה־יונה סהאלאוויץ.

המליץ 14.1.1890

מאיוועניץ (פלך מינסק) מודיע ה' שמעון עוועניציק דבר טוב אשר עשו שלשה מלמדים בעיר הזאת לבן אומנותם, כי בחלות המלמד מחלה עזה וממושכת ולא יכול לפרנס את ביתו, רחמו עליו בני אומנתו, שלשת המלמדים ויאספו את תלמידיו אל חדריהם ושכר הלימוד ינתן להמלמד החולה האומלל לכלכלת ביתו עד שובו לאיתנו.

המליץ 21.1.1890

תאלמנה שפתי שקר

לדאבון נפש כל איש חובב עמו וארצו — אחרי כל הידיעות הטובות ששומעים אנחנו מאחינו הקולוניסטים שנאחזו באה"ק, אשר היתה עד כה שמה ושוממה, ואשר בזיעת אפם נהפכה עתה לארץ ברוכה, יש שכר לפעולתם ועוד מעט יקצרו ברנה את אשר זרעו בדמעה (הימים האלה לא ירחקו חק), לא יצטרכו עוד לנדבת נדיבים, ויוכלו לכלכל נפשם מעמל כפיהם ומזיעת אפיהם, בהיתר ולא באיסור, בנחת ולא בצער, יאכלו מפריה וישבעו מטובה, — עוד נמצאים בקרבנו שונאי הישוב וילחמו בו בכל כחם ואונם, וכל מגמתם ישעם וחפצם: לנתוש ולנתוץ, להאביד ולהרוס, לעקור נטוע ולקעקע את כל הבירה אשר רבות עמלו בו טובי עמנו עדי הצליח חפצם בידם; וימטירו שלג וברד

קור וקרה על ראשי חו"צ, וילעיגו להם בשאט בנפש, ויוציאו מלבם מלים ללא אמת: כי האכרים והפקידים שם בארץ הקדושה, פרקו עול תורה ומצות מעליהם, בעטו בפקודי ה' הישרים, בה' פשעו, שאול חטאו, עד כי כל תומכם וסועדם הרי הוא כזורק אבן למרקולים, וכו', וכו'; ולכן יעטו כמעיל קנאה כיראים וחרדים, ויתחפשו כזאבים בעורות כבשים לריב ריב ה' ולקנא קנאתו, בדברם דברי בלע על האכרים והכורמים, על תומכיהם ועל כל הנלוים אליהם; ועוד ישחיתו יתעיבו עלילה לדבר סרה גם בהנדיב הידוע גדל חסד ומרבה להטיב לכל אדם באשר הוא אדם, אשר קם כמלאך מושיע לאחינו הקולוניסטים, וירוממם מעפר דלותם ושפלותם.

בשבוע הערר בא הנה אחד מהמשולחים דקאָוונא הנוסעים מעיר לעיר וממדינה למדינה, להוציא מכיסם של אחינו הרחמנים בני רחמנים את הקשיטה האחרונה ושמו אברהם עזריאל כהן. פעם אחת בבואי קודם תפלת שחרית לבית המדרש החדש, ואראה מרחוק כי אנשים אחדים הקיפו את המשולח, והוא ינענע בראשו, מולל ברגליו, ומתופף באצבעותיו — כמו יריב את איש ריבו — נגשתי לשמוע את שיחם, ונעויתי משמוע, כי חרף וגדף את כל חו"צ ומנהיגיהם, כאשה בשער־הדגים, וקללות נמרצות התמלטו מפתחי פיו; נכנסתי גם אני אתו בדברים, והנה מאריה דאברהם! הוא שלח לשונו גם בהגאון הגדול הצדיק ר' מרדכי עליאשבערג זצ"ל, אשר בלי כל תפונה איננו יודע אף שיחות חולין שלו; ועל גאון כזה אשר כל איש ישראל ישא שמו בהדרת קדש על דל שפתיו. ואשר גם הרה"ג ר' שמואל סלאנט בעצמו גער בנזיפה על דייני ירושלים על כי הפיצו את כתב־הפלסתר נגד הגאון הנזכר, ואמר כי היא עזות נוראה וחוצפה יתירה (ככתוב בהמליץ ש"ע נו' 187), על גאון כזה דבר עתק והעיז לאמר: כי צדקו דייני ירושלים, וכי באמת היה מסייע ידי עוברי עבירה, מעת החל רעיון הישוב לפעמו. אוי לאזנים שכך שומעות! על ה' מ"ל ליליענבלום אמר מעל מעל ושם בכליו מכסף ישא"י(?) וקנה אחוזה גדולה בווארשא(?), בעת אשר ידוע לכל כי הכספים לא שלחו על שם ה' ליליענבלום, כי אם על שם ד"ר פ.; וקם את „המליץ" לא נקה מפשע רב, וישפוך עליו כל חמתו, ויאמר כי כל מי שנוגע בעלי „המליץ" כאלו נוגע בנבלה, וכל מי שיקרא אותו הוא מין ואפיקורוס, ועוד דברי בלע אשר נפש היפה תקוץ בהם, ומי יודע כמה דבר עוד, לולא הכה השמש בכפו על הבמה לאות כי תפלת הבקר הגיעה. ואנשים כאלה החיים על חשבון אחרים, אשר לצבור כסף כל חכמתם, ואשר מעיילנא אית להון ואפיקנא לית להון, יבדאו מלבם דברים שלא היו, ובזה ירפו הידים מעשות דבר מה להישוב...

ממקור נאמן נודע לי, כי טרם נסע המשולח הנזכר, היה אצל הרה"ג מעירנו, ודבר שם דברי סרה על רעיון ישא"י בכלל, ועל אה"ק בפרט; הרב

והאנשים אשר היו בביתו שמעו דבריו ויתמהו, כי עד הנה חשבהו לאיש ירא אלהים ודבק במצותיו, אך עתה נוכחו לדעת מדבריו כי אין תוכו כברו, כי צדק אזור מתניו לעין רואים ותרמית משכיות לבבו, כי שלח רסן מפיו לכפור גם בדברי חז"ל. איש אחד נאמן רוח אשר אוכל לתמוך על עדותו ספר לי, כי שאל ממנו חות דעתו על רעיון יא"י, וענה לו בזה הלשון, "עלינו להסיח את לבנו ולשכוח את ארץ ישראל, ד"מ אם יגור אחד בבית חבירו כמה שנים, ואחרי כן יגרשהו, הלא עליו לתור ולבקש מקום אחר למעון לו..." דברים כאלה וכיוצא בזה יצאו מפי משולח ודרשן אשר יטיף מוסר לעם אלה דרשניך ומטיפיך ישראל! איזל בן־יצחק שפירא מאיבניץ

המליץ 23.1.1890

מאיוועניץ מודיע ה' מאיר רובינשטיין כדברים האלה: בעירנו קרה בימים האלה המקרה הזה, הנותן אותותיו, אותות עד כמה עוד יהבלו יושבי ערים קטנות להיות מאמינים לכל דבר, וזה הדבר: אשה צעירה לימים חלתה במחלת השבץ (קראמפף), ותדרוש ברופא העיר אשר יד ושם לו בחכמת הרפואה והוא אמר לה כי אין סכנת מות במחלה הזאת, ואם תהיה נזהרת במאכלה ותקח את סמי המרפא אשר נתן לה, אז בזמן קצר תשוב לאיתנה. אך הנשים הזקנות אחרת יעצו, והוא: לקרא לקדר והוא בלחשיו אשר ילחוש לה ובקטורתו אשר יעשן עליה בודאי יועיל לה. בעלה של החולה לא ידע למי יתן היתרון, להרופא או לקדר, וע"כ אמר אצא ידי חובת שניהם, כאשר הביאו את הקדר אזי החל לעשן עליה בקטורת זרה וגם לחש עליה כשתי שעות, ואח"כ הוציא מצלחתו צלוחית קטנה מלאה "סם מרפא" ויתן לחולה לשתות ותעש ככל אשר אמר, אבל כעבור שעה החלה לצעוק בקול מר מרגיז לב ונפש, לבי לבי! ראשי ראשי! אוי לי כי שרפני ברפואתו! וכעבור שתי שעות נפחה נפשה במכאובים נוראים ועזבה אחריה לאנחות שני ילדים קטנים תאומים אשר ילדה זה כשלשה ירחים.

המליץ 11.3.1890

מאיוועניץ מודיע ה' שמעון עווענציק כי ביום הפורים העבר עשו נשף חשק ותבואת הכסף (כמאה רוכ') אשר אספו מהבאים לראות במחזה (מכירת יוסף) נתנו לקופת הצדקה, גם שלחו מזה כסף לצעירי העיר אשר יצאו לעבוד בצבא בשנה זו, לקנות להם מצות לימי החג הבא.

המליץ 14.6.1890

מאיוועניץ מודיע ה׳ ש. עוועניציק כדברים האלה: זה כשלש שנים מאז הוסר השמש בבית המדרש החדש דפה מכהונתו אשר כהן בה יותר מעשרים שנה. אם בצדק ובמשפט נדחה ממשרתו אשר שרת בה שנים רבות באמונה — לא לי לשפוט; אך זה חפצי להודיע כי נשבר מטה לחמו של האומלל הזה ולא היה לו במה לכלכל ביתו, והדבר הזה דכא לארץ הייתו ומרוב כעסו ויגונו נפל למשכב ויאנש ולאחרונה סר טעמו. לתאר את מצב ביתו ילאה כל עט סופר, כי מלבד סבלו חרפת רעב עוד ידריכוהו מנוחה נערים שובבים ויקראו אחריו מלא. ירדפו אחריו בשוקים וברחובות ויעפרו לעומתו בעפר, לפעמים גם יכוהו ויפצעוהו פצעים נאמנים ואין איש שם על לב לעצור בעד הנערים השובבים לבל יתגרו בשמש הזקן ה״ה, ולהמציא עזר לאשתו האומללה!...

המליץ 29.7.1890

איוועניץ. יום משתה ושמחה היה יום ״שבת נחמו״ לחו״צ בעירנו. את יום השבת הזה יחוגו מידי שנה בשנה, אך בשנה הזאת חגגו את היום הזה ברוב פאר והדר יותר מבשנים שעברו, כי שמחתם רבה מאד על הטוב אשר הועילה ממשלתנו הרוממה בחסדה לאשר ולקיים את החברה לעזור לעובדי האדמה בסוריא ופלשתינא. בשבת הזאת באו כל החברים לביה״מד החדש אשר שם כבד את ה׳ מגרונו הש״ץ דקהלתנו ה׳ חיים דב בערענשטיין בלהקת משורריו. וקודם קריאת התורה עלה הבמתה הרב הגאון ר׳ אלעזר שטראשון ודרש מעניני דיומא, ובטוב טעם ודעת באר לפני הנאספים את גדל מעלת רעיון יא״י, ובדברים חוצבים להבות אש אהבה לעמו וארצו, עורר את הנאספים להשתתף במעשה הצדקה הזאת ומקרב לב עמוק ברך את ממשלתנו הרוממה עבור חסדה עמנו, וראשי החבר — אשר בתוכם נמנה גם הרב בקהלתנו הנ״ל — נקראו לעלות לתורה וכולם ברכו ברכת ״מי שברך״ את הנדיב הידוע ואחריו גם את הרב החכם המול׳ את ״המליץ״ עבור השתדלותו להשגת הרשיון כנודע; ואחר כלות התפילה נקראו כל החברים לבית המשכיל הנכבד ה׳ נחמן גוריאן הכהן. בביתו ראו עינינו ציורים שונים ונחמדים למראה אשר התענגו מאד עליהם. על הקיר בצד המזרח תלוי ציור נחמד מעשה ידי אמן ה׳ יוסף משה שיין; דמות מסילת הברזל מהתחנה ״ירושלים״ — ומתחת חרוטים דברי הנביא ישעי׳ (מ) קול קורא במדבר פנו דרך ה׳ ישרו בערבה מסלה לאלהנו, כל גיא ינשא וכל הר וגבעה ישפלו והיה העקב למישור״ ובאמצע הציור יתנוסס: כדור מעוטר בזר פרחים סביב, מהכדור יד שלוחה ובה מגלת ספר ועליה חרותים המלים האלה: רשיון מאת ממשלתנו הרוממה לתמיכת ידי עובדי אדמה בסוריא ובפלשתינא״ ומלמטה תמונות מתמונות שונות: תמונת

אכר עברי וקוצר תבואת שדהו במגל יד אשר בידו וממולו יחרוש רעהו בבקרים, תחתיהם הדברים האלה; "ונגש חורש בקוצר" תמונת כרם מרהיב עין בגפניו הנטועים ותחתיו הדברים האלה; "וישם מדברה כעדן וערבתה כגן ה'" ועל כוס יין מלא ברכו איש את רעהו, ושם הנדיב וכל המתעסקים בישוב אה"ק על שפתותיהם, ואחר כך הלכו כל הנאספים לביתם שמחים וטובי לב.

פנחס טורמאן

המליץ 27.1.1891

איוועניץ. דברי במאמרי "תאלמנה שפתי שקר" ("המליץ" נו' 17) אשר בו הודעתי דברי חרופים אשר דיבר המשולח ה' אבע'ז על רעיון הישוב ועל המחזיקים בו, לא שבו ריקם כי אם נכנסו ללב הרב הגאון ריא"ס שליטא בקראו מאמרי הנ"ל, נבהל מראות דברי הסרה אשר דיבר המשולח הנ"ל, על רעיון ישא"י, ותיכף צווה למנהלי הקופה, כי יזהירו להמשולחים לבל ידברו עוד דברים כאלה אשר אין להם שחר, ועל המשולח הנ"ל גער בנזיפה, ויעדו לו מקום אחר לנסוע שמה, והעידו בו כי אם יעיז מעתה לדבר דברי בלע כאלה, יעבירו אותו ממשמרתו לגמר. (זאת ספר לי יליד עירי, נאמן רוח, אשר היה אצל הגאון יחיה בעת המאורע) ובפלכנו שלחו את הרב הגאון החריף ובקי דרשן נפלא ר' אברהם בר' ליפמאן איש ימיני. הרב הזה איש תם וישר הוא, ויצק מים על ידי הגאון ר' יהושוע ליב דיסקין שליטא כמה שנים, והוא חו'צ אמיתי, וכאשר שאלוהו בערנו חות דעתו על רעיון הישוב, ענה כי אין רעיון נעלה ממנו והחובה על כל איש יהודי באשר הוא יהודי, להשתתף במצוה זו, וכי גם הרב מקאוונא, חו"צ מאד נעלה, ואך לשקר יוציאו שונאי הישוב לעז כי מתנגד הוא להרעיון חלילה. — עתה ידעו בני עירי כי הכסף שהם מתנדבים יבוא לתכלית הנרצה. כי אין גם אחד אשר יטיל ספק בישרו ותמתו של המשולח, והוא נוח למקום ונוח לבריות, ומסתפק במועט, מה שלא יוכלו רבים מהמשולחים להתהלל בזה...

אידיל בן יצחק שפירא

המליץ 6.12.1894

איוועניץ. אחרי שנשארה עירנו בלי רב מרא דאתרא, כי הרה"ג ר' אלעזר שטראשון אשר ישב פה על כסא הרבנות 19 שנה, העתיק אהלו לעיר באלטרימאנץ, גמרו נכבדי העדה להדפיס במכה"ת העברים "מודעות" כי הרבנים בשמעם כי עירנו נשארה בלי ראב"ד ונכונים לנסוע לעירנו, אל נא יהינו לבוא הנה. כי גם הוצאות הדרך לא ישיבו להם: יען כי בני עירנו חשבו לטוב לפניהם לבחור באיזה רב הגון כחפצם ולשלוח לו את כתב הרבנות לעירו ולמקומו, ובזה ימנעו

את עצמם מריב ומחלוקת והכל על מקומו יבוא בשלום. — וכן עשו. אבל לדאבון לבנו לא שמעו הרבנים הנכבדים לקול המודעות, וזה כירח ימים כמעט מדי שבוע בשבוע יבוא רב חדש הנה. עד שלא שקעה שמשו של זה זרחה שמשו של השני, והכל דורשים מעל הבמה, כולם משמיעים את פלפוליהם, ועל ידיהם רבתה פה המחלוקת ויושבי העיר נחלקו למפלגות שונות, וכדי בזיון וקצף, כי הרבנים נושאי דגל התורה אשר עליהם להיות לאות ולמופת לישראל בדרכיהם הטובים ובמדותיהם המצוינות, עשו את הרבנות לעסק, ומרבים לתת על פי כל אלה המבטיחים להם לתת עטרת הרבנות בראשם... דעת לנבון נקל כי אחרי כל אלה אין פה משגיח ומתבונן למעלות הרב ולתכונת רוחו אם ראוי והגון הוא לאותה אצטלא או לא...

שמעון עווענציק

המליץ 3.1.1896

איוועניץ. הטבחים מוכרי הבשר בעירנו ברצונם להעלות מחיר הבשר הכשר בקשו את הרב האב"ד דפה להכריז בבתי התפילה לבל יקנו עוד בני העיר בשר חוץ, כלומר מהמביאים אותו הנה מערים אחרות, הרב מלא בקשתם וביום ש"ק העבר אחרי שדרש דרשתו והשמיע פלפולו השנון ע"ד "שחוטי חוץ" אסר איסורו זה על בני העדה. רבים וכן שלמים בשמעם את הכרוז יוצא מפי הרה"ג כמעט לא האמינו למשמע אזניהם ויתפלאו מאד; מה ראה הרב הגאון דעירנו על ככה להטות אוזן להטבחים החפצים למלאות חוריהם זהב מדמיהם של העניים? יען כי רוב הקונים בשר חוץ המובל מעיר קמין הקרובה שמחירו מצער, הם העניים, בעלי המלאכה, ובכן איסורו של הרב אך עליהם יצא, ועל הדבר הזה יתעורר לב כל אוהב עמו היודע את חיי אחיו בעלי המלאכה בערים הקטנות במה הם נזונים ומתפרנסים. אחרי הדברים והאמת האלה נקוה כי הרב הנכבד יתקן את המעות ויסיר את האיסור ושלום על ישראל ורבניו.

שמעון עווענציק

המליץ 5.2.1896

איוועניץ. ב"המליץ" נו' 2 ש"ז הודיע ה' שמעון עווענציק כי מטעם הרה"ג דמחננו נפק כרוזא, לאסור עלינו בשר חוץ, ולפי דבריו הביא כזה רעה גדולה על בני עירנו, באשר עי"ז העלו הטבחים את מחיר הבשר הכשר. אמת כי אסר הרב "בשר חוץ" כבשר נבלה וטרפה מפני המאורעות בלתי טהורים אשר נקרו ויאתיו בנידון זה, אך זאת לא אמת הוא כי הקצבים שמו להם יד אחת וכי הביא רעה על העיר, ולהפך, טובה גדולה הביא בזה, כי אסר לקצבים להיות שותפות ביניהם, ולכן ירד מחיר הבשר עד הדיוטה התחתונה, ולעניי העיר היתה הרווחה.

אידל יצחק שפירא

כנים ונכונים דברי הכותב ומהראוי לפרסם ברבים דברי אמת וצדק.
עוזר הרב מטעה"מ.
משה־יונה הלוי סאגאלאוויץ.
(מקום החותם)

"הצפירה" 3.12.1898

מאיוועניץ מעוררים את ראשי העדה, כי ישיבו עתה אל לבם, אחרי השריפה שהתחוללה שמה ביום 18 לח"ז לגשת ליסוד אגודת מכבים בראותם בעליל, כי הדבר נחוץ מאוד. מ. רעזניק

המליץ 25.2.1899

עמק הבכא

איוועניץ (פ. מינסק).— לפני ימים מספר מת בעירנו אחד מבני ציון היקרים, איש מצוין, אשר תורה חכמה וגדולה בו נפגשו, ה"ה ר' אהרון ב"ר דוד ז"ל ראגאווין. המנוח ז"ל עמל ויגע הרבה לטובת הישוב החדש והישן בשבתו בטאָמסק חמש עשרה שנה, וכסף רב הוציא מכיסו וגם אסף נדבות בעד עניי אה"ק. זה כשנה שב מטאָמסק הנה ויפח רוח חיים בכל החברות כי עמד בראש כלן, וביחוד עמל ויגע הרבה לחזק את הגמ"ח אשר יסד בכספו לפני צאתו לטאָמסק, ונדב עוד סכום הגון לטובת המוסד הזה ויעמידהו על בסיס נכון. כן בנה בכספו "בית־הקדש" לעניי העיר ועוד היתה ידו נטויה לעשות גדולות בעירנו; אך לדאבון לב משפחתו וכל יודעיו ומכיריו קדמהו המות, ובני עירנו ידעו לעשות לו את הכבוד האחרון כראוי לו. תנצב"ה. אידל בן־יצחק שפירא

המליץ 31.12.1899

איוועניץ (פלך מינסק).— ר"ח שבט. בשבת שעברה שחל"ח (שבק חיים לכל חי) בעירנו הרופא החכם ר' יהודה שלאָסברג ז"ל. המנוח היה מבחירי שרידי הדור הישן, איש אשר הקדיש את כל ימיו להיטיב "להאחים הקטנים", בסוג עבודתו בתור רופא יחיד בכל עירנו רפא חינם את כל העניים והאביונים העברים, ועוד יותר עשה: בבואו לחולה עני, שאין ידו משגת לקנות סמי מרפא ומזון מבריא את גוו החולה, השאיר שמה כסף מכיסו, ולזאת אהבוהו כל בני העיר ובכל צרכי ציבור לקח חלק בראש ובהדרת קודש שמעו לדעתו, דעת חכם טוב ומטיב. כאשר נפל זה שבועות אחדים על ערש דוי היו כל בני העיר מבקרים בביתו לדעת מצבו. אתמול לווהו לבית מועד לכל חי. כמעט כל בני העיר מקטן ועד גדול. תנצב"ה. שמעון צוועניציק

שמעון אושרוביץ / רמת־גן

ה ט ק ס א

הכינוי „בעל־טקסא״ (טקסא — באנגלית — מס־TAX שימש אצל יהודי רוסיה כינוי של גנאי, ומשמעותו — עריץ, איש רע וגס־רוח. אף בספרות היהודית הקלסית, מוזכרים טיפוסים כאלה.

מאין נובע כינוי זה?

במאה ה־19 היו גובים ברוסיה מס מיוחד, שהוטל על צריכת בשר בהמה ועוף כשר, שנשחטו בשביל היהודים. יהודי שניזקק לבשר כשר, היה חייב לשלם מס זה, שנכלל במחיר הבשר, או במחיר השחיטה. וכדי שיהודי הקהילה לא יקנו בשר כשר, שנשחט מחוץ למקום, ואשר היה גורם להקטנת ההכנסה מהטקסא, הטילו הרבנים בקהילות היהודיות, איסור על ״בשר־חוץ״. המס הנ״ל או ״הטקסא״, הוטל על היהודים על־פי דרישת נציגי יהודי רוסיה עצמם.

במאה ה־19 קיים היה ברוסיה ״מס־גולגולת״, שנתבע על־ידי הרשות, על כל בן־זכר יהודי, שנרשם בספר הילודים. מס זה נגבה במרוכז מהקהילות היהודיות. כיוון והיו הרבה עניים שלא יכלו לשלם מס זה, הרי עיקר העומס נפל על שכמו של המעמד הבינוני העשיר. לכן פנו נציגי הקהילות לשלטון הצארי, וביקשו להרשות להם להטיל מס מיוחד על מיצרך חיוני ועממי, שכולם ניזקקים לו — דהיינו; הבשר — כדי שמהכנסותיו יוכלו לשלם את מס הגולגולת. השלטונות הסכימו לכך, והטקסא נהפכה למס חוקי ומחייב את יהדות רוסיה. (ראה עתון ״המליץ״ מס. 30, משנת 1885 — ״משפט הטקסא״).

בשלהי המאה ה־19 בוטל מס הגולגולת והוחלף במס רשיון למסחר ולמלאכה, לכן לא היתה הצדקה להמשיך ולגבות את מס־הבשר. אך ראשי הקהילות לא רצו לוותר עליו, פנו לשלטונות וביקשו לקיים מס זה גם להבא, בנמקם את הדבר בכך, כי מס זה דרוש להם כדי לקיים את צרכי הקהילות. השלטונות נעתרו לבקשתם, אך היתנו את מימוש הדבר בכמה תנאים:

א) להגיש לאישור אחת ל־4 שנים, תקציב ארבע־שנתי של הוצאות הקהילה.
ב) להעריך את התצרוכת השנתית של הבשר, כדי שהשלטונות ידעו כיצד לקבוע את גובה המס.
ג) כל הוצאה שבגדר התקציב חייבת לקבל אישור משר הפלך (גוברנטור).
ד) החכרת הטקסא תיעשה במיכרז פומבי, וכל המציע יותר, יזכה במיכרז.

השלטונות הכניסו גם תיקון לסעיף 281 מחוקי המדינה, ״הלכות מכס־בשר״, כרך שביעי. לפי תיקון זה ניתנה זכות לחיילים יהודיים בצבא המלך, וכן לחיילים משוחררים ובני משפחות החיילים, לקנות בשר כשר ללא מכס. לרווק — פונט

בשר אחד ליום (400 גרם) ושחיטת עוף אחד ליום; לבעלי משפחה — 2 פונט בשר ליום ושחיטת עוף אחד ליום. ברם ברוב הקהילות התעלמו ראשי הקהילה מתקנה זאת, בנצלם את אי־ידיעתו של הציבור הרחב על קיום חוק כזה!

גם המיכרזים היו עפ"י רוב פיקטיביים, וראשי הקהילות היו קובעים מראש מי מהם יזכה בחכירת הטקסא. החוכר, שהיה כמובן אחד מראשי הקהילה, היה קובע את מחיר הבשר והשחיטה למעלה מהמותר. זה היה מעלה את רווחיו, אך מונע מדלת העם מיצרך חיוני זה. גם יתר ראשי הקהילה לא היו טומנים את ידיהם בכיסים, הם היו מוציאים את כספי הטקסא לפי ראות עיניהם ולתועלתם הפרטית, ומתעלמים מהתקציב וסעיפי ההוצאה שבו!

הרב והשוחט שהיו מקבלים את משכורתם מבעל הטקסא, השתעבדו לו ועשו הכל מה שדרש מהם. ואם קרה שיהודי הגיש לשלטונות תלונה על מחיר הבשר הגבוה, היו — ע"י מתן שוחד לפקידי השלטון — גונזים את התלונה, ואת בעל־התלונה, היו ראשי הקהילה מכריזים עליו כמלשין, מטילים עליו חרם, ומגרשים אותו מהעיר. היו גם מקרים, שבעזרת עדי־שקר האשימו את המתלונן "כמהפכן" והגלו אותו לסיביר. מכאן הביטוי "בעל־טקסא".

אחד מסעיפי ההוצאה של הטקסא, היה התמיכה במשפחות המגויסים לצבא הצאר, שהיו נשארים לעתים — בגלל גיוסו של ראש המשפחה — ללא פרוסת לחם! אך בהרבה קהילות התנגדו עשירי העדה להוצאה הזאת, כיוון שבניהם היו פטורים מגיוס לצבא, בתוקף היותם בנים לסוחרים של ה"גילדה" הראשונה והשניה. יחס זה של ראשי העדה לדלות־העם, היה גורם למרירות רבה, למריבות ועיכוב קריאת התורה בבתי הכנסת, ולפעמים גם למכות ושערוריות.

ההתנגדות בקרב העם לטקסא ולבעלי הטקסא, גברה משנה לשנה, ובתחילת המאה ה־20 בוטל מס זה ובמקומו בא מס אחר, לא רשמי, ושמו "קורובקה".

"קורובקה" היא מילה רוסית, ופירושה — קופסה, משמעותה: שאת ההכנסה הציבורית אוספים לקופסה אחת. מס זה נועד בעיקר לתשלום משכורת "לכלי־הקודש" לרב, שוחט, חזן ושמש. מס זה לא הוכר ע"י השלטונות, אלא היה משמש בתור מס פנימי בלבד, שחל על נרות־שבת, מלח ושמרים. הרב היה מכריז על "איסור" להשתמש במצרכים אלה, אלא־אם־כן הן נירכשו ב"קורובקה", ואפילו חנוונים, שסחרו במצרכים הנ"ל, חייבים היו לקנותם ב"קורובקה" לשימושם הפרטי. בדרך־כלל היתה הקורובקה נמסרת לרבנית, או לאלמנה נצרכת. גם השוחט שחט רק לפי פתק של הקורובקה. כמובן, הכנסות הקהל לא היו גדולות, ומשכורתו של הרב, השוחט, החזן והשמש היו נמוכות מאוד.

עם פרוץ מלחמת העולם הראשונה ב־1914, בוטל גם מס זה.

מרדכי זילבר / כפר מל״ל

הייתי העולה הראשון מאיבניץ

בשנים שקדמו למלחמת העולם הראשונה היו באיבניץ 2 מפלגות: הציונים והבונד. הציונים יסדו את האגודה ״תפארת־ציון״, שעמדה בקשר מתמיד עם התנועה הציונית בעיר מינסק.

בשנת 1912 הגיע אלינו סטודנט ממינסק, ושמו פינס והוא היה זה שאירגן את הנוער הציוני בעיירתנו. בראש האירגון עמדו מיכאל רובינשטיין ושלמה קוזניץ. בין הפעילים היו: שלום זק, שרה אברמסון ועלקה דוואשעס, שידעה עברית וממנה גם אנו למדנו לשון זו. חתמנו על עתון ״הצפירה״, ובפגישות שלנו השתדלנו לדבר עברית.

ב־1913 נערך בראקוב כנס ציוני אזורי ואני, יחד עם מיכאל רובינשטיין, הלכנו לראקוב ברגל, ושם ייצגנו את הסניף שלנו באיבניץ. שם היכרנו אחד מפעילי התנועה במינסק — נ׳ח טיומקין אשר היה המקשר בינינו ובין התנועה במינסק.

פעילותנו התבטאה במכירת שקלים ובולים של הקרן הקיימת לישראל, ובערבי יום הכיפורים היינו מניחים בבית הכנסת ״קערה״ והבאים לתפילת מנחה היו שמים בתוכה את תרומתם לקרן הקיימת.

הורי לא שבעו נחת מהתקשרותי ״לציונים״, וכדי להרחיקני מהם שלחו אותי למינסק ללמוד מוסיקה. (בצעירותי גיליתי כשרון לנגינה על כינור).

במינסק נפגשתי שוב עם טיומקין והתידדתי אתו.

כשחזרתי הביתה הודעתי להורי שהחלטתי לעלות ארצה. הרב האיבנצאי, ר׳ יחזקאל־שמחה רבינוביץ ז״ל עזר לי בהכנת הפספורט ובהתחלת 1914 עזבתי את עיירתי ופני לאודסה. שם התאכסנתי בבית מלונו של זלדיס שהתמחה בהברחתם לחוץ־לארץ של צעירים יהודים חייבי גיוס.

עליתי על האניה הרוסית ״אפרת״ ושם נפגשתי עם הרבה צעירים שנמלטו משירות בצבא הרוסי, וזלדיס הנ״ל הגניב אותם לאוניה בלילה לפני ההפלגה.

ביוני 1914 הגענו לחיפה. שם הקביל את פנינו אליעזר יופה, בשם הסתדרות החקלאים, והעביר אותנו לחוות מרחביה שטרם נהפכה לקבוצה. בן 17 הייתי בהגיעי ארצה.

למחרת בואנו יצאנו לשדה לעבוד בדילול הסומסום; כל היום עבדנו כפופים, ועם גמר יום העבודה הראשון שלנו — לא יכולנו ליישר את הגב... בעבודת הדילול עבדנו יומיים ובהגיע יום השבת הראשון בארץ־ישראל, היינו כל כך רצוצים וכאובים שאפילו לא ירדנו לאכול.

ברשותי נותר קצת כסף שהבאתי איתי, החלטתי לסייר ולהכיר קצת את הארץ. ביקרתי בטבריה, בחיפה ואחר כך הגעתי ליפו. התאכסנתי שם אצל חיים־ברוך ואצלו פגשתי חבר לאוניה, אחד בשם קוץ, שהסתדר בעבודה במושבה גדרה.

בינתיים פרצה מלחמת העולם הראשונה. יהודי יפו—תל־אביב (אלה שלא היו נתינים טורקיים) קבלו צווי גירוש ורובם הועלו על אוניה והובלו למצרים. גם אני הצטרכתי לצאת לגולה, אך חברי קוץ, הציע לי ללכת אתו לגדרה.

את הדרך לגדרה עשינו ברגל. לפנות ערב הגענו לראשון־לציון ולנו שם. למחרת היום הגענו לגדרה. אתי היה מכתב המלצה למשפחת לובצקי בגדרה. הם קיבלוני בחמימות והתחלתי לעבוד אצלם תמורת אוכל ומקום לינה. העבודה היתה מפרכת; עבדנו מזריחת החמה ועד שקיעת השמש, כן הייתי חייב לקום באמצע הלילה, כדי להאכיל את בהמות העבודה — את השוורים והפרד.

שם למדתי לעבוד בפלחה ובכרם.

כשהטורקים התחילו לאיים על הנתינים הזרים בגירוש מהארץ, נסעו כל תושבי גדרה לעזה וסידרו שם את הנתינות האותומנית ולנו — החלוצים יעצו לברוח מהמושבה ולהסתתר עד יעבור הזעם... לכן עברנו לעקרון. היינו 15 איש. בלילה הראשון התאכסנו במרפאה של החובש גוריון. למחרת, ביום השבת ניצבנו לפני הכניסה לבית־הכנסת והאיכרים הזמינו אותנו לארוחת הצהריים.

מעקרון עברנו לרחובות, ושם סידר לנו ועד הפועלים תעודות טורקיות. בגלל גילי הצעיר, לא יכולתי לקבל פספורט "נייפוס" טורקי ולכן רשמו אותי כאחיו של אחד לוינסון. בתור אזרח טורקי חזרתי לגדרה. הזמן חלף מהר והגיעה שעתי להתגייס לצבא הטורקי, ואז קיבלתי ממשפחת יופה מגדרה את הפספורט של בתם צביה, שהיתה צעירה ממני. באמצעים כימיים מחקו את המילה "נקבה" ורשמו "זכר" ושמי שונה לצבי יופה.

לאחר שהטורקים תפסו את יוסף לישנסקי שריגל לטובת האנגלים, החלו הם לחשוד בכל שומר יהודי, שהוא מרגל אנגלי, והתחילו לעצור אותם. באותו זמן שימשתי בגדרה כשומר לילה, והטורקים שלחו לעצור אותי. התחבאתי בעלית הגג של בית-הכנסת בגדרה. הייתי שם "בחברה טובה", אחד מהמסתתרים בשם פ"ר — כעת עורך־דין בתל־אביב, היו שם גם 2 האחים־קדישביץ, קצינים טורקיים, שערקו מהצבא וחיכו לבואם של האנגלים.

בחיפוש אחרי אסרו הטורקים את המוכתר של גדרה, עינו אותו ודרשו שיסגיר אותי, אך הוא עמד בעינויו ולא הסגיר אותי. לאחר מכן נודע לי, שנשי גדרה הופיעו אצלו והזהירו אותו שלא יסגיר אף יהודי לטורקים.

הטורקים התחילו לסלול את מסילת הברזל מוואדי סרר (נחל שורק) לבאר־שבע וגייסו את יהודי הסביבה לעבודת כפייה בסלילת פסי הרכבת, וגם אני

הייתי ביניהם; כולנו קיבלנו תעודות טורקיות ולא נגעו בנו לרעה.

באותו זמן עזב הממשל הטורקי את עזה ונסוג למסמיה והמכובדים ביניהם השתכנו בגדרה.

עם כניסת האנגלים לישראל, עברתי לבן־שמן ומשם לחולדה. בשנת 1920, עזבתי את חולדה והגעתי לכפר מל״ל. זה היה מקום מוזנח מאוד. היתה שם באר עמוקה למי שתיה, וצריך היה לרדת לתחתית הבאר ולהפעיל משאבת־יד, כדי לשאוב מי־שתייה. בשביל הבהמות היינו מביאים בחביות מי־גשם שהצטברו באגם טבעי קטן בקרבת המקום, גרנו באוהלים.

במאי 1921 פרצו המהומות. שפירא מפתח־תקוה, שלח אלינו רוכבים שעזרו לנו לארוז את מעט המטלטלים שהיו לנו, והעבירו אותנו לפתח-תקוה, וע״י כך ניצלנו ממוות. כשנה עבדנו בחקלאות בפתח־תקוה.

ב־1922 חזרנו לכפר מל״ל ואת המעט שהשארנו שם — מצאנו הרוס.

עבדנו כקבוצה שיתופית עד 1926, אז חלקנו את המגרשים ובנינו את בתינו את משקינו והתישבנו במקום בקביעות.

אכן סבלנו הרבה, אך כעת יש גמול לסיבלנו.

מיכאל רובינשטיין / תל־אביב

קטעי זכרונות

(הועתק מתוך ספר היובל של מפלגת רדיקל פועלי־ציון, תל־אביב. 1942)

בירח הדבש של המהפכה הרוסית, בתוך ההתפרצות הכללית של כל אזרחי רוסיה למגר את ממשלת־הזדון הצריסטית וההפגנות לקראת השחרור, הובלטה בעירנו באופן מיוחד השתתפות המוני היהודים: בתהלוכות והפגנות ובכל הפעולות של המהפכה. היהודים הלכו תחת דגלי המהפכה וגם צרפו להם את הדגלים הלאומיים, ולשירי המהפכה נצטרפו גם קולות שירים הלאומיים של התנועה הציונית. המוני הפועלים הלכו גם הם ברובם עם כלל ישראל בשורות מלוכדות. אולם עד מהרה התעוררה בין המוני הפועלים ההכרה המעמדית. יש אשר העדיפו את הענינים המעמדיים והצטרפו למפלגות סוציאליסטיות שונות, ויש אשר העדיפו את עניני השחרור הלאומי — ואלה הצטרפו אל הציונים. ואולם רב היה מספר הפוסחים על שני הסעיפים, אשר היתה להם הרגשה כפולה: גם של הכרה מעמדית וגם של הכרה לאומית. מבין החוגים האלה נתארגנה אז קבוצה גדולה של כמה מאות פ:עלים ופועלות בארגון אשר נקרא בשם ״פועלים ציוניים״. הארגון קבע לו מקום לאסיפות בדירת חבר ברחוב בוגדלני, אך במהירות

רבה פשטה השמועה בעיר על ארגוננו, והיה מספר המצטרפים למחננו הולך ורב, עד כי צר היה המקום. עברנו למועדון יותר גדול והאסיפות שלנו משכו קהל רב וההתענינות רבה. לא נואמים מצוינים ולא כל ברק־תעמולה גרם להשפע־תנו הרבה, כי אם הסיסמא היסודית שלנו: ההתאמה השלמה בין המגמה הלאומית והמגמה הסוציאלית בשביל הפרולטריון היהודי.

בימים ההם נפוצה בעתונות הידיעה על הפילוג במחנה פועלי־ציון באודיסה ועל התארגנות מפלגה חדשה רדיקל־סוציאליסטית פועלי־ציון באודיסה ובערים רבות אחרות. הועד שלנו בא בקשר עם מרכז המפלגה החדשה ואחרי אסיפה מיוחדת שהוקדשה לשאלה זו נתקבלה ההחלטה להצטרף אל המפלגה. ההחלטה נתקבלה פה אחד ובהתלהבות רבה. המפלגה שלנו במינסק פיתחה פעילות גדולה, והשתתפנו גם במוסדות הלאומיים וגם במוסדות הפועלים. בועידה הגלילית של ההסתדרות הציונית השתתפו חמישה צירים ממפלגתנו במינסק. לבחירות הקהילה הלכנו ברשימה מיוחדת שעברה בהצלחה ניכרת. היו לנו ב"כ באגודות מקצועיות, יסדנו צרכניה וספריה.

בשנת 1917, בחדשים האחרונים של הכיבוש הגרמני במינסק יצאתי עם משפחתי לעיירה איבניץ שבה גרו הורי, באופן כזה נעדרתי זמן־מה מהפעולה המפלגתית. חזרתי למינסק בזמן שלטון הסוביטים ובתור ב"כ המפלגה השתתפתי באגודה מקצועית. המפלגה פיתחה פעילות רבה בעניני עבודה ובארגון קואופר־טיבים שונים. פתאום קפץ עלינו הכיבוש הפולני שהביא לנו הרס ושיתוק בכל העבודה. קרה המקרה והשלטונות הפולנים אסרו אותי ועוד חברים באשמה של השתתפות בארגונים קומוניסטיים. קרה נס שהמשטרה הפולנית מצאה אצלי את הצילום מהועידה הגלילית הציונית שהשתתפתי בה בתור ציר המפלגה ועל

טיול בסירה על הנהר וולמה

יסוד זה קבלו את ההצהרה שלנו שאנו ציונים, ואחרי מאסר של 40 יום שחררו את כולנו.

אחרי הועידה של מפלגתנו שנתקיימה באודיסה, ואחרי שקבלנו את הפרוגרמה ועוד חומר ספרותי, התפתחה ביותר הפעילות של מפלגתנו במינסק. אז עלתה מחשבה לקרוא לועידה גלילית של כל הסניפים שבסביבה. יש לציין, כי הועד המינסקאי היה מנהל תעמולה גם בערים ועיירות שבסביבה ובכל מקום ומקום הוקמו סניפים למפלגה. אך הועידה הזאת לא יצאה לפועל מפני שבינתים באה המורה בשלטון: הבולשביקים שמו קץ לקיומה הליגלי של המפלגה שלנו. כוחות המפלגה נתפזרו ורבים עלו לארץ־ישראל.

אנכי הצלחתי לעלות לארץ־ישראל. קשה להעלות על הנייר את זכרונות כל המכשולים והתלאות שפגשתי בדרכי המסוכנת. אנכי יצאתי מהגן־עדן הפולני כלי ריק, ובדרך סבלתי חרפת־רעב ממש. הצלתי מכל אשר היה לי רק את התמונה ההיא של הועידה הציונית הגלילית במינסק, אשר היא שהצילה אותי מידי הפולנים. את התמונה הזאת מסרתי לארכיון המערכת של קובץ־היובל.

ועכשיו אחרי העבר רב־הנסיונות ורב־הסבל בהביטי אחורנית הנני מרכין את ראשי בכבוד לזכר המפלגה רדיקל־פועלי־ציון. מי יתן ולכל מעמד הפועלים בעמנו יאירו גם בעתיד הסיסמאות של המפלגה:

ציונות אקטיבית וסוציאליות אקטיבית!
עם אחד, ארץ אחת, שפה אחת!

תל־אביב, תש״א.

מיכאל רובינשטיין / תל־אביב

איוועניץ און אירע ציוניסטן

די ערשטע יידן האָבן זיך באַזעצט אין איוועניעץ אין אָנפאַנג פון 18טן יאָר הונדערט. צווישן זיי זענען געווען וואַלד־סוחרים, וועלכע פלעגן קויפן ביי די פריצים זייערע וועלדער און די געהילץ שיקן מיטן וואַסער קיין אויסלאַנד. דאָס אָפּפאַל פון דיביימער פלעגט פאַרקױפט ווערן אַלס ברען האָלץ. אויך די וואָרצלען פון די ביימער זענען אויסגענוצט געוואָרן, מ׳האָט פון זיי פּראָדוצירט סמאָלע און טערפּענטין. אין די אַרומיקע וועלדער זענען ענטשטאַנען „סמאָליאַרניעס״ ווו מ׳האָט אויסגעאַרבעט די טערפּענטין.

דער וואַלד מסחר און די סמאָליאַרניעס זענען געווען אין יידישע הענט און

פאַרשאַפט אַרבעט פאַר די אָרטיקע פויערים, וועלכע, פון זייער זייט, האָבן זיך געניויטיקט אין בעלי מלאכות ווי שמידן, רימער, שניידער א. א. אויך האָבן זיי זיך גענויטיקט אין קלויטן. אַזוי אַרום האָבן זיך געמערט אין איוועניעץ די יידישע משפחות און געפונען דאָרט פרנסה.

נאָך פאַר מיין צייט געדענק איך איינעם פון די גרויסע וואַלד סוחרים, ר׳ אַרקע קאַמינער (אהרון צופין) וועלכער האָט געוווינט 6 ק״מ פון איוועניעץ, אין שטעטל קאמין.

מיטן אויסברוך פון דער ערשטער וועלט מלחמה, איז דער וואַלד מסחר אָפּגע־האַקט געוואָרן, ערשט אין די 20טע יאָרן, אונטער דער פוילישער מאַכט, האָט דער וואַלד מסחר גענומען ווידער אויפלעבן.

*

אין איוועניעץ איז געווען אַ פאָרשטאָט וועלכע האָט געהייסן „מוכאוויץ״, דאָרט איז געווען אַ קרעניצע און אַ הויכער באַרג. זומער איז דער באַרג געווען באַדעקט מיט גרינעם גראָז און מ׳האָט אים גערופן „דער גרינער באַרג״.

די קרעניצע מיט אירע קלאָרע און קאַלטע וואַסער און דער גרינער באַרג האָבן געצויגן צו זיך דעם יוגנט (און אויך ציגן).

שבת נאָכן טשאָלנט און אין די זומערדיקע פאַרנאַכטן, פלעגן דאָרט זיך צונויפקלייבן דאָס יוגנט, און ליגענדיק אויפן גראָז פירן דיסקוסיעס וועגן וועלט פּראָבלעמען און אויך וועגן שיבת ציון.

אין איוועניעץ איז געווען אַ לערער מיטן נאָמען, נפתלי קדיש. ער האָט אָרגאַניזירט די ערשטע חובבי־ציון אין שטעטל.

ער האָט נישט נאָר פיין גערעט, נאָר אויך מקיים געווען די מצווה פון שיבת ציון:

אין ענדע פון 19טן יאָר הונדערט האָט ער פאַרקויפט זיין קליין הייזקע וועלכע האָט זיך געפונען נעבן אַלטן בית־המדרש, און אָפּגעפאָרן מיט זיין משפחה קיין ארץ-ישראל און דאָרט זיך באַזעצט אין חדרה. ער האָט אָבער איבערגעלאָזט נאָך זיך טיפע וואָרצלען, און נאָך זיין אָפּפאָר האָט די ציוניסטישע באַוועגונג זיך געשטאַרקט און צוגעצויגן צו זיך אַ סך יוגנט.

דאָס שטעטל איז געלעגן ווייט פון אַ באַן און פון אַ גרויסע שטאָט. אויסער די חדרים איז אין שטעטל קיינע בילדונגס אַנשטאַלטן געווען, דעריבער האָט זיך די יוגנט גענומען צו זעלבסט בילדונג. אין די אָוונטן פלעגן זיי זיך צונויפ־קלייבן ביי בער־ישעיהו ראַבינאָוויטש אויף דער „שאלקע״ (אַ דאַך צימער), געלעזן דאָרט צייטונגען און ביכער אין יידיש, רוסיש און עברית און געפירט דיסקוסיעס אויף פאַרשידענע טעמען.

דער רוח החיה אין דער ציוניסטישער יוגנט באַוועגונג איז געווען אַ זייגער־

מאַכער מיטן נאָמען — מענדל, וועלכער האָט דאַן געלעבט אין איוועניעץ און געהאַט אַ טאַלענט צו באַגייסטערן זיינע צוהערער.

אין די יאָרן 1904—6 איז די ציוניסטישע באַוועגונג אין גאַנץ רוסלאַנד און אויך אין איוועניעץ — אָפּגעשטעלט געוואָרן. אין איוועניעץ איז אויפגעשטאַנען אַ רעוואָלוציאָנערע באַוועגונג בראש וועלכער איז געשטאַנען יצחק אַלפּעראָוויטש, שפּעטער איז ער געווען דער רעדאַקטאָר פון „מינסקער צייטונג". אין יענער צייט האָט זיך אין שטעטל געשאַפן אויך דער „בונד" בראש וועלכן זענען געשטאַנען אברהם שיף און שלמה צאַפּקאָוויטש.

ערשט אין יאָר 1907, מיטן צוריקקערן פון די ישיבה בחורים וועלכע האָבן געלערנט אין מירער און לידער ישיבות, האָט צוריק אויפגעלעבט די ציוניסטישע באַוועגונג.

די אַקטיווע טוערס זענען געווען: מלך פּארענציק, אורציק קליין, משה שוס־טאַק, זשוק חיים און יצחק מאלציק. זיי האָבן אַראָפּגעבראַכט פון קוידאַנאָוו אַ ציוניסטישן עסקן און שפּעטער איז אַראָפּגעקומען פון מינסק אַ עסקן מיטן נאָמען פינעס. מיט זיין הילף האָט זיך געשאַפן אַ ביבליאָטעק, אַממערסטן פון יידישע און רוסישע ביכער. אין יענער צייט איז עס געווען אַ גרויסע דערגרייכונג, און די ביבליאָטעק האָט אויך געדינט אַלס טרעפפונגס פונקט פאַר דער יוגנט.

ס'האָט אָבער לאַנג נישט געדויערט און די פּאָליציי האָט זיך דערוווסט פון דעם און געשלאָסן די ביבליאָטעק, ווייל אויך אין צאַרישן רוסלאַנד איז דער ציוניזם געווען טריף, פאַרבאָטן. די ציוניסטישע טעטיקייט איז פאַרגעזעצט גע־וואָרן אין אונטערגרונט. מען פלעגט זיך צוזאַמענקלייבן, אין קליינע גרופּן, זומער — ביים גרינעם באַרג, ווינטער אין די הייזער.

אין יאָר 1913 איז אין ראַקאָוו פאָרגעקומען אַ ציוניסטישע קרייז קאָנפע־רענץ. מרדכי זילבער און איך זענען געווען די איוועניעצער דעלעגאַטן. קיין ראַקאָוו זענען מיר געגאַנגען צו פוס, ווייל צו דינגען אַ פור — איז קיין געלט נישט געווען.

אַ דאַנק דער קאָנפערענץ האָט זיך אין איוועניעץ דאַן געשאַפן אַ „החלוץ" באַוועגונג, און דער ערשטער חלוץ וועלכער האָט מגשים געווען זיין אידעע, איז געווען מרדכי זילבער, וועלכער איז עולה געווען קיין ארץ־ישראל אין יאָר 1914 און לעבט איצט אין כפר מלל.

1925. מלווים את פרידה כץ לישראל

1925. מען באַגלייט פרידה כץ צו איר אָפּפאָר קיין ארץ־ישראל

מאיר פערסקי /רחובות

יידישע פרנסות, אַנטשטאַלטן און פּאַרטייען אין איוועניץ

נאָך דעם רוסיש־פּוילישן אָפּמאַך אין 1920, האָט די שטעטל זיך געפונען 10 ק״מ פון רוסישן גרענעץ.

דורך איוועניעץ האָט געפלאָסן די טייך וואָל־מעצקע. גאָר אַמאָל זענען אין שטעטל געווען 2 וואַסער מילן אָבער אין אונזער צייט איז גע־בליבן בלויז איין מיל.

אין סוף פון 19־טן יאָר הונדערט האָט די שטעטל בעלאַנגט צום פריץ דראַגונצעוו וועלכער האָט געלעבט אין זיין גוט הינטער דעם אַלטן בית־עולם.

די איוועניצער יידן האָן אין געצאָלט אַ יער־לעכן אָפּצאָל פאַר דער ערד אויף וועלכע זייערע הייזער זענען געשטאַנען ווי אויך פאַר נוצן די קלייטן אין מאַרק וועלכע ער האָט אויסגעבויט.

ער איז געווען אין גוטע באַציהונגען מיט די איוועניצער יידן. שבת פלעגט די יוגנט גיין צו אים אין זיין גוט שפּאַצירן און ער האָט זיי ניט געשטערט צו פאַרברייינגען דאָרט. ווען זיין טאָכטער איז געשטאָרבן, זענען די איוועניצער אידן געגאַנגען אים מנחם־אָבל זיין.

אַרום איוועניעץ האָבן זיך געצויגן גרויסע וועלדער. פאַר די צאַרשיע צייטן האָט עס באַלאַנגט צו פריצים און אידן פלעגן ציען פון דעם פרנסה.

אידן האָבן אַרענדירט פון די פריצים סמאָליאַרנעס, ווו מען האָט פון די וואָרצלען פון די בוימער געשאַפן סמאָלע, טערפּענטין און קיילן. אויך האָבן אידן אַרענדירט „פּאַקטן״ און געהאַנדלט מיט מילך, פּוטער און קעז, אויך פלעגן זיי אַרענדירן סעדער און די פּרוכט פאַרקויפן צו סוחרים אין די גרויסע שטעט.

יעדער פריץ האָט געהאַט אַ פּערטרויאַונגס איד, אַזוי איז משה־דוד זאַקס זיידע, ראובן רעליעס, געווען דער פּאַרטרויאַונגס מאַן פון פּעטראָוּוער פריץ.

אין שטעטל האָבן געלעבט קרוב פון 300 אידישע משפּחות און אַרום 600 קריסטישע.

אין די צאַרישע צייטן זענען די באַציונגען צווישן די אידן און קריסטן, געווען גוטע. נאָר איינמאָל אין יאָר, ווען מען פלעגט רעקרוטירן די יוגנט אין מיליטער, (נאָוואָבראַנצעס) פלעגן זיי זיך אָנשיכורן און כאַפּן בייגל און בולקעס פון די אידישע טישלעך אויפן מאַרק. אין אָנפאַנג פון 20־טן יאָר הונדערט האָט זיך אָבער געביטן דער לעבן אין שטעטל; די פריצים האָבן גענומען פערשווינדן און דער אַנטיסעמיטיזם האָט גענומען שפרייטן זיין סם.

די סוחרים, קרעמער און האַנדווערקער זענען געווען אידן, אָבער אין יאָר 1932 איז קיין איוועניעץ אָנגעקומען אַ פּוילישער קרעמער וועלכער האָט אָפּן געפירט אַנטיסעמיטישע פּראָפּאַגאַנדע ווי — „סוואַי דאָ סוועגאָ" (יעדער צו זיינעם). די מערהייט קריסטן פון די דערפער האָבן אָבער ניט געהאַט קיין צוטרוי צו אים, און פאַרגעזעצט צו האַנדלען מיט די אידן.

איוועניעץ איז באַוווסט געווען אין גאַנצן געגנט מיט אירע „פּאַליוועס" היינו מיט אירע ליים אויסאַרבייטונגען ווי, שיסלען, טעפּ, טעלער, קרוגן און שפּילצייג: — בערן, פערדלעך, קעצעלעך א. א. וו. אויך האָט מען אויסגע־אַרבעט קאָלירטע קאַכל צו די די אויוונס. אַ איוועניעצער קריסט, דאַמבראַווסקי, האָט באַשעפטיקט 30 אַרבעטער ביים אויסאַרבעטן די קאָלירטע קאַכל.

אויף אַלע מערק אין דער גאַנצער אומגעגנט פלעגן קומען הענדלער, אידן און קריסטן, מיט וועגענער פיל מיט איוועניעצער פּאַליוועס און עס אויספאַרקויפן. צענדליקער משפחות, אידן און קריסטן האָבן זך פאַרנומען מיט די פּאַליוועס אַרבעט און געהאַט פון דעם פּרנסה בכבוד.

אין שטעטל איז געווען אַ אַפּטייק און אויך 2 אַפּטייק־סקלאַדן וועלכע האָבן באַלאַנגט צו אידן. אויך זענען געווען אין איוועניעץ 2 האָטעלן; איין האָטעל האָט באַלאַנגט צו דוואָשע קאָוואָלסקי — דער צווייטער האָט באַלאַנגט צו מיכאל לוסקי („דער קאָמענדאַנט"...)

מיטן אָנקומען פון די פּאָליאַקן איז אין יאָר 1921 געשאַפן געוואָרן אין שטעטל אַ שטאָט פאַרוואַלטונג (אַ גמינע) און באַלאַנגט צו וואָלאָזשינער קרייז.

אין 1939, מיטן אָנקומען פון די רוסן איז איוועניעץ פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ ראַיאָן צענטער און באַלאַנגט צו באַראַנאָוויצער קרייז, און צו דער ווייסרוסישער ראַטן־רעפּובליק.

געווען אַ מאָל אַ קהילה און נישטאָ מער...

דער איוועניעצער באַנק

אין יאָר 1910 איז געגרינדעט געוואָרן אין איוועניעץ אַ גמילות חסדים קאַסע וועלכע האָט זיך געפונען ביים רב. האַנדווערקער און קרעמער פלעגן לייען קליינע סומען און אויף קורצע טערמינען. שפּעטער, איז עס מיט דער

הילף פון „יעקאפא״ פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ קאָאָפעראַטיוון באַנק *.

איר קאַסירער איז געווען משה מייזעלס, אָבער מיטן אויסברוך פון דער רוסישער רעוואָלוציע איז די באַנק אויפגעלעזט געוואָרן. ערשט אין יאָר 1922 איז ווידער געשאַפן געוואָרן אַ באַנק. די ערשטע פאַרוואַלטונג איז באַשטאַנען פון די פאָלגנדע מיטגלידער: אַשמאַן מאַטעס, פאַ־ענציק יהושוע־נח, ראַדאַש־קאָווסקי דן, קאַפּילעוויץ ידל און אַקון משה. שפּעטער זענען אויסגעווײלט געוואָרן; מאיר פּערסקי, לייבע רעזניק און פייוועל קוזניעץ.

דער באַנק האָט זיך געפונען ביים רב אין קהל שטוב.

יעדן יאָר פלעגט פאָרקומען אַ אסיפה פון די מיטגלידער (פייטש'יקעס) וועלכע פלעגט קלייבן אַ פאַרוואַלטונג.

אין יאָר 1939, מיטן אָנקומען פון די רויטע, איז דער באַנק אויפגעלעזט געוואָרן.

דער האַנדווערקער פאַראיין

דער האַנדווערקער פאַראיין אין איוועניץ איז ענטשטאַנען אין יאָר 1923. די הויפּט סיבה צום שאַפן אים איז געווען צו קריגן אַ פאַרשטייערשאַפט אין דעם קאָאָפעראַטיוון באַנק, כדי צו פאַרטיידיקן דאָרט די אינטערעסן פון די האַנדווערקער.

דער פאַראיין האָט געציילט אָפיציעל בלויז 20 מיטגלידער, וועלכע האָבן געצאָלט מיטגלידס אָפּצאָל, אָבער פיל האַנדווערקער וועלכע זענען ניט געווען קיין מיטגלידער, פלעגן זיך ווענדן צום פאַראיין נאָך הילף און עצות.

דער פּרעזעס פון פאַראיין איז געווען פייוועל קוזניעץ, שפּעטער איז אויס־געוויילט געוואָרן שמואל קאַלאַציק. דער פאַרשטייער אין באַנק איז געווען מאיר פּערסקי.

דער פאַראיין האָט זיך אויפגעלעזט אין יאָר 1939, מיטן אָנקומען פון די רוסן.

דער סוחרים פאַראיין

צום סוחרים פאַראיין האָבן אָנגעהערט אַלע סוחרים און קרעמער אין שטעטל. די הויפּט אויפגאַבע פון פאַראיין איז געווען צו קעמפן קעגן די הויכע שטייערן וועלכע די פוילישע רעגירונג האָט געפאָדערט פון די יידישע סוחרים און

---

* אין דעצעמבער 1921, איז אין ווילנה פאָרגעקומען אַ קרייז קאָנפערענץ פון „יעקאפא״. אויך אַ דעלעגאַט פון איוועניץ. יצחק בערגער האָט זיך באַטייליקט אין דער קאָנפערענץ.

קרעמער, שטייערן וועלכע זענען ניט געווען אין קיין פראפארציע מיט זייערע פארדינסטן, שטייערן וועלכע האבן פאראָרעמט און רואינירט די מערהייט יידן.

די פארוואלטונג פון פאראיין איז באשטאנען פון יודל קאפילעוויטש, מתתיהו אשמאן, יהושע־נח פארענציק און שמואל אקון. אויך דער סוחרים פאראיין איז אויפגעלעזט געווארן אין יאר 1939.

דער „בונד" אין איוועניעץ

אין יאר 1905 איז אין איוועניעץ געגרינדעט געווארן דער בונד (זע דעם ארטיקל — דער בונד). דער הויפט עסקן איז געווען יצחק אלפעראוויטש. כמעט אלע מיטגלידער זענען געווען געזעלן.

די פארטיי איז געווען אומלעגאל און געארבעט אין אונטערגרונד. זי האט באזיצט א מאשינקע צום דרוקן האנט־געשריבענע פראקלאמאציעס. זייער טרעף־פונקט איז געווען הינטערן ווייסן קלויסטער. די פאליציי האט זיך אבער דערוווסט פון זייער עקזיסטענץ און איינער פון זיי האט זיך אונטערגענומען צו ענדעקן זייער טרעף־פלאץ. פון א פריינדלעכן פאליציאנט איז די זאך באוווסט געווארן די אנפירער פון בונד, און זיי האבן באשלאסן „אפצורוימען" דעם סטראזשניק (פאליציאנט) אח דערטרינקען אים אין טייך.

אין א פינצטערער נאכט האבן זיי אים אפגעוואכט, געבונדן אים און אוועקגעטראגן צום טייך. אבער יידן זענען דאך רחמנים בני רחמנים און אין זכות פון זיינע קליינע קינדער איז ער לעבן געבליבן.

ס'איז אבער געווען א סכנה טאמער וועט דער סטראזשניק דאך ארויסגעבן די נעמען פון די בחורים וועלכע האבן אים געכאפט. האט מען די דרוק־מאשינקע פארבאהאלטן אונטערן בימה אין נייעם בית המדרש, די פראקלאמאציעס און אנדערע אומלעגאלע ליטעראטור האבן זיי באגראבן אין א קאסטן אויפן בית־עולם. עטלעכע טעג שפעטער נאך דעם פאסירונג מיטן סטראזשניק, האט די פאליציי געזוכט אין די הייזער פון פארדעכטיקע בחורים אבער זיי איז ניט געלונגען צו געפינען קיין זאך כדי קענען זיי באשולדיקן אין אומלעגאלער טעטיקייט, דאך האבן זיי ארעסטירט יצחק אלפעראוויטש, אבער נאך א קורצער צייט האט די פאליציי אים באפרייט.

אין יאר 1905 האט דער בונד אין איוועניעץ ארגאניזירט א דעמאנסטראציע קעגן דער צארישער מאכט און געצוווּנגען צו שליסן אויף עטלעכע שעה אלע ווארשטאטן און קלייטן. אפילו די רעגירונגס קלייט פון בראנפן (דער מאנאפאל) האט געמוזט זיך שליסן.

דער בונד אין איוועניעץ האט זיך אויפגעלעזט מיטן אויסברוך פון דער ערשטער וועלט מלחמה.

שמעון אושרוביץ / רמת־גן

דער בונד

דער פולער נאָמען פון „בונד" איז געווען „יידישער אַרבעטער־בונד אין רוסלאַנד, ליטע און פוילן".

אָפיציעל איז דער בינד געגרינדעט געוואָרן אין יאָר 1897, פאַקטיש אָבער איז די באַוועגונג ענטשטאַנען שוין אין די ענד פון די 80־ער. דאָס איז געווען אַ אַרבעטער באַוועגונג וועלכע האָט אַרומגענומען די יידישע געזעלן און אַרבעטער אין די קליינע אונטערנעמונגען. איר אויפגאַבע איז געווען צו פאַרבעסערן די עקאָנאָמישע לאַגע פון די יידישע אַרבעטער און פאַרשפרייטן צווישן זיי אַלגעמיינע בילדונג. די פאַרטיי־טוער זענען אַממערסטן געווען יידישע סטודענטן, און זייער שפּראַך איז געווען רוסיש, אין פערלויף פון די יאָרן אָבער, זענען זיי אַריבער צו יידיש־„זשאַרגאָן".

אין יאָר 1895 האָט זיך געגרינדעט אין ווילנע דער „זשאַרגאָנישער קאָמיטעט" וועלכער איז געווען אָנגעשלאָסן אין בונד. זיין אויפגאַבע איז געווען צו פאַרשפרייטן בילדונג צווישן די יידישע אַרבעטער. דער קאָמיטעט האָט געגרינדעט יידישע ביבליאָטעקן און אויך פאַרשפרייט די ווערק פון יענע יידישע שרייבער וועלכע זענען געווען נאָענט צו זיי.

אַלס סאָציאַליסטן, האָט דער בונד גענומען פייערן דעם 1טן מאַי. זייער ערשטער מיטינג איז פאָרגעקומען אין ווילנע אין יאָר 1892.

אין יאָר 1895, האָט זייער פראָמינענטער פירער — יולי צעדערבוים־מאַרטאָוו (אַ אייניקל פון ארז, דער גרינדער פון „המליץ"), גענומען פאָדערן אַז דער בונד זאָל זיך אויך פאַרנעמען מיט דער יידן־פראַגע אין רוסלאַנד.

זייער ערשטע צייטונג „דער אידישער אַרבייטער" איז דערשינען אין יאָר 1896. די צייטונג האָט זיך געדרוקט אין זשענעווע און געוואָרן אַריינגעשמוגלט קיין רוסלאַנד.

אין יאָר 1897 האָט זיך אָפיציעל געגרינדעט דער „בונד", די גרינדונגס פאַרזאַמלונג פון בונד איז פאָרגעקומען אין ווילנע מיט דער באַטייליקונג פון 11 דעלעגאַטן פון ווילנע, וואַרשע, ביאַליסטאָק, מינסק און וויטעבסק. מינסק איז באַשטימט געוואָרן אַלס זיץ־פּלאַץ פון זייער צענטראַל קאָמיטעט. שוין דאַן האָט דער בונד געציילט איבער 3000 חברים.

אָנפאַנג דעם 20־טן יאָר הונדערט זענען אַנטשטאַנען בונד אָרגאַניזאַציעס אויך אין קיעוו, מאָסקווע און קעשעניעוו.

דער בונד, אַלס סאָציאַליסטישע פאַרטיי, איז געווע זפאַרבאָטן אין רוסלאַנד,

אָבער זיין השפּעה אויף די יידישע אַרבעטער איז געווען גרויס, און כּדי נייטראַליזירן אָט דער השפּעה, האָט דער אָנפירער פון דער צאַרישער זשאַנדאַרמעריע — זובאַטאָוו געגרינדעט אין יאָר 1901 אַ אַפּאָליטישע יידישע אַרבעטער באַוועגונג אָבער איר איז ניט געלונגען צו קאָנצענטרירן אַרום זיך די יידישע אַרבעטער און אין זעלבן יאָר איז זי אויפגעלעזט געוואָרן.

אין יאָר 1905 (די רוסיש־יאַפּאַנישע מלחמה) האָט דער בונד שוין געציילט עטלעכע צענדליק טויזנט חברים.

זייער השפּעה אויף דער יידישער גאַס איז געווען גרויס; הן צוליב זייער קאַמף פאַר בעסערע אַרבעטס באַדינגונגען און אויך צוליב זייער אַקטיוון אָנטייל אין זעלבסט־שוץ קעגן די פּאָגראָמען וועלכע זענען אָרגאַניזירט געוואָרן דורך די פּאָליציי און די „שוואַרצע מאות״.

דער קריזיס פון בונד איז געקומען אונטערוואַרטעט אין יאָר 1917, דווקא נאָך דער רוסישער רעוואָלוציע.

ווען די קאָמוניסטן זענען געקומען צו דער מאַכט, האָט אַ גרויסער טייל פון בונד אַריבער צו די קאָמוניסטן, די איבערגעבליבענע זענען געראַדפּט געוואָרן דורך דער מאַכט, אַ סך זענען פאַרשיקט געוואָרן קיין סיביר. אַזוי אַרום איז דער בונד אין רוסלאַנד ליקווידירט געוואָרן.

אינטערעסאַנט איז, דאָס דווקא אין דער קאַפּיטאַליסטישער און אַנטי־סעמיטישער פּוילן, האָט דער בונד זיך געשטאַרקט און אַנטוויקלט.

צו די סיים וואַלן אין די יאָרן 1922 און 1928 האָבן געשטימט פאַרן בונד מער ווי 80 טויזנט יידן, און אין יאָר 1930 — 70 טויזנט יידן. כאָטש דער בונד האָט ניט אַדורכגעפירט קיין מאַנדאַט צום סיים, דאָך האָט ער געהאַט אַ גרויסע השפּעה אין די שטאָט פאַרוואַלטונגען: אין די יידישע קהילה פאַרוואַלטונגען: אַ דאַנק דעם בונד, זענען געגרינדעט געוואָרן יידישע פאָלקס שולן און ביבליאָטעקן.

אין אָנפאַנג פון די 30־ער איז אַפילו געגירנדעט געוואָרן אַ יידישער פאָלקס אוניווערסיטעט. דער בונד האָט אויך משפּיע געווען און פאַרבעסערט די אַרבעטס באַדינגונגען פון די יידישע אַרבעטער אין פּוילן.

צום גרויס באַדויערן האָט דער בונד עקשנותדיק זיך קעגן געשטעלט און ניט געוואָלט אָנערקענען אין דעם עקזיסטענץ פון אַ יידישע נאַציע.

לויט זייער אָנשייאונג זענען די יידן אַ צושפּליטערט פאָלק מיט פאַרשידענע קולטורן, מנהגים און שפּראַכן, דעריבער דאַרפן יידן פון איין לאַנד זיך ניט פאַרבינדן מיט די יידן פון אַנדערע לענדער. נאָר יעדער דאַרף קעמפן אין זיין לאַנד פאַר זיינע רעכט און אָטאָנאָמיע. דעריבער איז ארץ־ישראל געווען פאַר זיי טריף, ווייל דאָס האָט געמיינט אַ קאָנצענטראַציע פון יידן פון פאַר־

שיידענע לענדער, קולטורן און שפּראַכן.

אין די אויגן פון בונד איז דער ציוניזם געווען אַ שעדליכע אוטאָפּיע, אַ מיטל־קלאַס באַוועגונג, און אַ סכנה פאַר די אינטערעסן פון די יידישע אַרבעטער.

ביז דער 2טער וועלט־מלחמה האָט דער בונד אַפילו ניט געוואָלט זיך פאַראייניקן מיט אים נאָענטע יידישע אַרבעטס באַוועגונגען אין אַנדערע לענדער.

ערשט אין יאָר 1947, נאָכן שוידערלעכן אומקום פון 6 מיליאָן יידן פון מזרח אייראָפּע, האָט דער בונד געגרינדעט אַ וועלט אָרגאַניזאַציע, דאַן ווען ס'איז שוין כמעט ניט געבליבן קיין יידן אין מזרח איראָפּע צו אָרגאַניזירן, און וועמענס אינטערעסן צו פאַרטיידיקן!

איצט געפינט זיך דער צענטראַל קאָמיטעט פון בונד אין ניו־יאָרק. אין דער יידישער גאַס שפּילט דער בונד מער קיין ראָל.

צוויי פּראָמינענטע בונד־אַנפירער, וויקטאָר אַלתר און הענריק ארליך, זענען דערמאָרדעט געוואָרן דורך די רוסישע קאָמוניסטן אין דער צווייטער וועלט־מלחמה.

נאָך אַן אַנפירער — שמואל זיגעלבוים — האָט זיך גענומען דעם לעבן, דערוויסנדיק זיך וועגן שוידערלעכן אומקום פון פוילישן יודנטום!...

משה־דוד זק / תל־אביב

אַ מאָל איז געווען אַ שטעטל...

שטיל איז געפלאָסן דאָס לעבן אין איוועניעץ, אָן גרויסע געשעהענישן און איבעראַשונגען. די עלטערע, פלעגן אַ מאָל דערמאָנען וועגן עפּעס אַ גרויסן „פּאַזשאַר״ — אַ שריפה, וועלכע איז געווען אין איוועניעץ, און פלעגן אַנווייזן אויף די פאַרשוואַרצטע ווענט פון קלויסטער, וועלכער איז געשטאַנען ביים זייט פון מאַרק־פּלאַץ, און וועלכער איז אין יענער שריפה, פאַרברענט געוואָרן. ביז מ'האָט צוואָרפן די אָפּגעברענטע ווענט, און אויפן זעלבן פּלאַץ, אויס־געבויט אַ מאָנאַסטיר. און דאַן איז אויך די שריפה פאַרגעסן געוואָרן *...

געלעבט גרויסע גאונים און צדיקים, אין ווען מיין זיידע, ראובן רעליעס, פלעגט זיך צוזאַמענטרעפן מיט נאָך אַ זיידן, פלעגן זיך צופינקלען ביי זיי די אויגן, אַ מאָל, מיט אַ סך יאָרן צוריק, — דערציילט מען — האָבן אין איוועניעץ

* די גרויסע שריפה אין איוועניעץ, אין וועלכער ס'זענען פאַרברענט געוואָרן כמעט אַלע הייזער איז געשען אין יאָר 1858, כ״א מנחם אב.

איבניץ 1932

איוועניץ 1932

דערציילנדיק זכרונות פון די „אַמאָליקע", די „פריערדיקע" צדיקים און גאָר־נים, וועלכע האָבן דאָ געלעבט...

מען האָט דערציילט אַז אין 1905־טן יאָר, זענען אין איוועניעץ געווען יידישע רעוואָלוציאָנערן, וועלכע האָבן געקעמפט קעגן דעם קיסר ניקאָלאַי, און אַפילו באַפאַלן, מיט רעוואָלווערן אין די הענט, די פּאָסט.

אַמאָל פלעגט קומען אין שטעטל, אַ קונצן־מאַכער, מיט דער באַגלייטונג פון אַ קאַטערינקע. דאָס שטעטל פלעגט דאַן אויפלעבן. מיר קינדער פלעגן ווי' פאַרכישופטע נאָכלויפן נאָך זיי ביז שפּעט אין דער נאַכט.

עס פלעגט טרעפן אַז דאָס שטעטל איז געוואָרן אויפגערוישט מיט אַ סענסאַציע; אַ ציגיינער האָט געגנבעט אַ פערד.

אַ יערלעכע סענסאַציע פלעגן אויך זיין די „נאָוואָבראַנצעס", די רעקרוטן, וועלכע פלעגן זיך אָנשיכורן און אַרומדרייען זיך איבערן שטעטל, זינגענדיק און שרייענדיק.

תשעה־באב, נאָכן אָפּזאָגן די קינות, און נאָכן אָפּזיצן, שעהן־לאַנג, אויפן האַרטן, איבערגעקערטן שטענדער, פלעגט מען גיין אויפן „הייליקן אָרט", אויפן בית־הקברות. דאָרט אינווייניק, זענען געווען אַ סך אַלטע מצבות, האַלב פאַר־זונקענע אין גרינעם מאָך, און פאַרוואַקסטע מיט קוסטעס פון ווילדע, רויטע יאַגאָדעס.

איך פלעג אַזוי אַרומגיין מיטן טאַטן, צווישן די קברים, מיין קליין יינג־לעשע הענטל אין זיין גרויסער וואַרעמער האַנט, און האָב בפירוש געשפּירט די הייליקייט אַרום אונדז...

נעבן דער „באָינע" — די שעכט־הויז, איז געווען דער אַלטער בית־עולם. אַ וועלט מיט יאָרן אַלט. דאָרט זענען געלעגן די מייסדים פון איוועניעץ.

מיר יינגלעך, גייענדיק צום טייך זיך באָדן, פלעגן פאַרבייגייענדיק אָט דעם אַלטן בית־הקברות, איינגעשטילט ווערן, און מיט אַ געפיל פון יראת־הכבוד, געקוקט אַהין, צו יענעם אָרט, וווּ לעגענדעס פון די ווייטע דורות, פון דער גאָר אַמאָליקער איוועניצער קהילה, שוועבן נאָך אַרום איבער אים.

די ערשטע וועלט־מלחמה

תשעה באב 1914 האָט זיך אָנגעהויבן די ערשטע וועלט-מלחמה.

נאָכן אָפּזאָגן די קינות, אין אָוונט, האָט זיך אָנגעהויבן אין די יידישע הייזער, אַ געוויין און געיאָמער. ס'האָט זיך אָנגעהויבן די מאָביליזאַציע. מען נעמט יונגע און מען נעמט עלטערע, „אַפּאָלטשענצעס" — רעזערוויסטן. מאַמעס און טאַטעס זעגענען זיך מיט זייערע זין, יונגע ווייבלעך — מיט זייערע מענער, קינדער — מיט זייערע טאַטעס. ס'איז געווען דאַן אַ טאָפּלטער תשעה־באָב... דאַן

האָט מען אָוועקגענומען אויך מיין פעטער שלום׳ען און מיין ברודער שלום. די מערהייט קריסטישע מאָבּיליזירטע האָבּן זיך אָנגעשיכּורט, געזונגען און געהוליעט.

חדשים זענען דורכגעלאָפן, און ס׳האָבּן אָנגעפאַנגען אָנקומען ידיעות וועגן איוועניעצער געהרגעטע: אברהמ׳ל דער שטעפער, משה־דוד נעוויניאַנסקי, בערל חנא׳ס דעם טעפּערס זון, הירשל ראַלניק, מאָטקע, יאַשקע־חייהס זון, איז געפאַלן אויפן אויסטרייכישן פראָנט. מאירקע, חיים־וועלוועלס זון, איז געפאַלן אויפן דייטשן פראָנט. אויך פאַרוווּנדעטע זענען געווען צווישן די איוועניצער. די משפחות פון די מאָביליזירטע, האָבּן געלעבּט אין איין שרעק. אָבּער ווי גליקלעך איז מען געווען, ווען מ׳האָט זיך דערוווּסט אַז מען איז אַריינגעפאַלן אין „פלען" — געפאַנגענשאַפט, — בעסער ווי דערהרגעט ווערן. ס׳האָבּן דאַן אַריינגעפאַלן אין פלען, שמואל־פישל דער קצב, שלמה שוואַרצבערג, ניסן אברהם־עליעס איידעם, שעפסל, מושע־קלמנס און זיין ברודער משה, אברהם־בּר מאלציק, נאָשקע, משה־בערס איידעם, שלמה דער יקובאָווער און אַנדערע.

שפּעטער האָבּן זיך אָנגעהויבּן ציהען דורך איוועניעץ, לאַנגע „אָבּאָזן" מיט רוסישע סאָלדאַטן. די רוסן זענען אָפּגעטראָטן, „אָטסטופּאַיעט" און דער פראָנט האָט זיך גענומען דערנענטערן צו אונדז.

טעג און נעכט האָבּן זיך געצויגן די אָבּאָזן. איוועניעץ איז פאַרפלייצט געוואָרן מיט די אָפּטרעטנדע זעלנער. אַלע הייזער זענען געווען אָנגעשטאָפּט מיט זיי; מידע, דערשלאָגענע און פאַרלייזעקטע. אומעטום זענען זיי געלעגן; אויף די גאַנקעס, אונטער די קראָמען, אין אפילו אין דיביידע שולן.

און ווידער האָבּן זיך אָנגעהויבן ציהען לאַנגע „אָבּאָזן" מיט בעזשענצעס"— פּליטים, פון גראָדנע, ביאַליסטאָק, פון איוויע, באַקשט, סמאַרגאָן א. א. וועגע־נער אָנגעלאָדענע מיט פאַרשידענע זאַכן, און מיט קליינע קינדער. פאַריאָושטע און פאַרצווייפלטע, מען אַנטלויפט פון פראָנט און אויך פון די קאַזאַקן... אַלץ איז געוואָרן אויסגעמישט, אַ מין תוהו ובוהו...

פאַר אונדז, די קינדער איז געווען אַ מין יום־טוב, מ׳האָט נישט געלערנט, אַלע חדרים זענען געווען פאַרמאַכט. די סאָלדאַטן האָבּן זיך מיט אונדז געשפּילט, געגעבּן אונדז האַלטן, ממש אין אונדזערע הענט, זייערע ביקסן און שווערדן, און מיר האָבּן גאַנצע טעג אַרומגעדרייט זיך צווישן זיי.

די עלטערן זענען אָבּער אַרומגעגאַנגען אומעטיק, פאַרזונקען אין מחשבות; דער פראָנט דערנענטערט זיך, אפשר וועלן זיי אויך דאַרפן אַנטלויפן, פאַר־לאָזן די איינגעזעסענע היימען, דאָס האָב און גוטס... און כדי ס׳זאָל זיין לייכ־טער צו אַנטלויפן, פאַרקויפט מען דער אַרמיי, די איינציקע קיה, די מילכ־געבערין, וועלכע האָט דאָס גאַנצע יאָר געשפּייזט דער משפחה מיט פרישע

מילך און פוטער, מיט „פּאָדסמעטענע״ — זויערמילך, מיט „צוואַראָך״ און גאמולקעס. געהאָרכזאַם האָבן די בהמה׳לעך געלאָזט זיך פירן צו דער שחיטה, נאָר זייערע גרויסע אויגן זענען געווען פאַרנעבלט מיט צער. פון רוסלאַנד זענען אָנגעקומען אַ סך קירגיזן און קאַלמיקן וועלכע האָבן צוזאַמען מיט די עסטרייכישע געפאַנגענע — געגראָבן אָקאָפּעס נעבן איוועניעץ.

דער פראָנט האָט זיך ווי עס איז איינגעשטעלט 40 ק״מ פון שטעטל, און מען איז געבליבן אין די אייגענע הייזער. מ׳האָט אָבער געדאַרפט פרנסה, האָט מען אָנגעהויבן באַקן בולקעס פאַר די סאָלדאַטן. ס׳איז נישט געווען קיין שטוב וועלכע האָט נישט געבאַקן קיין בולקעס, און וויפל מ׳האָט נישט געבאַקן, האָט מען עס גלייך פאַרקויפט. און די מלחמה האָט זיך געצויגן. ניקאָלאַי דער קיסר, האָט מאָביליזירט אַלטע און יונגע. מ׳האָט שוין אָנגעהויבן צו נעמען ממש קינדער, 16—17 יעריקע יינגלעך. דעמאָלט האָט מען מאָביליזירט אויך מיין דריטן ברודער, יוסף. מיינע 2 עלטערע ברידער, שלום און יענקל, זענען שוין לאַנג געווען אין מיליטער, און איצט האָט מען גענומען יוספן, אינגאַנצן 16½ יאָר אַלט. מיין מאַמע, מאַריאַשע, האָט איינגעלייגט וועלטן מיט איר געוויין, ווען זי האָט איר דריטן זון באַגלייט אין מלחמה. אַ שאַרפער אומעט איז אַרונטער אויף אונדזער שטוב, און אַ מין אומרוהיקייט און פחד האָבן גענאָגט אין האַרצן.

איינמאָל איז דורכן שטעטל אַדורך אַ פּאָלק סאָלדאַטן. די מאַמע, אין איר גרויס אומרו און בענקשאַפט, איז געשטאַנען און געקוקט אויף זיי, האָפנדיק דאָס זי וועט אפשר זען איינעם פון אירע קינדער; ס׳איז צוגעקומען צו איר אַ זשאַנדאַרם און איר אַרעסטירט, אונטער דער באַשולדיקונג דאָס זי איז אַ שפּיאָן. מ׳האָט איר געהאַלטן אַרעסטירט אַ לענגערע צייט, צום סוף האָט מען זי אַוועקגעפירט אין שטאָב, צום גענעראַל. 4 זשאַנדאַרמען, מיט נאַקעטע שווערדן, האָבן איר געפירט דורך די גאַסן. מיר די קליינע קינדער, איך, מיין שוועסטער פעשקע, און מיין קלענערער ברודער — הירשל, זענען נאָכגעלאָפן און געוויינט. אויך דער טאַטע איז נאָכגעגאַנגען, אַ בלייכער און דערשלאָגענער. אין הויפּט־שטאָב, אויף ניישטאָט, האָט אַ גענעראַל, מיט אַ לאַנגער באָרד, געפּאָרשט די מאַמע. זי האָט אים דערציילט דאָס זי האָט 3 זין אין דער אַרמיי, און זי קוקט אויף די דורכגייענדע זעלנער, אפשר וועט זי דערזען איינעם פון אירע קינדער.

מיר זענען די גאַנצע צייט געשטאַנען דערשראָקענע אין דרויסן און געוואַרט. דער גענעראַל האָט געעפנט דאָס פענצטער צוגערופן אונדז און געפרעגט: — איר האָט 3 ברידער אין דער אַרמיי? — יאָ — האָבן מיר געענט־פערט, און אויסגערעכנט זייערע נעמען און אַדרעסן. אונדזער ענטפער איז דעם גענעראַל געפעלן געוואָרן, און ער האָט תיכף באַפרייט די מאַמע.

די רוסישע זשאַנדאַרמען האָבן אָבער געזוכט נייע קרבנות. זיי האָבן שבת,

אין שול, אַרעסטירט שלמה דעם שוסטער (דעם „וואָקזאַלניק״), אויך האָבן זיי געכאַפּט וועלוול בייטש, דעם קירזשנער.ביידע שטילע, פּשוטע און אומשולדיקע יידן. מ׳אָט זיי באַשולדיקט אין שפּיאָנאַזש און פאַרשיקט זיי קיין סיביר. שלמה איז דאָרט געשטאָרבן. וועלוול דער קירזשנער איז נאָך דער רעוואָלוציע אין 1917, צוריקגעקומען אַהיים, אָבער ער איז געווען אין גאַנצן צעבראָכן, און נאָך אַ קורצע צייט איז ער געשטאָרבן, נאָך גאָר אַ יונגער מענטש.

אין אַ געוויסער נאַכט האָבן קאָזאַקן זיך אַריינגעריסן צו אונדז אין שטוב, און באַרויבט אונדז. קלאָגן זיך איז נישט געווען פאַר וועמען. יידישער לעבן און יידיש גוטס, זענען געווען הפקר.

די רוסישע רעוואָלוציע, 1917

מ׳האָט „אָראָפּגעוואָרפן״ ניקאָלאַיען. די איוועגצער יידן האָבן זיך געפרייט מיט דער רעוואָלוציע. מ׳האָט געזונגען די מאַרסעליעזע, געגאַנגען מיט די רויטע פאָנען, און די האָפענונג אויף בעסערע צייטן האָט זיך צובליט.

מלכה, אידל קאַפּילעוויטשעס, און איר ברודער בן־ציון, יונה, נפתלי־בערס, דער שוסטער, און לייבע גאָלדעס, זענען אויסגעקליבן געוואָרן אין רעוואָלוציאָנערן קאָמיטעט.

אָבער די גרויסע האָפענונגען און שמחה האָט לאַנג נישט געדויערט. ס׳איז געקומען די באָלשעוויסטישע אָקטאָבער רעוואָלוציע און אין לאַנד האָט געהערשט אַ תוהו ובוהו, אַן אַנאַרכיע, צומישעניש, באַגלייט מיט גרויס שרעק. אַלץ איז מיט אַ מאָל געוואָרן הפקר. זעלנער האָבן מאַסענווייז פאַרלאָזן דעם פראָנט, און געלאָפן אַהיים. (אויך מיין ברודער יוסף אין הירשל עלי־חיימס, ווי אויך שלמה, מאיר דעם קצבס, זענען דאַן געקומען אַהיים). ס׳איז געוואָרן לית־דין ולית־דיין. און ווי געוויינלעך אין אַזעלכע מאָמענטן, זענען די הויבט געליטענע געווען די יידן. סאָלדאַטן און סתם גויים, האָבן גערויבט יידישע הייזער און קראָמען.

צו אונדז אין הויף, האָט מען אַריינגעוואָרפן אַ גראַנאַט, וועלכער האָט זיך אויפגעריסן און אויסגעזעצט אַלע שויבן. מיין באָבע יוכבד איז דאַן פון שרעק געשטאָרבן. ווער ווייס מיט וואָס ס׳וואָלט זיך דאַן געענדיקט. צו אונדזער מזל, זענען אָנגעקומען די דייטשן, און מיט אַ מאָל איז געוואָרן רוהיק.

אָבער די דייטשן האָבן גענומען זאַמלען עסנוואַרג; תבואות, בהמות, פערד, און עס געשיקט קיין דייטשלאַנד. און אין אונדזער גאַנצן געגנט האָט זיך אָנגעהויבן אַ הונגער.

דערווייל איז אויך אין דייטשלאַנד געוואָרן אַ רעוואָלוציע. מ׳האָט דאָרט „אַרונטערגעוואָרפן״ דעם קיסר ווילהעלם, און די דייטשן זענען פון אונדז אַוועק, צוריקגעקערט זיך קיין דייטשלאַנד.

די באָלשעוויקעס זענען אָנגעקומען. דער הונגער איז געוואָרן שטאַרקער, די פּאַפּיר געלט האָט פאַרלאָרן זייער ווערט. מ׳האָט דאַן גענומען בייטן פאַר־שידענע זאַכן אויף עסנוואַרג.

מיין טאַטן האָט געטראָפן אַ גליק; ערב שבועות, האָט ער געקראָגן ביי אַ באַקאַנטן קריסט, אין דאָרף בוצקעוויטש, אַ האַלבן פּוד קאַרטאָפל און אַ ביסל קאָרענע מעל, און געבראַכט עס צושלעפּן אויף זיינע פּלייצעס. און האָט דאָס פאַרטיילט דער גאַנצער משפחה, כדי זיי זאָלן האָבן וואָס צו עסן, שבועות..

ס׳זענען ווידער פאַרלאָפן עטלעכע חדשים, און אונדזער גאַנצע געגנט איז אָקופּירט געוואָרן דורך דער נאָר וואָס ענטשטאַנענער פּוילישער אַרמיי.

די פּוילישע זעלנער האָבן געראַבעוועט, געשלאָגן און אויך געהרגעט יידן. דאַן איז דערהרגעט געוואָרן יאָשקע חייעס, און אויך מיכל דעם נאָבאָראַווצינערס אַ קרוב, אַ סטודענט. זיי האָבן זיך אויך נאָכגעיאָגט נאָך מיין ברודער יענקל, אים איז געלונגען אַנטלויפן פון זיי. אָבער אַנטלויפנדיק האָט ער צושעדיקט אַ פוס, און עטלעכע יאָר שטאַרק געליטן פון דעם, ביז ער האָט באַשלאָסן צו אָפּערירן זיך אויף דעם, און בעת דער אָפּעראַציע—געשטאָרבן. די פּאָליאַקן פלעגן אויך כאַפּן יידן אויף פאַרשידענע אַרבעט, און אויסנוצן יעדע געלעגנ־הייט, זיי צו שלאָגן.

אַזוי האָבן זיי געכאַפּט מיין ברודער יוסף, און נאָכקע, דעם שמש פון נייעם שול, און געשיקט זיי טרייבן די בהמות נאָך דער אַרמיי. נאָך עטלעכע טעג האָבן זיי זיך צוריקגעקערט, שטאַרק צעשלאָגענע.

דעמאָלט האָט מיין ברודער, יוסף, זיך פאַרשוואָרן דאָס ער בלייבט נישט מער אויף דער פאַרשאָלטענער פּוילישער ערד, און גענומען זוכן אַ וועג ווי אַרויסרייסן זיך פון פּוילן.

ווידער זענען אַדורך אייניקע חדשים, און די באָלשעוויקעס האָבן גענומען צוריקשטויסן די פּאָליאַקן, און אין איוועניעץ איז פאָרגעקומען דאַן אַ קאַמף צווישן די רוסן און פּאָליאַקן.

די פּאָליאַקן זענען געלעגן הינטערן שטיינערנעם פּאַרקאַן פון יידישן בית־עולם, און די רוסן, אויפן אַלטן בית־עולם. קוילן און שראַפּנעלן האָבן געפייפט אין די גאַסן. אַ באָמבע איז דאַן געפאַלן אויפן דאַך פון דער ש״רה קראַמען אויפן מאַרק. די איינוווינער האָבן זיך אויסבאַהאַלטן אין די קעלערן, און ניצל געוואָרן פון טויט. ס׳האָט געשען אַ נס, און דאָס שטעטל איז נישט אַוועק מיטן פייער. בלויז די וואַסער־מיל מיט די 2 בריקן זענען דאַן פאַרברענט געוואָרן.

נאָכן קאַמף, ווען די פּאָליאַקן זענען אָפּגעטראָטן, האָט מען אויפן מיטן מאַרק (אַנטקעגן חיים־וועלוועלס שטוב) מקבר געווען די דערהרגעטע באָלשע־

וויקעס. אַ קאָמיסאַר און בענציע אידל־פּישעס, האָבן געהאַלטן הספדים אויף די קברים פון די געפאַלענע זעלנער.

אין יענער צייט איז אויפן פראָנט געפאַלן בנימין עלקינד (חנה־חשקעס זון), ער איז געווען אַ קאָמיסאַר. דעמאָלט האָט זיך אויך צוריקגעקערט אָן אַ פּיס שייקע שנעפּער (משה־אהרונס זון) ער האָט לאַנג נישט געלעבט, און יונגערהייט אַוועק פון דער וועלט.

ווידער זענען אַדורך עטלעכע חדשים, און די באָלשעוויקעס וועלכע זענען שוין געשטאַנען ביי די טויערן פון וואַרשע, האָבן גענומען לויפן צוריק. (די פּאָליאַקן האָבן דאַן גענומען פייערן יעדן יאָר, דעם טאָג ווען די רוסן זענען אָפּגעטראָטן פון וואַרשע, און דעם טאָג אַ נאָמען געגעבן — „דער נס ביים ווייכסל״).

די פּאָליאַקן האָבן זיך צוריקגעקערט צו אונדז דעם לעצטן טאָג סוכות, 1921, און זענען שוין געבליבן ביז 1939. ביז פּוילן איז פאַרטיילט געוואָרן צווישן היטלער און סטאַלין!

די ערשטע יאָרן פון דער באַנייטער פּוילישער מדינה, איז אין רעזשים געווען גאַנץ ליבעראַל. יידן האָבן ווידער געעפנט זייערע קראָמען. אין איוועניעץ איז יעדער מיטוואָך פאָרגעקומען אַ מאַרק־טאָג, ס׳האָט ווידער אויפגעלעבט דער מסחר, און די בעלי מלאכות האָבן געהאַט גענוג אַרבעט. אַ טייל איוועניצער האָבן גענומען שמוגלען סחורה קיין רוסלאַנד. דער נייער רוסיש־פּוילישער גרענעץ איז געווען נאָהעט פון איוועניעץ, נעבן די גרענעץ שטעטלעך, רוביזשעוויטש און וואָלמע. און אייניקע זענען רייך געוואָרן פון דעם. עס האָבן זיך גענומען ווייזן אַמעריקאַנער טוריסטן, איוועניצער לאַנדסלייט, יידן אין קריסטן. מען האָט אָנגעהויבן באַקומען פון אַמעריקע, דאָלאַרן און פּעקלעך. דער „היאַס״ איז געווען טעטיק, און אַ סך געהאָלפן דער יידישער באַפעלקערונג. אויך דער יידישער קולטורעלער לעבן האָט אָנגעהויבן איפּבליען; מען איז געווען פאַרבונדן מיט וואַרשע און ווילנע. צוויי טעגלעכע צייטונגען, „דער היינט״ און „דער מאָמענט״ פלעגן אָנקומען קיין איוועניעץ. צוויי יידישע פאָלקס־שולן האָבן זיך געעפנט אין שטעטל. ס׳האָבן זיך געגרינדעט יוגנט אָרגאַניזאַציעס; „השומר הצעיר״, בית״ר, און דער החלוץ. ס׳פלעגן פאָרקומען רעפעראַטן און פאַרשטעלונגען. מען האָט גענומען האָפן אַז יידן וועלן קענען לעבן אין פּוילן...

אָבער דער אַנטיסעמיטיזם האָט גענומען וואַקסן און איז געוואָרן אומערטרעגלעך; ס׳האָבן זיך געעפנט קריסטישע קראָמען און קאָאָפּעראַטיוון, מיטן לאָזונג — „סוואָי דאָ סוועגאָ״ — יעדער צו זיינעם. און יידן האָבן פאַרלוירן זייערע פּרנסות. גלייכצייטיק האָט די רעגירונג אַרויפגעלייגט אויף די יידן גרויסע שטייערן, און פאַראָרעמט זיי. די אַרבעטסלאָזיקייט האָט געוואַקסן, און פאַר די פּוילישע יידן איז נישט געווען קיין אויסוועג פון דער לאַגע. די וועלט איז געווען

פאַר זיי פאַרשלאָסן; אין אַמעריקע איז געווען די „קוואָטע" און ס'איז געווען שווער צו קריגן אַ וויזע. אויך ארץ־ישראל איז געווען כמעט געשלאָסן פאַר יידן; סערטיפיקאַטן זענען געווען בצמצום, און געציילטע האָבן זוכה געווען צו עולה זיין. די אַטמאָספער איז געוואָרן אַלץ שווערער, געדריקטער. שוואַרצע וואָלקנס האָבן געוואַקסן און פאַרדעקט דעם יידישן האָריזאָנט, ביז דער גרויסער אומגליק איז געקומען, און היטלערס רוצחים האָבן פאַרענדיקט דאָס, וואָס די פאָליאַקן האָבן אָנגעהויבן...

די איוועניעצער צוויי בתי־מדרשים

צוויי בתי-מדרשים זענען געווען אין איוועניעץ; די אַלטע שול און די נייע שול. צוויי קוועלן פון טרייסט פאַר די יידן. די שול איז געווען אַ צענטער־פּונקט פאַר די יידן, אַ פּלאַץ פאַר אומעטיקע און צופרידענע, פאַר רייך און ארעם, פאַר היימלאָזע און עלענדע. שרעקעוודיקע יידן, וועלכע זענען אין דער גויאישער גאַס, געווען גרויסע פחדנים, פלעגן אין שול ווערן גיבורים, און אַפילו אויפהייבן אַ קול... די שול איז נישט נאָר געווען צום דאַוונען און לערנען, אָבער אויך אַ פּלאַץ פאַר אַלע קהילה ענינים, פאַר וואָכעדיקע זאָרגן און דאגות. יעדער ייד האָט זיך געפילט דאָרט היימיש. דאָרט איז געווען פאַר וועמען אָראָפּרעדן פון האַרצן, אין ס'האָט זיך שטענדיק געפונען דאָרט ווער ס'זאָל זיך אָננעמען פאַר אַ שוואַכן. אויב אַ ייד האָט זיך געפילט שטאַרק באַעוולט, פלעגט ער אַפילו „עוכב הקריאה" זיין, און שבת נישט לאָזן אַרויסנעמען דעם ספר־תורה, צום לייענען. געווען איז געווען, דאָס עמעצער זאָל זיך שטעלן ביים אַרויפגאַנג צום אָרון־הקודש, און נישט לאָזן עפענען, און קיינער וואָגט נישט דעם מענטשן אָנרירן. אדרבה, מען איז נייגעריק צו הערן אין וואָס די עוולה באַשטייט. זאָל דער מענטש דערציילן וואָס עס דריקט אים... און נישט איינמאָל האָט געשען, דאָס דער קהל פלעגט זיך צוגיין, נישט לייענדיק די תורה. (אַזוי איז געווען, ווען משה'קע יאַשע־בערס, דער שוסטער, האָט עוכב הקריאה געווען).

דאַרף מען הילף פאַר דעם ביקור־חולים, אָדער פאַר דער גמילות־חסד קאַסע, אָדער פאַר אַנדערע צדקה אַנשטאַלטן, דער אָרט פאַר דעם איז אין שול.

פאַלט ביי אַ אָרעמען בעל־עגלה דער פערד — אין שול באַשטימט מען אים צו קויפן אַ נייעם פערד.

דער אָרט פון אַלע גוטע מעשים — איז אין שול.

די נייע שול איז געווען אויסגעמאָלט אינווייניק. דער סופיט און די ווענט זענען געווען געמאָלט מיט פיל־פאַרביקע בלומען און אָרנאַמענטן. קענטיק אַז אַ גרויסער קינסטלער, וועמען מ'האָט אַראָפּגעבראַכט אַמאָל. מיט אַ סך יאָ־ן צוריק, האָט עס געמאָלט. די גירלאַנדן און איינציקע בלומען, האָבן אויסגעזען

ווי לעבעדיקע. נאָר שפּענער פון אַלץ איז געווען דער גרויסער לייב, וועלכער איז געווען אויסגעמאָלט איבער דער טיר, ביים אַרויסגאַנג. ווי אַ לעבעדיקער, שטייט דער לייב, אָט דער קעניג פון די חיות, אין די טיפע, גרינע גראָזן, מיט זיין געדיכטער, קעניגלעכער גריווע, און קוקט אויף דיר מיט זיינע פייערדיקע אויגן, ווי ער וואָלט דיר וועלן פאַרזיכערן, — זייט רוהיק, איוועניצער יידן, איך היט אייך! פלעגן טאַקע די איוועניצער יידן זיך פילן זיכער אין שול...

אָט זיצט ביים לאַנגן טיש, נעבן אויוון, אברהמ׳ל אַנציעס, און זאָגט תהילים. ס׳איז שבת בין מנחה־למעריב. אברהמ׳ל דער האָראָפּאַשניק, דער פּשוטער און אָרעמער ייד, ער האָט צו קיינעם קיין טענות נישט. ער טראָגט וואַסער און האַקט האָלץ. ער דרייט די גרויסע ראָד פון דער „סעלצערסקע" מאַשין, ביי אַבען אין מויער. ער גראָבט די קברים פאַר די איוועניצער נפטרים. אים איז מען אויך „מכבד" מיט דער עליה פון דער „תוכחה". ער נעמט אַלץ אָן באהבה, און באַקלאָגט זיך נישט חלילה.

ער וווינט אויף מוכאוויץ. אין אַ קליינער הילצערנער הייזקע, און אירע צוויי פענצטער, ליגן ממש אויף דער ערד. דאָרט וווינט ער מיטן ווייב און טעכ־טערל, אַ שוואַרץ־חנעוודיקע מיידל. זיין ווייב, אַ שטילע יידענע, מיט טיף־איינגע־פאַלענע, גוטע אייגן, האָט צו אברהמ׳לען קיין טענות; אַזוי איז די וועלט, אַזוי דאַרף עס זיין מסתמא...

איך פלעג צוקוקן זיך אין שול אויף אברהמ׳לען, און אָפט כאַפּן מיט אים אַ קורצן שמועס. ער קוקט נישט אויף דיר ביים שמ׳עס נאָר ער רעדט צו זיך אַליין, פרעגט און ענטפערט: — האָ, וואָס זאָגסטו?... עס טויג נישט אַזוי?... נו וועל איך דיר זאָגן, ס׳איז גאָרנישט, עט, פּוסטע מעשיות... זיינע שאלות און תשובות האָב איך גוט נישט פאַרשטאַנען, ער האָט קענטיק געהאַט זיין אייגענע פילאָזאָפיע אין לעבן. אָט דער הויכער, דאַרער ייד, איז געווען אַ טייערער און גוטהאַרציקער מענטש.

נעבן דעם לאַנגן טיש, ביים אויוון, פלעגן דאַווענען אַזעלכע יידן, אָרעמע שטילע האָראָפּאַשניקעס.

אַ ביסל העכער, ביים וואַנט, נאָהענטער צום מזרח, אויף אַ אייגענעם פּלאַץ, מיט אַ אייגענעם שטענדער. צווישן ישיע ריווע־מיכלעס און משה בער דעם שוסטער, זיצט הרצל דער קרופּעניק.

ער איז כמעט אינגאַנצן בלינד. ער קען אָבער אויף אויסנווייניק, דעם גאַנצן דאַווענען פון שבת און אַלע יום־טובים. דאָס איז אַ ייד, אַ „למד-וניק". ער איז אַן הויכער, ברייטפּלייציקער, מיט אַ לאַנגער קודלאַטער באָרד. ער וווינט אין אַ קליין, הילצערנער שטיבעלע, מיט אַ ליימענער פּאָדלאָגע. זיין חיונה ציט ער פון מאַכן גרויפּן. אַ גאַנצן טאָג דרייט ער זיין מילכעלע. אָט ווי דער בלינד־

געוואָרענער שמשון הגיבור האָט געדרייט די זשאַרנעס ביי די פלישתים. ר׳ הערץ איז אָבער נישט אין געפּאַנגשאַפט ביי די פלישתים. ער איז צווישן יידן, ביי זיך אין איוועניעץ. דרייט ער די זשאַרנעס און זאָגט גלייכצייטיק תהילים.

הרצל דעם קרופּניקס גריקענע און פּערל־גרויפּן, זענען געווען אַ שם־דבר. פרייטיק אין דער פרי, פלעגט די מאַמע מיר שיקן צו הרצלען קויפן אַ האַלבע קוואַרט גריקענע גרויפּן, כדי צו קאָכן דעם פרייטיקדיקן מילכיקן קרופּניק.

פרייטיק אָוונט. דער עולם צעגייט זיך פון שול. לאַפּע ,דער אַלטער נידע־ריקער שבת־גוי, מיט אַ לאַנגער, בלעכענער טרייבל אין האַנט, לעשט אויס אין שול די ליכט און לאָמפּן. מיט געלאַסענע טריט און אין אַ געהייבענער שטימונג גייט מען אַ היים. דורך די פענצטער לייכטן אַרויס די שבת ליכט, און פילן אָן דאָס האַרץ מיט שטילער פרייד.

אין שטוב איז אַלץ פייערלעך, שבת׳דיק, ריין און אויסגעפּוצט.

...שלום עליכם מלאכי השרת... די משפחה זיצט ביים טיש אין אַ געהייבענער שטימונג, מען עסט, מען זינגט די זמירות, און שפּעטער גייט מען מידע שלאָפן...

שבת אין דער פרי ; דער טאַטע וועקט אונדז, שטייט אויף, קינדער, איר וועט פאַרשפּעטיקן צום דאַווענען...

דורכן אָפענעם פענצטער הערן מיר טאַקע אַז מען האַלט שוין ווייט אין שחרית. קיווע דער סטאָליער, דאַוונט היינט ביים עמוד, און מיר הערן זיין וואַרעמע שטימע.

מיר ווינען נישט ווייט פון דער שול. זומער, דורך די אָפענע פענצטער, הערן מיר ווו מען האַלט דאָרט אין דאַווענען.

מיר טוען זיך גיך אָן. דער טאַטע איז שוין אין שול, די מאַמע אויך. אַלע שכנים זענען שוין דאָרט. וואָס פאַר אַ פּנים וועלן מיר האָבן ווען מיר וועלן אַריינפאַלן אין מיטן דאַווענען ? ווער גייט עס נישט שבת אין שול ? אַפילו לפּידות, דער אַפּטייקער, מיטן געראַזירטן, קיילעכדיקן פּנים, וועמען מען זעט זעלטן אין גאַס, אַפילו ער קומט שבת אין שול...

אָנגעטאָן זיך, לויפן מיר אין שול, צום טאַטן. זיין „שטאָט״ איז אין מזרח, קעגן איבער דעם רב, ר׳ יחזקאל־שמחה ראַבינאָוויטש.

אונדזער קוזין, עלי, דעם פעטער שלומס זון, האָט זייער אַ פיינע שטימע. דאָס שטעטל האָט באַשלאָסן דאָס ער קען זיין אַ גוטער חזן. און ווען ער דאַוונט, לויפן אַלע אים הערן. אַמאָל דאַוונט ער אין אַלטן שיל, כדי דער זיידע זאָל נחת האָבן, און אַמאָל דאַוונט ער אין נייעם שול, כדי זיין טאַטע, שלום און די מאַמע, שרה, זאָלן נחת האָבן. פאַר אונדזער משפּחה איז עס אַ כבוד.

ווען מיר זענען אונטערגעוואַקסן, פלעגן מיר שבת צום „לייענען״, מאַכן אַ קליינעם שפּאַציר הינטערן ווייסן קלויסטער, אָדער נאָכן מיל, אויף ניי־שטאָט,

נעבן יאַשע דעם מאַקאַשיצערס קוזניע, און צוקוקן זיך צו זיינע געגנז און קאַטשקעס, וועלכע שווימען אַרום אין טייך. אָפטמאָל פלעגן מיר אַזוי אורעק־שפּאַצירן ביזן גרינעם באַרג.

אין אונדזער חברה האָט זיך געפונען אויך איזיק דעם רב׳ס. קינדווייז, איז ער געווען אַ גרויסער שטיפער, אַ מזיק ממש. מיט אַ מאָל האָט ער זיך שטאַרק געביטן, געוואָרן ערנסט, אַ סך געלייענט, איבערהויפּט פילאָזאָפישע ביכע־. און אַזוי שפּאַצירנדיק, פלעגט ער מיט בעגייסטערונג אונדז דערציילן וועגן שפינאָזע, שאָפּענהויער, קאַנט און ניטשע. ער פלעגט אונדז אַריינפירן אין טיפע, פילאָ־זאָפישע וועלטן. אַפילו יוסף חנה־חאַשקעס, אָט דער דיקלעך און פריילעכער בחור, אַפילו ער, פלעגט זיך צוהערן מיט גרויס אויפמערקזאַמקייט צו איזיקס רייד און געדאַנקען. און אַזוי דיסקוטירנדיק, פלעגן מיר נישט באַמערקן ווי די צייט לויפט. און צוריקקערן זיך אין שול ווען דער עולם האָלט שוין ביי „יקום פּורקן״. אָבער מיר זיצן שוין נישט מיט אונדזערע טאַטעס, מיר זענען שוין דערוואַקסענע בחורים, דעריבער בייזערן זיי זיך נישט, פאַרן פאַרשפּעטיקן צום לייענען.

באַזונדערס אַנגענעם אין שול, איז אין די קאַלטע ווינטערדיקע אָוונטן; אין דרויסן „קנאַקט״ דער פראָסט. דער שניי סקריפּעט אונטער די פיס. די פּאַרע פון מויל, ווערט פאַרפרוירן און פון די וואָנצעס און בערד, הייגען אייז־ליכטלעך. צו די ברונעמער איז אַ סכנה צוצוגיין, אַזויפיל אייז איז דאָרט אָנגעוואַקסן, דאָס מען קען זיך אויסגליטשן און ברעכן אַ פוס. און אַז מען וויל אָנשעפּן אַ עמער וואַסער, ווערט די האַנט צוגעפרוירן צום „אַצעפּ״. פּלוצלינג ווערט אַ „זאַווערוכע״, קאַלטע בייסענדע ווינדן רייסן זיך אַריין פון אַלע עקן גאַסן, און פאַרשיטן די הייזער מיט בערג שניי.

אָבער אין שול איז וואַרעם, אַ מחייה. די צוויי אייוונס מיט די שיינע, גלאַנ־ציקע קאַכל, זענען גוט אָנגעהייצט און פאַרשפּרייטן וואַרעמקייט איבערן גאַנצן שול.

ס׳איז שוין נאָך מעריב, אָבער אַ טייל פון עולם בלייבט נאָך אַ ביסל אין שול. ס׳איז שטיל און וואַרעם דאָ. דאָ איז מען זיכער פון פּראַנינקעס, דעם שיכור, אַ גוי אַ רוצח. וועלכער שיכורט זיך אָן און שפּאַצירט איבער די גאַסן. דאָ האָט מען נישט מורא פאַר בולשען און יאַצקאָווסקען די פּאָליציאַנטן, מיט זייער קאָמענדאַנט דעם אַנטיסעמיט. מען פאַרגעסט דאָ אויף אַ ווייל פון סניעזש־קען, דעם וואָיט, דעם שונא ישראל. מען פאַרגעסט אַפילו ,פון פאַרטעשאַניקן, דעם דיקן פּאָליאַק, וועלכער קומט פון וואָלאָזשין, מאָנען די שטייערן.

שטייען אַזוי די יידן אין קופּקעלעך, און מען שמועסט געלאַסן וועגן פאַרשידענע ענינים. אַזוי שמוסנדיק, דרייט מען אויף אַ פּאַפּיראָס, אָדער מען

איז זיך מכבד מיט אַ פּאַרטיקן פּאַפּיראָס, מיט אַ „גילזע״, וועלכן מ׳האָט געקויפט ביי אברהם ריווע־ראָכעס, אָדער ביי מאַלציקעס איידעם, ביי ראַבינאָוויטש דעם געלן. מען רויכערט מיט גרויס הנאה. אויף אַ ווייל זענען פאַרגעסן געוואָרן אַלע זאָרגן.

אונטן, ביים לאַנגן טיש, נעבן וואַרעמען אויוון, זיצט נאָך שמואל־אהרון, דער אָרעמער מעשה׳לעך פאַרקויפער. דער „זאיקע־שטאַמלער, וועלכער, דאַוונענדיק — חזרט ער איבער, מיט זיין וויינענדיקער שטימע, עטלעכע מאָל, דאָס זעלבע וואָרט. אויך איצט האָט ער נאָך נישט געענדיקט דאָס דאַוונען. בעיקר פאַר־פלאָנטערט ער זיך אין „עלינו לשבח״, עס נעמט אים אַ לאַנגע צייט ביז ער איז זיך מתגבר אויפן שטאַמלען, און פאַרענדיקט דעם דאַוונען.

אויך אין מזרח וואַנט, ביים רב׳ס שטענדער, שטייט אַ קופּקעלע יידן און פירן אַ פּאָליטישן שמועס. דער רב, ר׳ יחזקאל־שמחה, האָט אויך ליב נאָכן דאַוונען, כאַפּן אַ שמועס.

אידל פישעס, דער שטאָט גביר, פירט אַ ויכוח מיט מאַשקע בערענשטיין, דער יונגערמאַנצ׳יק מיט די געקרייזלטע האָר, און זלמן־אורעס (גאָרדאָן), לייגט צו אַ אויער און שמייכלט. מאַטעס דער אייזנקרעמער, וואַרפט אַריין אַ פּאָר ווערטער, רייסט זיי איבער דן דער שניט קרעמער: — אָבער פראַנקרייך קען זיך נישט אַריינמישן, ווייל... האַקט אים איבער אידל פישעס, מיט זיין תקיפדיקער, בייכיקער שטים, — און פאַרוואָס נישט? אָבער לייבע גאָלדעס קען נישט פאַרטראָגן זייערע סברות, און איז מבטל ביידן. מען הויבט זיך אָן צוואַרעמען, די לאַגע ראַטעוועט יונה קאַרפּ, דער גאַלאַנטעריי קרעמער. ער וואַרפט אַריין אַ וויץ, און אַלע צעלאַכן זיך. אָבער דאָ מישט זיך אַריין נח פארענציק, דער שניט קרעמער, און מיט גרויס אויטאָריטעט, זאָגט ער אַרויס זיין מיינונג. און שמואל אקון, רעדט נישט, ער שווייגט, אָבער ער קוועלט אָן פון זייערע ויכוחים. איצט איז געקומען די צייט פאַר אברהמ׳ל שיף, און ער נעמט די „לייצעס״ אין זיינע הענט. אברהמ׳ל איז אַ גוט דערצויגענער בעל־הבית׳ל. ער איז קיינמאָל נישט דער ערשטער אין אַ ויכוח. ער לאָזט פריער אַנדערע רעדן, ער הערט זיך צו און באַטראַכט דעם פּראָבלעם, און ווען ס׳ווערט אַ ווײלע שטיל, נוצט ער עס אויס, און זאָגט זיך דאָן אַרויס. ער רעדט שטיל, רוהיק, אין געציילטע ווערטער, און אַלע הערן זיך צו. אַפילו אידל פישעס, דער גביר און תקיף, וועלכער פאַרטראָגט נישט מען זאָל אים ענטפערן אַנטקעגן, אייך ער הערט צו און שווייגט.

אויך משה דער שמיד איז אין דער קופּקע מענטשן, ער הערט זיך צו צום ויכוח, ביז עס ווערט אים דערעסן. גיט ער אַ מאַך מיטן האַנט — עט.. ווייס איך וואָס... און גייט אַוועק.

דער רב, אַז ער הערט אַ גוטן געדאַנק, האָט ער שטאַרק הנאה פון דעם,

און אַ ברייטער שמייכל צושפרייט זיך אויף זיין פּנים.

דער עולם שמועסט, מען גיט אַ שמעק פון דער קהלשער שמעק־טאַבעק פּושקע, מען גיט אַ ניס, און מען שמועסט ווייטער. ביז מען דערמאַנט זיך, סוף־סוף, אַז מען דאַרף גיין אַהיים...

ס׳איז וואַרעם און גוט אין שול...

די אַלטע שול

דאָרט האָט געדאַוונט מיין זיידע, ר׳ ראובן רעליעס.

די אַלטע שול איז געווען קלענער פון דער נייער שול. אירע ווענט זענען געווען ווייס געקאַלכטע. דער ס׳פּיט, אַדורכגעפלאָכטן מיט דיקע, פּיר־קנאַטיקע באַלקעס. איבער דער בימה, איז אַראָפּגעהאַנגען אויף אַ קייט, אַ גרויסער, מעשענער היינג־לאַכטער, מיט מעשענע, קינסטלעך געפלאָכטענע בלומען. שבת און יום־טוב פלעגט מען עס אָנצינדן, און עס פלעגט פאַרלויכטן די שול.

ווען כ׳פלעג קומען אין דער אַלטער שול„ פלעגט מיר דער זיידע אָוועקזעצן נעבן זיך, הינטער דעם גרויסן הילצערנעם שטענדער, וועלכער איז שטענדיק געווען אָנגעפּאַקט מיט פאַרשידענע ספרים.

דער זיידע פלעגט מיר פרעגן דעם טייטש פ׳ן פאַרשידענע ווערטער, פון דער סדרה און הפטרה, און אַז כ׳פלעג עס וויסן, פלעגט ער מיט אַ גוטן שמייכל, מיר געבן אַ קוש אין באַק. זיין לאַנגע באָרד פלעגט מיר שטאַרק קיצלען, און איך פלעג קוים איינהאַלטן זיך פון געלעכטער.

דעם זיידנס שכן אין שול איז געווען ר׳ עלי־שעפּסל, דער שמיד. ער איז געווען דעם זיידנס אַ גוטער פריינט.

דער זיידע האָט געהאַנדלט מיט תבואה און פלאַקס. ער האָט געהאַט אַ אייגן פערד און וואָגן. ווען ער פלעגט דאַרפן שמידן דעם פערד, אָדער פאַרריכטן דעם וואָגן, פלעגט ער עס שטענדיק ברענגען צ׳ זיין פריינט, ר׳ עלי־שעפּסלען. איך פלעג אַלע מאָל באַוואונדערן, ווי אַזוי עלי־שעפּסל, פלעגט אָן מורא, אויפהויבן דעם פערדס פוס, פאַרשטעקן עס צווישן זיינע אייגענע פיס, און טאָן מיט דעם, וואָס ער וויל נאָר; שניידן, פיילן און קלאַפּן אין דעם טשוועקעס, און דער פערד שטייט שטיל, רוהיק, כאילו ס׳איז נישט זיינע אייגענע פיס...

ר עלי־שעפּסל האָט געהאַט פיר זין, פיינע, גוטע בחורים, אין אויך פיר טעכטער, „קראַסאַוויצעס״, אויך זיין ווייב, איז געווען אַ אמתע אשת־חייל.

ווען איך פלעג קומען צום זיידן אין שול, פלעג איך שטענדיק כאַפּן פון ר׳ עלי־שעפּסלען אַ קניפּ אין באַק. אָבער דאָס האָט מיר נישט ווי געטאָן, פאַרקערט, כ׳אָב געפילט אין דעם אַ ליבלעכע וואַרעמקייט, ווי פון אַ גלעט.

כ׳אָב ליב געהאַט דער אַלטער שול, אויך צוליב דעם שמש, ר׳ חיים שימשע־

לעוויטש. ער איז געווען אַ שטילער און איידלעער ייד. גרויס דרך־ארץ אַב איך געהאַט פאַר זיין זון, אהרון־דוד; אַ צניעותדיקער בחור, מיט אַ בלייכן פּנים מיט אַ שוואַרצער בערדל, מיט אַ פּאָר גרויסע, אומעטיקע אויגן. גאַנצע טעג פלעגט ער זיצן ביי דער אָפענער גמרא און לערנען. ווען ער איז געוואָרן עלטער און חתונה געהאַט, איז ער געוואָרן דער שטאָטישער שוחט. נישט ער, און נישט זיין טאַטע האָבן אויף אונדז יינגלעך, שטיפער, געשריגן, אָין געטריבן פון שול. נאָר מיט גוטן זענען זיי געגאַנגען מיט אונדז.

זיי זענען גאָרנישט ענליך געווען ווי אַנדערע שמשים...

ביידע שולן זענען געווען אַרומגערינגלט מיט יידישע גערטנער און הייזער. זומער, ווען די סעדער און גערטנער פלעגן זיך צובליען, פלעגן די שמעקנדיקע ריחות זיך אַריינגנבנען דורך די צועפנטע פענצטער אין די שולן, און אָנפילן זיי מיט זייער געשמאַקן ריח.

מיין טאַטנס שטוב

מיין טאַטע, שמואל זאַק, אָדער ווי מ׳האָט אים גערופן אין איוועניעץ — שמואל ראובנ׳ס, אַ שטילער, שיינער, בעל־הבתישער ייד, אַ למדן. ביז זיין חתונה, האָט ער געלערנט אין דער וואָלאָזשינער ישיבה. ער איז אויך געווען אַ משכיל, און אַ שטענדיקער לייענער פון „המליץ״ און „הצפירה״. נאָך זיין חתונה איז ער געוואָרן אַ תבואה הענדלער. דער יאָך פון פּ־נסה, איז פאַר אים געווען זייער אַ שווערער.

מיר זענען ביי אים געווען זעקס קינדער; פינף זין: שלום, יעקב, יוסף, איך און הירשל. אויך אַ טאָכטער — פעשקע.

מען האָט געדאַרפט קאָרמענען זעקס מיילעכלעך, קויפן זיי בגדים און שיכ־לעך, און צו דעם אַלעם — צאָלן די מלמדים און לערער.

די מאַמע האָט אויך געהאָלפן טראָגן דעם יאָך פון פּרנסה. מיין מאַמע האָט געשטאַמט פון די באַרימטע קוידעוועגער משכילים. זי איז געווען אַ מאָדיסטין; זי פלעגט מאַכן קינסטלעכע בלומען, גירליאַנדעס און דאַמען היט. עלטעכע יאָר, האָט זי דעם פאַך געלערנט אין ווארשע.

קיין איין חתונה, סיי אַ יידישע און סיי אַ קריסטישע, איז נישט פאָרגעקומען אין איוועניעץ, און אין דער סביבה, איידער מען האָט זיך נישט באַראָטן מיט דער מאַמען. קיין כלה איז נישט געגאַנגען צו דער חופה, איידער די מאַמע האָט נישט באַפּוצט איר חופה־וואַל...

אויך דער טאַטע איז געווען באַוווסט אין גאַנצן געגנט; נישט נאָר פאַר זיין ערלעכקייט, נאָר אויך פאַר זיין גוטהאַרציקייט. ווען ס׳פלעגט זיך דערנענטערן די זיי־צייט, פלעגן צענדליקער אָרעמע פויערן קומען צו אים מיט ליידיקע זעק,

און בעטן זיך: — ראַטעוועט מיר, שמואלקע, גיב אַ ביסל תבואה צו פאַרזייען. נאָכן שניידן, וועל איך דיר עס אָפּגעבן...

און דער טאַטע פלעגט געבן. ער פלעגט צוטיילן אַ סך תבואה. ער האָט נישט געקענט זיין גלייכגילטיק צו די ליידן פון די אָרעמע פויערן. אָבער נישט אַלע פלעגן אים צוריקגעבן דעם חוב. די רשימות פון די בעלי חובות, זענען געוואַקסן פון יאָר צו יאָר, און געלעגן פאַרשטויבענע, אויפן בוידעם...

די קריסטן האָבן דעם טאַטן שטאַרק געליבט; — אַ גוטער זשיד איז שמו־אלקע — אָבער דאָס האָט נישט פאַרקלענערט זיינע זאָרגן, און נישט לייכטער געמאַכט דעם שווערן יאָך פון פרנסה.

די מאַמע, ווי אַלע איווענצער בעל־הבית׳טעס, פלעגט אַליין באַקן דאָס ברויט, פאַר איר גאַנצער געזינדל, און אָפּטמאָל אַפילו אַליין ברענגען אַ עמער וואַסער פון דער קרעניצע, וועלכע איז געווען, נעבן מיכאַליוקן, דעם גנב.

אַז עמעצער פון אונדז פלעגט אַמאָל קראַנק ווערן, פלעגט זי נישט אָפּ־טרעטן פון אים, קודם כל, פלעגט מען אַוועקלויפן רופן יאַנקל ברוכן דעם פעלדשער.

יאַנקל־ברוך איז געווען אַ שיינער ייד, מיט אַ לאַנגער, ווייסער, אויסגע־קעמטער באָרד, מיט אַ פּאָר לאַכנדע אויגן, און מיט אַ פריילעכן שמייכל, אויף זיינע ליפּן.

אַז יאַנקל־ברוך פלעגט זיך ווייזן ביים קראַנקן אין שטוב, פלעגט דער קראַנקער זיך אויפמונטערן, די שטוב פלעגט זיך אָנפילן מיט אַ טרייסטנדיק־גוטע שטימונג.

ער פלעגט לאַנגזאַם עפענען זיין רענצל, דאָרט זענען געלעגן גלעזערנע באַנ־קעס און אַ קליסטיר, קיין רפואות זענען דאָרט נישט געווען. קיין טערמאָמעטער האָט ער נישט גענוצט; די היץ פלעגט ער מעסטן, צולייגנדיק זיין האַנט צום קראַנקנס שטערן. צו אַלע מחלות, האָט ער געהאַט איין רפואה: טרינקען ריצן־אייל! אָבער די בעסטע רפואה איז געווען זיין וואַרעמער שמייכל, און זיינע ווייכע, גוטע ווערטער: נו, שאַ־שאַ, ס׳איז גאָרנישט, ס׳וועט זיין גוט...

געענדיקט מיטן קראַנקן, פלעגט ער נאָך אַביסל צוזיצן, און כאַפּן אַ שמועס מיטן טאַטן, וועגן פּאָליטיק אָדער עניני־דיומא. ווען ער פלעגט שוין שטיין ביים טיר, פלעגט דער טאַטע אַריינשטופּן אים אין האַנט, אַ מטבע. מען פלעגט דייט־לעך זען, אַז יאַנקל־ברוך דער רופא, שעמט זיך צו נעמען אַ באַלוינונג פאַר זיין הילף. אין פאַרלאַנגנהייט פלעגט ער זיך זעגענען און אַוועקגיין.

ווען ס׳פלעגן זיין אַ סך חתונות אין שטעטל, פלעגט די מאַמע אַרבעטן ביז שפּעט אין דער נאַכט. זי האָט געהאַט אַ וווּנדערבאַרע שטימע. און זייע־ שיין געזונגען. פלעגט זי אַרבעטן און זינגען פאַרשידענע לידער און ראָמאַנסן. מיר

קינדער פלעגן שוין ליגן אין די בעטן, און דער מאַמעס זיסער געזאַנג, פלעגט אונדז איינשלעפערן, און ברענגען זיסע חלומות.

אויך דער טאַטע פלעגט זיך אָפט פאַרזיצן שפּעט אין דער נאַכט, נישט קענענדיק זיך אָפּרייסן פון ביאַליקס שירים אָדער פון אַן אַנדער בוך.

אונדזער שטוב איז געשטאַנען אין מיטן מאַרק. דאָס איז געווען אַ הילצערנע, ברייטע געביידע, די הילצערנע שינדלען פון דאַך, זענען געווען באַדעקט מיט גרינלעכן מאָך. זיצנדיק ביי אונדז אויפן גאַניק, זעט מען אַלץ וואָס עס טוט זיך אויפן מאַרק. אין דער אמתן, טוט זיך גאָרנישט; ס׳איז שטיל אַרום און אַרום. ווען נישט דאָס קלאַנג פון די האַמערס, ביי משה דעם שמיד, אָדער פון משה׳קע

רחוב וילנה באיבניץ 1932

דעם „רב׳ס גאַס אין איוועניץ, 1932

גאָטליבס קוזניע, פון צווייטן עק מאַרק, וואָלט מען געקענט מיינען אַז דאָס גאַנצע שטעטל שלאָפט. די קרעמער, אין דער שורה קראָמען, אויפן מאַרק, קוקן אויס די אויגן אויף אַ קונה, און אַזוי זיצנדיק, כאַפּן זיי דערווייל אַ דרעמל. בלויז פון צייט צו צייט, צעשרייט זיך אַ מאַמע אויף אירס אַ קינד, אַ שטיפער, וועלכער „דאַקוטשעט" איר און לאָזט איר נישט רוהען...

לינקס פון אונדזער שטוב וווינען: אידל פישעס, ער איז דער גביר פון שטעטל, וווינט ער אין אַ צוויי־שטאָקיקן מויערל. פאַר אים איז מאַטקע דאַמסקיס

שטוב, מיט מערע־רבקה׳ס פאָטאָגראַפיע. דערנאָך, משה דער שמיד, חייקע די בעקערקע, וווהין ס׳האָט זיך שפּעטער אַריינגעצויגן ,דינה׳קע סיראָטקין, ווייטער איז מייטע עלקינדס שטוב, און אין ווינקל גאַס שטייט אבא׳ס ווייסער מויערל.

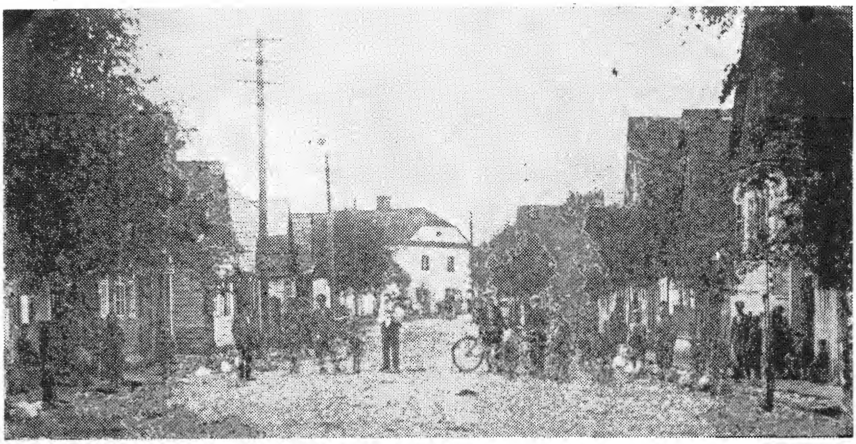
רעכטס פון אונדז איז די שטוב פון פעטער שלום, דאָרט וווינט אויך דער זיידע, ראובן־רעליעס. נאָכדעם איז הרצל דעם קרופּעניקס קליינע הייזל. ווייטער איז מושע קלמנס שטוב, ווו ס׳האָט אַמאָל געוווינט שלמה מיליקאָווסקי, דער העברעאישער לערער, וועלכער איז שפּעטער אַוועקגעפאָרן קיין ארץ־ישראל. נאָך אים, איז שייעל דער שערער, און דערביי אין אַ שמאָל געסעלע, איז גדליהו ראַגאָוו, דער מעל סוחר. ווייטער איז יענקל־ברוך און זיין איידעם, פּייווע קוזניעץ. נעבן ברונעם, מיטן הילצערנעם „אַצעפּ״ איז פּיישע דעם בירערס שטוב, און לייבע־סלאַוועס פּעקאַרניע. (אַז מען פלעגט דאַרפן זומער, אַ שטיקל אייז, פאַר אַ קראַנקן, פלעגט מען עס קריגן ביי לייבע סלאַוועס, אָדער ביי פּיישע דעם בירער). אויפן צווייטן זייט מאַרק, איז אברהם־איצעס שטוב, מיט דער גלעזערנער ווערענדע, העכער אַ ביסל, איז בנימין דעם בייגל־מאַכע־ס שטוב, נאָך העכער, איז נחום כץ תבואה שפּייכלער. ווייטער איז גאָט ליב דער שמיד, הערצל דער ריי־מער, רחל די קאַמיניער, קיילע בערמאַן, און מיין מומע ריווע־ראָחע. איר שטוב איז אַ געשאַליוועטע, און מיט געפּאַרבטע לאָדן. (דאָס רוב הייזער אין שטעטל זענען געווען אָן לאָדן, און נישט געשאַליוועט). דעריבער האָט דער מומעס שטוב אויס־געזען שענער, מעשה פּריץ. אויך איר מאַן, אברהם פרידלאַנד, מיט דער קמיץ־בערדעלע, ריין אָנגעטאָן, און מיט גאָלדענע פּענסנע, האָט אויסגעזען ווי אַ פּריץ. נאָך דער מומען, איז געווען די שטוב פון אברהם־עליע, קאַרפּ און פּייזל כץ, מנשה׳קעס שטוב און קרעמל, יוחנן גאָלדבערג, ישעיהו־נח פּאַרענציק. ווייטער קען מען נישט זען, ווייל די שורה געמויערטע קראָמען, פאַרשטעלן די הייזער.

פון מאַרק פלאַץ, פאַרצווייגן זיך די איווענצער גאַסן און געסלעך: קוידאַ־נאָווער גאַס, ראַקאָווער גאַס, דעם רב׳ס גאַס, קליבאַנער גאַס, שול־הויף גאַס, די מיל געסל און ניישטאָט. און דאָס איז גאַנץ איוועניעץ.

אין די אַרומיקע גאַסן האָבן געוווינט יידן און קריסטן צוזאַמען. אַ סך קריסטן האָבן גערעדט גוט יידיש. כ׳געדענק איינעם אַזאַ, יוזשע בוראַק, וועלכער פלעגט אָפּט קומען צום טאַטן אין קלייט. כ׳האָב געגלויבט אַז ער איז אַ ייד. אָבער ווי גרויס מיין אַנטוישונג איז געווען, ווען כ׳האָב אָט דעם זעלבן יוזשע בוראַק, דער־זען אין אַ קאַטוילישער פּראָצעסיע, טראָגנדיק אַ גרויסן צלם אין האַנט...

ווען כ׳בין עלטער געוואָרן, האָב איך דערזען, אַז דווקא צווישן די יידיש ריידנדיקע קריסטן, זענען אַ סך שונאי ישראל. אַפילו צווישן די אָרעמע פּויערים, וועלכע דער טאַטע פלעגט העלפן אין זייער נויט, אַפילו צווישן זיי זענען געווען אַנטיסעמיטן. איבערהויפּט זייער יונגער דור.

אין אַ געוויסן מיטוואָך, ווען דאָס שטעטל איז געווען פול מיט פויערים וועלכע זענען געקומען צום מאַרק, האָבן זיך די פּוילישע רעקרוטן, אָנגעטרונקען, און גענומען בושעווען. צום ערשטן האָבן זיי גענומען ברעכן מיט די פּיס, די „פּאליווע״ ביי די יידישע הענדלער. אַז די פּאָליציי האָט זיך נישט באַוויזן, זענען זיי געוואָרן דרייסטער, און גענומען ראַבירן די יידישע קלייטן. אַ סך פויערים האָבן נישט געוואָלט זיין פאַרמישט אין דעם, זיי האָבן איינגעשפּאַנט זייערע פערד, און אייליק פאַרלאָזן דאָס שטעטל. אַ טייל קריסטן זענען אָבער געבילבן, און גענומען העלפן ראַבירן. פאַרביי אונדזער גאַניק איז דורכגעלאָפן דעם טאַטנס אַ באַקאַנטער פויער, פון דאָרף סיוויצע. ער האָט געשלעפט אַ פּאַק מיט אָנגערויבטע סחורה. דער טאַטע האָט אים אָנגעכאַפּט ביים האַנט, — יאַשקע, אויך דו? — אָבער דער גוי האָט זיך אַרויסגעריסן פון דעם טאַטנס

רחוב פילסודסקי באיבניץ, 1932 פילסודסקי גאַס אין איוועניץ, 1932

הענט, און אַנטלאָפן, מיט די צוגערויבטע סחירה.. יידישע בחורים, האָבן זיך קעגנגעשטעלט די פּאָגראָמשטשיקעס, אויך אַ טייל פון די איוועניצער קריסטן, האָבן געהאָלפן די יידן. דאָן איז פאַרווונדעט געוואָרן, שעפסל מושע־קלמנס, וועלכער האָט אַליין זיך געראַנגלט מיט אַ באַנדע שקצים. די פּוילישע פּאָליציי איז געקומען, ווען די פּאָגראָמשטשיקעס זענען זיך שוין צעלאָפן...

אַ לאַנגע צייט, האָט דער טאַטע זיך נישט געקענט באַרויקן, און פילע וואָכן איז ער געזעסן ביז שפּעט, און געשטילט זיין צאַרן, מיט ביאַליקס שירים.

מיין טאַטע, מיט נאָך פּופציק איוועניצער יידן, איז דערמאָרדעט געוואָרן דורך די נאַציס, נעבן דאָרף קורדוני.

מיין עלטסטער ברודער שלום, מיט זיין פרויביילקע און זייערע קינדער זענען אומגעקומען אין שטעטל איוויע.

מיין שוועסטער פעשקע, איז אומגעקומען אין איוועניצער געטאָ.

מיין יונגערער ברודער הירשל, איז אומגעקומען אין נאָוואָגרודקער געטאָ.

איוועניצער מלמדים און לערער

פאַר מיינע צייטן, זענען אין איוועניעץ געווען עטלעכע אָנגענומענע מלמדים, ווי:

גדליה־אברהם דער שמש פון נייעם שול, זיין חדר איז געווען אויפן ווייבערשן שול, ער איז געווען דער עלטסטער אין דער שטרענגסטער מלמד.

דערנאָך איז געווען ר׳ לייב־דוד דער מלמד, ביי אים האָט מען שוין געלערנט גמרא. דער דריטער מלמד איז געווען, ר׳ נחום שירקעס, אַ אַלטער און שוואַכער ייד מיט אַ לאַנגער ווייסער באָרד אַ ברייט פלייציקער און שווערער מאַן. ער האָט געהאַט 2 זין: הירשל און לייבע. נאָך זייער חתונה זענען זיי אויך געוואָרן מלמדים.

דער עיקר דרדקי מלמד איז געווען אָבער ר׳ שלום דער מלמד. ער איז געווען אַ הינקנדיקער מיט אַ ווייסער באָרד אָבער מיט רויטע פול־בלוטיקע באַקן און ליפּן וועלכע זענען געווען אַ קאָנטראַסט צו זיין ווייסער באָרד און וואָנצעס. זיינע אויגן האָבן געהאַט אַ שטיפערישן גלאַנץ. ער איז געווען זייער אַ שטרענגער רבי און זיין בינטל רימענע „לאָקשן״ זענען אָפט געפאַלן אויף די יונגע פלייצעס פון זיינע תלמידים. אָבער גלייכצייטיק איז ער געווען אַ תמימותדיקער און שמייכלדיקער ייד. אַזוי דאָס אָפט האָט זיך געדוכט אַז זיין שטרענגקייט און „סטראַשען״ זענען נאָר אַ שלייער פאַר אים... אַפילו יומים־נוראים, ווען ער איז געשטאַנען ביים עמוד, אַלץ שליח-ציבור, אין אַלטן שול, האָט זיך אַריינגעגנבעט אין זיין הייזעריק־קרייזלדיקער שטימע אַ מין שטיפערישקייט.

זיין חדר איז געווען אַריינגעקוועטשט דווקא צווישן צוויי קריסטישע הייזער. פון איין זייט סקידלאָווסקיס שטוב און פון צווייטן זייט, מיקוצקי׳ דעם סטאַ־ ראָסטעס שטוב, מיט זייערע זין די שיכורים. אָבער ר׳ שלום האָט נישט געלייגט קיין אַכט אויף דעם און ווייטער געקנעלט...

נאָך אַ שטרענגער רבי איז געווען ר׳ נחום־שמואל, ער האָט געוווינט אַנטקעגן ר׳ חיים דעם שמש, אויפן שול־הויף גאַס.

יאָרן שפּעטער, ווען די כוואַליעס פון דער מאָדערניזאַציע האָבן דערגרייכט ביז דעם קליין, פאַרוואָרפענעם שטעטעלע איוועניעץ, זענען אָנגעקומען מאָדערנע לערער, און ס׳זענען אויפגעשטאַנען מאָדערנע שולן, ווי די „תרבות״ און „חורב״ שולן.

ביה"ס תרבות באיוועניץ, קבלת־פנים לד"ר נייגר מווילנה, 1930
די תרבות שולע אין איוועניץ, אַ קבלת־פנים פאַר ד"ר נייגער פון ווילנה, 1930

איינער פון די לערער איז געווען חפץ, אַ יונגער, הויכער און דאַרער בעל־בית׳ל מיט ברילן, וועלכע האָבן צוגעגעבן אַ מין שטרענגקייט צו זיין יונגן פּנים. נאָך אַ לערער — גוזולטשאַני, אַ נידעריקער, מיט אַ גרויסן פּליך, אַ קלוגער, לעבעדיקער יונג, אויך מיט ברילן.

אַ לערערין, לילי שוסטער, פון ווילנע, אַ צניעותדיקע, ציכטיקע און אַ שטילע ווי אַ טויב.

און נאָך אַ לערערין — טובה, דווקא אַ רעדעוודיקע, ערנסטקייט און מילד־קייט זענען געווען ביי איר אויסגעמישט צוזאַמען. און נאָך לערערס, וועלכע איך געדענק נישט.

די חדרים האָבן זיך צוביסלעך צוגעמאַכט. די אַלטע מלמדים האָבן אויפ־געהערט צו קנעלן. זייער פּרנסה, וועלכע איז שטענדיק געווען בדוחק, איז איצט אָפּגעהאַקט געוואָרן, און זיי האָבן גענומען אַרויסקוקן אויף צדקה..

אין מיל געסל, נעבן אידל דעם גלעזער און טעמע די בעקערקע, האָט גע־וווינט ר׳ נחמיה. אייך ער האָט געהאַט אַ חדר. אָבער ער איז געווען מער לערער, ווי מלמד. ביי אים האָט מען געלערנט דקדוק, שרייבן און חשבון.

ר׳ נחמיה איז געווען אַן איידעלער און שטילער ייד. אַ בעל־תורה און משכיל. אַ ערלעכער און פילבאַרער מענטש. יעדע עוולה, יעדע אומגערעכטיקייט וועלכע האָט פּאַסירט הן אין דער ברייטער וועלט און הן אין שטעטל, האָט אים גע־ווייטיקט. נישט אַלע האָבן אים אָבער פאַרשטאַנען..

ווען כ׳בין אַלט געוואָרן 6 יאָר, האָט מיר מיין טאַטע אַריינגעגעבן צו לייבע שירקעס (לייבע ראַלניק) אין חדר. דער חדר איז געווען איפן מאַרק, ביי אברהם־איטשען, די שטוב מיט דער גלעזערנער וועראַנדע. פון דאָרטן איז דער חדר אַריבער אין מיל געסל. און שפּעטער איז ער אַריבער אין אַ אייגענער קליינער הילצערנער הייזל, אין שייעל דעם שערערס געסל.

11 זמנים, כמעט זעקס יאָר, בין איך אָפּגעווען ביי ר׳ לייבען אין חדר, ווייל מיין טאַטע האָט אין אים שטאַרק געגלויבט.

ר׳ לייב איז געווען אַ הויכער און ברייט פּלייציקער ייד, מיט אַ פּיינער, אונ־טערגעשאָרענער בערדל, און ציכטיק אָנגעטאָן. ער איז געווען מער לערער ווי מלמד. ביי אים האָבן זיך געלערנט אויך מיידלעך. מיט יאָרן שפּעטער, ווען ס׳האָט זיך געגרינדעט די „תרבות״ שולע, האָט מען אים ציגענומען אַהין אַלס לערער.

אין חדר ביי אים האָט ער זעלטן זיך געבייזערט אויף זיינע תלמידים, און קיינמאָל, חס־ושלום, נישט געשלאָגן.

ער איז געווען אַ גרויסער מטופּל מיט קינדער. פּרנסה איז געווען בצימצום, און ער האָט געלעבט אין דחקות. זיינע ברייטע, מאַנסבילישע פּלייצעס, האָבן זיך פון יאָר צו יאָר, אַלץ מער איינגעבויגן זיך, אונטערן שווערן יאָך פון פּרנסה.

אויסער דעם קנעלן, האָט ר׳ לייב געהאַלטן אין אַרענדע דעם פרוכט סאַד פון „מאָסקאָלעוושצינער״ הויף, וועלכער האָט בעלאַנגט צום פריץ — טוקאילע. דאָס איז געווען אַן הויכער, דיקער מאַן, אַ געלערנטער, און יידן פריינדלעכער, אַן אַלטער בחור, אַ אָפּשטאַם פון אַ פוילישער מיוחסדיקער משפחה.

אַט דער פריץ, טוקאילע, האָט געהאַט גרויס צוטרוי צו ר׳לייבן, און האָט נישט געוואָלט הערן פון פאַרדינגען דעם סאַד, צו אַנדערע. אַפילו זיינע בייזע הינט, האָבן געהאַט צוטרוי צו ר׳ לייבן און זיין משפחה, און געהאָלפן זיי היטן דעם סאַד.

און וואָס איז נישט געווען אין דעם סאַד? איידער די עפּל און באַרן זענען פאַרטיק געווען צום עסן, האָבן געררייטס און געצייגן צו זיך די רויטע וויינפערלעך, די גרינע, זאַפטיקע אַגרעסן, פלוימען און שליווקעס.

ווי נאָר די פרוכט פלעגט נעמען פאַרטיק ווערן, פלעגן ר׳ לייבס עלטערע קינדער אַריבער גיין אין סאַד, כדי היטן פון גנבים.

פאַר ראש־השנה, נאָכן ענדיקן דעם „זמן״, פלעגט לייבע שירקעס, קומען אויך אין סאַד, כדי העלפן היטן.

דאָס ריינע אויסגעשטערנטע הימל, דאָס שטילקייט אַרום, דער מחייהדיקער ריח פון גראָז און ווילדע בלומען, פלעגן אים פאַרוואַנדלען אין גאַר אַן אַנדער מענטש; זיינע פלייצעס פלעגן זיך אויסגלייכן, די אויגן פלעגן אויפשיינען און דאָס האַרץ פלעגט זיך אָנפילן מיט גוטע, שיינע האָפענונגען. מיט אַ גלויבן אין בעסערע טעג.

ס׳פלעגן אָנקומען די יום־טובים, אין פויערים מיט וועגענער פלעגן אָנפילן דעם סאַד; זיי פלעגן אָנלאָדן די וועגענער מיט עפּל און באַרן און עס אָוועקפירן אין שטעטל; אָנפילן מיט זיי ר׳ לייבס שפייכלער און בוידעם, אויך מיין מומע ריווע־ראַחעס בוידעם און שפייכלער, וועלכער איז געווען נעבן שול, און זייער זיסער ריח האָט אונדז געקיצלט און גערייצט, דווקא יום־כיפור, אין טאָג פון הייליקן תענית...

נאָך 11 „זמנים״, אין ר׳ לייבס חדר, האָט מיר דער טאַטע איבער־געפירט צו לייב־דוד דעם מלמד. זיין חדר איז געווען אויף מוכאָוויצער גאַס, ביי יאַשקע־חיה׳ס און שטיבל. אין שכנים מיט ישיע ריווע־מיכלעס שענק. אַט דעם יאַשקע־חיה׳ס, האָבן די פוילישע סאָלדאַטן, געכאַפּט אין די „פּישצוהעס״, ווו ער האָט אַרומגעזוכט זיין אַנטלאָפענע קיה, און אים דאָרט דערשאָסן.

נעבן חדר, הינטער די יידישע גערטנער, האָט אַדורכגעפלאָסן, ווי אַ בליש־טשענדיקער שלענגל, אַ שמאָל טייכל, וועלכעס האָט אַדורכגעפלאָסן אויך דעם קסיאָנדז „סענאַזוענץ״, און הינטערן ווייסן קלויסטער ביים מיל, אַריינגעפאַלן אין גרעסערן טייך — וולמה.

ר׳ לייב־דוד איז געווען פון די חשובע מלמדים, אַ רבי פאַר די עלטערע קינדער. אין טאַש פון זיין לאַנגער, גרויער קאַפּאָטע, האָט ער געטראָגן אַ קאַנטשיק, אָבער ער האָט זייער זעלטן אים גענוצט. אין אַלגעמיין פלעגט ער זיך בענוגענען מיט אַ קניפּ אין די ווייכע ערטער... אָבער זיין קניפּ איז געווען שאַרף און פלעגט אַרויסברענגען טרערן. מיר האָבן געהאַט גרויס ד״ך-ארץ פאַר אים, אָבער אויך מורא געהאַט. ער איז געווען אַ קלוגער ייד און אַ למדן. יעדן טאָג, צווישן מנחה און מעריב, פלעגט ער „זאָגן" אין שול, פאַר אַ עדה יידן — אַ פרק משניות. ער האָט געקענט יעדן טרוקענעם פסוק, אויפלעבן און פאַר־שטעלן אים מיט אַ שיינעם, הומאָר — פולן משל, אַזוי אַז אַלע פלעגן „לעקן פון אים די פינגער". אויך אין חדר, פלעגט ער מיט זיינע דערקלערונגען אונדז אַריינפירן אין אַ פאַרצויבערטער וועלט. אַפילו די גרויסע שטיפערס, ווי איטשקע לייזערס און יאָשקע, גיטע־פרומקעס, פלעגן זיצן שטיל, און צוהערן זיך מיט אויפמערקזאַמקייט, צום רבי׳ס ווערטער. ווי לעבעדיק און פאַרביק האָט ער דערציילט די געשיכטע מיט אליהו און די פאַלשע נביאים אויפן הר הכרמל. אָדער די נבואה וועגן דעם טאַל מיט די טרוקענע ביינער. און ווען ער האָט אונדז געלע־נט דעם קאַפּיטל „חזון ישעיהו" האָט זיך אונדז געדוכט דאָס מיר זעען פאַר אונדזערע אויגן דעם אייזל מיט די לאַנגע אויערן און דעם אָקס ביי זיין קאָרעטע.

עטלעכע יאָר שפּעטער, האָב איך שוין געלערנט ביי ר׳ יאָשע גרשונס בלויז גמרא. און נאָך שפּעטער האָב איך געהאַט דעם כבוד, און ר׳ משה מייזל האָט בלויז מיר אַליין, געלערנט גמרא.

משה מייזל איז געווען זייער אַ מיוחסדיקער בעל־הבית׳ל אין איוועניעץ. אַלמדן מופלג און אַ משכיל. אַ איידעלער און שטילער מענטש. די לעצטע יאָרן איז ער געווען דער מיוחסדיקער בעל־תפילה אין דער נייער שיל.

זיין סוף איז אָבער געווען זייער אַ טרויעריקער, ער איז דערמאָרדעט גע־וואָרן דורך די נאַצישע רוצחים...

אונדזערע מאַמעס

שווער איז געווען דער יאָך, וועלכן אונדזערע מאַמעס האָבן געטראָגן. שטיל, אָן טענות, האָבן זיי אים געשלעפּט.

אין די מערהייט הייזער, האָט מען קיין דינסטן נישט געהאַלטן. אַליין, מיט זייערע אייגענע הענט, האָבן זיי אַלץ געטאָן: געקאָכט און געבאַקן, געראַמט און געוואַשן. און אַליין אַפילו געשלעפּט וואַסער פון ברונעם.

די געזינדלעך זענען אָן אַן עין־הרע, געווען גרויסע; אַ סך קינדער, אַ סך מיילעכלעך. מ׳האָט געדאַרפט אַלעמען אָנקאָרמענען, אַלעמען אַרומוואַשן. אין

יעדע פרייע מינוט, געגנייט, געצירעוועט און געלאַטעט. אַ סך פון אונדזערע מאַ־מעס, האָבן צו דעם אַלעם, געהאָלפן שלעפּן דעם יאָך פון פּרנסה; נאָכן אָפּשטיין אַ לאַנגן טאָג אין קלייט, האָט מען צו־יקקומענדיק אַ היים, ווידער געאַרבעט, ביז שפּעט אין דער נאַכט!

זיי זענען געווען זייער צניעותדיקע, הן אין זייער אויפפירונג, און הן אין זייער קליידונג.

זייערע הערצער זענען געווען פול מיט רחמנות צו יעדן ליידנדן, פול מיט ליבע און אומבאַגרענעצטער איבערגעגעבנקייט, צו זייערע קינדער. פול מיט דרך־ארץ צום מאַן, און ווען אַ טיפער צער און ווייטיק, פלעגט דריקן אויפן האַרצן, און די ברוסט פלעגט זיך צעוועגן פון די שטיקענדע טרערן, פלעגט נאָר די קישן וויסן פון דעם, איינזאַפּנדיק דער מאַמעס טרערן, אין דער שטילקייט פון דער נאַכט.

פרייטיק פאַרנאַכט, שטייענדיק ביים ווייס־געדעקטן טיש, מיט דער שבת־דיקער טיכל אויפן קאָפּ, און בענטשנדיק די שבת ליכט, פלעגן זיך אין אונדזער־ע מאַמעס הערצער, צעבליען די שענסטע געפילן און כוונות, וועלכע, ווען זיי וואָלטן פאַרווירקלעכט געוואָרן, וואָלטן פאַרוואַנדלט אונדזער ערד, אין אַ גן־עדן.

ווען די מאַמע פלעגט זיך איבערבויגן איבערן וויגעלע, כדי פאַרוויגן איר קינד, פלעגט אַ ים מיט ליבע פאַרפלייצן איר האַרץ, און די שענסטע, זיסע געזאַנ־גען פלעגט זי דאַן זינגען. און ווען חס־וחלילה, איינער פון איר געזינד פלעגט קראַנק ווערן, און זי פלעגט אַריינפאַלן אין אָרון־קודש, כדי בעטן רחמים אויף איר קראַנקן, האָט זיך געדוכט דאָס די הימלען שפּאַלטן זיך פון איר געוויין, פון איר צער און ווייטיק.

אונדזערע מאַמעס, אונדזערע איוועגצער מאַמעס! די אייביקע, שטראַלנדע ליכט, וועלכע באַגלייט אונדז אין אונדזער לעבן!

אינדזערע גוטע, טייערע איוועגצער מאַמעס. ווי שרעקלעך און אימהדיק איז געווען אייער סוף! אין פּיין און יסורים, זענט איר אומגעקומען פון די טמאדיקע, נאַצישע רוצחים.

אונדזערע ווונדערבאַרע, גוטע מאַמעס! אייער זכר, און אונדזער בענקשאַפט נאָך אייך, וועלן אייביק בלייבן מיט אונדז!

דער גרינער באַרג, די „פּישצוהעס"

אין די זומערדיקע שבתים, נאָכן „וואַרעמס" מיטן טשאָלענט, לאָזן זיך די איוועגצער יידן, שפּאַצירן הינטערן שטאָט. צו דער נאַטור. עס שפּאַצירן עלטערע און יונגערע, מענער, פרויען און קינדער. מען גייט „כאַפּן" עטלעכע שעה „דאַטשע" אין כוואָיניק, אויפן גרינעם באַרג, דאָרט איז אויך דער „גובערנאַטאָרס"

סאַד און די „פּישצוהעס". זיי געפינען זיך הינטערן ווייסן קלויסטער. אַנדערע גייען הינטער מיקוצקעס שייער, אין הויף צום פּריץ, און זיין וואַלד.

אַ שבתדיקע רוהיקייט הערשט איבער אַלעם. דער פאַרשיכורנדער ריח פון פרישע, אָפּגעשניטענע היי, מישט זיך אויס מיטן ריח פון די פעלד בלימלעך. די גרינע גראָז, ווינקט און ציט צו זיך. מען וואַרפט אַראָפּ פון זיך די שבתדיקע רעקלעך, מען בינדט פאַנאַנדער די שניפּסן, און מיט צעשפּיליעטע קראַגנס, ציט מען זיך אויס אויפן גרינעם גראָז. אַ קיל ווינטעלע גלעט דעם פּנים, שפּילט זיך מיט די האָר, און שעפּטשעט עפּעס אין אויער. די אויגן בלאָנדזשען אַרום איבערן קלאָרן בלויען הימל, ביז זיי פאַרקלעפּן זיך אין אַ טיפן, געשמאַקן דרעמל, און אַלע דאגות און צרות ווערן פאַרגעסן.

פאַרליבטע פּאָרלעך דערווייטערן זיך הינטער די ביימער און קוסטעס, כדי באַשיצן זייער ליבע פון פרעמדע אויגן, אַפילו די קינדער, וועלכע שפּרינגען שטענדיק אַרום, אַפילו זיי ווערן באַהערשט פון דער אַרומיקער רוהיקייט, זיי שרייען נישט און טומלען נישט.

שבתדיקע יידן פון איוועניעץ. יידן וועלכע האָבן געלעכצט נאָך אַ ביסעלע רו און נחת. אויף „דאַטשעס" זענען זיי קיינמאָל נישט געפאָרן. זיי האָבן זיך באַנוגנט מיט די פּאָר שעה פון דער שבתדיקער רו, אויף די איווענצער גרינע לאָנקעס...

*

פּלוצלינג זענען אָט די שיינע, גרינע פעלדער און וועלדער אונדז פרעמד געוואָרן, אַ ציטער וואַרפן זיי איצט אָן אויף אונדז, זייער ערד איז אָנגעזאַפּט געוואָרן מיט יידיש בלוט. דאָרט, אין די „פּישצוהעס", זענען באַגראָבן געוואָרן לעבעדיקערהייט, זעקס הונדערט יידישע קינדער. פּיצלעך קינדער, אומשולדיקע, ריינע נשמות. אַ אימהדיקער סוף צו אונדזער שבתדיקן רו־פּלאַץ!

אָ! גרינער באַרג, כוואיניק, גובערנאַטאָרס סאָד און די פּישצוהעס! אל טל ואל מטר עליכם! אין אייביקער וויסטעניש זאָלט איר בלייבן! כדי דערמאָנען די מענטשן, די גרוילעכע מעשים, וועלכע אייער ערד האָט פאַרדעקט!

„ילדי ציון"

נישט לאַנג פאַר דער ערשטער וועלט מלחמה, איז מיט אַ מאָל, ווי פון זיך אַליין, אויפגעשטאַנען אין איוועניעץ אַ קינדער אָרגאַניזאַציע, וועלכע האָט זיך אַ נאָמען געגעבן — „ילדי ציון". ס'רעדט זיך נאָר אַזוי — מיט אַ מאָל — דעם געדאַנק און דעם שטויס צו דעם, האָט געגעבן די ציוניסטישע אָרגאַניזאַציע פון די דערוואַקסענע. וועלכע האָט געהאַט אַ גרויסן איינפלוס אויף די יידן אין שטעטל. די קינדער, יינגלעך און מיידלעך, פון 8—15 יאָר אַלט, האָבן זיך „אָנגעשטעקט" פון די גרויסע, און געגרינדעט די „ילדי ציון".

ר׳ לייבע סלאָוועס (מאָרדוכאָוויטש) דער בעקער, האָט זיי געגעבן אַ צימער, אויף דער שאַלקע, ביי זיך אין שטוב, און דאָרט פלעגן זיי זיך צונויפקלייבן.

אמת, די ציוניסטישע אָרגאַניזאַציע, איז אויך אין דער צאַרישער רוסלאַנד, געווען אומלעגאַל. אָבער מען האָט געמעגט לערנען, לייענען און ריידן עברית. אויך האָט מען געמעגט פאָרן קיין ארץ-ישראל.

מיר האָבן נישט געהאַט קיין פּראָגראַם, אַפילו די דערוואַקסענע האָבן נישט געוווסט ווי צו אָרגאַניזירן זייער אַרבעט. דער איינציקער צוזאַמענבונד איז געווען מיט די ציוניסטן אין מינסק, וועלכע איז געלעגן 60 ק״מ פון איוועניעץ. די איינציקע קאָמוניקאַציע מיט דער גרויסער שטאָט, איז געווען מיט א פערד און וואָגן, און דאָס פאָרן קיין מינסק, אַהין און צוריק, האָט געדויערט דריי מעת־לעת.

האָבן די ציוניסטן אין איוועניעץ געטאָן דאָס וואָס דער אייגענער שכל האָט זיי דיקטירט. קיין אויסגעטראָטענע וועגן זענען נאָך נישט געווען, און דער דראַנג צו טאָן עפּעס פאַר ארץ־ישראל, איז געווען שטאַרק.

דאָס זעלבע איז ׳געווען מיט די „ילדי ציון״. אייגענע אויפטוען, אייגענע איינפאַלן, דער עיקר איז געווען צו שטילן דעם דורשט פון די יונגע נשמות.

מען האָט געשאַפן אַ קליינע ביבליאָטעק פון ביכער, וועלכע יעדער איינער האָט געבראַכט פון זיין היים.

ארץ־ישראל איז געווען איינגעוואָרצלט אין די יונגע הערצער, אָבער ווען מאָטע העשלס (מרדכי זילבער), דער ערשטער חלוץ פון איוועניעץ, איז אָפּגע־פאָרן קיין ארץ־ישראל (איצט לעבט ער אין כפר מל״ל), האָט עס זייער משפיע געווען אויף די קינדער, אין מיר האָבן גענומען חלומען וועגן פאָרן קיין ארץ־ישראל.

לייבע סלאָוועס האָט זיי געגעבן דעם צימער אומזיסט. ער האָט הנאה גע־האָט צוצוקוקן זיך ווי די קינדער קלייבן זיך צונויף, לייענען ,שמועסן אָדער זינגען, און לויפן נישט אַרום פוסט און פּאַס, אין די גאַסן. זיין זון חיים איז געווען איינער פון די הויפּט טוער פון די „ילדי ציון״.

לייבע סלאָוועס איז געווען אַ גוטמוטיקער ייד מיט אַ גרויסער מאָס פון חכמה, און פאַרשטאַנען זיך גוט אין די „שוואַרצע״ פינטעלעך. דעריבער האָט ער זיך גוטמוטיק באַצויגן אויך צו אונדז, די „ילדי ציון״. כאָטש נישט איינמאָל האָבן מיר זיך געדרייט אונטער זיינע פיס, גערוישט און געטומלט.

איינער פון די אַקטיווסטע פון צווישן אונדז, איז געווען אייזיק סיראָטקין, ער איז געווען פול מיט ענערגיע, און געווירקט אויף אונדז מיט זיין התלהבות. מיר האָבן געגרייט פאָרשטעלונגען, געליינט צוזאַמען און געלערנט עברית.

אַ גרויסער כבוד איז געווען פאַר אונדז, ווען די דערוואַקסענע ציוניסטן פון איוועניעץ, ווי מיכל רובינשטיין, מיין ברודער שלום זאַק א. א. פלעגן אונדז

באַזוכן און שמועסן מיט אונדז. מיר פלעגן זיצן שטיל און צוהערן זיך צו זייערע רייד, און פילן זיך זייער חשוב אין דעם מאָמענט.

ליידער איז אָט די קינדער אָרגאַניזאַציע צושטערט געוואָרן אין מיטן פאַנאַנ־דערבליען זיך; אין דער צורודערונג פון דער ערשטער וועלט מלחמה מיט אירע צרות און נאָכפאָלגונגען, ווי די קאַמ׳ניסטישע איבערקערעניש אין רוסלאַנד, דאָס אָנקומען פון די דייטשן אין יאָר 1917, די פוילן א. א. וו. און ס׳איז נישט געווען מער קיין פּלאַץ פאַר קינדערשער טעטיקייט. די „ילדי ציון״ האָבן אויפ־געערט צו עקזיסטירן.

פאַר דער קורצער צייט פון זייער זיין, האָבן זיי אָבער באַוויזן ווי שטאַ־ק איז געווען אין איוועניעץ דער דראַנג און דורשט נאָך אַ שענערע, פרייערע און בעסערע וועלט!

פעילי „תרבות״ באיבניץ, 1927 „תרבות״ טוער אין איוועני , 1927

מען שפּילט טעאַטער

דאָס שטעטל איז מיט אַ מאָל אויפגעלעבט געוואָרן: חנוכה אין אָוונט גיט מען אַ פאָרשטעלונג.

שוין צוויי חדשים ווי מען מאַכט ביי זעליק טשערנין אין שטוב „רעפּעטי־ציעס״. מען שטעלט יעקב גאָרדינס אַ פּיעסע: דער יידישער קעניג ליר״. דער הויפּט אַרטיסט איז נאַטירלעך — זעליק טשערנין אַליין.

וואַרעם איז ביי זעליק טשערנין אין זיין הינטער שטיבל. אין דרויסן איז אַ „זאַווערוכע״. דער ווינט טראָגט אָן הויכע קופּעס שניי נעבן די הייזער. דער פראָסט האָט פאַרדעקט די שויבן מיט הערלעכע בלומען. אין מיטן צימער שטייט אַ קיילעכדיקער טיש באַדעקט מיט אַ שבתדיקן טישטיך און אויף דעם שטייט דער נאַפט לאָמפּ. דאָס פייערל הינטער דער קיילעכדיקער גלאָז טוט זיך אַ צאַפּל, פון צייט צו צייט, פונקט ווי עס וואָלט זיך גערייצט מיט דער „מעטשעליצע״ אין דרויסן: — אהא, צו מיר וועסטו נישט צוקומען, מיר וועסטו נישט פאַרלעשן. וואַרעם איז אין שטיבל. זעליק טשערנין האַנדלט דאָך מיט ברען־האָלץ. אויפן הויף ביי אים, אונטער דער „פּאוועטקע״ ליגט האָלץ, אָנגעגרייט אויפן גאַנצן ווינטער. איז טאַקע די קאַכלענע אייוועלע גוט אָנגעהייצט, און די וואַרעמקייט גלעט און צערטעלט.

צוביסלעכווייס קלייבן זיך צונויף די „אַרטיסטן״. אָט איז געקומען וויכנע חייקין מיט איר חתן יוסף פרידלאַנד. זי איז אַ בלאָנדע און שיינע מיידל. זי זינגט זייער שיין, ממש ווי אַ אָפּערע זינגערין. זי שפּילט אַלע מאָל די הויפּט ראָלן. אויך איז שוין געקומען ציפּקע ראַדאַשקאַווסקי, דן דעם שניידערס טאָכטער, אַ פיינע מיידל מיט אַרטיסטישע פייאיקייטן. עס זענען שוין דאָ יאַנקעלע שיינעס, יודל דער וואָלאָזשינער, אַרעלע וויינשטיין און חיים מאסלאָוואַטי — די צוויי סופלאָרן. אויך מאָשקע גאָטליבס איז דאָ. דער עצם צונויפקלייבן זיך צוזאַמען ברענגט פרייד אין שאַפט אַ געהויבענע שטימונג. אויך הירשל זאַק דער הומאָריסט איז דאָ.

אָפטמאָל קלייבט מען זיך צונויף ביי טייבע כץ אין הינטער שטיבל, ביי איר טאַטן ר׳ לייזער, אויף קאַידאַנאָווער גאַס. אין דעם שטיבל וווינט טייבעס שוועסטער, איטקע מיט איר מאַן איטשע־וועלוול שנעפּער, אַ פיינער יונגערמאַן, נאָר וואָס חתונה געהאַט. אין שטיבל ביי זיי איז ריין, ציכטיק, און ווייסע גאַרדינען באַפּוצן די פענצטער. זי נעמט אונדז אויף זייער ווילּיק, חאָטש זי, איטקע, איז זייער מקפּיד אויף ריינקייט.

די פאָרשטעלונג קומט פאָר ביי משה עלקינד אין דער הילצערנער סטאָדאָלע. לעצטנס אָבער האָט מען געגומען פאָרשטעלן אין דעם פּוילישן „זעלנער קלוב״. „דאָם זשאָלניעזשאַ״. זעליק טשערנין און מאָשקע גאָטליבס האָבן עס דערוויזן, און דאָרט איז פיל אָנגענעמער און באַקוועמער ווי אין דער סטאָדאָלע.

זעליקס מאַמע די אַלטע, קען נישט פאַרטראָגן וואָס איר זון פאַרנעמט זיך מיט נאַרישקייטן, און פטר׳ט זיין צייט אויף פּוסטע זאַכן. — „זאָל ער בעסער זיך אויסזוכן אַ כלה און חתונה האָבן״ — טענהט זי.

אין אָוונט פון דער פאָרשטעלונג, שטייען ביי דער קאָסע פיל מענטשן און מען כאַפּט ממש די בילעטן. די ערשטע צו אַלע פאָרשטעלונגען זענען לייזער שיף מיט זיין משפּחה; דאָס ווייב, די טעכטער און דער עיקר, זיינע צוויי זין,

אשר און איטשקע, העלדישע בחורים. דער זאַל איז פול. דער גלאָק קלינגט שוין. מען האָט זיך אַפילו שטאַרק פאַרשפּעטיקט מיטן אָנפאַנג, אויף אַ גאַנצע שעה כמעט, אָבער דער עולם כעסט נישט און מען וואַרט מיט געדולד דער פאָרהאַנג זאָל זיך אויפהויבן. און אָט מיט אַ שטאַרקן סקריפּ, רירט זיך דער פאָרהאַנג און הויבט זיך לאַנגזאַם אויף. אָבער דער עולם קען זיך נישט איינשטילן, עס רוישט און עס טומלט זיך אין זאַל און די אַרטיסטן שטייען אויף דער בינע און וואַרטן ביז דער קהל וועט זיך באַרואיקן. „ש... ש... ש... הערט זיך פון אַלע זייטן, ביז מען שטילט זיך איין...

די פאָרשטעלונג ענדיקט זיך שפּעט אין דער נאַכט. דער עולם צעגייט זיך אין אַ געהייבענער שטימונג, און אַ סך טעג נאָכדעם, רעדט דאָס גאַנצע שטעטל וועגן דער פאָרשטעלונג. מען רעדט און מען באַרעדט, אָבער אַלץ אין אַ גוטן מוט.

די ביבליאָטעק

ס'איז שוין אָוונט. איך גיי „עפּענען" די ביבליאָטעק, זי געפינט זיך אין דער „תרבות" שולע, אויפן שול־הויף גאַס; ביי דינקע סיראָטקין אין שטוב. כ'קום שטענדיק פאַר דער עפענונגס צייט, און שטענדיק געפין איך שוין דאָרט אַ סך מענטשן.

חיים וואַבער, דער שוסטער, איז איינער פון די כלל טוער אין ביבליאָטעק. ער קומט דער ערשטער און פאַרלאָזט דער לעצטער. ער האָט ליב צו זיצן נעבן די ביכער, זיין דאַרער געזיכט צעשטראַלט זיך דאַן, און זיינע אויגן צעגלאַנצן זיך מיט אַ אינערלעכער ליכט. מיט זיין האָרעפּאַשנער, מאָזאָלעדיקער האַנט רירט ער אָן דאָס בוך מיט אַ צערטלעכקייט, ווי ער וואָלט אָנגערירט אַ געליבטעס קינד. נאָכן לאַנגן טאָג פון פאַרריכטן שיך, זיצט ער און לייענט ביז טיף אין דער נאַכט. אַזוי זיצט ער נעבן די צעעפּנטע ביכער שאַפעס און עצהט יעדן וואָס צו נעמען. — אָ, דאָס איז זייער אַ אינטערעסאַנטער בוך... דאָס איז גאָלד און זילבער".

דער עולם לייענט זייער אַ סך. יונג און אַלט. עס פאַרפעלן שוין ביכער צום פאַרטיילן. מען שלינגט פּשוט די ביכער. שיקט מען אָפּט באַשטעלונגען אין די ביכער פאַרלאַגן, קיין וואַרשע און ווילנע. געלט אויף דעם קריגט מען שוין; מען לייגט זיך צונויף, יעדער איינער גיט אויף דעם אַפילו זיינע לעצטע פאַר זלאָטעס.

די גרעסטע „שלינגער" פון ביכער זענען געווען: יוחנן בת־שבעס, אברהם פרידלאַנד, מנשקע ראַבינאָוויטשעס צוויי טעכטער, מנוחה און מלכה, און פּייווע קוזניעץ, דער שטעפּער. מען האָט געלייענט אַממערסטן יידיש, אָבער אויך העברעאיש. עס זענען געווען אויך ספּעציעלע „פיינשמעקערס" אין לייענען; מען וויל נישט סתם אַ ביכל, נאָר עפּעס מיט אַ געדאַנק. איינער פון זיי איז לייבע גאָלדעס, אַ ייד וואָס זוכט שטענדיק אַן אינהאַלט אין בוך. אויך איזיק דעם רב'ס איז געווען אַ גרויסער מבין אויף ביכער.

דורך איוועניעץ איז געפלאָסן אַ קליינער טייך, וואָלמה, דער בריק מיט זיינע „זאַסטאַווקעס" האָט רעגולירט דעם פלוס פון די וואַסערן, און אַזוי אַרום האָט זיך ביים מיל, געשאַפן אַ ברייטער און טיפער טייך, אירע וואַסער פלעגן דערגיין ביז די הייזער פון מיל־גאַס און פון צווייטן זייט בריק — ביז דער קוזניע פון יאָשע דעם מאַקאָשיצער. מיט יאָרן צוריק, האָט דער איוועניעצער פריץ, דראַ־גוּצעווו, אויסגעבויט ביים בריק, אַ מיל, נאָכדעם איז די מיל אַריבער צום פריץ, זאַנאַזשינסקי. די אינהאַבערס האָבן זך געביטן, אָבער די אַרענדאַטאָרס פון מיל זענען שטענדיק געווען יידן.

דער לעצטער אַרענדאַטאָר איז געווען, אלתר קראַוויץ.

אַרום איוועניעץ זענען געווען אַ סך טייכלעך, און אויך אויף זיי זענען אויסגעבויט געווען מילן. זייערע אַרענדאַטאָרן זענען געווען יידן: ר׳ שלמה דער פאַדניעווישער. ר׳ שלמה דער פערעלעסיאַנקער, ר׳ מיכל דער נאַבאַראָוושצינער, שרה די כאַטאַווער, ר׳ בנימין דער רודניער, שלמה דער קישעליער, יאָשקע דער באָראַקער, דער וואשישקער, ר׳ דוד דער באַרוויקאָווּשצינער, און שפעטער; ר׳ אלתר קראַוויץ און יוסף באדער און אַנדערע.

אויסער די מילנער, זענען געווען יידישע סמאָליאַרניקעס, וועלכע פלעגן אַרענדירן די סמאָליאַרניעס, ווו פון די וואָרצלען פון די ביימער, פלעגט מען אויסאַרבעטן טערפּענטין און סמאָלע. (ווי די משפחה פאַרעצקי).

אויך האָבן יידן אַרענדירט ביי די פריצים, די מילך־פאַקטן. (דער בריגאַ־טאָווער פאַקטער, דער אַנטאָנאָווער, און אַנדערע).

אַזוי אַרום זענען יידן געווען צושפּרייט אין די גוישע דערפער, און וועלדער. אין שטאָט פלעגן זיי נישט אָפט קומען, און דעריבער געווען ווי אָפּגעריסן פון יידישן לעבן. (אויף די ימים־נוראים, פלעגן אַלע ישובניקעס קומען אין שטאָט, כדי זיין צווישן יידן). דעריבער פלעגן זיי אויפנעמען מיט שמחה, יעדן דורכ־פאָרנדען, אָדער דורכגייענדן ייד. מעג ער זיין אַ סוחר, אָדער אַ קבצן. שטענדיק איז ביים ישובניק געווען אַ פלאַץ צום שלאָפן, און אויך וואָס צום עסן.

די גאַנצע משפחה פלעגט זיך צוזאַמענקלייבן אַרום דעם אורח, און שלינגען מיט דאָרשט זיין יעדן וואָרט. מען וואָלט געוועדט און געשמועסט נאָך און נאָך. אָבער דער אורח איז שוין מיד, און זיינע אויגן מאַכן זיך אים צו. גרייט מען אים צו אַ באַקוועמען געלעגער, און מען צוגייט זיך שלאָפן.

אַמנאָענטסטן צו איוועניעץ, איז געווען די מיל פון שלמה דעם פערעליעסאַנ־קער. בסך־הכל, אַ פּאָר וויאָרסט פון שטעטל. מען דאַרף נאָר דורכגיין מוכאָוויצער גאָס, ביז הינטער דעם רויטן קלויסטער, אַדורך גיין די זאַמדיקע בערגלעך, אַדורכ־שניידן די „פישצועס", ווו די שטעטלדיקע קיה, פלעגן זיך פיטערן אויף די גרינע

גראָז, מען גייט אַדורך דעם סאָסנאָוון וואַלד, און עס ענטפּלעקט זיך ר׳ שלמהס שטוב און מיל.

ר׳ שלמה, מיט דער לאַנגער, ווייסער באָרד, אָן דער קאַפּאָטע, מיט די ציצית איו דרויסן, שטייט אויפן גאַניק פון מיל און רעדט מיט אַ קריסט. עס איז אַזוי רוהיק און שטיל אַרום, דאָס עס זעט אויס ווי פאַרכישופט; די בלויקייט פון הימל שפּיגלט זיך אָפּ אין די קלאָרע וואַסער פון טייך. די הויכע סאָסנאָווע ביימער אין דעם געדיכטן וואַלד, טוען זיך נישט באַוועגן, ווי זיי וואָלטן זיך צוגעהערט צו עפּעס. די טונקעלע געדיכטעניש פון וואַלד, רינגלען אַרום די מיל דעם קליי־נעם, דעם בריקל, די הייזל און דעם טייכל. די הויכע ביימער, ווי גיבורים מיט „קוטשמעס" אויף די קעפּ, שטייען אויף דער וואַך, און היטל אָפּ ר׳ שלמה׳ן מיט זיין האָב און גוטס, פון בייזע אויגן...

די פּויערן פון די אַרומיקע דערפער ווי: קורדוני, קאָזאַרעז, חאמיץ און אַנדערע, האָבן גרויס דרך-ארץ פאַר ר׳ שלמה׳ן, וועלכער לעבט צווישן זיי, לאַנגע יאָרן. זיי ווייסן אַז ער זאָגט אַ וואָרט, איז עס הייליק. זיי קומען צו אים אָן עצה האַלטן, ער איז דאָך אַ „קלוגער זשיד". זיי קומען צו אים אַראָפּרעדן פון האַרצן זייערע דאגות. ער נעמט דעם פּויער אין אַ זייט, אויפן גרינעם גראָז, אָדער אין מיל, און זעצט זיך מיט אים אַנידער אויף אַ „קופּע" זעק מיט תבואה, אָדער ער פירט אים אַריין צו זיך אינשטוב, און זעצט זיך מיט אים ביים טיש, און רעדט מיט אים אויף זיין פּשוטער, ווייס־רוסישער שפּראַך, ער באַ־והיקט אים און גיט אים אַ פּאַסנדע עצה. ער פאַרמיטלט און מאַכט שלום צווישן די פּויערן. זייער אָפט פלעגט ער אויסהעלפן אָרעמע קריסטן מיט מעל און תבואה צום זייען.

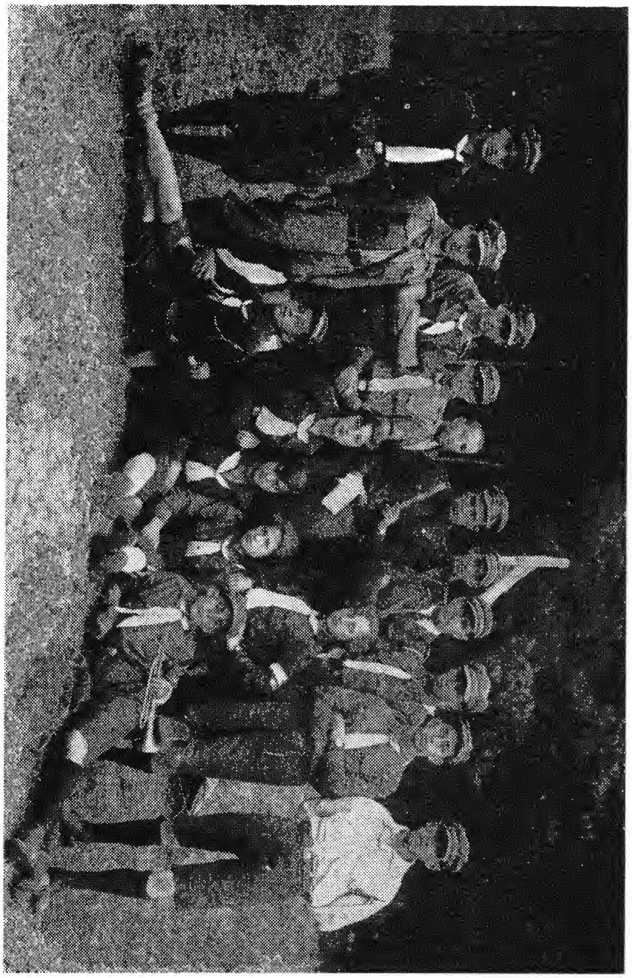
אין די קריסטישע חג׳עס פלעגן אָפט זיך צונויפקלייבן ביי אים אין שטוב, די יונגוואַרג פון די אַרומיקע דערפער, און פאַרברענגען מיט אים אין געשפּרעכן. אָפט פלעגט ווער פון די שקצים ברענגען אַ האַרמאָשקע, און ס׳פלעגט ווערן „פריילעך" אין שטוב, ביז דער טומל פלעגט דערעסן ווערן ר׳ שלמה׳ס ווייב, זי פלעגט זיך צעשרייען, און אַרויסטרייבן זיי פון שטוב. און זיי, די געזונטע שקצים, פלעגן זיך דערשרעקן פאַר דער אַלטער יידענע, און אַנטלויפן... ביז דעם קומענידקן זונטיק.

באַרוויקאָוושצינער אַרענדאַטאָרס

דער דאָרף איז געלעגן צווישן גרויסע סאָסנאָווע וועלדער, 7 ק״מ פון איווע־ניעץ. פאַרביי אים האָט געפלאָסן אַ גרויסער טייך, דער איסלאַטש, אויף וועלכן ס׳איז געשטאַנען אַ וואַסער־מיל.

זומער פלעגן אַהין קומען יידישע „דאַטשניקעס". זיי פלעגן דינגען צימערן ביי די דאָרטיקע קריסטן, און פאַרברענגען דאָרט דעם זומער.

דער וואַלד און די מיל האָבן באַלאַנגט צום גראַף טישקעוויטש. (אין יאָר 1939, ווען די סאָוויעטן זענען אָנגעקומען אין אונדזער געגנט, האָבן זיי אַרעס־טירט דעם גראַף מיט זיין זון, און געהאַלטן זיי אַ לאַנגע צייט אין וואָלאָזשינער טורמע. זייער סוף איז אומבאַוווּסט).

מושבת קיץ של בית״ר בברוויקובשצינה, 1928
אַ זומער־קאָלאָניע פון בית״ר אין באַרוויקאָווּשצינע, 1928

אין סוף פון 19טן יאָר הונדערט אין אָנפאַנג 20טן, איז דער אַרענדאַטאָר פון מיל געווען אורי דער באַרוויקאָווּשצינער, אַ מחותן פון ר׳ ישראל סלָבטר. אורי, איז געווען אַ קלוגער ייד און אַ משכיל. אַלע זיינע קינדער זענען געווען הויך געבילדעט. צוויי טעכטער זיינע, זענען געווען פון די ערשטע, וועלכע זענען געפאָרן קיין ארץ־ישראל.

ווען אורי האָט פאַרלאָזט בארוויקאוושצינע. (ער איז אַוועקגעפאָרן מיט זיין משפחה, קיין רוסלאַנד), איז אויף זיין פּלאַץ געקומען ר׳ דוד ראַגאָווין.

אי זיענער צייט האָבן אין דאָרף געלעבט 10 יידישע משפחות, זיי האָבן געהאַט אַפילו אַ אייגענעם שוחט, דעם „רבי״, וועלכער איז געווען אַ ייד אַ משכּיל. די קינדער פון די אַרומיקע ישובניקעס ,האָבן געלערנט ביים „רבי״, אויך דאָרט געגעסן און גענעכטיקט. בלויז אויף שבת, פלעגן זיי פאָרן צו זייערע עלטערן. דעם רבי׳ס זון פייוול, האָט חתונה געהאַט אין ווילנע, און נאָכן רבי׳ס טויט, אַריבערגענומען צו זיך, זיין מוטער, שרה׳קען. זיי אַלע זענען אומגעקומען אין ווילנער געטאָ.

אין דער גרויסער צורודערונג פון די רעוואָלוציע צייטן, איז ר׳ דוד ראַגאָווין דערמאָרדעט געוואָרן, זיין קערפּער האָט מען געפונען אין וואַלד, נישט ווייט פון דאָרף. דאָס איז געשען אין יאָר 1919.

אַ קורצע צייט שפּעטער איז אויך אָפּגעברענט געוואָרן די מיל.

דאָס אָפּגעברענטע מיל, האָט פון גראַף אָפּגעקויפט אַ קריסט, בראַזאָווסקי, וועלכער איז צוריקגעקומען פון אַמעריקע.

אַ נייער אַרענדאַטאָר האָט גענומען אין אַרענדע דאָס אָפּגעברענטע מיל. זיין נאָמען איז געווען — אַלתר קראַוויץ. אַלתר איז אָבער נישט געווען קיין מומחה, דעריבער האָט ער גענומען אַ שותף, וועלכער איז נאָר וואָס געקומען פון רוסלאַנד. דער שותף איז געווען יוסף באַדער.

ער האָט אין רוסלאַנד (נעבן אוזדע) איבערגעלאָזן אַ גרויס פאַרמעגן, אַ פאַראַווע מיל, און אויך די משפחה, און איז אַריבער קיין פּוילן, בלויז מיט דער עלטסטער טאָכטער, מאַטלע.

די בארוויקאוושצינער קריסטן, וועלכע זענען געווען זייער פאַראינטערעסירט אין צוריקבויען די אָפּגעברענטע מיל, האָבן געקראָגן צוטרוי צום נייעם אַרענדאַטאָר, זיי האָבן זיך צונויפגערעדט, און געליען אים — אָן פּראָצענט — געלט, כדי ער זאָל קענען קויפן בוי-מאַטעריאַל, און אויך צו באַצאָלן די אַרבעטער.

אין אַ קורצער צייט איז אויפגעבויט געוואָרן אַ מאָדערנע מיל; אַנשטאָט די גרויסע וואַסער רעדער, איז איינגעריכטעט געוואָרן אַ מאָדערנע וואַסער טורבינע. ביים מיל איז אויפגעריכט געוואָרן אַ טאַרטאַק, און אויך אַ „וואַליוש״ (אַ איינריכטונג צום אויספּערטיקן די וואָלענע שטאָפן, וועלכע די קריסטן פלעגן אַליין וועבן).

אין מיל האָבן געאַרבעט 5 קריסטלעכע מילנער, און אויך אַ יידישער אָנגעשטעלטער; יוסף פרידלאַנד, פון איוועניעץ

יוסף באַדער האָט אַראָפּגעבראַכט זיין משפחה; דאָס ווייב, גוטע, און 3 טעכטער; רבקה, זינה, און לאה. אָבער זיין עלטערע טאָכטער, מאַטלע, האָט זיך

צוריקגעקערט קיין רוסלאַנד, כדי צו ענדיקן דאָס לערנען, זינע, איז יונגערהייט געשטאָרבן, רבקה און לאה זענען געקומען קיין ארץ־ישראל, ווו לאה איז געשטאָרבן, איבערלאָזנדיק 2 פיצלעך קינדער.

השומר הצעיר באיבניץ, במושבת חורף בבריביקובשצינה, 1931
השומר הצעיר פון איוועניץ אין אַ ווינטער קאָלאָניע אין בארוויקאוושצינע, 1931

אַלתר קראַוויץ איז געווען אַ פשוטער, אָבער ערלעכער ייד, אָן חכמות, און אַ וואָרט ביי אים, איז געווען אַ וואָרט.

אין יאָר 1926, האָט ער חתונה געמאַכט זיין טאָכטער, באַשקע.

עס זענען אָנגעפאָרן אַ סך געסט. אויך אַ סך איווענצער יוגנט זענען געקומען

אויף דער חתונה. מען האָט געטאַנצט און געזונגען די גאַנצע נאַכט. ערשט ווען ס'האָט גענומען טאָגן, האָבן די געסט זיך גענומען צופאָרן.

דער „טשוואָק" פון אָוונט איז געווען וויכנע פרידלאַנד, וועלכע האָט באַצויבערט די געסט מיט איר זינגען.

די אָרטיקע קריסטן, האָבן זיך צונויפגעקליבן ביי אַלתרס שטוב און מיט אָפענע מיילער זיך צוגעקוקט צו דער יידישער חתונה, וועלכע זיי האָבן געזען צום ערשטן מאָל. אויך זיי האָט אַלתר נישט פאַרגעסן; ער האָט אַרויסגעטראָגן, און זיי מכבד געווען מיט לעקאַך און בראָנפן.

אין יענער צייט, האָבן אין דאָרף געלעבט 5 יידישע משפחות. איינע פון זיי איז געווען פייגע, מיט איר מאַן, מאָטע דעם משוגענעם. (ער איז געווען אַ קוזין פון דוד ראָגאָוו). פייגע האָט געצויגן איר פרנסה, פון די פויערן, וועלכע פלעגן קומען אין מיל; זיי פלעגן ביי איר טרינקען טיי, עסן אַ הערינג און קויפן טאַבאַק.

אין דאָרף פלעגן איינשטיין יידישע וואַלד סוחרים און וואַלד ספּעציאַליסטן; „שאַפּאַרעס" און „בראַקערס". די אויסגעהאַקטע ביימער, פלעגן די פויערן פירן דעם גאַנצן ווינטער, צום ברעג פון טייך. נאָך פסח, ווען דער שניי פלעגט צוגיין, און דער טייך איז אַריין אין אירע ברעגן, פלעגט מען דאָס געהילץ שיקן מיטן וואַסער, ביזן טייך ניעמאַן; און פון דאָרט קיין אויסלאַנד.

אין יאָר 1932, נאָכן טויט פון יוסף באַדער, האָט זיין חלק איבערגענומען ר' שלמה בערמאַן, וועלכער איז באַקאַנט געווען מיטן נאָמען — ר' שלמה דער קישעליער. ער איז געווען אַ שטילער און האַרציקער מענטש. ער האָט נישט ליב געהאַט אַ סך צו רעדן, אָבער יעדער וואָרט וואָס ער האָט געזאָגט, איז געווען וואָגיק און צו דער זאַך.

די גרויסע שטייערן און דער אַנטיסעמיטיזם, וועלכער האָט זיך צעבליט דאַן, האָבן געצווונגען די לעצטע 2 יידישע משפחות, צו פאַרלאָזן אין יאָר 1936 דעם דאָרף.

ר' שלמה דער קישעליער האָט געלעבט זיינע לעצטע יאָרן מיט זיין זון, מוליע בערמאַן, (דער סמאָליאַרניק פון יאַצקאָווע. 10 ק"מ פון איוועניעץ) וועלכער איז געפאַלן אַלץ פאַרטיזאַן, קעמפנדיק קעגן די נאַציס. ר' שלמה איז געשטאָרבן אין יאָר 1939, און איז געקומען צו קבורה אין איוועניעץ.

זיין טאָכטער, סימה, איז עולה געווען אין יאָר 1936.

אלתר קראַוויץ איז געשטאָרבן אין יאָר 1934. זיין זון לייבל, וועלכער איז געווען אַ שותף צום איוועניצער מיל, איז אומגעקומען מיט זיין משפחה, אין איוועניצער געטאָ.

אַזוי האָט זיך פאַרענדיקט די סדרה פון יידישע מילנער און ישובניקעס, אין בארוויקאָוושטשיזנע...

יאַשקע דער באַראַקער

יאַשקע איז געווען אַ „ישובניק״. אַן אַלטער בחור. אַ געזונטער, פעסטגע־בויעטער מאַן. שטענדיק פריילעך, גוטמוטיק, און שטענדיק גרייט יעדן צו העלפן.

זיין חיונע האָט ער געצויגן פון זיינע ערד, וועלכע ער האָט אַליין באַארבעט. ער איז געווען אין זייער גוטע באַציהונגען מיט די אַרומיקע פויערים, וועלכע האָבן אים געהאַלטן פאַר אַ אייגענעם מענטשן. זיי פלעגן זיך באַראַטן מיט אים, און אָננעמען זיינע עצות.

יאַשקע האָט געלעבט אין אַ קליין הילצערנער הויז, וועלכע איז געשטאַנען אין אַ געדיכטן וואַלד, ביים פערשייער טראַקט, וועלכער האָט אַדורכגעשניטן דעם וואַלד.

נישט ווייט פון זיין שטוב איז געווען אַ קליינער זומפּ, מיט אַ הילצערנעם בריקל איבער אים. און אָט אַרום דעם זומפּ, האָבן זיך געשאַפן אַ סך לעגענדעס.

די אָרטיקע קריסטן האָבן געגלייבט אַז דאָרט געפינען זיך שדים און לצים, והראיה:

קריסטן וועלכע פלעגן דאָרט דורכפאָרן אין אָוונט, צוריקקערנדיק זיך פון מאַרק־טאָג, און אַביסל בגילופין, פלעגן דערציילן דאָס שדים האָבן זיי פאַרנאַרט אין וואַלד, אויסגעשפּאַנט דעם פערד, און אָפּגעטאָן זיי פאַרשידענע שפּיצלעך...

אין די הערבסט פרימאָרגנס, ווען ס׳איז נאָך שטאַרק פינצטער, פלעגן פויערים פאָרן, מיט זעק תבואה, אין מיל, קיין בארוויקאַווישצינע. אויפן גאַניק פון מיל שטייט דער מילנער, און איילט זיי ברענגען די תבואה, און שרייט „סיפ״—שיט! (די תבואה צום מאָלן פלעגט מען אַריינשיטן אין אַ הילצערנעם קויש, איבער די זשאַרנעס). אָבער ווען ס׳האָט געגומען טאָגן, פלעגן זיי דערזען דאָס זיי געפינען זיך ביים בריקל, אויפן זומפּ, און די תבואה איז אויסגעשאָטן אויף דער ערד...

אין אַ געוויסן הערבסט טאָג, האָט די אָרטיקע מאַכט באַשלאָסן צו פאַרריכטן דאָרט די וועג. אין יענע צייטן פלעגט מען פאַרריכטן די וועגן, נישט ווי היינט: מען פלעגט אָנשניידן „לאַפּקעס״־צווייגן, פון די סאָסנאָווע ביימער, און מיט דעם אויסבעטן די וועג, און אויף דעם אָנשיטן ערד. אויך די וועג נעבן יאַשקען, האָט מען אויסגעבעט מיט די לאַפּקעס, אָבער מ׳האָט נישט באַוויזן אין זעלבן טאָג, צו פאַרשיטן עס מיט ערד.

אין יענעם אָוונט האָט זיך אומגעקערט פון פערשיי, איינער פון די אַרומיקע פריצימלעך. אַזוי פאָרנדיק איבער דער „בלאָטע״ האָט ער פּלוצלינג דערפילט אַ פּאַטש אין רעכטן אויער. אַ צושראָקענער, האָט ער זיך אַרומגעקוקט, אָבער ער האָט קיינעם נישט געזען, אָבער ווי נאָר ער האָט פאַרגעזעצט דעם פאָרן, האָט ער ווידער געכאַפּט אַ פּאַטש אין זעלבן אויער. דאָ האָט ער זיך דערמאָנט וועגן די שדים וועלכע געפינען זיך אין דער „בלאָטע״. אַ פּחד איז אויף אים

אַנגעפּאַלן, און ער האָט גענומען שמייסן דעם פערד. אָבער וואָס דער פערד לויפט שנעלער, קריגט דער פריץ שנעלער די פּעטש אין זיין רעכטער באַק און אויער. אַזוי איז ער צוגעפלויגן צו יאשקעס שטוב. אַראָפּגעשפּרונגען פון וואָגן, אַריינ־געלאָפן אין שטוב, און דערציילט יאשקען אַז שדים האָבן אים באַפאַלן. פון אָנפאַנג האָט יאשקע חושד געווען דעם פריץ אַז ער האָט זיך אָנגעזויפט מיט בראָנפן, אָבער דערזעענדיק זיין פאַרבלוטיקטן פּנים, האָט ער פאַרשטאַנען אַז עפּעס ערנסטעס איז דאָ געשען.

יאשקע האָט אָנגעצינדן די לאַנטערנע און געזאָגט צום פריץ — קום, מיר וועלן זען ווער דער שד איז.

צוקומענדיק צום פריץ׳ס וואָגן. האָט יאשקע דערזען דאָס צווישן די „שפּיצעס״ פון דער רעכטער ראָד, שטעקט אַרויס אַ גאַנצע לאָפּקע, איינע פון די, מיט וועלכע מ׳האָט פאַ־ייכט דאָס וועג, וועלכע האָט זיך פאַרפּלאָנטערט צווישן די שפּיצעס, און מיט יעדן דריי פון דער ראָד, פלעגט די צווייג זיך אויפהייבן און טרעפן דעם פריץ אין אויער..

— אָט האָסטו דעם שד — האָט ער געזאָגט צום פריץ, אָנווייזנדיק אויף דער צווייג...

דאָס איז געווען איינע פון יאשקעס מעשה׳לעך.

אויך דער פריילעכער „יאשקע דער באַראַקער״ איז אומגעקומען דורך די נאַצישע רוצחים.

שרה די חאָטאָווער

די גרעסטע אשת חייל צווישן די מילנערס פרויען, אַרום איוועניעץ, איז געווען שרה, אָדער ווי מען האָט איר גערופן, שרהקע די חאָטאָווער.

זי איז געווען אַ הויכע ברייטלעכע פרוי. איר מאַן, ר׳ הירש, איז געווען אַ ייד אַ תלמיד־חכם, אָבער אַ גרויסער תלוש. דעריבער האָט זי, שרהקע, געפירט די מיל עסקים.

די חאָטאָווער מיל איז געווען די גרעסטע אין דער סביבה. מיט „וואַלצן״ צום „פּיטלעווען״ און מיט אַ „קרופּערניע״ אויף גרויפּן מאַכן, אויך מיט זשאַר־נעס צום מאָלן. יאָרנלאַנג האָט זי עס אַרענדירט פון חאָטאָווער פריץ. אויסער די פּויערים פון דער סביבה, פלעגן קומען אויף די מעל און תבואה סוחרים, פון די אַרומיקע שטעטלעך, ווי איוועניעץ, רוביזעוויטש און דערעוונע. זי האָט געהאַט צוויי מילנער, און ביידע גרויסע שיכורים. אָבער זיי האָבן מורא געהאַט פאַר איר, און געסטאַרעט צו האַלטן זיך אויף די פיס, און טאָן זייער אַרבעט. שרהקע וואָלט זיי שוין פון לאַנג ענטזאַגט, אָבער ווו געפינט מען אַ גוישן

מילנער, וועלכער איז נישט קיין שיכור? און נאָך אַלעמען, האָבן זיי דאָך „גדל־דענע העגט" ווען זיי זענען ניכטער...

שרהקע האָט געהאַט זייער אַ סך דאגות: דעם קראַנקן מאַן דאַרף מען אָפּהיטן, אַ פּאָר טעכטערלעך, פיינע מיידלעך, וואַקסן אונטער. מען דאַרף זיי שיקן לערנען, האַלטן זיי צווישן יידן, נישט אויף אַ ישוב. די הוצאות זענען גרויסע, און די צייטן ווערן ערגער... גייט שרהקע אַרום אַ פאַרדאגהטע. זי פאָרט אַרום פון איין שטעטל אין דער צווייטער, כדי מאָנען אירע חובות. קויפן און פאַרקויפן, לייען, באָרגן. קיין מינוט רו. זי האָט נאָר געוואָלט קריגן אַ גוטן יידישן העלפער, אַן אָנגעשטעלטן, אויף וועמען זי זאָל זיך קענען פאַרלאָזן, און וועלכער זאָל איר העלפן שלעפן דעם יאָך. און גאָט האָט איר טאַקע אַזאַ איינעם צוגעשיקט; דאָס איז געווען יאָסעלע שנעפער, משה־אהרונס זון, פון איוועניעץ. אַ טייערער, איידעלער און געבילדעטער בחור. משה־אהרון אַליין, איז געווען אַ ייד אַ אביון, אָבער מיט אַלע כוחות האָט ער זיך געסטאַרעט צו געבן השכלה זיינע דריי קינדער. זיי האָבן באַלאַנגט צו דער איוועניצער אינטעלי־גענציע. דער עלטערער זון — איטשע־וועלוול שנעפער, האָט חתונה געהאַט מיט איינער פון די בעסטע מיידלעך אין שטעטל. מיט איטקעלע כץ, ר' לייזערס טאָכ־טער. זייער אַ חנעוודיקע מיידל. נאָך דער חתונה האָט ער, ווי אַ סך בעלי־ביתלעך, געעפנט אַ קרעמל.

דעם צווייטן זון, שייען, האָבן די באָלשעוויקעס מאָביליזירט אין דעם גרויסן בירגער קריג, און ער האָט זיך צוריקגעקערט אַ אינוואַליד, אָן אַ פוס, און אין אַ קורצער צייט אַרום — געשטאָרבן.

דער אינגסטער זון, יאָסעלע, איז אַרומגעגאַנגען אַ אומעטיקער. ביז שרהקע האָט געוואָרפן אויף אים אַן אויג, און צוגענומען אים צו זיך אין מיל. ס'איז טאַקע אומעטיק אויפן ישוב, אָבער די צייטן זענען שווערע, און מען דאַרף פרנסה...

די יאָרן לויפן. די שטויב אין מיל וואַקסט דיקער און דיקער. די צייטן ווערן אַלץ שווערער און ערגער. וואָס איז געוואָרן מיט יאָסעלע משה־אהרונס, דעם איידעלן, שטילן בחורל? און מיט זיי אַלעמען, דאָרטן, אין חאָטאָאווער מיל? ווער ווייס? ווער ווייס?...

אָ, איר אַלע טייערע איוועניצער אַרענדאַטאָרס און ישובניקעס. איר אַלע מילנערס, סמאָליאַניקעס, מילכיקער, סעדער און פעלד אַרענדאַטאָרס. איר אַלע אָנגעזאַפּטע מיט די פיינע ריחות פון פעלדער און וועלדער, איר, ג־ט הערציקע יידישע נשמות. איר האָט געלעבט אין אָפּגעזונדערקייט און איינזאַמקייט, אָבער פאַר אייערע קינדער האָט איר געוואָלט אַ בעסערע צוקונפט. קיין זאַך איז פאַר אייך נישט געווען צו שווער, צו טייער. אָט האָבן די סמאָליאַרניקעס פון גראַן, אַרויסגעגעבן אַ באַוווסטן דאָקטאָר — אריה אַבראַמאָוויטש ז"ל. דער הויפּט דאָק־טאָר פון הדסה שפּיטאָל אין תל־אביב. (עברית האָט ער געלערנט אין איוועניעץ,

ביי שלמה מיליקאָווסקי ז״ל). די זעלבע גראָן, האָט אַרויסגעגעבן אַ קינסטלער, אַ חודאָזשניק, נחמן בערמאַן, יבדל לחיים.

אייערע זין און טעכטער האָבן געבראַכט כבוד דעם יודנטום, קעמפנדיק מיט העלדישקייט און אפפערווילליקייט קעגן די נאַציש רוצחים און זייערע מיטאַרבעטער. און אייער סוף? אייערע האָפענונגען? צוזאַמען מיט אינדזער שטעטעלע, זענט איר פאַרשניטן געוואָרן פון די רוצחים...

מלך זיסל פּאַרענט / ניו־יאָרק

זכרונות פון מיין יוגנט

איך האָב געזוכט פון אַלע מיינע זכרונות פון איוועניעץ איין פּאַסירונג, וואָס אַ חוץ אַ פּערזענלעכן אינטערעס, זאָל אויך זיין פאַרבונדן מיטן כלל, ווי געזאָגט, אַז מען זוכט געפינט מען, ווי אין פּסוק שטייט: „יגעת ומצאת״. וועל איך פּרובירן באַשרייבן אַ געוויסן אינצידענט אין איוועניעץ, אין וועלכן מיין מוטער ע״ה איז ניט ווילנדיק אַריינגעפאַלן, ווי מען זאָגט ביי אונדז „מיט אַ געזונטן קאָפּ אין אַ קראַנקע בעט״.

אין אַ געוויסן זומער (דעם יאָר און חודש געדיינק איך ניט) האָט די פּוילישע באַפעלקערונג ערוואַרט אַ חשובן גאַסט — אַ אַרכיבּיסקופּ.

די גאַנצע באַפעלקערונג פון איוועניעץ — די יידן, קאַטאָליקן ווי אויך די רוסן האָבן אָרגאַניזירט יעדער איינער זיין באַזונדערן קבלת־פּנים טויער. איך געדענק דעם יידישן טויער זייער גוט. ער איז געווען פּראַכטפול מיט אַ גרויסן לייב אויסגעמאָלט אַזוי נאַטירלעך ווי אַ לעבעדיקער. געמאָלט האָט עס אַ איוועניעצער אַרטיסט אַ טויב־שטומער, וועלכער האָט פאַרמאָגט גאָלדענע הענט. זיין נאָמען געדענק איך ניט, איך געדענק נאָר, אַז ער האָט געוווינט ניט ווייט פון מיין פריינד מיכאל רובינשטיין.

אַלזאָ דער רב פון שטעטל, ווי אויך די גאַנצע יידישע געמיינדע האָבן דעם גאַסט באַגעגנט מיט זאַלץ און ברויט. די קאַטאָליקן, וואָס האָבן דאַן אין איוועניעץ קיין אייגענע קירכע ניט געהאַט, ווייל די רוסישע רעגירונג האָט זיי עס ניט דערלויבט, האָבן פאַרפלאַנצט בוימער איבער דער גאַנצער וועג, אייניקע וויאָרסט אין דער ריכטונג צו דעם קליינעם שטעטעלע קאָמיען, ווו זיי האָבן אַ פּוילישן קאָשציאָל געהאַט. דער וועג האָט געפירט פאַרביי אונדזער וווינונג, וועלכע איז געווען אויך ניט ווייט פון דער רוסישער צערקאָוו און פּונקט אַנטקעגן אונדזער הויז האָבן די קאַטאָליקן אויפגעשטעלט אַ צלם.

ווען דער גאַסט איז אַוועקגעפאָרן פון איוועניעץ, האָט מען געווײנטלעך פאַנאַנדערגענומען אַלע טויערן ווי אויך די בוימער, נאָר דעם צלם האָבן די פּאָליאַקן פאַרגעסן און ער איז שטיין געבליבן. דער פּאָפּ ד. ה דער רוסישער גייסטלעכער פון איוועניעצער קירכע האָט זיך דאַן באַקלאָגט פאַר דער רעגי־רונג, אַז מען האָט אַוועקגעשטעלט אַ פּוילישן צלם אַנטקעגן זיין צערקווע: ער האָט מורא געהאַט טאַמער וועט זיך חס ושלום אַ רוסישער גוי איבע־צלמען איבער אַ פּוילישן צלם. היתכן? עסאיז דאָך געוואַלד צו שרייען.

איוועניעץ האָט דאַן פאַרמאָגט אַן אוריאַדניק מיט 2 פּאָליציאַנטן און איינער פון די צוויי איז געווען אַ קאַטאָליק. און אַזוי ווי די פּאָליציאַנטן האָבן זיך ענטזאָגט צו אַרונטערנעמען דעם צלם, האָט די מאַכט געשיקט דעם פּריסטאַוו פון ראַקאָוו מיט 12 פּאָליציאַנטן אויף פערד כדי אַרונטערנעמען דעם צלם.

אַזוי ווי דער צלם איז געשטאַנען קעגן איבער אונדזער שטוב, האָבן זיך ביי אונדז אין הויף פאַרזאַמלט פיל פּאָליאַקן מיט שטיינער און דרענגער און ווי מען האָט נאָר אָנגעהויבן אַרויסגראָבן דעם צלם, האָט זיך אַ שאָט געטאָן אַן האָגל פון שטיינער, קלעצער און וואָס נאָר עס איז געווען אונטערן האַנט דער פּריסטאַוו, וועלכער איז דאַן געווען דער גרעסטער באַאַמטער אין איוועניעץ, איז פאַרווונדעט געוואָרן און ער האָט געגעבן אַ באַפעל צו שיסן. איין פּרוי איז געפאַלן טויט נעבן אונדזער הויז און דער עולם האָט זיך ווי גע־ווײנטלעך צעלאָפן.

(איך מוז זיך מודה זיין, אַז איך האָב אויך געהאָלפן אָנקלייבן די שטיינער איידער די פּאָליציי איז געקומען. מיר האָבן געוווינט אין שכנות מיט אַ פּוילישן קריסט. וועלכער פלעגט מיר גאַנץ אָפט לאָזן פירן זיין פערד צום טייך טרינקען, אָדער געבן סתם אַ ביסל צו פאָרן: דאַן איז קיינער פון מיינע חברים ניט געווען גלייך צו מיר. און דאָס איז געווען ווערט די פאָר שטיינער, וועלכע איך האָב צוזאַמענגעקליבן).

אויף מאָרגן נאָכן אינצידענט איז פון מינסק אָראָפּגעפאָרן אַגרופּע אַזעלכע פּאָליציי־באַאַמטע, וועלכע איוועניעץ האָט אפילו אין חלום ניט געזען — זייער אויפגאַבע צו אונטערזוכן דעם אינצידענט און געפינען דעם שולדיקן אין פאַרווונדן דעם פּריסטאַוו. בקיצור זיי האָבן אויסגעפונען, אַז אונדזער שכן מיט זיין זון האָבן אָנטיילגענומען אין דעם איבערפאַל.

כדי אויסצומיידן דעם אַרעסט. האָט דער גוי מיטן זון זיך אויסבאַהאַלטן. דעם זון האָט מען שפּעטער געפונען. דער אַלטער גוי האָט דערווייל אָנגעגעבן אַ ביטע (אַ פּראָשעניע) און געבעטן מיין מוטער זיך אונטערשרייבן פאַר אים ווייל ער האָט ניט געקענט שרייבן (אַזוי האָט מיין מוטער געדענקט), זי האָט זיך אונטערגעשריבן ניט לייענדיק די ביטע. ווי עס האָט זיך שפּעטער אַרויס־געוויזן, האָט דער קריסט, זייענדיק אַ קאַטאָליק, אָנגעשריבן פּעך און שוועבל

אויף דער פּאָליצייַ ווי אויך אויף דעם פּאַפּ א׳ן האָט מיין מוטער אַלס אַ עדות געשטעלט. פאַרשטייט זיך, אַז מיט איר אונטערשריפט האָט זיך מיין מוטער אַ מפטיר געקויפט. זי האָט געמוזט נעמען אַן אַדוואָקאַט און נאָך פיל מי זיך אַרויסגעדרייט פון ניט גיין זיצן אין טורמע — דאָס אַלץ צוליב אַ פוילישן צלם.

עיקר שכחתי

דער אוראַדניק פון איוועניעץ אין דאַן געווען אַן אַלטער בחור. בשעת דעם פאַרהער וועגן דעם דערשיסן די פּר׳י, האָט אַ וואָסערטרעגערקע, אויך אַן אַלטע מויד אויסגעשריען צום אוראַדניק: — „וואַרט נאָר דו סוקין־סין, (זון פון אַ צויג) איך וועל זיך מיט דיר אָפּרעכענען ווען דו וועסט קומען צו מיר אויף דער נאַכט".

מיר קלינגט נאָך יעצט אין די אויערן דער געלעכטער פון אַלעמען (אויסער דעם אוראַדניק), ווייל דער פאַרהער איז פאַרגעקומען אויפן מיטן גאַס פון פּלאַץ, וווּ דער צלם איז געשטאַנען און גאַנץ איוועניעץ איז געקומען אַנקוקן די הויכע באַאַמטע. איוועניעץ איז דאַן אין פאַרלויף פון עטלעכע טעג געווען די הויפּשטאָט פון מינסקער גובערניע און אַלע צייטונגען רוסישע, יידישע, ווי אויך העברעישע האָבן וועגן דעם פאַל געשריבן און פיל איוועניעצער יידן האָבן מיט שטאָלץ די צייטונגען געקויפט.

אברהם מיליקובסקי / חיפה

אברהם עזב את איבניץ ב־22.6.41 — עם פרוץ מלחמת רוסיה־גרמניה. לאחר חודשי יסורים וסבל, הצליח להגיע לאורל, שם גויס ע״י הרוסים לגדוד העבודה בקמינסק־אורלסק, שבמחוז סוורדלובסק.

עם גמר מלחמת העולם עלה בידו — כאזרח פולני — לעזוב את רוסיה. הוא הגיע לפולין ומשם נדד דרך אוסטריה, גרמניה וצרפת עד שהגיע ארצה כעולה „בלתי לגלי" ב־31.5.48.

פון איוועניעצער שטייגער

צווישן גרויסע וועלדער און פּרוכטבאַרע פעלדער איז געלעגן דאָס שטעטעלע איוועניעץ, די נאָהענטסטע באַן סטאַציע איז געווען אַלעכנאָוויץ, 48 ק״מ פון איוועניעץ. וואָלאָזשין איז געווען 49 ק״מ פון אונדז און מינסק — 60 ק״מ.

אַ סך מענטשן אין שטעטל האָבן ניט געזען אַ באַן אין זייער לעבן און ביז 1919 האָבן זיי אַפילו קיין אויטו ניט געזען. זייער איינציקער פאַרבינדונגס־מיטל איז געווען אַ פערד און וואָגן.

די אַרומיקע פּריצים פלעגן פאָרן אין אַ פאַיטאָן אויף רעסאָרן געשפּאַנט צו אַ פּאָר פערד. די יוגנט אָבער האָט שוין געוווסט פון אַ ראָווער.

דאָס לעבן האָט געפלאָסן רוהיק און געלאַסן, קינדער האָבן געקענט זיך שפּילן אין זאַמד, אין מיטן דער גאַס און ניט מורא האָבן פון צוטראָטן ווערן דורך אַ אויטו...

די באַפעלקערונג — יידן און קריסטן האָבן געלעבט צווישן זיך בשלום.

אין יאָר 1921, איז לויטן באַפעל פון דער פוילישער רעגירונג, געוויילט געוואָרן צום ערשטן מאָל, די פאַרוואַלטונג פון דער יידישער קהילה. אָבער שוין אין סוף פון 19טן יאָר הונדערט זענען אין איוועניעץ געווען פיינע געזעל־שאַפטלעכע אַנשטאַלטן:

דער ביקור חולים: וואָס האָט געזאָרגט און געשטיצט די ניט פאַרמעגלעכע יידישע קראַנקע, אָנהייבנדיק מיט באַצאָלן דעם דאָקטאָר אָדער פעלדשער פאַר דעם באַזוך, און פאַרזעצנדיק מיט קויפן רפואות און אָפּט אויך מיט באַזאָרגן דעם קראַנקן מיט עסן און מיט מכשירים ווי: אַ וואַרעם־פלאַש, אַ איין פּענכער, באַנקעס, אַ קליסטיר א. א. וו. אַפילו בעלי־בתים פלעגן באָרגן פון ביקור־חולים די מכשירים. ביי שווערע קראַנקע פלעגן די חברים פון ביקור־חולים אָפּט פאַרבייטן די שטוביקע, און זיצן ביים קראַנקנס בעט גאַנצע נעכט.

די איינקופטן פון ביקור־חולים זענען געווען מיטגליד־אָפּצאָל, 3־20 קאָ־פּיקעס אַ חודש און אויך די איינקונפט פון דער „קערה" פון ערב יום־כיפור.

די לעצטע יאָרן איז לייבע רעזניק (גאָלדעס) געווען גבאי פון ביקור־חולים, פאַר אים איז געווען גבאי — שמואל זאַק (ראובנס).

חברא קדישא: אין יענע צייטן איז עס געווען אַ נויטווענדיקע אינסטי־טוציע. אין דער יידישער ליטעראַטור איז אַ סך געשריבן וועגן זייערע יערלעכע סעודות און פון זייערע וועגן צו שאַפן געלט פאַר זייערע אויסגאַבן, ווי דאָס אַרויפוואַרפן אויף די יורשים אַ קבורה אָפּצאָל, און דאָס אָפּהאַלטן די קבורה (בזיון המת) ביז די יורשים האָבן ניט באַצאָלט די געפאָדערטע סומע. אין איוועניעץ זענען אָבער אַזעלכע פאַלן ניט געווען, ווייל ס'זענען ניט געווען דאָרט קיין גרויסע גבירים און אויך ניט קיין קאָרגע פּראָצענטניקעס

די לעצטע יאָרן זענען געשטאַנען אין שפּיץ פון חברא־קדישאַ — זיסל ראָלניק (דער שמיד) און זעליק שימקין (ג'יטע־פרומקעס). דער קברן איז געווען אברהמ'על שירקולעווסקי (חנציעס).

אין איוועניעץ זענען געווען 2 בית־עלמינס, דער אַלטער, אויף וועלכן מ'האָט שוין מער ניט מקבר געווען, האָט זיך געפונען נעבן הקדש. דער צווייטער בית־עולם, דער נייער, האָט זיך געפונען אין ניי־שטאָט, נעבן דאָמבראָווסקעס קאַכל פאַבריק.

בתי כנסת: אין איוועניעץ זענען געווען 2 בתי כנסת; די אַלטע שול און דער בית־המדרש,ביידע געבויט פון האָלץ.

דער רב פלעגט דאַווענען אין בית המדרש, אָבער אין די יום־טובים פלעגט ער איין טאָג דאַווענען אויך אין דער אַלטער שול.

שמשים: אין אַלטן שול האָט געהערשט די דינאַסטיע פון ר׳ אברהם דוד, דעם שוחטס פאָטער. אין נייעם שול — ר׳ מערים און ר׳ גדליה־אברהם דער מלמד.

חזנים: אין איוועניעץ איז ניט געווען אַ שטענדיקער חזן. פון צייט צו צייט פלעגט מען אַראָפּברענגען אַ חזן אויף אַ קורצע צייט. לעצטנס האָט געלעבט אין איוועניעץ אַ מינסקער חזן — לעדער, וועלכער האָט חתונה געהאַט מיט הירשל־מלכהס אַ טאָכטער און פאַרבליבן אין שטעטל.

אָבער דער חזן איז געווען איינער און אין שטעטל זענען דאָך געווען 2 שולן, דערצו נאָך האָט דער חזן געדאַוונט ביים עמוד בלויז שבת און יום־טוב, דעריבער זענען אין די שולן געווען אויך „בעלי־תפילות" ווי: ר׳ דוד דער מלמד, ר׳ קיווע דער סטאָליער, ר׳ הרצל דער „קרופּעניק" וועלכער איז געווען בלינד און געדאַוונט אויף אויסנווייניק.

שבת צו מוסף און יום־טוב, פלעגן דאַווענען ביים עמוד, מער געלערנטע בעלי־תפילות: ר׳ אידל קאָפּילעוויטש, ר׳ משה מייזלס, ר׳ יהושוע רובינשטיין און ר׳ יוסף מאלציק.

ביי אַ בעל־תפילה איז ניט זיין פיינע שטים געווען דער עיקר, ווי זיין קענען גוט עברית. אָבער ניט אַלע בעלי תפילות זענען געווען געבענטשט מיט דעם.

אַ וויכטיקע פערזאָן אין שטעטל איז געווען דער שוחט. אָן אים וואָלט דאָס שטעטל געבליבן הונגעריק, אָן פלייש און אָן אַ עוף.

די שוחטים זענען געווען: ר פייוול דער שוחט, ר׳ מרדכי לוסקי (דער באַקשטער) און ר׳ אברהם דוד שימשעלעוויטש.

די באָד: דאָס איז געווען אַ זייער וויכטיקער היגיענישער אַנשטאַלט אין שטעטל, פאַר יידן און קריסטן צוזאַמען. יידן האָבן עס גענוצט; דנערשטיק — פאַר פויען און פרייטיק — פאַר מענער. די באָד איז געווען געבויט פון שטיין און געהאַט אויך אַ מקווה.

דער הקדש: דאָס איז געווען אַ נויטוענדיקער סאָציאַלער אַנשטאַלט. דער „הקדש" האָט זיך געפונען אין באָד געסל, אין אַלע דורכפאָרנדע אָרעמע־לייט, פלעגן דאָרט נעכטיקן אָן געצאָלט.

אָט די אַלע אינסטיטוציעס האָבן עקזיסטירט פון אומדערמאָנטע צייטן, און פאַ־געזעצט אויך נאָכן אויפשטיין פון דער געוויילטער קהילה פאַרוואַלטונג.

די קהילה: אין יאָר 1921 האָט דער „דזשוינט" פון אַמעריקע געגרינדעט אין גאַנצן געגנט, און אויך אין איוועניעץ, אַ קיך פאַר די יידישע שול־קינדער און אויך פאַר אָרעמע יידן. די פּראָדוקטן פאַרן קיך, זענען געשיקט געוואָרן פון אַמעריקע און באַשטאַנען פון קאָנדעסירטע מילך, קאַקאָו, צוקער, ווייסע מעל, בעבלעך און קאָנסערווירטע פלייש. די הילף איז געווען אַ רעטונג פאַר דער אויסגעהונגערטער יידישער באַפעלקערונג. די קהילה פאַרוואַלטונג האָט אויך געקראָגן שיך און קליידונג, כדי צו פאַרטיילן צווישן די אומפאַרמעגלעכע יידן. אין יענע צייטן איז אַפילו פאַר געלט שווער געווען צו קריגן עסנוואַרג און קליידונג.

די קהילה פאַרוואַלטונג האָט זיך געפונען ביים רב אין שטוב. דאָס קיך — ביי משה מייזלעס אין שטוב, די קעכינס זענען געווען זיין פרוי — רחל און איר שוועסטער רייזל, וועלכע האָבן זיך אָפּגעגעבן מיט לייב און לעבן צו זייער אַרבעט.

די קהילה פאַרוואַלטונג איז באַשטאַנען — פון רב, משה מייזל, משה עלקינד, יהושע נח פארענציק און שליפּשטיין, אַלס סעקרעטאַר.

„זיידענע טאָרבעס"

יעדע שטעטל אין אונדזער געגנט האָט געהאַט אַ צונאָמען, וועלכס האָט אויסגעדריקט אויף אַ שאַרפן אופן דאָס ספּעציפישע פון געגעבענעם אָרט. (מינסקער חזרים, דערעוונער ציגן, רוביזשעוויצער פּעלצן א. א. וו.) איוועניעץ איז געווען באַוווסט מיטן צונאָמען — „זיידענע טאָרבעס". דער נאָמען „טאָרבע" האָט באַצייכנט אין יידישן פאָלקלאָר אַ קבצן, אַ אָרעמאַן. זייד, דאַקעגן, האָט אויסגעדריקט אַ פיינקייט, איידלקייט, צום ביישפּיל אַ „זיידענער יונגערמאַנ־טשיק", א „זיידענע נשמה" א. א. וו. הכלל, דאָס צונאָמען האָט באַצייכנט אַז איוועניעצער יידן זענען געווען איידעלע, פיינע מענטשן, אָבער גרויסע קבצנים

אין איוועניעץ איז ניט געווען אַ ייד וועלכער האָט ניט געקענט דאַוונען אָדער שרייבן אַן יידישן בריוו, אַפילו די אָרעמסטע קינדער האָבן געלערנט אין „חדר".

איוועניעצער יידן האָבן באַזיצט אַ סך כבוד, ס'זענען געווען צווישן זיי אַרבעטסלאָזע און הונגעריקע, אָבער קיינער פון זיי האָט ניט געבעטלט און געקליבן נדבות. טאָרבעס, אָבער זיידענע...

אַ חתונה אין הקדש

אין איוועניעצער הקדש האָבן געוווינט 2 משפחות: אַ פרוי וועלכע האָט געהייסן — גוטע, בלינד אויף איין אויג און איר טאָכטער — יענטע, וועלכע

מ'האָט גערופן „יענטע די משוגענע". אין צווייטן צימער פון הקדש האָט געוווינט אַ שטומע פרוי מיט אַ זון וועלכער איז געווען אַ קריפּל, געהייסן האָט ער — יענקל, און גערופן האָט מען אים „יענקל סטאָליפּין". אָט דער יענקל האָט געאַרבעט אַלץ אונטער־שמש אין דער נייער שול, ער פלעגט אויס־קערן די שול און הייצן דעם אויוון און פון דעם געלעבט.

ויהי היום, און זיין מוטער איז אָפּגעשטאָרבן, און יענקל איז געבליבן אַ קיילעכדיקער יתום, נישטאָ ווער ס'זאָל אַכטונג געבן און אויפּפּאַסן אויף אים. אָבער אין שטעטל זענען דאָך דאָ גוטע פרויען, גבאיטעס, און זיי האָבן באַשלאָסן חתונה מאַכן אים מיט זיין שכנטע, מיט יענטע דער משוגענער, איר מאַמע וועט שוין אויפּפּאַסן אויף ביידן. באַשלאָסן און געטאָן!

יענקל „סטוליפין" ואשתו יענטע חוזרים מהחופה
יענקל „סטאָליפּין" און זיין ווייב יענטע, נאָך דער חופה

דעם טאָג פון דער חתונה האָט מען באַשטימט אויף אַ געוויסן דינסטאָג. משתתף זיין זיך אין אַ יידישע חתונה איז דאָך אַ מצווה, און אין אַ חתונה פון אַ פּאָר אומגליקלעכע מענטשן— איז דאָך אַוודאי און אַוודאי אַ מצווה, האָבן יידן פאַרמאַכט זייערע קלייטן און וואַרשטאַטן און אַוועק צום הקדש. אויך מיר יוגנט זענען נייגעריק געווען אָנקוקן די חתונה אין הקדש.

ביי דער כלה אין צימער ברענט אַ נאַפט לאָמפּ און פיל ליכט, אין צימער זענען אַ סך פרויען, די כלה זיצט אין אַ שיינעם פאַטעל וועלכן מ'האָט געליען ביי איינעם פון די בעלי־בתים, נעבן איר, אַ צופרידענע, זיצט איר מוטער, גוטע.

אָבער די כלה זיצט אַ צושראָקענע און וויינט, דאָס מיט די ליכט וועט מען פאַרברענען איר שיינע חופּה־קלייד און איר מוטער האַלט אין איין פאַרזיכערן איר אַז זי דאַרף ניט מורא האָבן ווייל ס׳וועט גאָרנישט געשען איר חופּה־קלייד...

ניט ווייט פון הקדש, ביי אהרון־דוד דעם היטל־מאַכער, קומט פאָר אין דער זעלבער צייט, דאָס קבלת פנים פאַרן חתן. כמעט גאַנץ איוועניעץ איז דאַ. אין שטוב איז ליכטיק און פריילעך. כלי־זמר שפּילן. דער חתן זיצט ביים טיש אַ פאַרפּוצטער און אַ צעשראָקענער, פאַר אים ליגט אַ גרויסע געפלאָכטענע חלה. דער הויפּט מחותן איז אברהם־דוד דער קירזשנער, דערזעענדיק אונדז, דאָס יונגוואַרג, האָט ער אויפגעלעבט. ווייל אויפן טיש, אויסער דער חלה, איז קיין זאַך געווען, האָבן מיר גלייך געשיקט ברענגען שנאַפּס און צובייסן און געפּראַוועט אַ אָנשטענדיקן קבלת־פּנים.

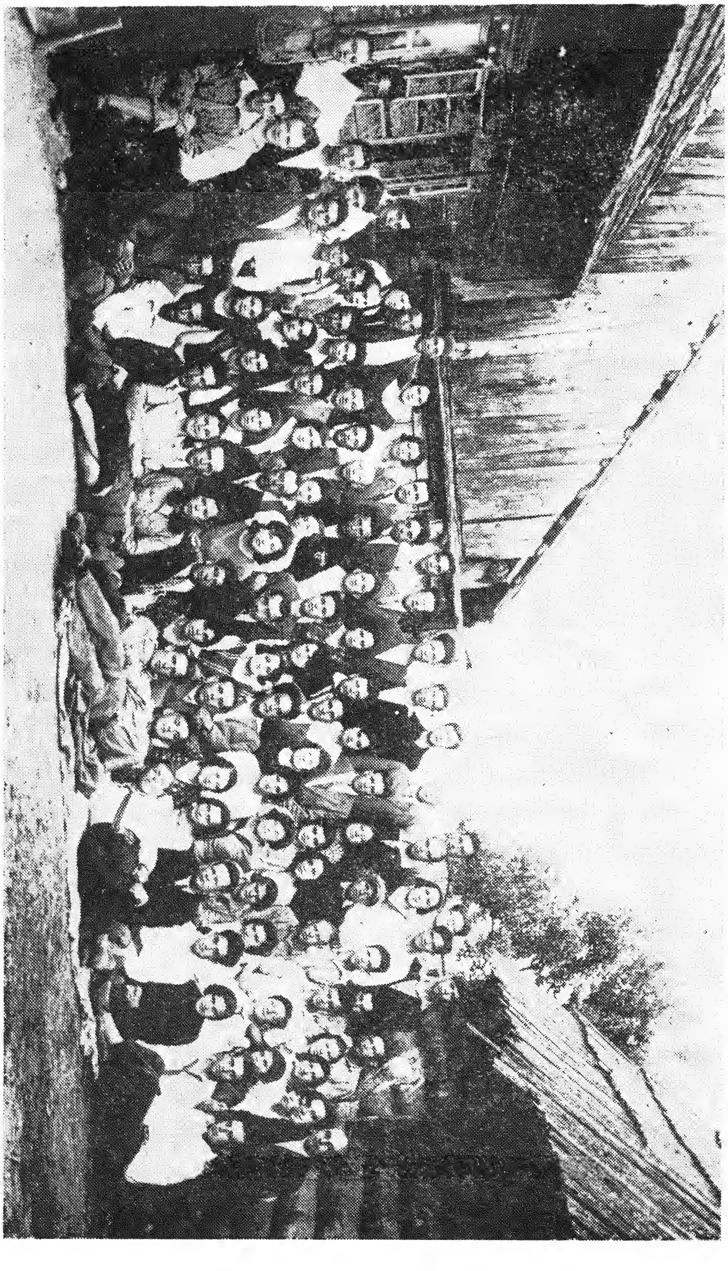

דאָס יונגע פּאָרפאָלק און די מוטער יענטע, ביים „זיסן טיש"
„הזוג הצעיר" והאם גוטה ע״י „השולחן המתוק" לאחר החופה

דער ווייל איז געקומען אַ שליח און אָנגעזאָגט אַז דער רב איז אַוועק־געפאָרן קיין וואָלאָזשין און וועט ניט קומען צו דער חופּה. מיר האָבן אָבער באַשלאָסן פּראַוועט די חופּה אָן דעם רב. מ׳האָט די חתן־כלה געבראַכט אויפן שול־הויף, די קידושין האָט מסדר געווען דוד סוויניק ז״ל, איך האָב געמאַכט די „ברכה ראשונה און אחרונה" און מיט די כלי־זמר אָפּגעפּירט דאָס יונגע פּאָר פאָלק צו זיי אַ היים, אין הקדש, און דער עולם האָט זיך געזעצט צום „זיסן טיש" וועלכן מ׳האָט דאָרטן צוגעגרייט. ערשט אין אַ וואָך אַרום האָט זיך דער רב מיישב געווען און געקומען מיטן שמש אין הקדש, כדי שרייבן די כתובה...

אָבער ניט לאַנג האָט געדויערט די שמחה ביים יונגן פּאָר־פאָלק: עטלעכע חדשים שפּעטער, ווען דער יונגער בעל־הביתל איז געגאַנגען פון שול אַהיים,

האָט אַ פערד אים איינגעביסן דעם אויער, יענקל האָט געקראָגן אַ בלוט־פאַר־גיפטונג און אין עטלעכע טעג אַרום — געשטאָרבן, און יענטע איז געבליבן אַ יונגע אלמנה...

כנס מחוזי של החלוץ באבניק, 1931

דער „החלוץ"

דעם געדאַנק פון שאַפן דעם „החלוץ" האָט געגעבן דער העברעישער לערער — פערסקי, וועלכער איז געקומען צו אונדז פון זשעטל. עטלעכע בחורים ווי: יוסף פרידלאַנד, משה־דוד זאַק און נחמיה אַקון האָבן גענומען די איניציאַטיוו אין זייערע הענט און געדונגען אַ זאַל אין צענטער פון שטעטל, אַ נאָמען געגעבן אים — „בית־העם", און דאָרט גענומען פאַרשרייבן בחורים און בחורות אין „החלוץ".

דער „בית־העם" פלעגט אין די אָוונטן זיין געפּאַקט. מען פלעגט דאָרט פירן דיסקוסיעס אויף פאַרשידענע טעמען, דאָרט האָט זיך אויך געשאַפן אַ חוג לעברית אונטער דער לייטונג פון לערער פערסקי.

די יוגנט האָט זיך דאָרט „אויסגעמישט" די טאָכטער פון בעל־עגלה האָט זיך געחברט מיטן זון פון אַ סוחר. ס'איז באמת געוואָרן „כל ישראל חברים".

דער „בית־העם" האָט זיך אָבער געגוויטיקט אין געלט. האָט זיך געשאַפן אַ „הכשרה מקומית", און בחורים און בחורות האָבן גענומען זוכן אַרבעט היות ווי קיין פאַבריקן זענען ניט געווען אין שטעטל, האָבן זיי זיך פאַרדונגען צו האַקן האָלץ ביי די יידן און אויך ביי די אַרטיקע קריסטן. ניט איין מאַמע האָט פאַרגאָסן טרערן, צוקוקנדיק זיך ווי אירע קינדער שטייען און אַרבעטן ביי פרעמדע... דאָס האָט אויך געבראַכט צו אַ איבערקערעניש אין די אַנשויאונגען פון דער יוגנט, זיי האָבן זיך גענומען לערנען פאַכן, כדי צו ווערן פּראָדוקטיוו און קומען קיין ארץ־ישראל מיט אַ פאַך אין האַנט.

דער „בית־העם"

דער „בית־העם" האָט זיך געפונען נעבן מיכאל לוסקינס האָטעל, אויפן מאַרק, און באַשטאַנען פון 3 צימערן. אָט דער „בית־העם" האָט געדינט אַלץ צענטער פון קולטורעלער טעטיקייט אין שטעטל.

ווען מען רעדט וועגן קולטורעלע טעטיקייט אין איוועניעץ, מוזן מיר דער־מאָנען דעם פרעזעס פון דער אָרטיקער ציוניסטישער אָרגאַניזאַציע — זעליג טשערין, וועלכער האָט מיט זיין ענערגיע און איבערגעגעבנקייט מיטגעשלעפּט אַ סך אָרטיקע בעלי־בתים און איינגעשפּאַנט זיי אין געזעלשאַפטלעכע טעטיקייט. אַרום אים האָבן זיך גרופּירט די פאָרשטייער פון אַלע ציוניסטישע פּאַרטייען, און געהאַט צו אים דעם פולסטן צוטרוי.

אויסער דער ביבליאָטעק און די העברעישע אָוונט־קורסן, פלעגט די יוגנט זיך דאָרט צונויפזאַמלען און זינגען אונטער דער לייטונג פון שטאָט־חזן — לעדער.

די לייטונג פון בית־העם איז באַשטאַנען פון: זעליג טשערנין, דוד פּאַרענ־טשיק, חיים און נחמיה אַקון, אהרון אַשמאַן, יוסף און משה־דוד זאַק. די אוונט־קורסן אין עברית האָט אָנגעפירט דער לערער פּערסקי.

די „תפארת־בחורים"

די טעטיקייט פון „בית־העם" האָט אַרויסגערופן קנאה ביי די רעליגיעזע אַנטי־ציוניסטן, און זיי האָבן אויך געשאַפן אַ יוגנט אָרגאַניזאַציע, די „תפארת־בחורים" וועלכע האָט געציילט עלטעלע צענדליק ישיבה בחורים. זייער אָנפירער איז געווען דעם רב׳ס זון איטשע (איזשיק) ראַבינאָוויטש.

זיי פלעגן זיך צונויפקלייבן אין דער „ח׳רב" שולע.

זייערע אַקטיווע טוער זענען געווען: יצחק בערמאַן, מרדכי שקלוט, יצחק קוזניעץ און זאב ראַלניק.

די פאָזשאַרנע

אַ קורצע צייט פאַר דער ערשטער וועלט־מלחמה איז אָרגאַניזירט געוואָרן אין איוועניעץ אַ פייערלעשער קאָמאַנדע. אין די 20ער יאָרן איז דער קאָמענ־דאַנט פון די פייערלעשער געווען אַ קריסט מיטן נאָמען — סאָקאָלאָווסקי, זיין פאַרטרעטער — איטשקע שיף.

אין סוף פון די 20ער יאָרן האָט זיך ביי די פייערלעשער געשאַפן אַן אָר־קעסטער, וועלכער איז געווען פון בלויז יידן, און געציילט אַ 20 מאַן. דער קאַפּעלמייסטער איז געווען — צאַלקע, אַ מירער ייד, אַרום 70 יאָר אַלט.

אין אָרקעסטער האָבן געשפּילט: אברהם מיליקאָווסקי, אהרון סוויניק, מרדכי באַטוויניק (בן־יהודה), חיים שיף, מרדכי שיף, דער פאָטאָגראַף — מאַרון, גדליהו ראַלניק און מאיר ראַלניק.

דער אָרקעסטער האָט אייגנטייל גענומען אין אַלע פוילישע נאַציאָנאַלע יום־טובים.

אין יאָר 1932 זענען אויך קריסטן אַריינגעטראָטן אין דעם אָרקעסטער, און דאַן פלעגן אויף די קריסטלעכע פייערונגען, שפּילן קריסטלעכע מוזיקאַנטן, און אויף יידישע פייערונגען — יידישע מוזיקאַנטן.

מיטן שטאַרקונג פון דעם אַנטיסעמיטיזם האָבן זיך אָבער דערוועקט רייבונגען צווישן די יידן און די קריסטן אין אָרקעסטער, און ס׳איז דערגאַנגען אַזוי ווייט, אַז מען האָט געמוזט דאָס אויפלעזן ,און די אינסטרומענטן פאַרקויפט דעם פוילישן מיליטער (ק.א.פ.) אין איוועניעץ.

אַ קורצע צייט פאַרן אויפלייזן, איז פאַרגעקומען אַ פאַרמעסטונג פון אַלע פייערלעשער אָרקעסטערס פון נאָוואָגרודקער וואָיעוודסטווע, און אינדזער אָר־

קעסטער האָט געוווּנען דעם 2טן אָרט. אויף דער זעלבער פאַ־מעסטונג האָבן די איוועניעצער פייערלעשער געוווּנען דעם 3טן פּלאַץ.

די עסקנים פון די פייערלעשער זענען געווען: וועלוול ראַלניק, אהרון קוניעץ (דער שמיד), אשר שיף און ישראל כץ.

דער פּראָפעסיאָנאַלער פאַראיין

אין די 20ער יאָרן פון אונדזער יאָר־הונדערט, זענען ביי אונדז די אַרבעטס־באַדינגונגען געווען זייער שווערע: די געזעלן האָבן געמוזט אַרבעטן 10—12 שעה אַ טאָג און דער לוין — גאָר קליין.

אין יאָר 1929 איז געקומען צו אונדז אַ פאָרשטייער פון ראַקאָווער פּראָפעסיאָנאַלן פאַראיין און פאַרגעלייגט צו גרינדן אויך אין איוועניעץ אַזאַ פאַראיין.

די אָרגאַניזאַטאָרן זענען געווען: אברהם מיליקאָווסקי, יודקע דער בעקער (פון רוביזשעוויטש) און לעמקין, דער קירזשנער (פון סלאָנים). זיי האָבן גערופן אַן פאַרזאַמלונג פון אַלע געזעלן אין שטעטל, און זייער פאָרשלאָג איז אָנגענומען געוואָרן און ס'איז אָפיציעל געגרינדעט געוואָרן אַ נאָדל־פאַראיין, אָבער ס'האָבן זיך אָנגעשלאָסן צו אים אויך די שוסטער און קירזשנער געזעלן, און געהאַט פיל סימפּאַטיקער. די לעגאַליזאַציע פון פאַראיין איז אַרויסגעגעבן געוואָרן אויפן נאָמען פון די ברידער שלמה און לייזער לעמקין.

אונדזער ערשטע פאָדערונג פון האַנדווערקער־פאַראיין איז געווען צו אַרבעטן „פון וואָך" און ניט פון „שטיקל", גלייכצייטיק האָבן מיר אָנגעהויבן אַ קאַמף פאַר אַ 10־שעהדיקן אַרבעטס־טאָג, אין אַ צייט שפּעטער — פאַר אַ 8־שעהדיקן אַרבעטס־טאָג). אונדזער קאַמף האָט דערפירט צו אַ שטרייק, און די האַנדווערקער האָבן אָפּגעזאָגט די שטרייקנדע געזעלן. דאַן האָבן מיר באַשלאָסן צו ווערן „כאַלופניקעס". מיר האָבן געבאָרגט געלט און געקויפט ניי־מאַשינען און געשלעפּט צו אונדז קריסטן מיט אַרבעט. אַזוי אַרום האָט זיך אין די יאָרן 1930—31 געשאַפן אַ אַרבעטס־קאָנקורענץ צווישן די האַנדווערקער און זייערע געזעלן.

קולטורעלע אַרבעט

אויפן קולטורעלן געביט האָט דער פּראָף־פאַראיין אָרגאַניזירט רעפעראַטן פון רעדנער: קאָמוניסטישע, בונדיסטישע און ציוניסטישע — פון „השומר־הצעיר". מיר האָבן אויך אָרגאַניזירט פאָרשטעלונגען. כ'דערמאָן זיך דעם ספּעקטאַקל „צוריק פון קאַטאָרגע". כדי צו באַקומען די דערלויבעניש צו פאַ־שטעלן דאָס, האָט ראובקע ראגאווין, דער איינציקער ייד וועלכער האָט געאַרבעט אַלס פּקיד אין סטאַראָסטווע אין וואָלאָזשין — געאַנדערשט דעם נאָמען פון דער פאָרשטעלונג אויף „דער שטראָם".

די פאַרשטעלונג וועלכע איז פאָרגעקומען אין „פוילישן זעלנער קלוב" איז באָיקאָטירט געוואָרן דורך אַלע אָרטיקע ציוניסטישע אָרגאַניזאַציעס, און עס זענען אָנוועזענד געווען ניט מער ווי 100 צושויער, כמעט אַלע חברים פון פראָפ־פאַראיין. דאַקעגן האָט די פאָרשטעלונג געהאַט גרויס דערפאָלג אין רוביזשעוויטש.

נאָך דער אומגעלונגענער פאָרשטעלונג האָבן מיר באַשלאָסן צו אָנהויבן אַ קאַמף קעגן די „רעאַקציאָנערע" ציוניסטישע אָרגאַניזאַציעס. בלויז מיטן „השומר־הצעיר" זענען מיר געשטאַנען אין קאָנטאַקט.

נאָכדעם ווי מיר, צוזאַמען מיט „השומר־הצעיר" האָבן אויפגעריסן אַ רע־וויזיאָניסטישן רעפעראַט, וועלכער איז פאָרגעקומען ביי קוזניעצן אין שטוב, אין שול־גאַס. האָבן די רעוויזיאָניסטן גענומען קעמפן קעגן אונדז מיט אַלע מיטלען, אויך האָבן זיי אונדז געמסרט פאַר דער פאָליציי, דאָס מיר זענען פאַרשטעלטע קאָמוניסטן...

איינמאָל, אין אַ דינסטאָג אָוונט אין יאָר 1931, ווען ס'איז ביי אונדז פאָר־געקומען אַ פאַרזאַמלונג, אין וועלכער מען האָט באַהאַנדלט די פראַגע וועגן אַרונטערנעמען פון דער אַרבעט אונדזער אַ חבר — לייבל ראַלניק, וועלכער האָט געבראָכן דעם שטרייק און געאַרבעט ביי ניאַמקע דעם שניידער, האָט זיך אַריינגעריסן דער פאָליציי־קאָמענדאַנט — סופערניק, מיט 2 פאָליציאַנטן — איצקאָווסקי און בולשע און גענומען שלאָגן אונדזערע סעקרעטאַרין סימה לאַפּידוס, אויסגעבראָכן די פענצטער און דאַן געמאָלדן אַז אַלע זענען אַרעסטירט.

איך האָב דאַן געאַרבעט ביי חיים דעם שניידער, אַ יינגל איז געקומען צ׳לויפן און מיר איבערגעגעבן וואָס ס׳קומט פאָר אין פאַראיין, כ׳בין גלייך אַוועק אַהין. דערזעענדיק מיך, האָט דער קאָמענדאַנט מיר געמאָלדן אַז איך בין אויך אַרעסטירט.

אויף דעם האָב איך אים געענטפערט אַז ער האָט קיין רעכט ניט מיר צו אַרעסטירן, ווייל אונדזער פאַראיין איז לעגאַליזירט, און נאָר דע־ אַרבעטס אינספּעקטאָר האָט דאָס רעכט אים פאַנאַנדערלאָזן. אויב מיר זענען פאַרדעכ־טיק אין קאָמוניזם, מוז ער ברענגען אַ באַווייז, און ערשט דאַן אונדז אַ־עס־טירן. גלייכצײַטיק האָב איך אים אויפמערקזאַם געמאַכט אַז אַלס געזעץ־היטער, טאָר ער ניט ברעכן דאָס געזעץ דורך שלאָגן און שויבן ברעכן. ער האָט מיר דאַן געפרעגט וואָס פאַר אַ פאַרזאַמלונג קומט דאָ פאָר, און איך האָב אים דאָס אויפגעקלערט, דאַן האָט ער געבעטן ענטשולדיקונג און צוגעזאָגט צו געבן אונדז שוץ אין אונדזער אַרבעט.

נאָך דער פּאַסירונג (9 אַ זייגער אין אָוונט) זענען עטלעכע אונדזע ע חברים אַוועק צו ניאַמקע ראַלניק דעם שניידער, און געמאָלדן אים דעם באַשלוס

פון דער פאַרזאַמלונג, אַרונטערנעמען דעם שטרייק־ברעכער פון דער אַרבעט, און אויף זיין פלאַץ צונעמען אַ צווייטן.

ניאַמקע און זיין ברודער אברהם און דער שטרייק־ברעכער האָבן זיך געוואָרפן אויף אונדז שלאָגן. די פּאָליציי וועלכע איז אונדז נאָכגעגאַנגען, איז גלייך אַריין אין שטוב און האָט אַלעמען אַרעסטירט, אונדז האָט זי גלייך באַפרייט, אָבער די איבעריקע געלאָזן זיצן אַ גאַנצע נאַכט. מיר האָבן אָנגע־געבן אין משפט און געפאָדערט פון ניאַמקע ראַלניק 1000 זלאָטעס ענטשיי־דיקונג, דער געריכט האָט עס באַשטעטיקט. אָבער יוסף שקליאַר, דער אַרבע־טער פאַר וועמען מיר האָבן געקעמפט, האָט „אָפּגעטאָן" דעם „פּראָפ־פאַראיין" און דורכגעקומען מיטן בעל־הבית.

אין דער זעלבער צייט האָבן זיך גענומען אָרגאַניזירן אין פאַראיין קאָמו־צו פאַראַטן דעם פאַראיין, און ס'איז ניט כדאי צו זאָרגן פאַר זיי.

אין דער זעלבער צייט האָבן זיך גענומען אָרגאַניזירן אין פאַראזן קאָמו־ניסטישע קעמערלעך. ס'איז אויך געשען אַ פאַל, אַז 3 ראַקאָווער קאָמוניסטן זענען אין יאָר 1931 אַריבער קיין ראַטנפאַרבאַנד, איינער פון זיי, שמואליק דער ראַקאָווער, איז צוריקגעשיקט געוואָרן כדי צו פירן קאָמוניסטישע פּראָ־פּאַגאַנדע אין איוועניעץ. מיר האָבן אים באַהאַלטן אויפן בוידעם איבער די קראָמען, געטראָגן אים עסן, ביז ער האָט געקראָגן דעם פּאַראָל צוריק קערן זיך קיין רוסלאַנד. (אַלע דריי זענען שפּעטער פאַרשיקט געוואָרן קיין סיביר, אַלס שפּיאָנען...)

נאָך דם ווי אין יאָר 1930, זענען 3 חברים פון אונדזער פאַראיין אַוועק קיין רוסלאַנד: סימה לאַפּידוס, עטל שמואל־אשרס און איטשע מילינקי, האָט די פּאָליציי אונדז גענומען פאַרפאָלגן און אָנטאָן צרות.

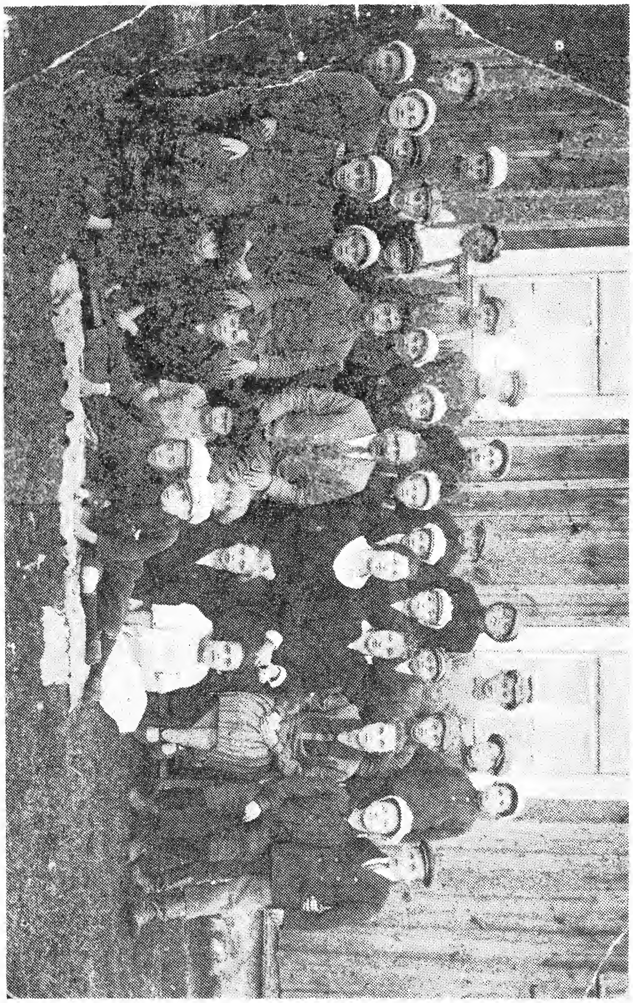
מיר האָבן דאַן איינגעלאַדן אַ רעפערענט פון „השומר־הצעיר" — ווולקע רעזניק (איצט אַ חבר פון קבוץ „עמיר") און נאָך זיין רעפעראַט זיך איבער־צייגט אַז דער „השומר־הצעיר" איז אַ סאָציאַליסטישע יוגנט אָרגאַניזאַציע, וועלכע אַנטשפּרעכט אונדזערע אַנשויאונגען און מיר האָבן זיך אַנגעשלאָסן צום „השומר הצעיר און צו דער ליגע פאַרן אַרבעטנדיקן א״י־ישראל.

אין יוני 1932, האָב איך צוריקגעקערט, מיט מיינע אייגענע הענט, די לעגאַליזאַציע, דעם קאָמענדאַנט, סופּערניק, און מיט דעם האָט אויפגעהערט צו עקזיסטירן דער פּראָפעסיאָנעלער פאַ־איין אין איוועניעץ.

דער „קולטור קאַמף"

ביז דער רוסישער רעוואָלוציע אין יאָר 1917, איז דער לעבנס־שטייגער אין שטעטל, געפלאָסן רוהיק און רעגלמעסיק.

אַזוי איז אויך געווען מיט דערציען קינדער; פון אַ קינדער גאָרטן האָט מען ניט געוווסט. ווען אַ ייִנגעלע פלעגט אַלט ווערן 5 יאָר, פלעגט מען אים מיט גרויס פּאַראַד ברייִנגען אין „חדר" צו ר' שלום דעם הינקענדיקן, דעם דרדקי מלמד. דאָרט פלעגט מען דאָס קינד אַוועקזעצן ביים טיש, און זיינע עלטערן פלעגן שטיין הינטער אים און וואַרפן אויפן טיש קופּע־נע גראָשנס

בית־ספר „תרבות" באיבניץ, 1926

אָדער קאָפּיקעס, און דאָס האָט געהייסן „מלאך־געלט". דאָס קינד האָט געגלייבט אַז אַ מלאך וואַרפט עס פון הימל. פאַר די געלט האָט דאָס קינד זיך שפּעטער געקויפט זיסוואַרג.

ביי שלום דעם מלמד, האָט דאָס קינד געלערנט 3—4 יאָר, אָנגעהויבן מיטן אלף־בית, געלערנט חומש און מעביר סדרה זיין, דאַן פלעגט ער אַריבער צו אַן העכערן מלמד, ב ייוועמען ער האָט געלערנט תנ״ך, גמרא און אויך שרייבן.

די מלמדים זענען געווען: לייבע שירקעס (ראַ̈ניק) וועלכער איז שפּעטער אַריבער אין דער „תרבות״ שולע, זיין ברודער הירשל און ר׳ לייב־דוד זוויניאַץ — דער מיוחסדיקער מלמד. געווען איז נאָך אַ מלמד, ר׳ גדליהו־אברהם, ביי וועלכן ס׳האָבן געלערנט די גרעסטע „באָסיאַקעס״.

דער קאַנטשיק איז געווען אַ אָנגענומענע און פאַרשטענדלעכע זאַך. על־טערן האָבן געבעטן דעם מלמד „ניט זשאַלעווען״ דעם קאַנטשק פאַר זייערע קינדער..

נאָכן ענדיקן דעם לערנען ביי די אָרטיקע מלמדים, זענען פאַר די קינדער געשטאַנען 2 ברירות: לערנען אַ פאַך און העלפן זייערע עלטערן אין מסחר, אָדער פאָרזעצן זייער לערנען אין אַ ישיבה. אַזוי האָט זיך געפירט מדורי־דורות.

אין די 20ער יאָרן פון אונדזער יאָר הונדערט, האָבן איוועניעצער יידן באַשלאָסן צו גרינדן אַ „תרבות״ שולע.

2 סיבות האָבן גורם געווען צום דעם באַשלוס:

די ערשטע סיבה איז געווען דער געזעץ פון צוואַנגס־בילדונג פאַר אַלע קינדער אין פוילן, און יידישע קינדער האָבן געמוזט באַזוכן די פּוילישע פאָלקס־שולן. דאַקעגן, זענען די „תרבות״ שולן געווען רעגירונגס אַנערקענט, און יידישע קינדער האָבן געקאָנט לערנען דאָרט אומגעשטערט.

אין יאָר 1926 זענען אָנגעקומען קיין ווילנע 3 דעלעגאַטן: מתתיהו אַשמאַן, יהושוע פאַרענציק און יונה קאַרפּ, און נאָך אַ באַראַטונג אין מרכז פון „תרבות״, באַשלאָסן צו גרינדן אין איוועניעץ אַ „תרבות״ שולע.

אַ קורצע צייט שפּעטער איז אַראָפּגעקומען קיין איוועניעץ אַ לערער, אַ מאַן פון אַ יאָר 50 — אָווסיעוויטש. מיט זיין אָנקומען האָט זיך אָנגעהויבן אין שטעטל אַ קאַמף, אין די איוועניעצער יידן האָבן זיך צעטיילט אויף 2 מחנות:

צו דער מחנה וועלכע מ׳האָט אַ נאָמען געגעבן „די שוואַרצע״, האָבן באַלאַנגט די מלמדים, וועלכע האָבן מורא געהאַט אַז מען נעמט צו זייער ברויט. מיט זיי איז מיטגעגאַנגען אויך דער רב פון שטעטל ר׳ מיכאל־מנחם גרוניצקי, וועלכער איז דרך־אגב געווען אַ פּראָגרעסיווער מענטש, ער האָט אָבער פאַר־שטאַנען אַז די „תרבות״ שולע וועט אָפּשוואַכן זיין השפעה אין שטעטל. אַרום אים און די מלמדים, האָבן זיך צוזאַמענגעקליבן אַלע כלי־קודש און געפּרוווט מיט אַלע כשרה, און ניט כשרה מיטלען, פאַרמיידן דאָס עפענען פון דער שולע.

צו דער צווייטער מחנה „די ווייסע״ האָט באַלאַנגט די מערהייט פון שטעטל. דאָס זענען געווען יידן מיט ציוניסטישע און פּראָגרעסיווע אָנשויאונגען.

די מחלוקת האָט זיך פאַרשפּרייט ווי אַ פייער איבערן שטעטל. מ.האָט איר געשפּירט אין גאַס און אין שטוב, און שוין אָפּגערעדט וואָס ס'פּלעגט זיך אָפּשפּילן אין שול ביים דאַווענען...

ס'איז דערגאַנגען אַזוי ווייט אַז מ'האָט שוין געטראַכט בייטן דעם רב.

די „ווייסע" האָבן סוף־סוף געזיגט, און אין איוועניעץ האָט זיך געעפנט אַ „תרבות" שולע.

די „חורב" שולע

די אָרעמע קינדער פון שטעטל און אויך קינדער פון די „תרבות" געגנער האָבן געלערנט אין דער „תלמוד־תורה" און געשטאַנען אונטער דער לייטונג פון רב. אָבער די פוילישע מאַכט האָט ניט אָנערקענט אין דער „תלמוד־תורה", און געצוווּנגען די תלמידים צו באַזוכן דער פוילישער פאָלקס שולע. בלית־ברירה, האָט דער רב זיך פאַרבונדן מיט וואַרשה, און ס'איז באַשלאָסן געוואָרן צו עפענען אין איוועניעץ אַ „חורב" שולע וועלכע האָט געציילט 6 קלאַסן. די חדרים האָבן זיך צוזאַמען געגאָסן מיט דער „חורב" שולע. מיט דעם האָט זיך פאַרענדיקט דער „קולטורת קאַמף אין איוועניעץ.

ראובן כץ תל־אביב

די משפחה אליעזר כץ

דער שוידערלעכער חורבן פון אייראָפּעישן יידנטום האָט געהאַט און וועט אויך האָבן אין דער צוקונפט אַ ווייטגייענדיקע אויסווירקונג נישט בלויז אויף די, וואָס זענען על־פּי נס ניצול געוואָרן נאָר אויך אויף די וועלכע זענען דאָרט נישט געווען.

„זכור תזכור" באַגלייט אונדז יעדן טאָג, און מער פון אַלץ דעמלט ,ווען מיר ווילן איבערלאָזן אַ געשריבענע מצבה לדור־דורות.

מיין שטעטל איוועניעץ איז געווען קליין, אירע מענטשן זענען אָבער געווען האַרציקע און גוטע. ווי אַנדערע שטעטלעך האָט עס פאַרמאָגט שולן, חדרים, בתי־מדרשים און טייערע, גוטע מענטשן.

אין איינע פון אירע גאַסן האָט געוווינט מיין פאַרצווייגטע משפחה, וואָס איז אַוועק אין רויך און פייער ווי פיל אַנדערע, אומגעבראַכט דורך די נאַציס און זייערע מיטהעלפער. זאָלן די פּאָר שורות זיין אַ מצבה אויפן אומבאַקאַנטן קבר פון מיינע שוועסטער און ברידער מיט זייערע פאַמיליעס, פאַר מיינע על־טערן, וואָס האָבן יאָ געהאַט די זכיה צו שטאַרבן מיט אַ נאַטירלעכן טויט אָבער

זייערע קברים זענען פאַראַקערט געוואָרן אָן קיין שטיין, קיין סימן איז נישט געבליבן...

מיין פאָטער, ר׳ אליעזר־מרדכי ב״ר דוד כץ, איז געווען באַקאַנט אין שטעטל כאיש יודע ספר. א ליבהאָבער פון העברעאישן און יידישן בוך, אַן חובב ציון און גלייכצייטיק אַ באַשיידענער מענטש. ער האָט אין זיינע קינדער איינגעפלאַנצט ליבשאַפט צום געשריבענעם וואָרט, דאָס אהבת אדם און אהבת ישראל. ער איז אַוועק פון אונדז דעמאָלט, ווען מיר האָבן זיך אַממייסטן גע־נויטיקט אין אים, אין יאָר 1923. דעם עול אויסצוהאַלטן, דערציען און ב ענגע: צו תכלית די קינדער איז געפאַלן אויף מיין טייערער מוטער ברײנע, בת הרב ר׳ שלמה מסלאָוואַטי. זי איז פאַרבליבן מיט זיבן יתומים: 4 זין און 3 טעכטער. איידער זי איז אָפּגעשטאָרבן, — 8 יאָר נאָכן טויט פון מיין פאָטער, — האָט זי באַוויזן חתונה צו מאַכן אַלע דריי טעכטער. ווער עס געדענקט יענע צייטן, ווייס, וואָס דאָס האָט באַדייט פאַר אַן אלמנה...

ביז צום אויסברוך פון דער צווייטער וועלט־מלחמה האָבן אויך די ברידער חתונה געהאַט, בלויז איינער איז נאָך געבליבן נישט פאַרהייראַט. עס זענען געבוירן געוואָרן קינדערלעך, די משפחה האָט זיך געמערט און איבערגע־פלאַנצט זיך אויך אין די אַרומיקע שטעטלעך.

קיינער פון זיי איז נישט געבליבן, אַחוץ מיר — צו זאָגן נאָך זיי קדיש און דערמאָנען זייער הייליקן אָנדענק.

זייט איך געדענק זיך, שוין אַלס ייִנגל, בין איך געווען אָנגעזאָפּט מיט ציוניסטישע געדאַנקען, אַ ירושה פון די עלטערן און משפחה. איך בין אַריין אין דער יוגנט באַוועגונג בית״ר. און אָנגעהויבן טראַכטן וועגן הגשמה און עליה קיין ארץ־ישראל.

איך בין אַוועק אויף הכשרה אין יאָר 1930 מיט נאָך אַ חבר פון בית״ר — אויך ער געפינט זיך אין לאַנד.

אין יענער תקופה איז דאָס געווען אַ געוואַגטער ש־יט.

אויף דער הכשרה איז רייפער געוואָרן דער געדאַנק עולה צו זיין וואָס שנעלער. די הכשרה איז געווען אין איוואַצעוויטש, צווישן באַראַנאָוויטש און בריסק.

שווער, זייער שווער איז מיר אָנגעקומען צו באַקומען דעם סערטיפיקאַט. ענדלעך איז אָבער געקומען דער גליקלעכער מאָמענט און מיינע האָפענונגען זענען פאַרווירקלעכט געוואָרן, אין יאָר 1933, ווען איך בין מיט מיין „פיקציע״ רחל ברזוביץ פון רוביזעוויטש אַוועק פון מיין משפּחה, שטעטל און פריינט.

אָנגעקומען קיין ישראל אין יאָר 1933 און אַריין אין קיבוץ „הרצליה״.

נאָכן פאַרלאָזן דעם קיבוץ איז מיין „אכסניה״ געווען דער שפת־הים אין תל־אביב... אָבער אַלץ האָב איך אָנגענומען מיט ליבשאַפט. נישט איין מאָל האָט די התלהבותדיקע הורה געשטילט דעם הונגער. געאַרבעט ביים פלאַסטערן שאָסייען, געבויט הייזער, געהאָרעוועט אין די פּרדסים און... געטאַנצט אַ הורה...

איצט, נאָך צענדליקער יאָרן, דערמאָן איך מיט ליבע און טיפן צער מיין אומגעקומענע משפחה און לאַנדסלייט, וועמענס געשטאַלטן און אומקום זענען טיף איינגעקריצט אין מיין זכרון. איך וועל זיי קיינמאָל נישט פאַרגעסן...

שאול פרנציק חיפה

תולדות משפחה אחת

את יחוסינו המשפחתי לא ידעתי, שמעתי על הענף הזה שקראו לו ״דזיאצ־קעס״ אבל להכנס לעובי הקורה ולדעת את התוך שבדבר אף פעם לא ניסיתי. ידעתי רק שסבא שאול פרנציק היה יהודי יושב אהל ובין המלמדים נמנה, וסבתא שרה נהלה חנות לאריגים ותו לא. ובאם גם זה רחוק מהמציאות, הסליחה לשוכני עפר, בכבודם לא אפגע.

אבא שלי הי״ד נולד באיבניץ וגדל בה אבל בהיותו בן י״ז עזב את הבית, נדד לעיר הגדולה, ושם נעשה עצמאי. אבל במרוצת השנים כשהתחתן עם אמא, בת פוניווז׳ שבליטה, חזר הביתה לאיבניץ. שם הקים לו בית, ובית־מסחר, והוליד בנים.

כאשר פרצה מלחמת העולם בשנת 1914 חסל מהר את עסקיו באיבניץ, ועברנו לגור למינסק.

קטן הייתי מלזכור את זה מה שעבר עלי או על משפחתי באיבניץ עד מלחמת העולם. ידעתי רק אחת, שאני הבן השני במשפחה. לא ידעתי עד גיל ארבע וחצי לדבר אידיש, דברתי רוסית, ובמינסק כפי הנראה המשכתי בזה. אך יד המקרה שנה את המצב: פעם העלבתי יהודי זקן, וקראתי לו ז׳יד. מיד לאחר מכן פטרו את העוזרת הרוסית מהבית, ופקודה יצאה מלפני אבא שבבית עלי לדבר אך ורק אידיש. אז הוחלט שאני לא אלך לבית הספר הרוסי הממ־לכתי. הכניסו אותי לחדר מתוקן, שבו ביליתי כמה שנים יפות. אהבתי את מורי, והם גם אהבו אותי.

במינסק עשה אבא עסקים טובים, אבל שמר על הקשר עם העיירה הקטנה. מדי פעם היו באים אורחים מאיבניץ ושמרו שהקשר, לא ינתק.

אחי דוד למד בגימנסיה רוסית, והיה חבר בנוער הציוני. לפעמים לקחני

איתו לאסיפות אלה, אשר מצאו חן בעיני ברעש שבהם, ובריקודים בסוף כל אסיפה.

פרצה המהפכה, ואתה גם שנוי ערכין. לילה אחד באו ולקחו מאבא את כל מה שהיה לו. לשבחו של אבא יאמר, כי השלים מיד עם המצב והסתגל לחיים חדשים אלו. את סגנון חייו בבית לא שנה למרות הכל. אבא לא היה פאנאטי באמונתו, אבל היתה לו גישה של יהדות מסורתית, בחגים, שבתות, ואפילו בימי חול רגילים.

זוכר אני שהיה תמיד עוזר לאחי דוד הי"ד, ומלמד אותו להזהר מכל מיני פרובוקציות. אף לא פעם שמעתי את אבא שיאמר לאחי שיעזוב את חבריו הציוניים, ואת פעולתו בשדה הציונות, וכאלו ביתר שאת היה שומר אבא על לימוד פרשת השבוע בבית עם הילדים, כפי שהנהיג. למרות שהיה הדבר כרוך בסכנה להשלח לארץ גזירה, לא נמנע ממנהגו.

לאחר שתפסו את אחי דוד בכינוס של הסתדרות הנוער "קדימה" וצפוי היה לגירוש לסיביריה, החליט אבא לעזוב את רוסיה, ובעזרת ידידים נוצרים שהיו בצמרת המפלגה במינסק קבל היתר יציאה.

יום בהיר אחד גורשנו מרוסיה, אז כבר הייתי תלמיד כתה ב' בגימנסיה ממלכתית, וגומר חדר מתוקן.

אחרי נדודים רבים, הגענו לילה אחד בתחילת החורף לאיבניץ. לא אאריך ואספר על כל מה שעשתה משפחתי, ועל המקום שתפשה בחייה התרבותיים של איבניץ. אזכיר רק את העיקריים: ספרות, קרן קיימת, עתונות — ההיינט הראשון. וגולת הכותרת, בית ספר "תרבות", שיכול אני לומר בודאות, שרק הודות למירצו של אבא הי"ד הוקם ונוסד. נוסף לכך לא היה באיבניץ שום מפעל צבורי וארגוני שאחד מבני משפחתינו לא יקח בו חלק, אם לא החלק הארי שבו.

ברשימתי זו ברצוני להעמיד למשפחתי שהושמדה כולה, ואשר אני היחידי ששרדתי ממנה, גל־עד, ולקרבנות אלה מוקדשות שורות אלה. אזכור אותם, ויזכרו כל יוצאי איבניץ את משפחתי אשר השקיעה את כל אונה ורכושה למען קידום העיירה ומפעליה.

אלו הם בני המשפחה:

יהשע נח בר' שאול פארענציק אבי הי"ד, שהשמד באיבניץ.

בלומה בת דוד אמי הי"ד, שהשמדה באיבניץ.

דוד בר' יהושע נח אחי הי"ד, שהשמד בדבורץ.

יצחק בר' יהושע נח אחי שנפל בהגנת לנינגרד.

בנימין בר' יהושע נח אחי שנעלם בקרב על מוסקבה.

בילה — פרומה בת ר' יהושע נח אחותי שהושמדה בדבורץ.

יהי זכרם קדוש לנו יומם ולילה, ויאירו נשמותיהם עם שאר נשמות הקדושים והטהורים את שמי עמינו לעולם ועד.

שאול פרנציק / היפה

זכרונות פון מיינע יוגנט יאָרן

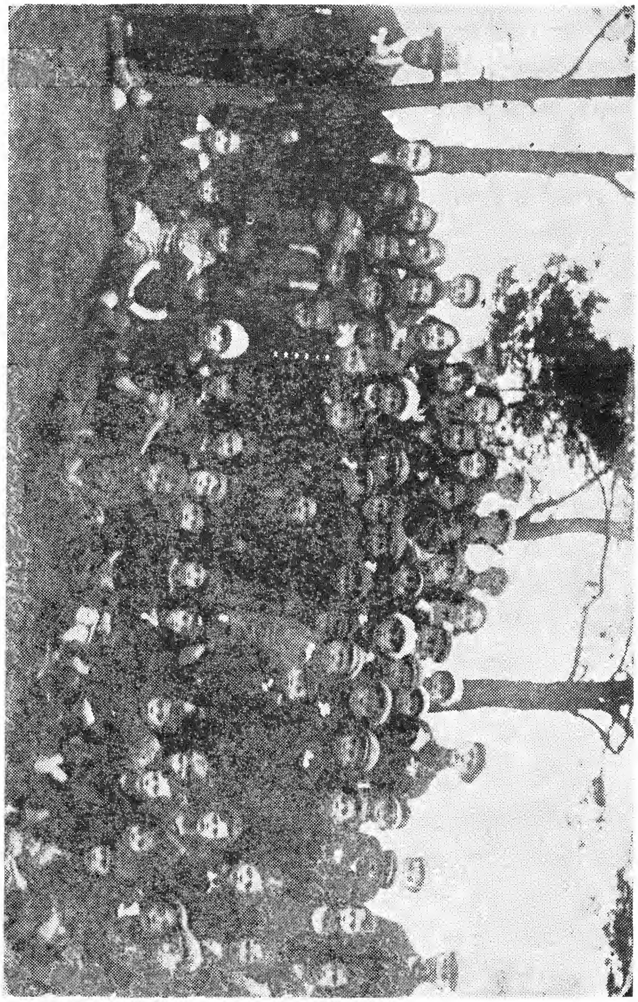
מיינע זכרונות פון איוועניעץ פאַנגען זיך אָן פון יאָר 1922. ביז דאַן האָב איך נאָר געוווּסט, דאָס אין אַ שטעטל וואָס הייסט איוועניעץ וווינען דאָרט אַ מומע און פעטער מיט זייערע קינדער. אין יאָר 1922 זענען מיר אָפּגעפאָרן מיטן עשאַלאָן פון רויטן קרייץ, פון רוסלאַנד קיין פוילן, אָנגעקומען קיין איוועניעץ און דאָרט געלעבט 11 יאָר, ביז מיין עולה־זיין קיין ארץ־ישראל.

אויף צו מאָרגנס נאָך אונדזער אָנקומען האָב איך שפּאַצירט איבער אירע גאַסן און געסלעך ווו געדיכט זענען געשטאַנען אירע קליינע הילצערנע הייזלעך. קינדער האָבן זיך געשפּילט אין די גאַסן און יידיש „מאַמע־לשון" האָט זיך געהערט אויף טריט און שריט: אין מיל געסל און שול הויף האָט די אָרעמקייט אַרויסגעקוקט פון יעדן ווינקל, טראָץ דעם איז נישט געווען אַ קינד וואָס האָט נישט געלערנט, די חדרים און שולן זענען פול געווען. פון ערשטן מאָמענט האָב איך דערפילט אַ מאָדנע צוגעבונדקייט צום שטעטל און געטראַכט — דאָס איז מיין היים. פון אָנפאַנג איז מיר געווען אַ ביסל שווערלעך כדי צוגעוויינען זיך צום איוועניעצער אָרט לעבן, צו שיידן זיך מיטן „שינעל" מיט די גאָלדענע קנעפּ פון אַ גימנאַזיסט, אָדער דאָס נישט האָבן קיין ביבליאָטעק און ביכער צום לעזן, אָבער לאַנגזאַם בין איך אַ איוועניעצער בירגער געוואָרן... אויך די קינדער האָבן מיר אָנערקענט און אויפגעהערט מיר רופן „מינסקער זשוליק". די ערשטע פּאָר יאָר האָבן זיך ביי מיר מיט גאָרנישט אויסגעצייכנט, כ'האָב געלערנט אין חדר און געשטיפט מיט די חברים, דער איבערברוך איז געקומען ווען כ'בין בר־מצווה געוואָרן. עס איז אַנטשטאַנען די פראַגע — וואָס טוט מען מיט מיר? כ'האָב שוין גקענט עברית, געליינט ביכער און צייטונגען וועלכע דער פאָטער פלעגט ברענגען, כמעט יעדער וואָך, פון וואַרשע אָדער ווילנע. מען האָט מיר געשיקט לערנען אין אַ ישיבה, ווייט פון דער היים און נאָך זייענדיק דאָרט עטלעכע וואָכן האָב איך זי פאַרלאָזן און געקומען אַהיים אין מיטן דער נאַכט... כ'האָב געמאָלדן אַז איך וויל קיין רב נישט זיין און איך וויל נישט קיין „טעג" עסן, אַז איך קען נישט פאַרטראָגן דעם ישיבה רעזשים וועלכער וויל צו נישט מאַכן מיינע געפילן וועלכע איך האָב איינגעזאַפּט אין שטוב און אין שולע — דעם געדאַנק וועגן ארץ ישראל.

איך גלויב אַז מיין דאָזיקע ערקלערונג האָט גורם געווען דאָס שאַפן פון דער „תרבות" שולע אין איוועניעץ. מיט מיין פאָטערס איניציאַטיוו איז צום ערשטן אַראָפּגעבראַכט געוואָרן קיין איוועניעץ דער לערער גיטלין, שפּעטער

אַ ביסל איז געקומען דער לערער פערסקי און צום סוף איז געקומען דער לערער אָבסייעוויץ און ס'איז ענטשטאַנען די תרבות שולע.

מיין עלטערער ברודער דוד איז געווען טעטיק אין ביבליאָטעק און אין קרן קיימת, מיין טעטיקייט האָט זיך אָנגעפאַנגען פון ווען נאָכקאָפּירן די גרויסע און איך מיט עטלעכע חברים האָבן באַשלאָסן אַרויסגעבן אַ קינדער

בית־ספר „תרבות" באיבניץ, 1927

צייטונג אין עברית. מיר האָבן עס אַ נאָמען געגעבן „הכוכב הצעיר". די צייטונג איז געשריבן געוואָרן מיטן האַנט אין 5 עקזעמפּלאַרן, אין צייטונג האָט זיך אויך באַטייליקט מיין עלטער פעטער, דער מלמד לייב־דוד זוויניאַץ און זיין זון

נח. מיר האָבן אַרויסגעגעבן 4 נומערן פון דער צייטונג, צום גרויסן צער איז פון דעם קיין זכר געבליבן.

מיין צווייטע אויפגאַבע איז געווען צו שאַפן אַ קינדער ביבליאָטעק אָדער ווי מ'האָט עס גערופן אין שטעטל — די קליינע ביבליאָטעק.

אין 1925 האָט דער פאָטער מיר געבראַכט פון וואַרשע צייטונגען און צווישן זיי אויך אַ צייטונג פון „השומר־הצעיר" „מסביב למדורה" די בילדער און אויך אַ טייל פון למדנס פאָעמע „מסדה" האָבן אויף מיר אַזוי געווירקט דאָס איך בין צוגעטראָטן צו שאַפן אין איוועניעץ דעם „השומר־הצעיר". צוליב פאַרשידענע סיבות האָבן מיר נאָך אַ קורצע צייט אויפגעלעזט דעם קן און איבערגעלאָזט נאָר די ראשי כיתות, וועלכע האָבן דורכגעמאַכט איין אינטעסיוון קורס ספּעציעל פאַר ראשי כיתות. דאָס זעלבע האָבן מיר אויך געמאַכט אין ראַקאָוו. אין פערלויף פון מאָנאַטן פלעגן די מדריכים קומען יעדן מיטוואָך צו מיר און באַקומען מאַטעריאַל פאַרן קורס. און דאַן, צוליב פערזענלעכע ווי אויך אידעאָלאָגישע סיבות, האָט זיך אין איוועניעץ געגרינדעט דער „ביתר". די אַזוי גערופענע „בעסערע" יוגנט האָט זיך קאָנצענטרערט אין „השומר הצעיר" און „החלוץ", דאַקעגן, די אַרבעטער געזעלן זענען געווען אין „ביתר". דאָ וויל איך נאָך אַ מאָל באַצייכענען די גוטע מידות פון איוועניצער יוגנט: דער קאַמף צווישן ביתר און השומר הצעיר האָט זיך געפירט אַנשטענדיק, מיר האָבן זיך געהיט נישט צו פאַרוואַנדלען דעם וויכוח אין אַ ברוטאַלן קאַמף, ווי ס'האָט פאַסירט אין אַ סך שטעט און שטעטלעך.

ווער פון אונדז געדענקט נישט די ל"ג בעומר אויספלוגן? די מחנות קיץ, די פרייטיק צו נאַכטן, די לעבעדיקע צייטונג, די כינוסים אין די שכנותדיקע שטעטלעך?

אין קאַמף פאַר דער תרבות שולע קעגן דער חורב שולע מיטן אַרטיקן רב בראש — זענען אַלע יוגנט אָרגאַניזאַציעס געווען פאַראייניקט.

די יוגנט — רעכטע און לינקע האָבן געגלויבט אין זייערע אידעען און גרייט געווען מקריב זיין זיך פאַר דעם. אויך האָבן זיי געמוזט פירן אַ קאַמף מיט זייערע עלטערן און משפחות פאַרן זכות צו בויען זייער אייגן צוקונפט.

נאָך פיל מי און מאַטעריעל איז אונדז געלונגען די ערשטע בית"רים אויף הכשרה צו שיקן, אין דערנאָך די ערשטע עולים קיין ארץ־ישראל. דאָס זענען געווען הערלעכע קאַפּיטלען אין דער געשיכטע פון איוועניצער יוגנט, וועלכע האָט מיט כוח זיך אַרויסגעריסן פון אַלטע געוווינהייטן און גענומען זייער גורל אין די אייגענע הענט און נישט פאַרשעמט זייערע משפחות און פריינד און אויך נישט זייער שטעטעלע איוועניעץ!

עם ישראל חי!

אין יאָר 1929 זענען פאָרגעקומען אין פּוילן וואַלן צום סיים.

כדי קעגנשטעלן זיך די אונטערדריקונגען פון דער פּוילישער רעגירונג, האָבן די נאַציאָנאַלע מינדערהייטן (יידן, ווייסרוסן און אוקראַינער) זיך אָנגעשלאָסן אין איין ליסטע וועלכע האָט געטראָגן דעם נומער 18.

די אגודת הרבנים האָט זיך אָבער נישט אָנגעשלאָסן אין דער ליסטע, און באַפוילן אַלע רבנים אין פּולין צו אַגעטירן דווקא פאַר דער רעגירונגס ליסטע נומער 1.

נישט אַלע רבנים האָבן אָבער עס געטאָן פון פּחד האַרצן.

אַ קורצע צייט פאַר דער וואַל פאַרזאַמלונג וועלכע האָט געדאַרפט פאָרקומען אין שול מיט דער אָנוועזנהייט פון אַ פאָרשטייער פון דער מאַכט, האָבן עטלעכע בעלי־בתים באַזוכט דעם רב, ר׳ יחזקאל ראַבינאָוויטש, און אויפגעקלערט אים דעם רושם און באַדייטונג פון אַקט אַז אַ רב זאָל אַגעטירן צו שטימען פאַר דער אַנטיסעמיטישער רעגירונגס ליסטע נומער 1. זיי האָבן אים געבעטן זיין דרשה פאַרענדעקן מיט אַ רוף צו שטימען פאַר דער ליסטע נומער 18, און מיט דעם וועט ער פאַרהיטן זיין כבוד און די יידישע אחדות אין שטעטל.

דער רב האָט זיך געפונען, ווי מען זאָגט, צווישן האַמער און קאָוואַדלע.

ער האָט נישט געקענט רעדן אָפן אין דער אָנוועזנהייט פון דעם רעגירונגס פאָרשטייער, און רופן זיין עדה צו שטימען פאַר אַ אָפּאָזיציאָנעלע ליסטע. האָט ער אָנגעפאַנגען זיין דרשה מיט שבחים דער רעגירונג און איר'ע מעשים, שבחים וועלכע קיינער האָט נישט גענומען ערנסט, און פאַרענדיקט די דרשה מיט פאָלגענדע ווערטער:

יידן! געדענקט אַז „חי״ (18) איז לעבן! און גייענדיק צו די וואַלן געדענקט דאָס עם ישראל חי!...

די תרבות שול

אין יאָר 1924 זייענוויק אין ווילנע, האָט זיך מיין פאָטער געטראָפן מיט׳ן מזכיר פון דאָרטיקן „תרבות״, ד״ר זעמעל, און באַראָטן זיך מיט אים וועגן גרינדן אַ תרבות שולע אויך אין איוועניעץ.

קומענדיק צוריק קיין איוועניעץ האָט דער פאָטער איינגעלאַדן צו אונדז אין שטוב יונה קאַרפּ, אַשמאַן, סיראָטקין, כץ, דאָרער און אַנדערע, און פאַרגעלייגט צו גרינדן אַ תרבות־שול וועלכע וועט דערמעגלעכן צו דערציען נישט נאָר יינגלעך, נאָר אויך מיידלעך.

קורץ נאָך דעם איז אַרויסגעפאָרן קיין ווילנע אַ עלטערן דעלעגאַציע, בראש וועלכער זענען געשטאַנען זעליג טשערנין און חיים מאַסלאַוואַטי, דאָרט

האָבן זיי זיך פאַרשטענדיקט מיט דער תרבות אָרגאַניזאַציע, וועלכע האָט געשיקט צו אונדז, נאָך פסח 1925, דעם לערער אווסיעוויטש, אַ אבסאלווענט פון ראַבינער סעמינאַר אין ברעסלאַוו. ער איז איינגעשטאַנען ביי אונדז אין שטוב.

המחזור הראשון של בי"ס תרבות בגבאריץ עם מוריהם, 1931

אין פאַרלויף פון אַפּאָר וואָכן האָט זיך געעפנט די ערשטע כיתה פון דער תרבות שול.

דעם צווייטן יאָר האָט די שולע שוין באַשעפטיקט 4 לערער *.

די ערשטע צייט פלעגט דער רב אָפּט באַזוכן די שול, און דער לערער אָווסיעוויטש האָט אויפגעפאַסט דאָס די קינדער זאָלן קומען מיט אַן היטל אויפן קאָפּ.

* לויטן „פנקס יעקאפא", ווילנע, האָבן אין 1930, אין איוועניעץ געלערנט 160 קינדער; אין „תרבות" — 50, אין ת"ת — 50 און אין דער „פּאָווסעכנע" 60 קינדער.

די אגודת הרבנים אין פוילן האָבן אָבער פון אים געפאָדערט ער זאָל צוברעכן די תרבות שול, ווייל ייִנגלעך און מיידלעך לערנען צוזאַמען, און מען ערציט זיי צו ציוניזם...

נישט איין מאָל פלעגט דער רב קומען צו מיין פאָטער און לייענען אים די בריוו פון דער „אגודת הרבנים" אין וואַרשע. צום סוף האָט דער רב זיך געמוזט אונטערגעבן דעם באַפעל פון דער אגודה און געשאַפן אַ קאָנקורענץ שולע, דעם בית ספר „חורב".

דער קאַמף קעגן דער תרבות שול האָט געבראַכט צו אַ קאָנסאָלידירונג פון אַלע ציוניסטישע אָרגאַניזאַציעס אין שטעטל, און צו דער פאַרגרעסערונג פון דער שולע ביז פולע 8 קלאַסן.

צוליב פערזענלעכע סיבות האָט דער לערער אָוסיעוויטש געמוזט פאַרלאָזן איוועניעץ, אויף זיין פּלאַץ זענען געקומען די לערער הפץ און גאַזעלטשאַני.

ביי דער שול האָבן זיך געעפנט אָוונט קורסן פאַר דערוואַקסענע. איך האָט דער ועד פון שול איבערגענומען די שטאָט ביבליאָטעק און איר פאַרגרעסערט.

דער „השומר הצעיר" און „בית"ר" זענען געווען לעגאַליזירט אַלס „ספּאָרט קלוב ביי דעם „תרבות".

דער „ועד למען התרבות" איז באַשטאַנען פון פאָלגענדע בעלי־בתים:

זעליג טשערנין, יוסף פרידלאַנד, געלער, ראַבינאָוויטש, לייבל דאַרער. יוחנן רובינשטיין, דוד פאַרענטשיק און פריידל קאַפּילעוויטש.

יעקב פונט ניו־יאָרק

א י ו ו ע נ י ע ץ

פון וואַנען ס'נעמט זיך דער נאָמען „איוועניעץ" איז מיר נישט באַקאַנט און כ'האָב עס קיינמאָל נישט אויסגעפונען. ווען איך בין יונג געווען האָט עס מיר נישט אינטערעסירט און ווען איך בין עלטער געוואָרן און פאַרשידענע פראַגן פון מיין קליין און זיס שטעטעלע האָבן מיך אָנגעהויבן צו עגבערן, איז שוין נישט געווען ביי וועמען צו פרעגן.

איך שטעל זיך פאָר אַז ס'איז דאָ אַ סיבה פאַר דעם; ווייל ביי אונדז אין איוועניעץ זענען געווען אַ סך מיט צונאָמנס, און יעדער איינער פון זיי האָט געהאַט זיין באַזונדער באַדייטונג, ווי למשל: יהושע ריבע מיכלעס, יהושע אַליין האָט געהאַט זיין פאַמיליע נאָמען און האָט געהייסן יהושע רובינשטיין. אָבער דער פאַמיליע נאָמען אין דעם פאַל האָט קיין שום ווערט געהאַט, ח ץ אין די פאַ־מעלע פאַפּירן אין דער גמינע, און קיינעם איז נישט איינגעפאַלן

צו רופן איםביים פאַמיליע נאָמען. היות ווי זיין ווייב ריבע־מיכלע איז געווען אַ יידענע אַ קאָזאַק האָט מען אים צוגעטשעפּעט איר נאָמען, און אַזוי אַרום איז ער פאַרבליבן יהושע ריבע־מיכלעס.

אַפילו אין מיין פאַל, ווייס איך נישט אויב אַ סך איוועניעצער האָבן געוווּסט מיין פאַמיליע נאָמען. ס'וווּנדערט מיר אָפּט וואָס ס'וואָלט פּאַסירט ווען איך פאַרבלייב אַ סך יאָרן אין איוועניעץ צו וואָלט איך זיך אָפּגערופן ווען עמיצער רופט מיך אָן ביי מיין פאַמיליע נאָמען. פאַר מיר און אויך פאַר איוועניעץ איז מיין נאָמען געווען קורץ און נאָרמאַל: מען האָט מיך גערופן „יאַנקל פּיישע מאָשע ראַשעס". זייער אַ קורץ און לייכט נאָמען צו געדענקען.

בכדי צו קריגן אַ באַגריף ווי אַזוי ס'האָט פּאַסירט אַז מענטשן זאָלן קריגן צונאָמענס, וואָס זאָלן זיי נאָכגיין דור־דורות, ווערט ביי אונדז דערציילט אַ געשיכטע:

אין לידע, אַ שטעטל לעבן איוועניעץ, איז אַ מאָל געקומען אַ גאַסט. און, ווי באַקאַנט, ווען ס'קומט אַ גאַסט אין אַזאַ שטעטעלע, ווייסן אַלע וועגן דעם. נו, איז מען גלייך געגאַנגען צום שטאָט לץ ער זאָל אים באַקרוינען מיט אַ נאָמען. אָבער אונדזער לץ איז געווען פאַרנומען און זיך נישט געקענט אָפּגעבן מיט דעם. האָט ער זיי געענטפערט: איך האָב איצט נישט קיין צייט צוצופּאַסן פאַר אים דעם געהעריקן נאָמען. איז רופט אים דערווייל — סמאַרקאַטש.

איך וויל חלילה נישט מאַכן אַ שלעכטן נאָמען אויף מיין זיס און האַרציק שטעטעלע. איך האָב זי נאָך ביז איצט צופיל ליב, צופיל איז זי אין מיין האַרצן איינגעבאַקן. און וואָס עלטער איך ווער, אַלץ שטאַרקער איז מיין בענק־שאַפט נאָך איר.

איך האָב דאָרט געלעבט אַן אָרעם לעבן, אָן קיינע לוקסוסן. עס איז דאָרט נישט געווען קיין אָפּערע, קיין קינאָ און קיינע אַנדערע פאַרוויילונגען. ס'איז געווען בלויז דער פאָזשאַרנער סאַראַי (דעפּאָ). און ווען איך הויב עס אַמאָל אָן אַנאַליזירן, וווּנדער איך זיך ווי אַזוי אַזוינס האָט געקענט עקזיסטירן. אָבער מענטשן, גאַנצע משפחות, האָבן אַהין געשטראָמט כדי צו זען און צו הערן די פאַרשידענע טרופּעס, וועלכע האָבן געוואַנדערט פון שטעטל צו שטעטל. טרופּעס וואָס ווילנע, וואַרשע און לאָדזש האָבן אויסגעבראַקירט, האָבן גע־פונען כבוד און חיונה ביי אונדז. זיי האָבן געמאַכט דעם עולם לאַכן אין וויינען פון די האַ־צרייסנדיקע סצענעס, וואָס זיי האָבן אָפּגעשפּילט אויף דער בינע.

איך ווייס נישט געַנוי וויפיל יידישע משפחות ס'האָבן געוווינט אין איוועניעץ. איך קען נאָר זאָגן אַז אין מיינע אויגן, אַמאָליקע יאָרן, איז עס געווען גאָר אַ גרויסע שטאָט. מיר האָבן געהאַט צוויי שולן, די אַלטע און די נייע און ביידע זענען געווען געפּאַקט יעדן שבת. יעדע איינע פון זיי האָט געהאַט אַ

שמש און אַן אונטער־שמש און יאַנקל דער האַרבול, אונטער־שמש פון דער נייער שול, ווהין אויך איך בין געגאַנגען, האָט זיך געפילט דאָרט נישט ווייניקער באַלעבאָס ווי דער פּרעזידענט אין ווייסן־הויז. ער האָט געפירט אַ גאַנצע מלוכה און זיך געפילט ווי ער וואָלט פאַרוואַלטעט מיט אַ גאַר קאָלאָ־סאַלער אונטערנעמונג.

איוועניעץ האָט נישט געהאַט קיין באַן אָדער אויטאָבוס פאַרבינדונגען, דערפאַר אָבער האָט זי געהאַט וווּנדערבאַרע בעל־עגלות, וועלכע פלעגן פירן נישט נאָר קיין אַלעכנאָוויטש צום באַן, נאָר אַזש ביז ווילנע. איך געדענק שוין נישט וויפיל טעג מען פלעגט אַהין פאָרן, אַלנפאַלס — אַ סך לענגער ווי היינט פון ניו־יאָרק קיין אייראָפּע...

געאָגראַפיש איז זי געלעגן, אין מיינע אויגן, אין שענסטן און געזונטסטן פלאַץ וואָס די נאַטור האָט וועגן עס איז באַשאַפן. ווען איך דערמאַן זיך דאָס שפּאַצירן אויף די נאַוואָזעס אין אין הויפּיקן וואַלד, דאָס שליטלען זיך ווינטער פון גרינעם באַרג, דאָס גליטשן זיך אויפן אייז פון טייך און דאָס שפּרינגען אין טייך פונעם בריק ווען מען האָט זיך געבאָדן — זומערצייט. די לאַנדשאַפט האָט געצויבערט, די לופט האָט פאַרשיכורט, און אַלץ אַרום איז געווען ווי באַדעקט מיט אַ גרינעם טעפּיך. די סעדער האָבן גע׳כישופט מיטן גערוך פון די עפּל, קאַרשן, באַרן און די אַנדערע פּרוכט־בוימער, באַדעקט אין פרילינג מיט פּרעכטיקער בליאונג, און רונד אַרום די געדיכטע וועלדער מיט די הער־לעכע סאָסנעס בוימער.

און טראָץ דעם וואָס מיר זענען געווען בלויז געציילטע קילאָמעטער פון רוסישן גרענעץ און ס׳זענען ביי אונדז געווען קאַשאַרן פול מיט פּויִלישע זעלנער און אַ גרויסע טורמע, האָט עס אונדז אינטערעסירט ווי דער פאַר־יאָריקער שניי. מיר האָבן געלעבט אונדזער אייגן לעבן, ווי קיין אַנדער זאַך אַרום וואָלט נישט עקזעסטירט. יאָ, פון צייט צו צייט האָט מען געהאַט צרות פון די גוים. ווען בראָנישקע פלעגט זיך צוהוליען ביים אַנטרינקן זיך ביי ריווע־מיכלען (און איך געדענק אַז ער איז געווען זעלטן ניכטער), פלעגט ווערן פריילעך אין שטעטל. אַפילו די גוים האָבן פאַר אים מורא געהאַט.

אָבער דער רבונו של עולם האָט דאָך נישט באַשאַפן דעם מענטשן אַז ער זאָל נאָר האָבן פאַרגעניגן. יעדנפאַל, אַזוי האָט געטראַכט מיין רבי, לייב דוד דער מלמד. און וואָס פאַר אַ ווערט האָט געהאַט אַ ביסל עגמת נפש אין פּחד פון אַ גוי, ימח שמו, אַנטקעגן דעם פאַרגעניגן צו הערן לעדער, דעם חזן, דאַווענען יום־טוב, וועלכער האָט שטאַרק ליב געהאַט צו דריידלען און גאַרגלען די תפילות. און מיר, יינגלעך אונטער די פּאָלעס, העלפן אים און פירן אים אַראָפּ פון די רעלסן און אַלע מתפּללים אין שול פּלאַצן פון געלעכטער. און

כאַטש מיין טאַטן האָט נישט אַזוי געפּאַסט אַז זיין זינדל זאָל זיך אַזוי אויפ־פירן, בין איך זיכער אַז אויך ער האָט פון דעם הנאה געהאַט.

ס׳פלעגט אויך זיין פריילעך ווען פּיישע דער בירער, מיט זיינע בנים, פלעגן אָפּשטעלן דאָס לייענען די תורה, געבנדיק אַ קלאַפּ אין טיש און אויס־רופנדיק: „מען לייענט נישט!" ווייל ער האָט אַ סכסוך מיט לייבע סלאַוועס. און אַז פּיישע דער בירער האָט געגעבן אַ באַפעל אַז „מען לייענט נישט", לייענט מען נישט. נאָר דער קוק פֿון פּיישע בירער מיט די בנים איז געווען גענוג אַז מען זאָל נישט לייענען. עס איז טאַקע נישט שיין דאָס איבעררייסן דאָס לייענען די תורה אין אַ מקום קדוש, אָבער ס׳רודערט זיך, ס׳איז פריילעך! עס שאַפן זיך גלייך צדדים, איין צד פאַר פּיישע דעם בירער, אַ צווייטער פאַר לייבע סלאַוועס, און אַ דריטער צד, סתם אַזוי, אַ נייטראַלער: „פע, ס׳איז נישט שיין אַז אין אַ מקום קדוש זאָלן פאָרקומען אַזעלכע זאַכן, זיך גאָר פאַרנעמען מיט דברים שבחול!"

אָבער נישט נאָר מיט קדושה האָט מען זיך ביי אונדז פאַרנומען. ס׳זענען אויך געווען וועלטלעכע אינסטיטוציעס — אַ תרבות שולע, אַ חורב שולע, לייב־דוד דעם מלמד׳ס חדר און אַ תלמוד־תורה אָנגעפירט פון הירשל דעם מלמד, און אַן אלף־בית חדר. יעדע פֿון זיי האָט געהאַט אַן אייגענעם פּראָגראַם און מעטאָדן און, שפּעטער אַביסל, אויך אירע פּאָליטישע אָנשויאונגען.

היות ווי דער חדר איז געווען דער אָנהייב פון מיין לערנען, ווילט זיך דערציילן אַביסל וועגן דעם. אין מיינע יינגסטע יאָרן בין איך געווען אַ תלמיד ביי לייב־דוד דעם מלמד. וועגן הירשל דעם מלמד קאָן איך נאָר זאָגן אַז ער האָט געהאַט אַ זייער שיינע שטימע און האָט זייער שיין אויסגעזונגען פּסוקים פון תנ״ך. ער איז געווען פּאַראַליזירט אויףביידע פיס, הויך געוואַקסן, שיין, אַ ייד מיט אַ הדרת פנים. איך האָב שטאַרק ליב געהאַט צו הערן זיין תנ״ך ניגון. דאַקעגן, מיין רבי, לייב-דוד, איז געווען פון מיטלען וווקס, אַ שוואַרצע שיטער בערדל, מיט אַ פּאָר שוואַרצע, רשע׳דיקע אויגן. איך געדענק נישט אַז איך זאָל אים אַמאָל געהערט לאַכנדיק.

דער פּראָגראַם ביי לייב־דוד׳ן איז געווען אַ גרויסער. ער האָט געלערנט סדור, חומש, תנ״ך און אַ ביסל גמרא; אויסער דעם האָט ער אויך געלערנט אַ ביסל שרייבן. זייער אַ רייכער פּראָגראַם פאַר איין מענטשן דורכצופירן. און בכדי צו קענען עס אַריינפּאַקן אין די קעפּלעך פונעם קליינוואַרג, האָט ער געמוזט אָננעמען פאַרשידענע פּעדאַגאָגישע מעטאָדן, צווייי פון וועלכע זענען געווען זייער זאַכלעכע און פּאָפּולערע. איינער איז געווען דער קאַנטשיק פֿון צוויי לאָקשן. ס׳האָט געהאַט אַ קורץ, הילצן הענטל, אויף וועלכן ס׳איז געווען אַרויפגעקלאַפּט צוויי גראָבע און שווערע רימענס. דער קאַנטשיק איז שטענדיק

געלעגןביים רבין אין קעשענע — און זיין האַנט אויף אים, גרייט צו דער מלאכה.

און די צווייטע — דאָס איז שוין געווען אַ מתנה פון רבונו של עולם. ער האָט באַשאַפן דעם רבין מיט תורה און חכמה, און דערצו — מיט אַ גרויסן און האַרטן נאָגל אויפן גראָבן פינגער פון דער רעכטער האַנט. אָט דער פסיכאָלאָגישער מיטל איז אָנגעווענדט געוואָרן ווען אַ קינד האָט נישט געקענט, אָדער נישט געוואָלט לערנען אַ פרק תנ״ך אָדער אַ פרשה חומש. דאַן האָט זיך דער רבי דערנענטערט צום תלמיד און געדריקט מיט זיין נאָגל דעם הינטן פונעם יינגל צום הילצערנעם באַנק. ס'האָט געווייטלעך געדריעט אַזוי לאַנג, ביז דאָס בלוט איז אַריין אין קעפל און אַלע קוואַלן דאָרט האָבן זיך שוין געעפנט אויפצונעמען די גאַנצע תורה און חכמה, און — ס'האָט טאַקע געווירקט!

ביטער איז דעם רבין אָבער געווען ווינטער, ווען די מאַמעס פלעגן זייערע בחורימלעך באַהענגען מיט וואַרעמע, גראָבע גאַטקעס. דאַן האָט ער געקענט אָנווענדן בלויז דעם קאַנטשיק, וואָס איז אויך געווען גרינגער פאַר די יינגלעך אַריבערצוטראָגן. אָבער זיין לאַנגיאָריקע דערפאַרונג איז גובר געווען אַפילו די ווינטערדיקע מלבושים.

קיין סך קינדער האָט מיין רבי נישט געהאַט. ערשטנס, איז ער געווען טייער, און צווייטנס, איז געווען ווייניק פלאַץ אין זיין חדר, וועלכער האָט זיך געפונען אויף אַ זייטיק געסל, לעבן דעם גרינעם באַרג. אויסגעמעבלירט איז געווען דער צימער מיט אַ לאַנגן טיש און צוויי לאַנגע הילצערנע בענק אויף יעדן זייט פון טיש.

אין מיינע חדר־יאָרן איז אין איוועניעץ נאָך קיין עלעקטרישע באַלייכטונג נישט געווען און מען האָט זיך געמוזט באַנוצן מיט לאַמטערנעס, וועלכע זענען געמאַכט געוואָרן אויף פאַרשידענע פרימיטיווע אופנים. יעדעס קינד האָט געהאַט זיין אייגענעם לאַמטערן. און אין די ווינטער אָוונטן פלעגט מען זען ווי קליינע פייערלעך דרייען זיך אַרום אין די שמאַלע געסלעך. דאָס זענען געווען די לאַמטערנעס אין די הענט פון די קינדער וואָס זענען געגאַנגען אַהיים פון די חדרים.

מיט דער צייט, אומבאַמערקבאַר, האָבן אָבער גענומען בלאָזן נייע ווינטן אויך אין איוועניעץ. ס'איז אין איוועניעץ פלוצים אָנגעקומען אַן העברעישער לערער מיטן נאָמען אָוסייעוויטש. צופעליק האָט ער געוווינט ביי אונדז אין הויז. געקומען איז ער אַליין, אָן אַ פאַמיליע און האָט אָנגעהויבן גרינדן די „תרבות״ שולע. דערווייל זענען מיר, אַביסל אונטערגעוואַקסן און אָנגעהויבן חלומען וועגן וועלטלעכע ענינים. און, מיט אַ מאָל, האָט זיך דאָס גאַנצע שטעטל אויפגעכאַפט און גענומען זוכן דאָס נייע, דאָס אומבאַוווסטע. און מיטן אָנקומען פון אָוסייעוויטשן האָט זיך ביי אונדז אָנגעהויבן אַ נייע תקופה.

מען האָט געלייענט ביכער, וואָס זענען ביז איצט געווען פרעמד דעם עלטערן דור. און די יוגנט האָט כאילו געגומען אויף זיך אַ פליכט, נישט נאָר אַליין זיך באַפרייען פון עפּעס וואָס ס'איז זיי אַליין געווען אומקלאָר, נאָר אויך אַריינגעבן אַ נייעם גייסט אין לעבן פון שטעטל. ס'האָט זיך געשאַפן דע־

„החלוץ" באיבניץ

„השומר" און כמעט די גאַנצע יוגנט האָט זיך אַנגעשלאָסן. ס'איז געווען פריילעך — מען האָט געטאַנצט, געזונגען צוזאַמען, מ'האָט געמושטירט קליינע קינדער ווי אמתע סאָלדאַטן און מען האָט זיך אויסגעפּוצט אין סקאַאוטישע בינדעס.

אין משך פון דער צייט האָט זיך אויך אויסגעקריסטאַליזירט אַן אידע־אָלאָגישער אינהאַלט. מען האָט אָנגעהויבן שטרעבן צו פאָרן קיין ארץ ישראל. ס'האָט קיין סך נישט געדויערט און ס'האָט זיך געשאַפן די חו־ב שולע, אין קעגנזאַץ צום תרבות, ווייל ס'איז נישט געפעלן געווען אַ צאָל בעלי־בתים די פירונגען פון דער תרבות חברה. אין זייערע אויגן איז עס געווען אַ ביסל צו ווייטלעך פאַרלאָפן פון ריבונו של עולם, — ווי אַ באַווייז, מען האָט גערעדט וועגן פאָרן קיין ארץ־ישראל אָן אַ וויזע פון משיחן!

אַזוי אַרום האָבן זיך געשאַפן צוויי מחנות, איינע וואָס האָט זיך קאַנצנ־

ווייטלעך פאַרלאָפן פון ריבונו של עולם, — ווי אַ באַווייז, מען האָט גערעדט וועגן פאָרן קיין ארץ־ישראל אָן אַ וויזע פון משיחן!

אין לויף פון דער צייט האָבן אַ צאָל פון דעם השומר פאַרלאָזן די גרופּע און געגרינדעט דעם „ביתר"; און אַ גרופּע עלטערע בחורים און מיידלעך האָבן געגרינדעט דעם „החלוץ".

און איוועניעץ האָט געפינען אַ נייעם אינהאַלט אין איר לעבן, מיט אידע־אָלאָגישע פּלאַטפאָרמען און דיסקוסיעס. ס'זענען אויפגעוואַקסן רעדנערס און פאַרזאַמלונגען זענען געוואָרן אַ טאָג־טעגלעכע דערשיינונג. ס'האָט זיך אויך געעפנט אַ ביבליאָטעק, און ווי היישעריקן איז מען זי באַפאַלן און מ'האָט געלייענט טאָג און נאַכט. אָט די תקופה איז געווען איינע פון די רייכסטע אי'ן שענסטע אי אונדזער קליין, טייער שטעטעלע!

אברהם רוגוב רעננה

„השומר־הצעיר" באיבניץ

בשנת 1925 התארגן באיבניץ גרעין של "השומר־הצעיר", אך הוא לא היה קשור למרכז התנועה, ופעל בלי לקבל הדרכה והוראות ממנו. שנה לאחר־מכן, בכ' באב, קיבל הקן גושפנקא רשמית, והיווה אירגון נוער ראשון בעיירה.

המארגנים וראשוני התנועה היו: אברהם רוגוב, שאול פרנציק, סוניה רוגוב, משה גולד יוסף כץ, ישראל קנטרוביץ ויעקב קיבוביץ.

אסיפת היסוד נערכה בביתו של ישראל קנטרוביץ ובהשתתפותו של אורח מוולוזין — מיכאל פרסקי. אמנם לפני היווסדו של "השומר־הצעיר" פעל כבר בעיירה אירגון ה"חלוץ", אך הוא התפרק משום־מה, ועקב־כך נותר חלל ריק, שאותו מילא בהצלחה "השומר הצעיר".

באסיפה המארגנת נבחרו להנהגת הקן:

אברהם רוגוב — ראש הקן, שאול פרנציק — מזכיר, ישראל קנטרוביץ — גזבר.

לאחר שהקן החל בפעולתו, הצטרפו אליו רבים מקרב הנוער המקומי.

הקן היה מחולק ל־4 שכבות:

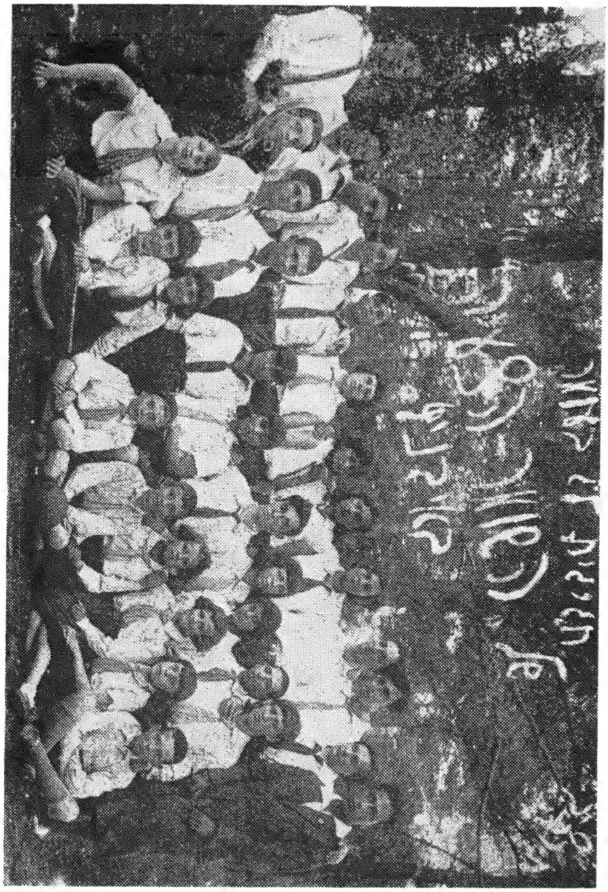
הקשישים — בני 16 ולמעלה.

הצופים — בני 12—16.

הכפירים — היו מחולקים ל־2 מחלקות; האחת מבני 10—12, והשניה — מצעירים יותר.

לשכבת הקשישים השתיכו: א. רוגוב, י. קיבוביץ, י. דמסקי, סוניה רוגוב, סלבה דמסקי ואחרים.

לשכבת הצופים השתייכו: י. ברקמן, לובה גורדון, חנה גולד, הרצל דמסקי, יעקב פונט, שרה רולניק, הרצל שיף, איידלה סירוטקין, ניונה שיף, חיים שקלוט, זאב רזניק, רבקה פוזניאַק, גולדה שוסטר ומַשא גרמיזה.

„השומר הצעיר" באיבניץ בחגיגת ל"ג בעומר, 1932

שכבת הכפירים מנתה 18 חברים; אריה קרפ רחל רזניק, מלכה סירוטקין, שושנה זק, ראשקע סביניק, רחל מיליקובסקי, חשקע קוזניץ, פרומה גרמיזה, יצחק קיבוביץ, הושע ליפשיץ, נתן קמח, לייזר קולוטקין, יעקב רולניק, שואל רייכמן אהרלע וואבער רחלע ניביניאנסקי, חייקע ניביניאנסקי וריקלה שירקולבסקי. לקבוצה השניה, הצעירים יותר, מנתה 6 חברים; איטשע שווארצברג, רבקה גורדון, שולמית זק, בריינה פרסקי הירשל רוגוב ויוכקה רולניק.

בקן התגבשה קבוצת נוער שמנתה 9 חברים, קבוצת "תל־חי", ששימשה בסיס לקן. עמה נמנו: אלישקביץ רפאל, בוטביניק מרדכי, גולד משה, דמסקי ישראל, זליקובסקי מנדל ואליעזר, מילר יעקב, סגלוביץ שרה, רוגוב מנדל.

חברי קבוצה זו קיבלו הדרכה מתאימה ולאחר מכן שימשו כמדריכים וראשי קבוצות של הקן.

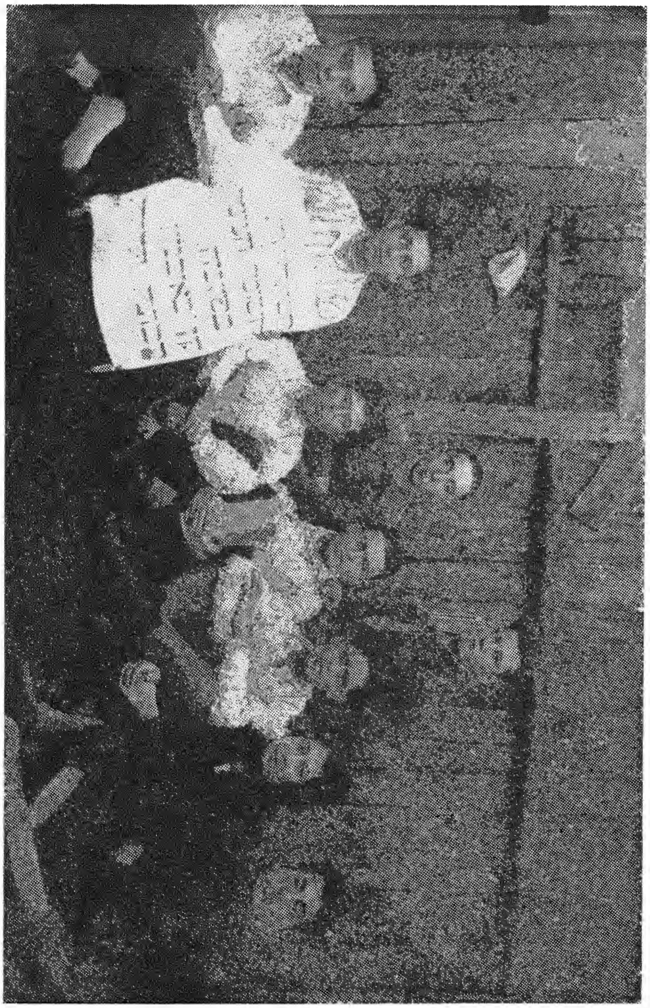
קן השומר הצעיר באיבניץ, 1935

בשנת 1928 חל פילוג בקן ומספר חברים עזבו אותו וייסדו את בית"ר באיבניץ. אך התנועה הוסיפה להתפתח, ובשנים 32—1931 עלה מספר חבריה עד ל־70 איש.

לאחר 5 שנות קיומו של הקן, התקיימה ב"בית־החיל" הפולני שבעיירה, חגיגה שבה השתתף גם הנוער מקיני "השומר־הצעיר" שבעיירות הסמוכות.

בוגרי התנועה עבדו בקיבוצי הכשרה. אחד מהם „בדרך", נמצא בעיירה הסמוכה, נליבוקי, וחבריו עסקו בכריתת עצים ביער (ה"פושצה" הנליבוקאית המפורסמת, אשר בה התרכזו ולחמו פרטיזנים יהודיים, במלחמת העולם השנייה).

בשנת 1930 יסדו קשישי הקן במקום את ה"חלוץ", ועיירתנו שימשה כמרכז מחוזי להסתדרות זו.

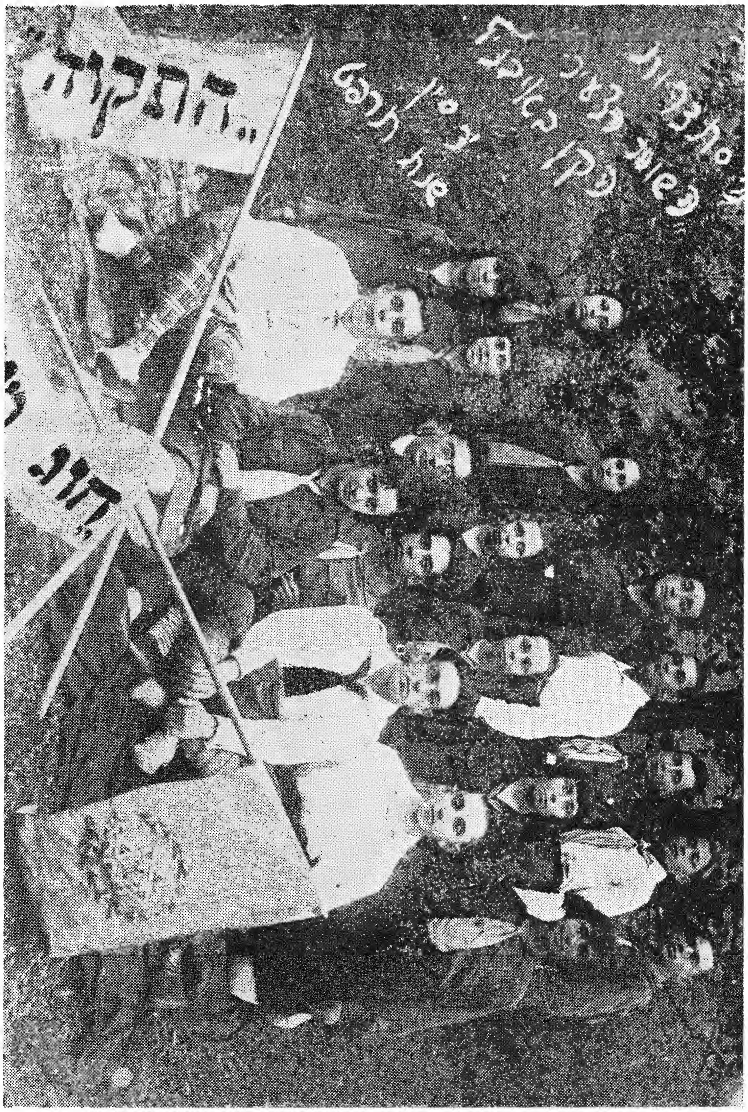

השומר הצעיר, איבניץ, קבוצת תל-חי, 1926

ב־1931 נערך באיבניץ כנס מחוזי של "החלוץ", ובו השתתפו נציגי העיירות; וולוזין, רקוב, וישניבה וגורודוק.

נטלנו חלק פעיל בחיי הציבור בעיירה. השתתפנו באיסוף תרומות למען

הקק״ל, במכירת שקלים. כן היינו מקיימים ערבי ״שאלות ותשובות״ על נושאים שונים, וכן הרצאות על בעיות פוליטיות ועניני ספרות. רבים מקרב הנוער שלא היה מאורגן ב״שומר הצעיר״, ביקרו באותן הרצאות. בעיקר התחבבו על נוער העיירה, ההרצאות הספרותיות על מנדלי מוכר־ספרים, שלום אש וי.ל. פרץ.

קן השומר הצעיר באיבניץ׳, 1929

קיימנו גם להקת חובבים ומדי פעם היינו מעלים הצגות על הבמה, שהתחבבו על בני העיירה.

בכל שנה היה הקן מקיים מושבות קייץ וחורף, בשיתוף עם קנים מהעיירות השכנות. בעיקר הצליחו מושבות הקייץ ביער בורוביקובשצינה.

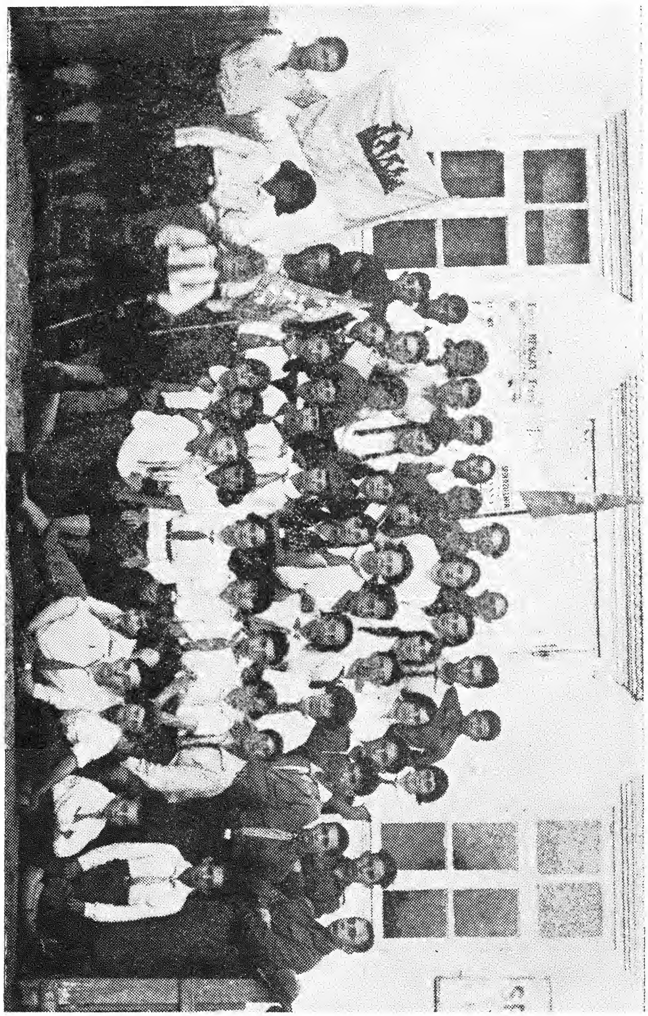
חברי השומר הצעיר בהכשרה באיבניץ. 1929
חברים פון השומר הצעיר, אויף הכשרה אין איוועניעץ. 1929

בשנת 1932 החלו קשישי הקן לעלות ארצה. הראשונים שעלו היו: אברהם רוגוב, איידלה סירוטקין, ניונה שיף, יעקב פונט, אריה קרפ ובלה גרמיזה. לאחר מלחמת העולם השנייה, הגיעו מרוסיה גם רחל וזאב רזניק, וכן גם גולדה שוסטר.

חברי הקן כעשירים, כעניים, היו יוצאים לכל מיני עבודות בעיירה, כמו חוטבי עצים להסקה, סיוד בתים ועבודה בכבישים. וזאת כדי שיוכלו להתגבר

על הוצאות הרבות של הקן, כמו: שכר־דירה, ספרייה, מושבות קייץ וכדומה.

לאחר שבוגרי הקן עלו ארצה (בשנות 1932—3), עברה הנהגת הקן לשכבה היותר צעירה. הרוח החיה בה, היה מדריכה, הרצל שיף.

השומר הצעיר אין אוואשעניק, 5 יאר נאכן גרינדן זיך, 1929

השומר הצעיר באבניק, 5 שנות של קיומו, 1929

היה זה עלם בעל כושר מנהיגות רב, עדין־הליכות ומסור בכל נימי נפשו לקן ולתנועה. ואולם, הגורל התאכזר בו, והוא מת בדמי־ימיו, ולא זכה להצטרף למשפחתו, שעלתה ארצה מספר שנים לפני־כן.

הקן המשיך בפעולתו עד 1939. עם כניסת הרוסים שותק הקן, יחד עם כל יתר התנועות הציוניות.

וכך אירע, שהודות לתנועת "השומר הצעיר" ויתר תנועות הנוער הציוניות, ניצל חלק מהנוער היהודי, מצפורני המרצחים.

השומר הצעיר באיבניץ, 1933

השומר הצעיר באיבניץ, 1936

חברי השומר הצעיר באיבניץ,

הסתדרות החלוץ בפולניה
סניף באיבניץ

איבניץ, 12.6.33

אל חבר **מיכאל רובינשטיין**, תל־אביב

שלום רב

הננו פונים אליך בענין חשוב:

ידוע לך כי ימי הבחירות לקונגרס ה־18 מתקרבים ובאים. כמו בכל עיר ועיירה בישראל — כן גם אצלנו מתנהלת המלחמה בכל חריפותה. שלושה זרמים נלחמים אצלנו: הרביזיוניסטים, מזרחי ואנחנו. 400 שקלים פדתה העיירה, מזה 180 אנחנו, 120 הרביזיונים, 100 המזרחי. אנו מנהלים תעמולה אמיצה בקרב הציבור. נשארו עוד חמישה שבועות לבחירות. אנו אוחזים בכל האמצעים הנמצאים בידנו בכדי שגם האנשים אשר פדו אצלם שקלים יצביעו עבורנו ובנידון ענין זה אנו פונים אליך: אותך מכבדים מאוד בעיירה ומתיחסים אליך בכבוד כי הלא קוראים אותך כאן "האם של הקולוניה האיבנצאית בארץ" אתה לכן צריך לדעתנו לכתוב מכתב גלוי אל העיירה (את המכתב נתלה בבית המדרש) על הקונגרס ה־18. המכתב צריך להיות מופנה ברובו נגד הביתר. על הסתדרות העובדים ומוסדותיה. המכתב צריך להיות כתוב בלשון מובנת עבור יהודי פשוט. זה הדבר הראשון. שנית: אתה צריך לסדר שכל האיבנצאים יכתבו מכתבים אל הוריהם וקרוביהם ויצוו עליהם להצביע עבורנו. תיכף כשתקבל את מכתבנו מוכרח הדבר להיות מסודר, כי המלחמה תגיע לנקודה הקולמינציונית והמכתבים מהארץ יכריעו את המלחמה. חשוב יהיה אם ראובן כץ נמצא בהסתדרות יכתוב מכתב כי הלא היה כאן ביתרי. כמו־כן חשוב מאוד מכתבו של משה דוד זק כי היה כאן בלתי מפלגתי. אנו מקווים שהדבר יעלה בידך. לסוף אנו פונים אליך בנידון ענין שלישי: לזאוול מלציק ישנה בחורה בת 14 והיא מבקרת ב"השומר הצעיר". היא בחורה מצוינת והוא מפריע לה מאוד לבקר את ההסתדרות לכן צריך אתה לכתוב לו בנידון זה, ואתה תשפיע.

בברכת החלוץ

מזכירות הסניף

ז. רזניק

פ.ס. לסוף המכתב שאתה תכתוב אתה צריך "דראהען" שבאם לא יצביעו עבורנו לא יהיה להם מקום בהסתדרות העובדים. אנו מחכים בקוצר רוח למכתב!

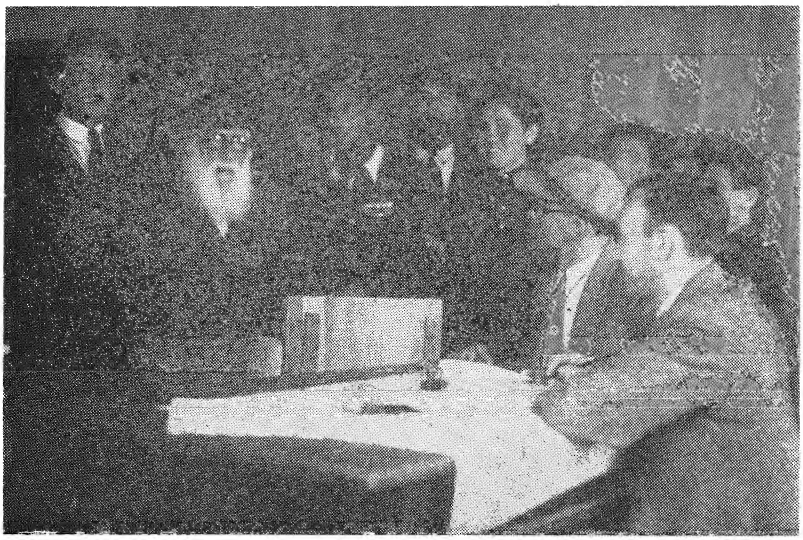
ח. רובינשטיין!

איך דאַרפט נאך צוגעבן אלס פאקט דאס יעדערער קומענדיק קיין ארץ ישראל מוז אריין אין הסתדרות, למשל משה דוד זאק, ער איז יעצט א חבר אין דער הסתדרות, און ראובן כץ, וועלכער איז דא געווארן אויס ביתרניק! און אויך אברהם ראגאווּ איז אויך א חבר אין הסתדרות.

און יעצט שרייבענדיק א בריף א היים צו אייך, שרייבט צו עטליכע ווערטער צו אייער פריינט זאוויל מאלטציק און קלערט אים אויף דאס ער זאל לאזן זיין טאכטער זיין א חברה אין השומר הצעיר.

מיט אכטונג

(אונטערשריפט — אומלעזבאַר)

ועדת הקלפי לקונגרס הציוני בתחילת שנות השלושים. יו"ר הקלפי — זליג לויתן ואליהו זק

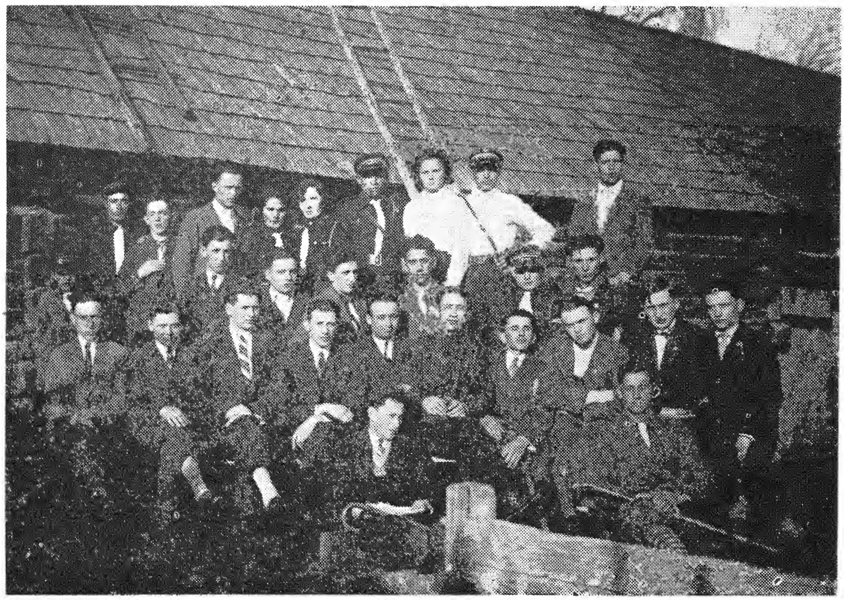
די וואַלן צום ציוניסטישן קאָנגרעס, אָנפאַנג די 30־ער. דער פאָרזיצער פון וואַל־קאָמיטעט איז זעליג לויתן. נעבן אים זיצט אליהו זק

אונטערשריפט אומלעזבאַר

ראובן כץ / תל־אביב

בית"ר באיבניץ

בשנת 1928 — בחיפושיה אחרי מסגרת נוער מתאימה, פרשה קבוצת נוער מתנועת השומר־הצעיר באיבניץ ויסדה את הסתדרות "מכבי־הצעיר". לאחר מכן שינתה את שמה ל"השומר־השחר". קבוצת צעירים אלה יסדו ספריה ובית-עם בביתו של משה טוביה פונט.

כנס איזורי של בית"ר בראַקוב, 1929
ראַיאָן צוזאַמענפאָר פון בית"ר אין ראַקאָוו.

את הספרים לספריה לא קנו, כי לא היה להם כסף, אלא חברי התנועה תרמו את הספרים שהיו ברשותם.

פעם נודע לראובן כץ ולמרדכי בוטביניק שאצל ר' אברהם איטשע, נמצאים ספרים שהיו שייכים לתנועת חובבי־ציון. השניים לא הירפו ממנו עד שמסר את הספרים לספרייתם.

עם הפעילים בהסתדרות נוער זאת נמנו אליעזר זליקובסקי ויהודה פוזניאק. באותו פרק זמן שנוסד ה"שומר השחר" נוסד בעיירה גם "החלוץ הצעיר"

אשר ארגן שיעורי ערב לעברית (השיעורים נערכו בביתה של מורדוכוביץ הרצענית).

באיבניץ גר אז המורה פרסקי והוא התנדב לנהל שיעורי ערב אלה.

הכמיהה לעברית בקרב הנוער היתה עמוקה מאוד ולכן מרבית הנוער השתתף בשיעורי ערב אלה.

הספר הנפוץ אז ביותר היה ספרו של ת. הרצל "אלט־ניילנד", שעבר מיד ליד ומסביבו נערכו ויכוחים ערים. הרבה קראנו גם ע׳ יוסף טרומפלדור ותל־חי.

ב־1929 עזב את ה"שומר הצעיר" גם שאול פרנציק, ואז גמלה אצלנו ההחלטה להקים בעיירה קן של בית"ר.

מוולוזין הוזמנו 2 פעילי בית"ר; דב לויט ושבתאי בקשט, שעזרו לנו לארגן ולהפעיל את הקן.

בית"ר באיבניץ, 1929

באחת השבתות ערכנו ב„יער האחוזה" אסיפה מארגנת שבה השתתפו: שאול פרנציק, מרדכי בוטביניק (בן־יהודה), ראובן כץ, שרה נחימובסקה, שרה סגלוביץ, רחל ברקמן, זלטה רייכמן, אהובה אקון, יוסף רולניק, סוניה קו׳וטקין, יהודה פוזניאק, אליעזר זליקובסקי ולייב שוסטר.

האסיפה בחרה פה אחד בשאול פרנציק כמפקד הקן. כגזבר נבחר מרדכי בוטביניק ולמזכיר הקן נבחר ראובן כץ.

תנועת בית"ר בעיירה גדלה והתחזקה מיום ליום ונטלה חלק בחיים הציבוריים. חברנו מרדכי בן־יהודה אף נבחר כגזבר של ועד השקל שבעיירה.

באותה השנה השתתפו כל בוגרי הקן בכינוס הארצי של בית"ר שהתקיים בווילנה — בהשתתפותו של נציב בית"ר, אהרון פרופס. כנס זה הסתיים באותה שבת שבה התרחשו בארץ־ישראל מאורעות הדמים של שנת תרפ"ט.

הקן שלנו אירגן ביקורים הדדיים עם קני "ביתר" שבסביבה: וואלאז'ין, רוביז'ביץ, ראקוב, דרבנה ונליבוק. בראקוב קיימנו גם כנס אזורי, בהשתתפותו של מפקד "ביתר" של מחוז ווילנה — הח' צאלקע ליכטנשטיין.

לתנועת נוער דרוש גיבוי של אנשים מבוגרים המקובלים על הבריות. בהתחלה חסר היה לנו גיבוי כזה, היות ורוב העסקנים בעיירה נטו לשומר־הצעיר והחלוץ.

בית"ר באיבניץ, 1927

זמן קצר לאחר שיסדנו את קן בית"ר, השתקע באחוזה בורוויקובשצינה, שהיתה מרוחקת 7 ק"מ מהעיירה, שמעון אושרוביץ. בשנת 1922, בעודנו נער, עלה כ"חלוץ" לארץ-ישראל ושהה שם כשנתיים. שם הוא חלה קשות בקדחת ונאלץ היה לחזור לפולין. הוא היה פעיל מאוד בחיי הציבור, והוא אשר העניק לנו את הגיבוי הדרוש.

בין חיילי משמר הגבול הפולני שנמצא בעיירתנו היו גם יהודים, וחברי ״ביתר״ הקימו קשר אתם. כל בית יהודי היה פתוח לפניהם והם היו אורחים רצויים (ביניהם היה אחד — דוברושקלאנקה. לאחר עלייתו ארצה עיברת את שמו לבן־ארי, וכיהן תקופה ארוכה כראש עיריית בת־ים).

הקפדנו על־כך ושמרנו מכל משמר, שהמלחמה הבין־מפלגתית לא תחרוג מגדר הוויכוחים הסבירים, לכן גם לא היו התנגשויות בין ״השומר־הצעיר לבית״ר — שתי תנועות נוער שהיוו כוחות עיקריים בעיירה.

ראוי לציין, שחברי בית״ר היו רובם בני פועלים, רחוקים מפינוקים, ומרביתם קיבלו רק השכלה יסודית, אך הודות לתנועת הנוער התחילו ללמוד עברית, לקרוא עתונים וספרים ושיפרו ע״י כך את השכלתם הכללית. ברי, כי ההתחרות בין

בית״ר באיבניץ, 1932

תנועות הנוער הפיחה רוח חדשה בחיי הנוער בעיירה, אילצה אותם ללמוד הרבה ולשפר את השכלתם.

בשנת 1932 נערך בקן קורס למדריכים בהנהלתו של הח׳ הלפרין, אשר נשלח אלינו ע״י המפקדה הארצית. עם גמר הקורס התקיים בברנוביץ כנס של בוגרי הקורסים שנערכו בסביבה. בכנס זה השתתפו — מרדכי בן־יהודה ושאול פרנציק אשר נבחר כחבר המפקדה האזורית.

העולים הראשונים

על מידת הערכה לקן שלנו תעיד העובדה שמבין 17 הסרטיפיקטים הראשונים שנועדו לחברי בית״ר בפולין כולה, הוקצב סרטיפיקט אחד לקן שלנו, בשביל ראובן כץ, אשר עלה ארצה בשנת 1933. רבים מבין חברינו נרשמו לעליה הבלתי־ליגלית, שאורגנה ע״י בית״ר בפולין, אך שנים חלפו עד שהצליחו לעלות. בינתיים הם יצאו לקיבוץ־הכשרה, שהוקם בכפר רודניה, בסביבת איבניץ. שם הם עסקו בכריתת עצים ביער, שהיה שייך לסוחר היערות — גרזון. קיבוץ זה מנה כ־30 איש. גם חברינו מרדכי בן-יהודה ויוסף רולניק השתייכו לקיבוץ זה, שלו מסרו את כל זמנם ומרצם, וחיו בו בציפיה לתורם לעלות ארצה.

בוורשה, בירת פולין גרה משפחה איבנצאית, משפחת ז. אלקינד, ברחוב גרניצנה 6. הם היו בעלי צינקוגרפיה. ביתם היה פתוח בפני אנשי עיירתנו, שבאו לוורשה לרגל ענינים הקשורים בעלייתם, וחברינו שאבו מהם עידוד רב. אצלם עבד הירשל רבינוביץ, בן עיירתנו, גם הוא עזר וטיפל טיפול מסור בחברינו.

אימונים בנשק

תנועתנו חיפשה הזדמנויות, כדי להתאמן בנשק. למפקדנו לייבל כץ היו קשרים עם מפקדת חיל המצב (K.O.P.) והוא השיג את הסכמתה שנתאמן במסגרת הטרום־צבאיים (P.W.) קצין וסמל היו מאמנים אותנו, התקדמנו יפה ואף עברנו בהישגינו את הנוער הפולני שהתאמן במסגרת ה״סטשלץ״. אך הישגינו גרמו לשנאה ותחרנות מצד הקטולים שבעיירה, וכתוצאה מכך הוציאו אותנו ממסגרת P.W. ואסרו עלינו להתאמן בנשק.

ב־1939, עם פלישת הצבא האדום לרוסיה הלבנה, הופסקה כל פעולה ציונית, וכן גם פעולתנו.

זלטה פרבשטיין-רייכמן / עפולה

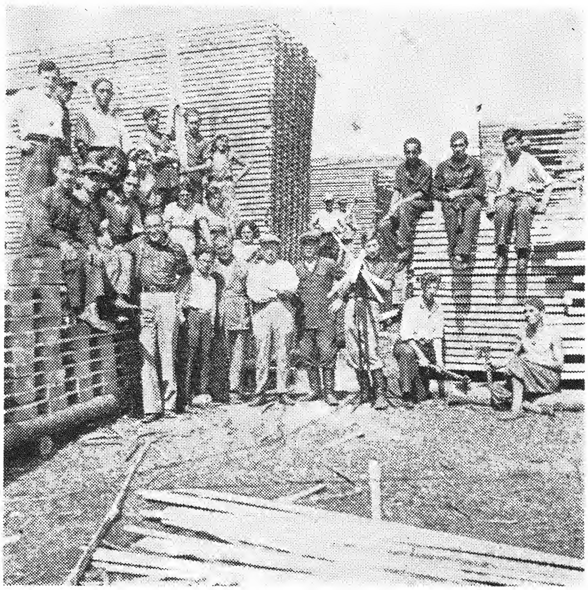
תנועת הגרוסמניסטים באיבניץ

היה זה בחודש מרץ 1934. בנימין פרנציק הזמין לביתנו את מנהיגי הפלג הגרוסמניסטי בוילנה, הח׳ קרמר וגורביץ, ששהו אז בוולוז׳ין.

באסיפה זו השתתפו: שמעון אושרוביץ, בנימין פרנציק, שאול רייכמן וכן

כמה חברים שפרשו מבית״ר, כגון: זלטה רייכמן, ליבה אקון ואחרים. אז גם נוסדה תנועת הנוער הגרוסמניסטי ״ברית הקנאים״.

הדחיפה ליצירת התנועה החדשה ניתנה על־ידי פרישת הצה״ר מההסתדרות הציונית. הראוותנות וכן הנוקשות של תנועת בית״ר, שהלכה וגברה עד אשר נהפכה מתנועת נוער ציונית — לתנועה מיליטריסטית, לנוער של מדים וסמלים, הצדעות ועמידת דום. כל זה נמאס עלינו והיה לנו לזרא. לא הסכמנו גם להתבדלותו של בית״ר מיתר תנועות הנוער. מאידך, אנו — שראינו מקרוב וחיינו בתוך גן־העדן הסוציאליסטי ברוסיה — לא יכולנו להשלים אף עם תנועות הנוער הציוניות־סוציאליסטיות ששאפו לטעת בארץ־ישראל נטע זר, לפי הדגם של הסוציאליזם הרוסי.

קבוצת הכשרה של גרוסמניסטים באיבניץ. ביקור הח׳ קרמר מוילנה

בשעתו, כשנוסד הבית״ר, הצטרפנו אליו מתוך תקווה שתנועה זאת תהווה אלטרנטיבה לתנועות הנוער האחרות, ושהיא תכניס חיים ותתסיס את התנועה הציונית אשר קפאה על שמריה, וכל פעולותיה הסתכמו באסיפת תרומות לק.ק.ל. ומכירת שקלים. לכן, כשהתהווה הפילוג בצה״ר הצטרפנו מיד לתנועה הגרוסמניס־טית ויסדנו בעיירה את ״ברית הקנאים״. הרוח החיה של התנועה היה בנימין פרנציק. היו לנו הרבה אוהדים בין המבוגרים, אך הם לא היו מאורגנים.

באיבניץ יסדנו נקודת־הכשרה בשביל חברי הסביבה. הם עבדו ברובם במנסרה המקומית. שכרנו בשבילם דירה אצל בנימין רולניק ברחוב הטחנה. לעומת זאת אנחנו האיבנצאים, נסענו לנקודות הכשרה מרוחקות. אני, ליובה אקון וגיטל קוזניעץ עברנו את ההכשרה שלנו בטלושץ, בקרבת ורשה. אחי ובחורים אחרים נשלחו לוולומין. כולם, פרט לשאול רייכמן וחנה פוליאק — זכו לעלות לארץ-ישראל.

ראובן כץ, תל־אביב
מרדכי בן־יהודה, ירושלים

היו ימים...

אחד התענוגות של הנוער שלנו בימים ההם, היו הטיולים ברגל בסביבה. המקום היפה והמקסים ביותר היה בסביבות האחוזה בורוביקובשצינה. שם גרו גם רבקה ושמעון אושרוביץ.

זרם שם נהר גדול, והיה בו מקום לשחות וגם להשיט סירה. מסביב יער עבות שהשתרע על עשרות קילומטרים. בחודשי הקייץ היו באים לשם קייטנים יהודים מערי הסביבה. ביער זה היו הסתדרויות הנוער, עורכים גם מושבות קייץ. והרי משהו מעוללות קבוצת הנוער שלנו:

אנו "תופסים את החוף"

כפי שכבר הוזכר לעיל, גר שמעון אושרוביץ באחוזה, והיה שותף לתחנת קמח ומנסרה. כל שבת היינו מבקרים אותו ובקייץ היינו מארגנים ביער האחוזה מושבת־קייץ.

באחת השבתות ביקרה אותו קבוצתנו אשר מנתה כ־15 איש. בביתו התארחו אז 2 סוחרי יערות, וכל אחד מהם ניפגש אתנו בהסתר, כדי שיריבו לא ידע על כך, וניהל אתנו משא־ומתן על מנת "שנתפוס" בעבורו את חוף הנהר.

להבהרת הדבר הבא ונסביר את המשמעות של "תפיסת החוף":

את גיזעי העצים הכרותים היו מביאים האיכרים משך כל החורף ומרכזים אותם בקירבת חופו של נהר (במקרה שלנו — הנהר איסלוץ). לאחר הפשרת השלגים היו שולחים את הגזעים עם זרם המים, שהביאם עד הנהר נימן. פועלים מצויידים בווים בעלי ידיות ארוכות, היו מלווים את העצים, מזרזים בגזעים ולא היו נותנים להם לסתום את הנהר. עבודה זאת היתה נמשכת מספר שבועות. סוחר היערות היה מספק לפועליו מזון ומלווה אותם עד הגיעם לנימן, שם היו

בית״ר באיבניץ. טיול ל״ג בעומר יחד עם ביה״ס תרבות, 1932

ברית־הצוה״ר באיבניץ, קבוצת הכשרה. 1931

קן בית"ר באיבניץ נפרד מראובן כץ לרגל עלייתו ארצה
דער קן בית"ר אין איוועניץ שיידט זיך פון ראובן כץ וועלכער איז עולה קיין ארץ־ישראל

קן בית"ר באיבניץ, כיתה „חבצלת", 1931

קושרים את הגזעים והופכים אותם לרפסודות ושוב שולחים אותם עם הזרם עד למקום המיועד, על־פי־רב, לחוץ־לארץ. כשהיתה מגיעה שעת שליחת העצים, היה כל סוחר מעונין להיות בין הראשונים, כי אז העצים שלו יגיעו הראשונים ליעדם.

גם הפעם היו 2 הסוחרים מעונינים להערים אחד על חברו, כדי לשלוח ראשון את העצים.

לאחר משא־ומתן סודי גמרנו עם אחד מהם את העיסקה, והוא התחייב לשלם לנו תמורת עבודתנו — 25 זהובים.

מייד עם יציאת השבת התחלנו במלאכה, גילגלנו את גזעי העצים במורד החוף עד למיים. אחרי חצות סיימנו את עבודתנו, קיבלנו את התשלום ורעבים ועייפים יצאנו לכיוון איבניץ. בדרך לשם נכנסנו לביתו של שומר היערות, ואכלנו אצלו ארוחה דשנה. לאחר מכן שכבנו בצידי הדרך לנוח ונרדמנו...

בבוקר העיר אותנו ר׳ פייוול כץ, שעבר במקום בעגלתו. הוא סיפר לנו שבעיירה מודאגים מאוד מהעדרנו ורווחות שמועות שנרצחנו כביכול על־ידי לסטים. כששמענו זאת התחלנו לרוץ הביתה, כדי להרגיע את משפחותינו.

הכסף שהרווחנו, הקדשנו להוצאות הנסיעה לכנס בית״ר שעמד להתקיים בוורשה.

״הפשיטה על ריבת האוכמניות״

שמעון ורבקה אושרוביץ היוו זוג צעירים. כדרך כל נשי ישראל הכינה גם רבקה לקראת החורף, כדים עם ריבת אוכמניות מצויינת.

באחת השבתות באנו כמנהגנו לבקרם, אך מצאנו בבית רק את שמעון, רבקה נסעה לרוביז׳ביץ.

תיאבון היה לנו גדול, ובביתו מצאנו כמה ככרות לחם שיפון. בלי לשאול, ניגשנו למזווה והוצאנו משם 2 כדי ריבה גדולים. לאחר זמן קצר חיסלנו את הלחם ואת הריבה והחזרנו למזווה את הכדים הריקים...

בשבת הקרובה שוב הגענו לאחוזה, נתקבלנו ע״י הזוג בחיבה ובצחוק.

— ״נו חברה איך התיאבון היום״?

היינו נבוכים במקצת, בגלל המעשה שעשינו בשבת הקודמת. הדובר שלנו היה יוסף רולניק. הוא העמיד פנים תמימים וענה:

— ״ככה, ככה; אבל אם תכבדו אותנו בקצת ריבה — לא נסרב״...

מקרה זה שימש נושא לבדיחות במשך חדשים רבים.

יצחק קוזניעץ, רעננה

אַ חתונה אין איוועניעץ

ווער ס׳האָט נישט געזען אַ חתונה אין איוועניעץ, ווייס נישט וואָס אַ חתונה איז.

כ׳וועל דאָ באַשרייבן ווי ס׳האָט אויסגעזען אַ חתונה אין יאָר 1923, ווען מיין שוועסטער רבקה, האָט חתונה געהאַט:

דער חתן איז געווען אַ שמיד, און געלעבט אין אַ קליין שטעטל, ניעסוויז, נעבן סטויפץ.

נאָך די „תנאים״ האָט מען זיך גענומען גרייטן צו דער חתונה. דאָס וויכ־טיקסטע איז געווען דאָס צוגרייטן דער כלה׳ס אויסשטייער; חברטעס און גוטע שכנטעס פלעגן זיך צונויפקלייבן אין די אָוונטן, ביי דער כלה, און געפליקט די גענזענע פעדערן, כדי צוצוגרייטן אַ פערענע און קישנס, פאַר דער כלה. מ׳איז געזעסן ביז שפעט אין דער נאַכט, און פליקנדיק די פעדערן — געזונגען און געשמועסט...

פאַר אונדז, דער כלה׳ס ברידער, האָט מען גענייט בלוזקעס מיט לאַנגע אַרבל, און געקויפט נייע היטלען.

משה דער שוסטער, האָט געאַרבעט שפעט אין די נעכט, ער האָט באַדאַרפט אויפנייען שיך פאַר דער כלה און פאַר אירע ברידער און שוועסטער. פאַר דער כלה האָט ער גענייט 3 פאָר שיך; אַ ווייסע פאָר טופל — צו דער חופה, אַ פאָר שוואַרצע „מעסטעס״ אויף שבת און יום־טוב, און אַ פאָר גאַנצע שיך מיט קנעפּלעך — אויף יעדן טאָג. פאַר דער מאַמען אַ פאָר כראָמעווע שיך, ווי ס׳פּאַסט פאַר אַ מחותנת׳טע. פאַר מיינע שוועסטער רחל און פריידל — עלעגאַנטע, שעוראָווענע שיך. אויך פאַר מיינע ברידער, משה און גרשון האָט מען באַשטעלט עלעגאַנטע שטיוול מיט הויכע חאָליאַוועס. נאָר מיר האָט מען אָפּגענאַרט; מען האָט מיר אויפגענייט אַ פאָר פּראָסטע, יוכטאָווע שיך, און די זיילן אונטערגעקלאַפּט מיט טשוועקעס, כדי כ׳זאָל זיי נישט אַזוי שנעל צורייסן. דערצו נאָך זענען מיינע שיך געווען מיט עטלעכע נומערן גרעסער פון מיינע פיס, „אויף אויסוואַקסן״, ווייל די מאַמע האָט נישט קיין געלט, כדי צו נייען מיר יעדן יאָר נייע שיך...

נאָר מיר וועלן זיך צוריקקערן צו דער כלה: דער סטאָליער האָט געמאַכט אַ מאָדערנע בעט, אַ טיש מיט בענקלעך און אַ אַלמער מיט שופליאַדן. אַלע אירע האַנטעכער, ציכלעך און ליילעכער, האָט מען אויסגענייט מיט איר נאָמען. דער אַלמער האָט זיך אָנגעפילט מיט אירע קליידער, אויך צוויי מאַנטלען; אַ

ווינטערדיקן און אַ זומערדיקן. אין קיך, אין אַ ווינקל, זענען געשטאַנען אירע געשיר; אַ קופּערנער סאַמאָוואַר, אַ הליאַק, טעפּ און פּענדלעך.

ווען ס'האָט זיך דערנענטערט די צייט פון דער חתונה, האָט מען גענומען פּרעגלען, באַקן און קאָכן... אין שטוב האָט מען פון ברעטער, אויסגעשטעלט לאַנגע טישן און בענק, און פּעריכט די פּאָדלאָגע, כדי מ'זאָל קענען טאַנצן..

און אָט איז מיט מזל געקומען דער גליקלעכער טאָג: 5 שליטנס, געשפּאַנט צו פּאָר פערד מיט גלעקלעך, אָנגעלאָדן מיט דער כלה'ס משפּחה, זענען אַרויס־געפאָרן באַגעגענען די מחותנים. נאָכן מכבד זיין זיך מיט לעקאַך און ב־אָנפן, האָט מען דעם חתן אַרויפגעזעצט אויפן ערשטן שליטן צוזאַמען מיט די צוויי כלי־זמר, (ווינטשע און לייבאָוויטש) וועלכע האָבן געשפּילט די גאַנצע וועג. אַזוי איז מען דורכגעפאָרן גאַנץ קאָידאַנאָווער גאַס און געבראַכט דעם חתן צום פעטער משה, דעם שמיד.

דערווייל האָט מען „באַזעצט" די כלה, און באַשאָטן איר מיט קאָלירטע „האָפּן", די פרויען מיט אָנגעצונדענע ליכט האָבן באַגעגנט דעם חתן, וועלכער איז געקומען „באַדעקן" די כלה. דער חזן האָט געמאַכט אַ „אל מלא רחמים" נאָך דער כלה'ס פאַרשטאָרבענעם פאָטער, און דאַן האָבן די „אונטערפירער" מיט די כלי־זמר אָנגעפירט דעם חתן צום נייעם שול, ווו ס'איז פאַרגעקומען די חופּה, נאָך אים האָט מען געבראַכט די כלה, און אין אַ מזלדיקער שעה, איז פאַרגעקימען די חופּה. רבקה און יוסף מילער, זענען געוואָרן מאַן און ווייב!...

צוריקקומענדיק פון דער חופּה, האָט מען דאָס יונגע פּאָר־פּאָלק באַגעגנט מיט אַ פיינעם טאָרט און ווין, און אַלע געסט האָבן זיך אַרומגעזעצט צום „זיסן טיש" וועלכער איז באַשטאַנען פון לעקאַך, טאָרט, ווין און בראָנפן, גע־מאַרענירטע הערינג, באָב און פיסטאַשקעס.

נאָכן זיסן טיש, האָט מען געגרייט די טישן, און דער „עולם" האָט זיך גענומען צו דער „סעודה". ווען מען איז דערגאַנגען צו די „גאָלדענע יויך", האָט דער „בדחן" זיך גענומען צו דער אַרבעט, אויסרופנדיק הויך, אויפן קול, די נעמען פון די געסט, און זייערע דרשה־געשאַנק. איינער האָט געגעבן זילבערנע לעפל, דער צווייטער — אַ סאַמאָוואַר, לייכטער, טישטוכער און אַפילו גאָלדענע רוסישע אימפּעריאַלן...

אין דער צווייטער האַלבער שטוב האָט זיך די יוגנט געווילט; די צוויי איוועניצער כלי־זמר האָבן געשפּילט און די יוגנט האָט געטאַנצט, פּאָלקעס, קראַ־קאָוויאַקן און וואַלסן.

שפּעט אין דער נאַכט, נאָכדעם ווי די עלטערע געסט זענען זיך צוגאַנגען, האָט מען געגרייט אַ טיש פאַר דער יוגנט. דער טיש איז געווען פול מיט עסן און טרינקען, אָבער די חברה האָבן קיין ברעקל נישט איבערגעלאָזט פון אים.

דערנאָך, די גאַנצע וואָך האָט מען געפּראַוועט די שבעה־ברכות, מיט פרייד און געזאַנג.

אַזוי איז געפּראַוועט געוואָרן די חתונה ביי חנה־נעכעס טאָכטער!

און רבקה מיט איר באַשערטן מאַן, יוסף מילער, האָבן געלעבט אין גליק, ביז די בלוטיקע כוואַליעס פון היטלעריזם האָבן דערגרייכט און פאַרפלייצט אויך אונדזער שטעטלע איוועניעץ...

מרדכי בן-יהודה, ירושלים

די מחלוקת וועגן נייעם רב

דער אַלטער איוועניצער רב, ר׳ יחזקאל־שמחה ראַבינאָוויטש, האָט געהאַט זאָרג פון ערציען זיינע קינדער, אויף די קהלשע ענינים האָבן אים נישט צוגעגעבן קיין נחת, דאָס אַלץ צוזאַמען האָבן משפיע געווען אויף זיין געזונט, און אין יאָר 1929, אין עלטער פון 63 יאָר איז ער נפטר געוואָרן. נאָך פאַר זיין לעבן האָט ער חתונה געמאַכט זיין איינציקע טאָכטער מיט אַ מירער ישיבה בחור — מיכאל־מנחם גרוניצקי. דער בחור איז געווען אַ שיינער און שלאַנקער יונגער מאַן. געווען געבילדעט און גערעדט אַ פיין פויליש. ער האָט געקענט האָבן גרויס ערפאָלג ביי די איוועניצער יידן, אָבער אָנק׳מענדיק אין שטעטל האָט ער זיך גלייך אָנגעשלאָסן צו די אַזוי גערופענע „שוואַרצע״ פאַנאַטישע שונאי־ציון יידן. דאָס האָט געבראַכט צו דעם, דאָס נאָכן אַלטן רב׳ס טויט האָט אַ גרויסער טייל פון די איוועניצער יידן אים נישט געוואָלט אַלס רב.

דעם פאַרשטאָרבענעמס רב זון, איזשיק, האָט פון זיין גוטן ווילן מוותר געווען אויפן כסא הרבנות לטובת זיין שוואָגער מיט וועמען ער האָט צוזאַמען געלערנט אין דער ישיבה, און זייער געליבט.

דאָס זעלבע וואָס ס׳האָט פּאַסירט אין אַנדערע שטעט און שטעטלעך האָט אויך געשען אין איוועניעץ; די יידישע באַפעלקערונג האָט זיך צוטיילט אויף צוויי מחנות; איין טייל האָט געהאַלטן פאַרן יונגן רב, דער צווייטער טייל, די „ווייסע״ צו וועלכן עס האָבן אָנגעהערט די פאָרגעשריטענע און ציוניסטיש געשטימטע יידן, זענען געווען געגן יונגן רב אין באַשלאָסן אַראָפּברענגען אַ צווייטן רב. זיי האָבן געשאַפן אַ „מנין״ ביי משה־סלאַוועס (די אַרטיקע לצים האָבן עס גערופן „די קאַפּליצקע״). דער מנין האָט אָבער לאַנג נישט געהאַלטן און די „ווייסע״ האָבן זיך צוריקגעקערט דאַוונען אין די שולן. זיי האָבן אָבער אַראָפּגעבראַכט אַן אַלטיטשקן רב פון ווילנע און ער האָט גענומען דאַוונען אין דער אַלטער שול.

דער צווייטער צד איז אָבער נישט געזעסן מיט פאַרלייגטע הענט, און ס'האָט אויסגעבראָכן אַ מלחמה: אין שול און אין גאַס, ס'איז דערגאַנגען אַזוי ווייט, אַז דער ווילנער רב האָט געמוזט פאַרלאָזן איוועניעץ און דער יונגער רב איז געבליבן דער זיגער.

זיינע געגנער האָבן זיך אָבער נישט אונטערגעגעבן און צעבראָכן די „קאָ־ראָבקע" (הייוון און ליכט אויף שבת, אויך צעטלען אויף שעכטן קיה און עופות, האָט מען געמוזט קויפן אין דער קאָראָבקע און פון אירע איינקופטן האָט מען אויסגעהאַלטן דעם רב און די אַנדערע כלי־קודש) אויפגעהערט צו קויפן ביים רב די ליכט און הייוון און אַזוי אַרום פאַרקלענערט זיינע הכנסות. אינטערעסאַנט איז, אַז דאַן האָט דווקא די קריסטלעכע באַפעלקערונג, אַלס סימפּאַטיע צום יונגן רב (וועלכער פלעגט אָפט אַרויסטרעטן און האַלטן רעדעס אין פויליש) — גענומען קויפן הייוון ביים רב...

אַ דאַנק דער שטיצע פון די אָרטיקע קריסטן האָט די רעגירונג באַשטימט דעם יונגען רב אַלס רבינער און געצאָלט אים אַ מאָנאַטלעכן געהאַלט.

מיט דער צייט האָט זיך די מחלוקת איינגעשטילט.

דער רב, ר' מיכאל־מנחם גורניצקי, איז אומגעקומען אין נאָוואָגרודקע־ געטאָ אין יאָר 1942. ת. נ. צ. ב. ה.

אברהם קאלאציק, תל־אביב

אַ שטעטל מיט צוויי רבנים

און נאָך אַ מעשה וועגן נייעם רב:

ווען ס'האָט זיך אָנגעפאַנגען דער קאַמף קעגן דעם פאַרשטאָרבענעם רב'ס איידעם — ר' מיכאל־מנחם גרוניצקי, אַ געוועזענער מירער ישיבה בחור, האָבן זיינע געגנער אויפגעהערט גיין צו אים אויף דין־תורהס און קויפן אין דער „קאָראָבקע", יוסף ריווע־ראָכעס האָט גענומען פאַרקויפן הייוון און ליכט און די הכנסה פון דעם איז געגאַנגען פאַר די שטאָט באַדערפענישן פון יונגן רב'ס געגנע־. אויך אַ רב האָבן זיי אַראָפּגעבראַכט פון ראדאשקאָוויטש, אַ ייד שוין אין די יאָרן, זיי האָבן געדאַוונט אין דער אַלטער שול און דער יונגער רב מיט זיינע אָנהענגער — אין דער נייער שול.

דעם נאָענטסטן שבת צום לייענען האָט זיך אַריינגעריסן אין אַלטן שול צוזאַמען מיט אַ חברה יידן, דעם רבס זון איזשיק, אַרויף אויף דער בימה און געהאַלטן אַ פייערדיקע דרשה געגן דעם פרעמדן רב, ער האָט באַשולדיקט אים אַז ער נעמט צו דאָס ברויט פון פאַרשטאָרבענעם רב'ס משפחה און אַזוי ריידנדיק

האַט ער פּלוצלינג אויסגעשריען: חברא! זאָל ער אַרויס פון שול! און אַנגע־וויזן אויפן דערשראָקענעם רב. די גוואַרדיע וועלכע זענען געקומען מיט איזשיקן, האָט זיך אַ ריר געטאָן צום רב, און געצווונגען אים אַרויס פון שול. דער סוף איז געווען דאָס דער רב האָט אויף צומאָרגנס פאַרלאָזט איוועניעץ און אין שטעטל איז איבערגבליבן בלויז דער יונגער רב.

זלאטע פארבשטיין—רייכמאן, עפולה

מיין באזוך אין איוועניעץ אין יאָר 1938

כ'האָב זיך געפונען אין ארץ־ישראל, שוין קרוב פון 3 יאָר. אין אַ געוויסן טאָג האָב איך באַקומען פון איוועניעץ אַ בריוו אַז מיין פאָטער איז שטאַרק קראַנק. כ'האָב לאַנג נישט געטראַכט, כ'האָב מיטגענומען מיין פּיצל קינד, שושנה'לע, וועלכע איז נאָך קיין האַלב יאָר אַלט געווען, און געלאָזן זיך אין וועג.

קיין איוועניעץ בין איך אָנגעקומען דעם 25.5.38.

סאיז שווער צו באַשרייבן מיט וואָס פאַר אַ שמחה און באַגייסטערונג מ'האָט מיר באַגעגנט:

עפּעס אַ קלייניקייט, אַ גאַסט פון הייליקן לאַנד!

צומאָרגנס, נאָך מיין אָנקומען בין איך אַריין צום רב קויפן הייוון אויף שבת, ס'זענען געזעסן ביי אים דאַן עטלעכע בעלי בתים און באַהאַנדלט קהלישע ענינים. דער רב דערזעענדיק מיר האָט אויסגעשריגן מיט שמחה — אַ גאַסט פון ארץ־ישראל! ער האָט מיר אַריינגערופן צו זיך אין צימער און באַזעצט מיר ביים טיש, צווישן די בעלי־בתים, און גענומען מיך אויספרעגן וועגן דעם לאַנד און די יידן דאָרט. אויך די אָנוועזנדע זענען געווען דורשטיק נאָך יעדן וואָרט מיינעם און פאַרגעסנדיק זייערע קהלישע ענינים, געשמועסט מיט מיר אַ לאַנגע צייט.

בקיצור: כ'בין געווען די העלדין פון שטעטל. וויפל כ'האָב דערציילט וועגן ארץ־ישראל איז נישט גענוג געווען, מ'האָט מיר געפרעגט און געפרעגט, און נישט אָנגעזעטיקט זיך. יונג און אַלט, מיט וואָס פאַר אַ בענקשאַפט האָבן זיי זיך צוגעהערט צו אונדזער ארץ־ישראלדיקן לעבנס שטייגער. ביי אַ סך זענען טרערן געשטאַנען אין די אויגן, פונקט ווי דאָס האַרץ האָט זיי געזאָגט וואָס זיי דערוואַרט אין דער נאָהענטסטער צוקונפט...

באַזונדער רירנדיק זענען געווען מיינע באַגעגענישן מיט דער יוגנט. אַ סך צווישן זיי האָבן געלערנט און גערעדט עברית און זייער חלום איז געווען — אַ סערטיפיקאַט!

אויך איך האָב זיך צוגעקוקט מיט ווייטיק צו זייער לעבן אין שטעטל און מיט גאווה פאַרגלייכט עס מיט אונדזער לעבן אין ארץ־ישראל.

די אָרעמקייט אין שטעטל, די אָפּגעשטאַנענקייט, דאָס האָפּענונגסלאָזיקייט. איין טאָג יאָגט דעם צווייטן, אָבער אָן אַ מאָרגן, אָן אַ ציל וואָס זאָל געבן אַ זין דעם לעבן, און אַ ווילן צו ראַנגלען זיך מיט אים.

דאָס אַלץ האָט געדריקט אויף מיר. דאָן האָב איך דערפילט וואָס גלות איז, און גלות אין פוילן בפרט, און טראָץ דאָס פרייד צו זיין מיט מיין משפחה און פריינט, האָב איך גענומען ציילן די טעג וואָס זענען נאָך פאַרבליבן ביז מיין אָפּפאָר קיין ארץ־ישראל.

מיין פאָטער, אברהם, איז געשטאָרבן פרייטיק, 2 טעג נאָך מיין אָנקומען. אין שטעטל האָט מען גערעדט אַז ער איז געווען אַ צדיק, ווייל ער האָט נאָך דערלעבט צו זען מיר און אויך זיין ערשטן אייניקל וועלכע איז געבוירן געוואָרן אין הייליקן לאַנד.

מיין ברודער, שאול, האָט געדינט אין פוילישן מיליטער. צוליב דעם טאַטנס טויט האָט ער באַקומען אורלויב, נאָכן זיצן שבעה, איז ער אַרויס אין אַ פאַרנאַכט אין גאַס. און פלוצלינג, אָן ש׳ום סיבה, האָבן אים באַפאַלן 3 שקצים און מיט כוח געוואָלט ביי אים צונעמען דעם באַיאָנעט. ער האָט זיך גענומען ראַנגלען מיט זיי, אָבער וואָס קען אויפטון איינער קעגן 3 ז׳לאָבעס? צום גליק איז דער געראַנגל פאַרגעקומען נעבן שטוב פון אַ פוילישן אָפיציר וועלכער האָט פאַרטריבן די שקצים און געשיקט זיין באַדינער באַגלייטן מיין ברודער אַהיים.

יאָרן זענען פאַריבער. מיין שטעטעלע אין אירע יידן זענען אָפּגעמעקט געוואָרן פון דער ערד. נעכטיקע גוטע שכנים זענען פאַרוואַנדלט געוואָרן אין בלוטדורשטיקע חיות און געהאָלפן אויספירן די רציחות פון אומשולדיקע מענטשן וועמענס אייינציקע שולד איז געווען — זייער שוואַכקייט!

אָפּט, זייער אָפּט, דערמאָן איך זיך אין מיין שטעטעלע, וועלכע איז געווען און נישטאָ מער...

*

פ א ל ק ל אָ ר

ווען זלאַטקע איז געקומען מיט אַ באַזוך אין איוועניעץ האָט זי דע־ציילט: אין ארץ־ישראל פעלן 3 חדשים;

— ס׳איז נישטאָ קיין אייר (נאָר דו).

— ס׳איז נישטאָ קיין שבט (ס׳איז וואַרעם).

— ס׳איז נישטאָ קיין טבת (מען טוט קיין טובות).

— דאַקעגן איז אין ארץ־ישראל ביליק 3 זאַכן: שווייס, יחוס און שטויב.

וואָלקע רעזניק, קיבוץ עמיר

זכרונות פון קינדער און יוגנט יאָרן

די יאָרן 1915—25

אַ סך יאָרן זענען פון דאַן פאַרלאָפן, און איצט, ווען איך קער זיך אום, אין געדאַנק, צוריק קיין איוועניעץ, זע איך איר אין אַ ראָמאַנטיש־נאָסטאַלגיש ליכט.

די „ציוויליזאַציע" ווי עלעקטרע, טראָטואַרן, קינאָ, אַ באַן און אָטאָבוסן, זענען נאָך דאַן נישט געווען באַוווּסט אין איוועניעץ, אָבער דאָס שטערט מיר נישט צו מאָלן מיין שטעטעלע אַלס וווּנדערבאַרער, אידילישער ווינקעלע, אויף גאָטס ערד.

איוועניעץ איז געווען אַ־ומגערינגלט מיט נאַטירלעכע, פילפאַרביקע שענקייט: געדיכטע וועלדער, טייכלעך, בערג אין בערגלעך. גאָלדענע פעלדער און גרינע לאָנקעס. דאָס איז געווען אַ פּרעכטיקע ראַם, וועלכע האָט אַרומגערינגלט אונדזער שטעטל.

אירע שמאָלע גאַסן און נידעריקע הילצערנע הייזער, זענען געווען וווּנדע־ באַרע וואַרעמע היימען.

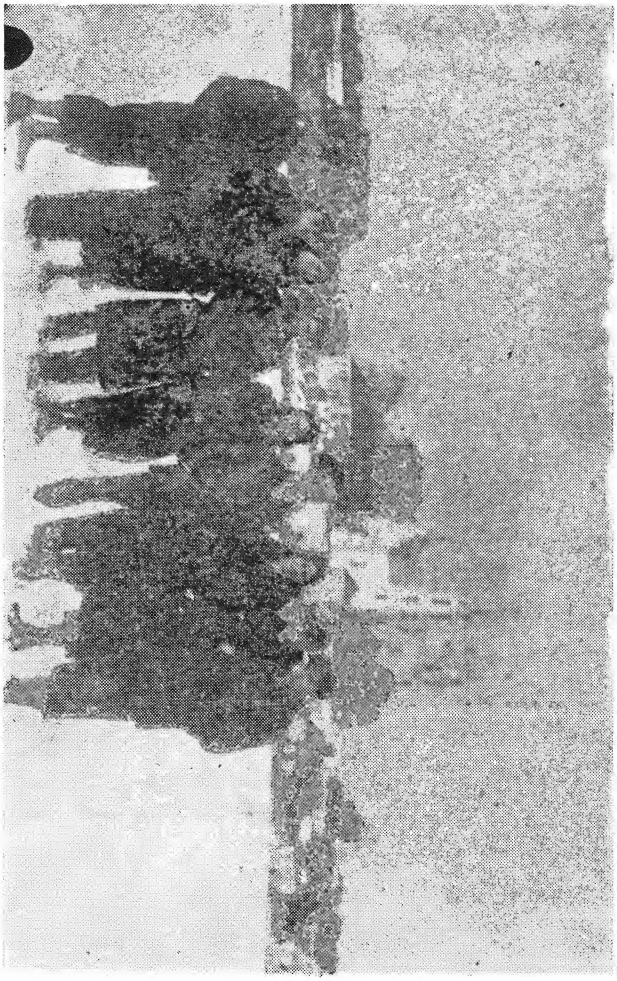
די צוויי שולן און להבדיל, דער קלויסטער און צערקווע, האָבן אויסגעזען איז די אויגן פון אַ זעקס יאָריקן יינגל, ווי הייליקע טעמפּלען, און מיין רבי אין חדר — ווי אַ פּאַטריאַרך פון אב־הם אבינו׳ס צייטן...

די טעג פלעגן פאַרבייגיין שנעל אין פאַרשידענפאַרביק: אין חדר האָבן מיר איינגעזאַפּט די יסודות פון יידישער און מענטשלעכער ערציונג. דער תנ"ך האָט פאַר אונדז ענטפּלעקט נייע וועלטן; מיט פיל האַרצקלאַפּעניש און שרעק האָבן מי־ באַגלייט יצחקן צו דער עקדה, און ווי פריי האָבן מיר אָפּגעאָטעמט, ווען צום סוף איז יצחק לעבן געבליבן... מיט גרויס שפּאַנ־נג האָבן מיר נאָכגעפאָלגט די באַצי־ הונגען צווישן יוסף און זיינע ברידער. און דעם פאַרמעסט צווישן משה און פרעה... די קינדערישע אויגן האָבן געגלאַנצט, און די הערצער האָבן געקלאַפּט שטאַרקער, ביז מיר זענען ענדלעך אַרויס פון מצרים...

אָפטמאָל פלעגן די קינדער, אין מיטן לערנען, נעמען זיך שפּילן אונטערן טיש, אָדער נעמען קנייפּן איינער דעם צווייטן — ביז דער רבי פלעגט עס באַ־ מערקן, און מיטן „קאַנטשיק" מאַכן אָרדענונג.

אָבער דעם אמתן טעם פון לעבן האָבן מיר געפילט פאַרלאָזנדיק, נאָך 8 שעה לערנען — דעם חדר. מיר פלעגן אויסלאָזן אונדזער ענערגיע, אין הילכיקע גע־ שרייען און אין פאַרשידענע שפּילן. פון זיי געדענק איך נאָר עטלעכע, — „פּי־ קערס", „חזירימלעך" און „באַהעלטענישן". אויך פלעגן מיר שפּילן אין „פּאַ־ זשאַרניקעס". אַז מיר זענען אַ ביסל אונטערגעוואַקסן האָבן מיר געשפּילט אויף

אין פוטבאָל. דער פּאַסיקער פּלאַץ צום שפּילן איז געווען ביים שול. די שפּילן פלעגן זיך ציען ביז שפּעט אין אָוונט. נישט איינמאָל פלעג איך אַריינפאַלן אין שטוב — צו מיין מאַמעס שרעק — אַ פּאַרבלאָטיקטער, מיט צעריסענע זאַכן און אַ צודראַפּעטן פּנים. טויט־מיד פלעג איך פאַלן אויפן בעט, און איינשלאָפן אין די בגדים...

איבניץ בחורף. קבוצות נוער על הנהר הקפוא

ווינטער, ווען דער שניי פלעגט באַדעקן די ערד, און דער פראָסט האָט פאַרפרוירן דעם טייך, פלעגן מיר זיך גליטשן אויפן אייז, אויף „קאַנקעס“, אָדער שליטלען זיך אויף שליטעלעך, פון לייבע סלאַוועס באַרג, אַדער פון

באַרג נעבן דעם קלויסטער. ווער ס׳האָט נישט געהאַט קיין שליטעלע, האָט זיך געגליטשט, באַרג אַראָפּ, פּשוט אויפן הינטן...

ווען כ׳זע איצט ווי מענטשן ווייסן נישט וואָס צו טאָן מיט זיך, אום שַבָּת און יום־טוב. ווי זיי לויפן אַרום איבער די שאָסייען און וועגן, פון איין פּלאַץ צום צווייטן, כדי צו געפינען עפּעס אַ אינהאַלט אין רו־טאָג, און אַ ביסל גייסטיקע שפּייז פאַר דער נשמה, דערוועקן זיך אין מיר זכרונות פון אַמאָל,

ווינטער אין איוועניץ. יונגוואַרג אויף פאַרפרוירענעם טייך

מיט אַ פופציק יאָר צוריק. ווי אינהאַלטספול זענען דאַן געווען די שבתים און יום־טובים ; דאָס זענען געווען די שענסטע און דערהויבנסטע טעג אין מיין לעבן.

יעדער יום־טוב האָט געהאַט זיין טעם און ריח, זיין קאָלאָריט און אינהאַלט. די שטימונג אין שול, אין שטוב און אין גאַס, זענען געווען צוגעפּאַסט צו יעדן יום־טוב, מ׳האָט נישט געדאַרפט אַרומבלאָנדזען איבער די שאָסייען און זוכן

דעם אינהאַלט, ער איז געקומען אַליין צו דיר אין שטוב, פאַר גרויס און קליין, פאַר אָרעם און רייך:

נעמט דעם פריילעכן טאָג פון פורים; דעם משלוח מנות. די שמחה פון המן׳ס מפּלה. די „קלאָקאָטקעס״־גרעגערס, דאָס שיסן מיט פּיסטאָנעס, אָדער מיט פּשוטע שליסלען, אָנגעפּילט מיט פּולווער, און צום סוף די פּורימדיקע סעודה!...

נעמט חנוכה; ווי וואַרעם איז געווען אין שטוב, ווי פריילעך האָבן גע־פינקלט אין פענצטער די חנוכה ליכטלעך. דאָס שפּילן מיט די גאָרן, די חנוכה מאכלים — לאַטקעס און גריוון. ס׳האָט זיך געוואָלט דאָס די חנוכה אָוונטן זאָלן זיך ציען אָן אַ סוף...

פּסח! שוין די צוגרייטונגען צום יום־טוב האָבן געגעבן דעם פאָרגעשמאַק פון אָנקומענדן יום־טוב. דער „סדר״ אַליין, האָט געשאַפן אַ באַזונדער אַט־מאָספערע, אויסגעמישט מיט הייליקייט און פריילעכקייט, וועלכע האָט געוואַ־רעמט און געבונדן די משפחות.

נעמט די „פאַדריאַדן״ צום באַקן מצות; די פריילעכע שטימונג דאָרט, דאָס געזאַנג פון די וועלגערינס און די מצה רעדלער. אַלס קינד האָב איך זיי שטאַרק מקנא געווען, ווי פלינק פלעגן זיי רעדלען די אויסגעוועלגערטע מצות...

באַזונדער זענען ביי מיר איינגעקריצט צוויי יום־טובים; ראש השנה און יום־כפור. אַ הייליקייט האָט זיי אַרומגעוויקלט, אַ אַטמאָספערע פון ערנסטקייט און פחד. אַפילו איצט פיל איך ווי ריכטיק איז געווען דאָס גלייכוואָרט, דאָס אַפילו אַ פיש אין וואַסער, ציטערט זיך פון שרעק, פאַרן יום־כיפור. אין מיינע אויערן קלינגען נאָך ביז היינט, די פּסוקים פון תפילות וועלכע דער חזן פלעגט זאָגן און קהל פלעגט נאָכזאָגן:

בראש השנה יכתבון
וביום צום כיפור יחתמון
מי יחיה ומי ימות...
ותשובה ותפילה וצדקה מעבירין את רוע הגזירה!

מיט ליבע און אומגעדולט האָבן מיר קינדער געוואַרט אויף יעדן יום־טוב, און אויף די נייע בגדים; נייע שיך, אַ גאַנץ צוג, אַ היטל. מיר האָבן געוואַרט אויף די געשמאַקע, און צו יעדן יום־טוב צוגעפּאַסטע פּאַטראַוועס. אָבער דער עיקר איז געווען די פייערלעכע שטימונג וועלכע האָט געהערשט אין גאַס, שול און שטוב.

פון יעדנס פּנים האָט אַרויסגעשטראַלט אַ אינערלעכע ליכט און גלויבן, וועלכע האָבן געגעבן כוח צו טראָגן דעם גלות און די שווערקייטן פון די וואָכעדיקע טעג.

אין סוף פון די 20-ער יאָרן האָט די טעכניק גענומען אַריינדרינגען אויך קיין איוועניעץ. מען האָט געברוקירט די גאַסן, געמאַכט טראָטואַרן, עלעקטרי־פעצירט דאָס שטעטל, און ס׳האָבן זיך באַוויזן די ערשטע אַטאָבוסן, וועלכע האָבן געפירט פּאַסאַזשירן קיין ווילנע און סטאָלפּצי. ביז דאַן איז די איינציקע קאָמוניקאַציע געווען מיט פערד און וואָגן; בעלי־עגלות האָבן געפירט פּאַסאַ־זשירן און סחורות, קיין אַלעכנאָוויץ און סטאָלפּצי — צו דער באַן.

די אַטאָבוסן פלעגן אָנקומען אין שטעטל אין אָוונט. צענדליקער מענטשן פלעגן זיך צונויפזאַמלען און מיט נייגעריקייט אָפּוואַרטן די אָנקומענדע פּאַסאַ־זשירן, צווישן וועלכע ס׳זענען געווען אויך „וואַיאַזשאָרן״, וועלכע האָבן גענומען אָפּט באַזוכן איוועניעץ. ס׳האָבן זיך דעריבער געעפנט עטלעכע האָטעלן. דאָס אַלץ איז געשען אַ דאַנק די אַטאָבוסן, וועלכע האָבן פאַרבונדן דאָס שטעטל מיט דער אויסערלעכער וועלט.

דער וויכטיקסטער טאָג אין וואָך פאַר פּרנסה איז געווען מיטוואָך; דער מאַרק טאָג; שוין פון גאַנץ פרי האָבן זיך גענומען קלייבן אין שטעטל, די פויערן פון אומגעגנד. דער מאַרק און די גאַסן אַרום אים, פלעגן אָנגעפּאַקט ווערן מיט זייערע וועגענער און סחורות: תבואה, פּרוכט, פּוטער, הינער, טרור־קענע שווימען „סמאַרשקעס״, חזיר־האָר און א. וו. מענטשן האָבן זיך געדרייט הין און צוריק, זוכנדיק מציאות.

די פויערן, נאָכן פערקויפן זייערע גוטס, פלעגן קומען אין די יידישע קראָמען און קויפן סחורה פאַר זייער געברויך. אַזוי האָט געהאַלטן ביז זון אונטערגאַנג. ביסלעכווייז האָבן זיך די פויערים צופאָרן, און דאָס שטעטל האָט זיך איינגעשטילט, ביז דעם קומענדיקן מיטוואָך...

אין די יאָרן 30—1925, האָט זיך אין שטעטל אַנטוויקלט אויך דאָס קולטור־רעלע לעבן: ס׳איז דאַן געגרינדעט געוואָרן די „תרבות״ שולע, דער „שומר הצעיר״, דער „בית״ר״ און „חלוץ״. ס׳האָט זיך געגרינדעט די יידישע ביבליאָטעק און אַ דראַמאַטישער קרייז.

די „תרבות״ שולע האָט באַדייט אַ רעוואָלוציע קעגן חדר, און דאָס אַלטע סיסטעם פון לערנען, און געשאַפן אַ גרונט פאַר דער ציוניסטישער און חלוצישער דערציאונג, פון דער שטעטלדיקער יוגנט.

לאָמיר דעריבער דערמאָנען דאָ צום גוטן די ערשטע לערער פון דער תרבות שולע — אָוסייעוויטש און חפץ, וועלכע האָבן דערציט דער יוגנט, און אַריינגעדרונגען אין זיי די ליבע צו ארץ-ישראל.

דאָס אויפשטייאונג פון דער ערשטער יוגנט אָרגאַניזאַציע אין שטעטל, דעם „השומר הצעיר״, האָט אַרויסגערופן אַ שטאַרקע געגנערשאַפט ביי די

מערהייט עלטערן. זיי האָבן נישט געקענט פאַרדייען דאָס 15—13 יעריקע קינ־
דער, יינגלעך און מיידלעך. זאָלן זיך ט־עפן צוזאַמען, שמועסן, זינגען און טאַנצן!
אַנשטאָט זיצן אין שטוב — לויפן זיי אין קן! און נישט נאָר דאָס; בעלה־
בתישע קינדער חברן זיך מיט קינדער פון אָרעמע אַרבעטער!...

תלמידים עם מוריהם ע״י ביה״ס תרבות באיבניץ
תלמידים מיט זייערע לערערס נעבן דער תרבות שולע אין איוועניץ

און אויב דאָס איז נאָך געווען ווינציק, האָבן די קינדער גענומען רעדן
וועגן „הכשרה״ און עליה. פון פאַרלאָזן זייערע היימען. טאַטע־מאַמע, און עולה
זיין אין אַ ווייט און וויסט לאַנד... ס׳איז דאָך אַ גרויס אונטערשייד צווישן
אויסשרייען אין שול — לשנה הבאה בירושלים — און צווישן שיקן אַהין, קיין
ירושלים, דאָס אייגן קינד, בפרט אַז דאָס קינד איז אַ יונג מיידל...

אָבער דער טיפער און ריינער גלויבן פון דער יוגנט, האָט זיך ג׳בר געווען איבער די אַלע שטערונגען, און לבסוף מיטגעצויגן מיט זיך אַ סך עלטע־ן!

אויב מיר וועלן נעמען אין באַטראַכט דאָס די מערהייט פון דער איוועניצער יוגנט האָט געענדיקט בלויז די פאָלקס־שולע, אי־ן אַ טייל, אַפּילו דאָס נישט, וועלן מיר דאַן קענען אָפּשאַצן די קולטורעלע דערגרייכונגען פון די יוגנט באַוועגונגען; זיי האָבן געלייענט און דערקענט די יידישע און העברעאישע דיכטער און שריפטשטעלער, געפירט דיסקוסיעס וועגן געזעלשאַפטלעכע אי־ן פּאָליטישע פּראָבלעמען, און דערמיט פאַרברייטערט זייערע קולטורעלע האָרי־זאָנטן. ס׳איז נישט געווען אַ חבר אין וועלכער ס׳איז יוגנט אָרגאַניזאַציע, וואָס האָט נישט באַזוכט די ביבליאָטעק. די יוגנט פלעגט אויך אָרגאַניזירן זומער לאַגערן (מושבות קייץ־קאַמפּוס) אין די אַרומיקע וועלדער, ווינטער פלעגן זיי אָרגאַניזירן באַגעגענישן מיט דער יוגנט פון די אַרומיקע שטעטלעך, וועלכע האָבן אַסך צוגעגעבן צום עמאָציאָנאַלן אויסלעבן זיך פון דער יוגנט.

אויך האָט זיך אַרויסגעוויזן, דאָס דער פחד פון די עלטערן פאַר די עראָטישע סכנות, איז געווען אומבעגרינדעט; פאַרקערט, אין די יוגנט באַוועגונגען איז געפלעגט געוואָרן אַ ערנסטער און פאַראַנטוואָרטלעכער צ׳גאַנג אין די באַציונגען צווישןביידע געשלעכטן. ליבע געפילן זענען געווען געבויט אויפן יסוד פון כבוד, איינע צום צווייטן, אויף אויפריכטיקער פריינדשאַפט און אָפּפערוויליקייט.

אויך אויפן געזעלשאַפטלעכן געביט האָבן זיי צעבראָכן די באַריערן צווישן די קלאַסן און שיכטן, פון דער יידישער באַפעלקערונג: זיי האָבן זיך נישט גערעכנט מיטן אָפּשטאַם, רייכטום א. א. וו. קינדער פון סוחרים, כלי־קודש און בעלי־מלאכות, האָבן זיך געחברט, און געחלומט וועגן לעבן און אַרבעטן צוזאַמען אין ארץ-ישראל.

אָט די הערלעכע און אידיאַליסטישע אויפפירונג פון די קינדער האָט נישט ווילנדיק מיטגעשלעפּט אויך די עלטערן, וועלכע האָבן ביסלעכווייז גענומען צוצופּאַסן זיך, און פאַרשטיין זייערע יונגע קינדער, און צום סוף אַפּילו גענומען זיך מיט גאווה, באַרימען מיט זיי: — מיין טאָכטער איז א־יף הכשרה — אָדער — מיין זון פאָרט קיין ארץ־ישראל! —

די באַציונגען צווישן די רעכטע און לינקע פאַרטייען און יוגנט אָרגאַני־זאַציעס, זענען אָפט געווען זייער אָנגעשטרענגטע, און די וויכוחים — הייסע. איך געדענק די געשפּאַנטע לאַגע פאַר דעם 16־טן ציוניסטישן קאָנגרעס, און די צייט נאָכן ארלוזורוב מאָרד. טראָץ דעם זענען די פּערזענלעכע באַציונגען צווישן דער יוגנט געווען זייער קאָרעקט, און אַפּילו פריינדלעך.

די יאָרן 1939—1935

די יאָרן 1939—1935 זענען געווען זייער שווערע פאַר די איווענצער יידן, און דאָס האָט זיך אויסגעדריקט אין אַלע געביטן פון לעבן: דער גוואַלדיקער אויפשטייג פון אַנטיסעמיטיזם אין גאַנץ פוילן, האָט נישט אויסגעמיטן איוועניעץ. דאָס זענען געווען די יאָרן ווען היטלער איז געקומען צו דער מאַכט, אין די באַציונגען צווישן פוילן און דער היטלעריסטישער דייטשלאַנד זענען געווען זייער פריינדלעכע.

פאָגראָמען און פאַלשע באַשולדיקונגען קעגן יידן, זענען געווען אַ טאָג־טעגלעכע דערשיינונג. יידן זענען רואינירט און פאַראָרעמט געוואָרן. דערשטיקט געוואָרן דורך אומבאַגרינדעטע, זינלאָזע שטייערן.

מיט דער אַקטיווער הילף פון דער אַנטיסעמיטישער רעגירונג, זענען אויפגעעפנט געוואָרן פוילישע קראָמען, מיטן לאָזונג Swój do swego — (יעדער צו זייניקע). די פוילישע יוגנט האָט געצוווּנגען די פויערים פון די דערפער, צו קויפן נאָר אין די פוילישע קראָמען.

יידן האָבן פאַרלוירן זייערע פרנסות, און די אָרעמקייט צווישן זיי האָט געוואַקסן.

אויך איוועניעץ האָט נישט אויסגעמיטן דעם שווערן גורל. ס'איז נישט געווען מיט וואָס צו צאָלן די שטייערן און די חובות. ס'איז נישט געווען ווו צו נעמען אַן הלוואה. די צאָל פון די באַנקראָטן איז געוואַקסן פון חודש צו חודש, פון וואָך צו וואָך...

באַזונדער שווער איז געווען די לאַגע פון דער יידישער יוגנט: רעגירונגס און מוניציפּאַלע פּאָסטנס זענען דאָך געווען פאַרמאַכט פאַר זיי. אויך די הויך שולן זענען געווען געשלאָסן פאַר זיי. ווער געדענקט עס נישט דעם „נומערוס קלאַוזוס" פאַר די יידישע סטודענטן?

אין יענע יאָרן זענען אויך געווען געשלאָסן די טויערן פון די פאַראייניקטע שטאַטן. אויך קיין ארץ־ישראל איז כמעט אוממעגלעך געווען צו פאָרן: דאָס ביסל סערטיפיקאַטן, וועלכע די מאַנדאַטאָרישע מאַכט האָט פאַ־טיילט פאַר דעם פוילישן יודנטום, האָט געקלעקט „אויף איין צאָן". די איינציקע האָפענונג אַרויסצורייסן זיך פון פוילן, זענען געווען דאָס ביסל סערטיפיקאַטן, און די אי־מלעגאַלע עליה, וועלכע איז געווען פאַרבונדן מיט גרויסע סכנות. (אַ טייל, וועלכע האָבן געהאַט אַ ביסל געלט, זענען געפאָרן אַלס טוריסטן, און פאַרבליבן אין לאַנד, אויף אַ אומלעגאַלן אופן). ס'איז דעריבער קיין וווּנדער, וואָס אין אָט די שווערע יאָרן, זענען געוואַקסן די חלוצישע באַוועגונגען און די הכשרה פונקטן.

שוין אין יענע יאָרן האָט זיך געפילט אין דער לופט דאָס אָנקומען פון דער גרויסער קאַטאַסטראָפע, וועלכע האָט פאַרניכטעט דאָס פוילישע יודנטום..

די יאָרן 1939—1941

סוף סעפטעמבער 1939 זענען די רוסן אַריין קיין איוועניעץ, און פאַרבליבן דאָרט ביז יוני 1941.

אין דער קורצער תקופה, פון זייער זיין ביי אונדז, איז פאָרגעקומען אַ גרויסע ענדערונג אין לעבן פון די יידן אין איוועניעץ: אינדזער שטעטל איז געוואָרן אַ ראַיאָן שטאָט.

די יידישע יוגנט האָט געקראָגן פּאָסטנס אין די רעגירונגס און מוניציפּאַלע אַנשטאַלטן; אין דער פּאָסט, אין געזונטהייטס־אַמט, אין דער שטאָטישער אַדמיניסטראַציע און אין דער אָרטיקער מיליציע.

די סיבה צו דעם איז געווען אַ פּשוטע; די סאָוויעטישע מאַכט האָט געהאַט מער צוטרוי צו די יידן, ווי צו די פוילישע „אָסאַדניקעס" און אַנדערע פּוילישע בירגער. די פּאָליאַקן האָבן עס געזען און געקריצט מיט די ציינער, צוקוקנדיק ווי די יידן „אָרדנען" זיך איין. מיר אָבער האָבן באַצאָלט אַ טייערן פּרייז פאַר דעם:

די ציוניסטישע באַוועגונג איז דערקלערט געוואָרן אַלס קאָנטער־רעוואָ־ליוציאָנערע באַוועגונג, און איז פאַרבאָטן געוואָרן. די חלוצישע יוגנט אָרגאַ־ניזאַציעס זענען אויפגעלעזט געוואָרן. די „תרבות" ש־לע איז פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ יידישע שולע, און אַ יאָר שפּעטער איז עס פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ רוסישע שולע. אַלס דירעקטאָר פון דער שולע, איז באַשטימט געוואָרן די פרוי פון פּאַרטיי־סעקרעטאַר אין איוועניעץ, (אַ יידישע פרוי, געבוירן אין וויטעבסק). אַלס לערער זענען באַשטימט געוואָרן: חפץ, יצחק פּאַרענציק און איך. מיר האָבן געפינען אַ געמיינזאַמע שפּראַך מיט אונדזערע תלמידים — דורך רמזים (וועגן אונדזער נאַציאָנאַלן פּראָבלעם). מיר האָבן זיך אָבער געפילט אָפּגעריסן פון יידישן פאָלק און פון ארץ־ישראל.

אין אַ געוויסן אָוונט, איז אַ גרופּע פון אונדזערע חברים, געזעסן ביי זעליק טשערנין און צוגעהערט צום ראַדיו פון לאָנדאָן. צומאָרגנס האָט מען אונדז־גערופן אין נ.ק.וו.ד. און געוואָרנט דאָס מער זאָל עס זיך נישט איבערחזרן...

אין יעדן אַנשטאַלט און אָרטעל, זענען אַריינגעדרונגען געוואָרן שפּיאָנען. ווערמענס אויפגאַבע איז געווען צו באַריכטן וואָס יעדער פון אונדז טראַכט און זאָגט...

דאָס איז געווען דער פּרייז וואָס מיר האָבן באַצאָלט פאַר אונדזער עקאָנאָמישער און געזעלשאַפטלעכער פאַרבעסערונג!

ווינטער 1940, זענען די פוילישע „אָסאַדניקעס" און אויך יידן, פאַרשיקט געוואָרן קיין סיביר.

פאַר די צוויי יאָר פון געפינען זיך אונטער דעם סאָוויעטישן רעזשים, האָבן מיר זיך געטראָפן מיט רוסן און יידן, וועלכע האָבן געלעבט אין מזרח רוסלאַנד, און געהערט פון זיי וועגן די „גליקן" פון דעם קאָמוניסטישן רעזשים, און דאָס האָט אונדז כלל וכלל, נישט באַגייסטערט..

אין משך פון אָט די צוויי יאָר, האָט זיך צווישן די יידן געשטאַרקט זייער נאַציאָנאַלער געפיל, און דאָס בענקשאַפט נאָך ארץ־ישראל איז געוועזן גרויס.

דעם 25־טן יוני 1941, דריי טעג נאָכן אויסברוך פון דער דייטש־רוסישער מלחמה, זענען פון איוועניעץ אַרויס אַ גרופע פון אַ 50 יידן, און געלאָזט זיך קיין מזרח רוסלאַנד.

די וועג איז געווען ממש אַ גיהינום: דייטשע אַעראָפּלאַנען האָבן אָן אויפהער באָמבאַרדירט די וועג מינסק־מאָסקווע. דייטשע פאַראַשוטיסטן האָבן געמאָרדעט און געברענט וועמען און וואָס זיי האָבן נאָר געקענט. קערפערס פון אומצאָליקע מענטשן, דערוואַקסענע און פיצלעך קינדער, האָבן זיך געוואַלגערט אויף די וועגן און שטעגן. ס'איז נישט געווען ווער ס'זאָל זיי באַערדיקן. מען איז געלאָפן אין פאַניק, כדי אַנטלויפן פון די דייטשן, אין מורא געהאַט זיך אָפּצוהאַלטן.

אַ טייל פון אונדז האָט נישט געקענט אויסהאַלטן די שווידערלעכקייט פון דעם וועג, און אומגעקערט זיך קיין איוועניעץ. קיינער האָט נישט געוווסט וואָס בעסער איז, און וואָס צו טאָן כדי צו ראַטעווען זיך. דער אמת איז, דאָס קיינער האָט נאָך דאַן נישט געגלייבט דאָס היטלער וויל פאַרניכטן אַלע יידן אין אייראָפּע...

בלויז דער אינסטינקט האָט דעמאָלט דעצידירט וואָס צו טאָן.

און אַזוי האָט פאַסירט, דאָס דער 25־ער יוני 1941, איז געווען דער לעצטער טאָג וואָס כ'האָב געזען, און זיך געזעגנט ... שטענדיק, מיט אונדזער טייערער, טיף אין האַרצן איינגעקריצטער שטעטעלע — איוועניעץ...

הרב זאב גורדון, טורונטו—קנדה

דער חורבן פון א קהלה

דער קיילעכדיקער ציפער „6 מיליאָן" איז ליידער געוואָרן אַ שאַבלאָן־וואָרט אין דער יידישער טערמינאָלאָגיע, מען באַנוצט זיך מיט אונדזערע „קדושים" אין וואָכענדיקע געשפּרעכן, מען נוצט עס אויס אויף פאַרשידענע צוועקן, אויף

געלט קלייבן און אויף פּראָפּאַגאַנדע צוועקן, מען רעדט אַזוי לאַנג וועגן די זעקס מיליאָן אומגעקומענע, דאָס מען פאַרגעסט אינגאַנצן אַז זיי זענען געווען אונדזערע מאַמעס און טאַטעס, אונדזערע שוועסטער און ברידער — לעבעדיקע מענטשן, וועלכע האָבן געלעבט אין די שטעט און שטעטלעך, איינגעוואָרצלט מיט טיפע וואָרצלען פון הונדערטער יאָרן, וועלכע האָבן געבויט, געשאַפן און אַנטוויקלט די גייסטיקע אוצרות פון אונדזער רייכער קולטור. מיט זייַער אומקום איז אויך אָפּגעווישט געוואָרן די רייכע קולטור פון דעם מזרח אייראָפּעאישן יודנטום. און ס'איז קיין אויסזיכטן און האָפענונג צו אויפלעבן עס.

ביה"ס „חורב" באיבניק, 1930 — די „חורב" שולע אין איוועניץ, 1930

אויב ס'איז געזאָגט געוואָרן „כי לא על הלחם בלבד יחי' האדם" — איז דאָס געווען צוגעפּאַסט פאַר די יידן אין מזרח אייראָפּע, ספּעציעל פּוילן, ווו די יידן האָבן געלעבט אין קאָמפּאַקטע מאַסן, זייער מאַטעריאַלע לאַגע איז געווען זייער שלעכט. נאָר אַ דאַנק די גוטע אַמעריקאַנער פעטערס איז מעגלעך געווען ווי עס איז אַדורכקומען מיטן „לחם צר ומים לחץ". אַ שיינער לעבן וואָלט עס געווען ווען בלויז די מאַטעריאַלע באַדינגונגען וואָלטן געווען זייער ציל אין לעבן..

*

און אָט איז מיין געבורט־שטעטל — איוועניעץ. אַ שטעטל ווי אַלע שטעטלעך אין אָרעמען ווייס־רוסלאַנד. 50 ק"מ ווייט פון אַ באַן ליניע, און מיטן רוסישן אייז־קאַלטן און אימהדיקן גרענעץ, אַלס צוגאָב. דאָך איז מען נישט געווען אָפּגעריסן פון דער גרויסער וועלט און פון אַלע ענינים וועלכע האָבן אַ שייכות געהאַט מיט יידן און יידישקייט, און איבערהויפּט מיטן מצב און לעבן אין ארץ־ישראל, מען

האָט ממש געאָטעמט מיט „אוירה דישראל". נישט קוקנדיק אויף די אָרעמקייט און דחקות, האָט די יוגנט זיך אָפּגעגעבן מיט ציוניסטישע און קולטורעלע טעטיקייט, אָרגאַניזירט פאַרשידענע ציוניסטישע אָרגאַניזאַציעס, וועלכע האָבן זיך באַקעמפט געגנזייטיק. אויך די טאַטעס זענען געווען טעטיק; געפירט מחלוקות וועגן רבנים, שולן, גבאים א.א.וו. און געמאַכט פאַרגעסן די טאָג-טעגלעכע דאגות און שוועריי־קייטן. און ווייל דער הוה, די געגנוואַרט, איז געווען אַזוי פאַרוואָלקנד און גרוי, האָבן אַלע ידיעות און נייעס פון ישראל, געווען די ליכטיקע שטראַלן, וועלכע האָבן געגעבן כוח און אויסדויער צו אַנגיין ווייטער, און נישט צוזאַמענגעבראָכן ווערן, פון שווערן גלות לעבן.

דאָס שטעטל איז געווען ווי אַלע שטעטלעך אין ווייס־רוסלאַנד. אמת, זי האָט פאַרמאָגט פיינע בעלי־בתים און תלמידי־חכמים, אָבער דאָס האָבן אַנדערע שטעט־לעך אויך פאַרמאָגט. מיר איז אויסגעקומען צו לעבן אין פאַרשידענע שטעט פאַרן חורבן, און כ׳האָב געלעבט דאָרט בעסער ווי אין איוועניעץ, דאָך ווען איך דערמאָן זיך וועגן זיי, פיל איך נישט אָט דעם ציטער וואָס כאַפּט מיר אַרום ווען איך הער דעם קלאַנג „איוועניעץ", מיין געבורטס שטעטל! אין דער יידישער טערמינאָלאָגיע איז דאָ אַ אויסדרוק — „עיר ואם בישראל" ווייל די געבורטס שטאָט איז געגליכן צו אַ מאַמע. אויף אַ מאַמע קען מען נישט זאָגן — אַ מאַמע ווי אַלע מאַמעס. אַפילו ווען זי איז ווי אַנדערע מאַמעס, איז זי די איינציקע מאַמע, ווייל זי איז מיין מאַמע! און אַזאַ ווי מיינע איז ניטאָ אויף דער וועלט! און דאָס איז דער ענטפער פאַרוואָס ביים קלאַנג „איוועניעץ" ציטער איך אויף, און איך גלויב אַז דאָס זעלבע פילן אויך אַלע מיינע לאַנדסלייט...

*

ס׳זענען שוין פאַרביי 3 צענדליק יאָרן זינט דער שואה — דעם גרויסן חורבן. איצט ווען מיר גיבן אַ קוק אויף צוריק, זעען מיר און דערפילן די קאַטאַסטראָפע אין איר גאַנצער גרויזאַמקייט. דאָס זעלבע איז ווען מען שטייט נאָענט צו אַ גרויסן באַרג, דאַן זעט מען נישט זיין הויך און גרויסקייט, און דווקא ווען מען איז אָפּגערוקט פון אים, קען דאָס אויג דאַן אַרומנעמען אים און זעען אים אין גאַנצן. און אָט זע איך זיי איצט, די גייסטיקע ריזן, מיינע לאַנדסלייט, שכנים, פריינט און באַקאַנטע. לעבנדיק צוזאַמען מיט זיי, האָבן מיר זיי נישט באַמערקט. די גרויקייט פון טאָג־טעגלעכן לעבן האָט פאַרדעקט און באַהאַלטן אונטער אַ באַרג פון זאָרג, די גרויסקייט און העלדישקייט פון יידישע פרויען און מענער, וועלכע האָבן געקעמפט און געאָפּפערט זיך פאַרן יידישן כבוד און יידישן לעבן...

אין שלאָפלאָזע נעכט, ווען דו ליגסט אויפן געלעגער און טראַכטסט פון דער שרעקלעכער פאַרגאַנגנהייט, לעבן זיי אָפּ, מיינע לאַנדסלייט, פריינט און באַקאַנטע.

זיי גייען אַדורך פאַר מייִנע אויגן, ווי אין אַ קאַליידעסקאָפּ. זיי קוקן אויף מיר, און פון זייערע אויגן קוקן אַרויס — צער און טרויער ווי זיי וואָלטן רעדן; פאַרגעס אונדז נישט, פאַרגעס אונדז נישט!

און אָט אין אַזאַ שלאָפלאָזער נאַכט, אין די הייסע 9 טעג פון אָב, פון יידישן חורבן, בין איך אַראָפּ פון מיין געלעגער, גענומען פאַפּיר און פעדער צו פאַר־אייביקן זיי מיט מיין אָרעמער שפּראַך, און שטעלן דערמיט אַ באַשיידענע מצבה פאַר מיין משפחה, פריינט, און מיין שטעטל איוועניעץ.

*

אָט שטייט ער, מיין פאָטער, ר׳ זלמן גאָרדאָן ז״ל, פריילעך און מיט אַגלייכ־ווערטל, ווי זיין שטייגער איז געווען. איך זע אים זיצנדיק אין שטוב, שפּעט אין דער נאַכט, אַרום טיש זיצן זקנים, אלמנות און סתם ביטערע הערצער. זיי קומען מיט אַ בקשה אָנשרייבן אַ בריוו צו די קרובים אין אַמעריקע, זיי זאָלן אַרויסהעלפן מיט עטלעכע דאָלאַר. אַלע נעבעך, גיסן אויס זייער ביטער האַרץ. דער פאָטער הערט זיך צו אויפמערקזאַם, און שרייבט מיט זיין געקינסילטן „פאָטשערק״, האַרצ־רייסנדע בריוו וועלכע טרעפן אין „פּינטל״, זיי וועקן אויף די פאַרשלאָסענע הער־צער און פאַרמאַכטע הענט...

און אָט זע איך די משולחים און מגידים, פאַר וועמען אונדזער הויז איז געווען אַן אַדרעס, וווּהין מען קען פאַרפאָרן פריי, אָן אַ איינלאַדונג, אַפילו אין דער מיטן נאַכט.

אַ שטענדיקן דזשאָב האָט דער פאָטער געהאַט; אָנפאַנג יעדן מאָנאַט גיין אויפ־מאָנען די פאַר זלאָטעס וואָס יעדער איינער האָט זיך באַשטייערט פאַרן ועד הישי־בות. אַלס צוגאָב זענען געווען צרכי ציבור, ווי „מעות חטים״, תלמוד־תורה, אָדער גאָר פעדערן קלייבן פאַר אַ אָרעמער כלה... שטענדיק איז ער געווען גרייט צו העלפן אַנדערע, נישט איינמאָל האָט ער אין מיטן טאָג פאַרמאַכט דאָס געוועלב און אַוועק מתעסק זיין זיך מיט צרכי מצווה. ער האָט נישט געפילט אַז ער טוט וואָס אויסערגעוויינלעכעס, אַז עס קומט אים אַ יישר־כוח דערפאַר. דער כלל איז ביי אים געווען אויפן ערשטן אָרט, פּערזענלעכע אינטערעסן — אויפן צווייטן אָרט. חאָטש זיין מאַטעריעלע לאַגע איז געווען ווייט פון אַ גלענצנדע, און פון קענען זיך דערלויבן צו פאַרציכטן אויף דעם.

און ווער געדענקט נישט זיינע מתיקותדיקע ימים נוראים׳דיקע תפילות, אין וועלכע ער האָט אַריינגעלייגט האַרץ און געפיל? מען איז געזעסן צוגעשמידט צו די ערטער, און געוואָלט אַז די תפילות זאָלן זיך ציען וואָס לענגער. מען האָט געפילט אַז זיי קומען פון אַ האַרץ וואָס פילט דעם צער און שמערץ פון די מת־פללים, און ער איז דער פּאַסיגסטער שליח־ציבור, און זיינע תפילות וועלן דער־גרייכן דעם כסא־הכבוד.

ער האָט געשפּרודלט מיט חסד, רחמים און אהבת ישראל. ער איז געווען פּאַרטראָטן אין אַלע חברות און אינסטיטוציעס פון שטאָט. ער האָט אָבער קיינמאָל נישט געטראַכט אין אַזעלכע טערמינען ווי; וואָס וועל איך פון דעם האָבן, אָדער, וואָס איז גוט פאַר מיר?..

אויך די געשטאַלט פון מיין זיידן, ר׳ בנימין בערנשטיין, טאָר נישט פעלן אין יזכור בוך פון איוועניעץ.

ווער פון די עלטערע איוועניצער לאַנדסלייט געדענקט נישט דאָס פּאַטרי־אַכאַלע, שיינע געשטאַלט, מיט די גוטע סאַמעטענע אויגן פון מיין זיידן? אויף ווערמענס שויס איך בין דערצויגן געוואָרן. חוץ דעם וואָס ער איז געווען אַ גדול בתורה און אַ חכם, איז ער אויך געווען אַ אוהב הבריות און עוסק געווען אין גמ״ח.

און מיין באָבע ע״ה מלכה אַרעס ווי מען האָט זי גערופן אויף איר פּאַטערס נאָמען, איז געווען פון יענע נשים צדקניות וועלכע האָבן געטראָגן אויף זייערע פּלייצעס דעם שווערן יאָך פון לעבן און געווען שטענדיק אַ עזר כנגדו צו איר מאַן — מיין זיידן.

ווו נעמט מען היינט יענע מאַמעס און טאַטעס, זיידעס און באָבעס, מיט זייער באַשיידענקייט און גוטהאַרציקייט, מיט זייער אמונה און שכל הישר? אַלץ איז ביי זיי געווען נאַטירלעך, נישט נאָכגעמאַכט, דאָס זענען געווען די יידן פון פאַרן חורבן אין אייראָפּע. יידן וועלכע האָבן נישט געפרעגט — מי הוא יהודי? אַז מען דאַרף פעסטשטעלן אַ דיאַגנאָזע איז עס אַ סימן אַז מ׳איז קראַנק. אַ געזונטער מענטש (און אַ געזונט פאָלק) וועמען ס׳טוט קיין זאַך נישט וויי, דאַרף קיין דיאַגנאָזעס. און אָט דאָ ליגט דער סוד און ענטפער, מיט וואָס אַזוינס האָבן די פאַריקע דורות זיך אויסגעצייכנט, וואָס מיר שטייען אַזוי פאַרכישופט מיט זייער חן און מידות טובות, ווייל זיי האָבן געלעבט נאַטירלעך און פשוט, און די נאַטור באַצויבערט מיט איר שיינקייט און גלאַנץ.

*

און אָט שטייט פאַר מיינע אויגן ווי אַ לעבעדיקער ר׳ אברהם דוד דער שוחט, וועלכער איז געווען די אומשולד אַליין, און איז געווען דער ערשטער וואָס איז פאַרשניטן געוואָרן דורך די נאַציס ימ״ש.

און אויך לעבעדיק זע איך פאַר מיינע אויגן, מיין שכן, אייזיל דעם שוסטער ער זיצט אויף זיין שוסטער בענקעלע, ציט אַ דראַטווע, און רעדט וועגן ימות המשיח. און ווען איר טרעפט זיך מיטן בליק פון זיינע פעך־שוואַרצע אויגן, לייענט איר אַרויס אַז ער ווערט געטראָגן אויף די פליגלען פון פאַנטאַזיע — און העכערע עולמות.

און אָט איז ר׳ משה מייזל. ער איז געווען דער 2טער צום רב. כאָטש אָפיציעל האָט ער נישט געטראָגן קיין רבנות מאַנטל, האָט מען אים רעספּעקטירט ווי דעם

רב. פון אַלעמען געליבט און אָנערקענט. ער האָט אין זיך פאַרבונדן, תורה, עבודה און גמ״ח. אָפּגעהיטן אַלע מצוות, קלה כחמורה. געווען דער רבי פון שיעור משניות בין מנחה למעריב. זייענדיק דער בוכהאַלטער פון דעם יידישן פאָלקס־באַנק, האָט ער מיט זיין פערזענלעכקייט, אַ נשמה אַריינגעגעבן אין די קאַלטע טרוקענע ציפערן, און אין די עטלעכע זלאָטעס וואָס מען האָט געקראָגן אַלס הלוואה, האָט מען געפילט זיין וואַרעמקייט און ברכה. אַפילו אין אַזעלכע פראַזאַישע זלאָטעס האָט ער אַריינגעגעבן לעבן און געפיל.

*

נישט נאָר 6 מיליאָן יידן זענען אומגעקומען אין דער שואה. אַ גאַנצע ציווי־ליזאַציע איז חרוב געוואָרן! און אַפילו זי וועט מיט די יאָרן, צוריק געבויט ווערן, וועט זי קיינמאָל נישט זיין דאָס זעלבע ווי געווען.

דער 2טער בית־המקדש האָט אויסערלעך, מיט זיין שיינער אַרכיטעקטור געווען שענער ווי דער ערשטער. אויף אים איז געזאָגט געוואָרן „מי שלא ראה בנין הורדוס, לא ראה בנין יפה מעולם״. דאָך האָבן די זקנים, וועלכע האָבן געדענקט דעם ערשטן בית־המקדש — געוויינט...

מיר די שארית הפליטה וועלן בויען עקשנותדיק צוריק דעם בית ישראל, נישט געקוקט אויף אַלע מכשולים און אבני־נגף וועלכע שטייען אונדז אין וועג. להכעיס אונדזערע שונאים וועלן מיר לעבן, בויען און שאַפן. אָבער די וועלכע געדענקען ווי דער יידישער בית-ישראל האָט אויסגעזען פאַרן חורבן, וועלן דערמאָנענדיק עס — פאַרגיסן זייערע טרערן.

איידלה סירוטקין-דקל / קיבוץ עין־שמר

בית אבא

העיירה איוועניץ, שבה נולדתי ובה ביליתי את מיטב שנותי, שנות הילדות והנעורים — חרותה עמוק בזכרוני, עדיין היא ניצבת לעיני על אנשיה, רחובותיה וסימטאותיה ועל בתיה הנמוכים.

העיירה היתה מוקפת יערות אורן שבהם היינו אוספים גרגרים ופטריות ומי שהיה מצליח למצוא את ״מלך״ הפיטריות את ״בורוביק״ היה גאה בכך ומעורר את קנאת חבריו. בקצה העיירה זרם הנהר וולמה, שבו התרחצנו בקייץ ושטנו בסירות.

עד מלחמת העולם הראשונה היתה עיירתי תחת שלטון הרוסים ונחשבה כעיירה מתקדמת. היה בה בית־ספר רוסי עירוני שבו למד הנוער היהודי. גם בני דודי למדו בו ואף אחי הגדול, יוסף, עוד הספיק לסיים בו את חוק לימודיו.

עם גמר מלחמת העולם הראשונה כבר נמצאה העיירה תחת שלטון הפולנים ונהפכה לעיירת גבול, ונותק ממילא הקשר עם עיר המחוז — מינסק — השוכנת כ־50 ק"מ מאיבניץ. בית הספר העירוני ניסגר והשפה הפולנית שתפסה את מקומה של הרוסית — היתה זרה לנו. מצבם הכלכלי של יהודי הסביבה היה בכל רע. האנטישמיות קיבלה גיבוי רשמי של השלטון והיחס ליהודים היה עוין.

הנוער התחיל לחפש דרכים להגר לארצות אחרות; השגת סרטיפיקט לארץ־ישראל היתה כמעט מן הנמנע. גם לארצות־הברית קשה היה להשיג אישור כניסה, לכן פנו רבים מבני הנוער לארצות דרום־אמריקה. באותה תקופה קשה ומדכאת קמו בעיירה תנועות השומר הצעיר והחלוץ, ובמועד מאוחר יותר — בית"ר. הדחף המשותף לנוער זה היה לעלות לארץ־ישראל.

משפחתנו, משפחת סירוטקין, היתה מן המשפחות העניפות בעיירה. גרנו בכיכר השוק.

אבא, ר' אייזיק, יהודי אדוק ובר אוריין היה מתפלל בבית הכנסת שלוש פעמים ביום ומידי שובו מהתפילה היה יושב ליד השולחן ומוסיף לעיין בספר. היו לו ידיעות רחבות גם בסיפרי חוץ והיה עוזר לנו, ילדיו, בהכנת שיעורים ובפתרון בעיות חשבון, לפני עלותי ארצה, בתחילת שנות השלושים, רציתי להשתלם בשפה העברית ואבא היה יושב אתי שעות רבות ובסבלנות אין קץ היה מתקן את שגיאותי.

אחי ואנוכי למדנו שנתיים בחדרו של המלמד "שלום הצולע" לאחר מכן עבר אחי פישקע לביה"ס תרבות. אחותי מלכה ואנוכי נכנסנו לביה"ס העממי הפולני.

אמנו דינה (דינקע פישעס) היתה אם יהודיה טיפוסית (א אידישע מאמע) וכל חייה היו קודש לילדיה. לעולם לא אשכח את הפרידה ממנה לפני עלותי ארצה ואת היגון שנשקף מעיניה הלחות מדמע...

אחי הבכור, יוסף, נשא בעול הפרנסה של המשפחה.

אחי, אברהם, התחתן בגיל צעיר והקים לו משפחה יפה. הוא ואחי פישקע היו חברים בהחלוץ וחלמו לעלות ארצה.

אחי היו בחורים חסונים, גבוהי קומה ובעלי אופי. הם הזכירו לי את העצים הגבוהים והיפים שצמחו ביערות בסביבתנו...

אחי הצעיר פישקע, היה פרטיזן ונפל ביערות נליבוקי בקרב עם ההיטלריסטים.

אחותי הצעירה מלכה היתה יפת־תואר וכשרונית. היתה חברת שומר הצעיר ושימשה כמדריכה ומחנכת למופת. ב־30.7.39 הודיעה לי במכתב שאישרו אותה לעליה ושבקרוב נתראה פה בארץ. לגודל צערי ולמרבה כאבי, פרצה המלחמה, רוצחי היטלר הגיעו לעיירתי, רצחו את מלכה'לה אחותי ואת כל משפחתי ורק אני נשארתי, היחידה מכל משפחתי.

יהיו דברי אלה מצבה על קבריהם שאין איש יודע היכן הם.

רחל כץ־גרינגר / חיפה

עיירתי איבניץ

בקטעים אלה ברצוני להעלות קווים אחדים שהיוו שלשלת שלמה בחיי הקהילה וההווי היהודי באיבניץ. מאות עיירות יהודיות היו פזורות בפולין שלפני מלחמת העולם השניה, מהן בקרבת ערים גדולות, שהשפיעו על הווי העיירות, אך היו גם עיירות מרוחקות מערים גדולות, ובהן זרמו החיים על מי מנוחות. אורח החיים של היהודים שם היה פשוט, בלי יומרות והם היו נתונים במאבק מתמיד להבטחת קיומם החומרי והלאומי בסביבה נוצרית בלתי אוהדת.

אחת מעיירות אלו היתה איבניץ. עכשיו, כשאני נזכרת בחיי היהודים שם, מבינה אני שהם לא היו שונים מאלה שביתר העיירות בפולין.

איבניץ שכנה לא הרחק מהגבול הרוסי ולכך היתה השפעה על המבטא האידי שהיה שגור בפי תושביה. בעיני רוחי רואה אני את עיירתי; את השוק עם טור החנויות, רואה אני לנגד עיני את החנוונים בפתח החנויות, עומדים ומחכים לקונה שיבוא, שהרי קונים בימים רגילים היו מועטים, ובאפס־מעשה היו הסוחרים נכנסים לשכנים והרכילות היתה מתגלגלת מפה לפה. אולם מה שונה היה קצב החיים ביום רביעי — יום בו התקיים השוק השבועי. באותו יום התקבצו האיכרים מכל הסביבה עם סחורתם. ובחנויות ערב־רב, המולה ודוחק ומכירות למכביר.

ועוד תמונה מצטיירת לנגד עיני; השבת משתלטת על העיירה. יראת קודש מרחפת על כולם, השכם בבוקר זורמים יהודים לבית הכנסת, יהודים מכל ימות השבוע, אך פניהם כאילו השתנו. שקט ושלווה נסוכים על פני כולם ושכינת השבת מרחפת מעליהם.

בערב יוצאים היהודים לרחובות ללוות את שבת המלכה; אני רואה את הרב עם מלוויו מטיילים. ביראת כבוד היו מפנים לו את הדרך. ובעלי הבתים — באיזו חשיבות היו צועדים ברחובותיה של העיירה, ומספרים או מתווכחים על ענייני דיומא.

אופייניים לעיירות אלו היו גם קשרי משפחות שהיו גדולות ומסועפות. כך היתה גם משפחת אבי, יוסף כץ, כשגדלתי והתחלתי להבין את יחסי הקירבה של משפחתנו המסועפת, רבה היתה שמחתי שהנה — לכל אשר אפנה אפגוש בן־משפחה.

הורי רבקה ויוסף כץ הי״ד

אמי, רבקה הגיעה לאיבניץ מעיר גדולה שברוסיה, ולא בקלות הסתגלה לחיים בעיירה קטנה זו. פורקן לכל אלה היא מצאה בעבודתה כמיילדת.

יודעת אני באיזו חיבה ומסירות טיפלה היא בתינוקות רכים אלה, כדי לטפח דור בריא ואיתן.

לא פעם בעברי אתה ברחוב ובפגשנו באמהות עם פועטים חייכנים על זרועו־תיהן, או הכרוכים אחרי סינוריהן, היתה אמי מתחייכת ואומרת בגאווה ובסיפוק: הרי בכל אלה אני טיפלתי, בהם השקעתי כוח, רצון וחלק מחיי, והיא, אמי — תמיד עסוקה תמיד טרודה. אולם גם הערצת של תושבי העיירה אליה היתה רבה. ומה היתה גדולה גאוותה כשהיתה נקראת לטיפול ביולדת לבתיהם של שונאי ישראל; אז היתה כאילו מבליטה עוד יותר את יהדותה. חשתי בעליל את האהבה שאנשים רחשו אליה — לאמי, לאשה הצנועה והקטנה, עם לב יהודי גדול.

ופה אני רוצה לספר על משהו אופייני בחיינו.

מי אינו זוכר את קפיטן זלבסקי, זה שהיה מפקד הצבא הפולני, שחנה בעיר. עודני זוכרת אותו עובר תמיד ברחובות העיר בכרכרה רתומה ל־2 סוסים יפים ומטופחים.

והנה עברה שמועה, שאשתו עומדת ללדת. היתה זו שיחת היום, ביחוד בין היהודים, וניחושים; את מי יזמינו ללידה — את אמא, המילדת היהודיה, או את המילדת הנוצרית? דבר אחד היה ידוע: זלבסקי זה, היה רחוק מלהיות אוהד יהודים.

והנה, ביום אחד מופיע בביתנו השכן שלנו, איסר גורביץ, ומשיחה לבדיחה רוצה הוא להתערב עם אמא, ומבטיח שאם היא תוזמן ללידה — יצא יום־יום לקראתה ויחלוק לה כבוד. צחקנו, כי ידענו שזה רחוק מלהתגשם.

ובכל זאת זה קם והיה. יום הלידה הגיע. ולמרות כל הנבואות, הגיע שליח, ואמא הוזמנה ליולדת, לגב' זלבסקי.

דומני שלא היה סיפוק גדול ליהודים, מאשר לראות את המילדת היהודיה מוסעת לקסרקטין פעמיים ביום.

שכננו איסר גורביץ עמד בהבטחתו; יום־יום היה יוצא מהר את הבית, מקדם את אמא בברכה, בסיפוק ובגאווה, ואף עוזר לה לרדת מהכרכרה.

אבי, יוסף, היה טיפוס אחר לגמרי. הוא היה יליד העיירה ובה הוא גדל וקיבל את חינוכו, ובה אף הקים את משפחתו. הוא היה קשור לאיבניץ בכל נימי נפשו. לרגל עסקיו עמד בקשרים עם האוכלוסיה הנוצרית. תמיד הוא היה עסוק, תמיד בדרכים והיה חוזר בערב עייף ויגע. היה לו לב חם ורגיש.

אהב לעזור לזולת וחלם לעלות לארץ־ישראל...

חינוך ילדיו (היינו שתי אחיות) היה עברי־ציוני. כשהיה מתפנה מעסקיו היה יושב אתנו, מסביר לנו על השפה העברית או משוחח אתנו על ספר עברי שקראנו.

למרות היותו טרוד, לקח חלק פעיל בחיי החברה. זמן מה כיהן כסגן ראש העיריה. היה יושב־ראש של הכבאים, ורוב הערבים היה עסוק בישיבות. ביתנו היה תמיד מלא אנשים, שהיו באים לרגל עסקיו, או להתיעץ אתו, או סתם לביקור ולשיחת־חולין. בין הבאים היו גם נוצרים שהחשיבו מאוד את עצותיו.

במרוצת השנים, נאלץ, לרגל עסקיו, לעזוב את איבניץ ולעבור לגור לוילנה. מה קשתה עליו החלטה זו, ואיך כאבה לו הפרידה מעיירתו האהובה שהתקשר אליה בכל נימי נשמתו.

בוילנה, כשהיה כבר מסודר בעמדה מכובדת, לא חדל להתגעגע לאיבניץ, לחיי השלווה והפשטות של העיירה.

אך הגורל האכזרי נחרץ: אבא ואמא היו אתנו בגיטו וילנה עד 1943, ואז הפרידו בינינו. דרכם האחרונה היתה כדרך ששת מיליוני היהודים, רק אני ואחותי נשארנו בחיים. אחרי שנות סבל ויסורים הגענו לחופי המולדת והתחלנו לבנות כאן את עתידנו.

בזכרונות אלה ברצוני להציב מצבת זכרון להורנו, לאנשים יקרים אלו. זכרם יהיה אתנו לעד!

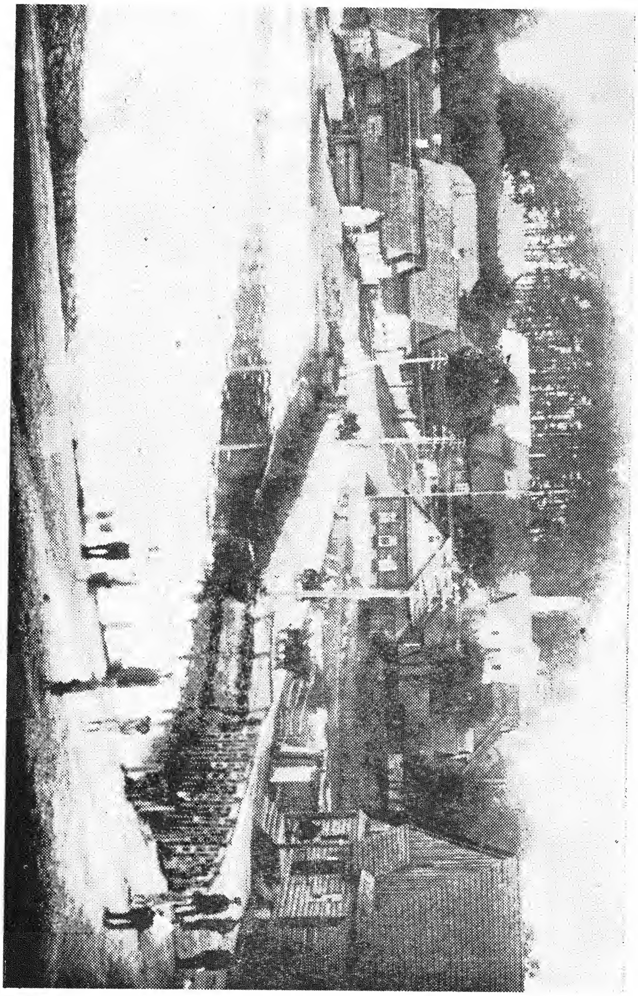
דבורה סביניק, חולון

די געשיכטע פון אַ משפחה

אויף ניישטאָט, נישט ווייט פון מיל, ביי דעם טייך וואַלמע, איז געשטאַנען אַ גרויסע הילצערנע שטוב וועלכע האָט באַלאַנגט צו מיין זיידן בערל פערסקי ז״ל. ער און די באָבע באַשע, זענען געקומען קיין איוועניעץ — פון דאָרף מאַקאַשיץ, און דעריבער האָט מען זיי גערופן „די מאַקאַשיצער". וואָלט איך פרעגן אַ איוועניצער, ווו עס וווינט די משפחה פערסקי, וואָלט דער געפרעגטער ציען מיט די אַקסלען און ענטפערן אַז ער ווייס נישט, אָבער די „מאַקאַשיצער" האָבן אַלע געוווּסט.

אונדזער שטוב איז צעטיילט געווען אויף צוויי העלפטן, אין איין העלפט האָבן געוווינט מיינע עלטערן, יאָשע און קיילע מיט זייערע 4 קינדער, און אין דער צווייטער העלפט — דער פעטער מאיר פערסקי מיט זיין פרוי חאַסיע און זייערע 3 קינדער. אַרום דער הויז איז געווען אַ גרויסער, געפּלעגטער גאָרטן מיט גרינס צום עסן, אַ שטאַל מיט אַ קיה און אַ קאַלב, אויפן הויף האָבן זיך אַרומגעדרייט פיל גענז און קאַטשקעס. נעבן שטיב איז אויך געווען אַ קוזניע ווו מיין פאָטער און זיידע האָבן געאַרבעט. ביז אויפן פאָטערס רעכטער האַנט איז

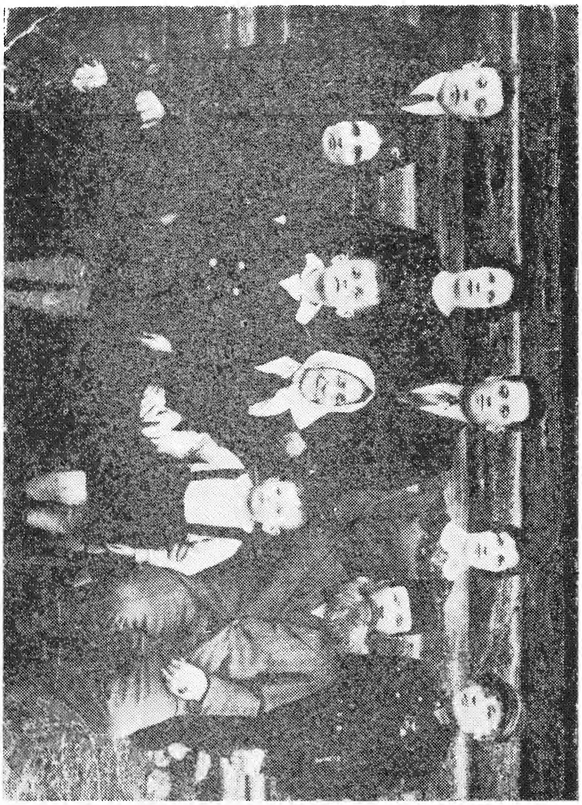
אויסגעוואָקסן אַ מאַזאָל און דער שטאָטישער פעלדשער האָט אַזוי לאַנג מטפל געווען, ביז דער פאָטער האָט נישט געקאָנט מער אַרבעטן ביי זיין פאַך. זיין פלאַץ אין קוזניע האָט פאַרנומען זיין ברודער מאיר. דער פאָטער האָט אָבער נישט געקאָנט זיצן ליידיק, האָט ער אַרענדירט ערד ביי אַן איוועניצער קריסט, און געזייט דאָרט תבואה. אום ווינטער, ווען אויפן פעלד איז נישט געווען וואָס

תחנת הקמח באיבניץ, על הגבעה ברקע בית־הקברות
דער מיל אין איוועניץ. אויפן באַרג, דער בית־הקברות. און דער וועג צו ניישטאט

צו טאָן, האָט דער טאַטע געפירט צום באַן, אָדער קיין ווילנע, סחורה און פּאַסאַ־זשירן. מיר זענען געווען 4 קינדער: איך, רבקה, מיכאל און בערל. ווען כ׳ביז געוואָרן 7 יאָר האָט מיר דער טאַטע געשיקט לערנען צו לייבע ראַלניק דעם מלמד. 5 יאָר האָב איך ביי אים געלערנט. ווען ס׳איז אויסגעבראָכן די ערשטע

וועלט מלחמה און מ׳האָט דעם טאַטן מאָביליזירט אין דער צאַרישער אַרמיי, האָב איך געמוזט איבעררייסן דעם לערנען און העלפן דער מאַמען אין שטוב. שפּעטער אָבער, ווען ס׳האָט זיך געעפנט אין איוועניעץ אַ רוסישע 4 קלאַסן שולע, האָב איך גענומען דאָרט לערנען און געענדיקט די שולע מיט אַ אויס־צייכנונג. דערנאָך האָב איך אין מיין ברודער מיכאל פאַרגעזעצט דאָס לערנען ביי אונדזער אַ ווייטע קרובה — מלכה קאַפּילעוויטש, וועלכע האָט געגעבן

משפחת דבורה סביניק לפני השואה

דבורה סביניקס משפחה, פאַר דעם אומקום

לעקציעס און צוגעגרייט קינדער אין גימנאַזיע. דערווייל האָב איך זיך גע־נומען חברן מיט צביהן, הירשל דעם קצב׳ס טאָכטער, און דורך איר, זיך באַקאַנט מיט איר ברודער, און מיין צוקונפטיקן מאַן, חייא־אבֿרהם. מיר ביידע זענען געווען חברים אין בית״ר צוזאַמען פלעגן מיר גיין אויף רעפעראַטן, צוזאַמען פלעגן מיר גיין צום „גרינעם באַרג״ אין ביים שיין פון דער לבנה, געמאַכט פּלענער וועגן אונדזער צוקונפט...

הירשל־בער דער קצב האָט געוווינט אויף שול־הויף גאַס, און געהאַט אויפן

מאַרק אַן יאַטקע, ער האָט אויך צוגעשטעלט, בשותפות מיט מיין מאַן, פלייש פאַרן פוילישן מיליטער. הירשל־בערל האָט געהאַט 7 קינדער. ער האָט געפירט אַ פיינע שטוב. ער איז געווען אַ גבאי אין דער חברה־קדישא, און זייער יער־לעכע סעודה פלעגט פאָרקומען ביי אים אין שטוב.

אין 1928 האָב איך חתונה געהאַט מיט מיין חיים־אברהמען. מיין טאַטע האָט אונדז געקויפט אַ הויז אין שול־גאַס (ביי איטשע כץ), מיר האָבן די שטוב איבערגעבויט און זי איז באַשטאַנען פון 4 צימערן. מיין מאַן האָט אויפן מאַרק געעפנט אַ יאַטקע און איך פלעג אים מיטהעלפן דאָרט.

אין 1929 איז געבוירן געוואָרן אונדזער בכור — שלום, וועלכער איז מיט מיר דאָ אין ישראל, די צוויי יונגערע קינדער: אייזיק, געבוירן אין יאָר 1933 און בנימין־קלמן, געבוירן אין יאָר 1939 — זענען אומגעקומען אין איוועניעץ.

מיין שוועסטער ריבה, האָט חתונה געהאַט מיט יוסף סיראָטקין. אויך ביי־שטאָט האָבן זיי אויסגעבויט אַ מאָדערנע הויז, אָבער געלעבט דאָרט אַ קורצע צייט, ביז דעם אָנקומען פון די נאַציס, וועלכע האָבן אומגעבראַכט זיי און זייערע צוויי קינדער: אידל און קיילע.

מיין ברודער מיכאל האָט חתונה געהאַט מיט חייקע דער ווישניעווער, אויך זיי זענען אומגעקומען צוזאַמען מיט זייערע צוויי קינדער: נתן און קיילע.

דער ברודער בערל און מיין מאַן, זענען אומגעקומען אין מינסק.

מיכאל און בערל האָבן געחלומט עולה זיין קיין ארץ־ישראל, און דורכ־געמאַכט די הכשרה אין באַראַנאָוויץ. ליידער האָבן זיי נישט זוכה געווען צו קומען קיין ישראל.

די ליבע וועלכע אונדזערע עלטערן האָבן אונדז געגעבן, און די שטאַרקע קשרי־משפחה, וועלכע זיי האָבן אין אונדז איינגעפלאַנצט האָבן אונדז כוחות געגעבן איבערצוטראָגן די נאַצישע גרויזאַמקייטן און בלייבן לעבן...

נחמיה אקון / תל־אביב

קורות משפחה אחת

להורי, שמואל וחיה אקון, היו ארבעה בנים ושתי בנות.

אמא היתה "אשת־חיל", ניהלה את חנות האריגים שלנו וגם את משק הבית. אבא ניהל את חנותנו השנייה — למכירת נעליים, וגם עסק בעניני ציבור: היה חבר בהנהלת הבנק המקומי וגבאי בבית־הכנסת החדש, ואף שימש כ"בעל־תפילה" בשבתות ובחגים.

דאגות פרנסה לא היו להורי, אבל חינוך ילדיהם שימש להם מקור דאגות: הבנים לא הסכימו, כפי שמקובל היה בימים ההם, ללמוד בישיבות ודרשו חינוך חילוני. אחי הגדולים התחילו איפוא את לימודיהם בבית־הספר העירוני־ממלכתי, בן ארבע הכיתות שהיה בעיירה. תלמידי בית־ספר זה היו חובשים כובע עם סמל מתכת נוצץ, וכן היה עליהם ללבוש מדים עם כפתורי נחושת.

27„1. קבוצת נוער איבנצאי   אַ גרופּע איוועניצער יוגנט

כאן למדו רבים מילדי היהודים מעיירות הסביבה — וכן בניהם של בעלי האחוזות הנוצרים. מסיימי בית־הספר יכלו להמשיך בכיתה החמישית של גימנסיה בעיר הגדולה.

בינתיים פרצה מלחמת העולם הראשונה והחזית, (ואתה סכנות רבות) התקרבה אלינו. הורי שכרו דירה במינסק והעבירו אותנו לשם. כולנו למדנו

במינסק. אני הצעיר בחבורה, התחלתי את לימודי בכיתה א׳ בגימנסיה ע״ש הסופר טולסטוי. לאחר המהפכה הרוסית של שנת 1917, כשהשתלטו הגרמנים ללא קרב, על רוסיה הלבנה והשליטו בה חוק וסדר — חזרנו ממינסק הביתה, לאיבניץ.

כאן ראוי לציין, שהיהודים ציפו אז לגרמנים בכליון עיניים וראו בהם גואלים ומושיעים. אין לשכוח שעוד לפני המהפכה היו הקוזקים פורעים ביהודים ובוזזים את רכושם, ולאחר המהפכה הקומוניסטית נעשו חיי היהודים הפקר! הנוצרים ניצלו תקופה זו של חוסר שלטון והתחילו לבוז יהודים ולרצחם. יהודי הערים והעיירות אמנם התארגנו להגנה עצמית, אך כוחם היה דל והם לא יכלו להתגבר על כוחות הפורעים, לכן קיבלו הם בשמחה את הצבא הגרמני, שהשליט חוק וסדר בקרב האוכלוסיה.

אחי הבכור, זשעזשא (זעליג), נשאר ברוסיה והמשיך בלימודיו עד שהיה למהנדס. כיום הוא מתגורר במוסקבה.

אנחנו, יתר הילדים, המשכנו את לימודינו בנובוגרודק ולאחר מכן בווילנה. כשסיימתי אני את לימודי בבית־הספר התיכון, חזרתי הביתה ועזרתי להורי בניהול עסקיהם.

בשנת 1933 עלתה אחותי הבכורה, דבורה, ארצה ואחריה עלתה אחותי ליובה, אבל הגורל התאכזר לה והיא מתה בדמי ימיה בנסיבות טרגיות.

אחי חיים נשא אשה ועבר לגור במיר. אחי עזר הקים משפחה ועבר לגור באיביה. רק אני נשארתי עם הורי באיבניץ.

הייתי פעיל מאוד בבית״ר וכן לקחתי חלק בכל פעולות התרבות בעיירתנו. באותה תקופה היה דודי, זליג טשרנין, ראשון שרכש לעצמו מכשיר רדיו שהופעל על־ידי סוללות. היה זה אחד מפלאי הימים ההם. ערב־ערב היה הנוער מתאסף אצל דודי כדי להאזין לחדשות מהעולם הגדול.

בשנת 1939 נפטרה אמי. היה זה זמן קצר לפני פלישת הסובייטים לשטחנו. עם כניסתם חל שינוי יסודי בחיי היהודים: הופסקו כל פעולות החברה והתרבות וכל אחד הסתגר בד׳ אמותיו. גם מקורות פרנסה נסתתמו. עם זאת נפתחו לפני היהודים המוסדות הממשלתיים והעירוניים. מאחר שידעתי רוסית על בוריה, נתקבלתי כמזכיר בית־המשפט העממי בעיירה ונדמה לי שהצטיינתי בתפקידי.

לאחר 20 שנות היעדרות ביקר אצלנו אחי זשעזשא, שעד אז הפריד בינינו הגבול הפולני—רוסי.

כך חיינו עד שנת 1940. מלחמת גרמניה—רוסיה הפתיעה אותנו כרעם משמיים... שופט בית־המשפט, שבו עבדתי, שידל אותי לברוח אתו לרוסיה וכך

עשיתי. בדרך, בתוך האנדרלמוסיה ששררה אז, איבדנו זה את זה ולא ראיתיו עוד.

לא כאן המקום לתאר את האימים של דרך בריחתנו, וכן את מה שעבר עלי ברוסיה עצמה, שבה שהיתי עד שנת 1946 ובה אף היכרתי את רעיתי לעתיד.

בחורף 1946 עזבנו, כאזרחי פולין, את רוסיה. גנבנו גבולות ונדדנו עד שהגענו לגרמניה. שם נולד לנו (ב־12.41) בננו שמואל.

ב־30.6.48 תמו סוף־סוף נדודינו. הגענו באוניה "טטי" לחופי ארץ־ישראל וכאן התחלנו לבנות מחדש את חיינו.

אבי ואחי חיים ועזר עם משפחותיהם, ניספו בשואה.

רחל קובלסקי־רזניק / בני־דרור

בית אבא

מול בית־הכנסת הישן שכן ביתנו.

חוטים סמויים לאין ספור קושרים אותנו לבית זה שבו נולדנו וגדלנו. בית שחרב ואינו קיים עוד. עשרות שנים עברו מאז עזבתי את בית הורי ותמיד אני חוזרת אליו במחשבותי:

אבי, פייבל רעזניק, גבר גבה־קומה ויפה תואר, למד בצעירותו בישיבות ובגיל 25 קיבל סמיכות לרבנות. היה אדוק במובן הנעלה של המלה. אימרה היתה שגורה בפיו: "הייב אדם להיות טוב ואחרי זה צדיק", ולפי עקרון זה כיוון את מעשיו. איש עניו היה ולא רצה להיות רב. את פרנסתו מצא כשוחט. היה איש ספר ובחשאי למד מקצועות חופשיים; גיאוגרפיה, היסטוריה וספרות, למרות שבתקופתו נחשבו לימודים אלה כאפיקורסות. רבים מבני העיירה היו באים ליטול ממנו עצה ותמיד מצאו בו אוזן קשבת לבעיותיהן.

שעות רבות היה מבלה בבית־הכנסת, בלימוד תורה או בעזרה לילדים עניים להתכונן לקראת בר־המצווה.

בשנת 1921 פשתה בעיירה מחלת הטיפוס. אבי נדבק במחלה ונפטר בהיותו בן 32 שנה, ואני ואחי אז ילדים רכים. בלוויתו השתתפו כל בני העיירה וגם נוצרים נתלוו אליה.

אינני זוכרת את אבא, אבל רבות שמעתי עליו מפי אמא ואת התמונה השלימו בני עיירתי, כשעליתי ארצה בשנת 1948. איש־איש וסיפורו.

חברו אברהם שיף ז״ל סיפר לי את הסיפור הבא: באחת השבתות יצאו שניהם לטייל, בדרך מצאו מטבע כסף. אבי דרך בכעס על המטבע ודחפו לתוך השלג באמרו: ״ממך באות כל הצרות בעולם. הלוואי לא היכרנו אותך״. שונא בצע היה אבי.

בבית־הקברות שבו נקבר, התנהלו קרבות עזים בין הפרטיזנים לבין הגרמנים וספק אם נשאר זכר מקברו וממצבתו.

אחרי מות אבא נפל עול הפרנסה על כתפיה של אמא. היתה לה חנות בדים וסבתא אשקה, שגרה אתנו, עזרה בניהול החנות. הכאב על מות בעלה עדין הנפש, היה גדול ואמא לא חדלה לבכות!

לפי אופיה היתה אמא עליזה וחברותית. שתי חברותיה הקרובות, היה וינשטיין והינדה מולוט, ניספו יחד עמה. חברתה הקרובה ביותר, פיה רבינוביץ, עלתה ארצה יחד עם משפחתה.

זכורים לי ערבי השבת ומוצאי השבת, כשאנו מסובים כולנו ליד השולחן. בצאת השבת היתה אמא מגישה מאכלים מיוחדים שהיו מקובלים לאותה שעה.

והטיולים עם אמא ליער הסמוך — כמה שמחה ועליזות היו בהם... אמא הבינה את נפש ילדיה ועשתה כמיטב יכולתה למלא את משאלותיהם. היא דאגה להשכלתנו, למרות שהדבר היה כרוך בהוצאות רבות, אך היא היתה מוכנה להסוך לחם מפיה ולעמול קשה, ובלבד שיוכלו ילדיה ללמוד.

שפע האהבה שהעניקה לנו היה למקור לא־אכזב של כח לשאת את הקשיים ואת אכזריות החיים, בשנות מלחמת העולם השנייה.

בדומה לאבא, היתה גם אמא מוכנה תמיד להושיט עזרה לזולת. לא פעם היתה אוספת כספים בין בני העיירה, על מנת לעזור למשפחה ענייה. גם בימי הגיטו אספה אמא כספים וחילקה אותם למשפחות של 32 הקרבנות הראשונים של הנאצים.

אמא ניספתה באיבניץ ביוני 1942, יחד עם הקשישים ועם 600 ילדים רכים. זה שנים אני מקוננת עליך, אמא שלי. הטובה באמהות. זר לא יבין לעם היהודי אשר איבד את יקיריו בצורה איומה כזאת.

משרשי בית יהודי זה ומתנועת־הנוער הציונית, שבה התחנכנו, ספגנו ערכים אנושיים ולאומיים, שנעשו חלק מאישיותנו. מי יתן ונוכל להעביר לבנינו אותה מסורת היהודית היפה, שגם היום אורה מאיר ומחמם לבבות!

בית-הספר הפולני באיבניץ

בבית־ספר זה למדו והתחנכו ילדים יהודים רבים. הוא מנה 7 כיתות, שהיו פזורות בכמה בנינים בעיירה. הבנין המרכזי היה בקרבת העיריה.

בבית־הספר שררה משמעת כבאותם הימים: מורה היה רשאי להכות את התלמיד, להעמידו בפינה ואפילו על הברכיים.

קבוצת תלמידות יהודיות מביה״ס הפולני באיבניץ בשנת 1929

אַ גרופּע יידישע שילערינס פון דער פּוילישער פאָלקס שול אין איוועניעץ. 1929

היחס לתלמידים היהודים היה שונה אצל כל מורה. את המלה ״זשידובקה״ (יהודיה) שמענו לא פעם מפי מנהלת בית־הספר, וכן מפי מורים ואף תלמידים. הבנות פחדו מהבנים הנוצרים, שהראו להן את נחת זרועם. בזמני היו התלמידים

היהודים פטורים מביקור בבית־הספר בשבתות. במועד מאוחר יותר, נגזר עליהם לבקר בבית־הספר בשבת, ללא חובת כתיבה.

רמת הלימודים ודרישות המורים יהיו גבוהות. בכיתות הגבוהות היו היחסים בין התלמידים הפולנים לבין התלמידים היהודים — טובים.

בין מורי בית־הספר היו גם שתי מורות מבנות המקום — לוניה לוטיש וונדה גונסבסקה — והמורה אוסקרקו. המורה לוטיש לימדה בכיתה א׳ שנים רבות ועשתה את מלאכתה בנאמנות ובמסירות, ללא הפליה בין תלמיד יהודי לפולני. לעומתה היתה המורה גונסבסקה אנטישמית מובהקת ואחיה שיתף פעולה עם הגרמנים. הדמות הבולטת ביותר בין סגל המורים, היה המורה אוסקרקו. התנהגותו היתה אריסטוקרטית, נוסח מערב־אירופה, למרות שרכש את השכלתו בלנינגרד. הוא שלט גם בשפה הצרפתית. היה רווק והתגורר עם אמו. ההוראה היתה תוכן חייו והוא הקדיש לה את כל מרצו וכשרונותיו. הוא לימד פיזיקה, כימיה וחשבון. הודות לכשרונו ומסירותו, ידעו כל תלמידיו כבר בכיתה ז׳ אלגברה, לרבות פתרון מישוואות בשלושה נעלמים — חומר שנלמד בכיתה ט׳. כדי שנגיע להישגים כאלה היה המורה מקדיש לכך כל יום, במשך כל שנת הלימודים — שעה נוספת, (משעה 4 עד 5). היה מנומס כלפי תלמידיו ולא היפלה בין יהודי לנוצרי. ולא בכך בלבד הצטיין: הוא גם אירגן בבית־הספר חוג דרמטי וחוג לריקודי בלט. הצגות החוג הצטיינו בתוכן, בתפאורה ובתלבושות.

אינני יודע מה היתה עמדתו בתקופת הכיבוש הנאצי, אבל בטוחני שלא שיתף עמם פעולה.

חושבני שהשורות הספורות שהקדשתי לזכרו של מורה פולני דגול וליחסו הנאה לתלמידיו היהודים — מקומן בספר איבניץ.

שמעון בן מיכאל לוסקי / תל־אביב

זכרונות ילדות

אבי מיכאל ז״ל היה בנו השני של ר׳ מרדכי לוסקי, השוחט מבקשט.

אמי ז״ל היתה יוכבד לבית כץ. עם משפחות כץ נימנו כמעט מחצית מיהודי איבניץ. עד גיל 18 למד אבא בישיבות (גם בישיבת וולוז׳ין), היה תלמיד חריף ונחשב לעילוי. סבא קיווה שבנו זה יהיה לרב, אבל התאכזב: אבא שינה את דרכו ופנה למסחר. הורי היו בעלי מלון קטן, אחד משני בתי־המלון באיבניץ. זכורני בית זה בין שתי הקומות במרכז העיירה. אורחינו היו בעיקר סוכנים־נוסעים שבאו להציע את סחורותיהם.

בערבים היה חדר־האוכל שלנו הופך למועדון, ונערכו בו ויכוחים על פולי־טיקה, דת וציונות. אותי היו כמובן מגרשים למיטה, אבל נהגתי להתחמק ולהקשיב לסיפוריהם של האורחים. לפעמים היה סבא בא ומוכיח את כולם, ובעיקר את אבי, על התנהגותם האפיקורסית.

סבא מרדכי היה אהוב עלי ביותר, וכל רגע פנוי ממשחקי הייתי מבלה אתו. עם זאת עודני זוכר את האימה שהטילו עלי התרנגולות המפרפרות אחרי השחיטה.

בעיני היה סבא גיבור, הוא היה גבוה ויפה והיו לו "ידי־זהב". ידע לעשות כל מיני "פטנטים" כמו מנעול לארון, שאיש לא ידע לגלות את סוד פתיחתו. ידע לקחת שעון ישן, גרוטאה, לפרקו ולהרכיבו מחדש — והשעון פעל וצילצל והורה בדייקנות את השעות. לנו לנכדים, היה מרכיב עגלות חורף לגלישה ומחלקיים.

מטבעו היה יהודי שתקן. יכולת לבלות בחברתו שעות בלי שהוציא מלה. אבל כאשר דיבר — היה כל משפט קצר, קולע ומלווה הומור עדין ומשובב לב.

בשנת 1933 עלה סבא לארץ־ישראל. שנתיים אחרי זה, עברה משפחתני לווילנה.

כשהגעתי ארצה ב־1946, אחרי מלחמת העולם השנייה, נסעתי לירושלים לראות את סבא. הוא הגיש לי תפילין, שהכין בשבילי ברגע שנודע לו שניצלתי מהשואה. בשבת לקח אותי לבית־הכנסת, לברך את ברכת הגומל. כדי לא לפגוע ברגשותי התאפק ואף פעם לא דיבר אתי על גורל הורי ואחי חיים, להפך, היה מוצא תמיד משפט מעודד ומלווה בהומור המיוחד לו.

כזה היה סבא עד יום מותו. יהי זכרו וזכר הורי ברוך.

ראובן כץ / תל־אביב

איבניץ צור מחצבתי

איבניץ היתה אחת העיירות הוותיקות בפולין. קהילה קטנה זו גילתה פעילות רבה בתחומים שונים, ממנה יצאו אישים ורבנים ידועי־שם. בה הוקמו מוסדות ציבור לדוגמה וחברות שונות. התפתחות מיוחדת החלה בעיירה יהודית זו בתקופה שבין שתי מלחמות העולם: קמו מפלגות שונות ואירגוני פועלים יהודים. אולם הרעיון הציוני היה חזק מכולם ומצא את דרכו ללבם של יהודי איבניץ, וצעירים רבים החלו לעלות ארצה בדרך־לא־דרך, בלי להכות לסרטיפיקטים...

המעטים, שארית הפליטה מבני עירנו, הגיעו רובם ככולם לארץ־ישראל וכעת נמצאות בה למעלה מ־70 משפחות איבנצאים.

יוצאי עיירתנו בכל מקום הימצאם, בישראל ובתפוצות, יזכרו את צור מחצבתם, את איבניץ, עד יומם האחרון. בעיירה זו ראינו את אור העולם, בה גדלנו וחלמנו את חלומות נעורינו היפים ובה נשארו קברי אבותינו.

מספר זה נוכל ללמוד הרבה על עברה של העיירה ועל אנשיה, על מעשי־גבורה נפלאים של בני עירנו, אנשים פשוטים וישרים, ששנאו מלחמה ואף לא חלמו על מעשי־גבורה, אך הגנו בחירוף נפש על כבוד האומה והאדם ולקחו חלק במלחמה בחיה הנאצית הארורה.

תקוותי, שבנינו ילמדו הרבה דברים טובים מספר זה.

מרים ניר־סוויניק, תל־אביב

איינע פון אַ משפחה

מיין משפחה האָט געלעבט אויף שולהויף־גאַס. דער פאָטער האָט געהייסן הרשל־בערל, די מוטער — רבקה. דער פאָטער איז געווען אַ קצב, נישט קיין גביר, אָבער מ׳האָט געלעבט אנשטענדיק, בעל־ביתיש. מיר זענען געווען 7 קינדער: חיים־אברהם, דוידל, אהרון, צביה, דבורה׳ל, ראשקע און איך — מרים.

אהרון איז געווען זייער אַ בעגאַבטער אינגל. שפּעטער איז ער אַריינגע־טראָטן אין בית״ר און איבערגעגעבן זיך מיט לייב און לעבן פאַר דער באַוועגונג. ער איז אַוועק אויף הכשרה קיין באַראַנאָוויץ, דאָרט האָט ער חתונה געהאַט און געבליבן וווינען.

אַ קורצע צייט פאַרן אויסברוך פון דער דייטש־רוסישער מלחמה, איז ער מאָביליזירט געוואָרן אין דער רויטער אַרמיי און מ׳האָט אים אַוועקגעשיקט קיין רוסלאַנד.

ווען די נאַציס זענען אַריין אין באַראַנאָוויץ, איז זיין ווייב און צוויי קליינע קינדערלעך אומגעקומען אין באַראַנאָוויצער געטאָ.

אהרון איז לעבן געבליבן, אָבער ער האָט געהונגערט, געליטן און געמאַ־טערט זיך אין רוסלאַנד. ער איז דאָך געווען אַ „זאַפּאַדניק״ און דערצו אויך אַ ייד, האָט מען אים געשיקט אויף די שווערסטע אַרבעט. אַ לאַנגע צייט האָט ער געאַרבעט אויך אין די שאַכטן. ער האָט אָבער אַלץ איבערגעטראָגן און דערלעבט אָנקומען אין יאָר 1949, קיין ארץ־ישראל, דאָס לאַנד פון זיינע האָפענונגען.

מיינע עלטערן זענען אומגעקומען אין איוועניעץ, צוזאַמען מיט די 600 קליינע קינדערלעך, וועלכע מען האָט אומגעבראַכט און באַערדיקט אין אַ ריזן קבר אויף די „פישצוהעס".

מיינע שוועסטער זענען אומגעקומען אין נאָוואָגרודקער געטאָ.

דער ברודער דוד, איז אין יאָר 1939, ווען די רוסן זענען אַריין קיין איוועניעץ, פאַרשיקט געוואָרן, אַלס פּאָליטישער פאַרברעכער, קיין סיביר און דאָרט אומגעקומען פון הונגער און צרות.

דער ברודער חיים־אברהם איז אומגעקומען אין מינסקער געטאָ.

איך, די איינציקע — לעבן־געבליבענע פון אונדזער משפחה, בין עולה געווען אין יאָר 1935, און אַזוי אַרום געראַטעוועט זיך פון אומקום.

כ'האָב זיך שטאַרק געפריינט מיט אהרונס קומען. אין אים האָב איך געזען מיין גאַנצע משפחה. צו מיין גרויס צער האָט דער פריצייטיקער טויט, אים אַוועקגענומען פון אונדז דעם א׳ טבת תשל"א.

זיין אָנדענק וועט אייביק בלייבן מיט אונדז.

צילה שומן—ברקמן, תל־אביב

דער גורל פון אַ משפחה

דער פאָטער, נחמיה ברקמן, אַ שיינער און קלוגער מענטש, איז געווען אַ לערער אין איוועניעץ, און פון דעם האָט ער געצויגן זיין פּרנסה, און אויסגעהאַלטן בכבוד זיין משפּחה, ער איז אָבער געשטאָרבן זייער יונג.

די מאַמע, טשעסנע, אַ הויכע, איידעלע און האַרציקע פרוי, וועלכע איז פאַרבליבן אַ יונגע אַלמנה, האָט מיט גבורה געטראָגן דעם זייער שווערן יאָך פון אַ אָרעם לעבן, און געטאָן דאָס אוממעגלעכעס ,כדי אונדז צו ערציען. ווען מיר זענען אויסגעוואַקסן האָבן מיר גענומען אַרבעטן און געהאָלפן אויסהאַלטן די משפחה.

די עלטערע שוועסטער, חיה־רבקה, האָט חתונה געהאַט און אַריבער קיין איוויע. ווען ס'איז אויסגעבראָכן די דייטש־רוסישע מלחמה, איז זי מיט איר מאַן און קינדער לעבן געבליבן, אָבער איר מאַן איז שפעטער אומגעקומען אין רוסלאַנד. איצט איז זי מיט די קינדער אין ישראל.

איך, צילה, האָב אין איוועניעץ געאַרבעט אַלץ נייטערין, און מיט מיינע פאַרדינסטן געהאָלפן מיין משפחה. אין יאָר 1937 בין איך אַוועק קיין ארץ־ישראל, און אויך פון דאַנען ממשיך געווען צו העלפן מיין פאַמיליע, ביז די מלחמה מיט היטלערן האָט אויסגעבראָכן. דעם לעצטן בריוו וואָס כ'האָב

דערהאַלטן פון מיין ברודער ישראל האָט ער געשריבן: „עס הענגט אַ שוואַרצער וואָלקן איבער אונדז. ווער ווייס וואָס דער מאָרגן וועט אונדז ברענגען. מען שרייט „שלאָגט די יידן" און מען שלאָגט אונדז טאַקע. לאַן דרכנו? אונדזער איינציקער טרייסט איז דאָס, וואָס דו ביסט אַוועק פון דאַנען, און געפינסט זיך אין ארץ־ישראל"... אויך אין לעצטן בריוו פון דער מאַמען — שרייבט זי: „כ'שרייב דיר און טראַכט, ווער ווייס צו איך וועל דיר קענען נאָך אַ מאָל שרייבן"... דאָס זענען געווען די לעצטע בריוו, און די לעצטע ווערטער פון מיינע טייערסטע. מער האָב איך שוין פון זיי נישט געהערט.

מיין שוועסטער רחל, אַ שוואַרץ־חנעוודיקע בחורה. הויך געוואַקסן, קלוג, איידל. זי האָט זיך געלערנט אין ווילנע, אָבער צוליב דער שווערער לאַגע אין שטוב, האָט זי אויך געאַרבעט ביים נייען, כדי אויסהאַלטן זיך, און קענען פאָרזעצן דאָס לערנען. זי איז אומגעקומען אין איוועניעצער געטאָ.

דער ברודער ישראלקע, אַ האַרציקער בחור, קלוג און געלערנט. אַ געוויסע צייט האָט ער געאַרבעט אַלץ בוכהאַלטער אין ווילנע, ביים פעטער, זינגער, אַ פלאַקס־הענדלער. שפעטער איז ער אַוועק אויף הכשרה פון „השומר־הצעיר", אין ראַדאָם, צוזאַמען מיט נאָך איוועניצער בחורים. זיין שטרעבונג איז געווען צו קומען קיין ארץ־ישראל און בויען דאָס לאַנד. שפעטער איז ער מאָביליזירט געוואָרן אין דער פוילישער אַרמיי. ווען ער האָט געענדיקט זיין דינסט און איז צוריקגעקומען אַהיים, האָבן די רוסן אקופירט דעם געגנט (אין יאָר 1939) איז ער איז ווידער מאָביליזירט געוואָרן אין דער רויטער אַרמיי, פון וואַנען ער איז צוריקגעקומען אַ היים און אומגעקומען פון די נאַצישע רוצחים.

אַזוי זענען אומגעקומען אונדזערע טייערסטע: די מאַמע, רחל, ישראלקע. אויך ציטע מיט איר מאַן משה'ל און די קינדער. (פריידל, רבקה, חנקה, ישראליק — אַ פאַרטיזאַן.

אויך מיין מאַמעס שוועסטער, רבקה זינגער, איז אומגעקומען אין איוועניעץ. אומגעקומען זענען אויך: יצחק קאַנטאָר, זיין פרוי יענטל, די קינדער: מיכאל, אסתר און מיכלה.

יאָסל קאַנטאָר, זיין פרוי שיינע־חיה און די קינדער: ישראל, בנימין,ביילע און דוטשעלע, זענען אומגעקומען אין קורעניץ.

בנימין קאַנטאָר מיט זיין ווייב דבורה און קינדער — ביילע און דוטשעלע, זענען אומגעקומען אין האַראַדאָק.

ביי אונדז די איבערגעבליבענע, וויינט דאָס האַרץ, ווען מיר דערמאָנען זיך דאָס זייערע לעבענס זענען פאַרשניטן געוואָרן, אין אַ צייט, דורך די נאַצישע רוצחים.

זאָלן די שורות דינען אַלס מצבה אויף זייערע אומבאַוווסטע קברים.

בלה גרמיזה־ווינברגר / שדה־נחום

וולמה ואיבניץ

נולדתי וגרתי בוולמה, לא רחוק מהגבול הרוסי. היתה זאת עיירה קטנה, ובה גרו כ־250 יהודים. 2 בתי־ספר היו בה — אחד ממשלתי־פולני והשני בי״ס ״תרבות״ ששפת ההוראה בו היתה עברית. אם ניקח בחשבון את המספר הקטן של יהודיה ואת העול הכבד שבהחזקת בית־הספר, היה זה הישג עצום ומכובד בשביל יהודי וולמה.

גם בית־כנסת היה בעיירה וכן רב, שוחט ומוהל.

יהודי העיירה התפרנסו ממסחר זעיר, מחקלאות וממטעי תפוחי־עץ. כמו־כן היו ביניהם גם בעלי מלאכה שאיכרי הסביבה נזקקו להם.

משפחתנו היתה גדולה, אבינו לא ראה כל עתיד לילדיו המתבגרים בוולמה, והחליט לעבור עם משפחתו לעיירה יותר גדולה ויותר מפותחת — איבניץ.

באיבניץ התחלנו להרגיש בחיי תרבות. היו בה ארגוני נוער; השומר הצעיר, החלוץ ובית״ר, מועדונים וספריה. חיי הנוער תססו כאן.

מאיבניץ יצאתי להכשרה של החלוץ, ושם נשארתי תקופה ממושכת, כי לא היו מספיק סרטיפיקטים כדי לעלות לישראל. ברם לפני פרוץ מלחמת העולם השניה, הצלחתי לעזוב את פולין ולהגיע עם עליית ב׳ לארץ־ישראל.

לכן אין לי הרבה זכרונות מאיבניץ, לא הספקתי להכיר את אנשיה ולחוש את חיי העיירה.

מכל משפחתי הענפה נשארנו אני ואחי אברהם, אשר עמד לו הכח לברוח ברגע האחרון לרוסיה ועל־ידי כך ניצל מהשואה והצליח להגיע לישראל.

כל יתר בני משפחתי נספו באיבניץ.

אברהם באראנאוויטש, חולון

איוועניעץ

געבוירן בין איך אין דעם שטעטעלע האראדאָק. ביז 15 יאָר האָב איך געלערנט אין וואָלאָזשינער און אשמענער ישיבות. שפּעטער האָב איך גענומען העלפן מיין פאָטער אין זיין מסחר, און איך פלעג מיט אים פאָרן אין די אַרומיקע שטעטלעך.

וועגן איוועניעץ האָב איך אַ סך געהערט פון די דערוואַקסענע. לויט זייערע דערציילונגען איז איוועניעץ געווען אַ פאַרגעשריטענע שטעטל. דעריבער ווען

דער פֿאָטער האָט מיר פֿאַרגעלייגט פֿאָרן מיט אים קיין איוועניעץ צום מאַרק־טאָג, האָט עס מיר זייער דערפֿרייט.

אין איוועניעץ זענען מיר פֿאַרפֿאָרן צו דער משפּחה קוזניעץ. (יוסף דער שמיד). דאָרט זענען געווען צוויי טעכטער, רחל און פֿריידקע. זיי האָבן אונדז אויפֿגענומען זייער וואַרעם, און איך בין דאָרט געבליבן נעכטיקן. אין אָוונט האָבן זיך דאָרט צונויפֿגעקליבן אַ סך יוגנט. מ'האָט גערעדט וועגן ארץ־ישׂראל, און איך האָב זיי דערציילט וועגן די ציוניסטישע יוגנט אָרגאַניזאַציעס אין האָ־ראָדאָק. מיר האָבן אַזוי געשמועסט און געזונגען ביז שפּעט אין דער נאַכט. דאָרט האָב איך אויך דערקענט מיין צוקונפֿטיקער פֿרוי — סאָניע שוואַרצבערג. אין איוועניעץ בין איך געוואָרן אַן אָפֿטער גאַסט.

נאָך מיין חתונה בין איך פֿאַרבליבן אין איוועניעץ, און נאָענט דערקענט אירע מענטשן און לעבנס־שטייגער. די יוגנט האָט געברויזט דאָרט. בכלל איז דאָס שטעטל געווען זייער אַנטוויקלט און פֿאַרגעשריטן. אַזוי האָב איך דאָרט געלעבט און געוואָרן איינער פֿון זיי, ביז די היטלעריסטישע רוצחים זענען אָנגעקומען...

קיין פּען קען נישט באַשרייבן דאָס אַלץ וואָס מיר האָבן אַדורכגעלעבט, און דעם חורבן וועלכן די נאַציס מיט זייערע מיטאַרבעטער האָבן געבראַכט אויפֿן יודנטום.

מיין פֿרוי סאָניע און מיינע צוויי קינדער, זעלדע און יודעלע, זענען אומ־געקומען אין דוואָרעץ.

יהי זכרם ברוך.

1935. טיול בעיירה　　　　　　　　　אַ שפּאַציר אין שטעטל

1931. נוער איבנצאי מארח חיילים יהודים ממשמר הגבול הפולני
איווענצער יוגנט מיט יידישע זעלנער פון דער פּוילישער גרענעץ־וואַך

1936. מלוים חבר לצבא　　　　　　　　מען באַגלייט אַ חבר צום מיליטער

1932. קבוצת נוער איבנצאי — אַ גרופּע איוועניצער יוגנט

1933. קבוצת נוער איבנצאי — אַ גרופּע איוועניצער יוגנט

גן־הילדים העברי באיבניץ. כל הילדים ניספו
דער העברעאישער קינדער־גאָרטן אין איוועניץ. אַלע קינדער זענען אומגעקומען

כיתה א׳ של ביה״ס תרבות באיבניץ. כל הילדים ניספו
כיתה א׳ פון דער איוועניצער תרבות שולע. אַלע קינדער זענען אומגעקומען

בית־הספר תרבות באיבניץ בשנת 1930

מדמויותיה
פון אירע געשטאלטן

עו"ד **מאיר ארן** (ארנובסקי) / ירושלים

אייזיק הלוי (1847—1914)

יצחק אייזיק הלוי (רבינוביץ), היסטוריון ידוע, בעל „דורות ראשונים", ואחד ממייסדי אגודת ישראל העולמית, נולד באיוויניץ במוצאי יום הכיפורים 1847 למשפחת עליאשברג—איווניצר העשירה. בעודו ילד רך בשנים, נהרג אביו, ר' אליהו הלוי רבינוביץ, בשנות העשרים לחייו, על ידי שוטר רוסי באחד מימי הגינוסיא של המלכות. הילד אייזיק גדל והתחנך על ברכי סבו ר' נחום חיים בהר"ר צבי הירש הלוי מפינסק (1805—1877), חתנו של ר' ליפעלי עליאשברג־איווניצר.

במוצאי שבת, כ"א מנחם אב 1858, פרצה דליקה גדולה באיווניץ, וכתוצאה מכך נאלץ ר' נחום חיים לעזוב את העיירה ולעבור עם כל משפחתו למינסק. מאז, נתפזרה שארית משפחת עליאשברג־איווניצר ואנו מוצאים את צאצאיה במינסק, ווילנה, טיקטין ובערי רוסיה אחרות. ר' נחום חיים, שהיה סוחר עשיר ועם זאת למדן מופלג ובעל צדקה, המשיך בעסקיו המסחריים במינסק ולעת זקנתו, בשנת 1875, עלה לירושלים ושם נפטר אחרי שנתיים בגיל 72 (ר' דברי הערכה עליו בעתון "הלבנון", תרל"ז עמ' 312).

סמוך לאחר שעברה המשפחה למינסק, לקחה אותו אמו, מרת רחל, לבית הוריה בווילנה. אביה, ר' מרדכי אליעזר קאַוונער מווילנה (1800—1873), בעל ספר "קרני רא"ם" (ווילנה 1864), ונינו של ר' אליעזר, רבה של הורודנה (גרודנו) בימי הגר"א (הגאון ר' אליהו מווילנה), היה גם הוא בעל אמצעים ונדיב ידוע בעירו. לאחר שעבר אייזיק לווילנה המשיכו קשרי האהבה בינו לבין סבו ר' נחום חיים, שהיה מורו ומדריכו מקטנותו. לפני פטירתו, ציווה ר' נחום חיים את אוצר ספריו הגדול ורב־הערך לנכדו זה.

בגיל 13 (שנת 1860 בערך) נסע הנער ללמוד בישיבת וולוז'ין הנודעה. ישיבה זו הוקמה בשעתו מתרומות אחד מאבות אבותיו, ר' יצחק אייזיק איווניצר, שעל שמו הוא נקרא. בישיבה, שעמדה תחת נשיאותו והנהלתו של הגאון הנצי"ב — ר' נפתלי צבי יהודה ברלין — נשאר הנער שנה בלבד, אך גם בתקופה קצרה זו הוא התבלט כעילוי חריף ומעמיק והיה מתלמידיו המובהקים של הגאון ר' יוסף דובער סולובייצ'יק (1820—1892), בעל "בית הלוי", שהיה אחר כך רבה של סלוצק, ולאחר מכן רבה של בריסק דליטא.

ר׳ יצחק אייזיק התחתן בווילנה בגיל 18 עם קרובתו, מרת אלקה, נכדת סבו ר׳ מרדכי אליעזר קאוונער. סמוך לאחר נשואיו קבל הצעה לשמש ברבנות בעיר אקושקה, ליד מינסק, אך בהשפעת אמו הוא לא נענה להצעה והחל לעסוק במסחר סיטונאי למכירת תה. יחד עם זאת הוא שקד על לימוד התורה בשעות הלילה המאוחרות ונהג לארח בביתו תלמידי חכמים, וביניהם הגאון ר׳ ישראל סלטנטר (1810—1883) והגאון ר׳ חיים סולובייצ׳יק (1853—1919), בנו של רבו האהוב, ולשוחח עמם שעות רבות בדברי תורה.

בגיל 20 התחיל לפעול בעניני ישיבת וולוז׳ין וכשנתיים לאחר מכן, על אף גילו הצעיר, נתמנה לגבאי (מעין חבר במועצת המנהלים) בישיבה. משרת כבוד זו לא הצטמצמה בטיפול בעניני הישיבה בלבד, אלא הקיפה את הפעילות הציבורית הקשורה בכל הענינים הדתיים היהודיים ברוסיה הליטאית. בנו כותב על כך שנים לאחר מכן: ״כי זאת לדעת, שענין הגבאות בוולוז׳ין לא היה מצומצם רק לוולוז׳ין בלבד.. היה (בכך) גם מנהיגות על הכלל כולו ועמידה על משמר השאלות השונות שעלו על הפרק בעניני הכלל החשובים, שבהם התחבטו ראשי העם. שכן וולוז׳ין היתה הציר אשר עליו סובבו קורות הנהגת בית ישראל פנימה...״

בשנות השבעים למאה הקודמת כתב מאמרים בעילום־שם בכתב העת „הלבנון״ שהופיע במיינץ ובפריז. עורך כתב העת, יחיאל בריל, הוסיף לאחד ממאמרים אלה הערה כי המחבר לא הרשה לו לגלות את זהותו, אך לדעתו הוא ״אחד האישים המפורסמים, אשר בו ממוזגים באופן מצוין תורה, ידיעה, אמונה וחכמה״. כמו כן כתב מאמרים במשך הזמן בכתבי העת ״בן־עמי״ בווילנה, ״המליץ״ בפטרבורג ו״ישורון״ בפרנקפורט דמיין. הוא השתתף באסיפות הכלליות של ראשי הציבור שהתקיימו בבית הגאון ר׳ יצחק אלחנן ספקטור מקובנה, מלבד האסיפות של גבאי ישיבת וולוז׳ין שהתקיימו במינסק. ובשם משתתפי אסיפות אלה, הוא התכתב עם הברונים יוזל גינצבורג ובנו הורץ גינצבורג מפטרבורג בענין הועדה הממשלתית לשאלות היהודים, שהוקמה על פי צו ממשלתי לאחר קיום אסיפת נבחרי היהודים בוילנה בשנת 1871.

מבין באי ביתו של ר׳ יצחק אייזיק בוילנה, בשנות השמונים למאה הקודמת, היה סמירנוב, נשיא לשכת ההשכלה הממלכתית. כתוצאה מידידותם ומפעילותו הברוכה של סמירנוב במיניסטריון להשכלה, נשמר צביונה של ישיבת וולוז׳ין במשך כעשר שנים, על אף הלחצים הרבים שהופעלו מצדדים שונים לשינוי צורתה וייעודה. בסופו של דבר לא היה בכוחם של מנהלי הישיבה לקיים את תנאי הרשיון הממשלתי והישיבה נסגרה בחורף שנת 1892. ר׳ יצחק אייזיק ראה בסגירת הישיבה תוצאה ישירה מתככיהם של המשכילים היהודים ברוסיה ומכאן כנראה מרירותו היתירה נגד מנהיגי ההשכלה, ובראשם יל״ג (יהודה ליב

גורדון 1830—1892), כפי שבאה לידי ביטוי בכתביו. באותו זמן ניהל ר׳ יצחק אייזיק מערכה נוספת נגד המזימה לאיסור השחיטה היהודית ובעזרת ידידו, הרופא היהודי המומחה והמקורב לחצר המלכות, ד״ר יצחק דמבה (1848—1906), נסתיימה מערכה זו בהצלחה.

התעסקותו הרבה של ר׳ יצחק אייזיק בעניני ציבור גרמה לכך שהזניח לא מעט את עסקיו הפרטיים. באביב שנת 1895 נכשל בעסקיו המסחריים והוא נאלץ לצאת את רוסיה. בדרך התעכב בערים הומל, חאלמי, נושקאווקע, באברויסק, קיוב ומשם עבר את הגבול לפרסבורג (ברטיסלבה) ונשאר בה חמשה חדשים. בסוף שנת 1895 נסע לפרנקפורט על נהר מיין ולאחר שהייה קצרה, המשיך ללונדון, שם נשאר כחצי שנה. מלונדון נסע לפריז למשך כחצי שנה, ובאביב 1897 הגיע חזרה לפרסבורג אחרי שהייה קצרה נוספת בפרנקפורט. במשך נידודים וטלטולים אלה הספיק לסיים את כתיבת הכרך הראשון (למעשה, חלק ג׳ לפי הסדר) של ספרו ״דורות ראשונים״ — מן חתימת התלמוד עד סוף ימי הגאונים״, שיצא בשנת 1897 בפרסבורג בסיועם של הרב הראשי בפריז, רבי צדוק הכהן, ושל אגודת כי״ח (כל ישראל חברים).

לאחר טלטולים נוספים (לוינה, טשרנוביץ, סאדאגורא, יאסי, פרנקפורט, המבורג ושוב לפרנקפורט, סדאגורא, יאסי והמבורג) עד שחזר לפרנקפורט, הוציא לאור בשנת 1901 את הכרך השני (למעשה חלק ב׳ לפי הסדר) של ספרו ״דורות ראשונים — מסוף ימי המשנה עד אחר חתימת התלמוד״, בסיועו של הברון וילהלם קרל פון רוטשילד מפרנקפורט. נידודיו הגיעו לקצם כאשר נתמנה בשנת 1902 לרב בבית מדרש ידוע בעיר המבורג.

במשך כל הזמן שלח הלוי (כך נקרא באירופה המערבית והמרכזית) סכומים ניכרים לרוסיה כדי לפרוע חובותיו, עד הפרוטה האחרונה. גדולי הרבנים ברוסיה, ובמיוחד הגאון ר׳ חיים עוזר גרודזנסקי (1863—1940), רבה של וילנה, עשו מאמצים, כדי לגבות את החובות שהגיעו להלוי מלקוחותיו לשעבר.

בשנת 1906 הוציא לאור הכרך השלישי (חלק א׳ לפי הסדר) של ספרו ״דורות הראשונים — מסוף ימי החשמונאים עד ימי נציבי רומא״. באותו זמן החל לרקום את רעיון הקמת תנועת אגודת ישראל העולמית, ויחד עם רבי יעקב רוזנהיים מפרנקפורט (1870—1965) ארגן כנס של ראשי היהדות הדתית ממזרח וממערב אירופה שהתקיים בהמבורג ב־1909.

בשיטתו כהיסטוריון, היה הלוי בר פלוגתא חריף ביותר להיסטוריונים גרץ, פרנקל, גייגר ווייס. מאיר וקסמן בספרו ״היסטוריה של ספרות ישראל״ מסכם: „בטיעוניו הממושכים למדי, תיקן הלוי שורה ארוכה של פרטים היסטוריים במחקריהם של מלומדים קודמים. קיצוניותו עשויה לשמש בלם להשקפותיהם של מלומדים אחרים, הנוטים לקיצוניות הפוכה, בנסותם להפחית מכוחה של

המסורת בתחום ההיסטוריה היהודית, והמציגים את התורה שבעל פה, שהיא תורה מורכבת ומסובכת, בתור תוצאה של נסיבות דמיוניות ושל סיבות מקריות, שאין קשר בין אחת לשניה. בנושא הרחב הזה של התורה שבעל פה, אין לתאר היום כל עבודה היסטוריוגרפית ראויה לשמה שאינה לוקחת בחשבון את עבודתו של הלוי".

הלוי נפטר בהמבורג, בשנת 1914, ערב מלחמת העולם הראשונה, בגיל 67. בניו היו: מרדכי אליעזר, שמואל ופייגא (אשת ר' רפאל פאקער מיאסי). תלמידיו ומוקיריו הוציאו לאחר מותו את הספרים הבאים: "דורות הראשונים — מאחר החורבן עד חתימת המשנה" בשנת 1818; "דורות הראשונים — תקופת המקרא" בשנת 1939; "דורות הראשונים — תקופת סוף ימי הבית השני" בשנת 1964; ו"אגרת רבי יצחק אייזיק הלוי" בשנת 1972. בכתב־יד נשאר ספרו התלמודי "בתים לבדים" (גליון אחד ממנו הודפס עוד בתקופת שהייתו בפרסבורג) וכן טרם יצאו לאור חידושיו למסכת חולין (בעקבות שיעוריו השבועיים בהמבורג) וחידושים בנושאי הלכה אחרים. מאמרי הערכה רבים נכתבו עליו מיום מותו ועד היום הזה.

יצחק אייזיק הלוי ז"ל, היה פרי הילולים של עיירת איווניץ ושל משפחת "האיווניצרים". בנו, הרב ד"ר שמואל הלוי עלה ארצה ונפטר בשנת 1943.

מקורות: ספר זכרון לרבי יצחק אייזיק הלוי, הוצאת נצח, 1964 (במיוחד מאמרו של ד"ר שמואל הלוי, ערוך בידי חתנו בנימין ריבלין, אילן היחס מבנימין ריבלין, מאמרו של הרב ד"ר אשר רייכל וביבליוגרפיה מי. שרביט).

משפחת איווניצר

העיירה איווניץ, הנמצאת כ־30 ק"מ דרום מזרחה לוולוז'ין, עמדה שנים רבות בצלה של וולוז'ין בעולמה של התרבות היהודית ברוסיה הליטאית. החל מאמצע המאה הי"ח לספירה. עד אז לא נמנתה וולוז'ין בין הקהילות החשובות שבגבול ליטא ורוסיה הלבנה, והקהילות שבסביבתה, כגון, סמורגון איווניץ, ראקוב ועוד, נחשבו לחשובות יותר. וולוזין התחילה להתפתח הודות לאישיותו של ר' אריה ליב גינצבורג (1695—1785), בעל ה"שאגת אריה" (י"ל בפפד"מ ב־1740), שכיהן תקופה מסויימת כרבה של וולוז'ין משנת 1750, לאחר שעזב את מינסק. מעל לכל החלה וולוז'ין להתבלט ולתפוס את מעמדה הבכיר, אפילו על עיירות גדולות ומרוחקות יותר, לאחר שנוסדה בה הישיבה המפורסמת בשנת 1803 על ידי הגאון ר' חיים מוולוז'ין (1749—1821). לייסוד ישיבה זו והחזקתה במשך שנים רבות תרמה תרומה רבת אנפין משפחה עליאשברג המפורסמת

מאיווניץ. מאז נשתלבו קורותיה של איווניץ עם קורותיה של וולוזין, ובמיוחד עם קורות משפחת הגאון ר׳ חיים מוולוז׳ין.

1. ר׳ אברהם איווניצר, שהיה ידוע כר׳ אברהם חסיד פה טהור, נודע בשערים כצדיק מפורסם עוד בתקופת הגר״א (הגאון ר׳ אליהו מווילנא, 1720—1797). מסופר עליו שהגר״א היה שולח אליו חולים רבים כדי שיברכם, כי סמוך ובטוח היה שברכתו אמנם תתקיים.

אביו, הגאון הצדיק ר׳ חיים באַקשטר (הידוע גם כר׳ חיים זאַלודקר), הוא הראשון במשפחה זו שהגיע לאיווניץ, כנראה בערוב ימיו, ושם נקבר. על תולדות חייו הנפלאים נרקמו הרבה סיפורים ואגדות. המגידים המפורסמים במשך דורות רבים שאבו חומר ותוכן למשליהם הנעימים מסיפורי חייו המיוחדים במינם של איש קדוש זה. במאסף ״הכרם״ (ספר שנתי לחקר תולדות ישראל וספרותו — 1887) כותב ר׳ יעקב הלוי ליפשיץ מקובנה על הגאונים מבני הכפרים בדור ההוא, שהיו גם צדיקים נסתרים וחסידי עליון, ובמיוחד על ר׳ חיים באקשטר, דברים אלה: ״צדקת פזרונו של הצדיק הגביר הפזרן הנפלא, ר׳ חיים באקשטר, ושמחת נפשו בעשותו צדקה, לא תתואר באומר ובדברים; ובקצרה נאמר עליו, כי שמו של ר׳ חיים באקשטר הוא תואר הצדקה והחסד במלוא מובן האמת. עניים מרודים ממרחק החליפו כוח לזכר שם הנדיב ר׳ חיים, כי עוד מעט ויבואו לביתו וישכחו רישם (עניים) ודאגותיהם גם יחד...״

ראשי ישיבה ורבנים ידועים מדורינו ומהדור הקודם, כגון ר׳ משה מרדכי אפשטיין (1867—1934) בעל ״לבוש מרדכי״ ומייסד ישיבת סלבודקה בחברון, ור׳ אברהם קלמנוביץ, נשיא ישיבת מיר ומראשי ועד ההצלה בארה״ב בתקופת השואה, מתיחסים לגזע הצדיק ר׳ חיים באקשטר.

2. ר׳ יוסף אליהו עליאשברג—איווניצר, בנו של רבי אברהם, היה עשיר מופלג והעיירה קאמין הסמוכה לאיווניץ, היתה לאחוזתו הפרטית. בדומה לאצילים, בעלי האחוזות ברוסיה, חי ר׳ אליהו בארמון ולרשותו עמדו משרתים רבים.

אשתו מלכה היתה בתו של ר׳ שמואל, אב בית דין של ראש. אחד מבניו, הרב ר׳ ישראל שמואל, שהיה אב״ד של קאמין, עלה ארצה עם תלמידי הגר״א ונפטר בצפת בשנת 1824.

שאר בני המשפחה הידועים לנו הם אלה: בנו, ר׳ יצחק אייזיק (ר׳ להלן); בנו הרב ר׳ זאב וולף מעיירת קאמין (בנו, הרב ר׳ יוסף אליהו עליאשברג מווילנה (1779—1881) שנקרא על שם סבו, היה חותנו של ר׳ מתתיהו בהר״ר שמואל שטראשון (1819—1885), שמתרומתו נוסדה הספריה היהודית הגדולה בווילנה); ובנו, הרב ר׳ יהושע העשיל עפרון איווניצר, שנולד בשנת 1794, שימש זמן קצר אחרי חתונתו כמורה צדק בוולוז׳ין ועבר לווילנה, שם נפטר בשנת 1867.

3. ר' יצחק אייזיק עליאשברג—איווניצר, בנו של ר' יוסף אליהו, המשיך במסורת אבותיו, הן בתורה ויראה, והן בגדולה וצדקה, ונהגו לכנותו "הרבני הנגיד" ו"הגביר המפורסם בדורו". ישיבת וולז'ין הנודעת, שהמשורר הלאומי ח.נ. ביאליק קרא עליה "בית היוצר לנשמת האומה", קשורה עם שמו של אישיות מופלאה זו ר' יצחק אייזיק תרם את האמצעים הכספיים שאיפשרו את ייסוד הישיבה בשנת 1803 על ידי ר' חיים מוולוז'ין, תלמידו המובהק של הגר"א. משפחת האיווניצים ומשפחת ר' חיים מוולוז'ין היו קשורים בקשרי ידידות וחיתון. בנו של ר' חיים, הגאון ר' יצחק מוולוז'ין (1780—1849) היה מבקר מפעם לפעם באיווניץ ומתאכסן בבית משפחת עליאשברג. באחד מביקוריו אלה נפטר ר' יצחק בערב שבת והובא לקבורה באיווניץ למרגלות ר' חיים באקשטר, אָב סבו של ר' יצחק אייזיק.

קשרי משפחת עליאשברג—איווניצר עם ישיבת וולוז'ין ומשפחת ר' חיים מוולוז'ין נמשכו שנים רבות. בניו של ר' יצחק אייזיק, ר' ליפלי ור' אליה היו מהתורמים העיקריים להחזקת הישיבה, ובן נינו, ההיסטוריון אייזיק הלוי, נתמנה לגבאי כבוד של הישיבה בשנת 1870 בערך והמשיך בכהונה זו עד לסגירתה הזמנית בשנת 1892.

ר' יצחק אייזיק היה פעיל בעניני ציבור והיה נוסע למינסק לעתים לצורך פעילות זו. בשנת 1806 אנו מוצאים את חתימתו על פרוטוקול של חברא קדישא שבעה קרואים במינסק (מנהלי בית המדרש הגדול במינסק בדור ההוא) ובשנת 1816 — את חתימתו על פרוטוקולים של אסיפת מנהיגי היהודים שהתקיימה במינסק, ובראשם ר' חיים מוולוז'ין, כדי לבקש תרומות להוצאות הדפוטטים לאסיפה הממלכתית בפטרבורג וכן לתמיכה במתישבים היהודים הראשונים בפלך חרסון.

ר' יצחק אייזיק נפטר בשנת 1821, באותה שנה שנפטר ר' חיים מוולוז'ין, ושניהם נספדו יחד ע"י גדולי הדור, וביניהם המגיד מישרים מנוברהדוק בספרו "שמע יעקב" (ליק — 1860). בהספדים אלה צוין כי הגביר והגאון היו ידידים בלב ונפש וכי ר' יצחק אייזיק סר למשמעותו של הגאון ולא עשה דבר ללא עצתו ואילו ר' חיים מוולוז'ין הוקירו כערכו. כן ציינו המספידים את תרומותיו של הגביר ובני משפחתו לייסוד הישיבה והחזקתה.

אשתו מרים (ראֲשה), בת ר' אהרן ישעיהו באֲקשטר, נפטרה בשנת 1796. בתו גולדה מתה בדרך ארצה, בעיר ביירות, בשנת 1846 ואילו בעלה, ר' נפתלי הערץ ב"ר יוסף גינצבורג (1785—1860) עלה ארצה ונפטר בירושלים.

ר' יצחק אייזיק ואשתו העמידו דורות רבים של רבנים גאונים וצדיקים, שתורתם וגדולתם במקום אחד. שאר בני משפחתו הידועים לנו הם אלה: בניו ר' ידידיה ליפמאן (ליפלי) ור' אליהו ישעיהו (ר' להלן); ובתו חיה בילה,

אשתו הראשונה של הרב ר׳ אברהם ב״ר חיים נחמן פרנס מווילנה, שנפטרה בשנת 1840. על צאצאיהם נמנים רבנים דגולים, וביניהם רבה של טיקטין הרב ר׳ אברהם צבי ב״ר יצחק אייזיק פינחס (1863—1944), שעלה ארצה בשנת 1929 ומנוחתו כבוד בהר הצופים בירושלים.

4. ר׳ ידידיה ליפמאן (ליפלי) עליאשברג—איווניצר ואחיו ר׳ אליהו ישעיהו עליאשברג—איווניצר, בניו של ר׳ יצחק אייזיק, המשיכו גם הם במסורת משפחתם. על ר׳ ליפלי העיד אחד מגאוני דורו, יליד איווניץ ומתלמידיו המובהקים של ר׳ חיים מוולוז׳ין, ר׳ יצחק לאסדינר, כי עשוי היה ״להרעיש את העולם כולו״ בצדקתו וחסידותו, אלמלא עושרו הגדול והתעסקותו במסחר. ר׳ ליפלי הצטיין ביד נדיבה והיה מפזר כסף רב לצרכי צדקה מספרים כי מדי ערב סוכות היה נותן לעני מעניי העיירה סוס ועגלה במתנה, על מנת שיביא לו סכך לסוכה מן היער הסמוך, ובכך כרך את חיבתו למצוות התורה עם דאגתו לעניים.

לאחר פטירת ר׳ יצחק, בנו של ר׳ חיים מוולוז׳ין, בשנת 1849 בעיירת איווניץ, נתבקש חתנו ר׳ אליעזר יצחק בהר״ר הלל פריד (1809—1853) להיות רבה של וולוז׳ין. במכתב נפרד מהגבירים לבית עליאשברג, ר׳ ליפלי ור׳ אליה, נתבקש ר׳ אליעזר יצחק להמשיך וליטול על עצמו את עולה של הישיבה בוולוז׳ין והם הבטיחו לו שוב את עזרתם ותמיכתם. וזו לשון המכתב:

בעז״ה איוועניץ כ״ט אייר תר״ט

כבוד ידידנו הרב הגדול החריף ובקי המפורסם לפאר כש״ת מוהר״ר אליעזר יצחק נ״י.

אחר התחינה והתפילה אשר שפכנו לפני בעל הנחמות ית״ש כי ינחם את מעכ״ת מעצבונו באשר לקח ה׳ את העטרה מעל ראשינו בעת נאסף אל עמיו מרנא חותנו הרב הגאון זצלל״ה... באנו לחזק את לבב מעכ״ת כי יקח לנפשו היקרה את המצווה הזאת למנה, להקים את שם כבוד אבותיו היקרים נו״ע על בית אולפנא דידהו אשר יסדה ידם בהשתדלות צדקתם לעורר לב בתלמידים להתלמד מתורתו וכן לבב המתנדבים בעם ד׳ להיותם תמכין לאורייתא ואנחנו אשר עזרונו רחמי ד׳ להיות נמנים עד כה לדבר מצוה רבתא דנא נקוה לעזרתו ית״ש כי לא יכלא רחמיו מאתנו להמנות גם מעתה והלאה לדבר מצוה הזאת להיות בעזרת מעכ״ת לסעד ולתמוך ידיו להקים עמוד התורה בבית המדרש הגדול אשר כוננו ידי אבותיו הקדושים נ״ע וכן יתן ה׳ בלב כל ישרי לב לחזק את ידי מעכ״ת לעורר לבב המתנדבים בעם ד׳ ולנצח על מלאכת ד׳ בבית תלמודו ויהא רעוה להגדיל תורה ולהאדיר וכל אשר תשאל נפשו דמר היקרה ונפשות ידידיו הדוש״ת בלונ״ח ליפמאן ואחיו אלי׳ ישעי׳.

ושלום לכבוד גיסו ידידנו הרב החריף ובקי כש״ת מוהר״ר צבי יהודה ליב נר״ו.

דברינו האמורים למעלה יתמכו גם את לב כבודו להתעורר ע״ז הדבר הזה למען כבוד בית הגאון ז״ל ובעל הנחמות ינחמהו כנפשו ונפשות ידידיו דו״ש הנ״ל.

בשנת 1854 נתמנה ר׳ אליהו יחד עם קרובו ר׳ אליהו ב״ר שמואל אליאשברג ור׳ סנדר לוריא מאיווניץ, כרואי חשבונות של הישיבה בוולוז׳ין.

ר ליפלי נשא לאשה את זלדה, בתה של אב״ד האחרון של ווילנה בתקופת הגר״א, הרב ר׳ שמואל ב״ר אביגדור (1720—1790) בנו ר׳ שמואל נפטר בשנת 1850.

האחים עליאשברג היו אספני ספרים. ר׳ מתתיהו שטראשון שהערותיו לספר ״קריה נאמנה״ מרש״י פיין מספר על אחד מנכבדי ווילנה, ר׳ יוסף מוויאז׳ין כדלהלן: ״מימי נעוריו ועד יום מותו (בשנת 1848) הקדיש את כל ישעו וחפצו לבנות ולאסוף אליו ספרים שונים ויקרים... ויבזבז על זה כמעט כל הונו עד אשר עלתה בידו לקבץ עקד ספרים גדול, יותר מחמשת אלפים נדפסים, מלבד כמה כתבי יד. אך לדאבון נפשינו, אחרי מותו נמכרו ספריו מעט מעט, ונתפזרו ספריו בכל המדינה, זה בכה וזה בכה, וכן נפרדה החבילה של הספרים יקרי־ערך, אשר בעמל ויגיעה רבה אסף ר׳ יוסף הנזכר. וגם לעת זקנתו, כאשר נהפך עליו גלגל הזמן, וירד מנכסיו אלצהו ההכרח למכור הרבה ספרים יקרים... מרביתם מכר לשאר בשרו... הרב הגביר המופלג בתורה וביראה ובנדיבות מורינו הרב ר׳ ידידיה ליפמאן עליאשברג (שהיה חתנו של הרב הגאון מורינו הרב ר׳ שמואל אביגדור האב״ד האחרון בווילנה, ובזיווג שני היה חתנו של הרב הגאון מורינו הרב ר׳ שאול קצנלבויגן צללה״ה מווילנה) ולאחיו וחתנו (כך!) הרב הגביר המופלג בתורה ויראה מורינו הרב ר׳ אליהו ישעיה עליאסברג, מאיווניץ (זכר שני האחים לברכה), אשר היה להם מכבר קובץ גדול מספרים, ונשרפו כל הספרים יחד בתבערת העיר איווניץ (מוצאי שבת קודש כ״א מנחם אב תרי״ח), חבל על דאבדין״.

אחים אלה מופיעים גם ברשימת החותמים לספר ״גליא מסכת״ לגאון ר׳ דוד מנוברהדוק (1769—1837).

5. ר׳ נחום הלוי רבינוביץ ב״ר צבי הירש (ר׳ הירשלי ר׳ סנדרס הלוי) מפינסק, היה חתנו של ר׳ ליפלי עליאשברג—איווניצר. ר׳ נחום חיים היה ראש המשפחה האחרון שהמשיך את מסורת הבית בכל פארו והדרו בארמון המשפחה באיווניץ. הוא היה ידוע ומפורסם כגאון, גביר, חסיד ועניו, משכמו ומעלה גבוה מכל העם.

כאמור, בקיץ 1858 פרצה דליקה גדולה באיווניץ — מאורע שכיח מאוד בעיירות רוסיה בימים ההם — וכתוצאה מכך נאלץ ר׳ נחום חיים לעזוב את העיירה ולעבור עם כל משפחתו למינסק. במרוצת הימים נתפזרו צאצאי המשפחה על פני כל קצווי רוסיה. ר׳ נחום חיים המשיך בעסקיו והיה ידוע גם כסוחר עשיר וגם כצדיק מופלג. לעת זקנתו בשנת 1875 עלה ארצה ונפטר בירושלים 1877. נוסח מצבתו מובא בספר חלקת מחוקק לר׳ אשר ליב בריסק (חוברת ז׳ עמ לו׳).

בניו הידועים לנו הם: ר׳ צבי הירש, שהיה לחתנו של הגאון ר׳ יצחק בן הגאון ר׳ חיים מוולוז׳ין; ור׳ אליהו (ר׳ אליהו (ראה להלן).

6. ר׳ אליהו רבינוביץ, בנו של ר׳ נחום חיים ואביו של ההיסטוריון אייזיק הלוי, נולד באיווניץ בסביבות 1825. הוא נפטר בדמי ימיו, בשנות העשרים לחייו, כתוצאה מפגיעתו של שוטר רוסי. אשתו, רחל היתה בתו של ר׳ מרדכי אליעזר קובנר מווילנה, בעל ספר "קרני ראם". על בנו יצחק אייזיק הלוי (רבינוביץ) ר׳ לעיל.

מקורות נוספים: עיר וילנה — הלל נח מגיד (שטיינשניידר): עץ חיים — מ. דינוביץ.

ר ב נ י א י ו ו נ י ץ

פרטים מעטים נותרו לנו על האישים הדגולים שכיהנו כרבנים באיווניץ. מנבכי העבר הרחוק יותר צצות ועולות דמויות אלה:

1. ר׳ צדוק בלוך, שפירושו על ספר „הבהיר" (אחד מספרי הקבלה הקד־מונים) בשם „אם לבינה" נשלם על ידו בווילנא בשנת 1774 ונשאר בכתובים עד היום (כתב היד מצוי בגנזי הספריה הלאומית בירושלים). בשנת 1811 נתן הגאון ר׳ חיים מוולוז׳ין (1749—1821) הסכמתו להדפסת הספר והפירוש שעליו, ובין היתר כתב: „והן עתה הגיע חד מדידן הרב המופלג מורינו הרב ר׳ צדוק במורנו הרב ר"ן מק"ק איווניץ, הוא שם עיניו ביתר שאת, ושב והיה לבאר, להראות מקומות בזוהר הקדוש וספרי המקובלים השייכים לענין, למען יאירו דברי הספר החתום בפנים מסבירות, פנים מפנים שונות ונוסחאות מנוסחאות שונות, הנמצאים בדברי הראשונים ז"ל, אשר הביאו דברי הספר הקדוש הזה. ויהיב (נתן) דעתו לקבעו בדפוס לזכות את הרבים...

2. ר׳ מנחם־זונדל מלובץ, ב"ר אריה־לייב מווילנה (1701—1761) שימש כרב באיווניץ (כנראה עד 1795). בנו היה ר׳ אריה־לייב שפירא (1789—1853), רבה של קובנה משנת 1849—1853, ולפני כן רב בואסילישוק, איליה, סמרגון (1828—1840) וקלואריה (1840—1849). ר׳ אריה־לייב היה כנראה יליד איווניץ ונתייתם מאביו

בגיל 6. בנו, ר רפאל שפירא (1837—1921) היה חתנו של הנצי״ב (ר׳ נפתלי־צבי יהודה ברלין, (1816—1893) מוולוז׳ין וחותנו של ר׳ חיים סולובייצ׳יק מבריסק בשנת 1899 היה ר׳ רפאל לרבה של וולוזין והוא פתח מחדש את ישיבתה. על נכדו, ר׳ חיים־יעקב, רבה של איווניץ — ראה להלן:

3. ר׳ ישראל היה ידיד קרוב של ר׳ חיים מוולוז׳ין ושימש ברבנות באיווניץ במשך ארבעים שנה. השתתף בחרם הגדול נגד החסידות שהוטל במינסק בשנת 1794. לאחר מכן שינה את דעתו והיה לחסידו של הצדיק רבי מרדכי מלכוביץ (1742—1810). חידושי תורה משלו מובאים בספר ״מי נח״ (סימן ט״ו) לנכדו הגאון ר׳ נח בהר״ר יחיאל־מיכל רבינוביץ (1838—1901), רבן של טימקוביץ ושדובה (מ־1889).

א. הרב ר׳ ראובן הלוי לוין

הגאון ר ראובן ב״ר אברהם הלוי לוין, הידוע כהגאון מדבינסק (דינאבורג) נולד בסמורגון (פלך וילנה) בשנת 1817 בערך. היה אחד האישים הדגולים שהשפיעו רבות על הרב אברהם יצחק הכהן קוק זצ״ל (1865—1935), רבה הראשי של א״י, הן בדרך לימודו והן באהבתו ליישוב ארץ ישראל. הגאון ר׳ ראוב׳לה, כפי שנקרא בפי כל, היה אב בית דין באיליה, הסמוכה לסמורגון, כנראה עד בערך 1848, ואחר כך אב בית דין בלבדובי, איווניץ, ניסשביז׳ אמצ׳סלב (1864—1878) ודבינסק (1878—1887). הוא מילא את מקומו של הגאון ר׳ אברהם שמחה מאמצ׳סלב (1794—1864), בן אחיו של ר׳ חיים מוולוז׳ין, וקדם ברבנותו את הגאון ר׳ מאיר שמחה הכהן מדבינסק (1856—1926). היה תלמידו של הגאון החדשן ר׳ מנשה מאיליה (1767—1926) ושל הגאון ר׳ אריה־לייב ב״ר זונדל שפירא מקובנה (ראה לעיל). נכדו של אריה־לייב — ר׳ יעקב ב״ר יצחק־מנחם זונדל שפירא (בערך 1832—1908) שימש תקופה מסויימת באיווניץ, כממלא מקומו של ר׳ ראובן ובסוף ימיו עלה ארצה והיה לאב״ד בירושלים עד שנפטר. בעל נכדתו, ר׳ צבי־פסח פרנק (1877—1961) מילא את מקומו והיה לרבה של ירושלים עד יום מותו.

לאחר פטירתו הופיעו בכתב העת ״המליץ״ משנת 1887, דברי הערכה מבן העיר דינבורג:

״עוד לא תמו ימי אבלו של הרב הגאון ר׳ אריה ליב זיוואוו ז״ל והנה יד ד׳ היתה בנו עוד הפעם, כי גברו אראלים על המצוקים ונצחו את ארון התורה ה״ה הרב הגאון הגדול, פאר הדור ר׳ ראובן הלוי, הנודע לתהלה בשם ר׳ ראובן ממסטיסלאוו. והיום יום ג׳, ה׳ ימים לחודש מנחם אב נתבקש לישיבה של מעלה. המנוח היה מצוין בחריפותו ובקיאותו בכל חדרי התורה הכתובה והמסורה.

גאוני הזמן חלקו לו כבוד ויקר ויגדלוהו למעלה ראש ; ונוסף על כן היתה בו המדה הטובה שאין לך גדול הימנה, והיא כחא דהיתרא. ושם לו קו ולמשקולת בכל הוראותיו לחוס על ממונם של ישראל, ובאורו ראו אור כל רבני הזמן בכל קצווי ארץ ויריצו לו המון שאלות, למאות ולאלפים, והוא במשנתו שהיתה סדורה בכל וערוכה השיבם בטוב טעם ודעת ויהיו דבריו כדברי האורים, דברי אלקים חיים.. הרב המנוח היה אחד מהרבנים אשר צרת עמם נגע עד נפשם ולבו חו ה תמיד על שבר ישראל. אף היה אחד מחובבי ציון בכל לבו ונפשו והוא נמנה בין חברי אגודתנו חובבי ציון מיום הוסדה...״

בנו הרב קלונימוס קלמן לוין, שימש כמורה־צדק בדבינסק בתקופת כהונתו של הרב ר מאיר שמחה. תשובותיו בהלכה של ר׳ ראובן מובאות בספריהם של גדולי הד,ר ההוא, ומהם בספר ״נחל משה״ (וילנא 1886) מר׳ משה בן נחמן קריניש (שאמו, שרה־זלאטה, היתה ילידת איוניץ ונפטרה בשנת 1851 ; ר׳ ספרו ״אהל משה״, וילנה 1880). נכדו הרב ר׳ בצלאל בהר״ר אברהם דוד הלוי שהיה אב בית דין בדיליאטיץ סידר את תשובותיו על ארבעה חלקי שלחן ערוך ואילו נכדו ר׳ יצחק אייזיק בהר״ר קלונימוס קלמן הלוי מדבינסק הוציאן לאור בספר ״ראש לראובני״ (ריגא 1936)

מקורות: לוי אובצ׳ינסקי — נחלת אבות; חיים ליפשיץ — אמצ׳סלב מכורתי; מ. צינוביץ — עץ חיים; מאמרו בספר סמורגון.

ב. רב ר׳ אליקים שלמה שפירא

הגאון ר׳ אליקים בהר״ר חיים שפירא מסילעצניק נולד בשנת 1823. בגיל 15—16 החל ללמוד מדעים שונים, ובמיוחד חכמת החשבון, וכתב גם ברוסית. משנת 1843 היה לאב בית דין בהורודוק, אחרי קרובו, ר׳ אליה־חיים מייזל (1821—1912), ולאחר מכן באיווניץ (כנראה עד 1853) ואיישישוק. בשנת 1885 מילא את מקום חותנו כמו״צ ראשי בהורודנה (גרודנו). היה חריף ובקי ומלבד גדולתו בתורה היה גם חכם בעניני דעלמא. ר׳ אליקים היה שאר בשרו של הגאון ר׳ אריה ליב שפירא מקובנה (נפטר ב־1853). עלה ארצה בשנת 1905 ונפטר בירושלים, בשנת 1908 בערך.

מקורות: לוי אובצ׳ינסקי — נחלת אבות; וספר ״יהדות ליטא״, כרך ג׳.

ג. הרב ר׳ מאיר נח הלוי לוין (1858—1864)

הגאון ר׳ מאיר נח בן הנגיד ר׳ שמשון רפאל לוין נולד בברעזי, הסמוכה לבריסק, בשנת 1834. בגיל 14 היה לתלמידו המובהק של הגאון ר׳ יעקב מאיר פדובה מבריסק. בשנת 1844 בערך התחתן עם בתו של הגאון ר׳ אליעזר יצחק

פריד, אב בית דין וראש מתיבתא בוולוז'ין (1809—1853), שאביו ר' הלל ב"ר שמחה פריד, (1763—1833) היה חתנו של ר' חיים מוולוז'ין, ואילו הוא, ר' אליעזר יצחק, היה חתנו של ר' יצחק בנו של ר' חיים מוולוז'ין, שמת ונקבר באיווניץ בשנת 1849.

רבנותו הראשונה היתה באיווניץ משנת 1858 ועד 1864. משם עבר לסטביסק (פלך לומזה) וכיהן בה עד 1873. לאחר מכן עד 1886 שימש ברבנות בסטויבץ ואחר כך, עד 1894, מילא את מקומו של קרובו, ר' חיים ברלין (וולוז'ין 1832 — ירושלים 1912), בנו של הנצי"ב, ר' נפתלי צבי יהודה ברלין, שהיה חתנו של ר' יצחק מוולוז'ין) כרַבה של מוסקבה. בשנת 1894 עבר לוולוז'ין כדי למלא את מקומו של הנצי"ב ונשאר בה למשך שנתיים. לאחר מכן ועד לפטירתו בשנת 1904 היה מ"מ ומו"צ (מגיד מישרים ומורה צדק) בווילנה.

ר' מאיר נח מת ערירי. על פעלו, כתביו ודרשותיו, ר' מאמרו של מ. דינוביץ בספר סטויבץ—סוורז'נא, 1964. ר' גם ספר "דור רבניו וסופריו" לר' בן־ציון אייזנשטאדט שכותב כי ר' מאיר נח נשאר באיווניץ עד תרכ"ה—1865.

ד. הרב ר' יהושע לאנג (1865—1874)

הגאון ר' יהושע בהר"ר משה לאנג נולד בווילנה בשנת 1837 (וי"א בשנת 1844). בגיל 12 בערך למד אצל הגאון ר' מרדכי מלצר. בשנת 1863 הוציא לאור את ספרו הראשון "ענף יהושע", חידושים על מסכת שבת. סמוך לאחר מכן שהה תקופה קצרה בעיירה סליב ובשנת 1865 נתקבל כרב באיווניץ. בהיותו באיווניץ הוציא לאור את ספרו השני "פרי יהושע" על מסכת פסחים (הסכמתו של הרב מנוברהדוק לספר זה ניתנה בשנת 1865 ובה מתואר ר' יהושע כרבה של איווניץ, אך הספר יצא לאור לאחר פטירת אביו, הר"ר משה בהר"ר נפתלי לאנג בשנת 1867). בשנת 1874 נתמנה לרב בשרשוב ושלש שנים לאחר מכן הוציא לאור את ספרו "כרם יהושע" על מסכתות סנהדרין ומכות. בהקדמתו לספר זה הוא מביע את געגועיו לארץ ישראל ומביע את תקוותו לעלות ארצה. משרשוב עבר לשומייאץ ובשנת 1888 הוציא לאור את ספרו הרביעי "חבת הקודש" על סדר קדשים. ר' יהושע חזר לוילנא בשנת 1896 וארבע שנים לאחר מכן הוציא לאור את ספרו "הגהות", הערות על הספר הנודע ביהודה. זמן מה לאחר מכן עבר לסטביסק, כנראה במקומו של ר' חיים ליב מישקובסקי (1836—1898).

באינציקלופדיה של הציונות הדתית (בעריכת י. רפאל, 1965) נאמר: "שנת תרס"ג היתה שנת שמיטה ורבים חששו להשתמש באתרוגי ארץ ישראל משום איסור פירות שביעית לחוץ לארץ. הרב ריינס מלידא פנה אז אל הרב

לאנג וביקשו לחוות דעתו בעניין אתרוגי א"י בשביעית. בתשובתו (נדפסה ב"המזרח", תרס"ג, חוברת ג', עמ' 161—162) כתב זה האחרון, כי החליט לענות על השאלה שנשאל, למרות בריאותו הלקויה, מפני חביבות ארץ ישראל וכבודה כמאמר הכתוב "אם אשכחך ירושלים". הוא מטעים, כי מוטל על כל אדם מישראל לקיים המצווה ולברך על פירות ארצנו ומזכיר את האיסור שהטילו הרבה גאונים מובהקים על אתרוגי יוון מכמה טעמים, מהם חשוב בעיניו ביותר הטעם כי "מחמת כך יגדל ישוב א"י ששקולה ויקרה מאוד ככל המצוות שבתורה" ולכן "מוטל על כל אחד ואחד ליקח דוקא מאתרוגי א"י"

נפטר בסטביסק ממחלה ממושכת בשנת 1908. השאיר בכתובים ספר "בנין יהושע" על הרמב"ם ו"תוספת מהרי"ל" על כל חלקי המשנה, שהיה כבר ערוך לדפוס.

מקורות: נחלת אבות — ל. אובצינסקי; דור רבניו וסופריו — ב. צ. אייזנשטאדט.

ה. הרב ר' אלעזר שטראשון (1876—1894)

הגאון ר' אלעזר שטראשון נולד בווילנה בשנת 1840. אביו ר' מתתיהו היה בנו של העניא, בתו של ר' מתתיהו מאוטיאן ואשתו של ר' יעקב שטראשון שנפטר בשנת 1831. ר' יעקב היה מרואי פני הגר"א (הגאון ר' אליהו מווילנא) ובשנת 1829 יסד בחצרו שלו בווילנה ישיבה מפורסמת, שהיתה ידועה כ"שטראשונרס קלויז", ובה נהגו בהתאם להנהגותיו של הגר"א. אשתו העניא היתה אחותו של ר' דוד שטראשון (1756—1842), חותנו של הרש"ש (ר' שמואל שטראשון, 1793—1872), שהיה אביו של ר' מתתיהו שטראשון, מייסד הספריה הגדולה בווילנה. ר' אלעזר שטראשון היה, איפוא, בן דוד, שלישי בשלישי, של ר' מתתיהו שטראשון.

כבר בגיל 13 נודע ר' אלעזר כעילוי. היה תלמידו של הגאון ר' שמואל לובצר זיברטנסקי (1817—1898). בשנת 1858 נשא לאשה את דבורה בת הנגיד הרב ר' נחום אליהו קאבאק מקלעצק, התיישב בעיר זו ועסק במסחר. ר' עלעזר כותב: "כאשר שמע אבי כי ארויח, היה אומר תמיד — "מי יזכני לשמוע... כי הפסיד כל הונו ורכושו ואז יתמלאו חפצי לבבי, אשר יהיה עוסק בתורת ד'". ואמנם אחרי תקופה מסויימת לאחר פטירת אביו, ירד מנכסיו ובשנת 1874 נבחר להיות רב בעיר קלעצק. רבנותו בעיר זו היתה קצרת יומין, בגלל מחלוקת שפרצה בה בין תומכיו לבין התומכים בגאון ר' זאב וולף טורבוביץ (1846—1921), שני הרבנים עברו למקומות אחרים ור' אלעזר נתקבל לרב באיווניץ.

ר' אלעזר היה חובב ציון נלהב. בשנת 1884 הודיעה בתו המשכילה פעשע

לכתב העת "המליץ" על חגיגה גדולה בעיירה בשבת נחמו, לאחר שהממשלה אישרה קיום חברות לעזרת עובדי האדמה "בסוריא ופלשתינא", ונאמר כי "קודם קריאת התורה עלה הבמתה הרב הגאון ר' אלעזר שטראשון ודרש מעניני דיומא, ובטוב טעם ודעת באר את גודל מעלת רעיון יישוב א"י ובדברים חוצבים להבות אש אהבה לעמו וארצו, עודד את הנאספים להשתתף במעשה הצדקה הזאת..."

בספרו "שרי המאה", מזכיר הרב י.ל. מימון, שר הדתות הראשון במדינת ישראל, את ר' אלעזר שטראשון כאחד הרבנים גדולי ישראל שהיו מסורים לחיבת ציון ולעבודה למען יישוב הארץ. ר' אלעזר היה אחד מגדולי הרבנים שהתאספו בשנת 1890 בועידת חובבי ציון בווילנה וחתם על קול קורא כדלהלן:

"כבר בשתי השנים הקודמות היתה למנהג קדוש העמדת הקערות בערב יום הכיפורים לטובת יישוב ארצנו הקדושה, בעבודת אדמה קדשה. וכן גם בשנה הזאת אנחנו מעוררים את לב אחינו בני ישראל לזכור את ירושלים, ואת דברי היישוב הקדוש יעלו על לבבם, וירימו את נדבתם קודש גם לדבר הקדוש הזה. וכמו שכבר העירו שלשת הרבנים הגאונים הגדולים בקול קורא בשנים שעברו, וגם אנחנו מסכימים בזה בכל לבנו לצאת לישע לעבודת אדמת קדשנו. ווילנא ח"י מנחם אב "בונה ירושלים" לפ"ק.

שלמה בלא"א מו"ה ישראל משה הכהן זלה"ה, מו"צ דפק"ק ווילנא (הערה: 1828—1905, מחבר ספר "בנין שלמה" והגהות "חשק שלמה" וממניחי היסוד של אגודת חובבי ציון בווילנה בשנת 1882).

יצחק יעקב ריינעס, אב"ד דק"ק לידא (הערה: 1839—1915, מייסד תנועת המזרחי ב־1902; הישובים "שדה יעקב" ו"נוה יעקב" נקראים על שמו). אלעזר במו"ה מתתיה ז"ל שטראשון, חונה ק"ק איוועניץ.

פנחס ראזאווסקי, חוב"ק שווינצאן (הערה: 1843—1903; השתתף בקונגרס הציוני השני בבזל בשנת 1898 כנציג ציוני וילנה ונבחר כיו"ר ועדת התרבות).

נח ראבינאוויטש, אבד"ק טימקאוויטש (הערה: מחבר "מי נח" ונכד ר' ישראל, רבה של איוניץ, ר' לעיל).

בשנת 1984 נקרא ר' אלעזר לכהן בעיירה בלטרימאנץ (או בוטרימאנץ) פלך ווילנה. ב"המליץ" משנת 1899 נאמר כי "הרב הגאון אב"ד דמתא, החובב ציון ר' אלעזר שטראשון, העיר לציון את לבות בני העיר בדרשתו המצוינת, שדרש בימי החג שעבר, שבה הראה ברוב בקיאותו לא לבד את "כתא דהיתרא" שיש ליישוב א"י, כי אם גם החובה וההכרח שיש לכל איש ישראל להשתתף בעבודה הלאומית הגדולה הזאת. ועל ידי דבריו הנלהבים, שיצאו מלבו, נתפשט גם הרעיון הציוני, וגם החרדים החלו להביט על "מעשה הצעירים" בעין יותר

חשובה... בשבת "בהעלותך" עשו שם בבית המדרש הגדול, במעמד עם רב, אזכרה לנשמת הגאון ר' שמואל מוהליבר זצ"ל (1824—1898).

בשנת 1912, אחרי שהחלים ממחלה מסוכנת, הוציא לאור ספרו "עמוד אש", חלק ראשון על שלחן ערוך אורח חיים. בספרו זה הוא מודיע כי יש לו בכתובים ומוכנים לדפוס גם חלק שני — על יורה דעה, וחלק שלישי — על אבן העזר וחושן משפט. כמו כן השאיר בכתב יד ספרו "חומת אש" על כל מסכתאות הש"ס. בספרו עמוד אש מובאות תשובות שנערכו עוד בהיותו באיווניץ וכן דברי תורה לכבוד הבר־מצוה של בנו יעקב בשנת 1877 ודרשות שדרש בשנת 1890 ודרשות שדרש בשנת 1890 בפני חברת משניות בקלויז הישן ובשנת 1894 בפני החברא קדישא וחברת ש"ס.

בהקדמה לספרו מונה ר' אלעזר את צאצאיו אלה: בתו הבכירה העניא, "אלמנת המנוח הגביר המפורסם מורינו הרב דובער קאבאק ז"ל"; בנו "חריף ובקי ויקר ערך מורינו הרב יעקב"; בתו מרים "אלמנת המנוח המופלג וי"א בנן של קדושים מורינו הרב אלחנן איסרסון ז"ל"; בתו, עטיל אשת "חתנו המופלג ומהולל לאיש אמונים מורינו הרב אברהם גולדברג נ"י, נין ונכד להרב הגאון המפורסם בדורו מורינו הרב ר' דוד זללה"ה אב"ד דק"ק מיר"; בתו שיינא, אשת "חתנו הדוקטור המהולל ויקר ערך מורינו הרב מיכל קאבאק נ"י" מוורשה, אשר טפל בו במסירות בעת מחלתו; בנו יוסף; ובתו כיילא.

ר' אלעזר שטראשון היה ידוע כשקדן בלימודיו, צדיק במעשיו ועניו בהתנהגותו.

מקורות נוספים: דור רבניו וסופריו — ב.צ. אייזנשטאדט; שיבת ציון — א.י. סלוצקי.

י. הרב ר' אריה מיכאל הכהן דבורצקי (1894—1909)

הרב ר' אריה דבורצקי היה בנו של הגאון ר' צבי הירש הכהן, רבה של ז'טיל משנת 1850 עד 1891 וחתנו של הגאון ר' שלום דובער הערינזון (ג'רנזון), רבה של קלעצק משנת 1881 (נפטר ב־1906). בשנת 1891 מילא את מקומו של הרב ר' נח רבינוביץ כרבה של טומקביץ, פלך מינסק (ר' לעיל). בשנת 1894 נבחר לרב באיווניץ במקומו של ר' אלעזר שטראשון, בה כיהן כ־15 שנה. בשנת 1909 עבר לסטביסק, פלך לומזה, כנראה במקומו של ר' יהושע לאנג (ראה לעיל), ומשם, בשנת 1912, לז'טיל, מקום כהונת אביו, אחרי ר' ברוך אברהם מירסקי (1840—1912). ר' אריה כיהן בז'טיל רק כ־30 יום בעת שנפטר.

מקורות: דור רבניו וסופריו — ב.צ. אייזנשטאדט; ספר זשעטל.

ז. הרב ר׳ יחזקאל שמחה רבינוביץ (1909—1929)

הרב ר׳ יחזקאל שמחה ב״ר אברהם־אבא רבינוביץ, נולד בשנת 1866 ונסמך להוראה על־ידי הגאון ר׳ מאיר שמחה הכהן מדבינסק (1856—1926). בשנת 1895 נתקבל לרב בהורדוק, פלך וילנה, ולאחר מכן, בשנת 1909, החל לכהן באיווניץ עד שנפטר ב־1929.

מקורות: אהלי שם — נח גאָטליב.

ש ו נ ו ת — —

ר׳ יצחק לאדזיגר מאיווניץ, מתלמידי ר׳ חיים מוולוז׳ין, היה ידוע ומפורסם כגאון בדורו. חתנו הרב הצדיק ר׳ שמואל חיים סלומונוב מאיווניץ נפטר כשבנו, ר׳ מרדכי סלומונוב עודו ילד. לאחר פטירתו חונך הילד בבית דודו הגאון ר׳ אריה ליב שפירא, רבה של קובנה, שהיה בנו של ר׳ ישראל ב״ר זונדל, רבה של איווניץ (ר׳ לעיל). ר׳ מרדכי היה גדול בתורה אך הפך לסוחר והצליח בעסקיו. הוא עבר למינסק ותמך רבות בשוחרי תורה ומדע. ביתו במינסק היה ידוע כבית ועד לחכמים, סופרים ומשכילים. ר׳ מרדכי היה אחד מגבאי ישיבת וולוז׳ין וכאשר הנצי״ב (ר׳ נפתלי צבי יהודה ברלין), ראש הישיבה, עזב את משמרתו בשנת 1891 כשבדעתו לעלות ארצה עם בנו ר׳ מאיר בר־אילן (1880—1949, חבר מועצת המדינה הזמנית מיום כינונה), התכנסה בעיר מינסק אסיפת רבנים כדי לבחור ממלא מקומו. בעתון „המליץ״ מאותה שנה כתב אחד מתלמידי הישיבה כי ״העיר מינסק זכתה לאסיפה יען כי לישיבה גבאים בעיר הנ״ל, ואחד מהם הוא הרב הגביר ר׳ מרדכי סלומונוב...״

מקורות: עץ חיים — מ. דינוביץ.

הרב ר׳ שמעון ב״ר יעקב משה רובינשטיין

נולד באיווניץ בשנת 1846. הוא למד במינסק בישיבת הרב הגאון ר׳ חיים זעליג ואצל הרב הגאון ר׳ משה יהודה ליב ב״ר שמואל, חתן הגאון ר׳ דוד טבלי במינסק (1791—1861), אשר שימש בהוראה בסטויבץ לפני חותנו ונתמנה למורה צדק במינסק אחריו. ר׳ שמעון רובינשטיין נסמך להוראה מהגאון ר׳ אברהם חיים שפירא (בערך 1821—1871), רבה של סמורגון במשך למעלה משלושים שנה אחרי אביו הגאון ר׳ אריה ליב שפירא מקובנה. בשנת 1874 נתמנה ר׳ שמעון למורה צדק בעיר יערמאייווקע, פלך פולטבה. ספרו ״המשל

הקדמוני" יצא לאור בשנת 1913. באמתחתו היו כתבי יד אלה: "נשמת חיים" — דרשות לזכר הוריו; "דרך אמונה" — פרק אחד ממנו נדפס בקובץ "הפסגה" שהוציא לאור הגאון ר' הלל דוד טריווש מוילקי (1841—1921): "אמונת ישראל" — קטעים ממנו הודפסו בה"פלס" שהוציא לאור הגאון ר' אליהו עקיבא רבינוביץ מפולטבה (1861—1917), כן פרסם מאמרים שונים בחוברות "הפלס" הנ"ל.

מקורות: אהלי שם — נח גאָטליב.

בהקדמת ר' נפתלי משכיל לאיתן ממינסק (1829—1898) לספר "סדר הדורות" לר' יחיאל הלפרין (1660—1746) נאמר כי מצבתו של ר' יחיאל היתה מוזנחת במשך שנים רבות, עד אשר בערך בשנת 1856 "התעורר אחד מיראי ד' וחושבי שמו, איש עני ואביון, ר' נח מלמד מאיווניץ (בסוף ימיו נסע לירושלים עיה"ק)" ותרם מכספו כדי להציל את המצבה מכליון.

ברשימת החותמים לספר „גליא מסכת לר' דוד מנוברהדוק (שיצא לאור בווילנה בשנת 1844) מופיעים תחת איווניץ שמות אלה: הרב ר' ליפמאן ואחיו ר' אליהו (עליאשברג); ר' משה לוריא; ר' איסר פייטיל; ר' בנימין ברודא; ר' שמואל קלמן ב"ר זאב וולף; ר' קלמן בר"מ פרומקין. ברשימת החותמים לספר "זכר החיים" לר' חיים נתן בהר"ר משה, ק"ק אבעל (שיצא לאור בוורשה בשנת 1895) מופיעים: ר' ראובן זעליג, גבאי של בית המדרש הישן ור' ראובן סיראָטקין ור' יוסף משה מיליצישין, גבאים של בית המדרש החדש. ב"הצפירה" משנת 1883 נזכר שמו של הרב יהודה שלאסבערג. רב זה היה למעשה הרופא בעיירה וב"המליץ" משנת 1899 מופיעים דברי הערכה על פעלו לאחר מותו. ב„המליץ" משנת 1896 נזכר כי ר' משה יונה הלוי סגאלאָוויץ היה עוזר הרב מטעם המלכות. בנו רפאל חיים היה אחד הכתבים של כתב עת זה מהעיירה, כתבים נוספים: אידיל בן יצחק שפירא; שמעון עווענציק; מ. רעזניק; פנחס טורמאן; מאיר רובינשטיין; אברהם וואטניק. כמו כן נזכרים המשכיל ר' נחמן גוריאן הכהן; הש"ץ ר' חיים דב ברנשטיין; המלמדים, ש. קאלאציק ל. בערגער וק. העלפער; השוחט יצחק ב"ר מאדיל; הסנדלר יעקב שימקין; והנדיב ר' אהרון ב"ר דוד ראגאווין.

הרב זאב גורדון / קאנאַדע

„איזשיק"

איזשיק דעם רב׳ס, אַזוי האָט מען אים גערופן, ווער האָט דאָס נישט געקענט איזשיק דעם רב׳ס? קיינער האָט קיינמאָל נישט אַ טראַכט געטאָן וועגן דעם מאָדנעם נאָמען „איזשיק", נישט אייזיק און נישט יצחק. אָבער דער נאָמען איז געווען ווי צוגעפּאַסט צו אים.

אַלע האָבן אים געקענט, אָבער ווינציק ווער האָט אים פאַרשטאַנען. איך האָב אַ סך פאַרבראַכט אין זיין געזעלשאַפט און כ׳בין געווען צו אים דער נאָענסטער פאַר וועמען ער האָט געקענט זיך אַראָפּריידן פון האַרצן און אויסגיסן זיינע פּערזענלעכע דאגות און מחשבות מיט וועלכע ער האָט געשפּרודלט. אויך איך האָב פון אים אַ סך געלערנט: נישט נעמען זאַכן ווי זיי שטייען און גייען, נאָר פאַנאַנדערקלייבן זיך אין אַלע לעבנס־פּראָבלעמען, טראַכטן און פאַרשטיין דאָס לעבן.

שוין מיט זיין אויסערלעכן אויסזען האָט ער געצויגן אַלעמענס אויפמערק־זאַמקייט; אַטלעטיש געבויט, מיט אַ גרויסן קאָפּ, זיין לבוש איז געווען נאָענט צו די היפּיס פון היינט, כאָטש דאַן האָבן זיי נאָך נישט עקזיסטירט. פון דער נאַטור אַ רעוואָלוציאָנער וועלכער האָט רעוואָלטירט געגן אַלע אָנגענומענע לעבנס־סטאַנדאַרטן. אים איז געווען שווער צו אַריינפּאַסן זיך אין דער איינגער ראַם פון אָנגענומענעם לעבנס־שטייגער און דורך דעם האָט ער פיל געליטן, דערצו איז ער דאָך געווען דער בן־הרב וועלכער האָט געצויגן צו זיך אַלע־מענס אויגן...

זיין רעוואָלט איז נישט געווען פון לייכטזין און פוסטקייט ווי ביי די היינטיקע יוגנטלעכע, וועלכע טוען זיך אָן פאַרלאָטעטע הויזן און צעריסענע שקאַרפּאָטן און מיט דעם פּראָטעסטירן זיי קעגן דער „עסטאַבלישמענט" וועלכע זיי באַקעמפן.

איזשיק איז געווען אַ פילאָזאָף וועלכער האָט אַ סך געטראַכט און גע־לייענט. ער איז געווען בקי אין די קלאַסיקער פון דער רוסישער און יידישער ליטעראַטור, אָבער ער איז נישט געווען קיין „חסיד טיפּש" און איז נישט פאַרבלענדעט געוואָרן פון זייערע געדאַנקען, ווייל ער האָט געהאַט אַ קלאָרן אַנאַליטישן מח מיט רעזערוואַציס פאַר אַלע נייע און אַלטע אידעען און שיטות.

פאַר פיל אין שטעטל איז ער געווען אַ „טשודאַק" וועלכער בלאָנדזשעט אויפן עולם התוהו. מען האָט אים נישט גענומען ערנסט ווייל ער האָט זיך אויפגעפירט נישט ווי א בן־הרב נאָר ווי אַ פּראָסטער חי וקיים; זיצן אין בית־

המדרש ביים אויוון, וויצלען זיך, קנאַקן סעמעטשקעס און אָפּלאַכן פון אַלעס און אַלעמען. אָבער דאָס איז געווען בלויז זיין אויסערלעכער געשטאַלט, דאָס איז געווען בלויז אַ מאַסקע, אינערלעך איז ער געווען אַן אַנדערער: אַ טיפער דענקער און אַ אידיאַליסט וועלכער האָט געשוועבט אין די העכערע עולמות און געחלומט וועגן צדק און יושר.

פיל האָט ער געלערנט פון זיין גרויסן פאָטער וועלכער איז אויך געווען זיין רבי. ער האָט גוט פאַרשטאַנען אַ בלאַט גמרא, ער האָט געלערנט אין פאַרשידענע ישיבות, אָבער אומעטום איז אים שווער געווען אַריינפּאַסן זיך אין זייערע ראַמען. די ראשי הישיבות האָבן אָבער געקענט זיינע כשרונות און האָבן פאַרקוקט אויף פיל זאַכן מיט וועלכע ער האָט זיך אויסגעטיילט פון אונדז, ישיבה בחורים.

ענדלעך האָט ער נאָכגעגעבן און געמאַכט שלום מיטן „עסטאַבלישמענט". אַ יאָר פאַרן קריג האָט ער חתונה געהאַט מיט זייער אַ בחנ'ט יידיש מיידל, אַ העברעאישע לערערין, און אָנגעהויבן פירן אַ נאָרמאַלן לעבן, כדרך גוברין יהודאין.

היטלער ימ"ש האָט אים פאַרלאָפן דעם וועג, און ער האָט געטיילט דעם גורל פון די 6 מיליאָן יידן.

הרב מיכאל גרוניצקי

הרב גרוניצקי איז געווען דער ממלא־מקום פון זיין גרויסן שווער, הרב יחזקאל שמחה רבינאָוויטש, וועלכער איז געווען רב אין ק"ק איוועניץ פיל יאָרן. פון אָנפאַנג, ווען הרב גרוניצקי האָט איבערגענומען דעם כס הרבנות איז אויסגעבראָכן אַ גרויס מחלוקת אין שטאָט און איוועניץ איז געוואָרן צעטיילט אין צוויי פיינדלעכע לאַגערן און ס'איז געווען אַ גרויס חילול השם. ביסלעכווייז אָבער האָט ער מיט זיין פיינער פּערזענלעכקייט געוווּנען די סימפּאַטיע ביי די איוועניצער יידן און די מחלוקת האָט זיך איינגעשטילט.

ער איז געוואָרן אַקטיוו אין אַלע שטאָטישע פעולות און אין לעבן פון זיין קהילה. אויך האָט ער געווּנען כבוד און אָנערקענונג ביי „נאַטשאַלסטוואָ" אַ דאַנק דעם וואָס ער האָט באַזעצט די שפת המדינה — פויליש, וואָס איז דאַן געווען אַ זעלטנהייט פאַר אַ רב.

ער האָט זיך אויך אויסגעצייכנט מיט זיינע דרשות מיט וועלכע ער האָט געפאַנגען דעם עולם.

ער איז געווען אַ גרויסער תלמיד־חכם, איינער פון די בעסטע תלמידים פון

דער באַוווסטער מירער ישיבה, און מ׳האָט אויף אים געלייגט אַ סך האָפענונגען אַז ער וועט שטייגן, און זיין אַ וועג־ווייזער און פירער פון פאָלק.

אָבער די נאַצישע רוצחים האָבן אים אומגעבראַכט צוזאַמען מיט זיין ווייב און קינדער. הי״ד.

משה־דוד זק, תל־אביב

הרב ר׳ יחזקאל־שמחה ראַבינאָוויטש

אונדזער רב, ר׳ יחזקאל־שמחה איז פיזיש געווען אַ שוואַכער און ליידנדער מענטש. מיטעלער וווקס, מיט אַ בלייכן פנים, מיט נישט קיין לאַנגער ווייסער באָרד. זיין אַריסטאָקראַטישע באַנעמונג צו די מענטשן, האָט אים געשאַפן אַ סך פריינט אין דער איוועניעצער עדה, ער האָט זיך געהיט נישט אָנרירן חלילה, דעם כבוד פון די מענטשן, נישט פון רייכע, און נישט פון אָרעמע.

זיין אַ רב, אין אַ קליין שטעטל, האָט געפאָדערט אַ סך געדולד, שטאַרקע נערוון און זעלבסט־באַהערשונג. ער האָט געדאַרפט איינשטילן סכסוכים און קריגערייען, צווישן די פאַרשידענע טיילן פון קהל. צו העלפן די באַעוולה׳טע און ליידענדע, און היטן ס׳זאָל זיין שלום צווישן די יידן אין שטעטל. דאָס איז געווען אַ שווערער און פאַראַנטוואָרטלעכער יאָך, און אונטער אָט דעם יאָך, האָבן זיך זיינע פלייצעס געבויגן, זיין איידעלער פנים, פלעגט ווערן אַלץ בלאַסער, בלייכער, און געקראָגן דעם קאָליר פון פאַרמעט. מען האָט געקאָנט אין זיין פנים זען די בולטע סימנים פון פיזישע און אויך גייסטיקע שמערצן, פון וועלכע ער האָט געליטן. אונדזער רב אָבער האָט זיך קיינמאָל נישט געקלאָגט, און שווייגנדיק געטראָגן דעם יאָך.

ר׳ יחזקאל־שמחה איז געווען אַ גאון און מופלג אין תורה, אָבער אויך אַ גרויסער עניו, אַ „נחבא אל הכלים״ און נישט אַרויסגעוויזן קיין סימן פון גאווה. ער איז געווען ווייט פון פאַנאַטיזם און אָרטאָדאָקסישער צ׳ריקגעהאַלטנקייט. נישט געווען אָפּגעשטאַנען, געלייענט אַ טעגלעכע צייטונג און אינטע־עסירט זיך מיט וועלטלעכע געשעענישן, און מיט יידישע און פּאָליטישע ענינים.

ער איז געווען ליבעראַל געשטימט אויך צו דער ציוניסטישער באַוועגונג, און געפרייט זיך מיט זייערע דערגרייכונגען.

ער איז געווען אַ מעורב עם הבריות, פון אַלע שיכטן און קלאַסן, מיט פרומע און אויך מיט די פרייערע; יום־טוב, ווען די יעניקע, וועלכע האָבן געלערנט אין די גימנאַזיעס און הויך־שולן, פלעגן קומען אַהיים, קיין איוועניעץ, פלעגט אונדזער רב כאַפּן אַ שמועס מיט זיי אין שול, נעבן זיך, איבן־אָן... ער

פלעגט ליב האָבן אויך אַריינקוקן אין סתם אַ בוך פון דער וועלט ליטעראַטור.

זיינע דרשות, וועלכע ער פלעגט האַלטן דעם שבת־הגדול, שבת־שובה און שבת־נחמו, זענען געווען אַדורכגעדרונגען מיט טיפער בקיאות אין די אַלע ווענן און וועגעלעך פון תלמוד, אָבער גלייכצייטיק צוגיינגלעך צום פאַר־שטאַנד פון יעדן איינעם. ער פלעגט זיי איבערפלעכטן מיט משלים און בילדער פון אַקטועלע געשעהענישן. זיי זענען געווען פול מיט טעמפעראַמענט, זיין פנים פלעגט זיך דאַן צובליען פון באַגייסטערונג, פאַרגעסן זיינע ליידן און צער, ער פלעגט שוועבן דאַן אין גאַר אַ אַנדער וועלט, אַ וועלט פון שיינקייט, פון צדק און יושר...

אַזאַ איז געווען אונדזער רב ר׳ יחזקאל־שמחה. אַ טייערע דערהויבענע נשמה. יהא זכרו ברוך.

משה־דוד זק / תל־אביב

לזכר אחי יוסף זק

מהורהר, כל פסיעה וכל תנועה — מדודות, הגה וחושב בטרם ניגש לפעול. חזותו רצינית. יודע היטב לשלוט בעצמו, אפילו ברגעים של מתח נפשי.

אולם מתחת לכל זה — תוסס ומלא שמחת חיים ואהבת חיים, עד כדי כך, שלפעמים עברו על גדותיהן, ואז היה מתהלך כשיכור בחלומותיו ובתחושותיו, ובעקבות זאת נתמלא מרץ רב — לפעול! לפעול! ולא נרתע מכל עבודה קשה ידע לשאת באחריות את המוטל עליו. הוא היה מאותם האנשים שמתכחשים לצרכיהם, למען צרכי הזולת.

כולו חסד ואהבה לכול.

שנא את הצביעות והשקר אף שבכך לא אחת יצא מקופח בתוך הבולמוס הגדול של עולמנו.

התגעגע תמיד למשהו טוב יותר, לעולם יפה וצודק יותר.

מפני דרכי שלום — היה ותרן גדול; נו, מילא — היה אומר, כשחיוך מאיר את פניו — יעבור משלי. יודע ספר.

אהב ללמוד ולהבין כל דבר והצטיין בכל בתי-הספר, שבהם למד.

בחיי המעשה הצטיין בהליכות יושר וצדק, אך החמיר מאוד עם עצמו. נזהר מאוד שלא לפגוע בכבוד הזולת — קטן או גדול, יהודי או נוכרי.

היה צנוע במלוא מובנו של מושג זה.

שאף לעלות ארצה, אך לא עלה בידו להגשים את חלום חייו.

נפטר באוגוסט 1968 באפריקה הדרומית.

יהא זכרו ברוך.

ר׳ הירשל קלמנ׳ס (ארליוק)

דעם אָנזאָג פון די אָנקומענדיקע יום־טובים, פלעגט ברענגען ר׳ הירש.

ער איז געווען אַ משולח, אַ מגיד. אַ גאַנצן יאָר פלעגט ער אַרומוואַנדערן איבער שטעט און שטעטלעך, ווייט, ווייט פון דער היים, און האַלטן דרשות. ער איז געווען אַן הויכער, ברייט־פּלייציקער, מיט אַ לאַנגע, ווייסע באָרד, מיט אַ הויכן שטערן און בולט׳ן נאָז.

אין אַ לאַנגער, שוואַרצער קאַפּאָטע, פלעגט ר׳ הירש זיך ווייזן אין גאַס און אין שול, צוויי מאָל אַ יאָר; אויף פסח און די יומים־נוראים. עס פלעגט ווערן פריילעך אין יום־טובדיקער, ווען ר׳ הירש פלעגט זיך באַווייזן אין שטעטל. ס׳האָט זיך געדוכט דאָס ער האָט מיטגעבראַכט דעם טעם און ריח פון יום־טוב.

אויך זיין ווייב, מושקע, און זיינע קינדער פלעגן ווערן פריילעכער מיט זיין קומען. ווייל ר׳ הירש פלעגט מיטברענגען אַ ביסל געלט, וואָס ער האָט צונויפגעקליבן פון די קערות, נאָך זיינע דרשות, אין די שולן און בתי מדרשים איבערן גאַנצן לאַנד. לכבוד זיין קומען אַ היים, פלעגט ער מכבד זיין מיט אַ דרשה, אויך דעם איוועגצער עולם. זיינע דרשות זענען געווען ביי אַלעמען באַליבט, און ס׳האָבן אים פאַרשטאַנען אַפילו די פשוטע פון די פשוטסטע יידן. ער פלעגט זיך נישט אַריינלאָזן אין טיפע סברות, פּלפּולים. ער פלעגט נישט פרעגן קיין קשיות און נישט ברענגען קיין תירוצים. מיט זיין טיפער קלינגנ־דיקער שטימע, פלעגט ער פאַרכישופן דעם עולם. ער פלעגט אָנפאַנגען מיט אַ פסוק פון פרשת השבוע, פלעגט עס פאַנאַנדערוויקלען, באַפּוצן און באַשפּרינק־לען מיט הומאָר, מיט אגדות פון דער גמרא, און מעשה׳לעך פון מדרש, און צוואַרעמען די צוהערער. זיין הילכיקע שטים פלעגט דערגיין ביז דער ווייבער־שער שול, און אויך די צוהערערינס האָבן הנאה געהאַט פון זיין דרשה.

ערב שבת, ווען ער פלעגט דאַוונען אָדער זאָגן שיר השירים, פלעגט די גאַנצע שול אָנגעפילט ווערן מיטן קלאַנג פון זיין שטימע.

דער יום־טוב אין שטעטל פלעגט פאַרפּולקאַמט ווערן, ווען ר׳ הירש פלעגט

קומען אַהיים. אין געגנזאַץ פון ר' הירש'ס הויכער און ברייטער פיגור, איז מושע, זיין ווייב, געווען דוקא אַ קליינע און אַ דאַרע, שטענדיק אַ פאַרזאָרגטע, מיט אַן הייזעריק קול. דער יאָך פון אײַסהאַלטן די משפּחה, איז געלעגן אויף איר. דעם מאַנס „פּאַרדינסטן" האָבן נישט געקלעקט. האָט זי געהאַנדלט מיט קאַלך, ווייסע קוילן קאַלך, מיט וועלכע מען פלעגט קאַלכן די הייזער, ערב די יומים־טובים. דעם קאַלך פלעגט זי קויפן ביי גוים פון דאָרף. גויאיש האָט זי נישט געקענט רעדן, און זי האָט נישט פאַרשטאַנען וואָס זיי רעדן צו איר. פונדעסט־וועגן פלעגט דער האַנדל אַנגיין, און ביי איר אין פאַר־הויז איז שטענדיק געלעגן אַ קופּע מיט קאַלך.

געהאַט האָט זי אַ גאַנץ גרויסע משפּחה. ס'איז נאָ־ געווען אַ גרויסער וווּנדער, דאָס פון אַזאַ קליינער און דאַרער פרוי, זענען אַרויסגעקומען אַזעלכע בנים און טעכטער; די זין זענען געווען העלדן ממש. זיי זענען געווען כּהנים, און ווען זיי, און זייער פאָטער, ר' הירש, פלעגן דוכענען, פלעגן זייערע שטימען זיך הערן ווייט אין גאַס.

די צוויי עלטערע זין, משה און שעפּסל, האָבן כּשר אָפּגעדינט אין ניקאָ־לאַיס, דעם רוסישן קיסר'ס מיליטער. ווען זיי פלעגן קומען אַהיים, אין „אָטפּוסק" (אורלויב), פלעגן זיי שאַפן אַ סענסאַציע אין שטעטל; זיי פלעגן זיין אויס־געפּוצט אין מיליטערישע מונדירן מיט בלישטשענדע קנעפּ, רויטע עפּאָלעטן, אַ קאָקאַרדע אויפן היטל און אין גלאַנצענדע שטיוול מיט הויכע כאַליעוועס. צו דעם נאָך אַ לאַנגע שווערד (סאַבליע) וועלכע הייגנט פון דער זייט! דאָס אַלץ האָט געמאַכט אַ גוואַלדיקן איינדרוק און יינגלעך פלעגן נאָכלויפן און קוקן מיט קנאה אויף זיי. מיידלעך פלעגן די אויגן נישט אַראָפּנעמען פון זיי. פאַר די איוועצער יידן זענען זיי געווען דער סימבאָל פון גבורה. דער קלענ־סטער זון, אַרעלע, איז אויך געווען אַ זעלנער, אָבער דאָס איז געווען שוין אין דער ערשטער וועלט מלחמה, ווען מען האָט נישט געקענט קריגן קיין אורלויב. און קומען קיין איוועניעץ. אויך זייערע דריי שוועסטער, חנה־שפרה, באַשקע און קיילע, זענען געווען פיינע מיידלעך. די גאַנצע משפּחה האָט געלעבט שטאַרק געבונדן צווישן זיך.

מושע קלמנס, איז געווען באַוווּסט מיט נאָך עפּעס; מיט איר הילצערנער סטופּע: אין יענע צייטן פלעגט מען באַקן מצות מיט די הענט. קיין מצה־מעל האָט מען נישט פאַרקויפט. יעדע משפּחה האָט געדראַפט אַליין שטויסן די מצה, כּדי פאַרוואַנדלען זי אין מצה־מעל און פאַרפעלעך. צו דעם צוועק האָט געדינט די הילצערנע סטופּע, וועלכע פלעגט ערב פּסח, גיין פון שטוב צו שטוב, און דער קלאַנג פון שטויסן די מצות, איז געווען דער אָנזאָג פון אָנקומענדיקן פּסח.

ר׳ מרדכי לוסקי — השוחט מבקשט

דמות פטריארכלית נאה, ששרשי אמונתה יונקים ממקורותיה העשירים של היהדות.

ממעט בדיבור ומרבה בשתיקה, בבחינת יפה שתיקה לחכמים. מתון בהילוכו, וכל תנועה שלו מאופקת ורגועה, כיאה ליהודי בן־תורה וירא־שמים.

גבה־קומה ורחב כתפיים, מוצק בגופו וגם ברוחו. היה אדם חביב, טוב־לב ואוהב את הבריות; איש חברה נעים, אף כי הוא לא קפץ בראש התור של המשמיעים, והעדיף להקשיב קשב־רב. אף־על־פי־כן, היה מחונן בחוש הומור בריא וברוח תוססת ומתסיסה, עם זאת שם מחסום לתכונות אלו, ורק טיפין־טיפין נתן להם דרור — בהתגבר עליו מצב רוחו הטוב. בשעת שמחה או בשיחת רעים היה מבדח את שומעיו באימרה שנונה או בהלצה מעוררת צחוק. וכאשר ר׳ מרדכי היה מעלה אימרה ומספר הלצה, או־אז היה קולע בדיוק לענין, ושומעיו היו מתבשמים מחכמתו ונהנים הנאה מרובה מדבריו. אכן ארשת רצינית, היתה נסוכה כביכול על פניו, אך החיוך הקליל והניצוץ השובבני בעיניו הפקחיות היו מסגירים אותו לעיני כל.

ר׳ מרדכי לוסקי ומשפחתו נקלעו לאיבניץ בראשית מלחמת העולם הראשונה:

בסביבות בקשט עיירתו התחוללו באותם הימים קרבות עזים בין הרוסים והגרמנים, והם הגיעו אלינו כפליטים. נאחזו באיבניץ והשתקעו בה. אנשי איבניץ קיבלו אותם ברצון והאירו להם פנים.

ר׳ מרדכי נתמנה לשו״ב הראשי, גם לבעל־קריאה ראשי, וכן למוהל ולבעל־תפילה. נוסף לכך דרש גם בתלמוד ובמישנה בפני עדת יהודים בבית־המדרש.

נפטר בשיבה טובה בארץ־ישראל. יהא זכרו ברוך.

גר־צדק אברהם וואז׳ניאק

בא אלינו שעה שהאנטישמיות החלה מרימה ראש ביתר־שאת. בתקופה זו דווקא פנה אל היהדות וביקש להתגייר.

היה רב־סמל בשירות־קבע בצבא הפולני, במישמר הגבול, שחנה באיבניץ. לא אחת ראינוהו מטייל עם חבריו בצבא, ברחובות העיירה. הם היו זרים לנו, אבל קשרו קשרים והתידדו עם האוכלוסיה הקטולית שבמקום; בילו בצוותא, התפללו יחדיו בבתי־היראה שלהם והתחתנו כנוצרים עם נוצרים; ומה להם, לחיילים הפולנים, וליהודים, ל״זשידים״ הללו? גאוותנים היו הפולנים ויהירים כלפי היהודים. אמת, שגם היהודים לא נמשכו אליהם ביותר. שמחים היו היהודים שהחיילים אינם פוגעים בהם ולא פורעים בהם. יהודי איבניץ לא השלו עצמם

ולא חשבו שבכוחם למוטט את חומת־הזרות והשנאה שהקימה הנצרות בינה ובין היהדות.

והנה ביום בהיר אחד חתר רב־סמל וואז׳ניאק אל חוף המיבטחים של היהדות.

מדוע נמשך אל העם הזה, הסובל והנירדף, ששבע מרורים ועלבונות במשך גלותו הארוכה? מה המריץ אותו לפנות לקהילת איבניץ הצנועה, ולבקש שיצרפוהו אליה ולתת לו להסתופף בצל קורתה ובבתי־מדרשיה? הרי ידע שנרתם בעול כבד בהתגיירו. ברם החלטתו היתה נחושה. נראה היה כאדם שנאבק קשות עם עולמו הנפשי ועם עצמו, אך הכריע לבסוף — והתגייר, חרף שנאת חבריו בצבא אליו, בשל מעשהו זה. שכן הוא אף ויתר על הקריירה הצבאית שלו, משהוכרח לעזוב את הצבא.

לאחר שהתגייר, נשא לאשה בת עניים. גר עם משפחתו בחדר קטן, בביתו של שמריל הנגר. במרוצת הזמן קיבל חזות של יהודי איבניצי אמיתי, אך משהו אצילי היה נסוך על פניו. הוא חי חיי דוחק, אך לא קבל ולא התחרט, ולא סטה מהדרך שבחר בה. שמר על המצוות והקפיד לבקר מדי יום ביומו בבית־הכנסת. פניו רזו והתעדנו, והיה שמח בחלקו ובמשפחתו...

עד שהתחוללה השואה, וגורלו של גר־צדק אברהם וואז׳ניאק, היה כגורלם המר של כל יהודי איבניץ, שנרצחו על־ידי הנאצים. הוא היה בין הראשונים שנרצחו ע״י הגרמנים באיבניץ.

יהא זכרו ברוך!

לזכר חברי יוחנן רובינשטיין

אדם חכם ועדין נפש היה...

בעל רגש חם ולבביות, וכן בעל הומור קליל־ומקרב וחיקים.

כאשר החיוך היה נסוך על פניו־היו עיניו חושפות פיקחות, המרמזות למעין שובבנות חיננית.

הוא גילה רגישות ועירנות לכל התנודות שבחייו הפרטיים, קל־וחומר, לכל השינויים והבעיות שנתעוררו בסביבה הקרובה והרחוקה.

היה משיג וקורא יום־יום את העתונות, ומגיב על כל אירוע פוליטי, ציבורי, חברתי־יהודי, ככללי. כן היה מנתח בכח אנליטי להפליא את המאורעות, ומביע את השקפותיו הוא, באופן מבריק, כך שלא נותר לך אלא להסכים אתו ולדעותיו.

ילדותו לא היתה ספוגה מותרות, שהרי נולד בבית עניים: אביו היה בעל־מלאכה, שהעבודה והמלאכה היו מצויות בידו לעתים רחוקות, וכמו רבים מבני מעמדו ומצבו בזמן ההוא, היגר גם הוא לאמריקה, כדי לנסות שם את מזלו.

בעיירה נשארה האם, בת־שבע, עם בנה יוחנן הפעוט ושתי בנותיה הקטנות.

בחירוף נפש היתה מביאה טרף לילדיה, וליוחנקה, בנה היחיד, היתה מסורה באופן מיוחד. היא החסירה אוכל מפיה, ובלבד לאפשר לו ללמוד אצל המלמדים והמורים הכי מיוחסים שבעיירה, יחד עם כל בני־הטובים.

יוחנן שתה מכל מעינות של תורה, ודעת ולא שבע דיו. היה בעל תפיסה מהירה, "ראש פתוח", היו אומרים עליו. וכאשר נתרוקנו מקורות לימוד תורה בעיירה, המשיך והשתלם והעפיל בעצמו, בתור אוטודידאקט. וכמו איזה פרי מיוחד במינו, ספג לקרבו חיוניות ובשלות נפשית-רוחנית, מהאויר, מהשמש, מכל מה שראה ושמע, מעולם ומלואו שבדמיונו הרחב והקוסם.

היה קורא הרבה, בולע ספרים, כביכורים בטרם קייץ.

עם זאת שמר את נפשו מהתמכרות לבטלנות, והיה משתתף בכל אירוע חשוב בעיירה. הוא היה גם נואם מבריק.

וראה זה פלא: כאשר הגיע הזמן והוא גויס לצבא הפולני — הסתבר שהוא היה אחד המצטיינים בין כל חיילי פלוגתו, הן באומץ לב והן במילוי משימות־שיגרה, ועל אַחת כמה וכמה, בעניני תיאוריה ואינטליגנציה: — "הנה, קחו דוגמא ממנו" — היה מצביע עליו המפקד.

זמן מה לאחר מלחמת העולם הראשונה, שב אביו מאמריקה. תמורת דולרים־חסכונותיו מכל השנים קנה לו בית יפה ברחוב קידאנאָוו, ורווח לכל המשפחה. החיים השתפרו בהרבה: הבנות נשאו והוסיפו לבעליהן נדוניה יפה. גם יוחנקע נשא אשה ושמה באדאנה, נפש עדינה, ממשפחה טובה מוילנה. נולדה לו גם בת. הוא פתח חנות ממתקים יפה. אמו ואשתו עזרו בעסק. כולנו היינו הולכים אליו בקייץ, להתענג ולהשיב נפש על גלידה שלו. ובחורף, להיטיב את ליבנו בכל מיני מעדנים אחרים.

יוחנן לא הזניח את העסק, השתדל להיות מעשי, אולם עם זאת, ראו אותו תמיד רכון על ספר; בכל רגע ובכל עת מצוא.

מובן שהחיים הקשים של היהודים בפולין; המצב הכלכלי הבלתי נסבל, והאנטישמיות הגדלה והולכת — הטילו צלליהם גם עליו.

לפני נסיעתי ארצה, טייל אתי ארוכות. שוחחנו על העתיד לבוא הבלתי־נודע, והוא עודדני: — סע, סע. כולנו צריכים לברוח מפה" — כך טען והתעצב...

אך לא ניתן לו להינצל. יד הגורל השיגה אותו. הוא וכל בני משפחתו ניספו בשואה.

חבל על דאבדין ולא משתכחין!

זליג צרנין

מעין כביר של מרץ, סוער, רענן, מוכן לכל אתגר ומעשה נועז, בחייו הפרטיים ובחברה. מתמודד עם כל משימה קשה. פועל ומפעיל, מש־פיע ומושפע. מעורב עם הבריות ללא הבדל מעמד, שכבה וגיל.

אך הופיע זליג צרנין ומיד חלה התעוררות, עברה המיה מרגשת, מרעישה ומרעננת.

מתוך כל זה ובתוך כל זה, אהב סדר וניקיון בכל. נהג בקפדנות בלבושו, בחיצוניותו, במי־דותיו ובהליכותיו האלגנטיים.

אם הבטיח משהו — קיים את הבטחתו. אם קיבל עליו לעשות דבר־מה, עשה זאת עד תום, אפילו במחיר בריאותו. יעבור עליו מה — הוא ישיג. פעל רבות לחיים הציבוריים והחברתיים. אהב פעילות זו ונתן הרבה מזמנו ואונו לכך. ומפליא הדבר, כיצד יכול להיתפנות לכל? הרי סוחר יערות היה ועסק זה בעצמו כידוע כרוך בבעיות, טרדות, דאגות ומגע עם אנשים רבים שגוזלים זמן ומרץ למכביר; ובכל זאת לא הניח ידו גם מעסקי ציבור וקהילה.

בעיקר התמסר לעניני תרבות ובתי הספר שבעיירה. עורכי הצגות ונשפים — סמכו על זליג צרנין — "הוא ידאג לכך" — עשה לילות כימים. חובב אמנות התיאטרון והמשחק, ואף השתתף בעצמו בהצגות חובבים. לא נעדר משום אירוע תרבותי. לא נרתע מקשיים, ואפילו הסתבכו הדברים וגרמו עגמת-נפש ומכאובים, ולא פעם — כפיות טובה. העיקביות, כח הרצון שלו והליכותיו התרבותיות — עמדו לו בכול.

בגיטו באיבניץ, אצל הנאצים, הועמס על שכמו התפקיד של ראש הקהילה. הגזירות הרעות היו רבות, והוא הפעיל את כל מרצו, יכולתו ותושיתו, השתדל, התרוצץ, התאמץ, עשה הכל כדי להקל, אפילו במשהו, את סיבלותיהם ועינוייהם של אחיו. התיצב תמיד לפני הקצינים הנאצים, ולא אחת בסכנת חיים. ביקש והתחנן. לבסוף ירו הטמאים גם בו. הוא נפצע קשה, התמוטט ונפל ארצה. משהניחו הרוצחים כי מת — עזבוהו.

ירד הלילה. הוא התאושש במקצת ובשארית כוחותיו זחל וחמק מעין רואים, והגיע לבית־החולים העירוני.

למרבה הפלא, לא הוסגר לרודפי נפשו; הרופא טיפל בו בהחבא והביא להחלמתו, אך הנאצים תפסוהו שנית ורצחוהו.

ר' זאב לדר החזן

אברך ענוג, עם עינים גדולות, חולמניות, וכל־כולו; תמימות ועדינות — כזה היה ווליל לדר, בהגיעו לעיירתנו ממינסק, העיר הגדולה, עיר הפלך. הוא נשא לא־מכבר את בתיה ארליוק, בתו של ר' הירש הדרשן. בתיה הביאה אותו, את ווליל שלה, לאיבניץ עיירתה, כדי להשתקע ולחיות בה.

אברך זה — כל תנועה וכל מלה שלו, היו ביטוי למין שלווה פנימית, מלווה בחיוך צודד, ואהב הוא בעיקר לשוחח על מוסיקה וזימרה, כי חזן היה, ובכל נפשו ומהותו היה נתון לחזנות שלו.

הייתי בין באי־ביתו; בזמנו חשקה נפשי ללמוד זימרה, ואותו, את לדר, בחרתי לי למורה. לא ראיתי מורה רגוע כמוהו; אפילו כאשר נאלץ היה פעמים רבות, להעיר ולתקן את שגיאותי, לא גילה שום סימן של עצבנות. ואם קרה שהירשלה שלו הקטן, בן השנתיים, היה מפריע לו באמצע השיעור, והיה מטפס על ברכיו "ועוסק" בזקנקנו ומפטפט — אפילו אז לא יצא מגדרו.

בתיה אשתו היתה יושבת בחנות הבדים־והסידקית שלה, ועול פרנסת המשפחה על שכמה. שכן, מה אפשר היה להרוויח מחזנות בעיירה קטנה? לאמיתו של דבר, היא אף לא דרשה עזרה מבעלה, וגם לא הציקה לו בעניני פרנסה, ולא נשאה בקרבה תרעומת עליו בגלל זה. היא התיחסה אל בעלה ביראת־כבוד: "ווליל שלי" היתה תמיד מדגישה את ה"שלי" מתוך גאווה בלתי מוסתרת.

ווליל היה מבלה את מרבית עתותיו בין מחברות־התוים, בעולם שכולו נוי. רק כשהגיעו ימי חג ומועד, ימים של רינה ותפילה, אז־אז הגיע גם זמנו ופריחת כשרונו, ימים של גאווה והדגשת ערך עצמו.

החזן ווליל לדר ז"ל, עדין הנפש, היה בין חמישים וחמישה ההרוגים הרא־שונים אשר נרצחו ע"י הנאצים.

...והירשלה, בנו, זה שהיה מטפס באותם הימים על ברכי אביו, ותולש את זקנקנו, גדל בינתיים, עבר כל מדורי הגהינום הנאצי. פרץ את חומות הגיטו, ונמלט. הצטרף לפרטיזנים ולחם ביערות. לא אחת ראה את המוות לנגד עיניו אך נשאר בחיים. הגיע לארץ־ישראל. נשא אשה, ועכשיו — הוא חי עם אשתו וילדיו בקיבוץ רשפים.

נח זוויניאטש

ר' לייב־דוד דער מלמד האָט געהאַט אַ זון — נח, אַ שוואַרץ־חנוודיקער, מאָדערנע אָנגעטאָן, און אַ גרויסער משכיל. לאַנגע יאָרן האָט ער געאַרבעט אַלס אָנגעשטעלטער, אין דער גרויסער שטאָט מינסק. זיין השכלה האָט ער אָנגעזאָפּט נישט אין די אָפּיציעלע שולעס, נאָר פון זיך אַליין.

אים פלעגן אַלע רופן מיט זיין פאַמיליע־נאָמען: „זוויניאַץ”, און נישט מיטן ערשטן נאָמען, ווי ס׳איז געווען דער מנהג צו רופן אַנדערע יידן.

פאַר אונדז, די תלמידים פון ר׳לייב־דודס חדר, איז געווען אַ גרויסער כבוד, ווען נח האָט איינגעשטימט צוהעלפן זיין טאַטן אין חדר, און האָט אײַסגעטיילט אַ פּאָר שעה אין טאָג, כדי צו געבן אונדז העברעאישע „אוראָקעס” (לעקציעס). פון אים האָבן מיר געלערנט דעם ריינעם און שיינעם עברית.

נח איז געווען אַ גרויסער בעל דמיון און געהאַט אַ שיינע און פּאָעטישע נשמה.

זיינע טאַשן זענען שטענדיק געווען פול מיט בלעטלעך, פאַרשריבענע מיט זיין שיינעם, ציכטיק־ריינעם האַנט־שריפט, מיט די פון אים פאַרפאַסטע דער־ציילונגען און העברעאישע לידער. זיינע דערציילונגען אין מעשהלעך, זענען געווען דורכגעוועבט מיט אַ פיינעם און געזונטן הומאָר.

ער האָט אַרומגעשוועבט אין שיינע גייסטיקע וועלטן. זיין ווייכער שמייכל האָט אים עראָבערט פיל פריינט.

עס איז זיכער, אַז ווען אָט דער נח זוויניאַץ, וואָלט געווען אַ ביסל דרייס־טער, זיכערער מיט זיך, און עקשנותדיק, וואָלטן זיינע לידער און דערציילונגען געדרוקט געוואָרן, און מבינים וואָלטן ענטפלעקט אין אים אַ גרויסן טאַלאַנט. אָבער נח זוויניאַץ איז געווען צו איידל, און מיט אַ סך זעלבסט כבוד, כדי צו שטופּן זיך פאָראויס. דעריבער איז ער געבליבן זיצן אין איוועניעץ, און זיין וווּנדערבאַרער, קינסטלערישער טאַלאַנט איז צונישט געוואָרן.

ווען אברהם שיף, זיין בעסטער קינדער חבר, איז אַפּגעפאָרן קיין ארץ־ישראל, האָט נח פאַרפאַסט אַ געזעגענונגס ליד און אים מיטגעגעבן אַלץ אָנדענק. אברהם שיף, וועלכער האָט אויך געהאַט אַ טיפע, פּאָעטישע נשמה, האָט נח׳ס ליד זייער טייער געהאַלטן.

נח זוויניאַטש איז דערמאָרדעט געוואָרן דורך די נאַצישע רוצחים!
מיר ברענגען דאָ דאָס ליד.

כתל מערבי

ווען ביי דעם אידן פאַרלעשט זיך די שטראַלן
פון לעבן, פון האָפן, פון גליק.
דאַן זוכט ער די חורבות וואָס זענען געפאַלן
מיט טויזנטער יאָרן צוריק.

דער כתל מערבי, די וואַנט פון מויער
אין אים נור געפינט ער אַ טרייסט,
ווען ס׳יאָגט אים דער יאוש, דער צווייפל, דער טרויער
און דריקן ווי צוואַנגען זיין גייסט.

דאָרט אין די שטיינער, די קאַלטע, די שטומע
דאָרט איז זיין גייסט, זיין נשמה.
דאָרט אין די שפּאַלטן, די שמאָלע, די קרומע,
געפינט ער זיין טרייסט, זיין נחמה.

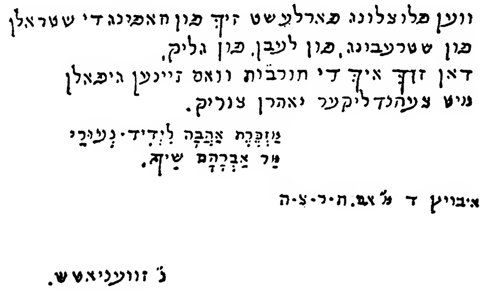
*

יאָ, ליבער חבר, דו ביסט מיין זכרון,
מיט דיר בין איך מוטיק און דרייסט
אין דיר נור געפין איך אַ טרייסט.
אין׳ דיר נור באַמערק איך די גליקלעכע יאָרן

ווען פלוצלונג פאַרלעשט זיך פון האָפענונג די שטראַלן
פון שטרעבונג, פון לעבן, פון גליק.
דאַן זוך איך די חורבות וואָס זענען געפאַלן
מיט צענדליקער יאָרן צוריק.

מזכרת אהבה לידיד נעורי
מר אברהם שיף
נח זוועניאטש

איבניץ ד׳ מ״אב, תרצ״ה.

וועז פלוצלונג פארלעשט זיך פון האפענונג די שטראלן
פון שטרעבונג, פון לעבן, פון גליק,
דאן זוך איך די חורבות וואס זיינען געפאלן
מיט צענדליקער יאהרן צוריק.
מַזְכֶּרֶת אַהֲבָה לִידִיד נְעוּרַי
מַר אַבְרָהָם שִׁיף.
איבויץ ד מ״אב. ת·ר·צ·ה
נ׳ זוועניאטש.

שאול (שייעל) דער שערער

שטענדיק איז ביי אים געלעגן אַ שמייכל, אויף זיין דאַרלעך, בייניק פּנים, מיט אַ שיטער, אונטערגעשאַרן באָרד. און מעשׂיות האָט ער געהאַט צו דערציילן אַ סך. דער עיקר פון די פריערדיקע יאָרן. ווייל אין יענע יאָרן, ווען דער קיסר ניקאָלאַי דער צווייטער, האָט נאָך געהערשט, איז ר' שייעל געווען אַ זייער אָנגעזעענער מענטש ביי „נאַטשאַלסטווא". ער איז דאַן געווען דער איינציקער שערער אין שטעטל, און אין גאַנצן אומגעגנט. דער פּריסטאַוו אַליין, און אויך דער אוריאַדניק, פלעגן זיך ביי אים שערן.

פּרנסה איז געווען, און דער עיקר — כּבוד.

מספרה באיבניץ
אַ שערעריי אין איוועניעץ

די איוועניצער יידן האָבן אים אויסגעקליבן אַלס זייער פאָרשטייער אין „וואָלאָסץ". (די שטאָט פאַרוואַלטונג). ער איז געווען אַ „מאַכער" אין שתדלן, אין די הויכע, גוישע פענצטער, און געהאָלפן די יידן מיט וואָס ער האָט נאָר געקענט.

אין צימער, ווו ער פלעגט שערן און ראַזירן די „נאַטשאַלסטווא", איז געהאָנגען אַ גרויסע בילד פון קיסר ניקאָלאַי דעם צווייטן. ערשט אַ לאַנגע צייט נאָך דער רוסישער רעוואָלוציע, האָט ער אַרונטערגענומען דעם קיסרס בילד. אַ לאַנגע צייט האָט ער געלעבט מיטן האָפענונג, אַז דער קיסר לעבט און וועט צוריקקומען.

נאָך דער רעוואָלוציע, איז די „נאַטשאַלסטווא" פאַרשוואונדן, די צייטן האָבן זיך געביטן, אין שטעטל זענען אָנגעקומען יונגע שערער און געעפנט ביי ריווע־רחלען אין הינטער־שטיבל, אַ שיינע און מאָדרנע שערעריי, און ר' שייעל איז אינגאַנצן אַראָפּ. אויך די יאָרן ווירקן, מען ווערט אַלט און די הענט האָבן זיך אָנגעהויבן טרייסלען, וו'ער קומט שוין, מישטיינס געזאָגט, צו אים זיך שערן? בלויז די אָרעמע און חדר יינגלעך. די האַנט — ציטערט און די אַלטע, טעמפּע שער־מאַשינקע, צופּט און רייסט, ביז טרערן... אַפילו די אַלט מאַדישע שפּיגל, אויפן וואַנט, איז פאַרוואָלקנט געוואָרן. און די קינדער זענען זיך צופלויגן..

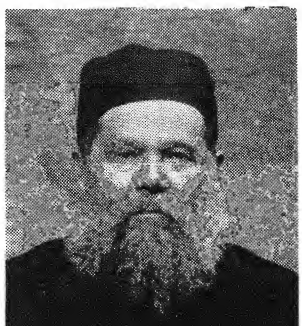
מיט אַ מאָל, איז אַלץ אַרום געוואָרן פרעמד, אומפאַרשטענדלעך.

ר' שייעלס פּנים ווערט בלייכער און דאַרער, זיין באָרד ווערט שיטערער און ווייסער, אָבער דער שמייכל, דער גוטמוטיקער שמייכל אויף זיין פּנים, וויל נישט פאַרשווינדן.

ר' שייעל גיט זיך נישט אונטער...

חיים לוסקי / תל־אביב

אבי, השוחט ר' מרדכי לוסקי

באיבניץ הכירו אותו בשם השוחט במקשט, כי בני המשפחה הגיעו לעיירה בשנת 1915, כפליטי מלחמת העולם הראשונה.

יהודי גבוה, רחב כתפים ובעל הדרת פנים היה. בייחוד הכירוהו כולם בזכות קולו הערב, כבעל תפילה ובעל קריאה.

גורל משפחתו יכול לסמל את גורלו של עם ישראל כולו.

שתי הבנות נישאו לבעלים והיגרו לאמריקה עוד בשנת 1920. הבנים למדו כולם בישיבות. שני הצעירים שבהם, שמעון וחיים, עלו לארץ־ישראל בשנות העשרים והשתלבו בבנין הארץ, איש־איש לפי דרכו.

שונה היה גורלם של שני הבנים הגדולים יותר, אליעזר ומיכאל. הם לא זכו להגיע ארצה בגלל שיטת הסרטיפיקטים, ובמלחמת העולם השנייה ניספו בשואה יחד עם יהודי ווילנה.

שני בניו של אליעזר, לולה (אריה) ואימקה (שמעון), ושני בניו של מיכאל, חיים ושמעון למדו בגימנסיה העברית "תושיה". בהגיע לולה לגיל 16 שלחוהו הוריו לארץ־ישראל על מנת לסיים שם את לימודיו בגימנסיה.

הימים — ימי מאורעות תרצ"ו. מיטב הנוער מגויים בשורות ההגנה, כדי לשמור על הישובים הקיימים ולעזור בהקמת ישובים חדשים, ישובי "חומה ומגדל" (בלילה, בחושך, עלו המתנחלים החדשים עם חומה ומגדל מוכנים, מלווים אנשי מגן ועד אור הבוקר קם ישוב חדש). לולה, כחבר ההגנה, הצטרף אל העולים לחניתה, בגליל המערבי. בימים ההם היתה זו הנקודה המרוחקת והמסוכנת ביותר בארץ. מהיום הראשון סבלו המתנחלים מהתקפות קשות של הערבים, ואחר חמישה שבועות של הגנה נפל לולה על משמרתו, בגיל 19 שנים בלבד. קברו נכרה בחניתה.

סמלי היה גם גורלו של הבן השני, אימקא, בן 17 היה כשהותקפה רוסיה על־ידי צבא היטלר. אימקא התגייס לצבא הסובייטי ולחם כקצין־קשר בחיל התותחים. עבר את כל נוראות המלחמה והגיע עד פרוסיה עם הצבא המנצח. כשהשתחרר מהצבא יצא בדרכו ארצה. שהה במחנה העקורים בגרמניה, וכפי שסיפרו חבריו, היה לרוח חיה בקרב שרידי השואה; מעודד ומדריך את הנוער לקראת העלייה. נשא אשה ויחד עלו ארצה כמעפילים. בהגיעם לחופי הארץ נתפסו על־ידי האנגלים והוגלו לקפריסין. שם נולד בנם. ארצה הגיעו ב־30 לנובמבר 1947. יום אחרי ההכרזה באו"ם על חלוקת הארץ. כבר באותו יום התחילו התקפות הערבים על הישוב.

אימקא הצטרף לקיבוץ־ספר בגליל העליון ובכל ימי מלחמת השיחרור עסק בבנין ובהגנה על הקיבוץ החדש שעל הגבול הסורי.

כשזכינו בעצמאות והארץ שקטה — מצא אימקא את מותו בתאונת עבודה והוא בן 27 בלבד. קברו נכרה בקיבוץ "להבות הבשן".

שני בנים־אחים, שניהם מצאו את מנוחתם האחרונה בגליל העליון.

הגורל המר לא פסח גם על משפחת הבן השני — מיכאל: עם כניסת הנאצים לווילנה, הובלו מיכאל ומשפחתו לגיטו יחד עם יהודי העיר. בנו הבכור, חיים, בן ה־20, נבחר על־ידי המחתרת להיות שוטר בגיטו. מילא תפקידו בעזרה ליהודים ובהברחת נשק ותחמושת לגיטו. כשהנאצים התחילו לחשוד בו — הוברח ליער והצטרף לפרטיזנים. במשך שנה לחם בגבורה ובאחת הפעולות נפל בקרב (בקבוצת גלזמן).

אחיו הצעיר, שמעון, היה בן 14 שנה אז ונשאר עם ההורים בגיטו. התבגר מהר, ובגיל 16 ברח ליער והצטרף לפרטיזנים. אחרי טלטולים רבים זכה שמעון להגיע ארצה ב־1946 והוא בן 19 שנה. במלחמת העצמאות נקרא לנשק, שהרי

כפרטיזן כבר היה מומחה בלחימה. אחרי קרבות בלתי־פוסקים נפצע קשה ורגלו נקטעה.

כך נתקפלו בקורות משפחה אחת, תולדות עם ישראל: בגלות, בשתי מלחמות העולם, בשואה, בהעפלה, בהגנה על הישוב, במלחמת העצמאות ובבנין הארץ.

אבי המשפחה, ר׳ מרדכי ז״ל, זכה לעלות ארצה בשנת 1933. נפטר בירושלים בגיל 96 כשדעתו צלולה ובהירה עד יומו האחרון.

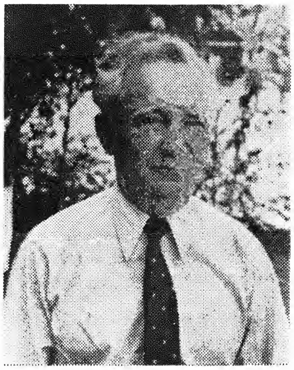
מלים ספורות לזכר אמי שרה ז״ל, שלא זכתה לעלות ארצה.

כאשר אומרים אַ ״יידישע מאַמע״ האם מתכוונים למסירותה ללא גבול לבעלה וילדיה? או להיותה נוטה שכם ונושאת בעול הפרנסה — שהרי הכנסת שוחט בעיירה אינה מספיקה לכלכלת משפחה גדולה. ואולי הכוונה לטוב ליבה ולחכמת החיים שלה? ואפשר שהכוונה ליושר ליבה ודאגתה לזולת ביום צרה? ואולי לחן פניה וליופי נשמתה? — כל אלה יחד — חברו באמא.

לא זכתה להגיע ארצה, אבל זכתה למות מוות טבעי בגיל 65 בביתה, בנוכחות בני משפחתה ומכיריה ולא ראתה את השואה שפגעה בבית ישראל, ביניהם שני בניה אליעזר ומיכאל, שתי כלותיה רבקה ויוכבד, ונכדתה שרה׳לע — זכר כולם ברוך.

ניוניה אברמנט־שיף / רמת־גן

אבינו ר׳ אברהם שיף

אציל נפש ובעל לב חם. על פניו ריחף חיוך מלבב, היה מוכן תמיד להשיא עצה ולהושיט עזרה לידידיו ולמכיריו. היה בעל כשרון פיוטי וכתב שירים רבים.

את פרנסתו מצא בחייטות וקיים את משפחתו בכבוד. מעל לכל דאג לחינוך ילדיו. היה חייט מעולה וידוע בכל הסביבה. ראה את מקצועו זה לא רק כמקור פרנסה, כי אם גם בבחינת אמנות.

אני רואה בעיני רוחי את שולחן עבודתו הארוך של אבי, שמסביבו יושבים השוליות, נערים איבניצאים ובהם חנא רולניק, יהודה פוזניאק, אהרון דביניק, יוסף רולניק ומשה קרביץ מקמין. כולם כבר אינם בחיים, מרביתם ניספו בשואה.

אבא היה איש חילוני ובעל השקפות סוציאליסטיות; בצעירותו היה מראשי ה״בונד״ בעיירתנו, במועד מאוחר יותר נעשה ציוני נלהב. את חניכיו לא רק לימד את המקצוע, כי אם גם חינכם לאהוב ולכבד את העבודה.

היה מעורה בחיי העיירה ומקובל על כל שכבותיה; גם הרב אהב ״לחטוף״ שיחה עמו. חברו הטוב היה נח זביניאץ, והם היו קוראים זה לזה את יצירותיהם, שירים והומורסקות על אנשים ומאורעות בעיירה. שניהם אהבו מאוד את יצירותיו של הסטיריקון היהודי הנודע ״דער טונקעלער״. כל אירוע ושמחה בעיירה היה אבא מלווה בשירתו הנעימה. אחד השירים האהובים עליו היה ״הטליתל״.

נפרדים מאברהם וגיטל שיף לרגל עלייתם לא״י
מען געזעגנט זיך פון אברהם און גיטל שיף צו זייער אָפּפאָר קיין ארץ־ישראל

לאחי אבא, הדוד לייזר, היתה אשה — שרה׳קע, ולה כשרון מיוחד לזמרה. פעם החליטו פעילי הציבור בעיירה להציג על הבמה את המחזמר העממי ״מכירת־יוסף״ ולהקדיש את ההכנסה ל״מעות חטים״ לעניי העיירה. דא עקא, השחקנים לא ידעו את המנגינות ואת המלים של המחזמר, וגם לא היתה אפשרות לקנות את השירים, כי מעולם לא הדפיסו אותם, הם עברו מפה לפה ומדור לדור. מאחר שהדודה שרה זכרה את המלים והמנגינות (נראה שהשתתפה בהצגה זו בצעירותה) החליטו ש״השחקנים״ ילמדום מפיה. במשך כל החורף, ערב־ערב,

היו מתאספים איפוא אצלנו בבית, הדודה קוראת את המלים בקול וכל שחקן רושם את חלקו. אחר־כך היו מתאמנים במישחק ובשירה. ההצגה התקיימה ב"בית־החיל" הפולני והאולם היה צר מהכיל את כל הבאים. להצלחה כזאת לא פילל איש, ובמשך חדשים לאחר מכן הידהדו בעיירה קטעי השירה מ"מכירת־יוסף".

גם בבואו ארצה עסק אבא במקצועו וציפה לבואו של בנו יחידו, הרצקע. מותו הפתאומי של אחינו פצע את ליבו של אבא פצע עמוק. כאבו היה גדול שבעתיים על שבנו נפטר והובא לקבורה בנכר, בוורשה, ללא מצבה ושם וללא משפחה אשר תבקר אי־פעם את קברו...

אמנו גיטל היתה דמות צנועה, שקטה וסובלנית. תמיד היתה עזר כנגדו של אבא. היא דאגה לכל צרכי הבית, שהיה מלא תמיד בני משפחה, ידידים ונוער, חברים וחברות של ילדיה. את כולם היתה אמא מקבלת בחמימות ובחיוך מלבב.

גם בארץ התאקלמה והרגישה עצמה בטוב. היתה מאושרת שזכתה לעלות ולחיות בארץ־ישראל. עם מותו של הרצקע — התמוטט גופה. אבא זנח את עבודתו והתמסר כל־כולו לטיפול באמנו.

אמא נפטרה ב־ו' בניסן תשי"ג. ואבא הוסיף לחיות אחרי מותה 8 חדשים בלבד. הוא נפטר בחודש תמוז תשי"ד (29.6.52) שניהם הובאו למנוחות בקרית־שאול, בקבר משותף, ועל המצבה המשותפת חרות — "הנאהבים והנעימים בחייהם ובמותם לא נפרדו".

יהא זכרם ברוך.

סלבה בינדר־שיף / תל־אביב

לזכר אחינו הרצקה שיף

מילדותו התחנך על ברכי התנועה של השו־מר הצעיר.

צעיר היה לימים כאשר התגלו כשרונותיו הרבגוניים, כמארגן ומחנך. כבר אז היה ידיד לרבים.

בטרם מלאו לו 17 שנים העמידוהו בראש הקן והוא לא הכזיב. חינך דור שלם, במסירות, בכשרון ומתוך אהבה.

כאשר עלו הוריו ואחותו ארצה והצטרפו לאחותו הצעירה, שהתגוררה בקיבוץ "עין־שמר", הבטיח להצטרף אליהם כעבור תקופה קצרה, כשיסיים את תפקידו בתנועה מטעם המועצה הארצית של השוה"צ בפולניה. אך לא זכה — מחלה ממארת תקפה אותו והכריעתו ב־12.9.1947.

יהיה זכרו ברוך!

הערץ נפתלי שיף

זונטיק, דעם 12־טן סעפטעמבער, 5.30 נ. מ. איז אין שפיטאָל אויף טשיסטע געשטאָרבן דער חבר פון „השומר־הצעיר" הערץ נפתלי שיף.

שיף איז טעטיק געווען אַלס מנהל אין דעם קן פון „השומר־הצעיר" אין איוועניץ און האָט דאָרט פאַרנומען אַ וויכטיק אָרט אין דער ציוניסטיש־געזעלשאַפטלעכער אַרבעט און שטאָט בכלל.

אין די טעג פון פסח ד. י. האָט ער אנטייל גענומען אין דער מועצה הראשית פון „השומר־הצעיר" אין וואַרשע און פון דאַנען באַשטימט געוואָרן אַלס שליח פאַרן לאָמושער שומרישן קן. דאָרט האָט ער באַוויזן במשך פון געציילטע טעג צו טון אַ וויכטיקע אָרגאַניזיר־אַרבעט, וועלכע איז אָבער באַלד איבערגעריסן געוואָרן צוליב דער קראַנקהייט, וואָס האָט אים שוין פון דעמאָלט אָן אומפעיק געמאַכט צו וועלכער ס'איז אַרבעט.

פון לאָמושער שפיטאָל איז שיף איבערגעפירט געוואָרן קיין אָטוואָצק און פון דאַנען אויף טשיסטע.

אין שיף האָט די באַוועגונג פאַרלוירן אַן איבערגעגעבענעם חבר, וועלכער איז גרייט געווען אין צייטן פון אָפהענטיקייט און טראָגן דער אייגענער פיזישער שוואַכקייט — מקריב צו זיין דאָס לעצטע ביסל כחות פאַר וועקן די יידישע יוגנט צו חלוצישער פאַרווירקלעכונג.

מיר אַלע, זיינע חברים און טאָט־בייגן דעם קאָפּ מיט כבוד פאַר זיין אָנדענקן.

ד.

רחל כץ-גרינגר / חיפה

לייבל דארר

אינני יודעת אם מישהו משרידי קהילה זו, ניסה להעלות על לוח זכרון זה קווים לדמותו של לייבל דארר.

שנים על גבי שנים, כשהיה חי בתוכנו, דומני שאיש מאתנו לא הכיר את האדם הצנוע והשתקן הזה.

לייבל היה איש מכונס בתוך עצמו, רחוק מחיי הציבור, עסוק תמיד בחנותו הקטנה, נאבק קשה על פרנסתו, ואחרי יום עבודה כשחזר הביתה היה עליו שוב להתמודד עם בעיות משפחתיות.

כלום העלה מישהו בדעתו איזו גבורה עילאית היתה צפונה באדם זה? גבורה ועוז שבאו לידי ביטוי רק כאשר הנאצים שלטו בעיירתנו.

אדם צנוע זה, הנחבא בין הכלים, מצא האומץ להתנגד לרצונם של הרוצחים ההיטלראים וסירב לקבל את תפקיד חבר ה"יודענראט" — משום שידע שיצטרך לתת יד לטבח באחיו היהודים.

הוא ידע מה שמחכה לו בעד סירובו לשתף פעולה עם הרוצחים שלא ידעו שפה אחרת אלא שפת האקדות.

לייבל היה הקרבן הראשון שנפל מידיהם, אולם דמותו נכרתה עמוק בלב כולנו.

יהיה זכרו ברוך!

סאָניע כץ—פּאַרענציק / חיפה

צום זכר פון מיין ברודער לייבל כץ

אין צענטער פון שטעטל, אויפן מאַרק פּלאַץ, האָט געוווינט די פאַמיליע פון פייוול כץ. אַ משפּחה פון שטילע און ערלעכע מענטשן, געאַכטעט און באַליבט ביי אַלעמען.

אונדזערע עלטערן האָבן געעגבן אונדז אַלע מעגלעכקייטן צו לערנען און אַנטוויקלען זיך. אונדזער שטוב איז געווען אַ צענטער פאַר דער יוגנט וועלכע פלעגט זיך צונויפקלייבן ביי אונדז און פאַרברייגען זייער צייט אין הייסע דיסקוסיעס אויף יידישע און ציוניסטישע פּראָבלעמען.

אין יאָר 1926 איז פון אונדזער שטוב אָפּגעפאָרן די ערשטע חלוצה אין שטעטל — מיין שוועסטער פרידע.

מיין ברודער לייבל האָט געווידמעט זיין גאַנצע צייט און ענערגיע פאַר געזעלשאַפטלעכע אַרבעט, ווי קרן הקיימת לישראל, די תרבות שולע, ער איז אויך געווען דער יושב-ראש פון „ברית החייל“ און מפקד פון בית״ר אין איוועניעץ.

דעם ווינטער 1931, איז אויסגעבראָכן אַ שווערע עפּידעמיע פון גריפּע. לייבל איז אויף דעם קראַנק געוואָרן און 6 וואָכן זיך געראַנגלט מיטן טויט.

אין דער סדר־נאַכט פון פּסח 1931 איז ער געשטאָרבן.

דאָס גאַנצע שטעטל האָט אים מיטגעוויינט צוזאַמען מיט אונדז, און באַטרויערט זיין פריצייטיקן טויט.

זאָלן די שורות דינען אַלס מצבה און דערמאָנען אים צו אונדז.

מאיר פערסקי,/ רחובות

מיינע 3 קריגס אויסצייכנונגען

אין יאָר 1911 בין איך מאָביליזירט געוואָרן אין דער צאַרישער אַרמיי. כ'האָב געדינט אין 5־טן אולאַנער פאָלק פון דער פינפטער דיוויזיע, 16 אַרמיי. אין יאָר 1914, אַ קורצע צייט פאַר מיין באַפרייאונג, איז אויסגעבראָכן די רוסיש־דייטשע קריג און מיין פאָלק איז אַוועקגעשיקט געוואָרן אויפן פראָנט.

מיין אַרבעט איז באַשטאַנען פון שמידן די פערד און כ'האָב זיך געפונען אין הינטערלאַנד, דאָך פלעג איך פון צייט צו צייט זיך געפינען אין די ערשטע פראָנט־ליניען.

איינמאָל ווען כ'בין געווען אין דער ערשטער פראָנט־ליניע, האָבן די דייטשן אונדז שטאַרק באָמבאַרדירט און שווער פאַרוווּנדעט אונדזער אונטער־אָפיציר, נישט טראַכטנדיק לאַנג, האָב איך אים גענומען אויף מיינע פלייצעס, און אונטערן פייער פון די דייטשן אַרויסגעטראָגן אים, און געבראַכט אין הינטערלאַנד און געראַטעוועט זיין לעבן.

פאַר דעם האָב איך געקראָגן אַ מעדאַל „פאַר דרייסטקייט" און אויך דעם געאָרגיעוו-קרייץ 4־טן גראַד.

אַ צייט שפּעטער, ווידער זייענדיק אין דער ערשטער ליניע, האָב איך באַמערקט ווי דייטשן רינגלען אַרום אונדזער פאַר־פּאָסט, נישט טראַכטנדיק לאַנג, האָב איך גענומען שיסן אויף זיי און מיט דעם אַלאַרמירט דער גאַנצער פראָנט ליניע, און מיט דעם געצוווּנגען די דייטשן צוריק־טרעטן, און געראַטעוועט אונדזער פאַר־פּאָסט. פאַר דעם טאַט האָב איך געקראָגן דעם געאָרגיעוו־קרייץ 3־טן גראַד.

אין יאָר 1917, קורץ פאַר דער רעוואָלוציע, האָט מען מיר באַשטעטיקט דעם זעלבן קרייץ 2־טן גראַד, כ'געדענק שוין נישט די פּרטים פון מיין טאַט, כ'געדענק נאָר אַז ס'איז געווען פאַרבונדן מיט אַפּשטויסן אַ דייטשן אַנגריף, אָבער דעם אָרדן האָב איך נישט באַקומען, ווייל די קאָמוניסטן זענען שוין געווען ביי דער מאַכט און ס'האָט געהערשט אַ תוהו ובוהו. אָבער דער פאַקט אַז יידן, ווען די קריסטן האָבן געהאַלטן פאַר פחדנים, האָבן זיך אויסגעצייכנט מיט טאַטן פון דרייסטקייט, איז כדאי צו פאַרצייכענען.

יוסף רולניק / רחובות

לייבל כץ ז״ל

בשנת 1930 נבחר לייבל כץ כמפקד קן בית״ר באיבניץ.

הוא היה מלא מרץ ופעיל בחיים הציבוריים של העיירה. הוא ידע להפיח חיים בקן, ועזר לחברים בעצה והדרכה, במיוחד לאלה שיצאו לקיבוצי הכשרה.

ב־1930, כשראובן כץ ורפאל אלישקביץ יצאו להכשרה, התנגדו משפחותיהם לצעד זה. אך לאחר שלייבל שוחח אתם ושכנעם, השפיעו הם לחיוב על הורים אחרים. הודות לעזרתו, יצאו באותה שנה להכשרה גם אליעזר זליקובסקי ושרה סגלוביץ.

ב־1931 נפל לייבל למשכב. שמצבו נעשה נואש — הכריזו, עקב־כך כל חברי הקן על יום צום ותפילה.

לייבל כץ נפטר בדמי ימיו, בביה״ח בוילנה.

יהיה זכרו ברוך.

זוסיה דביניק, תל־אביב

צום זכר פון אהרון דביניק ז״ל

מיין מאַן אהרון דביניק האָב איך באַגעגנט אין לאָדזש אין אָנהייב 1946. איך האָב דעמאָלט געאַרבעט אין היסטאָרישער קאָמיסיע ווו עס האָבן זיך געפונען די איינציקע שרייב־מאשינען אין יידישער שפּראַך.

אהרון, וועלכער האָט זיך דאַן אומגעקערט פון ראַטן־פאַרבאַנד, ווו ער האָט איבערגעלעבט די מלחמה, נאָך דעם ווי ער האָט נישט געפונען קיינעם פון זיין פאַרצווייגטער פאַמיליע, סיי אין איוועניעץ און סיי אין באַראַנאָוויטש, (ער איז פאַר דער מלחמה געווען פאַרהייראַט אין באַראַנאָוויטש) איז געקומען קיין לאָדזש ווו עס האָט זיך דאַן קאָנצענטרירט די גרעסטע טייל פון יידישער שארית־הפליטה. דאָ האָט ער זיך מיט לייב און לעבן איבערגעגעבן צו אַרבעט פאַר דער ציוניסטישער באַוועגונג.

אין היסטאָרישער קאָמיסיע צוזאַמען מיט נאָך אַנדערע חברים פון זיין

באַוועגונג, האָט ער אויסגעפירט זיין קאָנספּיראַטיווע אַרבעט פאַר ציוניסטישער טעטיקייט. זיין ציל איז געווען צו קומען קיין א״י ווו עס האָט זיך אויך געפונען זיין איינציקע לעבן געבליבענע שוועסטער.

אין יוני 1946 האָבן זיך אין לאָדזש באַוויזן אולאַטקעס קעגן דער מאַנדאַ־טאַרישער מאַכט אין א״י. מיט מיר האָט געאַרבעט אַ חבר וועלכער איז געווען זוכט די שרייב מאַשין אויף וועלכער עס זענען געדרוקט געוואָרן די אולאַטקעס. אַן מיטגליד אין נ. ק. וו. ד. דורך אים האָב איך זיך דערוווּסט אַז די נ. ק. וו. ד. מיר איז געווען קלאָר, אַז די אַרבעט איז אויסגעפירט געוואָרן דורך אהרון מיין מיינער אַ חברטע, וועלכע האָט ווי איך, געאַרבעט אויף אַ יידישע שרייב־מאַשין אין היסטאָרישער קאָמיסיע. איך האָב זיי געוואָרנט און נאָך די זעלבע נאַכט האָט זיי די אָרגאַניזאַציע צו וועלכער זיי האָבן געהערט, אַרויסגעשיקט פון פוילן, צוזאַמען מיט אַ גרופּע וועלכע האָט באַדאַרפט אומלעגאַל איבערגיין די גרענעץ. אהרון דביניק איז באַשטימט געוואָרן פאַרן „מפקד״ פון אט דער גרופּע. ווען ער האָט מיר פאָרגעלייגט צו קומען מיט אים, האָב איך נישט טראַכטנדיק קיין סך דאָס געטאָן.

דעם 10טן יולי 1946 זענען מיר אָנגעקומען קיין עסטרייך, נאָך דעם ווי מיר זענען אומלעגאַל אַריבער די גרענעץ אַלס טערקן.

אין עסטרייך אין דער שטאָדט לינץ, אין אַ פריערדיקן קאָנצענטראַציע־לאַגער „וועגשייד״, האָט זיך געגרינדעט אַ ד. פּ. לאַגער אין וועלכן עס זענען אָנגעקומען יידן פון גאַר דער וועלט. אהרון איז געוואָרן איינער פון די טעק־טיקסטע אָנפירער אין לאַגער. זיין אויפגאַבע איז געווען אויפצונעמען מענטשן און זאָרגן פאַר זייער עקזיסטענץ, גלייכצייטיק, האָט ער געאַרבעט אין דער „בריחה״ און געווען פאַראַנטוואָרטלעך פאַר איבערשיקן מענטשן קיין א״י.

מיר האָבן חתונה געהאַט באַלד ווי מיר זענען אָנגעקומען אין עסטרייך. און אויך מיינע פעיקייטן האָט אהרון אויסגענוצט פאַר ציוניסטישע טעטיקייט. איך בין דאָן געווען אַ יונגע זינגערין און שוישפּילערין, אהרון האָט דאַן געגרינדעט אַ יידיש אַמאַטאָרן טעאַטער אונטער מיין רעזשי. מיר זענען אַרום־געפאָרן גאַנץ עסטרייך מיט פּראָפּאַגאַנדע פאָרשטעלונגען פאַר א״י. פאַרשטייט זיך אַז אויך די גאַנצע הכנסה איז געגאַנגען פאַר קויפן געווער פאַר ישראל.

אין יאַנואַר 1949 האָבן מיר מיט אונדזער אַנדערטהאַלבן יאָריק טעכטערל רבקה׳לע פאַרלאָזט עסטרייך און מיר זענען מיט אַ אומלעגאַלע איטאַליענישע שיף, אָנגעקומען קיין א״י. מיר האָבן זיך באַזעצט אין תל־אביב נישט ווייט פון אהרונס שוועסטער מרים, דאָ איז אויך געבוירן געוואָרן אונדזער „צברה׳לע״ שלומית וועלכע איז היינט אַ יונגע זינגערין אין לאַנד.

אין ישראל האָט זיך אהרון דערוויייטערט פון קהלישע טעטיקייט. ער האָט געאַרבעט אין מרכז הקואופרציה אַלץ מנהל מדור הספר. דער אהרון וואס האט אייגנטלעך נישט באַזיצט קיין געהעריקע בילדונג, האָט געהאַט אַן אויסערגעוויינלעכן חוש פאַר תרבות. אין זיין פרייער צייט האָט ער געשריבן לידער מיט אַ האַרציגקייט פון אַ פּאָעט. אייניקע פון זיינע לידער זענען אויך געזונגען געוואָרן אויף דער יידישער בינע אין עסטרייך. אַלץ טעטיקער אין איוועניצער קאָמיטעט פלעגט ער אָפט פּאַרלעזן זיינע שריפטן אויף די הזכרות פון קאָמיטעט. זיין חלום איז געווען צו זעען געדרוקט דעם איוועניעצער יזכור בוך. ליידער האָט ער דאָס נישט דערלעבט. ער האָט אויך נישט דערלעבט צו פירן צו דער חופה זיין טאָכטער רבקה׳לע צו וועלכער ער האָט זיך אַזוי געגרייט.

דעם טאָג ווען דער טויט האָט אים פון אונדז אַוועקגעריסן, האָט ער זיך געגרייט צו גיין הערן זינגען זיין יונגערע טאָכטער שלומית וועלכע האָט דעם אָוונט געזאָלט צום ערשטן מאָל אויפטרעטן אויף דער בינע.

דעם 9טן יאַנואַר 1968 איז ער פאַר דער צייט אַוועק פון אונדז. דאָס איז געווען זיין ערשטער האַרץ־אַטאַק. אויף זיין מצבה שטייט אויסגעקריצט:

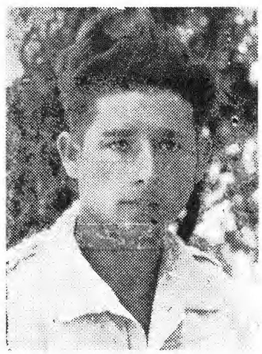
צום זכר פון די אומגעקומענע קדושים פון איוועניעץ.

רולניק אריה

בן צבי ושרה. נולד ב־15.12.36, באיבניץ, בפו־לין. בהיותו בן 4, הוגלה, בשנת 1940, ביחד עם אמו ואחיו לסיביר. עלה ארצה בשנת 1948. למד בגימנסיה „לאור", ובעצם הימים בהם הת־כונן לבחינות־בגרות, גויס לצה"ל. (אפריל 56). עוד בהיותו תלמיד, שירת בגדנ"ע־אויר. במסגרת שירות חובה היה שוטר צבאי. ביום כ"ג בכסלו תשי"ז—27.11.56 — נפל בשעת מילוי תפקידו והובא למנוחות בבית־הקברות הצבאי בקרית־שאול.

רולניק יצחק

בן אברהם וגניה. נולד ב־17.6.32. למד בבית־ספר יסודי ברוסיה ובבית־ספר תיכון באוסטריה. עלה ארצה בשנת 1948. למד בבית־הספר החק־לאי בנהלל. גויס לצה"ל באוגוסט 1950. נפל בשעת מילוי תפקידו ביום כ"א באדר תשי"ב—18.3.52. הובא למנוחות בבית־הקברות הצבאי בחיפה.

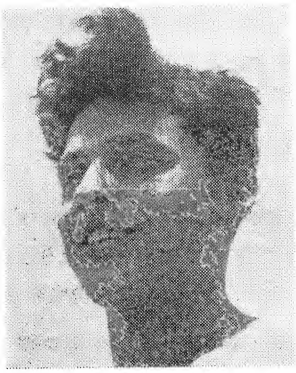
דואַ יצחק־אייזיק

בנה של תחיה ליפשיץ־לקריץ. נולד ב־1931, באיבניץ, בפולין. נפל בקרב על נבי־סמואל ב־23.4.1948. הובא למנוחות בבית העלמין ב־קרית־ענבים.

שמעון (אימקה) לוסקי

בנם של אליעזר ורבקה, נולד ב־23. הגיע ארצה ב־1.47ת.30. הצטרף לקיבוץ. מצא את מותו בתאונת עבודה. בן 27 היה במותו. הובא למנוחת בקיבוץ להבות־הבשן השאיר אחריו אלמנה ובן.

אריה (לולה) לוסקי

בנם של אליעזר ורבקה לוסקי. נולד ב־1917. הגיע ארצה בשנת 1934. נפל בהגנה על חניתה. בן 19 היה במותו. הובא למנוחות בחניתה.

יוסף סירוטקין

9.2.1909—9.5.1937

נולד באיבניץ. היה חבר „החלוץ". היה בהכשרה. במשך זמן היותו בארץ עבד בנמל יפו, ברכבת תל־אביב, בדרום ים־המלח, בשמירת בנזלה, ובכיבוש העבודה במחצבה, במקום שהמות האכזרי קפד פתיל חייו.

היה חבר הקיבוץ המאוחד „גבעת־השלושה".

בן 28 היה במותו, שנה וחצי בארץ.

ב־8.30 בבוקר, התמוטטו בתוך המחצבה כמה אבנים, ובנפלם מגובה של 12 מטר, פגעו ביוסף, והוא מת בו במקום.

כל פועלי המחצבה הפסיקו את עבודתם, ולוו את יוסף לבית־החולים „בילינסון".

גופתו העברה מבית־החולים לקיבוץ והוכנסה לבית־התרבות. ההלויה נקבעה ל־6 בערב. הוחלט לקבור אותו בקיבוץ.

כל החברים נתאספו ע״י בית־התרבות. הארון כוסה בדגל הלאום, עטוף שחורים. בדומית־קודש עמדו החברים סביב ארונו, מכונסים במחשבותיהם ונירגשים עד היסוד.

אחרי שעה שש, זזה ההלוויה לכוון הקבר, שנקבע בפרדס. התהלוכה הקיפה את כל הקיבוץ, יצאה מהשער שע״י המאפיה ולאט לאט שרכה את דרכה בשביל בין הפרדסים. עם חשכה הגיעו למקום המיועד, שבו נכרה הקבר הראשון בגבעה.

לאט לאט הורד הארון לקבר. נשפכו רגבי העפר הראשונים ובלב־הרגשה ניקבת, שנחתך אבר חי מהגוף, אבר שותת דם, נחתך באכזריות ובודאות מוחלטת. נשמעו דברי הספד, שלוו בבכי עצור של הרבה חברים. בקיבוץ הוכרז שבוע־אבל. בשבוע זה לא התקיימו אסיפות, ולא נשמעו נגינה או זמרה.

הקבר הבודד

אי־שם, לא הרחק מהמחנה, בין פרדסים מלבלבים, על רמה נשגבה, המשלפה מערבה־לים ומזרחה־להרים, לסלעים, לסלע, אשר מעך וריסק את חברנו יוסף, נכרה הקבר.

ביום בוקר בהיר, עליתי לקבר חברי. מסביב שקט, דומיה. לא הרחק ממקום זה־רועש וגועש המחנה. החיים מפכים בכל עוזם. ואני יושב על יד הקבר ומהרהר ביוסף, על חייו הקצרים, שכה מהר נותקו. עיני צופיות למחנה ומחפשות את יוסף, אשר רק לפני כמה ימים התהלך והתלבט בינינו.

אבל לשוא, את יוסף לא אפגוש יותר. על יד קברו אני נמצא. והרי רק לפני שבוע ימים יצא לטייל בארץ. ועכשיו עיני רואות ערמת חול ועליה פרחים ומתנוססת נח לעולמים, השתקן והבודד בחייו ובמותו.

גל עפר מכסה עליו. דברי חברים על הקבר הרענן, וחסל פרשת חיי אדם! אי־שם, לא הרחק מהמחנה, על רמה נשגבה, קבר בודד, ובתוכו — יוסף.

ישראל כץ

העיירה קמין

ש. אושרוביץ ,/רמת־גן.

העיירה קאמין

זאת היתה עיירה קטנה ונוחה על שפת הנחל קמיונקה על דרך המלך המובילה מאיבניץ לנליבוק.

במאה ה־19 עבר בקרבתה הגבול של מחוז אושמני.

במחצית השניה של המאה ה־19 היא מנתה 80 בתי־אב, ברובם יהודים, שעסקו בסחר זעיר, במלאכה וחקלאות.

העיירה היתה תחילה רכושה של משפחת זאַבזאָזינסקי, אחר כך עברה לרשותה של משפחת דולמאַטוב ומאוחר יותר — לרשותה של משפחת ידיצקי.

רק בסוף המאה ה־19 רכשו יהודי המקום את המיגרשים וחדלו לשלם דמי חכירה. בשנת 1679 הוקמה בעיירה כנסיה קתולית, בנויה מעץ ואליה השתייכו הקתולים מכל הסביבה: איבניץ, דודקי, פוקוץ, קול, חוטובה, ונאַבורובשצינה.

משנת 1921 חיו בקמין 59 יהודים ולהם בית כנסת משלהם ורב, אך חלק מהם עזב את המקום. עם פרוץ מלחמת רוסיה־גרמניה נשארו בה עוד כ־30 יהודים ובכללם הרב, אך כולם ניספו בשואה.

שולמית שטייף (קנטרוביץ׳) / חולון

עיירתי קמין

פרקי זכרונות

מיום שעמדתי על דעתי זוכרת אני את בית־אבא, בית יהודי מסורתי שהתנהל ברוח ישראל־סבא. אבא ז״ל, ר׳ מיכאל ב״ר מרדכי קנטרוביץ־ היה יהודי מכובד, בעל הדרת פנים שישב על התורה ועל העבודה. לדאבוני אינני זוכרת אותו בבהירות, היות והשיב נשמתו לבוראו בזמן מל־חמת העולם הראשונה.

אמי, גיטל לבית רבינוביץ ע״ה נותרה אל־מנה עם שישה ילדים רכים. ביתנו היה בית אמיד, האמיד ביותר בקאמין. אמי ע״ה נהלה בהצלחה מרובה הן את משק ביתה והן את החנות הגדולה גדושת הסחורה ומליאת הלקוחות. ארבעת אחיותי ואני עזרנו בחנות ובבית ככל יכולתנו משום שאמא לא היה ביכולתה לשאת לבדה בעול הכבד של משק הבית.

אמא ע״ה נאלצה לבזבז ממון מרובה במטרה לשחד ולרכך את הגויים השכורים אשר הרבו להטפל לרכוש יהודי ולבוז מכל הבא ליד. זכורני כי הם היו משחיתים סחורה, מנפצים שמשות ולוגמים מלוא יכולתם יי״ש וזאת מבלי לשלם אפילו אסימון שחוק אחד תמורת הנזק אשר גרמו.

אמא היתה מודה להשם יתברך ונותנת להם ברצון את מאוויהם ומתפללת בחשאי לבל יגרמו אסונות בנפש. אך את אשר יגורנו בא. ביום חורף קודר באו מספר גויים ובקשו להתחמם בביתנו הם שדדו מכל הבא ליד ואף בקשו להרגנו נפש. נפוצונו לארבע רוחות השמים בבקשנו עזרה אך השעה היתה שעת לילה מאחרת והרוצחים היו מזוינים בנשק חם. כדור המרצחים פגע באחותי מלכה הי״ד היא נפלה ללא רוח חיים. המיליציה הפולנית הוזעקה למקום אך לא הועילה במאומה.

לעומת הצרות אשר קרונו היו גם מומנטים יפים אשר שמורים בזכרוני עד עצם היום הזה. הנוף של קאמין היה נוף מרהיב עין ביופיו. פרחים ויערות רחבי ידים הטומנים בחובם כפרים ומשקים חקלאיים רבים. גם סביב הבתים היו משקי עזר זעירים שסיפקו חלב ותוצרת חלב לתצרוכת עצמית. זכורני שמול ביתנו

ניצבה אבן ענקית שנשקפה מחלון מטבחנו ושנראתה כחצובה בסלע. האבן ניצבה בטבורו של שדה תבואה ענקי ושימשה כנקודת מוקד לטיוליהם של צעירי הסביבה.

ושוב התנהלו החיים כרגיל, התאוששנו במקצת והנה פרצה ביום בהיר מן האסם שבחצרנו אש שהתפשטה לכל עבר. כל רכושנו הרב נמוג בין לילה. הכל היה למאכולת אש. חצי מן העיירה נכחדה ונגרם נזק עצום ברכוש ובנפש. הגויים הנבערים מדעת האשימו את אמא ע"ה בהצתה מכוונת של האש וביקשו לקחת את נפשה, רק בנס וכל עוד נפשה בה, נמלטה אמא לאיבניץ ואף אנו עברנו לשם.

באיבניץ החילונו הכל מבראשית אמא ע"ה פתחה חנות למנופקטורה וקמעא קמעא מצבנו הכלכלי השתפר. אמא היתה ידועה כאשה ישרה אפילו בין הגויים שהרבו לבקר בחנותה של „גיטקה" כלשונם, ולקנות שם את כל הדרוש להם. ברבות הימים שתי אחיותי פייגה ושרה הי"ד נשאו לבעלים, ילדו ילדים ואף הן פתחו חנויות למנופקטורה והתעשרו, אלא שהאילן שהחל לפרוח נגדע באביב ימיו על ידי הצוררים הנאציים ימש"ו והן ומשפחותיהן הוצאו להורג כצאן לטבח יובל.

עוד לפני המלחמה העולמית השנייה כשהרעיון הציוני לא נתפתח עדיין די צורכו הוכנו בבית בתדהמה כאשר אחותי רבקה תחי' וחברתה מרים מורדוכוביץ באו הביתה והודיעו כי עז רצונם לעלות לארץ ישראל. הדבר עדיין לא היה מקובל כל כך בסביבתנו ואף אחד לא יצר שום תקדים דומה. אמי ע"ה אחי חיים ז"ל ואנוכי הבענו התנגדות נמרצת לרעיון עקב השמועות על המצב הכלכלי הגרוע השורר בארץ ישראל בימים ההם. אך מאומה לא הועיל. השתים נסעו לוילנה וחזרו כשהן מצויידות במלתחה נאה ובמסמכים הדרושים לנסיעה. לאחר זמן קבלנו מאחותי מכתבים כי הגיעה בשלום ונתבשרו כי הכירה בחור העובד כנהג ב„דרום יהודה" בשם אברהם פרבר וכי נישאה לו. לאחר שאחותי שלחה דרישה על שמי באתי גם אני לארץ ישראל בשנת 1936 ושנה לאחר מכן בא אחי חיים ז"ל. הוא לא התאקלם היטב בארץ עקב חוסר העבודה ששרר אז. עבודות קשות לא היה מסוגל לבצע היות ובחו"ל תמיד למד ותמיד היה ה„קדיש" של האמא. אף כי התחתן בארץ ואף נולד לו בן, לא יכול היה נשוא את העבודה הקשה ולבו לא עמד לו, והוא נפטר בי"ג סיון תש"ז. גם אני נשאתי לאחר שנים מספר, הסתדרנו בחולון וחיינו בשלווה עד אותו יום מר ונמהר בו פגעה משאית צבאית בבעלי ישראל שטייף הי"ד והרגתו. עתה חיה אני בגפי ומצפה לימים טובים יותר.

לפני שאסיים את פרק זכרונותי ברצוני לתאר מעט את איבניץ העיירה כפי שנשתמרה בזכרוני. העיירה עצמה שכנה למרגלות "ההר הירוק" אשר באביב כוסה כולו בירק-עשב ובפרחים מרהיבים ששיוו לו מראה נהדר ונשגב. גם נהר

מים זכים חצה את העיירה לרוחבה וחוף הרחצה היפה אפשר לנו להינות בימות הקיץ החמים מן המים והטבילה בהם.

זוכרת אני גם טחנת הקמח על הנהר וגשר עץ ששמש למעבר הולכי רגל וכלי רכב.

הקהלה היהודית באיבניץ נתברכה גם היא בבני תורה ותלמידי חכמים שתורתם אומנותם ושקדו על הכתוב "והגית בו יומם ולילה". אשר לנוער של העיירה ניתן לומר כי היה מלא רוח חיים, חדווה ושמחת נעורים ולא נפל בשום פנים משאר הנוער במקומות רבים אחרים. גם מוסדות ציבור לא חסרו: בתי כנסיות ובתי מדרשיות, בתי חולים, תלמוד תורה, ועוד כהנה וכהנה. במרכז העיר ניצב לתלפיות השוק העירוני הגדול ששימש מוקד לכל איכרי הסביבה אשר קימו בו ירידים בכל יום רביעי בשבוע המסחר פרח ושגשג על מי מנוחות עד אשר קמו הנאצים ימש"ו וק"ק איבניץ נה־סה ונכחדה עד היסוד.

רבקה פרבר / בת־ים.

אחותי שולמית שטייף־קנטרוביץ ז"ל

פרקי הזכרונות של אחותי ז"ל נכתבו על ידה לפני שנים מספר. מאז הלכה לעולמה, חסרה היא לנו על כל צעד ושעל.

טוב־לבה, יושרה ועזרתה לזולת היו תכונות אשר אפיינו את פעולותיה היומיומיות ועצבו את סדר יומה.

חדוות החיים אשר פעמה בה ואשר נבעה מכל אבר בגופה, הקרינה מזיוה על כל הסובבים אותה.

את מחלתה היא הסתירה ולא גלתה על כך דבר לקרוביה, על־מנת למנוע מהם צער ועגמת נפש, וכך הלכה לעולמה באותו יום מר ונמהר אדר תשל"ב, 22 פבר. 1972.

זכרה לא יסוף מקרבנו לעולמים, ת.נ.צ.ב.ה.

אחותי ז"ל כבר כתבה בפרקי זכרונותיה את כל אשר נתן היה להעלות על הכתב אודות משפחתנו הן מבחינה ביוגרפית והן מבחינה משפחתית היסטורית.

ברצוני רק להוסיף את שמות אחיותי ומשפחותיהן:

אחותי פייגה, אשר נשאה להירשל שליפשטין. הירשל היה עובד בבנק בעוד אחותי ניהלה חנות למנופקטורה. היו להם שלושה ילדים: מיכאל, רחל'ע וליבל'ה.

אחותי שרק'ה נשאה ליושקה ברמן אשר היה בחור ישיבה ממשפחה

מכובדת. אחותי ניהלה גם היא חנות מנופקטורה וראתה ברכה בעמלה. נולדו להם שלושה ילדים: נחמל׳ה, מיכאל וברה׳לה.

שתי אחיותי, עם בעליהן וילדיהן נכרתו מארץ החיים בעלות הכורת על קהילות ישראל באירופה בידי הנאצים הצוררים ימש״ו.

ת.נ.צ.ב.ה.

שמעון אושרוביץ / רמת־גן

קאמין ויהודיה

הרחק מדרך המלך ״חבויה בין שדות וחורשות, חייתה את חייה השלוים, על שמחותיה ודאגותיה העיירה הקטנה קמין, מרוחקת כ־5 ק״מ מאיבניץ. אם לשפוט לפי בית הכנסת הישן שלה או לפי בית העלמין העתיק, הרי קיימת היתה פעם בעיירה זו קהילה יהודית גדולה. אולם בשנים שאני הכרתיה חיו בה כ־15—10 משפחות יהודיות בלבד.

בעיירה זו גר סבי, ר׳אריה צופין ודודי, רב העיר, ר׳ גדליהו צופין. ביקרתיה בפעם האחרונה בהיותי עדיין עול ימים, ושנים רבות חלפו מאז. תקופה סוערת, הרת אסונות ועקובה מדם עברה וחלפה, והזכרונות טושטשו והרבה דברים, שהיו פעם כל כך קרובים ואהובים — נשכחו.

כאשר אני מאמץ את זכרוני, כמו מתוך ערפל סמיך, מופיעים ומתגלים לרגע קט דמויות מטושטשות מעיירה חביבה ושקטה זו. דמויות רחוקות כל כך ועם זאת כה קרובות ללב, ובגעגועים חזקים הנך נאחז בזכרונות אלה, ומשתדל לעצרם לרגע, כדי לחזור בעזרתם לתקופת הילדות, ולחיות שוב במחיצתם של כל אלה שהיו כל כך אהובים — ואינם עוד.

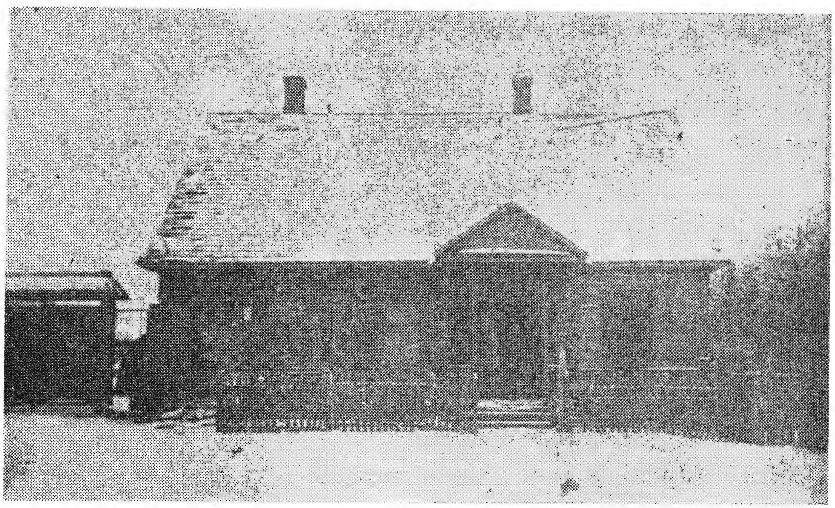
הנה ככר השוק השוממת המוקפת בתים יהודים, ובמרכז ביתו של סבי, בית חדש בעל מידות, עם חצר גדולה המוקפת רפת ואורוות, ומאחורי הבית גן פירות מטופח.

סבא ושנים מבניו, אברהם ויעקב עסקו בסחר יערות, אחד מבניו, הירשל הגר לאמריקה, בן רביעי קבל סמיכות לרבנות ואחר כך היה לרב בקמין. בנו הצעיר ביותר, חיים, למד בצרפת והיה למהנדס ברוסיה. היו לו עוד שתי בנות. אמי רחל ודודתי קיילה.

זכרוני הראשון הקשור בעיירה הוא מימי ילדותי והוא חרות היטב בזכרוני.

זוכר אני ערב חורפי אחד כשהגעתי לבקור מרובז׳ביץ, הבית היה מואר באור חזק, סבתה פסיה, אשה גוצה וטובת לב שכל דאגותיה נתונות לילדיה ולנכדיה, חבקה ונשקה אותי בחמימות. מסבא קצת פחדתי, הוא היה איש בעל קומה, ממושקף ומזוקן. לאחר שהשקוני והאכילוני, לקחו אותי להכיר את הבית, שהיה רחב מידות ומחולק ע״י פרוזדור ארוך לשני אגפים, האחד מגורים והשני משרדים. לא אשכח את הרושם שעשו עלי משרדיו של סבא. הקירות היו מכוסים פתקים צבעוניים שונים, חשבונותיהם האישיים של מאות פועלים שעבדו ביערות, ובהובלת העצים לגדות הנהר, ומשם היו משיטים אותם עד לנימן והלאה. זוכר אני חדוש נוסף שהכניס סבא לביתו — חדר אמבטיה, שהיה לשם דבר בפי הבריות.

סבתא פסיה נפטרה בזמן מלחמת העולם הראשונה, ולאחר המהפכה הבול-

ביתו של ר׳ אהר׳קע צופין בקאמין — 1924
אהר׳קע קאַמינערס הויז אין קאַמין — 1924

שביסטית ברוסיה נשאר סבא ללא עסוק, וגר עריריר בבית הריק והגדול. ביקרתי אותו לא פעם והייתי נשאר זמן די ארוך אצלו. היינו מכינים בעצמנו את ארוחותינו. לנקיון ולחליבת הפרות היתה דואגת גויה.

בשנותיו האחרונות גר אצל הורי ברוביזביץ, ומת בשיבה טובה.

דודי הרב, ר׳ גדליהו צופין גר בבית ע״י סבא. היה זה איש עני, ישר, וצנוע. למרות זאת לא הצליח בחייו וגם לא בילדיו. במשך השנים שהעיירה נתרוקנה מתושביה, שמש כשוחט בעיירה סמוכה — נליבוקי. כך היה ״עו״ך גלות״

שנים רבות. ביום א' בשבוע היה נוסע לשם וחוזר לשבת הביתה. יחד עם זאת היתה הפרנסה בדוחק.

הוא נרצח בגיטו רובזביץ. בתו רשל נרצחה על ידי הנאצים בדרכה מרובזביץ לאיבניץ הבנים מנשה ואליעזר כנראה נרצחו באיבניץ.

מעבר לככר העיירה גרה משפחת קנטרוביץ. בנם חיים היה חברי מילדות הוא הצליח לעלות ארצה אולם נפטר בהיותו צעיר. קברו נמצא מול קבר אבי בנחלת יצחק. שתיים מהבנות, רבקה ושולמית נמצאות גם כן בארץ.

היה לי עוד ידיד נעורים, שם, ושמו קושה. משפחתו גרה בסמטת בית הכנסת בקצה העיירה. הוא היה בחור יפה תאר, ועליז. היו לו גם אחיות אולם זוכר אני אותם מאד במטושטש, ואיני יכול להעלות פרטים אודותיהן.

אלה המשפחות שנשארו בעיירה, ואשר אני זוכר. שאר המשפחות עזבו את העיירה שנים רבות לפני השואה, בחפשן מקורות פרנסה בעיירות הסמוכות.

זכורני עוד משפחה אחת, האב נרצח על ידי בנו בעבור בצע כסף. דבר זה לא היה קיים עד אז בין המשפחות היהודיות.

זוכר אני פרטים קלושים מבית הכנסת. בנין עץ ישן, אשר ממדיו מעידים עליו כי נועד בשביל מנינים רבים של מתפללים.

זוכר אני גם את בית הקברות של העיירה. יתכן וזכרון זה נשאר חרות אצלי בגלל הפחד שבית הקברות היה מטיל עלי בילדותי.

הדרך מרובזביץ לקמין היתה עוברת על יד בית העלמין, ובשעות הבקר המוקדמות, או בשעות הערב, כשהיינו מתקרבים לעיירה היה מקום זה מטיל עלי פחד. בית העלמין היה מוקף בגדר עץ גבוהה ועתיקה מכוסה איזוב. המצבות עתיקות יומין מכוסות איזוב ירוק, צורותיהן משונות, ביניהן אבני ריחים עגולות עם סימני אותיות. במיוחד בימי החורף כשהכל היה עטוף במעטה שלג לבן, ודממה קפואה מסביב, היה לבי נצבט מפחד סתום, ומרחמים למקום עצוב ודומם זה.

השואה והמאבק

אומקום און קאמף

תאריכי השואה באיבניץ והסביבה

22.6.41	פרוץ מלחמת גרמניה—רוסיה	
23.6.41	הפצצת איבניץ על־ידי הגרמנים	
28.6.41	כניסת הגרמנים לאיבניץ	
28.6.41	הטבח הראשון באיבניץ	(ניספו 34 יהודים)
14.7.41	הטבח השני באיבניץ	(ניספו 14 יהודים)
5.9.41	הטבח השלישי באיבניץ	(ניספו 51 יהודים)
10.11.41	הקמת הגיטו באיבניץ	
16.5.42	הגירוש למחנה דבורץ	
5.42	ראשית תנועת הפרטיזנים היהודים בסביבה	
2.6.42	הגירוש האחרון לנובוגרודק	
9.6.42	כ"ד סיוון תש"ב. חיסול גיטו איבניץ יחד עם 600 ילדים	
9.8.42	הטבח בגיטו פרישק, בנובוגרודק	
28.12.42	חיסול מחנה דבורץ	
7.4.43	הטבח במחנה העבודה, בנובוגרודק	
9.7.44	שיחרור הסביבה על־ידי הצבא האדום.	

משה־דוד זק / תל־אביב.

איבניץ עיירתי...

מקונן אני עליך ומבכה אותך, עיירתי הקטנה. הנני מרבה בכי והגה על השבר הגדול שפקדך, יחד עם כל אלפי הקהילות הקדושות שנחרבו. גם עליך עלה הכורת.

איבניץ, עיירתי היהודית החביבה, אפופת יערות עבותים ושדות ירוקים, הרי בחיקך נולדתי וגדלתי; בתוכך־שנות ילדותי הנצו ונבטו; בין סימטותיך חלפו נעורי ועלומי, ברקומי חלומות ורודים רווי געגועים, כמיהות עזות ומאוויים אין־פשר. חדורי שאיפות מגביהי עוף רומנטיים. התהלכנו בך, ולעיתים קרובות־אף עצובים מאוד היינו, שהרי על־אף החלומות היפים, הגעגועים והשאיפות שלנו־בין גבולות סתומים ואטומים נקלענו. לא אחת חרדנו, התחבטנו וחפשנו מוצא, אנחנו־נוער יהודי בעיירה קטנה שכוחת־אל, אי־שם במרחבי רוסיה הלבנה, ובכל זאת־לא אמרנו נואש. מדי פעם בפעם הרטיטו את לבנו שאיפות ותקוות. צמאים לתורה ודעת היינו ולמדנו, ככל שהדבר היה בגדר האפשר בעיירה קטנה זו. תוך כך עברו הימים וחלפו השנים.

איבניץ היקרה, בקרבך נולדו, גדלו והלכו לעולמם גם אבותי ואבות אבותי, דורות ודורי דורות של טהורים ונקיים. נהרסת עד היסוד ע״י הנאצים הטמאים ועוזריהם הרצחניים, שהפכו אותך לשממה שמו אותך למשיסה. רצחו את בניך ובנותיך, זקניך וטפיך.

מזועזע עד עומק לבי בחושבי עליך, עיירתי, מחפש אני מלים, כדי לתת ביטוי כלשהו, לאותו צער נורא המכלה את נפשי; לכאב והחרון האופפים את הלב ומדכאים עד עפר את הנפש; מילים על שבר בת עמי ועיירתי. אך כלום שפת אנוש מסוגלת לתאר, ואפילו את אפס־קצהו, מכל זה מה שעבר עליכם שם, יקירים? כלום בכוחה של שפת בני־אדם לספר על כל היסורים, על העינויים האיומים והממושכים, את כל האימה הנוראה, את כל מעשי השטן התהומיים־האפלים, שעוללו לכם, בני איבניץ שלי? מה פשעיכם היו ומה חטאתיכם? הרי כל כך שקטים וטובים הייתם, ומגמת־פניכם אל מעשי צדקה וחסדים. מעודכם לא פגעתם במישהו או במשהו לרעה; לא מסיגי גבול הייתם ולא גורמי נזק לזולת: לבצע־כסף ולהתעשרות קלה־לא נשאתם מעולם את עיניכם; לא גורפי ממון ולא רוכשי נחלאות הייתם. בעמל־כפיכם ובזיעת אפיכם, בטוהר מידותיכם

וביושר מינהגיכם, את לחמכם לביתכם הבאתם. לזה הבית שלכם הקטן, החבוי והמצטנע תחת גג של רעפי־עץ מכוסי מוך ירקרק. הרי לא לחינם כינו אתכם: „תרמילי המשי האיבנצאים".

נרצחתם־ועולמי נחרב עלי, אהובים שלי. נסתמו באפלה כבדה כל מבואות עולם, ונחסמו כל הדרכים על־ידי חשכה.

רצה הגורל והפריד אותי מכם. הצלחתי ויצאתי בדרך־לא-דרך והגעתי לארץ־ישראל, שנים אחדות לפני שפקדה השואה. לא הייתי יחד אתכם במר אסונכם. מי פילל שככה יקרה?

קומץ אנשים קטן נשאר ממך קהילתי. יתר הפליטה. מהם שרק בכל מיני ניסים גדולים מאוד נצלו ונותרו בחיים, מהם אנשים שבורים, דוויים וסחוטים. ואני, כל התקוות לראותכם שוב, הורים אחים, אחיות, חברים ושכנים־כל התקוות ירדו לטמיון. כענף בודד, כרות מעץ עתיק־יומין, עתיר צמ־ת ומלבלב, נותרתי לבדו בעולם הזה.

קהילות קדושות הרבה נחרבו ע"י הצוררים הנאצים. דם נקיים ספגה שם האדמה הארורה. מבכים ומקוננים הבנים המיותמים שנותרו, כל אחד על פי דרכו. כל אחד־על עירו, כפרו ומשפחתו. קשה לתפוס את גודל האסון. הלב עדיין מסרב לאמין.

פעמים־הנפש, כל כולה, מתפעמת לפתע ממראה מקרי, מאיזה משב־רוח, מריח מוכר, מרמז כלשהו שמזכיר־מזכיר... אה, זה כמו משם... מתנוצץ בזיקוקי די־נור של הזכרון: — משם. עיירת הילדות... הנעורים ,המשפחה... מהחיים מן עולם שאי־נגו עוד. זה כל כך קרוב ומוכר־מתגעש הדם. אתה נאחז בזכרונות אלה בכל כוח־הגעגועים החריפים שלך, ואינך יכול להרפות מהם. אתה שוכח את העולם אשר מסביבך. לרקום, לרקום הלאה. כולך לעולם "ההוא" שנותר בדמיונך בלבד. אתה שב וחי מחדש בעולם, שכאילו לא ניכחד...

הירשל ראַלניק, בת־ים

פון איוועניץ קיין וואַרקוטע

כ'געדענק נאָך דעם יאָר 1914, ווען ס'האָט אויסגעבראָכן די ערשטע וועלט־מלחמה. כ'געדענק נאָך דאָס געוויין פון די משפחות, ועמענס מענער זענען מאָביליזירט געוואָרן. כ'געדענק דעם צער אין שטעטל, דערוויסנדיק זיך וועגן טויט פון 7 איוועניצער בחורים, וועלכע זענען געפאַלן אויפן פראָנט. אָבער דאָס אַלץ איז אַ קלייניקייט אין פאַרגלייך מיט די פאַסירונגען פון דער 2טער וועלט־מלחמה, וועלכע האָט זיך פאַקטיש אָנגעפאַנגען ביי אונדז אין סעפּטעמבער 1939.

די סאָוויעטן קומען אָן...

דער 17טער סעפּטעמבער 1939 נאָכדעם ווי פּוילן איז פאַרטיילט געוואָרן צווישן היטלערן און סטאַלינען, (דער צום שאַנד באַוווּסטער ריבענטראָפּ־סטאַלין אָפּמאַך). און אין קרעמלין אין מאָסקווע, איז אויסגעהאַנגען געוואָרן דער נאַצי פאָהן מיטן האַקענקרייץ — זענען קיין איוועניעץ אָנגעקומען סאָלדאַטן פון דער רויטער אַרמיי. אַ חודש איז געווען רוהיק אין שטעטל, און די יידן האָבן פרייער אָפּגעאָטעמט, פּלוצלינג דעם 18טן אָקטאָבער 1939, זענען אויסגעפירט געוואָרן אין שטעטל, מאַסן אַרעסטן, פון יידן און קריסטן. די נ.ק.וו.ד.־לייט, זענען אַרומגעגאַנגען מיט רשימות אין די הענט, און געכאַפּט מענטשן אין די גאַסן און אין די הייזער, און אין זעלבן טאָג זיי אָפּגעשיקט אין וואָלאָזשינער טורמע. און לויט דעם קאָמוניסטישן שטייגער, אַפילו נישט געזאָגט די אַרעס־טירטע אין וואָס מען באַשולדיקט זיי. און אַזוי האָט זיך אָנגעהויבן די אַזוי גערופענע „מגילת רוס".

אויך איך בין געווען צווישן די אַרעסטירטע.

גייענדיק אין גאַס איז צו מיר צוגעגאַנגען אַ לייטענאַנט פון נ. ק. וו. ד. וועמען ס'האָט באַגלייט אַ יידישער מיליציאַנער, און מיר אָפּגעפירט אין שטאַב פון נ. ק. וו. ד. דאָרט האָב איך געוואַרט אַ שעה בערך, און דאַן האָט מען מיר, און נאָך 3 איוועניצער קריסטן, אַרויפגעזעצט אויף אַ מאַשין, און אין דער באַגלייטונג פון 7 באַוואָפנטע זעלנער, אָפּגעפירט קיין וואָלאָזשין. מ'האָט מיר אַפילו נישט דערלויבט צו געזעגענען זיך מיט מיין ווייב און קינדער.

אַ סך שפּעטער האָט מען פאַר מיר איבערגעלייענט אין וואָס מען באַשולדיקט מיר:

מיין פאַרברעכן איז באַשטאַנען אין דעם, דאָס כ'בין געווען אין גוטע באַציונגען מיט דער פּוילישער פּאָליציי, אין שטעטל, און אַפילו איינמאָל געטרונקען בראָנפן מיט זיי... כ'בין דעריבער געווען אַ סכנה פאַר דער פרייער, הומאַניסטישער סאָוויעטן רעפּובליק...

די נ. ק. וו. ד. אין וואָלאָזשין האָט זיך געפונען אין דער געביידע פון דער געוועזענער פּוילישער סטאַראָסטווע, און אירע קעלערן האָבן געדינט אַלס טורמע, אין וועלכער ס'האָבן זיך געפונען עטלעכע טויזנט „קאָנטר־רעוואָלוציאָ־נערן", צווישן זיי איז אויך געווען דער גראַף טישקעוויטש און אַ סך פּריצים פון דער אומגעגנט. אויך יידן האָבן דאָרט נישט געפעלט, און צווישן זיי, דער וואָלאָזשינער גביר, מיכאל פּוליאַק, אויף וועלכן די אַרטיקע קריסטן פלעגן זיך ווינצלען: — ס'איז דאָ אַ גוטער פּאָליאַק, איז ער אויך אַ זשיד...

אין אונדזער צעל זענען געווען 50 מאַן. די ענגשאַפט איז געווען אומ־

באַשרייבלעך, און ביינאַכט, ווען טיר און פענצטער זענען געווען פאַרשפאַרט, האָט ממש געפּעלט לופט צום אָטעמען.

אונדזער איינציקער עסן איז געווען — קאַשע פון פערל־גרויפּן און „קיפּיאַ־טאָק" (געקאָכטע נישט פאַרזיסטע וואַסער).

מער ווי אַ יאָר האָט זיך געצויגן די אויספאָרשונג; נאָך האַלבע נאַכט פלעגט מען מיר ברענגען צו די אינקוויזיטאָרן, וועלכע זענען געווען אויס־געערוט, אָנגעפרעסן און געזעסן באַקוועם. דאַקעגן מיר, די אַרעסטאַנטן, זענען געווען מיד, צובראָכן און הונגעריק. מיר האָבן געמוזט שטיין אויף די פיס 3—4 שעה, כל זמן די אויספאָרשונג האָט זיך געצויגן, אויסהערן און ענטפערן אויף די זעלבע שאלות, וועלכע האָבן זיך איבערגעחזרט נאַכט־נאַכט. זייער איינציקער ציל איז געווען צוברעכן אונדז, און ברענגען צו דעם, דאָס מיר זאָלן זיך מודה זיין אין די אַלע חטאים, וועלכע די נ. ק. וו. ד. האָט אויסגעטראַכט, און געבראַכט קעגן אונדז.

אַזוי האָט זיך געצויגן מער ווי אַ יאָר. מיר זענען געווען אָפּגעשניטן פון דער גאַנצער וועלט. מ׳האָט אונדז נישט דערלויבט צו שרייבן בריוו, און נישט צו זען זיך מיט אונדזערע משפחות. דער גראַף טישקעוויץ מיט זיין זון, זענען אין אַ געוויסן טאָג אַרויסגעפירט געוואָרן פון תפיסה, און קיינער ווייס נישט וואָס זייער סוף איז געווען...

איבערן וואַנט פון אונדזער צעל, איז געווען דער וואַך־צימער. דאָרט האָבן זיי געהאַט אַ ראַדיאָ, און כ׳פלעג זיך צ׳הערן צו די נייס.

איינמאָל האָט אַ נ. ק. וו. ד.־מאַן באַמערקט דאָס כ׳האָב צוגעלייגט דעם אויער צום וואַנט, און כ׳הער זיך צו צום ראַדיאָ. ער האָט מיט כעס, מיר גענומען פאָרשן, וואָס איך האָב געהערט. אַלס שטראָף האָט ער מיר אַריינגע־וואָרפן אין קאַרצער, ווו כ׳בין כמעט פאַרפרוירן געוואָרן פון קעלט. ערשט צומאָרגנס האָט ער מיר באַפרייט פון דאָרט.

אַזוי איז אַריבער מער ווי אַ יאָר, און אין באַראַנאָוויצער קרייז געריכט איז פאָרגעקומען מיין משפט, אָבער איך (און אויך די אַלע אַנדערע) בין נישט געווען אָנוועזנד אויפן משפט, ווו מ׳האָט מיר פאַרמשפט אויף 8 יאָר קאַטאָרגע, וועלכע האָט געהייסן אין דער קאָמוניסטישער שפּראַך „אַרבעטס־לאַגער". פון דעם אורטייל האָב איך זיך דערוווסט אין וואָלאָזשינער טורמע, ווו דער תפיסה קאָמענדאַנט האָט מיר פאָרגעלייענט דעם פסק־דין, און געהייסן מיר זיך אונ־טערשרייבן אויף אים. כ׳האָב אים געענטפערט אַז היות ווי כ׳בין נישט געווען אָנוועזנד אויפן משפט, און מ׳האָט מיר נישט געגעבן די מעגלעכקייט צו פאַר־טיידיקן זיך, וועל איך זיך נישט אונטערשרייבן אויף דעם. „וועל איך זיך אונ־

טערשרייבן", האָט דער קאָמענדאַנט קאַלטבלוטיק געזאָגט — „אָבער אויף סיביר וועסטו גיין"...

אין אַ געוויסערווינטער נאַכט האָט מען אונדז, די פּאַראַורטיילטע, וועלכע האָבן געציילט אַ 100 מאַן, אָנגעלאָדן אין שליטנס און געבראַכט צו דער באַן־סטאַציע האַראַצעק. דאָרט האָט מען אונדז איינגעזעצט אין וואַגאָנען, און באַגלייט מיט שטאַרקע וואַך פון נ. ק. וו. ד.־לייט, אָפּגעפאָרן קיין מינסק, ווו מ'האָט אונדז איבערגעזעצט אין לאַסט וואַגאָנען, און פאַרגעזעצט ביז מאָסקווע. דאָרט האָט מען אונדזערע וואַגאָנען איבערגעפירט אויף אַ זייטיקע ליניע, ווו מיר זענען אָפּגעשטאַנען 10 טעג, וואַרטנדיק אויף פרישע פּאַראַורטיילטע.

פון די וואַגאָנען האָט מען אונדז נישט אַרויסגעלאָזט, די גאַנצע צייט זענען מיר געווען פאַרשפּאַרט. אונדזער עסן איז באַשטאַנען פון ברויט און אַן הערינג, אָבער קיין וואַסער צום טרינקען, האָט מען אונדז נישט געגעבן. אויפן 2טן טאָג האָבן מיר מער נישט געקענט אויסהאַלטן, מיר האָבן גענומען שרייען און קלאַפּן אין די וואַגאָנען. דאַן ערשט האָט די נ. ק. וו. ד. דערלויבט צו ברענגען אונדז קיפּיאַטאָק!

אויפן 11טן טאָג זענען מיר אָפּגעפאָרן אין ריכטונג פון אַרכאַנגעלסק, כדי פון דאָרט דערגרייכן קיין וואָרקוטאַ, וועלכע האָט זיך געפונען אין קרייז פון צפון פּאַליוס, ביים אייז־ים, און ווו די רוסן האָבן אַנדעקט נעפט און שטיין־קוילן.

אונדזער טראַנספּאָרט האָט געציילט איבער 2000 פּאָליטישע אַרעסטאַנטן. אויף די סטאַציעס פלעגט דער באַן זיך אָפּשטעלן אַממערסטן ביינאַכט, און אויף אַ זייטיקער ליניע, כדי די ציוויל באַפעלקערונג זאָל אונדז נישט זעען. אונדזער וועג האָט געדויערט עטלעכע וואָכן; מיר זענען דורכגעפאָרן די שטעט גאָרקי, קיראָוו און ענדלעך זענען מיר דערפאָרן ביז קאָטלאַס, אַ ריזיקער אַרעסטאַנטן לאַגער. דאָרט האָט זיך אויך געענדיקט די באַן ליניע און דאָרט האָבן מיר זיך דערוווּסט פון דער מלחמה מיט דייטשלאַנד.

פון קאָטלאַס האָבן די סאָוויעטן געבויט אַ באַן־ליניע ביז וואָרקוטאַ. די אַרבעטער פון דער באַן־ליניע, די נעפט פעלדער און שאַכטן, זענען געווען די פּאָליטישע אַרעסטאַנטן, פון קאָטלאַס פלעגן זיי אָפּגעשיקט ווערן אין די פאַר זיי באַשטימטע לאַגערן.

פון קאָטלאַס ביז וואָרקוטאַ, אַ שטרעקע מער ווי 1000 ק"מ, זענען געווען בלויז אַרעסטאַנטן לאַגערן. אין יעדן לאַגער 2000־1 אַרעסטירטע, וועלכע האָבן זיך פאַרנומען מיט פאַרשידענע אַרבעט; בויען די באַן־ליניע, אַרבעטן אין די קויל שאַכטן, אין די נעפט פעלדער און אין די וועלדער. די באַנען, לאַסט

אויטאָס, און אַנדערע מאַשינען, זענען באַוועגט געוואָרן נישט מיט בענזין נאָר מיט האָלץ.

ס'זענען געווען אויך לאַגערן פאַר לאַנדווירטשאַפטלעכער אַרבעט, דאָרט זענען די באַדינגונגען געווען אַ ביסל לייכטער, און דאָס עסן עטוואָס בעסער.

זונטיק, איז געווען אַ רוה־טאָג אין אַלע לאַגערן, מ'האָט אָבער געמוזט זיך באַטייליקן אין די פּאָליטישע רעפעראַטן... ס'זענען געווען לאַגערן ווו מען פלעגט געבן פון צייט צו צייט אויך אַ פילם.

דער זומער האָט אין יענעם געגנט געדויערט בלויז 7—6 וואָכן, דאַן פלעגט צעגיין דער שניי און די אויבערשטע שיכט פון באָדן, אַ 20 ס"מ בערך, פלעגט ווייך ווערן, טיפער איז דער באָדן געווען אייביק געפרוירן, דעריבער האָבן דאָרט געוואַקסן נאָר קוסטעס מיט קורצע וואָרצלען.

ווינטער, ווען דער פראָסט פלעגט דערגיין ביז 45 גראַד, פלעגן מיר נישט גיין צו דער אַרבעט.

נישט ווייט פון קאטלאס, פליסט די צפון־דווינע, דאָרט האָט מען אונדז אַרויפגעזעצט אויף בארזשעס און געשווומען אין ריכטונג פון ווארקוטע.

די ענגשאַפט אויף די בארזשעס איז געווען אומבאַשרייבלעך, ס'האָבן אונדז באַפאַלן לייז. מיר פלעגן אויסטאָן אונדזערע זאַכן און אויסטרייסלען עס, און זען ווי די לייז פאַלן אין די הונדערטער, אין טייך, אָבער צו מאָרגנס איז דער גוף ווידער געוואָרן באַדעקט מיט פרישע לייז.

דאָס עסן איז באַשטאַנען בלויז פון שוואַרצע סוכאַרעס און „קיפּיאַטאָק".

אַזוי זענען מיר געשווומען 16 טעג. פון ביידע זייטן טייך האָבן זיך געצויגן ריזיקע וועלדער, אָן אַ סימן פון לעבן. אויף אונדזער וועג האָבן מיר אָנגעטראָפן 2 גרויסע לאַגערן; טשיביו און „קאַנאַנינאַס". ווען די וואַסער אין טייך איז געוואָרן פלאַך, און די בארזשען האָבן נישט געקאָנט מער פאָרזעצן זייער וועג, זענען מיר אויסגעשטיגן און אַוועק צופוס, ביז מיר זענען געקומען צו דעם פאַר אונדז באַשטימטן אַרבעטס־לאַגער אין דער טונדרע.

קאָלאָניע — 43

אַזוי האָט געהייסן אונדזער ערשטער אַרבעטס לאַגער.

די געגנט איז געווען אַ בערגיקע, מיט אַ סך טאָלן און טייכלעך. דער באָדן — אַ שוואַרצער און אויסגעמישט מיט קליינע שטיינדלעך. מיר זענען אָנגעקומען אַהין זומער צייט, וועלכע ציט זיך קאָרגע 2 חדשים, יוני און יולי. דאַן פלעגט די ערד באַדעקט ווערן מיט הויכע גראָזן און נידעריקע קוסטעס. די אָרטיקע קאַלמיקן פלעגן שניידן די גראָז, טריקענען עס און אויפלייגן אין קליינע

„סטאגעס״, כדי די טויזענטער הירשן, וועלכע האָבן זיך דאָרט געפונען, זאָלן האָבן וואָס צו עסן, ווען דער טיפער שניי וועט פאַרדעקן די ערד.

ענדע יעדן זומער, ווען די הירשן פלעגן פעט ווערן פון דעם גרינעם גראָז, פלעגט מען אַ טייל פון זיי אַוועקטרייבן אין דער קאָנסערווען פאַבריק, וועלכע האָט זיך געפונען אין יענעם געגנט, און דאָס פלייש פלעגט געשיקט ווערן פאַר דער אַרמיי.

אויסער די הירשן, זענען דאָרט געווען די ווייסע בערן, וועלכע זענען געשיצט געווען פון דער מאַכט. שיסן אַ בער אָדער אַ הירש, איז געווען שטרענג פאַר־באָטן. דעריבער האָבן די בערן זיך נישט געשראָקן פאַר מענטשן. אָפט פלעגן זיי צוקומען צו אונדזער אַרבעטס פּלאַץ, פלעגן שטיין און צוקוקן זיך ווי מיר אַרבעטן...

ווען מיר זענען אָנגעקומען אין קאָלאָניע 43—, האָבן מיר דאָרטן געפונען בלויז עטלעכע באַראַקן, אין וועלכע די מיליטערישע וואַך האָט געלעבט. מיר האָבן דעריבער גלייך גענומען בויען פאַר אונדז „זעמליאַנקעס״.

דער איינציקער בוי־מאַטעריאַל אונדזערער איז געווען — ערד! מיר האָבן געשניטן פלאַטעס ערד, וועלכע די גראָז וואָרצלען האָבן צוזאַמענגעהאַלטן, געלייגט איין פלאַטע אויף דער צווייטער, און אַזוי אויפגעשטעלט די ווענט פון די באַראַקן. די דעכער זענען געווען פון בלעך.

אינווייניק, אין באַראַק, זענען א־יפגעבויט געוואָרן צוויי־שטאָקיקע נאַרעס, אָן מאַטראַצן, אויף יעדער נאַרע זענען געשלאָפן 2 מאַן. צוגעדעקט האָבן מיר זיך מיט אַלטע, דינע קאָלדרעס, וועלכע האָבן נישט געוואַרעמט. אין באַראַק, זענען געווען אייזערנע אייוועלעך, וועלכע מען האָט געהייצט מיט שטיין־קוילן.

אין לאַגער האָבן געפעלט די עלעמענטאַרסטע סאַניטאַרע באַדינגונגען, ס׳איז נישט געווען אַפילו אַ באָד, כדי אָרומוואַשן זיך. מיר זענען געווען דע־ריבער באַדעקט מיט לייז און שמוץ. אין גאַנצן לאַגער האָט געהערשט נויט, הונגער, קרענק און קעלט, אָבער באַקלאָגן זיך האָט מען נישט געטאָרט!

געאַרבעט האָבן מיר 12 שעה אַ טאָג, פון 5 פרי ביז 5 אָוונט. דאָך האָבן די סאָוויעטן די חוצפה, באַשולדיקן די „קאַפּיטאַליסטישע לענדער, ווו מען אַרבעט 7—8 שעה אַ טאָג, אין אויסניצן די אַרבעטער״!

אונדזער עסן איז באַשטאַנען פון 600 גראַם ברויט, אַ שטיקל פאַרשטונקענע פיש און אַ ביסל האָבער זופּ. אָבער די יעניקע וועלכע האָבן נישט אויסגעפירט זייער טעגלעכע אַרבעטס־נאָרמע, האָבן באַקומען בלויז 300 גראַם ברויט.

אונדזער אַרבעט איז באַשטאַנען אין לאָדן ערד אין לאַסט אויטאָס, וועלכע פלעגן עס פירן צו דער באַן־ליניע קיין וואָרקוטע, וועלכע מ׳האָט געהאַלטן אין בויען.

די עטלעכע וואַרעמע זומער וואָכן, זענען שנעל פאַרלאָפן, אין ס׳איז אָנגע־קומען דער שווערער ווינטער; אונדזער קליידונג איז געווען אָרעם און נישט צוגעפּאַסט צו אַזאַ ווינטער. בײנאַכט פלעגט דער פראָסט דערגיין ביז 70 גראַד, און אונדזערע קאָלדרעס, מיט וועלכע מיר פלעגן זיך צודעקן, פלעגן צוגעפרוירן ווערן צו די ווענט פון באַראַק. בײטאָג פלעגט די קעלט דערגיין ביז 45—55 גראַד!

מענטשן פלעגן פאַלן ווי פליגן, יעדן טאָג פלעגן שטאַרבן צענדליקער פאַרשיקטע, אָבער מען פלעגט נישט מאַכן פון דעם קיין וועזן; דער סאָלדאַט וועלכער האָט אונדז געהיט, פלעגט צוגיין צום געפאַלענעם, אַ קלאַפּ געבן אים מיטן פוס, כדי פעסטשטעלן אַז ער איז טויט, און אַזוי אים איבערלאָזן אויפן שניי. אויף צומאָרגנס, איז פון קערפּער קיין זכר געבליבן; די ווייסע בער האָבן אים אַוועקגערוימט...

אָבער פרישע טראַנספּאָרטן פון פאַרשיקטע, פלעגן אָנקומען און פאַרפילן דעם פּלאַץ פון די אומגעקומענע. אַרעסטאַנטן, האָבן אין סאָוויעטן־רוסלאַנד נישט געפעלט...

צוויי יאָר בין איך געווען אין דעם לאַגער, און כ׳האָב נישט געגלויבט אַז כ׳וועל אַרויס פון דאַנען אַ לעבעדיקער. אָבער פּלוצלינג, אומדערוואַרט, איז געקומען אַן ענדערונג:

אין יאָר 1942, נאָכן אָפּמאַך מיטן פּוילישן גענעראַל סיקאָרסקי, זענען באַפרייט געוואָרן פון די לאַגערן אַ סך פּוילישע בירגער, וועלכע האָבן זיך וואָלאָנטירט אין דער נײ־געשאַפענער פּוילישער אַרמיי. (אויך אַ סך רוסן, וועלכע זענען געווען פאַרמישפּט אויף קורצע טערמינען, זענען מאָביליזירט געוואָרן אין דער רויטער אַרמיי). ווען די ידיעה וועגן דעם איז דערגאַנגען צו אונדזער לאַגער, האָב איך זיך אָנגעכאַפּט אין דער געלעגנהייט ווי אַ טרינ־קענדער כאַפּט זיך אָן אין אַ שטרוי, כ׳האָב נישט געגלויבט אַז מען וועט מיר באַפרייען. אָבער כ׳האָב נישט געהאַט וואָס צו פאַרלירן און האָב אָנגעגעבן אַ ביטע צום לאַגער קאָמענדאַנט. עטלעכע וואָכן זענען אַזוי אַריבער, און קיין תשובה אויף מיין ביטע האָב איך נישט באַקומען, און כ׳האָב פאַרלוירן די האָפענונג אויף בעסערס, און פּלוצלינג קריג איך אַ באַפעל גרייטן זיך אין וועג, און מען שיקט מיר אָפּ, צוזאַמען מיט אַ גרופּע קריסטן, פּוילישע בירגער, קיין „קאָנאַנינאַס", אַ ריזיקער אַרעסטאַנטן לאַגער (וועלכער געפינט זיך נישט ווייט פון „קאַטלאַס") וווּ ס׳האָט זיך געפונען די מיליטערישע קאָמיסיע, וועלכע האָט מאָביליזירט אין דער פּוילישער אַרמיי.

דאָ, אין קאנאנינאס, איז דאָס לעבן געווען אַ סך בעסער; ס׳איז געווען אַ וואַרעם באָד, און מיר האָבן זיך אַרומגעוואַשן, מיר זענען דאָ געשלאָפן אויף

שטרויענע מאַטראַצן, אויך דאָס עסן איז געווען בעסער, מיר האָבן באַקומען אַפילו טאַבאַק צום רויכערן!

מיר פלעגן זיך צוקוקן מיט קנאה, אויף די „גליקלעכע״ גרופּן מאָביליזירטע, וועלכע מען פלעגט אָפּשיקן מיטן באַן, קיין רוסלאַנד. ענדלעך איז דערגאַנגען מיין ריי, און כ׳האָב זיך געשטעלט פאַר דער קאָמיסיע.

אַ דאָקטאָר האָט מיר אונטערגעזוכט און געפונען דאָס איך לייד פון „צינגה״ און מיר גלייך אָפּגעשיקט אין אַ דערבייאיקן שפּיטאָל. דאָ־ט האָט מען מיר געטרייסט, דאָס אין פאַרלויף פון אַ פּאָר וואָכן וועל איך געזונט ווערן, ווייל צו מיין מזל, האָבן זיי באַקומען פון מאָסקווע — וויטאַמינען. און כך הוא, נאָך 10 טעג איז די קרענק פאַרגאַנגען, און כ׳האָב זיך ווידער געשטעלט פאַר דער קאָמיסיע. אָבער דאָ איז געקומען אַ אומערוואַרטענע צרה; מיינע פּער־זענלעכע פּאַפּירן זענען פאַרלוירן געגאַנגען אין קאַנצעלאַריע, און כ׳האָב נישט געקענט אויפווייזן אַז כ׳בין אַ פּוילישער בירגער.

אַלע מיינע ביטעס האָבן נישט געהאָלפן, און אַזוי ווי מיינע פּאַפּירן האָבן זיך נישט אָפּגעפונען, האָט מען מיר אָפּגעשיקט אין אַ נייעם אַרבעטס־לאַגער — „קאטלאסקי סעלחאָז״. דאָ האָבן די פאַרשיקטע זיך פאַרנומען מיט לאַנד־ווירטשאַפטלעכע אַרבעט. דער סעלחאָז איז געווען אַ רייכער; פאַרמאָגט אַ סך קיה, פערד און חזירים. אַרום אים זענען געווען ריזיקע וועלדער, אויך דער זומער איז דאָ געווען אַ לאַנגער. מיין אַרבעט איז באַשטאַנען אין פירן האָלץ פון וואַלד צום ברעג פון טייך דווינע, פון וואַנען מ׳האָט זיי מיטן וואַסער געשיקט אין פאַרשידענע פּלעצער. דאָ האָב איך זיך אויסגעצייכנט ביי מיין אַרבעט, כ׳פלעג אויספירן 3 נאָרמעס אַ טאָג. נאָך אַ פּאָר חדשים אַלס האָלץ־פירער, האָט מען מיר אַריבערגעפירט אין אָרטיקן פאַראַוון מיל, אַלס מילנער. דאָ האָב איך זיך געפילט ווי אין גן־עדן; כ׳האָב געקראָגן אַ „פּראָפּוסק״, כ׳האָב געקענט גיין און קומען אין אַרעסטאַנטן־לאַגער, ווען כ׳האָב געוואָלט. עסן איז געווען גענוג, כ׳האָב נאָך געהאָלפן אַפילו גוטע פריינט מיט מעל און גרויפּן.

די פאַרוואַלטערין (נאַטשאַלניצע) פון סעלחאָז איז געווען אַ יידישע פרוי, וועלכע איז פריער פאַרשיקט געוואָרן אויף 10 יאָר. נאָכן באַפרייען זיך, האָט מען איר נאָמינירט אַלס פאַרוואַלטערין פון דעם סעלחאָז, זי האָט געהייסן — אַסיאַ רעזניק. אויך דער בוכהאַלטער איז געווען אַ ייד, און זיי האָבן זיך צו מיר באַצויגן נישט ווי צו אַ פאַרברעכער, נאָר ווי צו אַ מענטשן. אָבער איינער פון דער וואַך, אַ נ. ק. וו. ד.־מאַן, האָט עס נישט געקענט פאַרטראָגן און האָט מיר פאַרמסרט. ס׳איז אַראָפּגעקומען אַ קאָנטראָל־קאָמיסיע, וועלכע האָט קאָנ־טראָלירט די ביכער און מיין אַרבעט אַלס מילנער, אָבער זיי האָבן קיין זאַך נישט געפונען. אָבער פּטור בלא כלום קען מען דאָך נישט, בפרט אַז די פאַר־

וואַלטונג איז אַ יידישע, האָט מען די פּאַרוואַלטונג געביטן, און אַלס נאַטשאַלניק האָט מען נאָמינירט אַ געוויסן לאַטיש מיטן נאָמען — שפּול, אַ אַנטיסעמיט און אַ אכזר. זיין ערשטע אויפגאַבע איז געווען צונעמען מיין פּראָפּוסק, און אָוועקגעשיקט מיר אויף די שווערסטע אַרבעט. (אין דעם זעלבן יאָר איז ער געשטאָרבן). אַפּאַרבעטנדיק עטלעכע טעג, האָב איך זיך געמאָלדן צו אים, און געפאָדערט צוריק מיין פּראָפּוסק, טענהנדיק דאָס דעם פּראָפּוסק האָט מיר אַרויסגעגעבן די העכערע מאַכט, און נאָר זי קען עס מבטל זיין. ער האָט מיר אויסגעהערט, אָנגעקוקט מיר מיט רציחנישן בליק און צוריקגעקערט מיר דעם פּראָפּוסק, אָבער גלייכצייטיק באַפעלן מיר איבערשיקן אין אַ שטראָף לאַגער. אין קאַטלאַסקי סעלחאָז בין איך געווען אַ יאָר צייט.

אין שטראָף לאַגער

די מערהייט אַרעסטאַנטן זענען דאָרט געווען קרימינעלע פאַרברעכער. זיי פלעגן גנבענען פון אונטער די הענט, אַפילו דאָס שטיקל ברויט פלעגט זיי געלונגען גנבענען... די באַציונג צו אונדז פון דער וואַך איז געווען אוממענטשלעך. די אַרבעט אין וואַלד — שווער. מיט איין וואָרט: ס'איז געווען אַ גיהינום.

די קרימינעלע פלעגן נישט וועלן גיין צו דער אַרבעט, (זיי האָבן זיך געפילט ווי מיוחסים, זיי זענען דאָך נישט קיין פּאָליטישע פאַרשיקטע). פלעגט די וואַך בינדן זיי די הענט און אַרויפלייגן זיי אויף די שליטנס און אָוועקפירן אין וואַלד, דאָרט פלעגט מען אַרונטערנעמען פון זיי די וואַרעמע זאַכן, און נישט צולאָזן צום פייער זיך וואַרעמען, אַזוי אַ־ום פלעגן זיי מוזן אַביסל אַרבעטן, כדי דערוואַרעמען זיך.

כ'האָב געפילט אַז כ'וועל דאָ לאַנג נישט אויסהאַלטן ,און כ'האָב גענומען זוכן אַ וועג ווי אַרויס פון דאַנען.

אין אַ געוויסן אָונט, ווען אַלע זענען שוין געלעגן אויף די נאַרעס און געכראָפּעט, בין איך געבליבן זיצן ביים אייוועלע, און געשטעלט קאָכן אַ קעסעלע מיט וואַסער. ווען די וואַסער האָט גענומען קאָכן, האָב איך פאַרקריצט די ציינער, כדי כ'זאָל נישט שרייען, און אַרויפגעגאָסן עס אויף מיין רעכטער האַנט. כ'האָב געמיינט אַז איך פאַרליר מיין באַוווסטזיין פון ווייטיק, און כ'בין אַוועק צום „לעפּקאָם" און דערציילט אים אַז כ'האָב זיך אָפּגעבריט פון „קיפּיאַטאָק", אַז דאָס הענטעלע פון דעם קעסעלע האָט זיך אָפּגעבראָכן, און די קאָכיקע וואַסער האָט זיך אויסגעגאָסן אויפן האַנט. דער פעלדשער האָט מיר אָנגעקוקט און אַרויסגערעדט „חיטרי יעווריי". כ'האָב אָבער געשריגן אַז איך האַלט נישט אויס פון ווייטיק, האָט ער ווידער געזאָגט — „ניטשעוואָ ניע

פאַדאַכניש" (קיין סכנה, דו וועסט נישט פגרן). דאָך האָט ער באַשמירט די האַנט מיט וואַזעלין.

פון ווייטיק האָב איך די נאַכט נישט צוגעמאַכט מיט אַן אויג, און ווען ס'האָט גענומען טאָגן, האָב איך געמוזט אַרויס צו דער אַרבעט, צוגלייך מיט אַלעמען.

פון דער אַרבעט האָט זיך אָפּגעריבן די הויט פון דער אָפּגעבריטער האַנט, און זי האָט זיך פאַרוואַנדלט אין אַ גרויסער, בלוטיקער ווונד.

צוריקקומענדיק פון דער אַרבעט בין איך גלייך אַוועק צום לעפקאַם. יענער, דערזעענדיק די האַנט און די אָפענע ווונדן, האָט שוין גאָרנישט גערעדט, אָבער אויף צומאָרגנס מיר אָפּגעשיקט אין שפּיטאָל. דער שפּיטאָל האָט זיך געפונען אויף דער באַן סטאַציע „מעדוויעצקה". דאָרט בין איך געלעגן 20 טעג. נאָכן אויסהיילן די האַנט, האָט מען מיר אָפּגעשיקט אין דער אַרעסטאַנטן קאָלאָניע — 39. דאָרט האָט מען זיך פאַרנומען מיט וואַלד אַרבעט. מיר האָט מען געשטעלט אַרבעטן ביי אַ צירקוליאַר־זעג, גרייטן שפּאַלן פאַר דער באַן־ליניע. דאָרט האָב איך זיך אויסגעצייכנט, אויספירנדיק אַ דאָפּלטע אַרבעטס נאָרמע. מ'האָט מיר נאָמינירט אַלס בריגאַדיר איבער אַ גרופּע פון 15 אַרעסטאַנטן. אויך דאָ האָט מען געאַרבעט 12 שעה אַ טאָג. איך האָב געאַרבעט אין דער נאַכט שיכט. כ'האָב געקראָגן אַ פּראָפּוסק, און געקענט אַרומגיין פריי. דאָס לעבן אין דעם לאַגער איז געווען צו דערליידן. אפשר דערפאַר וואָס די לאַגער פאַרוואַלטונג איז באַשטאַנען פון יידן? דער לאַגער נאַטשאַלניק איז געווען אַ ייד, דער פּראַראַב, אַ מאָסקווער ייד — הורוויץ, אויך דער הויפּט בוכהאַלטער — בכלל — אַ ייד...

אין אַ געוויסן פאַרנאַכט, ווען כ'בין געקומען צו דער אַרבעט, זענען צו מיר צוגעקומען מיינע „בעלי־בתים" און מיט זיי דער נאַטשאַלניק פון ע. מ. צ. (עלעקטרישן כוח פון גאַנצן געגענט) וועלכער איז אויך געווען אַ ייד. ווען כ'בין געווען אין סעלחאָז, האָט ער דאָרט באַזוכט, און איצט האָט ער מיר גלייך דערקענט און געפרעגט צו כ'בין איינשטימיק אַרבעטן ביי אים?

עטלעכע חדשים האָט זיך געצויגן דער געראַנגל צווישן אים און דער פאַרוואַלטונג פון לאַגער, וועלכע האָבן געטענהט דאָס זיי האָבן נישט ווער ס'זאָל מיר דאָ פאַרבייטן. ענדלעך האָט מען מיר איבערגעפירט צו אים.

אין לאַגער — 39, בין איך געווען 1 יאָר.

דער מזל פאַנגט אָן שמייכלען צו מיר

אויף מיין נייעם אַרבעטס־פּלאַץ האָב איך געאַרבעט 2 יאָר: 46—1945.

פאַר דער צייט האָב איך אויפגעשטעלט 5 מילן אין אַרומיקן געגענט. דאָ

האָב איך זיך געפילט ווי אַ מענטש מיט מענטשן גלייך. אָבער דאָס איז געווען בלויז אַ זייטיקע זאַך. דאָס וואָס ס'האָט מיר אויפגעלעבט און געגעבן חשק צום לעבן, איז געווען דער פאַקט וואָס כ'האָב זיך דערוווסט דאָס מיין ווייב און קינדער לעבן!

די אַלע יאָרן, זינט מ'האָט מיר אַרעסטירט און ביזן יאָר 1945, האָב איך פון זיי גאָרנישט געהערט, כ'בין געווען זיכער דאָס אויך זיי זענען אומגעקומען, דורך די נאַציס.

אין יאָר 1945, נאָך דער באַפרייאונג פון ווייסרוסלאַנד, האָב איך געשיקט אַ בריוו קיין איוועניעץ, צו מיין משפחה, ווייל טיף אין האַרצן האָט ביי מיר געטלייעט אַ פונק פון האָפענונג, דאָס עמעצער פון דער גאַנצער משפחה איז דאָך געבליבן לעבן. דאָס זעלבע האָט געטראַכט מיין ווייב, שרקע, אויך זי האָט געשיקט אַ בריוו קיין איוועניעץ.

אין איוועניעץ האָבן זיך דאָן געפונען בלויז געציילטע יידן, וועלכע האָבן זיך צוריקגעקערט פון די וועלדער, צווישן זיי איז געווען דבורה סוויניק. אַלע בריוו וועלכע פלעגן אָנקומען פאַר איוועזנצער יידן, פלעגט די פאָסט איר איבערגעבן. אַזוי אַרום האָט זי באַקומען אונדזערע 2 בריוו און פאַרבונדן אונדז צוזאַמען. (זע 6 יאָר אין קאָמוניסטישן גן־עדן, פון שרקע ראַלניק).

יענעם טאָג ווען כ'האָב זיך דערוווסט אַז מיין ווייב און קינדער לעבן, וועל איך קיינמאָל נישט פאַרגעסן. כ'האָב זיך גענומען פילן ווי אַ מענטש וועלכער האָט אַ ציל אין לעבן. און דער ציל איז געווען: אויסהאַלטן, איבערלעבן די צרות און פאַראייניקן זיך מיט זיי!

מיין שרקע האָט נישט נאָר אויסגעהיט מיינע קינדער, נאָר פלעגט פון צייט צו צייט, מיר שיקן פעקלעך מיט עסן אין לאַגער!

פון אירע בריוו האָב איך געוווסט דאָס זי פאָרט אָפּ קיין פוילן, און פון דאָרטן — קיין ארץ־ישראל.

אוקטובער 1947

ענדלעך איז געקומען דער גרויסער, לאַנג דערוואַרטענער טאָג פון מיין באַפרייאונג. כ'בין אַ פרייער מענטש! פריי? ס'רעדט זיך נאָר אַזוי. אויך נאָך מיין באַפרייאונג האָב איך געדאַרפט פאַרזעצן מיין אַרבעט — פאַר געהאַלט פאַרשטייט זיך — אין יענעם געגנט, אין וויטן סיביר!

נאָך לאַנגע שתדלנות, האָב איך געקראָגן אַ פּאַס אויף 2 וואָכן, כדי צו באַזוכן איוועניעץ. אָנקומענדיק קיין מאָסקווע, האָב איך אָפּגעזוכט דעם פוילישן קאָנסולאָט, און געמאָלדן זיך אַלס פוילישער בירגער. זיי האָבן מיר נישט

געפּאָרשט, פּיין אויפגענומען, געגעבן מיר נייע זאַכן צו אָנטאָן, און אויך געלט אויף עסן, און געהייסן געדולדיק וואַרטן ביז ס'וועט זיך צונויפקלייבן אַ טראַנס־פּאָרט פון 50 מאַן. מיר האָבן געגעסן און געשלאָפן אין וואַרטע־זאַל פון מאָס־קווער באַן־סטאַציע. נאָכן פערלויף פון 2 וואָכן, האָט מען אונדז אַריינגעזעצט אין אַ וואַגאָן און אָפּגעשיקט קיין פּוילן.

אין גראָדנע זענען מיר איבערגעשטיגן אין פּוילישע וואַגאָנען און געפאָרן ביז ביאַליסטאָק, דאָרט האָט מען אונדז געגעבן פּוילישע פּאַספּאָרטן און אויך געלט אויף אויסגאַבן. איך, און נאָך אַ סך יידן, זענען אָפּגעפאָרן קיין שצעצין,

המשפחות והידידים נפרדים מוועלוול ראַלניק, אחיו של צבי רולניק, בדרכו לא"י בשנת 1936
די משפחות און פריינד געזעגענען זיך מיט וועלוול ראַלניק, דער ברודער פון הירשל ראַלניק, צו זיין אָפּפאָר קיין ארץ־ישראל אין יאָר 1936

דאָרט האָב איך זיך פאַרשריבן אין „השומר הצעיר". זיי האָבן מיר פאַרשאַפט אַרבעט און אויך אַ דירה.

אין שצעצין בין איך אָפּגעווען 7 חדשים, און דאַן האָט מען אונדז איבער־געפירט קיין מאַרסעל, — פראַנקרייך. אין לאַגער „סן־ז'ירום". דאָרט האָבן מיר אַדורכגעגאַנגען אַ מיליטערישן קורס, כדי זיין גרייט צום יידישן מיליטער.

מיין ווייב האָט זיך דאַן געפונען מיט 3 קינדער, אין דייטשלאַנד. (די 2 עלטערע זין זענען אָפּגעפאָרן אומלעגאַל, קיין ארץ־ישראל, אין יאָר 1947). כ'האָב זיך פאַרשטענדיקט מיט איר און זי איז געקומען צו מיר, קיין מאַרסעל.

נאָך 9 יאָר זייענדיק צושיידט, 9 ביטערע יאָרן, פול מיט צער און פּייַן, האָבן מיר זיך ווידער פאַראייניקט!

אין יאָר 1948, זענען מיר ענדלעך אָפּגעפאָרן מיט דער שיף „פּאַן־יאָרק" קיין ישראל און אָנגעקומען קיין חיפה אויף צומאָרגנס נאָך ראש־השנה. אונדזער עלטערער זון, זאב, איז שוין געווען אין צה"ל.

צוריקקוקנדיק אויף די פאַרגאַנגענע 9 יאָר, יאָרן וועלכע זענען געווען אַן גיהינום, יאָרן אָן האָפענונג, פול מיט ביטערניש, גלויב איך אַז מיר האָבן געהאַט אַ גרויסן זכות, דאָס מיר האָבן אַלץ אויסגעהאַלטן און דערלעבט צו קומען אין אונדזער ישראל, און אויפבויען אויף דאָס ניי אונדזער היים!

שרה ראַלניק, בת־ים

6 יאָר אין קאָמוניסטישן גן־עדן

דאָס איז געווען שבת אין דער פרי, אַ וואָך פאַר פסח. בערך אַ האַלב יאָר נאָך דעם ווי די סאָוויעטן האָבן אַרעסטירט מיין מאַן, זענען אַריינגעקומען צו מיר אין שטוב, 2 מיליציאָנערן, און געהייסן מיר שנעל איינפּאַקן מיינע זאַכן, ווייל מען שיקט מיר אָפּ קיין רוסלאַנד, צו מיין מאַן. דערהערנדיק דאָס האָבן די קינדער אויסגעבראָכן מיט אַ געוויין, זיי האָבן געמיינט אַז מען לאָזט זיי איבער דאָ אַליין אין איוועניעץ. די מיליציאָנערן האָבן אָבער זיי פאַרזיכערט אַז זיי פאָרן צוזאַמען מיט מיר, צו זייער פאָטער. (פאַר דער גאַנצער צייט פון מיין הירשלס אַרעסט, איז מיט אים נישט געווען קיין שום פאַרבינדונג, און מיר האָבן נישט געוווּסט וואָס מיט אים איז, און ווו ער געפינט זיך). אַ פּאָר שעה שפּעטער, האָט מען מיר מיט מיינע 5 קינדער, אַרויפגעזעצט אויף אַ פור און אָוועקגעפירט קיין סטויפּץ צום באַן. מיט אונדז זענען געפאָרן אַ סך פרויען און קינדער, יידן און קריסטן, זיי אַלע — משפּחות פון פּאָליטיש־אַרעסטירטע מענער.

מיט מיר זענען געפאָרן פון איוועניעץ, 3 יידישע משפּחות: בלומה קאַנטאָראָוויטש מיט 3 קינדער, יוסף, דוב און רחל, (איצט געפינען זיי זיך אין חיפה, בלומה איז אומגעקומען פון הונגער און קרענק, אין סיביר). בוסיע שקליאַר מיט 2 קינדער (נתן, איצט אין אַמעריקע, און יוכבד, — אומגעקומען אין אַ וועג־קאַטאַסטראָפע אין חיפה, אין יאָר 1953). מיניע סוויניק מיט 2 קינדער, אהרון און חיים (איצט אין בת־ים). איר מאַן דוד, איז אומגעקומען אין פאַרשיקונגס

לאַגער, אין רוסלאַנד. אויך זענען אין אונדזער טראַנספּאָ־ט געווען אַ 30 קריסטישע משפחות.

פון גרויס צער און דאגות האָב איך פאַרגעסן מיטנעמען די מצות, און זיי זענען איבערגעבליבן אין אַ קאַסטן, אויפן אויוון.

אונדזער טראַנספּאָרט האָבן באַגלייט נ. ק. וו. ד־לייט. אַנקומענדיק קיין רוביזשעוויץ, האָבן מיר זיך אָפּגעשטעלט אויפן מאַ־ק, כדי די פערד זאָלן זיך אָפּרוען. די דאָרטיקע יידן האָבן אונדז געבראַכט עסן, פאַרגעלייגט געלט, אויף הוצאות, און געפּרוּווט אונדז אַביסל אויפמונטערן. ביז סטויפּץ האָבן באַגלייט מיר, מיין ברודער ירחמיאל, און מיין שוואָגער מאיר. מע־ האָב איך זיי שוין נישט געזען, אויך זיי זענען אומגעקומען פון די נאַציס.

אין סטויפּץ האָט מען אונדז איינגעזעצט אין וואַגאָנען און אָוועקגעפירט קיין קאַזאַכסטאַן.

די וועג האָט געדויערט מער ווי אַ חודש. ביי נאַכט איז די קעלט אין די וואַגאָנען געווען זייער שטאַרק, און אַ סך קליינע קינדער, זענען שלאָפנדיק, פאַרפרוירן געוואָרן צום טויט. מיין מזל איז געווען דאָס איך האָב מיטגענומען מיין בעטגעוואַנט, און ביינאַכט פלעג איך איינוויקלען מיינע קינדער אין קישענס און קאָלדרעס, און אַזוי זיי אויסגעהיט פון פאַרפרוירן ווערן.

ענדלעך זענען מיר אָנגעקומען אין אַ גרויסן דאָרף — וואָסקרעסענאָווקע, אין צפון קאַזאַכסטאַן. דאָ האָט מען אונדזער גאַנצן טראַנספּאָ־ט, אַרונטערגעלאָזן, און געבראַכט אונדז אין „סעל־סאָוויעט״. דאָרט האָט מען אונדז וואַרעם אויפ־געגומען, געגעבן אונדז ברויט און טיי, און דערלויבט אונדז דאָרט איבער־נעכטיקן. דאָס האָט אונדז אַביסל אויפגעמונטערט, און מיר האָבן געגומען האָפן אַז מיר זענען צווישן גוטע מענטשן, וועלכע וועלן אונדז העלפן, און נישט לאָזן פאַרלוירן גיין...

צו מאָרגנס אָבער האָט זיך די שטעלונג צו אונדז פון דער אָרטיקער מאַכט, אינגאַנצן געביטן: זיי האָבן זיך דערוווּסט אַז אונדזערע מענער זענען, כביכול, פּאָליטישע אַרעסטאַנטן. זיי האָבן געג־מען רופן אונדז „ווערעדיטעלי״ (שאָדן־ברענגער) און באַפעלן זאָפאָרט פאַלאָזן די געביידע, וווּ מיר האָבן גענעכטיקט, און יעדער זאָל זיך איינאָרדנען ווי ער קען...

אין קאַזאַכסטאַן האָט נאָך געהערשט דער ווינטער, מיט גרויסע פרעסט און טיפן שניי. כ'האָב די קינדער, מיט די זאַכן איבערגעלאָזט אויפן שניי, אין דרויסן, און כ'בין אַוועק זוכן אַ צימער, ווו צו לעבן. כ'בין אַזוי אַרומגעגאַנגען דעם גאַנצן טאָג, און נישט געפונען קיין פּלאַץ צום איבערנעכטיקן. די קלע־נערע משפחות איז לייכטער געווען צו קריגן אַ צימער, אָבער מיך מיט פינף קליינע קינדער, האָט קיינער נישט געוואָלט אויפנעמען.

די זון איז שוין פאַרגאַנגען, און ס'האָט גענומען פינצטער ווערן. כ'זיץ אַ פאַרצווייפלטע אויפן שנײ, און וויין. די קינדער האָבן מיר אַרומגענומען, און וויינען אויך; זײ זענען דורשטיק, הונגעריק און פאַרפרוירן. אַ פאַרבײַגײענדיקער קריסט האָט זיך אָפּגעשטעלט, אַנגעקוקט אונדז, און געפרעגט מי־ פאַרוואָס איך וויין. כ'האָב אים דערציילט אַז מיר האָבן נישט ווו איבערצונעכטיקן, און געפרעגט אים צו ער וויים אפשר פי'ן אַ צימער, פאַר וועלכן איך וועל גוט באַלוינען, מיט שיך און קליידונג. (זאַכן זענען דאַן געווען טייערער פון געלט). דער קריסט האָט מיר דאַן געהייסן וואַרטן, ווייל ער מוז זיך באַראַטן מיט זיין ווייב.

מיר זיצן אַזוי אויף די פעקלעך, און קוקן אויס די אויגן אויף אים. דאָס האַרץ קלאַפּט פון פחד, — „און טאָמער קומט ער נישט?" — וווהין וועלן מיר גיין? ווער וועט אונדז העלפן?... פלוצלינג האָבן די קינדער אויפגעשפרונגען און גענומען שרייען — מאַמע, ער גייט — דער קריסט האָט געהאָלפן אונז שלעפן די פעק, און געבראַכט אונדז צו אים אין שטוב. זיי האָבן אונדז געגעבן אַ צימער, מכבד געווען מיט הייסע טיי, און מיר האָבן אויפגעלעבט.

אַזוי זענען אַדורך זעקס חדשים. די עלטערע קינדער האָבן געלערנט אין אַ רוסישע שולע. די צוויי קלענערע, זענען געגאַנגען אין אַ קינדער גאָרטן, וועלכער איז אויסגעהאַלטן געוואָרן דורך די פאַרשיקטע משפחות. כ'האָב גע־לעבט פון דעם, וואָס איך פלעג אויסבייטן אויף עסנוואַרג מיינע זאַכן, וועלכע כ'האָב געבראַכט פון איוועניעץ. נאָך אַ האַלב יאָר, האָב איך שוין נישט געהאַט וואָס צו בייטן, און כ'בין אַוועק אַרבעטן.

מיין ערשטע אַרבעט איז געווען אין אַ ציגל פאַבריק. כ'האָב געמאַכט ציגל. די אַרבעט איז געווען זייער אַ שווערע. נאָכן אָפּאַרבעטן אַ חודש, האָט מען מיר מודיע געווען אַז מיינע ציגל זענען נישט גוט, און מ'האָט מיר אַפילו נישט באַצאָלט פאַרן חודש וואָס איך האָב געאַרבעט.

פון דער ציגל פאַבריק, בין איך אַוועק אַרבעטן אין אַ דערבייאיקן קאָלחאָז. די אַרבעט דאָרט איז געווען זייער אַ שווערע, און געאַרבעט האָבן מיר 10 שעה אַ טאָג. מיין אַ־בעטס־לוין איז געווען — אַ שטיקל ברויט און זופּ. דאָס ברויט פלעג איך ברענגען אַהיים, פאַר מיינע קינדער.

איך האָב דאָרט אָפּגעאַרבעט עטלעכע חדשים און צום סוף געמוזט פאַר־לאָזן דעם קאָלחאָז, ווייל פון מיין אַרבעט האָב איך נישט געקענט אויסהאַלטן מיינע קינדער. אין דער סאָציאַליסטישער, ליכטיקער רוסלאַנד, האָט די רעגי־רונג נישט געזאָרגט אַפילו פאַר זייערע דאָרט געבוירענע קינדער...

דערווייל האָבן די בעלי־בתים פון מיין צימער, מיר גענומען רודפ'ן; כל־זמן איך האָב געהאַט מיט וואָס זיי צו צאָלן — איז געווען גוט, אָבער ווען איך האָב

מער נישט געהאַט קיין זאַכן זיי צו געבן, האָב איך געמוזט פאַרלאָזן דעם צימער, אין איבערגעפאַרן אין אַ דערבייאיקן דאָרף — וואָלאָדאַ־אווקה. דאָרט האָב איך געוווינט אין אַ זעמליאַנקע, און גענומען זוכן וואָס צו טאָן, כדי צו עקזיסטירן.

איך האָב באַשלאָסן צו קאָכן זייף, וועלכע ס'איז נישט געווען דאָן צו קריגן. די קירגיזן האָבן געהאַט אַ סך חלב, און ניט געוווּסט וואָס צו טאָן מיט דעם. אויפן שוואַרצן מאַרק האָט מען פערקויפט —קאָוסטיק־סאָדע, איך האָב באַשלאָסן צו פּרוּוון, און מצליח געווען

די זייף פלעג איך פאַרקויפן אויפן מאַרק, און מען פלעגט עס צעכאַפּן, און איך האָב פאַרדינט גוט פון דעם. אָבער אין אַ שיינעם טאָג, האָבן די מיליציאַנטן מיך געכאַפּט מיט מיין סחורה, און קאָנפיסקירט די זייף.

צו מיין מזל, האָט אין זעלבן דאָרף געוווינט אַ יידישער פריזיער — מאָטל עפּשטיין פון פּינסק. (איצט לעבט ער אין כפר־אתא). ער איז געווען אין גוטע באַציאונגען מיט דער אָרטיקער מיליציע, און האָט ביי זיי געפּועלט, זיי זאָלן מיר צוריקגעבן די קאָנפיסקירטע זייף, מיטן תנאי איך זאָל מער נישט האַנדלען אויפן שוואַרצן מאַרק.

איך האָב דאַן גענומען באַקן בולקעס און ליעפּיאָשקעס (קיכל). די ווייץ פלעג איך קויפן אויפן שוואַרצן מאַרק, און מאָלן עס אין אַ דערבייאיקן ווינד־מיל, אָדער מיטן האַנט, אויף אַ פּאָר קליינע מיל־שטיינער, וועלכע איך האָב געהאַט ביי מיר אין זעמליאַנקע. פאַרשטייט זיך אַז די בולקעס זענען נישט געווען קיין ווייסע, אָבער זיי זענען געווען באַטעמט, און וויפל כ'וואָלט געווען אויסבאַקן — פלעג איך גלייך פאַרקויפן. מיר האָבן שוין נישט געהונגערט, און איך האָב אַפילו אָפּגעשפּאָרט אַביסל געלט.

אונדזער אַ שטאָטישער, פייוול קאָנטאַראָוויטש, וועלכער איז אויך געווען פאַרשיקט אויף סיביר, האָט זיך באַפרייט אין יאָר 1943. זיין ווייב אין קינדע' זענען אַרויסגעשיקט געוואָרן צוזאַמען מיט מיר. זיי איז געלונגען צו אָפּגע־פינען איינער דעם צווייטן, און זיי האָבן געלעבט אין דאָרף ראַזאַיובקה, אַ 100 ק"מ פון מיר. זיי האָבן מיר באַזוכט, און פייבל האָט מיר געעצה'ט איך זאָל פאָרן קיין „קאָקציטאַוו", די הויפּט־שטאָט פון אונדזער אָבלאַסט, קויפן דאָרט גענוצטע שיך און קליידונג, און ברענגען עס צו אים אין דאָרף. די קירגיזן בויטיקן זיך זייער אין דעם, און זיי וועלן פאַר דעם באַצאָלן מיט ווייץ.

איך האָב אים געפאָלגט און מצליח געווען. איך האָב אָפּגעשפּאָרט אַ ביסל געלט און געקויפט אַ הייזקע, געבויט פון טאָרף, מיט אַ גאָרטן, ווו ס'זענען געוואַקסן קאַרטאָפל און קרויט. כ'האָב געקויפט אויך אַ קיה און אַ ציג, און פאַרקויפט אַפילו מילך און פוטער.

דער הויפט קויפער פון די געגנצטע זאַכן איז געווען אַ רוס, דער מילנער פון דאָרף. ווען כ׳בין געקומען צום דריטן מאָל קיין ראַזאַיובקע, האָט דער מילנער מיר געמסרט, און די מיליציע האָט מיר אַרעסטירט, און די סחורה — קאָנפּעסקירט. אָבער ערגער פון אַלץ איז געווען, אַז זיי האָבן אויך אַרעסטירט פּיוולען, ווייל ביי אים אין שטוב האָבן זיי געפונען מיינע סחורות. ער איז פאַר דעם אָפּגעזעסן אין טורמע, דריי און אַ האַלבן מאָנאַט.

אויך מיר האָט מען איינגעזעצט אין טורמע, דאָרט איז געווען זייער שלעכט, קאַלט, הונגער און שמוץ. מ׳האָט מיר נישט דערלויבט קיינעם צו זען. יעדער נאַכט פלעגט מען מיר פאַרשן. די קינדער זענען געבליבן אַליין, אָן שום אויפ־זיכט. אַ נס האָט געשען, און ס׳האָבן זיך געפונען גוטע קריסטן, וועלכע האָבן געזאָרגט און אויפגעפאַסט אויף מיינע קינדער.

באַזונדערס שלעכט און גראָב, איז געווען די באַציהונג צו מיר פון דעם מיליציע קאָמענדאַנט.

אין אַ געוויסער נאַכט, האָט דער נ. ק. וו. ד. קאָמענדאַנט באַזוכט אין טורמע. דערוויסנדיק זיך פון זיין באַזוך, האָב איך איינגעבעטן דעם מיליציאָנער וועל־כער האָט געהיט אונדזערע צעלן, ער זאָל מיר אָוועקפירן צום קאָמענדאַנט. ער האָט מיר אַריינגעפירט צום קאָמענדאַנט אין קאַנצעלאַריע, און כ׳האָב אים דערציילט מיין גאַנצע ביאָגראַפיע, און געפרעגט אים, צי זעט ער אַ פאַרברעכן אין דעם, ווען אַ מוטער אַרבעט, כדי קענען עסן געבן אירע קינדער?

ס׳האָט זיך אַרויסגעוויזן אַז ער ווייס גאָרנישט פון מיין ענין. ער האָט מיר פאַרשפּראָכן אויספאָרשן עס, און געבן מיר אַן ענטפער אין די נאָענטסטע טעג. עטלעכע טעג שפּעטער האָט מען מיר באַפרייט, און צוריקגעגעבן מיינע קאָנ־פּעסקירטע זאַכן...

דאָס האָט פּאַסירט אין יאָר 1943. כ׳בין ווידער געווען אויף דער פריי און מיט מיינע קינדער, אָבער מיר האָבן דאָך געדאַרפט עסן, און קיינער האָט פאַר אונדז נישט געזאָרגט. כ׳האָב באַשלאָסן דערייבער נעמען פאַרריכטן קאַלאָשן און גומענע שטיוול. די ערשטע צייט איז געווען גענוג אַרבעט, געצאָלט האָט מען מיר מיט עסנוואַרג: ברויט, קאַרטאָפל, קעז און אייער, און מיר זענען שוין נישט געווען הונגעריק. ווען די אַרבעט איז געווען ווייניק, בין איך אַוועק האַקן „טשורקעס", דאָס זענען געווען קליינע שטיקלעך האָלץ מיט וועלכע מען האָט געהייצט און באַוועגט די מאַשינען, אַפילו לאַסט־אויטאָס האָט מען באַוועגט מיט אָט די „טשורקעס"... כ׳האָב אַ לאַנגע צייט געאַרבעט ביי דעם, ביז כ׳האָב אין אַ געוויסן טאָג צעהאַקט אַ פינגער פון מיין האַנט, און געמוזט אויפהערן צו אַרבעטן ביי דעם.

אין יאָר 1945, האָב איך צו מיין גרויס און אומבעשרייבלעכער שמחה, זיך דערוווּסט אַז מיין הירשל לעבט און געפינט זיך אין רוסלאַנד, אין אַ אַרעסטאַנטן לאַגער. (דבורה סביניק, וועלכע האָט זיך געראַטעוועט פון די דייטשן, איז צוריקגעקומען מיט איר זון, שלום, קיין איוועניעץ, האָט גיקראָגן אונדזערע בריוו פון רוסלאַנד, און האָט אונדז כּאַרבונדן). כ'האָב זיך גענומען צונויפשרייבן מיט מיין מאַן, און מיטגעטיילט אים אַז אַלס פּוילישע בירגערין, וויל איך פאָרן קיין פּוילן, און פון דאָרט קיין ארץ־ישראל. אין יאָר 1946, בין איך מיט מיינע קינדער אָפּגעפאָרן קיין פּוילן. דער אַנטיסעמיטיזם האָט זיך דאָרט געפילט אויף יעדן טריט און שריט. די פּאָליאַקן האָבן געוואָלט פאַ־ענדיקן דאָס וואָס היטלער האָט אָנגעהויבן... איינמאָל, ביינאַכט, האָבן חוליגאַנעס זיך אַריינגעריסן אין אונדזער באַן, און גענומען זוכן יידן... מיר האָבן פאַרשפּאַרט אין אונדזער וואַגאָן די פענצטער און טירן, און געציטערט פון שרעק...

מיר זענען אָנגעקומען קיין שצעצין, פון דאָרט זענען מיר בגניבה אָנגעקומען קיין טשעכן, איבערגייענדיק דעם טשעכישן גרענעץ, אין אַ וואַלד, האָט די טשעכישע גרענעץ־וואַך אונדז געכאַפּט, דערהערנדיק אָבער אַז מיר זענען יידן, און שטרעבן אַנצוקומען קיין ארץ־ישראל, האָבן זיי אונדז גלייך אָפּגעלאָזט! ס'איז שוין געווען טאָג, ווען מיר זענען אָנגעקומען אין אַ טשעכישע גרענעץ שטעטעל. אויך דאָ, האָט די טשעכישע באַפעלקערונג, דערוויסנדיק זיך אַז מיר זענען יידן, אונדז אויפגענומען וואַ־עם און געטיילט פאַר אונדזערע קינדער פרוכט און זיסוואַרג.

פון דאָרט, האָבן מיר געגנבעט דעם גרענעץ קיין דייטשלאַנד. דאָרט האָט מען אונדז אַוועקגעפירט אין אַ לאַגער פון יידישע פליטים, נעבן מינכען, די „הינדענבורג קאַזערן" ווו מיר זענען פאַרבליבן צוויי און אַ האַלב יאָר, ביז כ'האָב באַקומען פון מיין מאַן אַ בריוו אַז ער געפינט זיך שוין אין מאַרסעל — פראַנקרייך. 9 יאָר זענען שוין אַדורך, זינט מען האָט אונדז צעשיידט. די פאַרשטייער פון דער יידישער סוכנות האָבן מיר געהאָלפן אויספּילן אַלע פאָרמאַליטעטן, און אין גיכן בין איך און מיינע קינדער אָפּגעפאָרן קיין פראַנקרייך.

כ'האָב זיך אָפּגערעדט מיט מיין מאַן, ער זאָל אונדז אָפּוואַרטן אין מאַרסעל, אויף דער באַן סטאַנציע. ער איז אַדורך פאַרביי אונדזער וואַגאָן און נישט דערקענט מיר. ער איז צוגעגאַנגען צו מיר, אָנגעקוקט מיר און אַנטשולדיקט זיך, זאָגנדיק — נישט אייך זוך איך... — איך אָבער האָב אים גלייך דערקענט, און אויסגעשריען — „הירשל! דו דערקענסט מיר נישט? — ער האָט אויך די נעמען פון די קינדער פאַרביטן... איצט וווּנדער איך זיך נישט; 9 יאָר זיין צעשיידט 9 יאָר אין די רוסישע לאַגערן האָבן געקענט מאַכן פאַרגעסן אַפילו דעם אייגענעם נאָמען...

אַט אַזוי האָבן מיר אָפּגעפּונען איינער דעם צווייטן, און אונדזערע קינדער האָבן אָפּגעפונען זייער טאַטן...

פון מאַרסעל זענען מיר אָפּגעפאָרן קיין ארץ־ישראל, און אָנגעקומען דעם 10.9.48. געפונען אַ דירה אין יפו, און גענומען צוריקבויען אונדזער היים, וואָס בייזע מענטשן האָבן אומרחמנותדיק צעשטערט.

הירשל סעגאַלאָוויץ, תל־אביב

מיר אַנטלויפן קיין רוסלאַנד

די לעצטע יאָרן פאַר דער וועלט מלחמה, האָט דער אַנטיסעמיטיזם אין פּוילן געוואַקסן פון טאָג צו טאָג. די עקאָנאָמישע לאַגע פון די יידן אין פּוילן, איז געוואָרן אַלץ שווערער און שווערער, מ׳האָט געלעבט פון „היינט־צו מאָרגן״, אָן קיין אויסזען אויף עפּעס בעסערס. מען איז אָבער שוין געווען צוגעוווינט צו דעם, דאָס איז דאָך געווען „נאָרמאַל״.

די שאַרפע ענדערונג אין אונדזער לעבן איז געקומען סוף אויגוסט 1939, ווען די סאָוויעטן האָבן פאַרנומען ווייסרוסלאַנד (לויטן ריבענטראָפּ־מאָלאָטאָוו הסכם) און אויך אונדזער שטעטל איוועניעץ. דעמאָלסט איז געקומען דער גרויסער איבערברוך אין אונדזער לעבן:

די יידישע פרנסות: האַנדל קלייטן און וואַרשטאַטן — זענען געוואָרן אויס. מען האָט נישט געטאָרט זיך מיט דעם פאַרנעמען. מען האָט אָבער געדאַרפט לעבן, האָט מען אָנגענומען יעדע אַרבעט, וועלכע די סאָוויעטן האָבן פאָרגעלייגט. איך האָב געקראָגן אַ פּאָסטן אַלס „הרטאָפּראָוו״ מיין אויפגאַבע איז געווען צוצושטעלן אין מינסקער צענטער, קיה און פלייש. אַזוי האָט זיך געצויגן ביז דעם 22טן יוני 1941, דעם טאָג ווען היטלערס אַרמיי האָט אָקופּירט אונדזער געגנט. דעם אמת געזאָגט, האָבן מיר, די יידן, נישט געגלויבט אַז די דייטשן וועלן „סתם אַזוי״ אויסשעכטן אַלע יידן. ווייבער און קינדער? — אוממעגלעך... מיר זענען אָבער געווען זיכער, אַז זיי וועלן זיך נוקם זיין אין די יעניקע וועלכע האָבן געאַרבעט פאַר די סאָוויעטן. דעריבער האָב איך און אַ גרויסע גרופּע איוועניעצער יוגנט, באַשלאָסן אַנטלויפן קיין רוסלאַנד, און דאָרט איבערוואַרטן אַ קורצע צייט, ביז די רוסן וועלן צוריקשטויסן די דייטשן, און דאַן וועלן מיר זיך צוריקקערן קיין איוועניעץ, צו אונדזערע משפחות...

דער גורל האָט אָבער געוואָלט אַנדערש, און ס׳האָט זיך פאַר מיר אָנגעהויבן אַ לאַנגער, יסורעמדיקער וועג, פול מיט גייסטיקע און פיזישע ליידן.

מיין גרופּע איז באַשטאַנען פֿון 4 מאַן: אַרעלע ווײַנשטיין, ברוך גאַלוב, יוסף פֿרידלאַנד און איך. די סאָוויעטן האָבן אונדז פֿאַרזאָרגט מיט אַ פֿערד און וואָגן, און מיר האָבן זיך אויסגעמישט מיט דעם אָפּטרעטנדיקן מיליטער, און אַוועק קיין רוסלאַנד.

צווישן די אָפּטרעטנדע האָט געהערשט אַן שרעקלעכע צומישונג, מ׳האָט נישט געוווּסט וווּהין צו גיין און וואָס צו טאָן, און מ׳האָט געטאָן דאָס וואָס דער אינסטינקט האָט דיקטירט.

דעם 26טן יוני 1941 זענען מיר אַריבער דעם פּויליש־סאָוויעטישן גרענעץ נעבן דאָס שטעטעלע וואָלמע, און אין זעלבן טאָג אָנגעקומען קיין קוידאַנאָוו. דאָרט זענען שוין געווען טויזנטער פּליטים, צעשראָקענע און הונגעריקע, וועלכע האָבן געהאַפּט און געוואַרט אויף אַ באַן, וועלכער וועט זיי פֿירן קיין רוסלאַנד. מיר האָבן זיך נישט פֿערהאַלטן דאָרט, און פֿאַרגעזעצט, אין איילעניש, מיט אונדזער פֿערד און וואָגן, אַזש ביז שקלאָוו. דער וועג ביז שקלאָוו איז געווען שרעקלעך: לענג־אויס דעם וועג זענען געלעגן הונדערטער דערהרגעטע פּליטים, גרויס און קליין, אויך פֿערד און קיה, אַלע דערהרגעטע פֿון די דײַטשע באָמבאַרדיראָוועס. ס׳איז נישט געווען ווער ס׳זאָל זיי מקבר זיין. די לעבעדיקע — צעמישט מיט פּחד, זענען געלאָפֿן ווײַטער, איבערלאָזנדיק זייערע נאָענטסטע אין טייערסטע, ביי די זייטן פֿון די וועגן...

אין שקלאָוו איז אונדז געלונגען אַרײַנקוועטשן זיך אין אַ באַן, און מיר זענען אַזוי אָנגעקומען קיין מאָהילעוו.

אויך מאָהילעוו איז געווען פֿאַרפּלייצט מיט מאַסן פּליטים. ס׳האָט דאָרט געהערשט אַ שרעקלעכער אומאָרדענונג, אַלע זענען געווען באַהערשט פֿון פּאַניק. צו מיין גרויס פֿרייד און איבערראַשונג, האָב איך דאָרט געטראָפֿן אַ פּאָר איוועניצער מיידלעך: מלכה סיראָטקין און עטיל גאָרדאָן.

מיר האָבן זיך באַראָטן וואָס ווייטער צו טאָן. איך בין געווען פֿאַר דעם צו פֿאָרזעצן אונדזער וועג קיין טיף־רוסלאַנד. אָבער די מיידלעך האָבן פּלוצלינג באַשלאָסן צוריקקערן זיך קיין איוועניעץ. זיי האָבן נישט געקענט אויסהאַלטן די שווערקייטן פֿון וועג, זיי זענען געווען דערשיטערט פֿון וואָס זייערע אויגן האָבן געזען. זיי זענען געווען צעבראָכן און פֿאַריאושט.

כ׳האָב געפּרוווט זיי אָפּרעדן פֿון זייער באַשלוס, און געטענהט אַז די סכּנות וועלכע דערוואַרטן זיי פֿון די דײַטשן, זענען גרעסער פֿון די, וועלכע שטייען אונדז פֿאָר אין רוסלאַנד. — „אפשר מיידלעך וועלן זיי גאָרנישט טאָן” — האָבן זיי געענטפֿערט, און אַזוי האָבן מיר זיך געזעגנט אויף דער מאָהילעווער באַן־סטאַציע, און מער האָב איך זיי שוין נישט געזען.

פֿון מאָהילעוו בין איך אָנגעקומען קיין וויטעבסק: די באַנען זענען געווען

אנגעשטאָפּט מיט מענטשן, ס'איז נישט געווען ווו אַ פּוס צו שטעלן, און ס'האָט געפעלט לופט צום אָטעמען. מען איז געלעגן אויף די דעכער, געשטאַנען אויף די טרעפּ, אָבער מ'איז געווען גליקלעך אַז מען פאָרט, אַז מען קען אַנטלויפן פון די דייטשן.

אין וויטעבסק האָט מיר ווידער אָפּגעגליקט. מיר איז געלונגען אַריינשפּאַרן זיך אין אַ באַן וועלכער איז געגאַנגען קיין טיף־רוסלאַנד. מיר זענען געווען הונגעריק און דאָרשטיק. אָבער ס'איז נישט געווען קיין צייט צו טראַכטן וועגן דעם, דייטשע אַעראָפּלאַנען האָבן פּלוצלינג גענומען באָמבאַרדירן אונדזער טראַנספּאָרט, מענטשן האָבן גענומען שפּרינגען פון די וואַגאָנען, אויך איך בין אַרויסגעשפּרונגען, צו מיין מזל, בין איך אַריינגעפאַלן אין אַ טיפער גרוב, פול מיט וואַסער, און אַרויס מיט גאַנצע ביינער. אָבער די וואַסער איז געווען טיף, און כ'האָב זיך גענומען טרינקען. מיט מאַטערניש איז מיר געלונגען אַרויס־קריכן פון דאָרט. די קוילן האָבן געפייפט אַרום מיר, און איך האָב מיר צוגע־דריקט צו דער ערד, און אַזוי געלעגן ביז ס'איז געוואָרן שטיל. די באַן האָט געברענט, און לענגאויס דער באַן ליניע זענען געלעגן דע־הרגעטע מענטשן.

מיר האָבן ווידער געשאַפן אַ גרופּע, און אַוועק מיט זייטיקע וועגן. מיט מיר איז מיטגעגאַנגען ברוך גאַלי'ב משה דעם שמידס איידעם. 6 טעג זענען מיר אַזוי געגאַנגען און אַדורכגעמאַכט 400 ק"מ ביז מיר זענען אָנגעקומען קיין רזשעוו. אַלע וועגן און שטעגן זענען געווען פול מיט פּליטים. דייטשע אַעראָפּלאַנען האָבן אָן אויפהער באָמבאַרדירט די וועגן און פאַרשניטן אומצאָליקע לעבנס. אונדזער איינציקער עסן איז געווען — רויע קאַרטאָפל אין קוקורוזע. מיר זענען געווען ערשעפּט און פאַריאושט. אָבער אָנקומענדיק קיין רזשעוו האָבן מיר צו אונדזער גרויס וווּנדער און דאַנקבאַרקייט געפונען אויסגעשטעלטע טישן מיט עסן; ברויט און שיסלען מיט זופּ.

„אָפּגעכאַפּט די נשמה" מיט די זופּ און ברויט, בין איך אַוועקגעלאָפן צום באַן. ווי ס'האָט זיך אַרויסגעוויזן, איז דאָס געווען דער לעצטער באַן וואָס איז אָפּגעגאַנגען קיין טיף־רוסלאַנד, און ווידער האָט מיר אָפּגעגאָלטן, און כ'האָב אים דערכאַפּט אין דער לעצטער מינוט. 4 מעת־לעת זענען מיר געפאָרן, ביז מיר זענען אָנגעקומען קיין קובישאָוו.

דאָרט האָט מען אונדז צעטיילט אין די קאָלחאָזן. מיר האָט מען אַוועקגע־שיקט קיין קאַזאַכסטאַן, אין אַ קאָלחאָז, וועלכער הייסט „וואָראָשילאָוו". און באַשטאַנען פון טאַטאַרן און אוזבעקן.

דאָרט האָבן מיר זייער געליטן. די אַרבעט איז געווען זייער אַ שווערע, מיר האָבן אָפּט געהונגערט, געווען פאַרלייזיקט, געלעבט אין שמוץ, געשלאָפן זענען מיר אין די זאַכן, מיט די „לאַפּטיעס" אויף די פיס...

אין אַ געוויסן טאָג איז אָנגעקומען אַ באַפעל, מ׳זאָל מיר מאָביליזירן אין דער אַרמיי, און מ׳האָט מיר אַוועקגעשיקט קיין קאַזאַן. דאָ־ט האָב איך געאַרבעט אין אַן אַמוניציע פאַבריק. געאַרבעט האָבן מיר 12 שעה אַ טאָג, פון 7 פרי ביז 7 אָוונט. עסן האָבן מיר געקראָגן — 800 גראַם ברויט אַ טאָג און אַ ביסל וואַסער־דיקן זופּ. דאָרט האָב איך אָפּגעאַ־בעט 1 יאָר צייט. דאַן האָט מען מיר איבער־געשיקט קיין גורקי. ווו מיר האָבן געגראָבן טאָרף, מיט וועלכן מ׳האָט געהייצט די פאַבריקן. אויך דאָרט זענען די לעבנס באַדינגונגען געווען זייער שווערע. און מיר האָבן געליטן הונגער.

משפחתו של הירשל סגלוביץ שניספתה
אשתו חיה־בתיה והילדים: ברלע, שלמה׳לע ושרה׳לע ושתי אהיותיה של אשתו
די משפּחה פון הירשל סעגאַלאָוויטש וועלכע זענען אומגעקומען
זיין פרוי חיה־בתיה און די קינדערלעך: ברל׳ע, שלמה׳לע און שרה׳לע
ווי אויך זיין פרויס 2 שוועסטער

אין אַ געוויסן טאָג, גייענדיק צו דער אַרבעט, האָב איך געפונען ביים ב־עג פון פעלד, עטלעכע רויע קאַרטאָפל. כ׳האָב זיך מיט דעם געפרייט, ווי כ׳וואָלט געווינען דעם גרויסן געווינס... כ׳האָב די קאַרטאָפל אַריינגעלייגט אין מיין טאַש. אָבער 2 נ.ק.וו.ד.־לייט האָבן מיר באַזוכט און געפונען ביי מיר די קאַר־טאָפל, און מיר אַרעסטירט. פאַר אַזאַ „פאַרברעכן״ האָט מיר דערוואַרט אַ האַרבע שטראָף: 5 יאָר תפיסה!

צו מיין גליק, בין איך אַריינגעפאַלן אין אַ גרופּע אַרבעטער, וועלכע מ׳האָט געשיקט קיין מאָסקווע, און אַזוי אַרום ניצל געוואָרן פון תפיסה.

אין יענער צייט, האָט זיך אין רוסלאַנד אָרגאַניזירט די פּוילישע אַ־מיי, און אַלס פּוילישער בירגער, בין איך מאָביליזירט געוואָרן אין דער פּוילישער אַרמיי.

מ׳האָט מיר אָנגעטאָן אין דער פּוילישער אוניפאָרם, און אַוועקגעשיקט קיין לובלין, צום פראָנט.

נאָך עטלעכע מאָנאַטן, בין איך באַפרייט געוואָרן פון דער אַרמיי, און כ׳האָב זיך אומגעקערט קיין איוועניעץ. דאָרט האָב איך זיך דערוווּסט פון מיין גרויס אומגליק: פון אומקום פון מיין משפחה, פון מיין ווייב און קינדערלעך... אַז האַלב שטעטל איז געווען אָפּגעברענט. בלויז עטלעכע יידן, וועלכע האָבן זיך געראַטעוועט אין די וועלדער, זענען צוריקגעקומען קיין איוועניעץ. דאָרט האָב איך געטראָפן זעליג קאַסט, מוליע כץ און דבורה סוויניק מיט איר זון, שלום.

איך האָב זיך אויפגעהאַלטן ביי אַ באַקאַנטן קריסט — לעשצינסקי.

אין איוועניעץ האָט מיר יעדער ווינקעלע, יעדער שטיין, דערמאָנט מיין אומגעקומענע משפחה, פריינט און שכנים, און כ׳האָב באַשלאָסן וואָס גיכער פאַרלאָזן דאָס שטעטל און פאָרן קיין ארץ־ישראל.

נאָך לאַנגע חדשים פון צרות און סכנות, זענען מיר, מיט דער שיף „עקזאָדוס״, אָנגעקומען צו די ברעגן פון ארץ־ישראל. מיר זענען געווען פול מיט האָפענונג אַז דאָ אין אונדזער לאַנד, וועלן מיר זיין מיט מענטשן גלייך, מיר וועלן אַ ביסל פאַרגעסן פון אונדזער ווייטיק און צער... אָבער די ענגלענדער האָבן אונדז צוריקגעשיקט קיין האַמבורג. מיר האָבן זיך אָבער נישט אונטערגעגעבן, און ווידער געפּרוּווט אונדזער מזל, און דעם 4.1.1948, ענדלעך, אָנגעקומען קיין ארץ־ישראל, כדי דאָ בויען אויף דאָס ניי, אונדזער היים, און אונדזער לעבן.

מיין פאָטער, ר׳ אליהו חיים, איז געשטאָרבן אין יאָר 1941. מיין מוטער, יהודית, איז געשטאָרבן אין יאָר 1933.

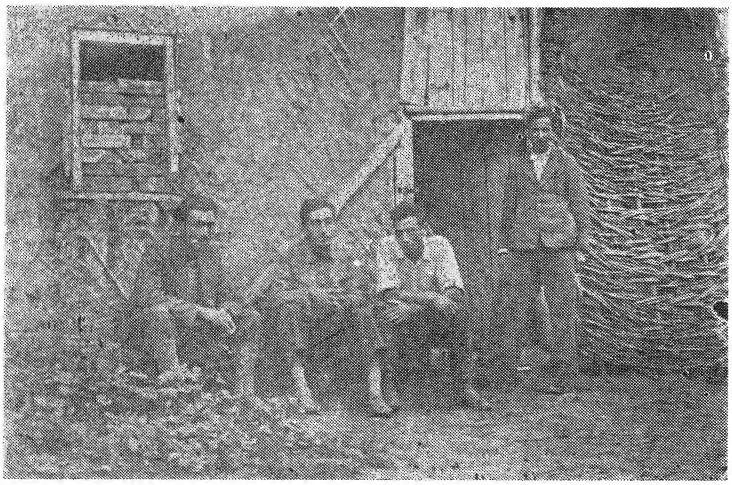
יהא זכרם ברוך!

נחמיה אקון / תל־אביב

הייתי פליט ברוסיה

שנת 1939, הסובייטים השתלטו על רוסיה הלבנה, שהשתייכה קודם לכן לפולין, ועקב־כך, גם על עיירתי איבניץ.

מרבית מקורות הפרנסה של היהודים — נתדלדלו. רבים מבני העיירה הועסקו בעבודות ובמשרות שונות אצל המימשל הסובייטי. בעת ההיא עבדתי גם אני אצלם בתור פקיד במילציה המקומית, ואף הייתי אחד מחברי בית־המשפט העממי. החיים בעיירה השתנו מן הקצה אל הקצה. אך השתדלנו להסתגל לחיים החדשים.

נחמיה אָקון (הראשון משמאל) בקולחוז בסיביר
נחמיה אָקון (ערשטער פון לינקס) אין קאָלחאָז אין סיביר

ביוני 1941, פרצה במפתיע, המלחמה בין גרמניה הנאצית ובין הסובייטים. הרוסים נטשו חיש את איבניץ. הם נסוגו בבהלה ובאי־סדר. המבוכה היתה רבה. חיילים ואזרחים ברחו בהמוניהם. מגמת פני כולם — מזרחה, לרוסיה הגדולה. גם אני הצטרפתי לזרם הפליטים.

מטוסי הגרמנים זרעו הרס ומות בדרכים. בבריחה הזאת נתלוו אלי עוד כמה איבנצאים: הרצל דמסקי, בתו של זלמן גורדון, הביאלובזשצקאים, בנו של קמח, אברהם גרמיזא ומאגאדי ישראל. כמוני כמוהם — פליטי המלחמה הנוראה, אובדי עצות ותקווה.

נגרפנו ונקלענו הרחק במעמקי רוסיה, לקאזחסטן. שם גוייסנו ועבדנו בכל מיני עבודות פרך.

לפי פקודה מהשלטונות, הועברתי משום מה, ממקום למקום. נודדתי מכפר לכפר מקולחוז אחד למשנהו. סבלתי רעב וקור. התהלכתי קרוע ובלוי, אכול כינים ונגעים. גם סיוטים עינו אותי: כל משפחתי נשארה באיבניץ, ומי יודע מה עלה בגורלם הם?...

כל שנות המלחמה עברו עלי בסימן סבל זה.

עם גמר המלחמה כיוונתי את כל מאמצי אל המגמה להגיע איכשהו לארץ־ישראל. רק ביוני 1948, הצלחתי להגיע בדרך-לא־דרך, עם זרם העליה הבלתי ליגלית, לחופי הארץ, למקום חלומותי ותקוותי.

אריה קרפ / כפר־סבא

נסעתי לבקר את משפחתי

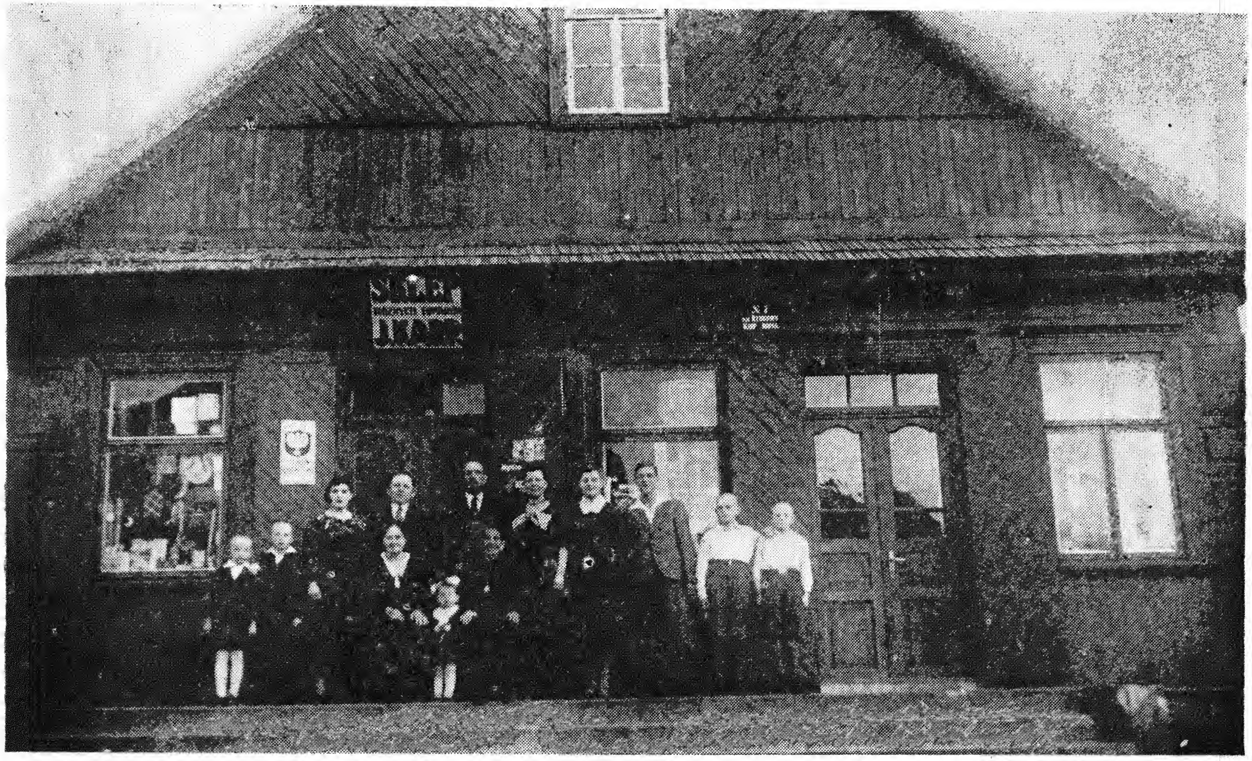
ביוני 1939, 4 שנים לאחר עלייתי ארצה, שבתי לפולין, כדי לבקר את משפחתי שנותרה באיבניץ.

הגעתי לשם בשלום, קשה לי לתאר את ההתרגשות, שפיעמה בנו, כאשר נפגשנו — משפחה וידידים... כללו־של־דבר; הייתי לגיבור היום בעיירה!

החיים בעיירה התנהלו עדיין על מי־מנוחות, אך הכמיהה לארץ-ישראל היתה עמוקה, במיוחד בקרב הדור הצעיר. חברים שלי היו בהכשרה בחלקם, ואילו אחרים — בצבא הפולני. חברי: יהושוע ליפשיץ, מלכה סירוטקין, פרומקה גרמיזה ואחרים, שהו בקיבוץ־ההכשרה של השומר הצעיר: "גזית" בעיר ביאליסטוק.

רציתי מאוד לראותם, ולכן נסעתי לביאליסטוק. נוכחתי לדעת כי מצבם הכלכלי היה בכל רע: האנשים רעבו ללחם. מרביתם עבדו בבית־חרושת לאיבוד סמרטוטים בשביל תעשית הטקסטיל. העבודה היתה מלוכלכת, והשכר אפסי. על־אף זאת, הם היו שרויים במצב רוח טוב למדי, ומלאי תקווה שבקרוב יוכלו לעלות ארצה. בואי עודד אותם. שהיתי בקירבתם כמה ימים, והרצאתי להם מספר הרצאות על א"י. לאחר־מכן חזרתי לאיבניץ.

האטרקציה העיקרית באיבניץ היתה בואו של אוטובוס הנוסעים. הוא היה מגיע לפנות ערב, וקהל רב היה מתאסף, כדי להתבונן בנוסעים. בערב אחד הצטרפתי לקבוצת חברים וחברות, וציפינו לבוא האוטובוס. קבוצת "שקצים" ניגשה אלינו, ונטפלו לבנות, והעליבו את כולנו בקריאות־גנאי.

המשפחה וידידים מקבלים את פניו של אריה קרפ בהגיעו מישראל לאיבניץ 1939.
די משפחה און פריינט באַגעגענען אריה קאַרפּ, צו זיין באַזוכן אין איוועניץ 1939.

לא הבלגתי, וסטרתי לאחד מהם. בדרך־מקרה היה זה בנה של מנהלת בית-הספר הפולני שבעיירה. "השקצים" הסתלקו, וגם אני חזרתי הביתה מצוברח. כעבור זמן־מה, כשישבנו לארוחת־הערב, נכנס שוטר והוביל אותי לתחנת־המשטרה.

בתחנה פגש אותי הסמל, מפקד המשטרה, תפס אותי בשערות ראשי ותלש מהן מלא החופן. ניסיתי להסבירו שאני אזרח־חוץ, אז היא הצטעק; "דם־כלבים שכמוך! קומוניסט! זשיד מלוכלך! אני אלמד אותך לקח... לא תעיז להרים יד נגד הצעירים הפולנים שלנו"...

בינתיים הגיע לתחנה אבי, מבוהל ונפחד. אחרי שיחה עם מפקד־המשטרה, שילם כ"תרומה" 10 זהובים, לקרן התעופה הפולני, ושיחררו אותי. לאות פרידה "יעץ" השוטר לאבי: "פקח עיניך על בנך הקומוניסט"...

(בשנת 1942, הגיעו לארץ־ישראל מרוסיה, דרך עירק, חיילי צבא אנדרס הפולני, וביניהם היו מפקד המשטרה הנ"ל ותושב איבנצאי אחר: ראטינסקי, שהיה בשעתו בעל קונצסיה ממשלתית למכירת וודקה. ראטינסקי זה היה "מתישב" "א סדניק".' המימשל הפולני היה מעונין ליישב את רוסיה הלבנה בפולנים נאמנים למשטר, וראטינסקי היה אחד מהם. בשנת 1939, עם בוא הרוסים, נאסר ראטינסקי ועמו "מתישבים" אחרים", והוגלו לסיביר. לאחר ההסכם בין סטאלין והגנרל סיקורסקי, גויסו כל האזרחים הפולניים שנמצאו ברוסיה וביניהם יהודים גולים רבים — לצבא הפולני, ונשלחו לחזית הגרמנית. חלק מצבא זה הגיע לארץ־ישראל, ומכאן — לחזית באיטליה.

ראטינסקי, שהתידד עם אבי, השיג את כתובתי, וביקר אותי בכפר־סבא. קיבלתי אותו בשמחה, ואף הוא שמח מן הפגישה, והבטיח לי, שעם גמר המלחמה, כשיחזור לאיבניץ, ימסור למשפחתי ד"ש מפורט ממני. (אז עוד לא ידענו על גורלם של יהודי פולין). הוא שאל אותי, אם אסכים לארח גם את מפקד המשטרה לשעבר, שעצר אותי בהיותי באיבניץ, וכי הוא מאוד רוצה לראותני... מובן שהסכמתי והזמנתי אותו לבקרני, אך משום־מה לא יצא הביקור לפועל).

ערב פלישת הגרמנים לפולין, כשהמתיחות גברה מרגע לרגע, נסעתי לוולוז'ין, עיר המחוז שלנו, ומסרתי את דרכוני למשרד המחוזי, כדי לקבל אשרת־יציאה, ולחזור ארצה. כעבור ימים ספורים, ולפני שקיבלתי את דרכוני בחזרה, פלשו לשטחנו הרוסים, הפולנים ברחו, ועקב כך נשארתי ללא תעודות. כמה ימים לאחר כניסת הרוסים, רכבתי על אופניים לוולוז'ין, בתקווה שמא אמצא שם את דרכוני.

בדרך נתקלתי בפרשים סובייטיים. הם עצרוני, ציוו עלי להרים את ידי, והתחילו לחקור אותי. סיפרתי להם שאני אזרח־חוץ, וכי מיתכוון להגיע לוולוז'ין, כדי לקבל את דרכוני. הם ציווני לחכות לפלוגת חיל־הרגלים שהתקרבה אלינו, ולא לזוז מהמקום עד שמפקד הפלוגה לא יאשר לי זאת.

בינתיים התקרבה הפלוגה ומפקדה ניגש אלי, אמר לי להוריד את ידי ושאל

מי אני. סיפרתי לו שאני אזרח פלשתינאי ורוכב לוולוז׳ין, כדי למצוא את דרכוני.

הוא הסתכל בי ארוכות ופלט: „טיפש, היערות מלאים עריקים פולניים, הרי הם יהרגוך, לך אתנו"...

הלכתי אתם ברגל, ובידי סחבתי את אופני. שוחחנו כל הדרך ונודע לי שהקצין הוא יהודי. בוולוז׳ין נפרדנו בלבביות.

בוולוז׳ין פניתי ליענקעלע רוגובין, קומוניסט, שניסה לעבור לרוסיה וגורש משם לפולין. משמר הגבול הפולני תפס אותו והחזיקו, עד עריכת משפטו, בבית-הסוהר באיבניץ. יצויין, כי יהודי עיירתנו עשו רבות, כדי להקל עליו את מאסרו. עם בוא הסובייטים, שוחרר מהכלא. ונהיה „ראש" בעירו.

ביקשתיו שיעזור לחפש את דרכוני. תשובתו היתה (ברוסית) חד משמעית — איני רוצה לדעת ממך!".

בדרכי חזרה לאיבניץ, עברתי ליד אחוזתו של הרוזן טישקביץ וראיתי איך חיילים רוסיים חמושים, אסרו את הרוזן ואת בני משפחתו, העלו אותם על משאית והובילום לבית־הסוהר שבוולוז׳ין.

השלמתי עם גורלי, שעלי להשאר לצמיתות ברוסיה... אולם למזלי ביקר אותנו, באורח בלתי צפוי — דודי, אלוף בחיל הרפואה הרוסי. כששמע שהשלמתי עם מר־גורלי", ומוכן להשאר במקום, אמר לי קצרות „חזור לפלשתינה, ומייד!"...

באותה תקופה נהפכה ווילנה לעיר־הבירה של ליטא, והשלטון היה נתון בידי הליטאים. שמענו שבווילנה מתרכזים עשרות ישראליים, שבאו לביקור למשפחותיהם בפולין, ולא הצליחו לחזור ארצה. בקרב הישראליים הייתי היחידי ללא דרכון.

הורי שכרו עגלון, ובאחד הלילות הגענו, אני ואחי הקטן אהרן, ליער שומסק, שם גנבנו את הגבול, ולמחרת היינו כבר בווילנה.

לבד מעשרות הישראלים נמצאו בווילנה באותה עת, פליטים יהודים רבים, שברחו משטח הכיבוש הנאצי בפולין. הקהילה היהודית אירגנה בית־תמחוי בשביל הפליטים, ועזרו בכל השטחים שידם השיגה.

בעיר קובנה, נמצא הקונסול הבריטי, אך כדי להגיע לשם צריך היה לקבל רשיון מיוחד. לאחר מאמצים רבים, השגתי סוף־סוף את הרשיון המיוחל, והגעתי לקובנה.

סיפרתי לקונסול את קורותי, וכן על איבוד דרכוני. למזלי זכרתי עדיין את מספר דרכוני. הקונסול הבטיח להתקשר מייד עם ירושלים, ולוודא את אמיתות דברי, "אם שם יאשרו את דבריך", הוא אמר, "כי־אז נשאר לי עוד דרכון אחד, שישמר אצלי בשבילך". כעבור מספר ימים קיבלתי את הדרכון. הייתי המום משמחה, מיששתי מדי פעם בכיסי, כדי להיווכח שיש לי דרכון...

עתה צריך היה לקבל 3 אשרות־מעבר ללטביה, לרוסיה ולבולגריה.

המשרד הארץ-ישראלי בקובנה עזר לי רבות. 2 וויזות הם קיבלו בנקל. הקושי היה כרוך בקבלת ויזה לרוסיה. חוץ מערימת שאלונים, שמילאתי, העמידוני בפני הנציג הסובייטי, לצורך חקירה. בסופו של דבר השגתי גם את האשרה הרוסית.

כאן כדאי להוסיף שהרוסים לא נתנו אשרות־מעבר, אלא אשרות־כניסה לתיירים. עקב־כך חייבים היינו לשלם להם בדולרים סכומים ניכרים, בעד התאכסנות בבתי־מלון, אוכל, טיולים וכיו״ב.

מקובנה חזרתי לווילנה, כדי להיפרד מאחי אהרן, שלא היתה כל אפשרות לקחתו אתי לישראל, מדודי ראובן מלציק ומשפחתו, וכן מידידי וחברי.

קשה לתאר את ריגעי הפרידה. היתה לי הרגשה שלעולם לא אראה אותם יותר. בכיתי כל הדרך עד לקובנה. עד עצם היום הזה מצטיירת בעיני תמונות הפרידה, בעוצמה בל־תימחק...

הגענו ללטביה ומשם לרוסיה. קבוצתנו מנתה למעלה מעשרים איש ואישה ואף ילדים אחדים. ברכבת למוסקבה נספח אלינו צעיר מגונדר, שוחח איתנו בעברית צחה, שר אתנו שירים עבריים וגם אכל איתנו — כי לנו היה מלאי של שתיה ואוכל, שלקחנו מווילנה. בתור תיירים היו ברשותינו גם תלושי־אוכל, היפים למסעדות.

הצעיר סיפר לנו שהוא יהודי־רוסי, וכי למד עברית כשהיה ״בפועלי־ציון״...

ברכבת הכרנו שתי צעירות רוסיות שנסעו אתנו בקרון אחד. הזמנו אותן להצטרף אלינו, אבל הן סירבו. באחת ההזדמנויות כשהיינו מחוץ לקרון, הן הצביעו על הצעיר הזה, ושמו יד לפה... הבינותי שהוא ״הושתל״ בקירבנו.

למוסקבה הגענו ביום גמר מלחמת פינלנד-רוסיה. אזרחים התנשקו מרוב שמחה ברחובות וצעקו ״מלחמת פינלנד הלבנה הסתיימה״.

במוסקבה שהינו 5 ימים במלון ״מטרופול״ שנועד לתיירי־חוץ בלבד. מורה־דרך הראה לנו את פלאי מוסקבה, הקרמל, המאוזוליאום של לנין, המטרו המפורסם וכו׳.

ממוסקבה, נסענו ברכבת לאודיסה, ושוב הופיע בקרון שלנו הצעיר דובר העברית וליווה אותנו עד אודיסה.

באודיסה שהינו שוב 5 ימים (לפי התוכנית של אינטוריסט) במלון ״לונדון״ היתה לנו מורת־דרך צעירה יהודיה נחמדה, אבל אחרי הצהריים טיילנו לבדנו ברחובות ושוחחנו בעברית. יהודי־אודיסה, בשמעם את העברית, היו ניגשים אלינו לוחצים את ידינו ושואלים ללא־הרף על ארץ־ישראל...

באחד הימים כאשר עמדנו על המדרכה ושוחחנו עם יהודי אודיסה, הרגישה אחת האימהות מקבוצתנו, שילדתה הקטנה נעלמה... היא החווירה מפחד, ואנו התחלנו לתור את הרחוב ולחפש אותה.

לא הרחק מאתנו עמדה קבוצת אנשים. ניגשנו אליה, ומה ראינו? התינוקת עמדה בתווך, והמבוגרים, יהודי אודיסה, ליטפו אותה ודברו אליה באידיש, והיא כלל לא נפחדת. כ״צבר״ אמיתי, ענתה להם בעברית. עיני המבוגרים הבריקו מהתרגשות וגאווה מהפגישה עם הצברית הקטנה.

כשנפרדנו מהם, הניפה הקטנה את ידה לשלום, ואחדים מהם התחילו לנגב את עיניהם הדומעות מהתרגשות...

פגשנו שם הרבה צעירים וצעירות יהודיים־מוורשה ולודז — שהגיעו לרוסיה כקומוניסטים והתאכזבו מהמציאות. הם רעבו ללחם והיו לבושים בבגדים קרועים ובלויים. נתנו להם קצת כסף כדי לקנות מזון.

מעניין לציין שבפינות הרחובות באודיסה עמדו קבצנים והושיטו יד לנדבה, וילדי הפקר, לבושי קרעים התרוצצו ברחובות אודיסה. מורה־הדרך שלנו הסבירה שקבצנים אלה הם שיכורים, שאינם רוצים לעבוד... ואולם, ראינו שם גם דברים יפים, כמו בניין הפאר של פנימיית הימאים והאופרה.

מאודיסה הפלגנו באוניה ״ספנציה״, שהובילה יוונים שחיו באיזור סוחומסק והוחזרו ליוון.

בהגיענו לוורנה, בבולגריה, עברנו על אוניה רומנית ״בסרביה״. זאת היתה הפלגתה האחרונה בים השחור, לפני פרוץ מלחמת רוסיה-גרמניה.

לארץ־ישראל הגענו בסוף שנת 1940.

הרב **זאב גורדון**, טורונטו

פון איוועניעץ קיין שאַנכאַי

פרייטיק, 1.9.39. כ׳בין ארויס אין גאַס און דערזען דאָרט גרויסע פּלאַקאַטן, אָנגעקלעפּט אויף די ווענט פון די הייזער, און אויף זיי, מיט גרויסע קידוש־לבנה אותיות, דאָס וואָרט „מאָביליזאַציע״, און אַ באַפעל אַז אַלע מענער פון 20 ביז 50 יאָר, מוזן זיך גלייך צושטעלן אין די מיליטערישע פּונקטן, צו וועלכע זיי געהערן.

דעם זומער האָב איך פאַרבראַכט אין איוועניעץ. ערשט צוויי וואָכן אַז כ׳האָב זיך צוריקגעקערט אין דער מירער ישיבה, כדי פאַרזעצן מיין לערנען.

די ישיבה מיט אירע הונדערטער תלמידים, שטורמט. מען הערט זיך צו צום ראַדיאָ; דער דייטש אַטאַקירט פּוילן, און מאַרשירט פאָרווערטס מיט זיין שטאָלענער מאַכט און זייט חורבן און פאַרניכטיקונג.

איך, אַלס רעזערוויסט, האָב זיך געדאַרפט מעלדן אין דער שטאָט לידא, אין דעם 77 פּיעכאָטע פּאָלק. איך געזעגן זיך טעלעפאָניש מיטן פאָטער. איך

הער זיין פאַרשטיקטן, מיט טרערן אָנגעזאַפּטן קול, און זיין ברכה; קום געזונ־טער־הייט צוריק... איך געזעגן זיך מיט חברים, מיטן ראש הישיבה, מיטן משגיח, הרב יחזקאל לעווינשטיין שליט״א (וועלכער געפינט זיך איצט אין בני־ברק, אין פאניעוויעזשער ישיבה). זיין ברכה קלינגט מיר נאָך איצט אין די אויערן; — וועסט בעזרת השי״ת קומען געזונטערהייט...

*

מיין קבלת־פּנים אין לידא איז נישט געווען קיין פריילעכער; די דייטשע „לופטוואפע" האָט מיר מקדים געווען, און באָמבאַרדירט דעם דאָרטיקן אַעראָ־דראָם. ווהין דו האָסט זיך נישט געקערט, האָסט זיך אָנגעשטויסן אויף טויטע און פאַרוואונדעטע. מיר האָבן זיך אויסבאַהאַלטן אין די אַרומיקע וועלדער. ענדלעך האָבן מיר געקראָגן אונדזערע מיליטערישע מונדירן און געווער, און שוין געווען גרייט גיין צום פראָנט, און מלחמה האַלטן מיט די דייטשן. אָבער אין לעצטן מאָמענט, און גאַנץ אומדערוואַרטעט, זענען אָנגעקומען די רוסן און גענומען אונדז אין געפאַנגענשאפט... נאָך אַ קורצער חקירה, האָבן זיי באַפרייט אַלע יידישע זעלנער, און געלאָזן אונדז צוריקקערן זיך צו אונדזערע היימען.

ס'איז איבעריק צו דערציילן די שמחה פון מיין משפחה ווען זיי האָבן מיר דערזעען. זיי האָבן נישט געוווסט שוין וואָס איבערצוטראַכטן, און נישט גע־גלויבט אַז איך לעב נאָך...

מיר האָבן גענומען זיך צופּאַסן צו דעם נייעם רעזשים און די נייע געזעצן. אמת, קיין גליקן האָבן מיר נישט געקענט דערוואַרטן, אָבער דאָך האָבן די רוסן אונדז געראַטעוועט פון די היטלעריסטישע רוצחים ימ״ש: קיינער האָט דאַן נישט געוווּסט אַז די ביטערע גזירה איז אָפּגעשטויסן געוואָרן בלויז אויף אַ קורצע צייט...

די צייט לויפט. ס'איז נישט די איוועניעץ וואָס ס'איז געווען, אַלץ האָט זיך דאָרט געענדערט. איך געפין פאַר זיך קיין פלאַץ אין שטעטל, און איך באַשליס צוריקקערן זיך קיין מיר, אין דער ישיבה. חברים רעדן מיר אָפּ פון דעם; אונטער דעם סאָוויעטישן רעזשים איז דאָך קיין פלאַץ פאַר ישיבות. אָבער עס ציט מיר צו דער ישיבה און צו מיינע חברים. מיר לערנען דאָרט מיט אַ זעלטענער התמדה, מען שלינגט די גמרא בלעטער, מען וויל אַריינ־כאַפּן כל־זמן מען קען און מען לאָזט... אַזוי זענען אַדורך עטלעכע חדשים ביז מיר האָבן געקראָגן אַן באַפעל זיך אויפצולעזן און פאַנאַנדערצופאָרן... יידן זענען דאָך אָבער עקשנים, און מיר באַשליסן פאַרלאָזן דעם קאָמוניסטישן גן־עדן.

ליטע איז שוין געווען דאַן אַ זעלבסשטענדיקע רעפובליק און דער רעזשים דאָרט איז געווען ליבעראַלער ווי אין רוסלאַנד. מיר באַשליסן איבערגיין דעם גרענעץ און טרעפן זיך אין ווילנה.

כ'בין צוריקגעפאָרן קיין איוועניעץ, געזעגנט זיך מיט מיין משפחה און פריינט, און אין אַ געוויסער נאַכט געגנבעט דעם רוסיש־ליטישן גרענעץ און אָנגעקומען בשלום קיין ווילנה. פון דאָרט זענען מיר אַלע איבערגעפאָרן קיין קאָוונע, ווו ס'האָבן זיך געפונען די קאָנסולן פון אַ סך פרייע לענדער. דאָרט האָבן מיר זיך פאַרזאָרגט מיט אויסלענדישע פּאַספּאָרטן, און אָנגעהויבן גיין פון איין קאָנסולאַט צום צווייטן און בעטן אַן איינטריטס־וויזע, אָבער אַלע האָבן אונדז העפליך אָפּגעזאָגט אין דעם. צום סוף האָט זיך מרחם געווען אויף אונדז דער קאָנסול פון קאַראַסאַאָ, אַ קאָלאָניע אין האָלענדישער אינדיע, און האָט אונדז געגעבן זיין וויזה. פאָרן קיין קאַראַסאַאָ דאַרף מען דורך יאַפּאַן, מיר האָבן געפונען חן ביים יאַפּאַנער קאָנסול, און באַקומען די טראַנזיט וויזע. איצט איז אָבער געבליבן דאָס וויכטיקסטע: די דערלויבעניש אַרויסצופאָרן פון ראַטן־פאַרבאַנד!

ס'האָט זיך געפונען צווישן אונדז אַ „נחשון" וועלכער האָט איינגעשטעלט זיין פרייהייט און זיין צוקונפט, און אָנגעגעבן אַ בקשה צו פאַרלאָזן רוסלאַנד. מיט ציטערדיקע הערצער, און מיט אַ תפילה אויף די ליפּן, האָבן מיר מיט אומגעדולד געוואַרט אויפן ענטפער. צו אונדזער אַלעמענס אנשטיינונג, איז אָנגעקומען אַ פּאָזיטיווער ענטפער. אויף דעם האָבן מיר געוואַרט, דאָס איז געווען אַ סימן פאַר אונדז, און מיר אַלע האָבן דערלאַנגט בקשות אויף אַרויספאָרן קיין קאַ־ראַסאַאָ. אין פאַרלויף פון עטלעכע וואָכן האָבן אַלע ישיבה־בחורים באַקומען די דערלויבענישן. שפּעטער האָבן מיר זיך דערוווסט אַז דער קאָמיסאַר וועלכער האָט אַרויסגעגעבן די דערלויבענישן, איז געווען אַ ייד, און אַ דאַנק אים איז אונדז געלונגען פאַרלאָזן דעם ראַטן־פאַרבאַנד. גיי ווייס און שאַץ אַ יידישע נשמה...

אונדזערע דאגות האָבן זיך אָבער נאָך נישט געענדיקט: וויזעס און אַן דערלויבעניש אַרויסצופאָרן פון ראַטן־פאַרבאַנד איז נאָך נישט אַלץ; יעדער פּנים אונדז דאַרף אויך אַריינטראָגן 200 דאָלאַר הוצאות הדרך! די סאָוויעטן האָבן פיינט די קאַפּיטאַליסטן, אָבער ליבן די קאַפּיטאַליסטישע וואַלוטע...

אונדזערע דערלויבעניש איז ביז אַ געוויסער דאַטע, און די צייט לויפט. ווו נעמט מען די 200 דאָלאַר? די ישיבה'שע חריפותדיקע מוחות אַרבעטן, מען קניייטשט דעם שטערן, מען שטרענקט אָן דעם מוח און מען זוכט אַן אויסוועג. מיר שיקן אַ טעלעגראַם צום אַמעריקאַנישן וועד הצלה: ראַטעוועט, העלפט אונדז! מען טעלעגראַפירט צו אונדזערע אַמעריקאַנער קרובים. מיר שרייבן אויך צו אונדזערע עלטערן, וועלכע פאַרקויפן זייער ביסל האָב און גוטס, כדי ראַ־טעווען כאָטש איינעם פון זייערע קינדער, ווייל דער פאַרגעפיל פון דער אָנקומענדיקער קאַטאַסטראָפע — לאָזט זיי נישט אָפּ.

דער וואָרעם פון ספקות האָט אונדז אַזוי געפּייניקט אַז מיר האָבן זיך פאַרזאָרגט מיט וואָרעמע בגדים. ווייל אויב מיר וועלן נישט האָבן אויף הוצאות הדרך, וועלן מיר דאַרפן פאָרן אין אַ צווייטער ריכטונג: קיין סיביר...

ערשט ווען מיר זענען שוין געזעסן אין די וואַגאָנען און אין אונדזערע הענט — די בילעטן „וולאַדיוואָסטאָק—יאַפּאַן", ערשט דאַן האָבן מיר פריי אָפּגעאָטעמט.

מיר פאַרלאָזן קאָוונע, מיר פאָרן אַדורך מינסק, סמאָלענסק און זענען שוין אין מאָסקווע. (מיר פאָרן אַלס טוריסטן און צאָלן מיט דאָלאַרן) מיר שטייען איין אין די שענסטע האָטעלן, און וועגנווייזער פירן אונדז איבער מאָסקווע און ווייזן אונדז איר גרויסקייט און שיינקייט. 4 טעג האָבן מיר פאַרבראַכט אין דער רוסישער הויפּט־שטאָט. מ'האָט אונדז באַהאַנדלט זייער פיין און באַזאָרגט אונדז מיט דעם שענסטן און בעסטן. אין זייערע אויגן זענען מיר געווען אָנגע־לייגטע אויסלענדערישע געסט. כ'האָב עס נישט געקענט פאַרשטיין, און נישט איינמאָל האָב איך געטראַכט — אפשר שפּילן זיי זיך מיט אונדז ווי אַ קאַץ מיט אַ מויז?... און געוואָלט וואָס שנעלער פאַרזעצן אונדזער וועג.

ענדלעך פאַרלאָזן מיר מאָסקווע, און פאָרן מיטן טראַנס־סיבירישן באַן קיין וולאַדיוואָסטאָק. 2 וואָכן זענען מיר געפאָרן, טאָג און נאַכט. דורכפאָרנדיק ביראָ־בידזשאַן, וועלכע האָט געדאַרפט זיין אַן יידישע אויטאָנאָמישע רעפּובליק, זענען מיר דערשיטערט געוואָרן פון די בילדער וועלכע אונדזערע אויגן האָבן דאָרט געזען: יידן אויסגעהונגערטע, אויסגעמאַטערטע און אָפּגעריסענע, זענען נאָכגעלאָפן נאָכן באַן און אויסגעשטרעקט זייערע הענט נאָך אַ שטיקל ברויט! זיי האָבן נישט געוואָלט גלויבן אַז יידן פאָרן אַרויס פון רוסלאַנד... דער בלאָף פון ביראָ־בידזשאַן, וועלכע האָט געדאַרפט זיין אַן יידישער צענטער פאַר די רוסישע יידן, האָט זיך פאַר אונדז ענטפּלעקט אין זיין גאַנצער נאַקעטקייט: דאָס איז אַ שטיק סיביר מיט אַ קליין ביסל דערשראָקענע, ציטערנדיקע יידן, וועלכע גלויבן נישט אין זייער עקזיסטענץ און אין זייער צוקונפט. מענטשן דערשלאָגענע, אַנטוישטע און פאַרביטערטע...

*

אין וולאַדיוואָסטאָק זענען מיר געזעסן אַ וואָך צייט, וואַרטנדיק אויף אַ שיף, וועלכע דאַרף אונדז ברענגען קיין יאַפּאַן. מיר זענען געווען אומגעדולדיק. מיר האָבן געוואָלט וואָס שנעלער פאַרלאָזן די גרענעצן פון רוסלאַנד און קומען צו אַ ברעג פון אַ פריי לאַנד.

ענדלעך איז געקומען די גליקלעכע שעה און מיר זענען אַרויף אויף דער שיף וועלכע האָט אונדז געדאַרפט פירן קיין יאַפּאַן. דאָס איז געווען אַ קליינע פּראַכט שיף. דער ים האָט זייער געשטורעמט, און דער שיפס קאַפּיטאַן האָט

אונדז געהייסן אָנטאָן רעטונגס גאַרטלען, אָבער מיר האָבן אַלעס אָנגענומען פאַר ליב.

4 טעג שפּעטער האָבן מיר געלאַנדעט אין זוניקן יאַפּאַן, אין אַ שטאָט מיטן נאָמען „צירוּגיאַ". די יאַפּאַנער האָבן זיך באַצויגן צו אונדז זייער העפלעך. אַן יידישער הילפס־קאָמיטעט, האָט אונדז איבערגעפירט אין דער גרויסער, מילי־אָנען שטאָט „קובע". און מיט זייער הילף אָנגעהויבן אַ נאָרמאַלן לעבנס שטייגער פון אַ ישיבה. גלייכצייטיק האָבן מיר אָנגעווענדעט אַלע אונדזערע מיטלען כדי איבערצופאָרן אין די פאַראייניקטע שטאַטן.

דער אויסברוך פון דער וועלט מלחמה האָט צעשטערט אונדזערע פּלענער און האָפענונגען: אין אָנפאַנג האָבן די יאַפּאַנער אין אונדז געזען בלויז נישט פריינדלעכע אויסלענדער און איזאָלירט אונדז פון דער וועלט און איבערגעריסן אונדזערע פאַרבינדונגען מיט אויסלאַנד. שפּעטער, אונטער דער השפעה פון היטלערן, האָט מען אונדז איבערגעפירט קיין שאַנכאַי און דאָרט אונדז פאַרשפּאַרט אין אַ געטאָ וווּ ס'האָבן זיך געפונען קרוב פון 40 טויזנט יידן. די יאַפּאַנער האָבן זיך אויפגעפירט מיט אונדז לויט די אָנווייזונגען פון דייטשן קאָנסולאַט. 5 יאָר זענען מיר געזעסן אין שאַנכאַיער געטאָ. 5 גרויזאַמע, ביטערע יאָרן פון נויט, הונגער, שרעק און מחלות. אויך אין דעם שרעקלעכן גיהינום, האָבן מיר געפירט אַ ישיבה לעבן; געלערנט און מחדש געווען חידושי תורה. דאָס האָט אונדז געמונטערט אין געמאַכט פאַרגעסן דיליידן און צרות. מיר האָבן געשריבן בריוו צו אונדזערע פריינט און משפחות און געשיקט עס דורכן רויטן קרייץ. גלויבנדיק אַז זיי וועלן דערגרייכן צו אונדזערע היימען. ס'איז אונדז נישט איינגעפאַלן אַפילו אַז אייראָפּע, אָדער בעסער געזאָגט, די יידן פון מזרח אייראָפּע זענען פאַרניכטעט געוואָרן, דורך די יאַפּאַנישע שותפים, די נאַציס. מיר האָבן נישט געוואָלט גלייבן אַז אַלץ וואָס איז פאַרבליבן פון די יידן זענען בלויז אומצאָליקע ברידער־קברים און אַש אין די אויוונס פון די קרעמאַטאָריומס...

*

די אַטאָם באָמבע האָט געמאַכט אַ ענדע צו דער מלחמה און אויך צו דער הערשאַפט פון יאַפּאַן. מיר זענען ווידער פרייע מענטשן!

נאָך אונדזער באַפרייאונג האָבן מיר געפונען אויוונס, לויט דעם מוסטער פון אושוויץ און טרעבלינקע, וועלכע מ'האָט דאָ צוגעגרייט פאַר אונדז... אַ דאַנק דער אַטאָם־באָמבע, זענען די רוצחישע פּלענער צעשטערט געוואָרן, און מיר זענען געראַטעוועט געוואָרן פון טויט!...

אונדזער שמחה איז אָבער אויסגעמישט געוואָרן מיט טרויער, צוליבן גורל פון אונדזערע משפחות און פריינט. אַלץ איז דאָרט אַוועק מיטן פייער; די

יידן, די בתי־מדרשים, די ישיבות. אַ חורבן וועלכן, לויט זיין פאַרנעם און גרויס, קען מען פאַרגלייכן מיטן חורבן בית־המקדש.

מיר ווילן וואָס גיכער, וואָס שנעלער, זיך אַרויסרייסן פון דעם מקום טומאה וואָס הייסט „שאַנכאַי". מיר אַלע ווילן פאָרן קיין ארץ־ישראל, זיין צווישן יידן, צווישן אייגענע מענטשן. זייענדיק אַזוי איינזאַם און עלנט, ווילט זיך צוטוליען זיך צו אַ פריינט, צו אַ נאָענטן מענטשן. אָבער די טויערן פון ארץ־ישראל זענען געשלאָסן אויף זיבן שלעסער... די קאַלטע ענגלענדער ווערן נישט גע־רירט פון די האַרצרייסנדע בקשות פון דער שארית הפליטה, וועלכע ווילן געפינען פאַר זיך אַ פּלאַץ און אױפבויען אויף דאָס ניי זייערע חרוב געוואָ־רענע היימען. די טויערן בלייבן געשלאָסן... אייניקע פון מיינע חברים, די מער געוואָגטע, פרוּוון אומלעגאַל דערגרייכן קיין ארץ־ישראל, ווערן געכאַפּט און פאַרשפאַרט אין די טורמעס.

*

ענדלעך האָט אונדזער ישיבה געקראָגן אַן דערלויבעניש צו קומען איז די פאַראייניקטע שטאַטן.

נאָך שווערע און שוידערלעכע יאָרן פון זיין נע ונד, יאָרן פון צרות און שרעק, טרעפנדיק זיך מיטן טויט פנים אל פנים, און ראַטעווענדיק זיך על פי נס — זענען מיר געקומען צו אַ זיכערן ברעג. און פאַרגלייכנדיק די פאַרגאַנ־גענע יאָרן מיט אונדזער איצטיקן לעבן אין דער פרייער אַמעריקע, ווו יידן געניסן פון אַלע פרייהייטן און קענען זיך אויסלעבן אומגעשטערט, סיי רעליגיעז און סיי נאַציאָנאַל, גיבן מיר אַ שבח והודאה צום בורא עולם.

מען זאָגט אַז אין אונדזערע טעג געשען נישט קיין ניסים, אָבער ווי אַנדערש קען מען באַטראַכטן אונדזער רעטונג און דאָס אָנקומען קיין אַמעריקע, אויב נישט ווי אַ גרויסן נס?!

אברהם באראנאָוויץ / חולון

דער קאַמף פאַרן לעבן

מיטן אויסברוך פון דער דייטש־רוסישער מלחמה האָב איך פאַרלאָזן איוווע־ניץ, און צוזאַמען מיט טויזנטער אַנדערע פליטים, זיך געלאָזן קיין רוסלאַנד. ס'איז אוממעגלעך צו באַשרייבן די שוועריקייטן און שרעקלעכקייטן וועלכע מיר זענען אויסגעשטאַנען. די נאַציס האָבן באָמבאַרדירט אָן אויפהער אַלע וועגן, אומצאָליקע דערהרגעטע, דערוואָקסענע און קינדער, האָבן זיך געוואַלגערט

לענג־אויס די שאָסייען און באַן־ליניעס און ס׳איז נישט געווען ווער ס׳זאָל זיי מקבר זיין. אַלע זענען ווי פאַרסמטע, געלאָפן פאַראויס, באַהערשט פון שרעק און פאַניק...

נעבן סמאָלענסק האָבן דייטשע פאַראַשוטיסטן איבערגעשניטן די וועג קיין רוסלאַנד. כ׳האָב נישט געהאַט קיין ברירה נאָר צוריקקערן זיך קיין איוועניץ. נישט ווייט פון מינסק האָבן די נאַציס מיר געכאַפּט און פאַרשפּאַרט אין מינסקער געטאָ. מענטשן זענען דאָרט געפאַלן ווי פליגן פון הונגער און קרענק. אין אַ געוויסן טאָג איז מיר געלונגען אַנטלויפן פון דער אַרבעט און כ׳האָב באַשלאָסן צוריקקערן זיך קיין איוועניץ.

אין אַ פינצטערע נאַכט האָב איך זיך אַריינגעגנבעט צו מיר אין שטוב. די גאַנצע נאַכט האָב איך געגראָבן אין שטאַל אַ בונקער. כ׳האָב פאַרמאַסקירט אים גוט און אָפּגעלעבט אין אים אַ לאַנגע צייט. ווען מ׳האָט אַריבערגעפירט די יידן אין געטאָ, בין איך פאַרבליבן אין בונקער צוזאַמען מיט בנימין ריווע־מיכלעס.

אין אַ געוויסער נאַכט זענען מיר אַרויס כדי כאַפּן אַביסל פרישע לופט. פלוצלינג האָט זיך געעפנט די טויער פון שטאַל און דער פּאָליציאַנט ראַגאַלסקי, מיט אַ עלעקטרישן לעמפּל אין האַנט, האָט באַמערקט בנימינען, אָנגעכאַפּט אים, אַרויסגעשלעפּט אין הויף און גענומען אים מערדערלעך שלאָגן. בנימינס שרעקלעכע געשרייען קלינגען מיר נאָך ביז היינט אין מיינע אויערן. באַלד האָט זיך דערהערט אַ שאָס, און בנימינס געשרייען האָבן זיך איינגעשטילט. פון שרעק און ערשיטערונג בין איך געשטאַנען ווי געלוימט. ווען די פּאָליציאַנטן זענען אַוועק, בין איך אַרונטער אין בונקער. ס׳האָט אָבער נישט לאַנג געדויערט און די פּאָליציאַנטן האָבן זיך צוריקגעקערט און גענומען נישטערן אין שטאַל.

אין בונקער איז געווען אַ צווייטער אַרויסגאַנג, צו יוסף פרידלאַנדס גאָרטן. מורא האָבנדיק אַז די פּאָליציאַנטן וועלן געפינען מיין באַהעלטעניש, בין איך אַרויסגעלאָפן פון בונקער, אַדורכגעלאָפן פרידלאַנדס גאָרטן און אַריבערגע־קראָכן לעוויטאַנס הויכן פּאַרקן. די פּאָליציאַנטן האָבן אָבער מיר באַמערקט און גענומען נאָכיאָגן. כ׳בין אַריינגעלאָפן אין אַ שטאַל און פאַרשטעקט זיך אונטערן דאַך, הינטער אַ ברעט. אַ קורצע צייט שפּעטער זענען די מערדער אַריין אין שטאַל אָבער זיי האָבן מיר נישט באַמערקט און זענען אַוועק. דער שטאַל האָט זיך געפונען אין שטח פון געטאָ, אָבער איך האָב עס נישט געוווסט און געלעגן אַ לאַנגע צייט פאַרבאַהאַלטן. אַרום מיטאָג צייט האָב איך דער־הערט טריט, צו מיין שמחה איז אין שטאַל אַריין פריידקע דעם שמידס. כ׳האָב איר אָנגערופן ביים נאָמען, אַ דערשראָקענע האָט זי געפרעגט, — ווער איז דאָס? — זי האָט מיר דערקענט און פאַרשפּראָכן פאַרבינדן זיך מיט מיין משפּחה.

פאַרנאַכט איז געקומען מיין שוואָגער איטשע, און אַוועקגעפירט מיר צו ראַלניקי אין סכראַן.

אַ קורצע צייט שפּעטער האָט מען מיין משפּחה אַוועקגעטריבן קיין דוואָרעץ און איך בין פאַרבליבן מיט די קינדער אין איוועניץ. ס'האָט לאַנג נישט געדויערט און מ'האָט צונויפגעזאַמלט אַלע אַרבעטס־פייאיקע יידן, און איך בתוכם, און אַוועקגעשיקט קיין נאַוואָגרודעק. דאָרט איז ממש געווען אַ גיהינום.

אין אַ געוויסן טאָג איז מיר געלונגען אַוועקגנבענען זיך פון מיין אַרבעטס־גרופּע. כ'האָב אַרונטערגענומען די געלע לאַטע און געלאָזט זיך גיין אין מיטן טאָג, קיין דוואָרעץ. כ'האָב געהאַט מזל און קיינער האָט מיר נישט אָפּגעהאַלטן און כ'בין בשלום אָנגעקומען קיין דוואָרעץ. דאָרט האָבן מיר געשאַפן אַ גרופּע און באַשלאָסן גיין צו די פּאַרטיזאַנער. כדי באַקענען זיך מיט דעם אומגעגנט האָב איך זיך אָנגעשלאָסן צו אַ אַרבעטס־גרופּע און אַרויס אויף אַרבעט.

אין זעלבן טאָג האָבן די ס.ס. מערדער אַרומגערינגלט דעם לאַגער און מיר האָבן פאַרשטאַנען אַז דער סוף איז געקומען...

אונדזער גרופּע האָט זיך געלאָזט לויפן צום דערבייאיקן וועלדל. פון דאָרט האָב איך געזען ווי מען פירט די יידן אין אויטאָס צו די גריבער און געהערט דאָס שיסן...

ביינאַכט בין איך אַריבערגעלאָפן די באַן־ליניע און געלאָזט זיך אין ריכטונג פון נאַליבאָק. צו מיין גליק האָב איך אָנגעטראָפן אַ גרופּע פּאַרטיזאַנער וועלכע האָבן מיר אָנגענומען אין זייער שורות. מיט זיי האָב איך געקעמפט קעגן די היטלעריסטישע באַנדעס ביז די רויטע אַרמיי האָט אונדז באַפרייט.

המחנה הגדול

מתוך ספר „הפרטיזנים היהודים" כרך א'. בהוצאת ספרית הפועלים. הופיע בישראל, 1958.

ביילורוסיה המרכזית — אזור עיירות קטנות, אשר אינן סמוכות לעיר מרכזית, עיר ואם בישראל. כל עיירה עצמאית היא במידת־מה, לא עיר, אך אם ליהדות, להתעוררות לאומית ולתסיסה סוציאלית, שפרצו בעם בשמונים השנים האחרונות.

יהדות תורנית ומרכזים לה: מיר, וולוז'ין, קלצק, ונובוגרודוק־מזה, ויהדות "עמי־הארץ", "ישובניקים", בעלי־עגלות, מגדלי־יערות, סוחרים והנוותים — מזה. אזור צפוף של בתי־ספר עבריים, שנוסדו אחרי מלחמת העולם הראשונה והיוו חממה ללשון העברית, לפעולה ציונית ולניצני החלוציות בתנועות הנוער־

השומר־הצעיר והחלוץ, שחדרו לכל עיירה, הקסימו נוער וילדים וריתקום בעבותות אהבה לחזון הגאולה.

אולם יישובים אלה מחמת היותם רחוקים ממרכז אחד, זורעים עליהם נגוהות רחוקים של המרכזים הגדולים בצפון-וילנה ומינסק.

ממרחקים הגיעו אליהם הדי המאבקים הרעיוניים הגדולים, שהתחוללו בסוף המאה הקודמת ועל ספה של מאה זו, בהנץ שחר התנועה הלאומית, הציונות הסוציאליסטית וה„בונד". הוגי האינטליגנציה בעיירות נשאו בלבם עשרות שנים את הדי המאבקים הגדולים ההם והנחילום לבאים אחריהם.

הביית היהודי רווה חיים יהודיים, לשון יידיש עסיסית, התעוררות לאומית ואידיאלים סוציאליים. היהודים שמרו על עצמם לבלי התבולל. עם כח החיות הרב האצור ביהודי אזור זה, לא התמודדה שום רוח מבחוץ. יהדות זו לא סונוורה מאורות תרבותה של רוסיה ולא נתפסה לתרבות פולין, ובוודאי לא נמשכה אחר השפה הביילורוסית ותרבותה, שהיתה דלה וירודה לאין־שיעור מזו של היהודים. עליונות זו שיוותה למראית־עין, יציבות־יתר, בטחת־יתר לגבי אזורים אחרים, אך מניעיה הסוציאליים והרוחניים העמוקים של האנטישמיות פעלו כאן באותה חוקיות אכזרית כביתר המקומות.

בעיירות אלו ישבו יהודים מאות בשנים נושאים ונותנים, קונים ומוכרים, עובדים ומשרתים את איכרי הסביבה: נפחים, בורסקאים, בעלי משרפות פחם, רצענים, חלבנים, נגרים, סנדלרים וחנוונים שפרנסתם מ"ימות השוק". עיירות אלו מנו רוב־רובן כמה מאות משפחות יהודיות, שהתגוררו ברחובות מספר שנמשכו מארבעת הקצוות אל הריבוע — מרכז השוק של החנויות היהודיות.

בלילות חורף ארוכים ובימי קייץ לוהטים לא חדל בהן "לעשן בסתר נרגו הישן". בחדרים, בבתי־מדרש ובישיבות, המה קול תורה. ובשלהי הקיץ היה מגיע לעיירות הד השירה של קוצרים וקוצרות ממרחבי השדות הסמוכים. עגלות עמוסות תבואה היו עוברות ברחובות ומביאות העמרים. החנוונים היהודים היו מפסיקים אז את שיחותיהם, מריחים את ריח השדה ומהרהרים. ואולי אז התגנבה בלב איזו נעימה, שיש בה מן הנוגה ומן התקווה כאחד: כמיהה לשדות רחוקים, שהציצו מגלויות הקק"ל שהיו תלויות בפינה ליד מנורות השבת.

במגררות ובעגלות מכורבלים באדרות־פרווה כפריות, היו יוצאים בעלי־העגלות, סוחרי העצים, סוחרי הסוסים והבהמות ומודדי־העצים ל„בין הגויים", לימות השבוע בשדות ויערות. ועם יום השישי ממהרים לשוב לבית היהודי ולסביבה של"בין יהודים". לפני תקופת השואה נשארו באזורי רוסיה הלבנה "ישובניקים" יהודים, וביניהם חוכרי אכסניות לעוברי־דרך, חוכרי שדות וטחנות קמח ועוסקים במחלבות ובמלאכת הגבינות, עמד להם כוח ההסתגלות הנדיר, שגם בתוך־תוכה של איבת יהודים מושרשת באוכלוסיה, רחשו להם כבוד. היו

אלה משפחות ענפות עם בנים ובנות חסונים, החיים את ימות החול, את חיי הכפר הביילורוסי, אך בסתר לבם מלאי געגועים עזים לסביבה יהודית, למסורת, לחג ולכל מה שטבוע בו חותם יהודי. ועם כל הזרות, הבדידות והנכר של משפחה יהודית בכפר „גויי" זה, היו הבנים קשורים לסביבה ולנוף, מכירים את דרכיה ושביליה של סביבתם, קרובים לטבע ונחנים בחושים בריאים. בערבים ובלילות היו מתאספים בני נוער אלה בקנים ובסניפי תנועות חלוציות ורוקמים לאור המדורות את חלום הגאולה. למרבית היהודים האלה לא היה זר ריח השדה. היער היה קרוב לעיירה ויהודים רבים הכירוהו. עיירות יהודיות אלו, שבר בן ישבו עשרות משפחות יהודים, עמדו בסערות המהפכות ובסופות של הפרעות. רוחות העתים לא עקרו אותן. נדמה היה, כי הן חלק בלתי־נפ־ד מהנוף הביילורוסי על מרחבי שדותיו ואפלולית יערותיו העבותים.

לאזור זה פלשו הנאצים בשבוע הראשון לפרוץ המלחמה. לא הספיקו יהודים להימלט למרחביה של ברית־המועצות. עד סוף שנת 1941 הושמדה מרביתם של היהודים בעיירות. באביב ובקיץ 1942, כשרק התחילו להתארגן גרעיני המאבק של הפרטיזנים, עלתה יד הכורת גם על שרידי הגיטאות. רק בשני מחנות נשארו יהודים עד סתיו 1943.

גרעיני האירגונים הלוחמים בגיטאות הרבים שקמו באזור זה, היוו את הכח הלוחם ביערות. אירגוני המחתרת בנובוגרודק, לידה, איביה, דבורץ, קולדיצבה, מיר, נליבוקי, רובז'ביץ, איבניץ, סוורז'נה ועוד, מהווים ריקמה ענפה שהולידה את הלחימה ביערות אזור זה. תאי מחתרת של עיירות סמוכות חברו יחד עם צאתם ליער, והיוו לעתים יחידה יהודית עצמאית או ריכוז לוחם יהודי, בתוך יחידה מעורבת. המחנה היהודי הגדול ששמר על עצמאותו התרכז בנאליבוקי.

אברהם בן־אשר (אשערס), תל־אביב

דער יסורים וועג

ראש־השנה 1939. די סאָוויעטן זענען אַריין אין ווייסרוסלאַנד נאָכן פאַרטיילן פוילן צווישן זיך און די היטלעריסטן.

די פוילישע גרענעץ וואַך, וועלכע האָט זיך געפונען אין איוועניעץ, איז אַנטלאָפן און איבערגעלאָזן אין זייערע קאַשאַרן, אַ סך געווער.

ס'איז געווען אַ געפאַר, דאָס די קריסטן פון די אַרומיקע דערפער, וועלן אויסניצן די געלעגנהייט, און וועלן באַפאַלן די איוועניעצער יידן. כדי אויסהיטן זיך פון אַ פּאָגראָם, האָט זיך אָרגאַניזירט אַ יידישע זעלבסט־שוץ; וועלכע האָט געציילט 30 מאַן, זיי זענען אַוועק אין די קאַשאַרן און באַוואָפנט זיך מיט די

ביקסן און האַנט גראַנאַטן, וועלכע זיי האָבן דאָרט געפונען. און אַזוי, מיט געווער אין האַנט, זענען זיי געשטאַנען אין די עקן פון די גאַסן, און נישט געלאָזט די דאָרפישע קריסטן אַריינפאָרן אין שטעטל.

אויפן דריטן טאָג זענען אָנגעקומען די סאָוויעטן. זייערע זעלנער האָבן גלייך פאַרנומען די קאַשאַרן, און די 30 בחורים, זענען אָפיציעל נאָמינירט געוואָרן אַלס מיליציע.

דעם נאָענטסטן מיטוואָך, דעם מאַרק־טאָג, האָט דער מיליציע קאָמאַנדיר אונדז באַפוילן אַרעסטירן די יעניקע וועלכע וועלן האַנדלען מיט „סאַמאַהאָנקע״.

דער מיליציאָנער, אברהם ראַלניק, האָט געכאַפּט אַ קריסט פאַרקויפנדיק בראָנפן, און געוואָלט אים אַפּפירן אין דער מיליציע, דער פויער האָט זיך אָבער נישט געלאָזן, און ס׳האָט אויסגעבראָכן צווישן זיי אַ קאַמף. באַלד זענען צוגעשטאַנען צו אים נאָך פויערן, און גענומען שרייען „ביי זשידאָוו — ספּאַסאַי ראַסיו״ (שלאָג די יידן און ראַטעווע רוסלאַנד) און געלאָזט זיך רויבן יידישע הייזער.

דער מיליציע קאָמאַנדיר האָט טעלעפאָנירט אין די קאַשאַרן נאָך הילף, און באַלד זענען אָנגעקומען זעלנער און אַרעסטירט 14 קריסטן. (אַ סך פויערן האָבן איבערגעלאָזט פערד און וואָגן, און זענען אַנטלאָפן). די אַרעסטירטע זענען אָפּגעפירט געוואָרן קיין וואָלאָזשין, און דאָרט זיי פאַרמשפט צו 5 יאָר תפיסה. צווישן די פאַרמשפטע איז געווען אַ פויער פון דאָרף צעסנאָוואַי, מיטן נאָמען — מאַזעניק. אין משפט האָב איך עדות געזאָגט קעגן אים, און ער האָט זיך דאַן פאַרשוווירן נוקם זיין זיך אין מיר, נאָך זיין באַפרייאונג.

מיטן אָנקומען פון די דייטשן, זענען אַלע אַרעסטירטע גלייך באַפרייט געוואָרן, און צווישן זיי, אויך מאַזעניק.

די דייטשן קומען

דעם 23.6.1941, צומאָרגנס נאָכן אויסברוך פון קריג, האָבן די נאַציס באָמבאַרדירט איוועניעץ, די באָמבעס האָבן געטראָפן אין ראַקאָווער גאַס (מוכאָוויץ) און געהרגעט 2 יידן; אברהם־בער מאַלציק און יאשקע בערמאַנס אַ טאָכטער. די רוסן האָבן דאַן אַרונטערגעשאָסן אַ נאַצישן אַעראָפּלאַן, און געפאַנגען דעם פליער, וועלכער איז געווען פאַרוואונדעט, און אַריינגעגעבן אים אין שפּיטאָל. עטלעכע טעג שפּעטער, ווען די לאַגע האָט זיך פאַרערגערט, און די רוסן האָבן געמוזט אָפּטרעטן, האָבן זיי דעם געפאַנגענעם פליער — דערשאָסן.

פרייטיק, דעם 27.6.1941, זענען קיין איוועניעץ אָנגעקומען די דייטשן, און אונדזערע „גוטע שכנים״ די אָרטיקע קריסטן, האָבן דערציילט די דייטשן, אַז

די יידן האָבן דערמאָרדעט דעם געפאַנגענעם פליער, און דאָס האָט געגעבן דעם שטויס צו מאָרדן יידן...

מיין „פריינט" מאזעניק

שבת אין דער פרי, צומאָרגנס נאָכן אָנקומען פון די דייטשן, בין איך אַרויס אין גאַס און כ'זע אַ גרופּע קריסטן ,מיט מאזעניקן בראש, מיט אַ ביקס אין האַנט, מאַרשירן אין מיין ריכטונג. כ'בין אַריינגעשפּרונגען אין שטוב און אַ געשריי געטאָן צו מיין ווייב; שנעל, נעם די קינדער און אַנטלויף דורך דער הינטער טיר כ'בין געבליבן אַליין אין שטוב, און געוואַרט מיט אַ קלאַפּנדיק האַרץ אויפן רוצח.

אברהם אשר דן'ס מיט זיין פרוי און 2 קינדער וועלכע זענען אומגעקומען

דורכן פענצטער זע איך ווי ער באַפעלט זיינע באַגלייטער בלייבן אין דרויסן, און איז אַליין אַריין אין שטוב. מיט אַ געצווונגענעם שמייכל האָב איך אויסגעשטרעקט צו אים מיין האַנט. ער האָט אַרויסגערעדט בלויז איין וואָרט — זשיד! און דערלאַנגט מיר 2 פייערדיקע פעטש. כ'האָב זיך אָבער נישט פאַרלוירן, און זאָג צו אים: „כ'ווייס וואָס דו טראַכטסט, אָבער ס'איז קיין גבורה צו הרגנען מיר ווען מיין לעבן איז הפקר, און די דייטשן שטייען הינטער דיר. טראַכט נאָך איין מאָל איידער דו שיסט מיר, ווייל די צייטן קענען זיך ווידער בייטן... כ'גיב דיר אַלעס וואָס ס'איז דאָ אין שטוב, נעם עס און באַנוגן זיך מיט דעם".

ער האָט זיך אויף אַ ווייל פאַרטראַכט און געזאָגט, גוט! אָבער גיי און ברענג

מיר אַ ליטער בראַנפן״. דאַן האָט ער מיר באַגלייט צום טיר, און אָנגעזאָגט זיינע מענטשן מ׳זאָל מיר נישט טשעפען און אַדורכלאָזן.

ווען מיין ווייב און די שכנים האָבן מיר דערזען אַ לעבעדיקן, איז זייער שמחה געווען גרויס. די שכנים האָבן מיר געשאַפן אַ ליטר בראַנפן, און כ׳בין מיט דעם אַוועק אויף קוידענאַווער גאַס, צו גדליה האַדעס, ווו מאַזעניק מיט 2 פון זיינע נאָכפאָלגער, האָבן אויף מיר געוואַרט .ער האָט אָנגעגאָסן אַ גלאָז און געהייסן מיר טרינקען, געטאָן האָט ער עס נישט פון פריינדשאַפט, נאָר כדי צו זיין זיכער דאָס כ׳אָב די בראַנפן נישט פאַרסמט. אויסטרינקענדיק די פלאַש בראַנפן, האָט ער מיר באַרוהיקט — „כ׳וועל דיר נישט טאָן קיין שלעכטס, גיי אַהיים און זיי רוהיק״...

קומענדיק אַהיים האָב איך גלייך גענומען גראָבן אַ בונקער אונטערן שטאָל. דער אַריינגאַנג אין בונקער איז געווען דורך דער פאַדמוראַוואַניע, און פאַר־שטעלט מיט אַ גרויסן שטיין.

שבת פאַרנאַכט האָבן די דייטשן צונויפגעזאַמלט אויפן מאַרק, אַלע יידישע מענער, אויסגעשטעלט זיי אין רייען, אַ דייטשער אָפיציר האָט אָפּגעקליבן 32 יידן און דערקלערט דאָס זיי וועלן דערשאָסן ווערן, ווייל מיר יידן האָבן דער־מאָרדעט אַ פאַרוווּנדעטן דייטשן פליער.

די 32 יידן זענען אָפּגעפירט געוואָרן הינטער די קאַשאַרן, און דאָרט דער־שאָסן געוואָרן.

כדי צו באַערדיקן זיי, האָבן די נאַציס געשיקט נאָך 50 יידן, די איבער־געבליבענע, האָט מען פאַרשפאַרט אין די קראָמען, אויפן מאַרק.

צווישן די יידן וועלכע זענען געשיקט געוואָרן צו באַערדיקן די דערמאָר־דעטע, איז אויך געווען פסח שקלוט, דער טאַטע פון זיינע 3 דערשאָסענע זין...

פון די 32 צום טויט פאַרמשפטע יידן, זענען 2 על פי נס געבליבן לעבן, אָבער איינער פון זיי, אַ באַקשטער ייד, האָט געקראָגן אַ שאָק, און גענומען שרייען, איז צו אים צוגעגאַנגען אַ דייטש און אים דערשאָסן. דער צווייטער, אַ מירער ייד, אַ מנקה, איז געלעגן שטיל, און געשעפטשעט: „יידן כ׳לעב״. מ׳האָט אים געגעבן אַ רידל אין האַנט, און ער האָט זיך אויסגעמישט מיט די אַנדערע.

ערשט זונטיק פרי, האָבן די רוצחים באַפרייט די יידן, וועלכע מ׳האָט פאַר־שפאַרט אין ד קלייטן, און דאַן ערשט האָט מען געזען ווער עס פעלט...

אַ דעלעגאַצע איז דאַן אַוועק צום דייטשן קאָמענדאַנט און געקראָגן אַ דער־לויבעניש איבערצופירן די דערמאָרדעטע אויפן יידישן בית־עולם. מ׳האָט זיי אַרויסגענומען פון דער גרוב און מקבר געווען זיי אין אַ ברידער קבר, אויפן איוועצער בית־קברות.

ס'זענען ווידער אַדורך עטלעכע וואָכן. די אַרטיקע קריסטן, וועלנדיק זיך נוקם זיין אין באַקאַנטע יידן, האָבן געמאַכט אַ רשימה פון כלומרשטע קאָמו־ניסטן און דערלאַנגט עס די דייטשן, לויט זייער באַפעל, האָט די אַרטיקע פּאָליציי, געכאַפּט 14 יידן, וועלכע זענען דערשינען אין דער רשימה, צווישן זיי איז אויך געווען אַ גר (אַ געוועזענער סערזשאַנט פון דער פּוילישער גרע־נעץ וואַך) וועמען די קריסטן האָבן נישט געקאָנט שענקען, פאַר זיין איבערגייז צום יידנטום. אויך מיר איז מען געקומען נעמען, אָבער כ'בין געלעגן אין בונקער. זיי האָבן געשלאָגן מיין ווייב, זי זאָל זאָגן ווו כ'בין, אָבער זי האָט געטענהט אַז זי ווייס נישט.

די 14 יידן האָט מען אַרויסגעפירט, דורך סטויפּצער גאַס, הינטערן שטאָט, און דאָרט זיי פאַרפייניקט צום טויט; מ'האָט זיי געשמיסן מיט שטעכעדיקע דראָט ביזן טויט.

צווישן די אומגעקומענע זענען געווען: מאַטקע שיף, חיים שיף, איטשע קיוואוויץ, ראובֿן און לייבע שקליאַר, פּייווע קוזניעץ, זאוול דער מעשיצער מיט דער טאָכטער, שמואל לאוויט און אברהם וואזניאק — דער ג״, יעקב קיוואוויץ, בערל ליפשיץ און הושע ליפשיץ.

נאָכן דערמאָרדן זיי, האָט מען ווידער געכאַפּט יידן, און געשיקט באַערדיקן די קדושים.

טאָג טעגלעך פלעגט מען אונדז טרייבן צו פאַרשידענע, שווערע אַרבעט, און מאַרשירנדיק איבער די איוועניצער גאַסן, געצוווּנגען אונדז זינגען, און אַזוי פלעגן די היטלעריסטן אונדז פאָטאָגראַפירן, כדי שפּעטער זיך אויסבאַרימען מיט זייערע העלדישע טאַטן...

אין אַ געוויסן נאָך־מיטאָג, אַרבעטנדיק אין דאָרף פּרויזעלע, 10 ק״מ פון איוועניעץ, האָב איך דערזען פון ווייטן מיין 9 יאָריקן יינגעלע, בערעלען, ווי ער לויפט איבערן פעלד, און גיט מיר סימנים. כ'האָב זיך אָפּגעגנבעט פון מיין פּאַרטיע, און אַריינגעשפּרונגען אין דעם דערבייאיקן פעלד פון קאָרן, דאָרט האָט מיין זון שוין געוואַרט אויף מיר. ער האָט מיר דערציילט דאָס פּאָליציאַנטן זיצן ביי אונדז אין שטוב, און וואַרטן ביז כ'וועל זיך צוריקקערן פון דער אַרבעט, כדי אַרעסטירן מיר. דערהערנדיק עס, האָבן מיר זיך געלאָזן לויפן, דורך די פעלדער, קיין איוועניעץ, און דאָרט האָב איך זיך אַריינגעגנבעט צו די וורובלעווסקינער אין שטוב. שפּעט אין דער נאַכט, האָט מיין ווייב מיר אָנגע־זאָגט אַז די פּאָליציאַנטן זענען אַוועק, און כ'האָב זיך ווידער פאַרבאַהאַלטן אין בונקער.

ווידער זענען אַדורך עטלעכע טעג, און פּלוצלינג זענען אָנגעקומען אין שטעטל ס. ס.־לייט, און באַפוילן מ'זאָל זיי ברענגען יידן... און ווידער איז די

פּאָליציי געקומען מיר נעמען. דערזעענדיק זיי, בין איך אַרויסגעשפּרונגען דורך דער קיך פענצטער, אין גאָרטן, און פון דאָרטן — אין חזיר שטאַל פון מיין קריסטישער שכנטע. אָבער מיין „גוטע שכנה" האָט מיר באַמערקט, זי איז אַרויסגעלאָפן פון איר שטוב, און גענומען שרייען כ'זאָל אַרויס פון שטאַל, אויב נישט וועט זי רופן די דייטשן. צו מיין מזל, איז די פּאָליציי שוין געווען אַוועק, און כ'בין אַרויס פון חזיר שטאַל און אַריין צו זיך אין בונקער. די מערדער האָבן דאַן געכאַפּט איבער 50 יידן, אַוועקגעפירט זיי צום דאָרף קאָר־דוני, און דאָרט זיי דערשאָסן.

5 ק"מ פון איוועניעץ געפינט זיך דער דאָרף סיוויצע, דאָרט האָט געלעבט דער סמאָליאַרניק בנימין לימאַן, מיט זיין משפּחה. אין אַ געוויסן טאָג זענען געקומען צו אים 2 ס. ס.־לייט, אויף מאָטאָרציקלען, אַרויסגעפירט אים פון שטוב, צעשלאָגן און צעבלוטיקט אים, און דאַן געצוווּנגען אים, אַ באָרוועסן, לויפן פאָרויס. אָנקומענדיק קיין איוועניעץ, האָבן זיי אים דערשאָסן, נעבן די קאַשאַרן.

דעם 10.11.1941, פּאַרנאַכט, האָבן די דייטשן באַפוילן אַלע יידן, פון קליין ביז גרויס, צונויפזאַמלען זיך אין פערלויף פון 15 מינוט, אויפן מאַרק־פּלאַץ. צווישן די צונויפגעזאַמלטע יידן איז אויך געווען יענטע (די משוגענע) פון הקדש. די מערדער האָבן איר באַפוילן צו טאַנצן און איר פאָטאָגראַפירט טאַנצנדיק, און אונדזערע קריסטישע שכנים, זענען געשטאַנען אַרום אונדז און געשעפּט נחת.

נאָכן טאַנצן, האָבן די דייטשן באַפוילן דאָס אין פּאַרלויף פון 15 מינוטן זאָלן אַלע יידן זיך געפינען אין נאָר וואָס געשאַפענעם געטאָ. ווער ס'וועט זיך געפינען דאַן אויסערן געטאָ, וועט דערשאָסן ווערן.

דער געטאָ איז געווען אין שולהויף און מיל גאַס, אַרומגערינגלט מיט שטעכעדיקע דראָטן. מיר האָבן זיך געלאָזן לויפן אין געטאָ, ווי מען גייט און שטייט, זעלטן, ווען ס'איז געלונגען וואָס מיטנעמען. ס'זענען דאַן דערשאָסן געוואָרן: בנימין ריבה־מיכלעס, דוואָשע ניסנס, משה דעם שמש פרוי און דער מירער מנקר, וועלכער האָט זיך געראַטעוועט פון דער ערשטער שחיטה.

אויסער דער שרעקלעכער איינגעשפּאַרט וועלכע האָט געהערשט אין געטאָ, האָבן מיר געליטן אויך פון הונגער.

איינמאָל, ווען כ'האָב געאַרבעט אין דעם הויף „מאשקאלעוושטשינע", האָט דער גוט־באַזיצער מיר געגעבן אַ שטיקל ברויט, כ'האָב דאָס אַריינגעלייגט אין טאַש, כדי עס ברענגען פאַר די קינדער, אָבער ביים אַריינגאַנג אין געטאָ האָט די פּאָליציי עס געפונען ביי מיר. זיי האָבן מיר אָפּגעפירט אין דער פּאָליציי און דאָרט מיר געשלאָגן ביז כ'האָב געחלשט. ווען כ'בין צוזיך געקומען, האָבן זיי מיר דערלויבט צוריקגיין אין געטאָ, כ'בין געווען פאַרבלוטיקט, און מיין

גאַנצער גוף — געשוואָלן, דאָך האָב איך אויף צומאָרגנס געמוזט אַרויס צו דער אַרבעט.

אין מאַי 1942 האָט מען אַוועקגעשיקט פון געטאָ קיין דוואָרעץ, אַ גרופּע פון 50 יידן. אַ קורצע צייט שפּעטער האָט מען אַוועקגעשיקט אַ צווייטע גרופּע פון 100 יידן. אַ טייל הייזער אין געטאָ זענען דעריבער געבליבן ליידיק, די מערדער האָבן דאַן פאַרקלענערט דעם שטח פון געטאָ, און אונדז, די איבער־געבליבענע, איבערגעפירט אין שול גאַס. מיינע ברידער און שוועסטער זענען אַוועקגעשיקט געוואָרן קיין דוואָרעץ, זייערע 21 קליינע קינדער, זענען עגבליבן מיט מיר אין געטאָ, צוזאַמען מיט מיינע 5 קינדערלעך.

דעם 1.6.1942 האָבן די היטלעריסטן צונויפגעזאַמלט אויפן מאַרק־פּלאַץ אַלע אַרבעטס פעאיקע מענער און פרויען און אַוועקגעפירט זיי אין די קאַשאַרן, און אויף צו מאָרגנס אַוועקגעפירט זיי קיין נאָוואָגרודעק. אין געטאָ זענען איבער־געבליבן בלויז, די קליינע קינדער און די אַלטע און קראַנקע מענטשן. מיר האָבן אַלע געוווּסט וואָס דאָס באַדייט. דאָס געזעגענען זיך מיט די קינדער איז אוממעגלעך צו באַשרייבן, און דער ווייטיק פון אונדזער צושיידונג, איז ביי מיר פאַרבליבן ביזן היינטיקן טאָג. מיין פרוי איז דאַן געווען אין 9־טן חודש, איז געבליבן אין געטאָ, און אומגעקומען מיט די איבעריקע יידן פון געטאָ.

דער וועג קיין נאָוואָגרודעק איז געווען פול מיט יסורים, אָבער אויך אין נאָוואָגרודקער געטאָ איז נישט געווען בעסער, דאָרט איז געווען אַ גיהינום אויף דער ערד.

אַ קורצע צייט נאָך אונדזער אָנקומען אין געטאָ, האָבן מיר זיך דערוווּסט וועגן מאָרד פון אונדזערע קינדער און די אַלע איבערגעבליבענע, פון איוועג־צער געטאָ.

מאלציקס 2 קינדער, אַ 10 און אַ 8יאָריקער יינגעלע, האָבן זיך אויסבאַהאַלטן 2 וואָכן אין אַ בונקער. ביינאַכט פלעגן זיי אַרויס אין די גערטנער און זוכן וואָס צום עסן, ביז אַ איווענצער קריסט — פּראָקאָפּ. האָט זיי אַרויסגעגעבן צו די דייטשן, און מ׳האָט זיי דערשאָסן.

אַזוי אַרום בין איך פאַרבליבן דער איינציקער פון אַ גרויסער און פאַר־צוויגטער משפּחה. כ׳האָב באַשלאָסן נקמה נעמען פון די רוצחים און גיין צו די פּאַרטיזאַנער. כ׳האָב וועגן דעם גערעדט מיט אַ סך יידן אין געטאָ, אָבער זיי האָבן קיין מוט געהאַט, און פאַרלוירן דעם גלויבן אין בעסערס. בלויז מיין שוועסטער סאָניע מיט איר מאַן אַברהמצע סיראָטקין, און שמעון שוואַרץ מיט זיינע 2 יינגלעך, זענען צוגעשטאַנען צו מיר. פון געטאָ איז אוממעגלעך געווען צו אַנטלויפן. מיר האָבן דעריבער באַשלאָסן אַנטלויפן פון דער אַרבעט. מיר האָבן באַשטימט דעם טאָג פון אונדזער אַנטלויפן, און דעם פּלאַץ אין דערביי־

איקן וואַלד, ווו מיר וועלן זיך טרעפן. אונדז איז געלונגען אַפּגנבענען זיך, אומבאַמערקט, פון אונדזער גרופּע, און אַריינגעלאָפן אין וואַלד. פֿון דאָרט זענען מיר אַריין אין אַ קאָרן פעלד, און געלעגן דאָרט ביז פינצטער. דערווייל האָבן די דייטשן דערפילט דאָס מיר פעלן, און ביז פינצטער, האָבן זיי געניששטערט אין וואַלד, אָבער צו אונדזער מזל — נישט אין די קאָרן...

ווען ס'איז געוואָרן גוט פינצטער, זענען מיר אַוועק אין דער ריכטונג פון נאליבאקער פּושצע. מיר זענען געגאַנגען די גאַנצע נאַכט, און אַדורכגעגאַנגען אַ 50 ק"מ. מיר האָבן זיך אַזוי אַרומגעבלאָנקעט 3 טעג. אונדזער איינציקער עסן איז געווען די יאַגאָדעס וועלכע האָבן געוואקסן אין וואַלד. מיין שוועסטער מיט איר מאַן האָבן באַשלאָסן גיין קיין פּאָלדאראַזשע, צו אַ באַקאַנטן קריסט, און אויסבאַהאַלטן זיך ביי אים אַ ביסל צייט.

מער האָב איך זיי שוין נישט געזען: ווי כ'אָב זיך שפּעטער דערוווּסט, האָט זיי דער קריסט פיין אויפגענומען. אָבער זיינער אַ שכן, האָט אים פאַר־מסרט פאַר די דייטשן, דאָס ער באַהאַלט אויס יידן. די דייטשן האָבן דעם קריסט, צוזאַמען מיט מיין שוועסטער און שוואָגער — דערמאָרדעט, און זיין שטוב פאַרברענט.

אויפן פערטן טאָג, פון אונדזער וואַנדערונג אין וואַלד, האָבן מיר אַנגע־טראָפן עטלעכע פאַרטיזאַנער. זיי האָבן אונדז געפאַרשט ווער מיר זענען, און פון וואַנען מיר קומען. מיר האָבן זיי אַלץ דערציילט און דערקלערט זיי, אַז מיר ווילן צושטיין צו די פאַרטיזאַנער.

זיי האָבן אונדז אַוועקגעפירט טיף אין וואַלד, און געבראַכט אונדז צו אַן הייזקע, ווו ס'האָבן געלעבט אַן אַלטע פּאָר קריסטן, און געהייסן אונדז בלייבן דאָרט, ביז זייער קאָמאַנדיר וועט באַשליסן וואָס צו טאָן מיט אונדז. אַזוי וואָרטנדיק איז אַדורך דער טאָג און אַ טייל פון דער נאַכט. מיר ליגן אויף דעם וואָרעמען אויוון, אָבער דער שלאָף נעמט אונדז נישט. פּלוצלינג הערן מיר אַז מען קלאַפּט אין טיר. דער קריסט עפנט עס, און ס'קומען אַריין אַ דייטשער אָפיציר און צוויי זעלנער. דער אָפיציר באַפעלט אונדז אַרונטערגיין פון דעם אויוון, און פאַנגט אונדז אָן צו פאַרשן. — דאָ איז אונדזער טויט — טראַכט איך, פון שרעק איז מיין האַרץ געוואָרן ווי אַ שטיק אייז. כ'האָב דאָך שוין נישט מער וואָס צו פאַרלירן. און פּלוצלינג פיל איך אַז דער פחד איז פון מיר אַוועק, און איך באַשליס פאַרן טויט, אויסקילן מיין האַרץ: — יאָ! מיר זענען יידן, וועלכע זענען אַנטלאָפן פון אייך, דייטשע מערדער, כדי צושטיין צו די פאַרטיזאַנער, און נוקם זיין זיך אין אייך!

דער אָפיציר האָט נישט געענטפערט אַ וואָרט, נאָר געהייסן אַרויספירן אונדז

אין דרויסן, אויסגעשטעלט אונדז ביים וואַנט פון שטוב, און באַפוילן די זעלנער צילן; און שיסן אונדז.

כ׳הער דעם שאָס און כ׳פיל דעם פייף, פון דער דורכפליענדער קויל. דער זעלנער צילט ווידער אין מיר, שיסט, און די קויל טרעפט מיר נישט. כ׳פאַרשטיי אַז זיי טוען עס מיט אַ כיוון, כדי אָנשרעקן אונדז, פאַרן טויט. די בלוט האָט מיר אויפגעקאָכט, און כ׳שריי אויס מיט כעס, — איר זענט העלדן קעגן אומבאַוואָפנטע יידן, קעגן פרויען און קינדער! גיט מיר די ביקס, וועל איך אייך ווייזן ווי מען שיסט!...

דער אָפיציר האָט זיך פאַנאַנדערגעלאַכט, צוגעגאַנגען צו מיר, און דערלאַנגט מיר אַ קלאַפּ איבערן אַקסל. — איר וועט זיין גוטע פאַרטיזאַנער! כ׳האָב געוואָלט אייך אויספרוון, איידער איך באַשליס נעמען אייך אין מיין אָטריאַד. —

כ׳בין געשטאַנען עטלעכע מינוט ווי אַ צומישטער, ביז כ׳האָב זיך באַרוהיקט. דאַן האָבן זיי אונדז מיטגענומען אין זייער אָטריאַד. אויפן דריטן טאָג, האָט דער קאָמאַנדיר אונדז צוגערופן צו זיך און געזאָגט, אַז אויב מיר ווילן בלייבן מיט אים, מוזן מיר שאַפן פאַר אונדז געווער אַנדערש קען ער אונדז נישט האַלטן אין זיין אָטריאַד.

מיר האָבן אים געבעטן ער זאָל אונדז געבן אַ ביקס, כדי מיר זאָלן קענען איבערפאַלן אַ דייטש אָדער אַ פּאָליציאַנט. — מיט הוילע הענט ווען מיר דאָך גאָרנישט קענען אויפטאָן. —

— דאָס איז אייער פּראָבלעם, טוט וואָס איר ווילט, אָבער אָן געווער האָט איר נישט וואָס צו אומקערן זיך אַהער, אין אָטריאַד. —

די צוויי יינגלעך זענען פאַרבליבן אין אָטריאַד, און איך מיט שמעון שוואַרץ, האָבן גענומען שטעקנס אין די הענט און אַוועק אין פּושטע.

די געגנט איז מיר געווען באַקאַנט, און כ׳האָב זיך גוט אָריענטירט אין וואַלד. כ׳האָב זיך דערמאָנט אַז נישט ווייט פון אונדזער לאַגער לעבט אַ „לעסניק", ער האָט זיכער אַ יאגד־ביקס אָדער אַ רעוואָלווער. מיר האָבן באַשלאָסן פּרוון אונדזער מזל ביי אים.

ביז האַלבע נאַכט זענען מיר געלעגן אין וואַלד, און דאַן צוגעקומען צו זיין שטוב און גענומען קלאַפּן אין טיר. דער לעסניק איז צוגעקומען צום פענצטער, אָבער אין וואַלד איז זייער פינצטער, און מ׳האָט נישט געקענט זען, ווער עס געפינט זיך צווישן די ביימער.

— ווער איז דאָרט? — פרעגט ער.

— מיר זענען פאַרטיזאַנער — האָב איך אים געענטפערט, — מען האָט אונדז איבערגעגעבן אַז דו באַזיצט געווער. אויב אין פאַרלויף פון 5 מינוטן ברענגסט עס נישט אַרויס, פאַרברענען מיר דיין שטוב, און דו וועסט דערשאָסן ווערן...

מיר שטייעןביידע מיט קלאָפּנדיקע הערצער, אין שאָטן פון די בוימער און וואַרטן, וועט אונדזער שפּיל געלונגען?

עס זענען נישט אַדורך די 5 מינוטן, און ס'עפענט זיך די טיר, און דער קריסט אין זיינע לאַנגע ווייסע גאַטקעס, לייגט אַוועק אויפן שוועל, 3 ביקסן און אַ שאַכטל מיט קוילן...

איך באַפעל אים צוריק אַריינגיין אין שטוב און פאַרמאַכן די טיר. מיר כאַפּן דאָס געווער און דערווייטערן זיך שנעל פון דעם לעסניקס שטוב. מ'טיקע און שטאָלצע, האָבן מיר זיך אומגעקערט אין אונדזער אָט־יאַד.

אונדזער קאָמאַנדיר, ניקיטין, האָט אונדז וואַרעם אָ'פּגענומען, און פון דאַן אָן, גענומען אונדז משתף זיין אין פאַרשידענע אויפגאַבן.

דערווייל האָב איך זיך דערוווּסט די איינצלהייטן פון מיין שוועסטערס אומקום, און כ'האָב עס דערציילט דעם קאָמאַנדיר. אויסהערנדיק עס, האָט ער מיר געגעבן 17 פאַרטיזאַנער, און באַפוילן גיין קיין פּאַלדאַראַזשע, אי'ן אָפּרעכנען זיך דאָרט מיט די דייטשע מיטאַרבעטער.

דעם פויער, וועלכער האָט געבראַכט צו מיין שוועסטערס און שוואָגערס טויט, האָבן מיר אויפן אָרט דערשאָסן, און זיין שטוב פאַרברענט. זיינע קיה און חזירים, האָבן מיר אָפּגעפירט אין אונדזער לאַגער.

פאַרן צוריקטרעטן, האָבן מיר צונויפגעזאַמלט די פויערים פון דאָרף, און געוואָרנט זיי, אַז די יעניקע וועלכע וועלן מיטאַרבעטן מיט די דייטשן, וועלן האָבן דעם זעלבן סוף...

עטלעכע טעג שפּעטער, זענען מיר אַוועק אין דאָרף רודניע, כדי צו אָפּ־רעכנען זיך מיט 2 אָרטיקע שקצים־פּאָליציאַנטן.

אָנקומענדיק אין דאָרף, האָט זיך די גרופּע באַהאַלטן אין אַ הויף, און איך אַליין בין אַריין צו אַ באַקאַנטן פויער, וועלכער פלעגט ברענגען קיין איוועניעץ, האָלץ צום פאַרקויפן.

ער האָט מיר באַגעגנט מיט גרויס שמחה, און פאַרזיכערט אַז אין דאָרף געפינען זיך נישט קיין דייטשן. מיר האָבן זיך דאַן געלאָזט גיין אין דאָרף, כדי צו כאַפּן די 2 פּאָליציאַנטן.

פּלוצלינג זענען אונדז אַנטקעגן געקומען 4 דייטשן אין באַפוילן שטיין. נישט טראַכטנדיק קיין סך, האָב איך געוואָרפן אויף זיי 2 גראַנאַטן, און אַליין געפאַלן און צוגעדריקט זיך צו דער ערד. די גראַנאַטן האָבן דערהרגעט 3 פון זיי, און דעם פערטן שטאַרק פאַרוווּנדעט. מיר האָבן זיך צוריקגעקירט צום באַקאַנטן פויער, און נאָך אַ קורצער אויספאָרשונג האָט ער מודה געווען. אַז די דייטשן האָבן זיך געפונען שוין עטלעכע טעג אין דאָרף. מיר האָבן אים

דערשאָסן, און זיין שטוב פאַרברענט. די 2 פּאַליציאַנטן, דערהערנדיק דעם אויפ־רייס פון די גראַנאַטן, זענען אַנטלאָפן פון דאָרף.

אונדזער אָטריאַד האָט דאַן געציילט 600 מאַן. צווישן זיי זענען געווען בלויז 6 יידן — 5 איוועניצער און איינער פון נאַוואַגרודעק.

אין אַ געוויסן טאָג, האָבן מיר באַקומען אַ באַפעל, גיין צו הילף די פּאַר־טיזאַנער, וועלכע גרייפן אָן נאַליבאָק. (אין יענעם אָנגריף זענען אומגעקומען אַ סך יידישע פּאַרטיזאַנער, פון צוויי אַנדערע אָטריאַדן, וועלכע האָבן אָנגע־גרייפט דאָס שטעטל). די דייטשן האָבן אונדז באַמבאַרדירט פון אַעראָפּלאַנען, און מיין אָטריאַד האָט געמוזט אָפּטרעטן אין דער פּושטע. איך בין דאַן קאָנ־טוזשעט געוואָרן דורך אַ באָמבע, וועלכע האָט זיך אויפגעריסן, נישט ווייט פון מיר, און פאַרשאָטן מיר מיט ערד. ערשט שפּעט ביינאַכט בין איך צוזיך געקומען. כ'האָב אָפּגעזוכט מיין ביקס, און גענומען גיין און זוכן מיין גרופּע. ערשט אויף, צומאָרגנס האָב איך זיי אָפּגעפונען. דאָרט האָט מען מיר שוין פאַר־שריבן אַלס „געפאַלענער אין קאַמף"...

ס'זענען אַדורך עטלעכע חדשים, און מיר האָבן באַקומען אַן באַפעל איבער־גיין דעם פראָנט און צוריקקערן זיך קיין רוסלאַנד.

אויף אונדזער וועג, נעבן דער באַן־סטאַציע אַלעכנאָוויץ, האָבן מיר זיך אָנגעשטויסן אויף אַ פּאַרטיע פון 30 פּוילישע פּאַליציאַנטן, וועלכע זענען געפאָרן פון מאָלאָדעטשנע קיין ראַקאָוו. קיין איינציקער פון זיי איז נישט געבליבן לעבן... מיר זענען אַדורך ראַקאָוו און מינסק. נעבן שטעטל סמאַלעוויץ, האָבן מיר זיך ווידער אָנגעשטויסן אין אַ דייטשן „אַבאָז" וועלכער האָט געפירט פּראָוויאַנט און אַמוניציע. מיר האָבן דאָס פאַרניכטעט. בלויז איין זעלנער איז לעבן געבליבן, לויטן באַפעל פון אונדזער קאָמאַנדיר, „כדי ער זאָל דערציילן די מעשים פון די רוסישע פּאַרטיזאַנער, און וואַרפן שרעק, צווישן דעם שונא".

אין טאַראַפּעץ, קאַלינאָווסקער אָבלאַסט, זענען מיר אַדורך דעם פראָנט. דער „קבלת פנים" אין רוסלאַנד, איז נישט געווען קיין וואַרעמער: די ערשטע זאַך האָט מען אונדז ענטוואָפנט און פאַרשפּאַרט אין אַ לאַגער, דערנאָך האָט מען גענומען מאַכן אַ סעלעקציע צווישן אונדז: די וועלכע זענען געווען רוסן, זענען מאָביליזירט געוואָרן אין דער אַרמיי. מ'האָט זיי געגעבן נייעם געווער און אָנגעטאָן אין נייע מונדירן. אונדז, די „זאַפּאַדניקעס", וועלכע שטאַמען פון פּוילן, האָט מען געגעבן דאָקומענטן און געלאָזט פריי. (איך האָב דאַן געקראָגן אַ מעדאַל, פאַר מיינע טאַטן אַלס פּאַרטיזאַן).

איצט איז ענטשטאַנען די פראַגע, וואָס טוט מען? אַ לעבעדיקער מענטש מוז דאָך עסן, און אויך האָבן אַ דאַך איבערן קאָפּ? אָבער קיינער האָט פאַר אונדז נישט געזאָרגט. כ'האָב נישט געהאַט קיין ברירה און אַוועקגעפאָרן קיין

אוראַל און געאַרבעט אין אַ קאָלחאָז. מיר האָבן דאָרט געהונגערט, און איך האָב פאַרלאָזט דעם קאָלחאָז, און אַוועק זוכן מיין מזל אין אַ קליין שטעטל — אראמיל. די אָרטיקע מאַכט האָט געהערט אַ סך וועגן די פאַרטיזאַנער, אָבער קיינמאָל נישט געזען. דעריבער האָבן זיי מיר אויפגענומען, געגעבן מיר אַ דירה. און אין די אָוונטן פלעגט מען זיך צונויפקלייבן ביי מיר און ווי פאַרכישופטע זיך צוהערן צו מיינע דערציילונגען פון פאַרטיזאַנישן לעבן און זייערע מעשים.

דער קריסט ביי וועמען כ'האָב געוווינט האָט מיר איינגעאָרדנט אַלץ אַרבע־טער אין דער „סטאַלאָווקע" פון אָרטיקן אַעראָדראָם. מיין אַרבעט איז באַשטאַנען אין הייצן און אויפהיטן די פיר אויוונס דאָרט. איך בין געווען צופרידן פון מיין אַרבעט. ווייל ס'איז דאָרט געווען וואַרעם און כ'האָב געהאַט וואָס צו עסן. אַזוי זענען אַריבער 10 טעג. און דאַן האָט מען מיר מודיע געווען אַז איך מוז פאַרלאָזן דעם אַעראָדראָם, ווייל איך בין אַ „זאַפאַדניק" און צוליב זיכער־הייט סיבות קען מען מיר דאָ נישט האַלטן...

כ'האָב ווידער גענומען אַרומגיין און זוכן אַרבעט. צופעליק, בין איך אַריין אין אַ מילך זאַוואָד. דער דירעקטאָר דאָרט איז געווען אַ קאָוונער ייד, און ער האָט מיר אָנגענומען אַרבעטן. מיין אויפגאַבע איז געווען צונויפזאַמלען פון די אַרומיקע קאָלחאָזן דאָס מילך, האָלץ און היי. עסן האָב איך געהאַט גענוג, און כ'האָב אַפילו אָפגעשפאָרט אַ ביסל געלט. אַזוי זענען פאַרלאָפן עטלעכע חדשים, און כ'האָב באַקומען אַ באַפעל צושטעלן זיך אין אָרטיקן „וואָיענקאָם" (מילי־טערישן קאָמיסאַריאַט). דאָרט האָט מען ביי מיר צוגענומען מיינע דאָקומענטן, און אַוועקגעשיקט מיר מיט אַ אַרבעט באַטאַליאָן, קיין קראַסנאָחאַמסק, כדי אַרבעטן דאָרט אויף אַן אייזן זאַוואָד. די אַרבעט און די לעבנס באַדינגונגען, זענען דאָרט געווען זייער שווערע. די אַרבעטער זענען געווען געשוואָלן פון הונגער.

כל זמן כ'האָב געהאַט געלט, האָב איך געקויפט עסן אויפן שוואַרצן מאַרק. אָבער די געלט האָט זיך אויסגעלאָזט, און כ'האָב גענומען הונגערן...

דאָס איז געווען דער ערשטער מאַי, דער טאָג ווען מען אַרבעט נישט אין דער פאַבריק. כ'האָב זיך אַריינגעגנבעט אין אַ באַן, און אַזוי אָפגעפאָרן 400 ק"מ, אין דער ריכטונג פון אראמיל. די לעצטע 25 ק"מ בין איך געגאַנגען צופוס, און אָנגעקומען צום מילך זאַוואָד, ווו כ'האָב פריער געאַרבעט. כ'האָב דעם דירעקטאָר דערציילט מיין לאַגע און געבעטן ער זאָל מיר העלפן. ער האָט מיר געגעבן 700 רובל, און אַן אַדרעס אין סווערדלאָווסק. דאָרט האָב איך זיך געשאַפט אַ דאָקומענט אויפן נאָמען פון יוסיף יוסיפאָוויטש, און גע־פונען אַרבעט אין דער דאָרטיקער פּראָדוקטן באַזע.

אין סוועדלאָווסק האָב איך זיך דערוווּסט אַז אונדזער געגנט איז שוין באַפרייט פון די דייטשן און כ׳האָב באַשלאָסן פאָרן אַהיים.

כדי צו קריגן אַ קאָמאַנדיראָווקע האָב איך באַצאָלט 3000 רובל. פון מינסק בין איך געפאָרן קיין סטויפץ. און פון דאָרטן קיין איוועניעץ.

ענדלעך בין איך אין איוועניעץ. אויף קוידאַנאָווע״ גאַס בין איך פאַרביי מיינע עלטערנס הייז ווו ס׳האָבן שוין געוווינט קריסטן, אָבער כ׳בין נישט אַריין, נאָר כ׳בין אַוועק צו מיין הויז. דאָרט האָט געוווינט דער שטאָט פאָסטוך — נאַוויצקי. כ׳בין אַריין אין שטוב און געפונען פרעמדע מענטשן. כ׳בין אַריין אין צימער, ווו מיינע דערמאָרדעטע קינדערלעך פלעגן שלאָפן, אָבע״ דאָרטן האָב איך געטראָפן פרעמדע קינדער... קיין איינער האָט מיר נישט געבעטן זיצן... אין מיין אייגענער שטוב בין איך געווען אַ אַ־מגעבעטענער גאַסט...

כ׳האָב זיך אויפגעהאַלטן ביי ישראל כץ. פון אים האָב איך זיך דע־ווּוסט אַז מיין „פריינט״ מאזעניק, קומט יעדן מיטוואָך אין שטעטל.

מיטוואָך פרי, בין איך שוין געשטאַנען אויף קוידאַנאָווער גאַס און אָפּגע־וואַרט אים. ער איז אַדורך פאַרביי מיר, אָבער ער האָט מיר נישט דערקענט ער איז זיכער געווען, אַז איך לעב שוין נישט. ווען ער איז אַדורך, האָב איך אויסגעשריגן — מאזעניק!

ער האָט זיך אומגעקערט און דאַן דערקענט מיר, ער איז געוואָרן בלייך, צוגעגאַנגען צו מיר און אויסגעשטרעקט זיין האַנט, אָבער איך האָב נישט גענומען זיין האַנט, נאָר אַראָפּגעלאָזן אים צוויי פייערדיקע פעטש.

— מאזעניק, האָב איך געזאָגט, — כ׳בין געקומען פון אויל נאָך דיין נשמה. —

— טו מיט מיר דאָס זעלבע וואָס איך האָב געטאָן מיט דיר, האָט ער גע־זאָגט, — לאָז מיך לעבן, און מיין גאַנץ פאַרמעגן איז דיינס. —

— איך דאַרף נישט, און וויל נישט דיין פאַרמעגן, איצט זענען מיר קוויט. --

3 חדשים בין איך געווען אין איוועניעץ. כמעט יעדן טאָג פלעג איך באַזוכן די קברים פון אונדזערע טייערסטע, וועלכע זענען אומגעבראַכט געוואָרן דורך די נאַצישע מערדער. אויף די קברים האָב איך אויסגעגאָסן מיין צער און מיין בענקעניש נאָך מיין ווייב און קינדערלעך...

כ׳האָב געפילט אַז דאָ וועל איך נישט געפינען מער קיין רו. מיין לעבן דאָ, וועט זיין פאַר מיר אַ גיהינום. האָב איך גענומען דעם וואַנדערשטעקן אין האַנט. און גענומען גנבנען גרענעצן, ביז כ׳בין אָנגעקומען קיין פראַנקרייך, און מיט דער שיף „בן־העכט״ אָפּגעפאָרן קיין ארץ־ישראל. אָבער די ענג־לענדער האָבן אונדז געכאַפּט, אין פון חיפה, אונדז אָפּגעשיקט קיין קאַפריסין, און ווידער פאַרשפאַרט אונדז הינטער די שטעכעדיקע דראָטן.

אין קאַפּריסין זענען מיר אָפּגעזעסן 14 חדשים. דאָרטן האָב איך דערקענט, און חתונה געהאַט מיט מיין איצטיקע פרוי. ערשט אין יאָר 1948, ווען ס׳איז אויסגעבראָכן די מלחמת השחרור, זענען מיר ענדלעך אָנגעקומען קיין ארץ־ישראל, אין אונדזער אַלטער, אַלטער היים.

מיר האָבן דאָ געפונען פריינט, באַקאַנטע און אַ וואַרעמע היים!

מרדכי ראָלניק, יפו

יאָרן פון יסורים און גבורה

אין אַ געוויסן נאָך מיטאָג, איז אַרויס אַ באַפעל אַז אַלע יידן פון איווענצער געטאָ, מוזן זיך פאַרזאַמלען אין פאַרלויף פון 20 מינוט, אויפן מאַרק־פּלאַץ, וועלכער איז געווען אויסערן געטאָ. מיר זענען געווען זיכער אַז די היטלעריסטן גרייטן צו אַ נייע שחיטה. אין געטאָ איז געוואָרן אַ פּאַניק, מענטשן זענען אַרומגעלאָפן אָן אַ ציל, אָדער געשטאַנען פּאַראַליזירטע פון שרעק. די אָרטיקע פּאָליציי האָט מיט קלעפּ געטריבן די יידן צום מאַרק־פּלאַץ.

אויפן מאַרק האָט מען אונדז באַפוילן זיך אויסשטעלן אין רייען, און ס׳האָט זיך אָנגעפאַנגען די סעלעקציע; אַ דייטשער אָפיציר האָט שפּאַצירט צווישן די רייען, נישט גערעדט, נאָר מיטן פינגער אָנגעוויזן אין וועלכער ריכטונג, דער קרבן זאָל גיין. אַזוי האָט ער אויסגעקליבן עטלעכע הונדערט יידן. די סעלעקציע האָט געדויערט אַ פּאָר שעה. דערווייל האָט די פּאָליציי געבּלונדערט אין געטאָ, און געזוכט פאַרבאַהאַלטענע יידן. ווען זיי האָבן געפונען, האָבן זיי אויפן אָרט דערשאָסן. צווישן די דערשאָסענע 10 יידן איז געווען אויך אסתר־חיה נאַחימאָווסקי, וועלכע איז געלעגן קראַנק און נישט געקענט אַראָפּגיין פון בעט.

נאָך דער סעלעקציע, האָבן די נאַציס באַפוילן די איבערגעבליבענע יידן, לויפן שנעל צוריק אין געטאָ. מיר די אָפּגעקליבענע, זענען מיט האַרץ קלאַפּעניש, געשטאַנען און געוואַרט אויף אונדזער גורל.

לאַנג האָט מען אונדז נישט געלאָזט וואַרטן. מ׳האָט אונדז אויסגעשטעלט אין 2 רייען און געהייסן מאַרשירן צו די קאַשאַרן. דאָס האָט אויף אונדז אָנגעוואָרפן אַ שרעק. ווייל פאַר פיל איווענצער יידן, איז דער וועג צו די קאַשאַרן, געווען זייער לעצטער וועג.

איך האָב באַשלאָסן ריזיקירן און אַנטלויפן, אָבער מיין 16 יאָריקער ב ר־דערל — בערל, האָט מיר געבעטן אים נישט איבערלאָזן אַליין „און אויב אונדזער גורל איז צו דערשאָסן ווערן, זאָלן מיר זיין צוזאַמען״. —

מיר האָבן מאַרשירט איבער די גאַסן פון איוועניעץ, און אירע קריסטן זענען געשטאַנען אויף די טראָטואַרן, אין געוויצלט זיך אויף אונדזער חשבון...

אין די קאַשאַרן האָט מען אונדז פאַרשפאַרט אין 2 ליידיקע מאַגאַזינען, דאָרט זענען מיר געזעסן עטלעכע שעה. פלוצלינג האָבן מיר דערהערט אין דרויסן אַ גערויש, אַ לויפעניש און געוויין פון קינדער. דאָס זענען געווען די יידן, וועלכע מ׳האָט געבראַכט פון רוביזשעוויצער געטאָ. מ׳האָט זיי אַריינגע־שטויסן צו אונדז. די ענגשאַפט איז געווען אומערטרעגלעך ס׳איז נישט געווען קיין לופט צום אָטעמען, און קיין טראָפן וואַסער, פאַר די פאַרשמאַכטע קינדער, וועלכע זענען געלאָפן צופוס, צוזאַמען מיט די דערוואַקסענע, עטלעכע און צוואַנציק ק״מ.

מיר האָבן קוים דורכגעלעבט די נאַכט, אויף צו מאָרגנס האָט מען אינדז ווידער אויסגעשטעלט אין רייען און געמאָלדן אַז מיר גייען אויף אַ־בעט קיין דוואָרעץ. זיי האָבן אונדז געוואָרנט אַז די וועלכע וועלען אָפשטיין אין וועג, וועלן אויפן אָרט דערשאָסן ווערן!...

דעם זעלבן טאָג איז געפאַלן דער ערשטער קרבן, די פרוי קיילע אורעס (אַ שוועסטער פון אהרון־דוד דעם שוחט, וועלכער איז געווען פון די ערשטע קרבנות אין איוועניעץ).

פאַרנאַכט זענען מיר אָנגעקומען קיין נאַליבאַק, דאָרט האָט מען אונדז ווידער פאַרשפאַרט אין אַ ליידיקן שייער.

איך, און נאָך עטלעכע בחורים, האָבן באַשלאָסן אַז איצט איז די צייט צו אַנטלויפן אין וואַלד. מיט מיר איז אויך געווען יענקל שקליאַר, מיר האָבן אויפגעמאַכט דעם טויער און אַרויסגעגנבעט זיך פון שייער. אין דרויסן איז געווען פינצטער און ס׳האָט שטאַרק גערעגנט. מיר האָבן נישט געוווסט אין וועלכער ריכטונג צו לויפן, און געשטאַנען פאַרלוירענע. מיינע חברים האָבן זיך צוריקגעקערט אין שייער, נאָך איך און שמואל דעם זייפערס, זענען גע־בליבן אין דרויסן, אָבער צום סוף האָבן אויך מיר זיך צוריקגעקערט אין שייער, כדי דאָרט איבערוואַרטן דעם רעגן. דערווייל האָט זיך געביטן די וואַך, אַ פּאָליציאַנט האָט פאַר־שלאָסן דעם טויער פון דרויסן, און פון אונדזער פּלאַן איז גאָרנישט געוואָרן.

צומאָרגנס פרי, האָט מען אונדז אַוועקגעמאַרשירט קיין לובטש.

דערנענטערנדיק זיך צום ניעמאַן, האָט די פּאָליציי אונדז גענומען שלאָגן און באַפוילן לויפן. אָן שום סיבה האָבן זיי אַרויסגענומען פון די רייען דעם רב פון נאַליבאַק, און גענומען יאָגן אים איבער די פעלדער ,ווען ער איז דערלאָפן צום ניעמאַן, אָבן זיי אים דערשאָסן, און זיין קערפער אַריינגעוואָרפן אין טייך.

דער בריק איבערן ניעמאַן איז געווען צעבראָכן און אַ טייל פון אים פאַר־

זונקען אין וואַסער דאָך האָבן זיי אונדז געצווונגען לויפן איבער אים. ס'איז געווען אַ נס אַז קיינער פון אונדז האָט זיך דאָן נישט דערטרונקען, אָדער צעבראָכן אַ פוס.

אין לובטש

אין לובטש האָט מען אונדז פאַרשפּאַרט אין אַרטיקן געטאָ. דאָרט האָט מען אונדז דערציילט, אַז מיט עטלעכע טעג צוריק, האָבן די רוצחים אַרויסגעפירט פון געטאָ עטלעכע הונדערט יידן, און זיי דערמאָרדעט.

מידע און פאַריאושטע, האָבן מיר זיך צולייגט אויף די פּאָדלאָגעס און איינגעשלאָפן.

ס'איז אָנגעקומען אַ נייער טאָג. מ'האָט אונדז ווידער אויסגעשטעלט אין רייען, אַרויסגענומען פון אונדז די פאַכמענער, און איבער־געלאָזן זיי אויפן פּלאַץ. די אַלע איבעריקע האָט מען אַוועקגעטריבן צום קליין־באַן, אָנגעלאָדן אין לאַסט וואַגאָנען און אַוועקגעפירט קיין נאָוואָ־יעלנע. אין די וואַגאָנען איז מען געשטאַנען צוזאַמענגעפּרעסט פון ענגשאַפט, מענטשן האָבן געחלשט, ווייל ס'האָט געפעלט לופט צום אָטעמען.

אין נאָוואָ־יעלנע, האָבן אונדז שוין אָפּגעוואַרט געסטאַפּאָ־לייט און פּאָ־ליציי, באַוואָפנט מיט אָטאָמאַטן און נאַגאַיקעס. מען האָט אונדז אויסגעלאָדן פון די וואַגאָנען, אויסגעשטעלט אונדז 4 אין אַ ריי, און געהייסן מאַרשירן.

ווי נאָר מיר זענען אַרויס פון דער באַן־סטאַציע, האָט מען אונדז באַפוילן לויפן און זינגען, שלאָגנדיק אונדז מיט די נאַגאַיקעס. כדי ס'זאָל זיין לייכטער צו לויפן, האָבן מיר אַוועקגעוואָרפן אונדזערע פּעקלעך, וועלכע מיר האָבן מיטגענומען, פאַרלאָזנדיק איוועניעץ. אַזוי איז די וועג ביז דוואָרעץ, 6 ק"מ בערך, געווען פאַרזייט מיט אונדזערע זאַכן.

פיל פון אונדז פלעגן פאַלן ערשעפּטע, אָבער אונטערן האָגל פון די נאַגאַיקעס, פלעגט מען זיך ווידער אויפהייבן און לויפן...

סוף־סוף האָבן מיר דערזען דאָס שטעטל דוואָרעץ אין דערפרייט זיך מיט איר, פונקט ווי מיר וואָלטן דערזען אונדזער גאולה.

אין אַרבעטס לאַגער — דוואָרעץ

אַריינגעלאָפן דורכן טויער אין לאַגער, האָבן מיר זיך אָפּגעשטעלט און אָפּגעאָטעמט, אויפן האַרצן איז געוואָרן לייכטער, ווייל מיר האָבן דערזען יידישע פנימער, יידישע פּאָליציאַנטן, און צווישן זיי אַ לאַנדסמאַן, מאיר, זיסל דעם קצב'ס זון. ער איז גלייך צוגעגאַנגען צו אונדז, באַרוהיקט אונדז און איבערגעגעבן אַ גרוס פון די איוועניצער, וועלכע זענען אָנגעקומען אַהער אין

אַ פריערדיקן טראַנספּאָרט. שפּעטער האָבן מיר זיי אָפּגעזוכט, און די שמחה פון דער באַגעגעניש איז געווען גרויס.

אין לאַגער זענען מיר אָנגעקומען פאַרנאַכט, דער לאַגער עלטסטער, אַן אָרטיקער ייד — נאָוויק, האָט אונדז צוגעטיילט 2 שטאַלן, אַן דעכער און אַן טירן. אַלע האָבן זיך מיט איין מאָל אַ לאָז געטאָן אין די שטאַלן, כדי צו כאַפּן אַ בעסער אָרט. ס'האָט זיך אָנגעהויבן אַ שטיפּעניש און קריגערייען. ענדלעך האָט מען זיך איינגעשטילט, יעדער האָט געקראָגן זיין אָ־ט.

שפּעטער האָט מען אונדז באַפוילן אַרויסגיין פון די שטאַלן און רעגיס־טרירן זיך. גלייכצייטיק האָט מען געשאַפן 2 אַרבעטס גרופּן: אַ „שטאַרקע" און אַ „שוואַכע" גרופּע.

מיר האָבן נישט געוווּסט ווו ס'איז בעסער: מיר האָבן געטראַכט — אפשר ווילן זיי פּטור ווערן פון די שוואַכע! און אפשר פאַרקערט?... אָבער קיין סך צייט צו טראַכטן איז נישט געווען. כ'האָב באַשלאָסן גיין צו די „שטאַרקע" און מיין ברודערל, בערל — צו די „שוואַכע".

אַלס עלטסטער פון דער שטאַרקער גרופּע איז באַשטימט געוואָרן אונדזער אַ שטאָטישער, יעקב אַבראַמסאָן, וועלכער איז שפּעטער געשטאָרבן פון הונגער. דער עלטסטער פון דער שוואַכער גרופּע איז געווען, הירשל מיליקאָווסקי.

נאָכן צעטיילן אונדז אויף גרופּעס, האָבן מיר זיך אומגעקערט אין אונד־זערע שטאַלן, און די גרופּן־עלטסטע זענען געווען געוואָרן צו באַקומען עסן פאַר אונדז. דער עסן איז באַשטאַנען פון 125 גראַם ברויט, און דאָס האָט געדאַרפט גענוגענען ביז מאָרגן אָוונט, און דאַן וועלן מיר ווידער באַקומען די 125 גראַם ברויט און אייך אַ ביסל זופּ פון קאַרטאָפל שאָלעכץ.

פאַרטיילן דאָס ברויט איז געווען אַ פּראָצעדור פאַר זיך:

קיין וואָג איז נישט געווען דעריבער איז געווען מעגלעך דאָס איינער וועט קריגן אַ גרעסער שטיקל ברויט פון צווייטן. משפחות האָבן זיך דעריבער פאַ־איינקט, כדי צו קריגן אַ גאַנץ ברויטל, און צעטיילן אים צווישן זיך. אָבער אויך דאַן, כדי פאַרמיידן טענות, האָט מען נאָכן צעשניידן דעם ברויט אויף חלקים, גענומען 2 פּאַרציעס אין ביידע הענט, און האַלטנדיק זיי פון הינטן, געפרעגט — „וועלכע האָסטו ווילסטו?" —

מיר גייען אויף אַרבעט

אויף צו מאָרגנס, ס'האָט נאָך וואָס גענומען טאָגן, האָט די לאַגער־סירענע אונדז אויפגעוועקט, און מיר האָבן זיך געשטעלט צ'ם אַפּעל, יעדע גרופּע מיט איר גרופּנפירער בראָש.

דער לאַגער עלטסטער — נאָוויק, האָט פאַר אונדז געהאַלטן אַ קורצע רעדע, ער האָט בעטאָנט דאָס מיר געפינען זיך אין אַן אַרבעטס לאַגער, און דער אַרבעטס טאָג דויערט 10 שעה, אונדזער אַרבעט איז צו זאַמלען שטיינער און לאָדן אין וואַגאָנעס. יעדע גרופּע וועט קריגן אַ נאָרמע, וועלכע זי וועט מוזן אויספירן אין משך פון טאָג. דאָן איז די „שוואַכע" גרופּע אַוועק צו דער אַרבעט, און מיר, די „שטאַרקע" זענען פאַרבליבן אויפן פלאַץ.

דער לאַגער אינזשינער — אָסיפּאָוויץ — אַ פאָלקס דייטש, האָט צוגערופן אונדזער גרופּן־פירער, און געפרעגט אים, צי די גרופּע באַשטייט באמת פון שטאַרקע מענטשן. אַבראַמסאָן, האָט פון שרעק פאַרלוירן דעם לשון, און נאָר געשאָקלט מיטן קאָפּ.

מען האָט אונדז דאַן אַוועקגעפירט צום דערבייאיקן פלי־פלאַץ ,און געהייסן לאָדן בעטאָן פלאַטן, וועלכע האָבן געוויגן 2—3 טאָן יעדע.

די אַרבעט איז געווען אַ קאַטאַ־זשנע, בפרט אַז מיר האָבן געהונגערט. מענטשן האָבן גענומען פאַלן ווי פליגן. דער ערשטער קרבן איז געווען אונדזער גרופּן־פירער — אַבראַמסאָן, שפּעטער איז געשטאָרבן גאלאי, און פיל אַנדערע.

אויך די „שוואַכע" גרופּע האָט געאַרבעט שווער; זיי האָבן געגראָבן שטיי־נער פון אַ באַרג, געלאָדן עס אין וואַגאָניעטקעס, און געפירט צו דער באַן־ליניע, און דאָרט עס איבערגעלאָדן אין וואַגאָנען .די שטיינער זענען געגאַנגען קיין רוסלאַנד.

כ'ווער אַ סוחר

זעענדיק אַז כ'וועל אויסגיין דאָ פון הונגער, האָב איך זיך אָפּגעגנבעט פון מיין גרופּע און אַוועק אין די אַרומיקע דערפער, און אויסטוישן אויף עסנוואַרג דאָס ביסל זאַכן וועלכע ס'איז נאָך ביי מיר פאַרבליבן. אַ־יך אַנדערע יידן האָבן מיר געגעבן זייערע זאַכן (פינגערלעך, אוירינגלעך, העמדער, ליילעכער א.א.וו.) און כ'האָב זיי געבראַכט ברויט און קאַרטאָפל.

אַזוי זענען אַריבער עטלעכע חדשים. צו אונדז זענען דערגאַנגען ידיעות, אַז די נאַציס ליקווידירן די געטאָס אין גאַנצן אומגעגנט, ווי לובטש, נאָוואָ־יעלניע, זשעטל, מייטשעט א. א. און מיר האָבן פאַרשטאַנען אַז איצט קומט אונדזער ריי...

מיר האָבן גענומען מאַכן פּלענער וועגן אַנטלויפן פון לאַגער, אָבער וווהין אַנטלויפט מען? מיר האָבן געהערט אַז אויך אין וואַלד הרגעט מען יידן, און נישט אַלע פּאַרטיזאַנער זענען צדיקים און יידן פריינט. אַ טייל פון די וועלכע זענען אַנטלאָפן פון לאַגער צו די פּאַרטיזאַנער, זענען צוריקגעקומען פאַר־יאושטע, ווייל זיי האָבן נישט געפונען פאַר זיך אַ פּלאַץ אין וואַלד...

אין אַ געוויסן טאָג, האָט מען אונדז אַלעמען צונויפגעזאַמלט, און דער לאַגער אינזשינער — אָסיפּאָוויץ, האָט געהאַלטן פאַר אונדז אַ דרשה, דער־ציילנדיק אַז ער וויל אונדז אויסהיטן פון שלעכטס, דעריבער דאַרפן מיר אַלע גיין צו דער אַרבעט, ווייל ס׳קומט אַ קאָמיסיע אין לאַגער, און די פון אונדז, וועלכע וועלן נישט זיין ביי דער אַרבעט, וועלן דערשאָסן ווערן...

צו מאָרגנס טאָקע, זענען מיר אַלע אַרויס צו דער אַרבעט, און דער לאַגער איזשינער, האָט אונדז געמונטערט, זאָגנדיק אַז אויב מיר וועלן אויך ווייטער אַזוי אַרבעטן, וועט עס גוט זיין פאַר אונדז.

איניקע טעג שפּעטער, האָט ער אונדז ווידער צונויפגעזאַמלט און דער־קלערט אַז די אַרבעט דאָ, ענדיקט זיך, און מען וועט אונדז אַריבערפירן אין די פינסקער וועלדער, און ער וועט זיין מיט אונדז, און זאָרגן פאַר אונדז. דעריבער זאָלן מיר זיך נישט צוהערן צו נאַרישע קלאַנגען, און נישט שרעקן זיך ווען מען וועט קומען אַריבערפירן אונדז אין נייעם לאַגער...

עטלעכע טעג שפּעטער, האָבן זיך אַריינגעגנבעט אין לאַגער 2 איוועניצער: ייסף קאַלאַציקס פרוי און משה־אליהס זון, און דערציילט אַז זיי זענען אַנטלאָפן פון נאָוואָגרודקער געטאָ, ווו מ׳האָט אויסגעשאָכטן אַלע יידן!

די ידיעה האָט אונדז שרעקלעך דערשלאָגן, ווייל כמעט יעדער פון אונדז האָט דאָרט געהאַט משפחה. אויך מיין מוטער און ברודער, זענען געווען דאָ־ט אין געטאָ.

איצט האָבן מיר געוווסט אויף זיכער אַז אונדזערע טעג זענען געציילטע... אָבער דאַך האָט זיך געוואָלט גלויבן אין די נאַצישע ליגנס און מיר האָבן זיך געגרייט אין וועג, צום נייעם לאַגער; געטריקנט סוכאַרעס, געוואַשן די וועש און געלאַטעט די קליידונג...

די לעצטע נאַכט אין דוואָרעץ

די אַטמאָספערע אין לאַגער איז געווען זייער אָנגעשטרענקט, ס׳האָט זיך געפילט אַז עפּעס דאַרף דאָ פּאַרקומען. אין משך פון טאָג האָב איך זיך גע־טראָפן מיט אַ סך איוועניצער און כ׳האָב געפילט אַז איך זע זיי דאָס לעצטע מאָל. מיין פעטער, יאַשע פּאָזניאַק און זיין טאָכטער, אסתר, זענען אין אָוונט געקומען צו מיר געזעגענען זיך...

אַלע האָבן געוווסט אַז ביינאַכט וועל איך זיך אַרויסגנבענען פון לאַגער, און גיין אין אַ דערבייאיקן דאָרף, כדי ברענגען פון דאָ־ט אַ ביסל עסנוואַרג. מיין ברודערל איז אַרויף צו מיר אויף דער נאַרע, געקושט מיר און געוויינט, ער האָט אויך געוואָלט גיין מיט מיר, אָבער ער האָט געקאָגן אַרויז אויפן פוס,

און נישט געקענט גיין. דאָס האַרץ האָט אונדז געזאָגט אַז מיר וועלן זיך מער נישט זעען...

אין מיטן דער נאַכט, ווען אַלע זענען געשלאָפן, האָב איך אויפגעוועקט מיינע 2 חברים, און מיר זענען אַרויס אין וועג.

די נאַכט איז געווען אַ ליכטיקע .מיינע חברים האָבן מורא געהאַט, טאָמער וועט די וואַך אונדז דערזעען, און פאַרגעלייגט אָפּלייגן דאָס גיין, אויף צומאָרגנס. איך האָב זיך אָבער איינגעשפּאַרט, און געזאָגט אַז איך גיי איצט ,אַפילו אַליין... זיי זענען מיר נאָכגעגאַנגען, און ס'איז אונדז געלונגען אַדורכקריכן אומבאַמערקט די דראָטן, און אַריבערגיין די באַן ליניע, און מיר זענען אַריין אין וואַלד. מיינע חברים זענען געווען: יענקעלע פון נאַליבאַק און פייוול טשאַרני פון דערעוונע.

גייענדיק אין מיטן וואַלד זענען מיר אָנגעקומען צום דאָרף „אָזשעראַן".

ס'איז געווען 2 אַזייגער ביינאַכט, ווען מיר האָבן אָנגעקלאַפּט אין טיר פון דער ערשטער שטוב, אָבער דער פויער האָט אונדז נישט אַריינגעלאָזט, ווען ער האָט אָבער דערהערט אַז מיר האָבן מיט זיך, זאַלץ און שוועבעלעך — האָט ער געעפנט די טיר, און גענומען זיך פאַרענטפערן אַז די דייטשן דראָען מיט האַרבע שטראָפן, פאַרן אויסבאַהאַלטן יידן.

מיט אייניקע טעג פריער האָבן די דייטשן געכאַפּט אין זעלבן דאָרף 5 יידן, און זיי דערשאָסן אויפן אָרט. צווישן די דערשאָסענע, איז געווען אַ איוועניצער בחור, שקליאַר (דער זון פון חיה־שרה), וועלכער האָט געאַרבעט ביי די פויערן, אַלס סטאָליער.

די שרעקלעכע בשורה

ס'האָט גענומען טאָגן, ס'איז אָנגעקומען דער 28טער עדצעמבער 1942. דער שרעקלעכסטער טאָג אין מיין לעבן. אַ טאָג וועלכן איך קען נישט פאַרגעסן, אַ טאָג וועלכער דערוועקט אין מיר האַס און נקמה געפילן.

פון אָזשעראַן זענען מיר אַוועק אין אַ צווייטן דאָרף. דאָרט זענען מיר געווען דעם גאַנצן פאַרמיטאָג, אַרומגעגאַנגען פון שטוב צו שטוב, און געטוישט זאַלץ, שוועבעלעך און פאַרב אויף עסנוואַרג.

אין עק דאָרף האָבן מיר אָנגעטראָפן אַ קריסט, ער האָט אונדז מאָדנע אָנגעקוקט און געפרעגט: — ווייסט איר דען נישט אַז מ'האָט א־מגעבראַכט אַלע יידן אין דוואָרעצער לאַגער? מיר זענען געשטאַנען ווי געליימטע און נישט באַנומען זיינע ווערטער. ער האָט אונדז דערציילט אַז איצט האָבן זיך צוריק־געקערט פויערים פון דוואָרעץ, וועלכע האָבן געזען ווי מען פירט אַרויס אין לאַסט־אויטאָס, די יידן פון געטאָ, אין מען שיסט זיי.

— מיר זענען געשטאַנען צעמישטע, און נישט געוואָלט דאָס גלייבן.

אפשר האָט מען טאַקע אַנגעלאָדן אין די אויטאָס און איבערגעפירט זיי אין אַן צווייטן לאַגער, ווי דער איזשינער האָט פאַרשפּראָכן?

מיר האָבן געמוזט וויסן דעם אמת, און מיר האָבן זיך געלאָזט לויפן אין ריכטונג פון לאַגער. פויערים זענען אַרויס פון די הייזער און נאָכגעשריען — משוגעים? וווהין לויפט איר? דער לאַגער ברענט דאָך, און ס'איז דאָרט נישט פאַרבליבן קיין לעבעדיקער מענטש!...

דאַן ערשט האָבן מיר פאַרשטאַנען אַז עפּעס גרויזאַמס האָט דאָרט פּאַסירט. מיר האָבן אַוועקגעוואָרפן אונדזערע פּעקלעך, און געלאָזט זיך לויפן, איבער די פעלדער, אין ריכטונג פון לאַגער.

אונדז אַנטקעגן איז אָנגעקומען אַ וואָגן, אין וואָגן איז געזעסן אַ קריסטן. דערזעענדיק אונדז, האָט זי גענומען רופן אונדז צו זיך. ווען מיר האָבן זיך דער־נענטערט, האָט זי אונדז אָנגעקוקט און פאַנאַנדערגעוויינט זיך. וויינענדיק און שלינגנדיק די טרערן, האָט זי דערציילט ,אַז מ'האָט אומגעבראַכט אַלע יידן פון לאַגער, מ'האָט זיי דערשאָסן און אַריינגעוואָרפן אין אַ מאַסן קבר, הינטערן שטעטל. זי האָט אונדז געוואָרנט מיר זאָלן נישט גיין קיין דוואָרעץ, ווייל דאָרט איז פול מיט דייטשן. זי האָט געראַטן אונדז גיין צו די פאַרטיזאַנער, אָדער אַרומדרייען זיך איבער די דערפער.

די קריסטן איז געווען אַ באַפּטיסטקע. זי האָט געטרייסט אונדז, אַז מיר, אַלע דריי, וועלן אַלעס איבערקומען, און וועלן נאָך לאַנג לעבן. דאַן האָט זי אונדז איבערגעציילמט, געקושט אונדז, און ווידער פאַרזאָגט נישט גיין קיין דוואָרעץ.

מיר האָבן איר אָבער נישט געפאָלגט. עפּעס אַ אינערלעכער כוח, האָט אונדז געשטויסן פאָראויס.

מיר האָבן זיך געזעגנט מיט דער קריסטן, און אַריין אין וואַלד, און מיט זייטיקע שטעגלעך, זיך גענומען דערנענטערן צום לאַגער. פּלוצלינג האָבן מיר דערערט אַ געשריי, און פון צווישן די ביימער איז אַרויס אַ קאַרעליצער בחור. ער האָט אונדז דערציילט דאָס אַלע פון לאַגער זענען טויט, און ער קלייבט איצט אַ גרופּע, כדי גיין צו די פאַרטיזאַנער.

די גרופּע איז באַשטאַנען פון 20 בחורים אין מיידלעך. צווישן זיי זענען געווען אויך 2 איוועניצער: איינע איז געווען חנה די אַלמנה'ס אַ טאָכטער — העניע, דער צווייטערס נאָמען געדענק איך נישט.

די ערשטע נאַכט נאָך דער שחיטה

די נאַכט איז צוגעפאַלן. פון ברעג וואַלד האָבן מיר געזען ווי דער לאַגער ברענט. נאָך אַ קורצע באַראַטונג, האָבן מיר באַשלאָסן אַרויסשיקן 2 בחורים

צום שאָסיי, כדי זיי זאָלן פּרוּוון דערוויסן זיך פון די קריסטן, וואָס עס הערט זיך אין דוואָרעץ, אָבער די באַן וואָך האָט דערפילט אונדזער אָנוועזנהייט, און גענומען שיסן אין אונדזער ריכטונג. אין אונדזער גרופּע איז אַנטשטאַנען אַ פּאַניק און מען איז זיך צולאָפן אין פאַרשידענע ריכטונגען. מיר איז די געגנט געווען באַקאַנט, כ'האָב באַפוילן די 2 איוועניצער מיידלעך, און מיינע 2 חברים, זיי זאָלן גיין נאָך מיר, און נישט שרעקן זיך.

מיר זענען ווידער געקומען אין אָזשעראַן. ס'איז שוין געווען נאַכט ווען איך האָב אָנגעקלאַפּט אין טיר פון אונדזער באַקאַנטן פּויער. ער איז געווען זייער דערשראָקן, און געבעטן זיך, אַז מיר זאָלן אַנטלויפן פון דאָרף, ווייל די דייטשן קענען יעדע מינוט אָנקומען, און זיי האָבן געוואָרנט די פּויערים, אַז זיי וועלן דערשיסן די יעניקע, וועלכע וועלן אויסבאַהאַלטן יידן. מיר האָבן געפּרוּווט אונדזער מזל ביי נאָך עטלעכע קריסטן, אָבער זיי זענען אַלע געווען דערשראָקן און נישט געוואָלט אונדז אַריינלאָזן צו זיך. בלית־ברירה, האָבן מיר באַשלאָסן איבערנעכטיקן אין אַ שייער. די צוויי מיידלעך האָבן מיר אַריינגעפירט אין אַ שטאַל, ווייל דאָרט איז וואַרעמער, באַדעקט זיי מיט שטרוי, און צוגעזאָגט מיטנעמען זיי, אויף צומאָרגנס. מיר, די דריי בחורים, זענען אַריין אין אַ צווייטן שטאַל, אָבער איידער מיר האָבן געפונען אַ פּלאַץ פאַר זיך, האָבן זיך דערהערט פון דרויסן, געשריען: — „זשידי, אַרויס!״ — אין טיר איז געשטאַנען אַ פּויער מיט אַ ווילע אין האַנט, און געוואָרפן זיך שטעכן אונדז. מיר איז געלונגען אַרויסרייסן פון אים די ווילע און אומוואַרפן אים. אָבער די פּאָליציי האָט דערהערט זיינע געשרייען און גענומען שיסן אין אונדזער ריכטונג. מיר האָבן נישט געהאַט קיין ברירה, און אַנטלאָפן אין דער־בייאיקן וואַלד, איבערלאָזנדיק די צוויי מיידלעך אין שטאַל (שפּעטער האָבן מיר זיך דערוווּסט אַז מען האָט זיי נישט ענדעקט, און אויף צומאָרגנס זענען זיי צוגעשטאַנען צו אַ צווייטער גרופּע. איצט געפינען זיי זיך אין די פאַר־אייניקטע שטאַטן).

מיר זענען געלאָפן, און מיט די לעצטע כוחות אָנגעקומען אין דאָרף „קאָזור־רעטשע״, ווו מיר זענען שוין געווען און געביטן פּאַ״ב אויף ברויט. דער זעלבער קריסט וועלכער האָט אונדז אָנגעזאָגט וועגן חורבן פון לאַגער — האָט אונדז איצט פריינדלעך אויפגענומען, געגעבן אונדז עסן און פאַנאַנדערגעזאָגט די וועג צו די פּאַרטיזאַנער.

גייענדיק לויט דעם פּויערס אָנווייזונגען, האָבן מיר פּלוצלינג דערהערט אַ אויסגעשריי — סטאָי! מיר האָבן זיך געוואָרפן אויף דער פאַרפרוירענער ערד און געוואַרט. מיר האָט זיך אָבער געדוכט אַז דער אויסגעשריי קומט

נישט פון אַ קריסט, אָדער פון אַ דייטש, און כ'האָב אָנגענומען זיך מיט דרייסט־קייט און געפרעגט אין יידיש: — ווער איז דאָרט? —

— עמך! איז געווען דער ענטפער.

מיר זענען אויפגעשטאַנען און דערנענטערט זיך איינער צום צווייטן. ס'האָט זיך אַרויסגעוויזן אַז דאָס איז אַ שניידער פון נאַוואָגרודעק, וועלכער האָט זיך אויסבאַהאַלטן ביי אַ גלח, אין אַ דערבייאיקן דאָרף. דער גלח האָט אָבער מורא געהאַט האַלטן אים ווייטער ביי זיך, און געבראַכט אים אַהער אין וואַלד. ער האָט אונדז דערציילט אַז ער האָט אין נאַוואָגרודעק אַ סך קריסטישע פריינט, און זיי וועלן זיכער אונדז אויסבאַהאַלטן דעם ווינטער. מיר האָבן זיך געלאָזט פון אים איינרעדן, און אַוועק מיט אים קיין נאַוואָגרודעק. צוויי נעכט זענען מיר געגאַנגען. אָן עסן, און שווער דערפרוירן פון קעלט, ענדלעך זענען מיר אָנגעקומען צו אַ חוטאָר, נעבן נאַוואָגרודעק, דער קריסט האָט דערקענט דעם יידן, און האָט אונדז פריינדלעך אויפגענומען.

אונדזער שניידערל האָט אונדז געהייסן וואַרטן דאָ, ביז ער וועט צוריקקומען פון שכנותדיקן קריסט, ביי וועמען ער וויל זיך פאַנאַדע פרעגן וועגן מצב אין שטאָט.

מיר האָבן געוואַרט אויף אים אַ לאַנגע צייט, דערווייל האָט גענומען טאָגן, און אונדזער קריסט וועלכער האָט געוווינט ביים טראַקט, האָט מורא געהאַט אַז דייטשן וועלן אונדז ביי אים געפינען, איז אַוועק צום שכן, רופן דעם יידן. דאָ האָט זיך אַרויסגעוויזן אַז דער שניידערל, וועלכער האָט געקענט דאָ אַלע שטעגעלעך, האָט זיך מער נישט געצייטיקט אין אונדז, איז אַוועק וווהין ער האָט געוואָלט, און איבערגעלאָזן אונדז צו אונדזער אייגענעם גורל.

בלית־ברירה, האָבן מיר זיך צוריקגעקערט אין וואַלד, אַרומגעבלאָנקעט זיך 10 טעג, פון חוטאָר צו חוטאָר, ווו גוטע קריסטן האָבן אונדז געגעבן צו עסן און אַן אָרט צום שלאָפן.

די דייטשן האָבן דערווייל פאַרטיילט אין די דערפער פון אומגעגנט, פּראָק־לאַמאַציעס, פאַרשפּרעכנדיק נישט צו באַשטראָפן די יידן וועלכע זענען אַנטלאָפן פון דוואָרעץ, געבן זיי אַרבעט, און נאָרמאַלע לעבנס באַדינגונגען — אויב זיי וועלן פרייוויליק זיך צוריקקערן אין לאַגער...

די פויערים האָבן געגלויבט אין די דייטשע הבטחות, און גענומען אונדז צורעדן צוריקגיין קיין דוואָרעץ. מיר האָבן זיך געלאָזט איבעררעדן, און האַלטנדיק די פּראָקלאַמאַציעס אין אונדזערע הענט, זענען מיר אַוועק בייטאָג, און מיטן הויפּט טראַקט — קיין דוואָרעץ...

צו אונדזער גליק האָט אונדז אָנגעטראָפן אַ פויער, און ער האָט דערציילט אונדז אַז אין לאַגער איז קיין לעבעדיקער מענטש געבליבן, און די דייטשן

הרגענען יעדן ייד, וועלכן זיי כאַפּן. ער האָט אונדז געראָטן גיין אין יידישן פּאַרטיזאַנען אָטריאַד, אונטער ביעלסקעס קאָמאַנד, וועלכער געפינט זיך נישט ווייט פון אונדז, און ער האָט אונדז פאַנאַנדערגעזאָגט ווי צו גיין אַהין.

דער וועג צו ביעלסקעס אָטריאַד

אין ערשטן דאָרף אויף אונדזער וועג, האָבן די שקצים אונדז געכאַפּט און געוואָלט אונדז איבערגעבן דער פּאָליציי, מיר האָבן זיי געדראָט אַז די פּאַרטיזאַנער וועלן פאַרברענען דעם דאָרף אויב ס'וועט וואָס געשען מיט אונדז. עלטערע קריסטן האָבן זיך אַריינגעמישט, און מ'האָט אונדז אָפּגעלאָזט.

אויף אונדזער וועג אין וואַלד, זענען מיר צוגעקומען צו אַ כוטאָר, און געבעטן אַ פּלאַץ צו איבערנעכטיקן. די בעלת־הביתטע האָט אונדז דערקלערט אַז מיר געפינען זיך אין דער פּאַרטיזאַנען זאָנע, און אַז זייער דערלויבעניש קען זי אונדז נישט איבערלאָזן, און געשיקט איר שגצל צו די פּאַרטיזאַנער.

ס'האָט לאַנג נישט געדויערט אין ס'זענען אָנגעקומען עטלעכע רוסישע פּאַרטיזאַנער וועלכע האָבן אונדז גענומען פאַרשן.

מיר האָבן זיי דערציילט אַז מיר האָבן אָנגעט אָפּן יידישע פּאַרטיזאַנער, וועלכע האָבן אונדז געהייסן גיין אַהער.

דער קאָמאַנדיר, דערהערנדיק דאָס, האָט גענומען שרייען: — ווו זענט איר געווען ביז איצט? כל זמן די דייטשן האָבן אייך נישט געהרגעט, זענט איר געזעסן אין די געטאָס, און געדינט די דייטשן!...

ער האָט דאַן באַפוילן אויסליידיקן אונדזערע טאַשן, און זייער אינהאַלט אַרויפלייגן אויפן טיש. נישט געפינענדיק ביי אונדז קיין ווערטפולע זאַכן, האָט ער גענומען אונדז דראָהען, מיר זאָלן אים זאָגן ווו מיר האָבן באַהאַלטן אונדזער גאָלד און בריליאַנטן... און גענומען אונדז באַזוכן. ביי צוויי פון אונדז האָט ער גאָרנישט געפינען, אָבער ביים דריטן, אַ ישיבה בחור, האָט ער געפונען אין טאַש אַן ארבע־כנפות. מיט פאַרקריצטע ציין און ברענענדיקע אויגן, פונקט ווי אַ נאַצי, האָט ער געפרעגט דעם בחור: — כ'האָב דאָך באַפוילן אַלעס אַרויסנעמען פון די טאַשן, פאַרוואָס האָסטו נישט געפאָלגט? און אַזוי רעדנדיק האָט ער גענומען אים שלאָגן מיטן רעוואָלווער, און צעבלוטיקט אים, און דאַן געהייסן אים אַרויספירן און דערשיסן.

מיר זענען געשטאַנען ווי געליימטע און געטראַכט אַז מיר זענען אַריינגעפאַלן אין די הענט פון די דייטשע מיטאַרבעטער. דאָ איז אָבער געקומען די הילף פון אַ אומגעוואַרטער זייט:

די בעל־הביתטע האָט דערקלערט דעם קאָמאַנדיר, אַז די ארבע־כנפות איז אַ רעליגיעזע זאַך, וועלכע פרומע יידן טראָגן אויף זיך. אָבער דער קאָמאַנדיר

האָט נישט געוואָלט הערן פון דעם. דאַן האָט זי זיך געשטעלט אין טיר און נישט געלאָזט אַרויספירן דעם בחור. ווייענדיק האָט זי זיך געווענדעט צו די פאַרטיזאַנער:

— „די דייטשן האָבן דאָ, אין שטוב דערשאָסן מיין מאַן, מער וועל איך נישט דערלויבן צו פאַרגיסן ביי מיר אין שטוב, אומשולדיק בלוט!" —

אירע ווערטער האָבן אַ ביסל באַרוהיקט די רוסן. דער קאָמאַנדיר האָט צע־ריסן די ארבע־כנפות, אויף 4 חלקים, אונדז האָט ער געהייסן אַרומוויקלען מיט דעם (ווי מיט אַ שמאַטע) איין פוס, און דעם ישיבה־בחור — ביידע פיס...

נאָך אָט דעם „העלדישן טאַט" האָט ער אונדז דערקלערט ווי צו גיין צו בעלסקעס אָטריאַד.

ס'איז שוין געווען שפּעט אין דער נאַכט. מיר זענען געווען מיד און הונגע־ריק. צו אונדזער שמחה האָבן מיר זיך אָנגעשטויסן אויף אַ חוטאָר, און נישט טראַכטנדיק, אָנגעקלאַפּט אין טיר. דער קריסט האָט געעפנט די טיר און געגעבן אַ סימן אַז מיר זאָלן שווייגן. ער האָט אונדז אַריינגעפירט אין קיך און שעפּ־טשענדיק דערציילט אַז ער האָט היינט חתונה געמאַכט זיין טאָכטער מיט אַ פּאָליציאַנט און די שיכורע געסט שלאָפן ביי אים אין שטוב .ער האָט אונדז געגעבן צו עסן און אויך ריינע העמדער צו איבערבייטן. מיר זענען דאַן אַרויף אויפן וואַרעמען אויוון און גלייך איינגעשלאָפן.

פאַרטאָג ווען אַלע זענען נאָך געשלאָפן, האָט ער אונדז אויפגעוועקט און פאַנאַנדערגעזאָגט די וועג צו זיינעם אַ פריינט וועלכער וועט אונדז אַדורכפירן די באַן־ליניע. און כך־הוא, און מיר זענען אָנגעקומען אין פאַרטיזאַנען ראַיאָן. דאָ האָבן מיר זיך געפילט זיכערער.

אַזוי גייענדיק, זענען מיר ווידער אָנגעקומען צו אַ חוטאָר און אָנגעקלאַפּט. די טיר האָט געעפנט אַ מאַן מיט אַ רעוואָלווער אין האַנט, וועלכער האָט אונדז באַפוילן אויפהייבן די הענט. אין שטוב אויפן וואַנט, זענען געהאַנגען דייטשע שינעלן, און מיר זענען געווען זיכער אַז מיר זענען געקומען צום ענד פון אונדזער וועג... צו אונדזער גרויסער שמחה, האָט זיך באַלד אַרויסגעוויזן אַז דאָ זענען דוקא פאַרטיזאַנער, און דער מאַן מיטן רעוואָלווער איז זייער קאָמאַנ־דיר. ער האָט אונדז אויסגעהערט און געגעבן אַ בריוו אין שטאַב פון די פאַר־טיזאַנער. גלייכצייטיק האָט ער אונדז דערקלערט אַז מיר געפינען זיך אין דער פאַרטיזאַנען זאָנע, און קענען זיך דאָ באַוועגן אויך בייטאָג, און דאַרפן נישט מורא האָבן...

דערווייל האָבן מיר זיך פאַנאַנדער גערעדט מיטן בעל־הבית פון כוטאָר. דער קריסט האָט אונדז דערציילט אַז עס קומען צו אים אָפט 2 יידישע פאַרטיזאַנער פון איוועניעץ: יודעלע קאָוואַלסקי און ישראל קאָטלער.

דערהערנדיק דאָס, האָבן מיר אים געבעטן ער זאָל אונדז ווייזן דעם וועג צו זיי. ער האָט אָבער נישט געוואָלט הערן פון דעם. אָבער זיין ווייב, האָט אונדז שטילערהייט, דערקלערט ווי מען גייט צו זיי, און פאַרשווירן אונדז, מיר זאָלן דאָס קיינעם נישט דערציילן, אַפילו נישט איר מאַן.

נאָך עטלעכע שעה גיין האָבן מיר דערזעען פאַר זיך זעמליאַנקעס און דע הערט אַ געשריי — סטאַי!

הינטער אַ בוים האָבן מיר דערזען אַ פּאַרטיזאַן, וועלכער האָט געצילט זיין ביקס אויף אונדז. כ׳האָב אים גלייך דערקענט. דאָס איז געווען יצחק בערענשטיין, פון איוועניעץ, אויך ער האָט מיר דע־קענט, און אונדזער שמחה איז געווען גרויס.

פּאַרטיזאַנער האָבן זיך צוזאַמענגעקליבן אַרום אונדז, און גענומען אונדז אויספרעגן פון וואַנען מיר קומען.

דערהערנדיק פון דער דוואָרעצער שחיטה, האָבן אַ סך זיך צעוויינט, ווייל כמעט אַלע האָבן געהאַט דאָרט משפחה און פריינט.

מ׳האָט אונדז אַריינגעפירט אין אַ זעמליאַנקע צום קאָמאַנדיר, ישראל יאַנ־קעלעוויץ. ער האָט אונדז גענומען פאָרשן ווי אַזוי מיר האָבן געפונען דעם וועג צו אים, און באַנוגנט זיך מיט אונדזער ענטפער, אָבער געראָטן אונדז גיין אין צווייטן אָטריאַד, ווייל דאָ זענען בלויז 2 זעמליאַנקעס, אוןביידע זענען אָנגעפּאַקט מיט מענטשן. דאַקעגן, אין צווייטן אָטריאַד זענען דאָ פרייע זעמליאַנקעס. ער האָט איינגעשטימט ווייזן אונדז דעם וועג אַהין, אָבער פאַר־שווירן אונדז נישט דערציילן קיינעם אַז ער האָט אונדז דעם וועג באַוויזן, און אויך נישט אויסזאָגן אַז מיר זענען געווען דאָ ביי אים.

די אויספאָרשונג

ער האָט אונדז דערפירט נאָענט פון צווייטן לאַגער, און פון דאָרטן האָבן מיר פאַרגעזעצט אונדזער וועג אַליין. קיינער האָט אונדז נישט אָפּגעהאַלטן, און מיר האָבן קיינעם נישט אָנגעטראָפן. אַזוי ווי מיר האָבן נישט געהאַט וועמען צו פרעגן, האָבן מיר באַשלאָסן אַריינגיין אין דער ערשטער זעמליאַנקע, וועלכע מיר האָבן אָנגעטראָפן. ווי ס׳האָט זיך שפּעטער אַרויסגעוויזן, איז עס געווען די זעמליאַנקע פון שטאַב, און די קאָמאַנדירן זענען דאָרט געזעסן און געשפּילט אין קאָרטן.

דערזעענדיק פּלוצלינג פרעמדע מענטשן, זענען זיי אויפגעשפּרונגען און געכאַפּט זיך צו די רעוואָלווערן. זיי האָבן אונדז אַרומגערינגלט, און גענומען פאָרשן, ווער מיר זענען, און ווער האָט אונדז אַהער געבראַכט. מיר האָבן זיי געגעבן דעם בריוו און דערקלערט אַז דער קאָמאַנדיר וועלכער האָט דעם בריוו

אונדז געגעבן, האָט אונדז פֿאַנאַנדערגעזאָגט ווי צו גיין אַהער. זיי האָבן אָבער געשריגן אַז מיר דערציילן ליגנס, ווייל אַן אַ וועג־ווייזער, איז א־ממעגלעך צו געפינען דעם וועג צו זיי!

דער קאָמאַנדיר רויט פון כעס, האָט אָנגעכאַפּט יענקלען פאַרן ק אַגן, און אַרויסגעפירט אים אין דרויסן, און אויסגעשאָסן נעבן זיין א.יער. יענקעלע האָט זיך זייער דערשראָקן, און דערציילט דעם גאַנצן אמת. א־יך מיר, דערהערנדיק דעם שאָס, זענען געווען זיכער אַז מ׳האָט יענקעלען דערשאָסן.

דערווייל איז דער קאָמאַנדיר אַריין צוריק אין זעמליאַנקע, צוגעגאַנגען צו אונדז און אויסגערעדט בלויז איין וואָרט, — ליגנער! — און איך מיט פייוולען האָבן אַריינגעכאַפּט פון אים, פייערדיקע פעטש...

און נאָך אַ מאָל האָט ער א־נדז געמוסרט פאַר נישט דערציילן דעם אמת, און דאַן אונדז פאַרטיילט אין די זעמליאַנקעס: מיר האָט מען צוגעטיילט צו די איוועניצער פאַרטיזאַנען: צו ישראל קאָטלער און יודל קאָוואַלסקי. יענ־קעלען — צום שטאַב, און פייוולען צוריקגעשיקט צו יאַנקעלעוויצן, וועלכער האָט אויך געקראָגן אַ שטראָף, מ׳האָט ביי אים צוגענומען אויף אַ געוויסער צייט, דאָס געווער.

אויף צומאָרגנס נאָך אונדזער אָנקומען אין לאַגער, האָבן זיך א־מגעקערט פון אַן אויפגאַבע, די איוועניצער פאַרטיזאַנער. דערזעענדיק מיר, האָבן זיי נישט געוואָלט גלויבן זייערע אויגן .זיי האָבן זיך מיט מיר זייער דערפרייט, און גענומען מיר אויספרעגן וועגן אַלץ. ווען כ׳האָב זיי דערציילט וועגן ס־וף פון דוואָרעצער לאַגער, איז יודעלע קאָוואַלסקי געוואָרן דערשיטערט. דאָרט האָט זיך געפונען זיין כלה, משה־אליס דעם שוסטערס אַ טאָכטער. ער איז געשטאַנען מיט אַ אַראָפּגעלאָזטער קאָפּ און געשטיקט זיך מיט זיינע טרערן, מיר אַלע זענען געשטאַנען שטיל. ווייל מיר האָבן געוווסט וואָס ביי אים אין האַרצן קומט פאָר. דערנאָך האָט ער אויפגעהויבן דעם קאָפּ א־ן אַרויסגערעדט:
— איצט האָב איך מער קיינעם אויף דער וועלט...

די איוועניצער האָבן מיר געגעבן אַ פּעלץ, וואַלינקעס און צוגעזאָגט אין גיכן שאַפן מיר אויך אַ ביקס.

אַזוי זענען אַדורך עטלעכע וואָכן. כ׳האָב זיך אויסגעלערנט צו שיסן, געהאַלטן וואַך און געוואַרט מיט אומגעדולט, אויף דעם טאָג ווען איך וועל אָנטיילנעמען אין די פאַרטיזאַנישע אויפגאַבן.

נישט ווייט פון אונדזער לאַגער האָט געלעבט אַ קריסט, וועלכער האָט זיך פאַרנומען מיט כאַפּן יידן און איבערגעבן זיי צו די דייטשן. פאַר יעדן געכאַפּטן ייד, פלעגט ער קריגן באַצאָלט.

אין אַ געוויסן טאָג האָבן מיר געקריגן אַ באַפעל, — ליקווידירן דעם יידן־מערדער. איך האָב זיך באַטייליקט אין דער אויפגאַבע.

ס׳איז געווען נאַכט ווען מיר זענען אָנגעקומען צו דעם מערדערס שטוב, און עס אַרומגערינגלט פון אַלע זייטן.

צוויי פון אונדז, איינער אָנגעטאָן אַלס דייטשער אָפיציר, דער צווייטער, אַלס פּאָליציי קאָמענדאַנט זענען אַריין צום קריסט אין שטוב און באַגריסט אים מיט אַן „הייל היטלער״. זיי האָבן אים דערציילט אַז מען מאַכט איצט אַן אַבלאַווע אויף יידן, און זיי נויטיקן זיך אין אַ וועג ווייזער, וועלכער קען גוט די געגנט.

דער קריסט האָט זיך אָנגעכאַפּט און פאַרגעלייגט זיך אַלס וועגווייזער. ער האָט זיי באַוויזן אַ רעוואָלווער, וועלכן ער האָט געקראָגן אַלס מתנה פ׳ן דער אָרטיקער פּאָליציי, פאַר מיטאַרבעטן מיט זיי. פון אונטערן בעט האָט ער אַרויסגעשלעפּט אַ ביקס און אַ נאַגאַן, וועלכע האָבן באַלאַנגט צו יידן, וועלכע ער האָט דערשאָסן, און זייערע קערפּערס איבערגעגעבן דער פּאָליציי. אזוי באַרימענדיק זיך, האָט ער געבראַכט אַ פלאַש בראַנפן, און פאַרגעלייגט צו טרינקען צו היטלערס געזונט...

די צוויי געסט האָבן אָבער אים איבעררײַשט: זיי האָבן אים אָנגעקוקט און אַרויסגערעדט: — מיר זענען יידן. —

דער גוי איז געבליבן געלעמט פון שרעק. דאַן זענען מיר אַריין אין שטוב, און דערשאָסן אים און זיין גאַנצע משפחה. צום טיר האָבן מיר אָנגעקלעפּט אַ פּאַפּיר, אויף וועלכער ס׳איז געווען אָנגעשריבן:

„דער זעלבער סוף וועט זיין פון די אַלע וועלכע דינען דעם דייטש״!

פון דאָרטן זענען מיר אַפּגעפאָרן אין אַ צווייטן דאָרף ווו ס׳האָט געלעבט אַ פּאָליציאַנט, וועלכער האָט אָנטייל גענומען אין אַ סך שחיטות.

מיר האָבן אים געטראָפן אין שטוב, געבונדן אים און אַרויפגעלייגט אויפן שליטן, כדי ברענגען אים אין שטאַב. אין שטוב ביי אים האָבן געאַרבעט 2 פרויען, אַ מוטער און אַ טאָכטער, אַנטלאָפענע פון רוסלאַנד. ווען זיי האָבן דער־הערט אונדז רעדן יידיש, האָבן זיי אונדז שטילערהייט דערציילט אז זיי זענען יידן, אָבער קיינער ווייס פון דעם נישט. מיר האָבן דאַן באַשלאָסן נאָך דעם פּאָליציאַנט מיטנעמען, און נישט אָנגערירט זיין משפחה.

אָנקומענדיק אין דריטן דאָרף, האָט מען א״ף אונדז געעפנט אַ שטאַרק פֿייער פון מאַשין געווער, און פאַרוווּנדעט צוויי פון אונדז.

מיר זענען געצוווּנגען געווען אָפּצוטרעטן.

צוריקוועגס אין אונדזער לאַגער, זענען מיר פאַרבייגעפאָרן דער שטוב, ווו מיר האָבן דערשאָסן דעם רוצח מיט זיין משפחה, און דערהערט פון שטוב אַ געוויין פון אַ קינד. אויפן אויוון האָבן מיר געפונען אַ קליין שגצל. מיר האָבן אים מיטגענומען און איבערגעלאָזט אים ביי די קריסטן פון אַ דערבייאיקן חוטאָר.

Удостоверение.
Предъявитель сего тов. Рольник Мордух Калманович 1918 г.р. действительно являлся партизаном отряда им. М.И. Калинина [illegible] Минской зоны. [illegible] [illegible] по своему [illegible] [illegible]

תעודה פאַרטיזנית של מרדכי רולניק
אַ באַשטעטיקונג אַלס פאַרטיזאַן פאַר מרדכי ראָלניק

דער דורכפאַל

אַ צווייטע גרופע פ׳ן אונדזער אָטריאַד, האָט באַקומען אַ באַפעל אָפּצורעכנען זיך מיט אַ וואַלד־וועכטער (לעסניק) נעבן נאָוואָגרודעק, וועלכער פלעגט מיטאַרבעטן מיט די דייטשן. ס׳האָט אים אָבער געלונגען אָפּצובעטן זיך ביי די פאַרטיזאַנער, און זיי האָבן אים געלאָזט לעבן. אַלס דאַנק פאַ״ דעם, האָט ער זיי אָנגעוויזן אויף אַ שכן, וועלכער האָט געהאַט אַ גרויסן, פעטן חזיר...

די פּאַרטיזאַנער האָבן דערשאָסן דעם חזיר, און מיטגענומען אים אין לאַגער. אָבער דאָס בלוט פון חזיר האָט איבערגעלאָזט שפּורן אויפן שניי. דאָס האָט געהאָלפן די דייטשן צו געפינען דעם פּאַרטיזאַנער לאַגער.

ס'איז געווען אַרום 3 דעם זייגער, נאָך מיטאָג. נישט ווייט פון אונדז האָט זיך פּלוצלינג דערהערט אַ שטאַרקע שיסעריי. אין פּאַניק, האָבן מיר אַלע זיך געלאָזן לויפן טיף אין וואַלד, און איבערגעלאָזט אין אַ זעמליאַנקע 2 מאַשין געווער. אַפּלויפנדיק אַ שטיקל וועג, האָט דער קאָמיסאַר אונדז אָפּגעהאַלטן, און געפאָדערט אַז 2 מאַן זאָלן צוריקלויפן אין לאַגער און מיטברענגען די מאַשין געווער.

גוטעלע בערקאָווסקי, פון נאָוואָגרודעק, און איך, האָבן זיך וואָלונטירט, געלאָפן אין לאַגער, געכאַפּט די מאַשין געווער, און מיט אַלע כוחות צוריק־געלאָפן אין וואַלד.

ווען ס'איז פינצטער געוואָרן, (ביי נאַכט פלעגן די דייטשן נישט בלייבן אין וואַלד) האָבן מיר זיך צוריקגעקערט אין לאַגער, פון וועלכן ס'זענען גע־בליבן בלויז רויכערדיקע האָלאָוועשקעס. צווישן די בוימער, האָבן מיר געפונען יצחק אַפּענהיים פון נאָוואָגרודעק. ער איז געווען שטאַרק פאַרוווּנדעט, אָבער אַ לעבעדיקער. די דייטשן האָבן קענטיק געמיינט אַז ער איז טויט, און אים געלאָזט ליגן. דעם צווייטן פּאַרטיזאַן, וועלכער איז געשטאַנען אויף דער וואַך, האָבן מיר געפונען אַ טויטן. אָבער אַ ערגערן טויט האָבן געהאַט זיינע 2 שוועס־טער, די היטלעריסטן האָבן זיי געכאַפּט און פאַרפייניקט צום ט.יט... דער 4טער קרבן איז געווען אַ דאָקטאָר, וועלכער איז בלויז מיט עטלעכע טעג צוריק, געקו־מען צו אונדז. ער האָט זיך אויפגעהאַנגען און איבערגעלאָזט אַ צעטל, אַז ער וויל נישט אַריינפאַלן אַ לעבעדיקער צו די נאַציס...

נאָכן געלונגענעם אָנפאַל אויף אונדזער לאַגער, איז די פּאָליציי געבליבן נעכטיקן אין אַ דערבייאיקן כוטאָר. לכבוד זייער „גרויסן נצחון״ האָבן זיי זיך אָנגעשיכורט מיט סאַמאָגאָנקע״ און איינגעשלאָפן.

אין יענער נאַכט האָבן זיך צוריקגעקערט פון אַ געלונגענער אויפגאַבע, אַ גרופּע פון אונדזערע פּאַרטיזאַנער, און אַריין אין זעלבן כוטאָר, זיך אָנ־וואַרעמען.

דערזעענדיק די פּאָליציאַנטן, האָבן די פּאַרטיזאַנער זיי פאַרוואָרפן מיט גראַ־נאַטן, און דערהרגעט אַ 20 מאַן. די איבערגעבליבענע זענען אַנטלאָפן, איבער־לאָזנדיק זייער געווער און זאַכן.

דער טויט פון יודעלע קאָוואַלסקי

יודעלע, איז געווען ווי קוועק־זילבער. שטענדיק אין באַוועגונג, פול מיט איינפאַלן, און שטענדיק געזוכט נקמה צו נעמען פון די פּאַרהאַסטע נאַציס און זייערע מיטאַרבעטער. פון די רוצחים וועלכע האָבן אומגעבראַכט זיין משפחה און זיין כלה, די יונגע, שיינע מיידל, וועלכע ער האָט געליבט מער ווי זיך אַליין.

אין מערץ 1943, האָט אַ גרופּע פּאַרטיזאַנער, אונטער דער קאָמאַנד פון אברהם פּאָלאָנסקי (פון נאָוואָגרודעק) באַקומען אַ באַפעל צו פאַ־ניכטן אַ גוט, ווו ס׳האָט זיך געפונען אַ ספּירט און זייף פאַבריק, וועלכע האָט געאַרבעט פאַר די דייטשן. אין דער גרופּע האָט זיך געפינען אויך יודל קאָוואַלסקי.

דער גוט איז געווען באַוואַכט פון פּאָליציי און דייטשן. דאָך איז זיי גע־לונגען צוגנבענען זיך אומבאַמערקט, צום שטוב ווו די וואַך האָט זיך געפונען און פאַרוואָרפן זיי מיט גראַנאַטן. דאַן האָבן זיי אומגעשטע־ט אָנגעלאָדן די שליטנס ,מיט גוטס און צוריק אָפּגעטראָטן, פאַרברענענדיק דעם גוט אין די פאַבריקן.

דערווייל האָט געגומען טאָגן, און זיי האָבן באַשלאָסן איבערצוטאָגן אין אַ כוטאָר, וועלכער האָט זיך געפונען 5 ק״מ פון נאָוואָגרודעק. דע־ אינהאַבער פון כוטאָר, מיטן נאָמען — בעלאאוס, האָט זיי געגעבן צו עסן, און אַ פּלאַץ צום שלאָפן. ווען זיי זענען איינגעשלאָפן, האָט ער געשיקט זיינעם אַ קליינעם שגצל, קיין נאָוואָגרודעק, אָנזאָגן די דייטשן אַז ביי אים שלאָפן פּאַרטיזאַנער.

ס׳האָט לאַנג נישט געדויערט, און אַ כוח פון 200 מאַן, דייטשן און פּאָליציי, האָבן אַרומגערינגלט דעם כוטאָר, געעפנט אַ שטאַרק פייע־ אויף די פּאַרטי־זאַנער, און געהרגעט 10 פון זיי. צווישן זיי אויך יודעלען. די דייטשן האָבן מיטגענומען די שליטנס מיט די גוטס און אויך דאָס געווער, און מיט גע־לעכטער און געזאַנג, ווי ס׳פּאַסט פאַר זיגער, צוריקגעפאָרן קיין נאָוואָגרודעק.

אברהם פּאָלאָנסקי, דער עלטסטער פון דער גרופּע, איז געלעגן באַהאַלטן אין קאַטוך, אונטערן אויוון. ווען די דייטשן זענען אַוועק איז ער אַרויס פון זיין באַהעלטעניש, צוגעלאָפן צום קריסט, און אויסגעשריען: פאַררעטער! אָבער דעם פויערס זון, האָט זיך ציגעגנבעט צו אים פון הינטן, און מיט אַ האַק, אים געהרגעט.

דער פויער — בעלאאוס, האָט געקראָגן פון די דייטשן, אַ דאַנק בריוו פאַר זיין מיטאַרבעט, און אויך 5000 מאַרק.

ס׳האָט געדויערט עטלעכע וואָכן, ביז אונדזער שטאַב האָט צונויפגעקליבן אַלע פּרטים, וועגן דעם אומקום פון דער גרופּע.

געפֿונען צו די שלושים פֿון זייער אומקום, האָט עשהל בעלסקי, בראש פֿון 25 מאַן, אַרומגערינגלט בעלאאוסעס כוטאָר. עטלעכע פּאַרטיזאַנער זענען אַריין אין שטוב און דערשאָסן דעם קריסט מיט זיין גאַנצער משפּחה. זיין האָב און גוטס האָבן מיר פֿאַרברענט, ווייל דער באַפֿעל איז געווען — „אַלץ לאָזן מיטן רויך". —

פֿון דאָרט זענען מיר אַוועק אין דערבייאיקן כוטאָר וווּ ס'האָט געוווינט דער צווייטער שגץ, וועלכער האָט צוזאַמען מיט בעלאאוסעס זון, אַראָפּגעבראַכט די דייטשן. זיין פֿאָטער האָט זיך געצלמט און געשווירן אַז ער האָט נישט געוווּסט פֿון דעם אַלץ. איינער פֿון אונדזער גרופּע, וועמענס ברודער איז געווען צווישן די געהרגעטע, האָט דעם שגץ אַרויסגעפֿירט אין דרויסן און אים דערשאָסן.

צוריקקומענדיק אין אונדזער באַזע, האָט דער קאָמאַנדיר צונויפֿגענומען אַלע פּאַרטיזאַנער, און דערציילט וועגן אונדזער נקמה אַקט. דאַן האָט ער געפֿרעגט צו מיר האָבן אַלץ פֿאַרברענט. מיכל לייבאָוויץ, איז אַרויסגעטראָטן פֿון דער ריי, און געמעלדעט אַז ער האָט מיטגענומען אַ מאַרינאַרקע, ווייל ער האָט נישט געהאַט וואָס אָנצוטאָן. גלייכצייטיק האָט ער אַרויסגענומען פֿון טאַש אַ בריוו, וועלכן ער האָט געפֿונען אין דער מאַרינאַרקע, און אים איבערגעגעבן דעם קאָמאַנדיר.

עס האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז דאָס איז געווען דער דאַנק־בריוו, וועלכן די דייטשן האָבן געשיקט דעם פּויער, פֿאַרן אַרויסגעבן די פּאַרטיזאַנער. דאָרט איז געווען געשריבן אַז מען גיט אים אויך 5000 מאַרק, פֿאַר זיין „פּאַטריאָטישן טאַט". דער בריוו איז געווען אונטערגעשריבן דורכן געביטס קאָמיסאַר טראַיב שפּעטער האָט מען דעם בריוו איבערגעשיקט, מיט אַן אַעראָפּלאַן, קיין מאָסקווע.

די גרויסע אָבלאַווע אין דער נאַליבאָקער פּושצע

דעם 1.8.1943 האָבן די דייטשן אָנגעפֿאַנגען אַ גרויסע אָבלאַווע אויף פּאַרטיזאַנער, אין דער נאַליבאָקער פּושצע. טויזנטער דייטשן, מיט טאַנקען און אַרטילעריע, האָבן אַרומגערינגלט דער פּושצע. אַעראָפּלאַנען האָבן אונדז אַז אויפֿהער, באַוואָרפֿן מיט באָמבעס, און נאָכגעשפּירט אונדזערע באַוועגונגען.

אונדזער גרופּע האָט געציילט 1200 מאַן, צווישן זיי זענען געווען אויך קינדער און פֿרויען, און דאָס האָט זייער פֿאַרשווערט אונדז.

אַ דאַנק צו אונדזערע 2 וועגווייזער; די פּאַרטיזאַנער, מאַכלעס און קיווע, ביידע נאַליבאָקער יידן, וועלכע האָבן געקענט אַלע וועגן און שטעגן פֿון דער פּושצע, איז אונדז געלונגען צוקומען צו אַ קליינעם אינזל "קראַסנאַ־גורקה", וועלכער איז געלעגן צווישן די ריזיקע זומפּן אין דער פּושצע.

12 טעג זענען מיר דאָרט געזסן, אָן עסן, און געטרונקען די בלאָטע־וואַסער. מער האָבן מיר נישט געקענט אויסהאַלטן.

אונדזער קאָמאַנדיר, בעלסקי, האָט אונדז צעטיילט אויף קליינע גרופּן און באַפוילן אַדורכגנבענען זיך דורכן דייטשן רינג און גיין אין ריכטונג פון אונדזער אַלטער באַזע, אין צווייטן וואַלד.

איבנצאים, שרידי השואה, במחנה פליטים פרנוואלד בגרמניה
די לעבן געבליבענע איוועניצער לאַנדסלייט אין לאַגער פערנוואַלד, אין דייטשלאַנד

אונדזער גרופּע איז געלונגען אַדורכגיין אומבאַמערקט דעם דייטשן קאָר־דאָן. עטלעכע טעג שפּעטער, האָבן זיך די דייטשן צוריקגעצויגן פון דער פּושטשע, אויסלאָזענדיק זייער כעס, אויף די אַרומיקע דערפער, וועלכע זיי האָבן פאַר־ברענט און זייערע איינוווינער אויסגעהרגעט, ווייל זיי האָבן מיטגעאַרבעט מיט די פּאַרטיזאַנער... אַזוי אַרום זענען דאָרט פאַרניכטעט געוואָרן 17 דערפער און הונדערטער כוטאָרס...

דערווייל האָבן די דייטשן אַראָפּגעבראַכט די וולאַסאָווצעס און די ווייסע קאָזאַקן, און פאַרטיילט זיי אין די דערפער, אַרום אונדזער וואַלד. ס'איז שווער געוואָרן צו קריגן פּראָוויאַנט פאַר אונדזער באַזע. מ'האָט גענומען ליידן הונגער, לייז האָבן אונדז באַפאַלן, און אַ סך האָבן גענומען ליידן פון קרעץ. איין מאָל בין איך געשיקט געוואָרן צו אַ קריסט (דער זעלבער, וועמענס ווייב האָט אונדז פאַנאַנדערגעזאָגט דעם וועג צו בעלסקעס פּאַרטיזאַנען) כדי ברענגען פון אים רפואות פאַר אונדזערע קראַנקע. דער קריסט האָט מיר דערציילט, אַז אין וואַלד בלאָנקען זיך אַרום אַ סך יידן, וועלכע זענען אַנטלאָפן פון נאָוואָגרודקער געטאָ. צוריקקערנדיק זיך אין לאַגער האָב איך, צווישן די בוימער, באַמערקט מענטשן, און כ'האָב גענומען שרייען צו זיי אויף יידיש. ס'האָבן זיך אַרום מיר צונויפגעקליבן 6 יידן, אַנטלאָפענע פון געטאָ, און איך האָב זיי מיטגענומען אין לאַגער.

בעת דעם פּאַרטיזאַנען אָנגריף אויף נאַליבאָקער קלייסטער, זענען געפאַלן אויך 3 איוועניצער בחורים: הירשל מיליקאָווסקי, משה און אלי פונט.

מיר האָבן זיך באַפרייט אין יאָר 1944. אַ ביסל צייט האָב איך געאַרבעט אין נאָוואָגרודקער „וואָיענקאָמאַט". ס'האָט אָבער קיין זין געהאַט צו בלייבן און לעבן דאָרט ווו די ערד האָט אָנגעזאַפּט אַזוי פיל יידיש בלוט. אַליין איז מיר דאָ פרעמד געווען, און איך האָב אויסגענוצט מיין פּוילישע בירגערשאַפט, און אָפּגעפאָרן קיין פּוילן. נאָך פיל מאַטערניש און סכנות, בין איך אָנגעקומען קיין דייטשלאַנד, און פון דאָרט, ענדלעך, אין 1948 בין איך אָנגעקומען קיין ישראל, אין מיין אַלט־נייע היים!

דבורה סביניק, חולון

דער חורבן פון אַ יידישער קהילה

די דייטשן קומען אָן

דאָנערשטיק, דעם 26טן יוני 1941 זענען אָנגעקומען קיין איוועניעץ 3 דייטשע טאַנקען, זיי האָבן אָנגעטראָפן אַ סאָוויעטישע מאַשין מיט זעלנער און זיי פאַרניכטעט, דערנאָך האָבן זיי פאַרמינירט דעם צוגאַנג צוביידע בריקן און פאַרלאָזט דאָס שטעטל.

דאָנערשטיק פאַרנאַכט, האָבן זיך באַוויזן די מאַשינען פון די אָפּטרעטנדע רויטאַרמייער. מיין פאָטער, יוסף פערסקי ז"ל און מיין ברודער בערל,

האָבן אָפּגעהאַלטן די רוסן און געוואָרנט זיי אַז די בריקן זענען פאַרמינירט. די רוסן האָבן זיי געדאַנקט פאַר זייער אינפאָרמאַציע און דעמינירט די בריקן. די גאַנצע נאַכט פון דאָנערשטיק אויף פרייטיק האָבן געשטראָמט דורך ניישטאָט, די אָפּטרעטענדע כוחות פון דער רויטער אַרמיי.

פרייטיק פרי, דעם 27טן יוני 1941, האָבן אַריינמאַרשירט די רעגולערע דייטשע טרופּן

דער בלבול וועגן דערמאָרדעטן פליער

די ערשטע טעג נאָכן קריגס־אויסברוך האָבן די דייטשן באָמבאַרדירט איוועניעץ און איינער פון זייערע אַעראָפּלאַנען איז אַרונטערגעשאָסן געוואָרן און דער פליער — וועלכער האָט זיך אַראָפּגעלאָזט אויף אַ פּאַראַשוט — איז גענומען געוואָרן אין געפאַנגנשאַפט, אין געבראַכט אים אַ פאַרווונדעטן איז איוועניעצער שפּיטאָל.

ווען די לעצטע רוסישע טרופּן האָבן פאַרלאָזט איוועניעץ, האָבן זיי דער־שאָסן קענטיק דעם פליער.

ווען די דייטשן זענען אַריין אין שטעטל האָבן די אַרטיקע קריסטן פאַר־מסרט פאַר זיי אַז די יידן האָבן דערמאָרדעט זייערן אַ פליער.

דעם זעלבן טאָג פון זייער אָנקומען, פרייטיק נאָך מיטאָג, האָבן די דייטשן באַפוילן אַז אַלע מענער פון 13 יאָר אָן, זאָלן זיך אויסשטעלן אויפן מאַרק־פּלאַץ.

די ערשטע קרבנות

אויפן מאַרק־פּלאַץ האָט מען זיי אויסגעשטעלט אין 4 רייען, באַפוילן אויס־ליידיקן זייערע טאַשן און דאַן געהייסן גיין אין ריכטונג פון די קאַשאַרן און זינגען די „התקוה”. געזאָגט האָט מען זיי אַז מען פירט זיי אויף אַרבעט.

אָנקומענדיק נעבן די קאַשאַרן האָט מען זיי ווידער אויסגעשטעלט אין 2 רייען און אַ דייטשער אָפיציר האָט מיטן פינגער אָנגעוויזן אויף 35 מאַן און געהייסן זיי אַרויסגיין פון די רייען. צווישן די 35 יידן איז אויך געווען דער רב, מיכאל־מנחם גרוניצקי. אָבער דאָ האָט זיך אַריינגעמישט דער פּוילישער בירגערמייסטער און געפּועלט ביים דייטש ער זאָל באַפרייען דעם רב.

צווישן די 35 יידן איז געווען דער שוחט שימשעלעוויטש, וועלכער האָט גלייך גענומען זאָגן וידוי, אויך האָט דער מערדער אויסגעקליבן די 3 ברידער שקלוט, כאָטש זיי זענען נישט געשטאַנען צוזאַמען. דאַן האָט זיך דער אָפיציר געווענדעט צו די יידן און געפאָדערט אַז די וועלכע האָבן דערמאָרדעט דעם דייטשן פליער זאָלן אַרויסגיין פון די רייען, און דאַן וועט ער אָפּלאָזן די

איבעריקע. פאַרשטייט זיך אַז קיינער איז נישט אַרויס, ווייל קיינער פון די יידן האָט אַפילו נישט געוווּסט געגנוי פון וואָס עס האַנדלט זיך...

דער דייטש האָט דאַן באַפוילן די 35 יידן גיין צום דערבייאיקן וועלדל, ווו ס'האָבן שוין געוואַרט אויף זיי די דייטשע מערדער. די איבערגעבליבענע האָבן געהערט דאָס שיסעריי און פאַרשטאַנען דעם אמת... ווען דאָס שיסעריי האָט זיך געענדיקט האָט מען די פאַרבליבענע אויך אַוועקגעפירט אין וועלדל. און באַפוילן צו נעמען די הרוגים און אַריינוואַרפן זיי אין די קלאָזעטן־גריבער פון די קאַשאַרן.

איינער פון די 35 פאַראורטיילטע, אַ באַקשטער ייד, איז נאָר פאַרוווּנדעט געוואָרן, אָבער ער האָט געקראָגן אַ שאָק און גענומען שרייען, אַ דייטש איז צוגעקומען און אים דערשאָסן. דאַקעגן אַ צווייטער ייד, דער מנקר פון דערמיר, וועלכער איז על־פי־נס ניצול געוואָרן, איז געלעגן שטיל, און ווען די יידן זענען צוגעקומען צו אים האָט ער זיך אויסגעמישט מיט זיי און געהאָלפן אַריבערטראָגן די דערשאָסענע. אַזוי אַרום זענען דאַן דערמאָרדעט געוואָרן 34 יידן.

נאָכן אַוועקנעמען די מענער, זענען די פרויען און קינדער פאַרבליבן אין שרעק. אַזוי ווי נאָך 6 אין אָוונט האָט מען נישט געטאָרט אַרויסגיין אין גאַס, זענען זיי די גאַנצע נאַכט געשטאַנען ביי די פענצטער, און אויסגעקוקט זייערע אויגן נאָך זייערע מענער און טאַטעס.

צומאָרגנס, שבת פאַרטאָג, איז צו מיר אַריינגעקומען מיין שכנטע, זישע־גיטע ראָלניק ע״ה, און דערציילט אַז אַ סך יידן זענען דערשאָסן געוואָרן, צווישן זיי אונדזערע שכנים: די שוחטים — אברהם־דוד שימשעלעוויטש און שלמה מאָסלאָוואַטי.

דערווייל האָט געגומען טאָגן, מ'האָט שוין געמעגט אַרויס גיין אין גאַס און דאַן האָבן מיר זיך דערוווּסט אַז די לעבן געבליבענע מענער זענען פאַר־שפּאַרט אין די ליידיקע קלייטן, אויפן מאַרק.

8 דעם זייגער האָט מען אונדז דערלויבט ברענגען עסן פאַר די פאַר־שפּאַרטע. מיר זענען אַלע געלאָפן צו די קראָמען, אָבער פיל פרויען האָבן שוין מער זייערע מענער נישט געזעען.

איך בין געלאָפן צו באַקאַנטע קריסטן און געבעטן זיך זיי זאָלן אַנווענדן פּראָטעקציע, כדי מ'זאָל באַפרייען מיין מאַן. ס'האָט אָבער גאָרנישט געהאָלפן. ערשט זונטיק פרי האָט מען זיי באַפרייט.

דעם זעלבן זונטיק האָבן די לעבן געבליבענע יידן זיך צוזאַמענגעקומען און באַשלאָסן צו העלפן, ווי ווייט מעגלעך, די אלמנות און יתומים. מיין שכנטע, אסתר־רייזל, די אלמנה פון שוחט שימשעלעוויטש, האָט בשום אופן

נישט געוואָלט נעמען קיין צדקה. מיין מאַן, חיים־אברהם ז״ל האָט איר אָבער פאַרזיכערט אַז ער גיט איר אַן הלוואה, און מיט דער צייט, ווען זי עס צוריק־געבן. (מיר אַלע האָבן געגלויבט אַז די שחיטה איז נאָר אַ צופאַל, צוליב דעם דערשאָסענעם פליער), די צווייטע שכנתטע, רעלע, די אלמנה פון שוחט שלמה מאסלאוואטי, איז געבליבן מיט 7 קליינע קינדער, און דאָס וואָס זי האָט באַקומען פון קהל האָט נישט געקלעקט. האָבן מיר געהאָלפן מיט וואָס מיר האָבן געקאָנט די ביידע אלמנות.

מען רויבט ביי די יידן

די גאַנצע וואָך האָבן מיר געלעבט אין שרעק. ס׳זענען צו אונדז דער־גאַנגען פאַרשידענע קלאַנגען אין וועלכע מיר האָבן נישט געוואָלט גלויבן.

די שטאָטישע קריסטן זענען געקומען צו די יידן און פאַרגעלייגט מען זאָל זיי געבן אַלע ווערטפולע זאַכן, און זיי וועלן דאָס אויסבאַהאַלטן ביי זיך, ווייל ס׳גרייט זיך אַ פּאָגראָם אויף די יידן. אַ טייל האָבן זיי געגלויבט און געגעבן.

דעם צווייטן שבת זענען אָנגעקומען פויערים פון די אַרומיקע דע־פער און אָנגעפאַלן, ווי היישעריקן די יידישע הייזער, און צוגענומען אַלץ וואָס זיי האָבן נאָר געפונען דאָרט, אַפילו ליידיקע פלעשער... זיי האָבן זיך נישט באַנוגנט מיט יידיש האָב און גוטס, נאָר אויך מערדערלעך געשלאָגן די יידן. די גוואַלדן פון די געשלאָגענע האָבן זיך געהערט אין אַלע עקן פון שטאָט.

די ערשטע פויערים זענען אַריינגעלאָפן צו אסתר רעזניק אין שטוב און עס אויסגעליידיקט, דוד׳ן האָבן זיי מערדערלעך צעשלאָגן און אַרויסגעוואָרפן אים אין דרויסן. די רויבער זענען אויך געקומען צו איטשע כץ, וועלכער האָט דערזען צווישן די רויבער — אַ באַקאַנטן קריסט, און גענומען בעטן אים ער זאָל וואָס איבערלאָזן אין שטוב, אָבער דער לעצטער האָט אים מיט אַן אייזן צעשפּאָלטן די קאָפּ. אין דער זעלבער צייט איז דאָרט פאַרבייגעגאַנגען אַ דייטשער סאָלדאַט, און די משפחה האָט זיך גענומען בעטן ביי אים ער זאָל זיי העלפן. אָבער ווען ער האָט דערהערט אַז דאָס איז אַ „יידע״ איז ער מיט אַ שמייכל אַוועק. אויך צו אונדז זענען אַריינגעקומען באַקאַנטע קריסטן, נישט גערויבט, נאָר געבעטן מיר זאָלן זיי געבן פאַרשידענע זאַכן, פאַרשפּרעכנדיק דאָס צוריקגעבן ווען מיר וועלן דאָס דאַרפן. מיר האָבן זיי דאַן טאַקע פיל זאַכן געגעבן. אַ סך יידן האָבן געהאַט אַ מין פאַרגעפיל, און באַוויזן צו באַהאַלטן אַ טייל זאַכן.

וואָס אָנבאַלאַנגט די אָרטיקע קריסטן, האָט אַ טייל פון זיי — שפּעטער אומגעקערט די יידן די זאַכן וועלכע מ׳האָט זיי געגעבן צו באַהאַלטן. איך פער־זענלעך האָב געגעבן אַ באַקאַנטן קריסט פון „אונטערן־טייך״ אַ סך זאַכן צ־

באַהאַלטן. אָבער נאָר דער באַפרייאונג, ווען כ'בין צוריקגעקומען, האָט ער געטענה'ט אַז אויך אים האָט מען באַרויבט...

ווייטערדיקע מאָרד טהאַטן

דעם שוואַרצן פרייטיק, ווען מ'האָט דערשאָסן די 34 יידן, איז מיין ברודער מיכאל פערסקי, געלעגן באַהאַלטן. אויף צומאָרגנס, שבת פאַרטאָג, איז ער געלאָפן צו מיר זעען וואָס איז מיט אונדז. אַזוי לויפנדיק האָט ער זיך אָנגעשטויסן אויף 2 דייטשן וועלכע האָבן אים אָפּגעהאַלטן און געפרעגט, „ווּהין יוּדע?" פון שרעק האָט ער פאַרלוירן דעם לשון און זיי נישט געענטפערט. די דייטשן האָבן קענטיק אויסגעטייטש זיין שווייגן, אַז ער פאַרשטייט נישט קיין דייטש, און אויב אַזוי, איז ער דאָך נישט קיין ייד, און זיי האָבן אים אָפּגעלאָזט. אַ ביסל ווייטער האָבן זיי געטראָפן יוסף לאַבוק, און אים דערשאָסן אויפן אָרט.

צוויי וואָכן נאָך דער ערשטער שחיטה, זענען ווידער אכזריותדיק דערמאָרדעט געוואָרן 13 יידן.

די אָרטיקע אַנטיסעמיטן האָבן צוזאַמענגעשטעלט אַ רשימה פון יידן און איבערגעגעבן זיי צו די דייטשן, זאָגנדיק אַז זיי זענען קאָמוניסטן.

דער פּאָליציי איז געלונגען צונויפצוזאַמלען בלויז 13 יידן. די איבעריקע זענען געווען אויף אַרבעט, אָדער געלעגן באַהאַלטן.

ווען די פּאָליציאַנטן זענען געקומען נעמען חיים שיף, האָבן זיי אים נישט געפונען. זיי האָבן אָבער באַרוהיקט זיין ווייב און פאַרזיכערט אַז זיי זענען אים נישט געקומען אַרעסטירן, נאָר בלויז אים נעמען אויף אַרבעט — אויסמאָלן דעם קאָמענדאַנטס ביוראָ. חיים האָט זיך געלאָזט אָפּנאַרן און איז אַרויס פון זיין באַהעלטעניש. דאַן האָבן די פּאָליציאַנטן אים אַוועקגעפירט אויפן זאַמל־פונקט, וועלכער איז געווען ביי ווירשובסקי דעם אַפּטייקער, אין קעלער, און וואָס האָט אויך געדינט אַלס טורמע. אויך צו מיר אין שטוב איז געקומען אַ באַקאַנטער פּאָליציאַנט און געזאָגט אַז ער וויל מיין מאַן בלויז אויף אַרבעט, און איך האָב זיך נישט וואָס צו שרעקן. איך האָב אָבער געהאַלטן אין איין טענהן דאָס כ'וויים נישט ווו מיין מאַן איז...

פון קעלער האָט מען די 13 יידן אַוועקגעפירט אויף ניי־שטאָט, נעבן בית־עולם, און נאָכן פייניקן זיי — דערשאָסן.

צווישן די 13 קדושים זענען געווען: זאַוול מאַלטשיק מיט זיין טאָכטער יענטע (וועלכע די מערדער האָבן שרעקלעך זי געפייניקט, און דערנאָך איר דערשאָסן), עוזר אקון, די ברידער לייבע און ראובן שקליאַר, בערל און הושע

ליפשיץ, חיים שיף, מאָטל בייטש פייווע קוזניעץ איטשע און יעקב קיוואַוויץ און דער גר אברהם וואָז׳ניאַק, אַ געוועזענער פּוילישער סערזשאַנט ווּעמען די קריסטן האָבן נישט געקענט שיינקען זיין אַ־יבערגיין צום יידנטום.

די שחיטה פון די 76 יידן

אין אַ געוויסן טאָג זענען אָנגעקומען 2 מאַשינען מיט ס. ס.־לייט און געגעבן אַן באַפעל דער אָרטיקער פּאָליציי צונויפצוזאַמלען אַלע יידישע מענער אויפן מאַרק־פּלאַץ. אַזוי ווי זיי האָבן כמעט קיינעם נישט געפונען אין די הייזער, האָבן זיי געבראַכט יידן וועלכע האָבן געאַרבעט אויף די פעלדער, הינטערן שטאָט. אַזוי אַרום האָבן זיי אויפגעזאַמלט 75 מאַן. די פּאָליציאַנטן האָבן דאַן דערקלערט, אַז די אַרעסטירטע יידן קענען זיך אויסקויפן אויב זייערע משפחות וועלן באַצאָלן די דייטשן מיט ווערטפולע זאַכן, ווי: צירונג, לעדער און מאַנו־פאַקטור. אלי זאַק און פייגל מאלאט זענען אַרומגעלאָפן איבער די יידישע הייזער, כדי דאָס צונויפצוזאַמלען. דערווייל האָבן די דייטשן זיך פאַרווײַלט אויפן מאַרק: זיי האָבן געכאַפּט 2 קאַליקע פרויען פון הקדש: יענטע און מיכלע שלומה׳ס און באַפוילן זיי טאַנצן מיט זלמן דעם וואַסערט־עגער, און געשעפּט נחת פון דעם ספּעקטאַקל. דערווייל האָבן די יידן געבראַכט דאָס אויסקויף־געלט — די ווערטפולע זאַכן, וואָס די מערדער האָבן געפאָדערט, זיי האָבן עס אָנגע־לאָדן אין זייערע מאַשינען, און די 75 יידן האָט מען אַוועקגעטריבן צום דאָרף קאָרדוני, און דאָרט זיי דערשאָסן... צווישן די געכאַפּטע איז אויך געווען מיין שוואָגער יוסף סיראָטקין. ער איז געווען באַהאַלטן, אָבער דעם שכנס אַ שייגעצל האָט אים אַרויסגעגעבן צו די דייטשן. אין דער זעלבער נאַכט זענען געקומען צו אים אין שטוב 2 פּאָליציאַנטן, אויפגעוועקט זיין פרוי, ריבע און זיין שוועס־טער מלכה און געפאָדערט זיי זאָלן זאָגן ווו יוסף באַהאַלט זיך, ווייל ער איז אַנטלאָפן אויפן וועג קיין קורדוני, אױן דעריבער וועלן זיי דערשיסן זיין פרוי און שוועסטער. ווען די פּאָליציאַנטן זענען געווען פאַרטיפט אין ראַבירן, זענען די צוויי פרויען אַנטלאָפן דורכן פענצטער. ליידער זענען קיינע שפּורן נישט פאַרבליבן פון יוסף סיראָטקין.

מיכאל דער שמיד, וועלכער האָט געווינט נעבן רויטן קלויסטער, אויף מוכאַוויצער גאַס, איז אַרויס פון שטוב און האָט זיך פונקט אָנגעשטויסן מיט דער גרופּע יידן, וועלכע מ׳האָט געפירט שיסן, און די רוצחים האָבן אויך אים מיטגענומען.

נחקע פון מיל־גאַס, האָט געפּיטערט זיינע ציגן נעבן ווייסן קלויסטער. ער האָט געהערט אַז מען זוכט יידן אויף אַרבעט, און מורא האָבנדיק אַז אויב מען וועט אים כאַפּן אויסבאַהאַלטנדיק זיך, וועט מען אים דערשיסן, האָט ער

גלייך אָװעקגעפירט די ציגן אין שטאַל, אַין נאָכגעיאָגט די גרופּע ייִדן, װעלכע מ׳האָט געפירט קיין קורדוני, און איז אויך דערמאָרדעט געוואָרן... צווישן די 76 דערמאָרדעטע זענען געווען:

אושמן ראובן, ברגר מיכאל, הימלשטיין מרדכי, הלפרין ליפּע, ומבורג מרדכי, זק אלי, חיים ברוך־יוסל׳ס, מיליקובסקי נחום־יעקב, מאלאס יונה, מוש־קוביץ מנדל, מורדוכוביץ שמואל־דוד, מיכאל דער שמיד, נח׳קע, נאַכימובסקי דוד, נביניאַנסקי יצחק־יעקב, סירוטקין יוסף, קולוטקין אברהם, קויפמן ישראל, קויפמאַן ירחמיאל, רובינשטיין יוחנן, רבינוביץ איזיק, ראדישקובסקי דן, שוסטער שלמה, שמואל־פישל.

דאָס שאַפן פון געטאָ

דעם 10.11.41 האָבן די דייטשן באַפוילן אַז אַלע ייִדן — אַיסער די וואָס וווינען אויף מיל און שול־הויף גאַסן — זאָלן אין פאַרלויף פון 15 מינוט צונויפ־קלייבן זיך, מיט זייער האָב און גוטס, אויפן מאַרק־פּלאַץ. דאָרט האָט מען זיי געהאַלטן ביז ס׳איז געוואָרן טונקל, און דאַן האָט מען זיי גענומען טרייבן, מיט קלעפּ און שיסעריי, אין מיל־גאַס און שולהויף־גאַס. מיר, די איינוווינער פון די 2 גאַסן האָבן פון גאָרנישט געוווּסט, און פּלוצלינג האָט זיך דער המון אַריינגעלאָזט אין אונדזערע גאַסן. ס׳איז געוואָרן אַ שטופּעריי, די ענגשאַפט אין די הייזער איז געווען אומבאַשרייבלעך, אָבער דאָך האָט מען זיך ווי עס איז איינגעאָרדנט, צו אונדז אין שטוב האָבן זיך אַריינגעקליבן מיין מאַנס שוועס־טער מיט איר משפּחה, די פאַמיליע בערגער, מאַניע רובינשטיין מיט אירע 2 קינדער. מיין פאָטער, יוסף פּערסקי, מיין ברודער בערל פּערסקי, מלכה און ריבע סיראָטקין, ווי אויך מיין צווייטער ברודער מיכאל מיט זיין פרוי און צוויי קינדער.

אויף צומאָרגנס איז מאַניע רובינשטיין מיט אירע קינדער אַריבער צו איר שוועסטער. מאַניע איז געווען אַ קראַנקן־שוועסטער און געהאַט אַן דערלויבעניש אַרומגיין פריי איבערן שטעטל. ווען ס׳איז אַרויס דער באַפעל איבערגיין אין געטאָ, האָט זי באַהאַלטן איר מאַן אין אַ בונקער, גוט פאַרמאַסקירט, און אַליין מיט די צוויי קינדער אַריבער אין געטאָ. די ערשטע נאַכט אין געטאָ, האָט זי זיך אויפגעכאַפּט אין מיטן דער נאַכט, מיט אַ געוויין, איר האָט זיך געחלומט אַז מ׳האָט געהרגעט איר מאַן. מיר זענען שוין קיינער די נאַכט נישט געשלאָפן, און געהאַלטן אין איין טרייסטן איר. צומאָרגנס האָט זיך אַרויס־געוויזן אַז איר מאַן איז ביינאַכט אַרויס פון בונקער, אַ פּאָליציאַנט האָט אים באַמערקט און אים דערשאָסן.

מיין מאַנס שוועסטער מיט איר משפּחה איז אויף צומאָרגנס אַ־יבער צו איר פֿאָטער, אין שטוב איז געוואָרן עטוואָס גראַמער.

אויף דער דריטער נאַכט איז מלכה סיראָטקין אַריבער צו איר ברודער אברהמ׳צע און פֿאַרבליבן דאָרט נעכטיקן. די מענער זענען אַרונטער אין בונ־קער וועלכער האָט זיך געפֿונען אין דערבייאיקן גאָרטן. נאָר די פֿרויען און קינדער זענען געבליבן אין שטוב. מיר האָבן זיך געגרייט שוין גיין שלאָפֿן, ווי פּלוצלינג האָט זיך דערהערט אַ קלאַפּ אין טיר. מיר האָבן זיך זייער דערשראָקן און געבליבן זיצן שטיל. אָבער באַלד האָט זיך דערהערט ווידער אַ קלאַפּ אין טיר, און מיר הערן ווי איינער רעדט אויף יידיש: „מאַכט אויף, האָט נישט קיין מורא, ס׳זענען אייגענע מענטשן״. — מיר האָבן זיך צוגעהערט צו דער שטים — אָבער זי איז געווען אונדז אומבאַקאַנט, און מיר האָבן נישט געקאָנט באַשליסן וואָס צו טאָן. אָבער מיין שוועסטער האָט געמיינט אַז דאָס איז ווער פֿון בונקער, און האָט אויפֿגעמאַכט די טיר. ס׳האָבן זיך אַריינגעלאָזט 2 פּאַ־ליציאַנטן מיט נאַגאַנען אין די הענט. איינער פֿון זיי איז געווען אַ קאָרעליצער שגץ, וועלכער האָט גערעדט יידיש ווי אַ ייד. זיי האָבן געפֿרעגט ווו זענען די מענער. מיר האָבן געענטפֿערט דאָס מ׳האָט זיי געשיקט אויף אַרבעט און זיי זענען פֿאַרבליבן אין דאָרף. דאַן האָבן זיי געפֿאָדערט מיר זאָלן זיי געבן אונדזער צירונג, און אַראָפּגענומען פֿון מיין פֿינגער דעם קידושין־רינג, און נאָך קאָנטראָ־לירט צי עס איז באמת אַ גאָלדענער. דאַן האָבן זיי זיך אָנגעטשעפּעט צו מיין שוועסטער, זי זאָל גיין מיט זיי אין איר פֿ־יעריקער וווינונג, און באַווייזן זיי די זאַכן וועלכע זי האָט דאָרט איבערגעלאָזט.

איך בין אַריין אין צווייטן צימער און אויפֿגעוועקט די קינדער, וועלכע האָבן געוווינט וויינען, די מוטערס האָבן געכאַפּט אויף די הענט זייערע קינדער אָבער דערזעענדיק די פּאָליציאַנטן האָבן זיי זיך נאָך שטאַרקער צעוויינט. ס׳איז געוואָרן אַ שטאַרקער גוואַלד. די פּאָליציאַנטן האָבן געכאַפּט מיין שווע־גערינס 2 פּעקלעך מיט זאַכן און פֿאַרלאָזן די שטוב.

פֿון אונדז זענען זיי אַוועק צו אסתּר רעזניק, און אויך דאָרט געמאַכט די זעלבע סצענע און באַפֿוילן דעם רב, וועלכער האָט דאָרט געוווינט, ער זאָל אויף צומאָרגנס צוגרייטן 600 רובל.

דער ערשטער טראַנספּאָרט קיין דוואָרעץ

אין אַ געוויסן ווינטערדיקן פֿרימאָ־גן, האָט מען אַרומגערינגלט דעם געטאָ, און אַרויסגעפֿירט פֿון דאָרט עטלעכע הונדערט מענטשן, פֿרויען און מענער, און אַוועקגעטריבן זיי קיין דוואָרעץ. צווישן די געכאַפּטע איז אויך געווען אסתּר־רייזל, די אלמנה פֿון שוחט שימשעלעוויטש, און אויך זיין שוועסטער קיילע.

זייערע קליינע קינדער זענען געבליבן אַליין אין געטאָ. קיילען האָבן די דייטשן דערשאָסן נעבן קאַמין, ווייל זי האָט קיין כּ״ח נישט געהאַט מיטצוגיין מיט אַלעמען. (שפּעטער, ווען מען האָט אויך אונדז אַוועקגעשיקט קיין נאַוואָגרודעק, איז אונדז געלונגען אַריבערשמוגלען קיין דוואַרעץ קיילעס טאָכטער, פייגעלע און אויך דעם זון פון אסתּר־רייזל).

דערווייל האָט מען אַרעסטירט מיין מאַן. כ׳בין אַוועקגעלאָפן צו שמואל קאַלאַטשיק און געבעטן אים זען וואָס האָט דאָ פּאַסירט. ער איז גלייך אַוועק צום קאָמענדאַנט, וועלכער האָט געפאָדערט אַן אויסקויף: אַ פּאָר טופל, שטיוול און 1000 רובל, אין צוגעזאָגט אים גלייך באַפרייען. כ׳האָב די געפאָדערטע זאַכן איבערגעגעבן דעם קאָמענדאַנט און געוואַרט אויף מיין מאַן. דערווייל איז אים געלונגען איבערצוגעבן מיר, דורך די 2 יידישע מיידלעך, וועלכע האָבן געאַר־בעט ביי די פּאָליציי, אַז אויב ער וועט בלייבן די נאַכט דאָרט, וועט ער קיין לעבעדיקער נישט אַרויס... קאַלאַטשיק איז ווידער געלאָפן צום קאָמענדאַנט, אָבער ערשט אויף צומאָרגנס האָבן זיי באַפרייט מיין מאַן. ער איז געווען פאַר־בלוטיקט און געשוואָלן פון די קלעפּ וואָס ער האָט דאָרט געכאַפּט. מיר האָבן אים איינגעוויקלט אין קאַלטע ליילעכער און געהאַלטן אים אין בעט 2 וואָכן. געלעגן איז ער אויפן בויך, ווייל די פּלייצע זיינע איז געווען צעריסן פון די קלעפּ. ס׳האָט אים באַזוכט דער רב, און זעענדיק אים און זיינע ליידן האָט ער זיך צעוויינט...

די אומגליקלעכע קינדער פון רובעזשעוויטש

שבועות 1942 זענען אין די קאַשאַרן אָנגעקומען יידן פון רובעזשעוויטש. צוזאַמען מיט זייערע קינדער. די דייטשן האָבן געזאָגט די יידן, אַז זיי וועלן אַרבעטן אין איוועניעץ אין די קאַשאַרן און זיי וועלן זיין צוזאַמען מיט זייערע קינדער.

אָבער אויף צומאָרגנס האָט מען אַלע דערוואַקסענע אָפּגעריסן פון זייערע קינדער און אַוועקגעשיקט קיין דוואַרעץ די קינדער האָט מען איבערגעלאָזט אין די קאַשאַרן.

אַזוי אַרום זענען פאַרבליבן אין איוועניעץ אַ פּאָר הונדערט קינדער, און מען האָט זיי געבראַכט אין געטאָ. אַ טייל פון זיי האָבן געהאַט צוגענייטע נעמען אויף זייערע זאַכן און זייער פיל, האָבן אַפילו נישט געוווסט זייערע נעמען און די נעמען פון זייערע עלטערן.

ביי בערל ראַלניק אין מיל־גאַס האָט מען איינגעאָרדנט אַ קינדער־היים. אין קינדער־היים האָבן געאַרבעט: בת־שבע רובינשטיין, חוה שפּאַדעל, אסתּר פונט

(שיף) און דבורה סביניק. דאָס שטעטל האָט באַזאָרגט די קינדער מיט מילך און מיט אַלע נויטווענדיקע זאַכן.

עטלעכע פּרטים וועגן די קינדער

ווען די דייטשן האָבן אַנגעזאָגט אַז אין די קאַשאַרן געפינען זיך יידישע קינדער און מען זאָל זיי צונעמען אין געטאָ, האָבן זיך די איוועניעצער יידן אַ לאָז געטאָן צו די קאַשאַרן, כדי צו ברענגען די אומגליקלעכע לעבעדיקע יתומים צו זיך אין געטאָ אַריין.

ווען מיין מאַן חיים־אברהם ז״ל מיט מיין פאָטער יוסף פּערסקי ז״ל זענען געקומען אין די קאַשאַרן האָבן זיי דאָרט געטראָפן מיין מומעס 4 אייניקלעך (2 קינדער פון מיין קוזינע עלקע און 2 קינדער פון מיין קוזין מאיר־איטשע). איין יינגל פון אַ יאָר 8 איז אַרונגעגאַנגען און וויינענדיק געפרעגט אפשר ווייס עמעצער ווו עס וווינט חיים־אברהם סבינק, ווייל זיין טאַטע האָט אים פאַרזאָגט, אַז ער זאָל געפינען חיים־אברהמען דעם קצב, און זאָגן אים, אַז ער איז אַ זון פון אשר חעם קצב פון רוביזשעוויטש.

מיין מאַן האָט מיטגענומען אַהיים די 4 קינדער פון אונדזערע קרובים ווי אויך דעם יינגל.

מיין קוזין מאיר־איטשעס 2 קינדער זענען אַלט געווען — איינער 3 יאָר, דער צווייטער 1 יאָר. מערקווערדיק, אַז דאָס דריי־יאָריקע קינד האָט פאַרשטאַנען די לאַגע און ביינאַכט ווען זיין קליינינקער 1־יאָריקער ברודערל פלעגט וויינען און רופן זיין מוטער, פלעגט ער אים וויגן און באַרואיקן, אַז אָט באַלד וועט די מוטער קומען. יעדן אין דער פרי פלעגט ער דער 3־יאָריקער לויפן נאָך מילך פאַר דעם קינד.

אשר׳ס 8־יאָריקער זון איז געוואָרן היסטעריש פון שרעק. ער האָט די גאַנצע צייט געוויינט און געבעטן אַז מען זאָל אים אָפּשיקן צום טאַטן .ער האָט געטענהט אַז ער קען נישט עסן ביי אַ פרעמדן טיש אָן טאַטן און מאַמען...

נאָכן אַרויספירן אונדז קיין נאָוואָגרודעק איז אונדז געלונגען צו מיטנעמען דעם יינגל מיט אונדז און אַפילו אים אַריבערשיקן אומלעגאַל צו זיינע עלטערן קיין דוואָרעץ. ליידער איז ער דאָרט אומגעקומען.

קלאַנגען וועגן אַרויספיר

עס האָבן זיך פאַרשפּרייט אין געטאָ קלאַנגען אַז מען וועט אַלעמען אַרויספירן פון שטעטל, אויסער די, וועלכע באַשעפטיקן זיך מיט די קינדער. איך פער־זענלעך האָב באַשלאָסן צו בלייבן מיט זיי.

דער יודנראַט באַשטעטיקט די קלאַנגען און אַלע פרויען האָבן די לעצטע

טעג פאַרן אַרויסגיין געאַרבעט שווער ביי די קינדער, כדי זיי זאָלן זײַן ריין. דעם טאָג פון אונדזער אַרויספירן האָט אַ דייטש אונדז באַפוילן אַרויספירן אַלע קינדער אויפן מאַרק צום יודן־ראַט. עס זענען געקומען עטלעכע דייטשן, וועלכע האָבן געגלעט די קינדער, געשמייכלט צו זיי און דאַן באַפוילן זיי צוריק פיר־ן אין קינדער־היים. דאַן איז געקומען אַ באַפויל, אַז אַלע דערוואַקסענע זאָלן אַרויס־גיין אויפן פלאַץ, בלויז די אַלטע בת־שבע האָבן זיי איבערגעלאָזט מיט די קינדער.

דער לעצטער אפעל

אויפן מאַרק־פלאַץ האָבן זיך פאַ־זאַמלט אַלע מענער פרויען אין עלטער פון 13 ביז 70 יאָר. אַלע קליינע קינדער ווי אויך די עלטערע מענטשן זענען גע־בליבן אין געטאָ. ס׳איז אוממעגלעך צו באַשרייבן דאָס געזעגענען זיך פון די קינדער. עלקעס מיידעלע, מאַריאַשע, (פון רובעזשעוויטש) אין גאַנצן 10 יאָר אַלט, האָט מיר ביים געזעגענען אָנגעקוקט ווי אַ דערוואַקסענער מענטש און געזאָגט — „מומינקע, צו דען גלויבסט איר אַז זיי וועלן אונדז דאָ לאַנג האַלטן? זיי דאַרפן דאָך נישט קיין קינדער און נישט קיין אַלטע מענטשן”... די קינדער האָבן געוואָלט מיר נאָכלויפן, און מיין פאָטער האָט געמוזט פאַרשפאַרן די טיר.

פ־ין מיין משפחה זענען געבליבן מיט מיין פאָטער יוסף פערסקי ז״ל, מיינע 2 קינדער אייזיק און בנימין־קלמן, מיין שוועסטער די קימפעטאָרין, ריבע סי־ראַסקין מיט 2 קינדער, יידל און קיילע, מיין ברודער מיכאל פערסקיס 2 קינדער נתן און קיילע, מיין קוזינעס — עלקע בעקער 2 קינדער, חצקל און מאַריאַשע און מיין קוזינס מאיר־איטשע נאליבאצקי 2 קינדער. צוזאַמען 11 קינדער.

מיין מאַן האָט פאַרגעלייגט אויך צו איבערלאָזן אונדזער עלטערן זון, שלומ׳עןַ אָבער מיין ברודער האָט געראַטן, אַז ער זאָל בעסער גיי־ן מיט אונדז.

מיין שוועגערין צביה און איר מאַן לייבע בערגער, האָבן בשום אופן נישט געוואָלט איבערלאָזן זייערע צוויי קינדער; יענקעלע און שאשקעלע. זיי האָבן די קינדער אַריינגעלייגט אין 2 רוקזעק, אָנגעטאָן עס אויף די אַקסלען, און אַזוי אַוועק צום זאַמל־פונקט. ערשט אָפגייענדיק אַ לאַנגע שטרעקע פון שטעטל, האָבן זיי אַרויסגעלאָזט די קינדער פון די רוקזעק, געטראָגן זיי אויף די אַקסלען, און געבראַכט זיי קיין נאָוואָגרודעק.

לייבע איז אומגעקומען אין נאָוואָגרודעק.

פון פלאַץ האָט מען אונדז אַוועקגעפירט אין די קאַשאַרן, ווו מיר האָבן איבערגענעכטיקט. אַ טייל מענטשן האָבן אויסגענוצט די פינצטערניש און זיך צוריקגעקערט אין געטאָ.

אויף צומאָרגנס האָט מען אונדז אַוועקגעפירט קיין נאליבאָק. דאָרט האָבן מיר גענעכטיקט אין אַ שייער. ביינאַכט זענען אַריין עטלעכע פאָליציאַנטן פון

דער וואַך און גענומען ראַבירן דאָס לעצטע האָב־און־גוטס. שמואל קאַלאַטשיק, וועלכער איז געווען פון די ענערגישסטע טוער אין געטאָ האָט באַפוילן, מיר זאָלן מאַכן גוואַלדן. אונדזערע געשרייען האָבן טאַקע געהאָלפן און מען האָט אויפגעהערט צו ראַבירן.

פון נאַליבאָק האָט מען אונדז אַוועקגעפירט קיין לובטש. אין לובטש האָט מען אונדז געלאָדן אויפן קליין־באַן.ביים אַריינגיין אין צוג האָבן די דייטשן מיט די פּאָליציאַנטן אַלעמען געיאָגט און מערדערלעך געשלאָגן און פיל זענען קוים מיטן לעבן אָפּגעקומען.

איך אַליין האָב פון שרעק נישט געקאָנט אַריינגיין אין באַן און איך האָב געקראָגן שטאַרקע קלעפּ אין קאָפּ און געחלשט. מענטשן האָבן מיר אַריינגעטראָגן אין קליין־באַן און דאָרט אָפּגעמינטערט.

פאַרנאַכט זענען מיר אָנגעקומען קיין נאָוואָגרודעק. דאָרט האָט מען אונדז געבראַכט אין פּערעשיקער געטאָ און איינגעלאָקירט אין שייערן.

אין פּערעשיקער געטאָ זענען מיר געווען צוזאַמען: איך מיט מיין מאַן און אונדזער זון, שלום, מיין ברודער מיכאל מיט זיין פרוי חיה, מיין קוזין חאַצקל פּוזניאַק מיט זיין פרוי רבקה, און אברהם־יצחק פּאַזניאַק.

עטלעכע טעג נאָכן אָנקומען אין געטאָ, האָבן מיר צונויפגעלייגט זיך און געדונגען אַ פּאָר קריסטן זיי זאָלן פאָרן קיין איוועניעץ און זעען וואָס מאַכן אונדזערע קינדער, און טרייסטן זיי, אַז אין גיכן וועלן מיר זיי אַריבערנעמען צו אונדז. אַ פּאָר טעג שפּעטער האָבן די קריסטן אונדז דערציילט אַז זיי האָבן געזען די קינדער און איבערגעגעבן זיי אונדזערע בריוו. שפּעטער אָבער האָבן מיר זיך דערוווּסט אַז די קריסטן זענען בכלל נישט געפאָרן קיין איוועניעץ.. און אַז דעם כ״ד סיוון תש״ב האָבן די מערדער אומגעבראַכט אונדזערע קינדער און דאָס ביסל דאָרט פאַרבליבענע יידן!

יעדן טאָג פלעגט מען אונדז טרייבן צו דער אַרבעט אויפן שאָסיי. איך פלעג שטענדיק מיטנעמען מיט זיך מיין זון, שלום, ווייל כ׳האָב מורא געהאַט אים איבערלאָזן אין געטאָ מיט די מערדער.

די נאָוואָגרודקער יידן זענען געווען מער דערפאַרן פון אונדז, און זיי האָבן געבויט בונקערס. אין געטאָ איז געווען אַ גיהינום. די פּאָליציי האָט אונדז דערנידערט, געשלאָגן און געמאַרדעט. אַזוי האָבן זיי דערשאָסן מאַטקע הימעלשטיינס אַ טאָכטער און אַ נאָוואָגרודקער פרוי.

אין אַ געוויסן טאָג האָבן די דייטשן אַרויסגענומען פון געטאָ 100 יידן און אַוועקגעשיקט זיי קיין מינסק. צווישן זיי איז אויך געווען מיין מאַן חיים־אברהם. נאָך דער באַפרייאונג האָבן מיר זיך דערוווּסט אַז ער איז אומגעקומען אין דער לעצטער שחיטה פון מינסקער געטאָ.

עס זענען ווידער אַדורך עטלעכע וואָכן.

אין אַ געוויסן טאָג, ווען מען האָט אונדז געפירט צו דער אַרבעט, האָט די פּאָליציי נישט אַרויסגעלאָזט מיין שלומ׳הן פון געטאָ, דאָס אַליין איז שוין געווען אַ צייכן אַז עפּעס גרייט זיך דאָ. ביים טויער, ווו די שטופּעניש איז געווען גרויס, איז אים געלונגען אַרויסגנבֿענען זיך און צושטיין צו אונדזער אַרבעטס־גרופּע. דער געהילף פון אונדזער אויפזעהער איז געווען איטשע דער קאַמינער. דערווייל האָבן מיר זיך דערוווּסט פון אַדורכגייענדע קריסטן אַז אין געטאָ קומט פאָר אַ „אַקציע״. מיר האָבן נישט געוווּסט וואָס צו טאָן. וווהין אַנטלויפט מען? מען וועט דאָך אויך אונדז באַלד צוריקשיקן אין געטאָ... (אונדזער קריסטישער אויפזעהער האָט געוואָלט זיך אויפבויען פון אינדזער לאַגע און פאַרגעלייגט אַז אנשטאט אין געטאָ, וועט ער אונדז צוריקשיקן אין די קאַזאַרמען — אָבער פאַר דעם דאַרפן מיר אים באַצאָלן... איך האָב אַרונטערגענומען פון פינגער מיין גאָלדענעם רינגעלע און געגעבן אים). כ׳האָב זיך אָבער מיישב געווען און באַשלאָסן פּרוּוון מיין מזל אין אַן אַנדער פּלאַץ: כ׳האָב אַרונטערגענומען די געלע לאַטע, און אַוועק מיט שלומען צו דעם אַרבעטס־לאַגער, ווו ס׳האָט זיך געפונען מיין ברודער מיכאל פּערסקי. אַ לאַנגע צייט האָבן מיר זיך אַרומגעדרייט נעבן לאַגער, ביז מיין ברודער איז צוגעגאַנגען צו די דראָטן, און אונדז אַריינגעגנבֿעט אין לאַגער. מולקע קאַלאַטשיק האָט אונדז באַהאַלטן אין אַ קעלער ווו ס׳זענען שוין געווען עטלעכע יידן, וועלכע האָבן זיך געראַטעוועט פון פּערעשקער געטאָ, און צווישן זיי — מיין שוועגערין חייקע, און מיין קוזינע רבקה פּאַזניאַק. זיי איז געלונגען ראַטעווען זיך פון דער שחיטה אין געטאָ, און האָבן זיך אַריינגעגנבֿעט אַהער אין לאַגער. אויך אַן עופהלע פון 8 חדשים איז געווען אין קעלער: זיין פאָטער האָט אים געראַטעוועט פון פּערישקער געטאָ. (דעם קינדס מוטער איז געבליבן באַהאַלטן אין געטאָ, און ערשט אויף צומאָרגנס איז איר געלונגען אַרויסגנבֿענען זיך פון דאָרט און קומען צו איר מאַן און קינד). פּלוצלינג האָט דאָס קינד גענומען וויינען. די דייטשע וואַך האָט עפּעס דערפילט, צוגעקומען צו אונדזער קעלער און געפּרוּווט עפענען די טיר, וועלכע איז געווען פאַרשלאָסן. דערהערנדיק די טריט פון די דייטשן, האָבן מיר אַרויפגעוואָרפן אויף דעם קינד אַלע זאַכן וואָס מיר האָבן געהאַט, כדי פאַרשטיקן זיין געוויין. (גלייכצייטיק האָבן מיר אָבער געזאָרגט ער זאָל קענען אָטעמען) דערווייל איז אָנגעקומען מולקע קאַלאַטשיק וועלכער האָט פאַרזיכערט די דייטשן אַז קיינער געפינט זיך נישט אין קעלער, אויך דער קריסטלעכער אויפזעהער האָט עס באַשטעטיקט און די דייטשן זענען אַוועקגעגאַנגען. (דאָס קינד האָט געלעבט נאָך עטלעכע חדשים און געשטאָרבן פון אַ קרענק).

דער קריסטישער אויפזעהער האָט אונדז פאַרשריבן אַלס פרויען פון די

מענער וועלכע אַרבעטן אין די וואַרשטאַטן, און די דייטשן האָבן אונדז דערלויבט צו בלייבן אין לאַגער. אויף אונדזערע פּלייצעס האָט מען אָנגעניייט נומערן ווי ביי אַלע איבעריקע יידן, און אונדז באַשעפטיקט ביי פאַרשידענע אַרבעט. איך האָב פון אָנפאַנג געאַרבעט ביי נייען לעדערנע האַנטשיקעס און פעלצן, שפּעטער האָט מען מיר איבערגעפירט אַרבעטן אין דער לאַגער קיך. אונדזער עסן איז באַשטאַנען פון 125 גראַם ברויט אַ טאָג און אַ ביסל שיטערע זופּ. (אויף 20 עמער וואַסער פלעגן מיר קריגן 5 ק״ג פערל־גרויפּן), דאָס ברויט פלעגט מען טיילן אינדערפרי, די זופּ — אין אָוונט און דאָס איז געווען אונדזער איינציקער עסן. איינמאָל האָט מען אונדז געבראַכט קעפּ פון בהמות, אָבער זיי זענען געווען פול מיט ווערעם. דאָך האָבן מיר עס אויסגערייניקט און די ביינער געקאָכט מיט דער זופּ. דאָס איז געווען אַ מאכל מלכים...

שלום האָט זיך פאַרשריבן אַלס סטאָליאַר און געאַ־בעט אין וואַרשטאַט. ער איז דאַן אַלט געווען 13 יאָר, אַ קינד נאָך. ער האָט מורא געהאַט אַז די דייטשן וועלן אים באַמערקן און... „ליקווידירן״... אויפן אַפּעל פלעגט ער זיך שטעלן אין דער־הינטערשטער שורה, און כדי ער זאָל אויסזעען העכער, פלעגט ער זיך שטעלן אויף צוויי ציגל, וועלכע ער פלעגט מיטנעמען צום אַפּעל.

אין הערבסט איז דער טונעל פאַרטיק געוואָרן. כדי די מענער זאָלן האָבן כוח אים צו בויען, האָבן די פרויען אָפּגעגעבן זייערע 125 גראַם ברויט, די טונעל אַרבעטער.

אַ קורצע צייט פאַר אונדזער אַנטלויפן האָבן די מערדער אַריבערגעפירט פון אונדזער לאַגער קיין קאַלדיטשעווע, אַ גרופּע יידן. צווישן זיי איז אויך געווען מיין ברודער מיכאל, און דאָרט, אין קאַלדיטשעווער לאַגער איז ער אומגעקומען.

דאָס אַנטלויפן

די נאַכט וועלכע איז באַשטימט געוואָרן צום אַנטלויפן, איז געווען אַ פינצ־טערע, אַ שטאַרקער ווינט האָט געבלאָזן און ס׳האָט גערעגנט אָן אויפהער. פאַרן אַנטלויפן האָבן מיר איבערגעריסן די עלעקטרישע דראָטן פון פּראָזשעקטאָר און אויך אויפגעריסן עטלעכע בלעכן פון די דעכער. מיט יעדן בלאָז פון ווינט פלעגן די בלעכן קלאַפּן און זייער גערויש האָט פאַרשטילט די באַוועגונג פון די אַנטלויפנדע.

אין טונעל האָט מען געמוזט פויזן אויף אַלע פיר, איינער נאָכן צווייטן. אונדזערע אָנווייזונגען זענען געווען אַז איינער זאָל נישט אָפּלאָזן דעם צווייטן, און אַזוי פויזן, (אויך אויסערן טונעל) ביז דעם וועלדל.

איך האָב געפויזט נאָך שלום׳ען, און געהאַלטן אים ביי זיין פוס כדי נישט

פאַרלירן אים אין דער פינצטערניש. צום אומגליק האָבן מיר אָבער ביים אַרויס־גאַנג פון טונעל קיינעם נישט געטראָפן, און נישט געוווסט אין וועלכער ריכטונג צו פויזן... מיר זענען געבליבן אַליין און אַ שרעק האָט אונדז באַפאַלן...

נישט ווייט פון דעם טונעל־אַרויסגאַנג האָבן מיר זיך אַנגעשטויסן אויף 2 כּרויען, אַ מוטער און אַ טאָכטער. אויך זיי זענען געווען פאַרצווייפלט. פון טונעל איז די מוטער אַרויס מיט 2 טעכטער, אָבער איינע איז פאַרלוירן געגאַנגען אין דער פינצטערניש.

דערווייל האָבן די דייטשן פאַריכט דעם פּראָזשעקטאָר און באַלויכטן דאָס פעלד. זיי האָבן דערזען די אַנטלויפנדע, געעפנט אויף זיי אַ שטאַרקע שיסעריי, און דערהרגעט פיל פון זיי.

ס׳האָט זיך אַרויסגעוויזן דאָס צוליב דער פינצטערניש האָבן פיל פון די אַנטלויפנדע זיך נישט אָריענטירט און געקראָכן אין ריכטונג פון לאַגער.

דערהערנדיק די שיסעריי האָבן מיר זיך באַהאַלטן הינטער אַ בערגל, נעבן דעם טייכל. פאַרביי אונדז זענען אַדורך עטלעכע פּאַליציאַנטן מיט עלעקטרישע לעמפּלעך אין די הענט, אָבער זיי האָבן אונדז נישט באַמערקט. ווען ס׳האָט זיך איינגעשטילט, האָבן מיר ווידער גענומען קריכן אויף אַלע פיר, כּדי דערווייטערן זיך פון דעם טונעל. מיר האָבן אָבער נישט געוווסט אין וועלכער ריכטונג צו קריכן, כּדי נישט אָנשטויסן זיך אין די דייטשן. מיר האָבן באַשלאָסן וואַרטן ביז ס׳וועט נעמען טאָגן. מיר זענען געלעגן צוגעדריקט איינער צום צווייטן ציטערנ־דיק פון קעלט און פּחד, און געוואַרט אויפן נייעם טאָג. ווען ס׳איז געוואָרן ליכ־טיק האָבן מיר דערזען אַז מיר געפינען זיך נעבן דעם שאָסיי. מיר זענען שנעל איבערגעלאָפן אין אַ דערבייאיקן פעלד מיט לובין, אָבער אויך דאָרט איז געווען אַ סכנה צו בלייבן, ווייל דער לובין איז געווען נידעריק און ער האָט אונדז נישט פאַרשטעלט. אויפן צווייטן זייט פון דעם שאָסיי איז געווען אַ יונגער וועלדל. מיר זענען שנעל אַדורכגעלאָפן דעם שאָסיי און באַהאַלטן זיך דאָרט אין די קוסטעס ביים ברעג פון וואַלד. פּלוצלינג זענען אָנגעקומען מאַשינען מיט זעלנער און פּאַליציאַנטן. זיי האָבן אַרומגערינגלט דאָס וועלדל און גענומען שיסן אין אונדזער ריכטונג און דערנעענטערן זיך צו אונדז. זייערס אַ קויל האָט גע־טראָפן שלום׳ען אין פוס און פאַרוווּנדעט אים. ער איז געלעגן פאַרגאָסן מיט בלוט אָבער נישט אַרויסגעלאָזט אַ קרעכץ אַפילו, כּדי די רוצחים זאָלן אונדז נישט באַמערקן. מיר זענען געווען זיכער אַז דאָס זענען אונדזערע לעצטע מינוטן. די דייטשן זענען דורכגעגאַנגען נעבן אונדז, אָבער זייער גאַנצע אויפמערקזאַמקייט איז געווענדעט געווען אין אַ אַנדער ריכטונג: ווי ס׳האָט זיך אַרויסגעוויזן, זענען אין וועלדל געווען באַהאַלטן נאָך אייניקע יידן. דערהערנדיק די שיסעריי האָבן זיי זיך אויפגעהויבן און גענומען אַנטלויפן, די מערדער האָבן זיי נאָכגעיאָגט

און דערשאָסן. אויך אין דעם פעלד מיט די לובין האָבן זיי געפונען 4 יידן און זיי דערשאָסן...

ווען די נאַציס האָבן זיך דערוויסטערט פון וועלדל האָב איך אָפּגעריסן אַ שטיקל שטאָף פון מיין פאַרבלאָטיקטער קלייד און מיט דעם פאַרבונדן שלום׳ס ווונד. ווען ס׳איז געוואָרן פינצטער האָב איך אים גענומען אויף מיינע אַקסלען און מיר האָבן זיך געלאָזן גיין, נישט וויסנדיק אַליין וואוהין. אונדזער איינציקער ציל איז געווען צו דערווייטערן זיך פון נאַוואַגרודעק. אַזוי זענען מיר געגאַנגען די גאַנצע נאַכט, ביז מיר זענען צוגעקומען צו אַ וואַלד. דאָרט האָבן מיר זיך אויס־באַהאַלטן 3 טעג. אָן עסן, געטרונקען האָבן מיר רעגן־וואַסער, טראָפּנס וואַסער וועלכע האָבן געטריפט פון די ביימער. געשלאָפן זענען מיר אויף דער נאַסער ערד, נישט האָבנדיק אַפילו מיט וואָס צוצודעקן זיך... אויפן 4טן טאָג, נישט קענענדיק מער אויסהאַלטן, האָבן מיר באַשלאָסן מסכן זיין זיך, און גיין זוכן אַ דאָרף כדי בעטן הילף.

אַרויסגייענדיק פון וואַלד האָבן מיר זיך אָנגעשטויסן אויף 2 גויים וועלכע האָבן געהאַלטן רעוואָלווערן אין זייערע הענט. זיי האָבן געזאָגט אַז זיי זענען פּאָליציאַנטן און זוכן אַנטלאָפענע יידן, און געהייסן אונדז גיין מיט זיי.

דאָ האָט שלום באַמערקט אַז זייערע רעוואָלווערן זענען געמאַכט פון האָלץ. די זעלבע וועלכע מ׳האָט ביי אים אין וואַרשטאַט צוגעגרייט פאַרן אַנטלויפן, און פאַרטיילט זיי צווישן די מענער. מיר האָבן פאַרשטאַנען אַז די 2 קריסטן זענען נישט קיין פּאָליציאַנטן, נאָר פשוטע רוצחים, וועלכע האָבן שוין דערמאָרדעט עטלעכע אַנטלאָפענע יידן, און איצט זענען מיר אין דער ריי...

זיי האָבן אונדז אַרויסגעפירט צום שאָסיי וועלכער פירט קיין נאַוואַגרודעק און די סכנה אַז מיר וועלן אָנטרעפן דייטשן, איז געווען גרויס. כ׳האָב זיך גע־נומען בעטן ביי די גויים זיי זאָלן אונדז אָפּלאָזן. — וואָס וועט אייך אַרויסקימען פון דעם אַז די דייטשן וועלן אונדז דערשיסן? — האָב איך זיי געפרעגט. צום סוף האָבן זיי אונדז אָפּגעלאָזט, אָבער אַלץ אויסקויף האָבן מיר געמוזט זיי אָפּגעבן אונדזערע שיך, און באָרוועס זיך אומגעקערט אין וואַלד. אויך שלום מיט זיין פאַרוווּנדעטער פוס איז געבליבן באָרוועס.

ביינאַכט, האָבן מיר מיט אונדזע־ע לעצטע כוחות זיך צוגעשלעפּט צו אַ חוטאָר און אָנגעקלאַפּט אין טיר. דער פויער האָט אונדז אויסגעהערט און אַרויס־געטראָגן ברויט און אַ פלאַש מילך, און מיר זענען צוריק אַוועק אין וואַלד.

ווידער זענען אַדורך עטלעכע טעג, ביז צופעליק האָבן מיר זיך אָנגעשטויסן אויף אַ פּאָר פויערטעס — גוטע נשמות, זיי האָבן באַטראַכט שלום׳ס פיס און געזאָגט מיר אַז די פוס איז פאַרגיפטעט און זיין לעבן איז אין אַ סכנה, גלייכ־צייטיק ה־בנ־ האָבן זיי אונדז געוואָרנט פון די דייטשן וועלכע געפינען זיך אין

די אַרומיקע דערפער און זוכן די אַנטלאָפענע יידן פון נאַוואַגרודקער לאַגער. זיי האָבן אונדז געהייסן וואַרטן דאָ אין וואַלד, און פאַרשפּראָכן אונדז הילף. איינע פון זיי איז טאַקע צוריקגעקומען און מיטגעבראַכט געקאָכטע קאַרטאָפל און אַ שטיקל ריינע לייוונט, כדי פאַרבאַנדאַזשירן שלום׳ס וווּנד.

שלום׳ס לאַגע איז געוואָרן ערגער פון שעה צו שעה, די ווייטיקן האָבן אים נישט אָפּגעלאָזט און דאָס קינד איז אויסגעגאַנגען פאַר מיינע אויגן. למרות דער סכנה אַריינפאַלן צו די דייטשן, האָב איך באַשלאָסן נעמען אים אין אַ דערביי־איקן דאָרף און זוכן הילף פאַר אים.

דאָס איז געווען דער עלפטער טאָג פון אונדזער אַנטלויפן. אַנקומענדיק דורך די גערטנער, צו אַ דאָרף, האָב איך דערזען דאָרט אַן אָפענעם שייער און אַריינגעטראָגן דאָרט דאָס קינד, אַרונטערגענומען דעם באַנדאַזש פון זיין פוס און געהייסן אים וואַרטן אויף מיר. אַליין בין אַוועק צו אַ קריסט בעטן אַ ביסל הייסע וואַסער, כדי אַרומוואַשן די וווּנד. פּלוצלינג האָב איך דערהערט אַ געשריי — „מאַמע!״ — כ׳האָב דערקענט שלום׳ס קול און געלאָזן זיך לויפן צום שייער. שלום איז געזעסן אַ דערשראָקענער און נישט געקאָנט רעדן, נאָר מיטן פינגער האָט ער אָנגעוויזן אויף זיין פוס: אויך מיר האָט פון שרעק פאַרכאַפּט דער אָטעם, און אויף אַ ווײַלע בין איך געבליבן געליימט: 4 פאַרפוילטע פינגער זענען געלעגן אויף דער ערד, זיין 5־טער פינגער האָט זיך געהאַלטן בלויז אויף דעם ביינדל, די וווּנד אַליין איז געווען פול מיט ווערעם. כ׳האָב זיך אָבער נישט פאַרלוירן. כ׳האָב אָפּגעשניטן דעם אָפּגעפוילטן פינגער, אויסגעריייניקט די וווּנד פון די ווערעם, און אַרומגעוואַשן מיט וואַרעמע וואַסער, וועלכע דער פויער האָט מיר געבראַכט, און צוריק פאַרבאַנדאַזשירט מיט ריינע לייוונט. גוטע קריסטן האָבן מיר געהאָלפן היילן די וווּנד מיט „באַבסקע״ מיטלען.

יאָרן זענען פאַרלאָפן ביז די וווּנד איז אויסגעהיילט געוואָרן. די גאַנצע צייט האָבן מיר זיך אויסבאַהאַלטן ביי גוטע קריסטן ,געוואַנדערט פון איין אָרט צום צווייטן, פון דאָרף צו דאָרף...

דאָס באַפרייאונג

נאָך דעם ווי די סאָוויעטן האָבן באַפרייט אונדז פון די נאַציס, בין איך מיט מיין זון צוריקגעקומען קיין איוועניעץ. אויף צומאָרגנס זענען מיר צוזאַמען מיט העניע צאַפּקאָוויץ, אַוועק באַזוכן דעם ברידער קבר, אָבער רוסישע זעלנער האָבן אונדז נישט צוגעלאָזט צו אים און אַפילו געשאָסן אין דער לופטן, כדי אונדז אָפּצושרעקן...

אונדזער שטוב האָבן מיר געפונען פאַרברענט. מיר האָבן דעריבער אַריינגע־צויגן זיך אין מיין זיידנס שטוב ווו ס'האָט געוווינט אַ קריסטישע משפחה. זיי האָבן אָבער אָן ויכוחים אונדז גלייך געגעבן אַ צימער.

אַן איוועניצער קריסט, יערמאַק, האָט מיר דערציילט, אַז פאַר די דייטשן איז אים אויסגעקומען צו זיין אין מינסק, און צופעליק האָט ער אין גאַס געטראָפן מיין מאַן, וועמען מ'האָט געפירט צוזאַמען מיט נאָך יידן צו דער אַרבעט. חיים־אברהם האָט אים געגומען אויספרעגן וואָס הערט זיך מיט אונדז. יערמאַק, נישט וויסנדיק אַז מיר האָבן זיך געראַטעוועט, האָט אים געזאָגט אַז אַלע יידן אין

הורים שכולים על קבר ילדיהם שנרצחו
איוועניצער עלטערן אויפן קבר פון זייערע דערמאָרדעטע קינדער

נאָוואָגרודקער געטאָ זענען אומגעקומען. ער האָט פאַרגעלייגט מיין מאַן אַריבער־גנבענען אים קיין איוועניעץ און אויסבאַהאַלטן אים דאָרט. אָבער הערנדיק אַז מיר אַלע זענען אומגעקומען, האָט חיים־אברהם נישט געוואָלט ראַטעווען זיך. ער איז אומגעקומען צוזאַמען מיט אַלע מינסקער יידן — אין געטאָ.

אין איוועניעץ האָבן באַקאַנטע קריסטן אונדז געהאָלפן מיט עסנוואַרג און זאַכן. צווישן זיי, אונדזערע אַ שכנטע, בוראַק, אויך דעם פעלדשער קאַליניקס פרוי און אויך אַ חאַטאַווער קריסט, ניעדין. אָן זייער הילף ווייס איך נישט ווי מיר וואָלטן דאָרט אויסגעהאַלטן.

ס'האָט אָבער נישט געהאַט קיין זין דאָרט צו בלייבן.

אַלס פוילישער בירגער זענען מיר אָפּגעפאָרן קיין פוילן צוזאַמען מיט מאיר ליפשיץ און אברהם קאַלאַטשיק.

נאָך לאַנגע וואַנדערונגען זענען מיר אָנגעקומען קיין דייטשלאַנד און דאָרט געלעבט קרוב צו 2 יאָר.

אין דעצעמבער 1948, זענען מיר אויף דער שיף „גלילה" אָנגעקומען קיין ישראל, אין דעם לאַנד פון אונדזערע חלומות און האָפענונגען...

שארית הפליטה, בניי איבניץ בגרמניה, בדרכם לארץ־ישראל
די שארית הפליטה פון איוועניעץ אין דייטשלאַנד, אויפן וועג קיין ארץ־ישראל

אליעזר גוריון, רמת־גן

טראַגישע ערינערונגען פון די אקופּאַציע יאָרן

מתוך „ספר רוביז'ביץ"

...אַ חודש נאָך פסח זענען ווידער אָנגעפאַרן געסטאַפּאָוצעס און געפאָדערט, אַז 330 יידן זאָלן זיך צושטעלן. מען האָט זיי אַוועקגעפירט קיין איוועניעץ. איך און מיין ברודער משהל מיט אונדזערע פאַמיליעס זענען געווען צווישן זיי.

פאַרן פאַרלאָזן דאָס געטאָ, האָבן מיר נאָך געמוזט צוקוקן צום „ספּעקטאַקל", ווי אַ וואַלמער קריסט האָט ביז בלוט געשלאָגן ר' אליהו אייזענבוד, ביים געלעכטער פון די דייטשן, פּאָליאַקן און פּאָליציי.

אין איוועניעץ האָט מען אונדז געבראַכט אין געטאָ, אויפן שולהויף־גאָס, און אָפּגעלאָזט. יעדער האָט געדאַרפט זאָרגן פאַר זיך צו קריגן אַ פּלאַץ צום שלאָפן, און פּראָדוקטן צום עסן.

אַזוי זענען אַדורך 3 וואָכן. יעדן טאָג פלעגט מען אונדז פירן גראָבן בונ־

קערס פאַר די דייטשן, צום שיצן זיך פון די פּאַרטיזאַנער, וועלכע זענען געווען טעטיק אין ראַיאָן.

שבועות האָט מען געבראַכט אין די קאַשאַרן דעם צווייטן טראַנספּאָרט פון רוביזשעוויטשער געטאָ. גלייכצייטיק האָט דער יודנראַט געקריגן אַ באַפעל צוזושטעלן 600 יידן. איך און משה האָבן זיך באַהאַלטן. אונדזערע פרויען און קינדער האָבן זיך צוגעשטעלט אויפן זאַמל־פּלאַץ.

ליגנדיק באַהאַלטן, האָבן מיר געהערט ווי אונדזערע קינדער, וועלכע האָבן זיך צוריק געקערט פון זאַמל־פּלאַץ, גייען אַרום איבער דער שטוב און וויינען:

— וואָס וועלן מיר איצט טאָן אָן אַ טאַטן און אָן אַ מאַמען?

ווען זיי האָבן אונדז דערזען, איז קיין גרענעץ נישט געווען צו זייער שמחה. מיט טרערן זענען זיי צו אונדז צוגעלאָפן און גערעדט און איבער־געחזרט:

— ווי גוט איז אונדז, מיר האָבן אַ טאַטן.

די נאַכט איז געווען אַ רוהיקע, אָבער מיר האָבן נישט געקענט שלאָפן. וואָס איז' מיט אונדזערע פרויען? ווי העלפט מען זיי? און וואָס וועט זיין מאָרגן מיט אונדזערע קינדער און מיט אונדז?

צומאָרגנס פרי האָבן די דייטשן ווידער גענומען אַרומלויפן איבער די הייזער, זוכן די באַהאַלטענע יידן. זיי האָבן געפונען מיין ברודער משהל מיט הרצל דאַנישעווסקי — און זיי צוגענומען. ווען עס איז רוהיקער געוואָרן, בין איך אַרויס פון מיין באַהעלטעניש. שמואל אקון האָט מיר אַריינגענומען צו זיך אין בונקער, וועלכער איז געווען אויסגעגראָבן אונטער דער פּאָדלאָגע.

*

צומאָרגנס, ווען די דייטשן זענען אַוועק, בין איך אַרויס אין גאַס. צענד־ליקער טויטע יידן זענען געלעגן אין זייער פאַרגליווערט בלוט. דאָס איז געווען די שטראָף פאַר באַהאַלטן זיך.

דער יודנראַט האָט געקראָגן אַ באַפעל איבערצופירן די קינדער פון די קאַשאַרן אין געטאָ אַריין. איך בין אַוועק מיטן יודנראַט צו די קאַשאַרן.

ווען מיר האָבן זיך דערנעטערט, האָבן מיר געהערט אַ געוויין פון קינדער. איין וואַנט פון די קאַשאַרן איז געווען באַפלעקט מיט בלוט און מאַרך. (שפּעטער האָבן מיר זיך דערוווסט, אַז דאָס איז בלוט און מוח פון רוביזשעוויטשער עופהלעך, וועלכע די דייטשן האָבן געוואָרפן אין וואַנט און אַזוי זיי דער־הרגעט).

דאָס בילד וואָס מיר האָבן געזען אין די קאַשאַרן, איז שווער צו פאַרגעסן: דאָס צימער איז געווען פול מיט קליינע, וויינענדיקע קינדער. אַט זיצט אויף דער פּאָדלאָגע אַ צוויי־יעריק מיידעלע און וויגט אויף אירע קניעלעך אַ פּאָר־

נעצט און שוואַך עופּהלע,ביידע וויינען פון התגער און עלנטקייט.

אַט זיצט אַ 7—8 יאָריק יינגל, און צו אים זענען צוגעטוליעט זיינע צוויי קליינע שוועסטערלעך — און אַלע דריי וויינען. קינדער האָבן זיך געטוליעט איינער צום צווייטן, געזוכט און געגעבן וואַרעמקייט, ווילנדיק פאַרגעסן זייער עלענטקייט, זוכענדיק מוט און האָפענונג, איינער ביים צווייטן.

די מערהייט קינדער זענען געווען אָנגעטאָן אין זייערע שבתדיקע בגדים. דאָס לעצטע ביסל ליבע און אויפמערקזאַמקייט, וועלכע די עלטערן האָבן געקאָנט געבן צו זיי, איידער מען האָט זיך צעשיידט. ביי אַ טייל קינדער זענען געווען אָנגענייט אויפן האַרצן זייערע נעמען. איך האָב דאָרט דערקענט כמעט אַלע רוביזשעוויטשער קינדער.

ווען מיר זענען אַריין און די קינדער האָבן דערזען נישט זייערע, נאָר פרעמדע טאַטעס — איז זייער געוויין שטאַרקער געוואָרן.

מיר האָבן זיי געפּרוווט איינשטילן, אַז זיי זאָלן מיט אונדז גיין אין געטאָ. מיר האָבן זיי געזאָגט, אַז אין געטאָ איז דאָ צו עסן און צו טרינקען, נאָר די לעבעדיקע יתומים האָבן נישט געוואָלט הערן, זייער געוויין האָט זיך געשטאַרקט.

— טאַטע, מאַמע, — האָבן זיי געוויינט.

מיר האָבן געפּרוווט זיי איינשטילן:

— קינדער, וויינט נישט. די דייטשן וועלן נאָך דערהערן אייער געוויין און קומען אַהער.

אָבער די קינדער ווילן אונדז נישט הערן. די באַוווּסטע קינדער האָבן רעוואָלטירט און געשריען:

— טאַטע, מאַמע...

אַ לענגערע צייט האָבן מיר געפּרוווט זיי איבערצורײדן, זיי זאָלן גיין מיט אונדז, אָבער זיי האָבן געהאַלטן אין איין שרייען און פאָדערן זייערע עלטערן.

צום סוף האָבן מיר גערופן אין אַ זייט די עלטערע קינדער און געפּרוווט דורך זיי משפיע צו זיין:

איר זענט דאָך שוין גרויסע מענטשן און דאַרפט פאַרשטיין, אַז די קליינע קינדער וועלן דאָ אומקומען פון הונגער און דורשט. ווער וועט דאָ אויף זיי אַכטונג געבן און אַרומרייניקן?

זיי האָבן זיך געלאָזט איבעררײדן און איינגעשטילט די קליינע קינדער. אַזוי האַנט ביי האַנט האָט זיך געצויגן אַ שורה פון עטלעכע הונדערט קינדער — פון די קאַשאַרן אין געטאָ. די גרעסערע האָבן געטראָגן די פּיצלעך אויף די הענט. זייערע פּנימער — נאַס פון געוויין און פאַרשטיינערט פון צער. זייערע

אייגעלעך האָבן געקוקט אויף גאַס וועלט, נישט געקאַנט פאַרשטיין וואָס דאָ קומט פאָר.

...און אויף די גאַסן זענען געשטאַנען קריסטן, נעכטיקע גוטע שכנים, געקוקט אויף די מאַרשירנדיקע, פאַריתומדיקע קינדער און געשוויגן. קיין האַנט האָט זיך נישט אויסגעשטרעקט מיט אַ שטיקל ברויט, אָדער אַ ביסל מילך פאַר די יידישע קינדער...

אין געטאָ האָבן די איוועגצער פרויען אַרומגעוואַשן די קינדער, זיי צע־טיילט אין די הייזער, אָנגעקאָרמעט מיטן ביסל עסן וואָס זיי האָבן געהאַט. קיין מילך איז נישט געווען, האָבן די עופהלעך געטרונקען פאַרזיסטע וואַסער.

*

אַ פּאָר וואָכן נאָך שבועות, האָט מען צונויפגעקליבן אַלע יידן ביז 50 יאָר, זיי אַוועקגעפירט אין די קאַשאַרן, כדי פון דאָרט אַוועקגעשיקט ווערן קיין נאָוואָגרודעק.

מיין 8־יאָריקער זון, שמואל, האָט זיך אַרויסגעגנבעט פון געטאָ, מיר דער־יאָגט און געגאַנגען מיט מיר קיין נאָוואָגרודעק. אָבער מיין 6־יעריקע טעכ־טערל, ברײנע, איז געבליבן אין געטאָ. ביז היינט קלינגט מיר אין די אויערן איר געוויין און בעטן זיך, איך זאָל זי נישט איבערלאָזן אַליין אין געטאָ. איך זע איר ווי לעבעדיק, ווי זי שטייט ביים טויער פון געטאָ, האַנט ביי האַנט מיט משהלס מיידעלע, מאַשע, טרערן גיסן זיך פון זייערע אייגעלעך, זיי שטרעקן אויס זייערע דאַרע הענטעלעך צו מיר, איך זאָל זיי מיטנעמען, נישט איבערלאָזן אין קאַלטן, פינצטערן געטאָ...

דאָס איז געווען דאָס לעצטע מאָל וואָס איך האָב זיי געזען...

אַ קורצע צייט נאָכן אָנקומען קיין נאָוואָגרודעק, האָב איך מיט נאָך צוויי איוועגצער יידן געדונגען אַ קריסט, און אים געשיקט מיט אַ פור, ברענגען אונדזערע קינדער. אָבער ער איז אָנגעקומען צו שפּעט, עטלעכע טעג נאָך דער שחיטה. (כ״ג סיון 1942)...

יעקב אושמן, נתניה

די אימהדיקע תקופה

די סאָוויעטן זענען אָנגעקומען צו אונדז אין יאָר 1939, און די יידן האָבן זיי אויפגענומען מיט פרייד, ווייל אין זיי האָבן מיר געזען אַ באַריער קעגן די נאַציס.

די מערהייט יידן האָט זיך צוגעפּאַסט צו דער נייער סיטואַציע. אין איוועניעץ זענען פיל יוגנט אַריינגעטראָטן אין דער מיליציע, וועלכע האָט זיך געשאַפן מיטן אָנקומען פון די סאָוויעטן. דאָס האָט זיי אימפּאָנירט; גיין מיט געווער און טראָגן אַ אוניפאָרם, און זיין מיט מענטשן גלייך...

אַ טייל יידן וועלכע זענען באַשטאַנען פון כלל טוער, סוחרים און בעלי בתים, האָבן נישט געוווּסט וואָס צו טאָן; פון די אַרומיקע שטעט און שטעטלעך זענען אָנגעקומען גרופּן פון אַרעסטן צווישן ציוניסטישע טוער און סתם יידן...

די יידישע שולן זענען אויפגעלעזט געוואָרן, אנשטאט דעם איז געשאַפן געוואָרן אַלגעמיינע רעגירונגס שולן. די יידישע לערער זענען געוואָרן רעגירונגס באַאַמטע און געמוזט גיין מיטן שטראָם.

די טעטיקייט פון די יידישע יוגנט אָרגאַניזאַציעס איז אָפּגעשטעלט געוואָרן. אַ טייל פון די ציוניסטישע טוער האָבן פאַרלאָזט איוועניעץ און איבערגעפאָרן אין אַנדערע שטעט, ווו מ'האָט זיי נישט געקענט און פון זייער פאַרגאַנגענהייט נישט געוווּסט...

אין 1940 איז ווילנע אַריבער צו ליטע און אַ סך יוגנט זענען אַוועק קיין ליטע, כדי פון דאָרט פאָרזעצן קיין ארץ־ישראל.

דאָס אַריבערגיין קיין ווילנע איז געווען פאַרבונדן מיט סכנות; מ'האָט געדאַרפט גנב'נען דעם סאָוויעטישן גרענעץ, און אַ סך האָט מען געכאַפּט און פאַרשיקט קיין סיביר.

די יידישע באַפעלקערונג אין איוועניעץ, וועלכע איז אַמערסטן באַשטאַנען פון מיטל קלאַס, זענען מיטן אָנקומען פון די סאָוויעטן, געגנצלעך רואינירט געוואָרן. קיין גבירים זענען זיי קיינמאָל נישט געווען, אָבער איצט האָבן זיי געמוזט שליסן זייערע קראָמען און ווערקשטאַטן און זוכן רעגירונגס אַרבעט. נישט אַלע אָבער האָבן געהאַט רעכט צו קריגן אַרבעט, און די וועלכע האָבן שוין יאָ געקראָגן, האָבן באַקומען זייער אַ קליינע געהאַלט, וועלכע האָט נישט געקלעקט אויף אויסהאַלטן זייערע משפחות.

אויך אין איוועניעץ האָבן די סאָוויעטן אַרעסטירט יידן און פאַרשיקט זיי קיין סיביר, „ווייל זיי זענען געווען קאַפּיטאַליסטן, און נישט טריי די סאָוויעטן".

די דייטשן קומען

דעם 27סטן יוני 1941, זענען די דייטשן אַריין אין איוועניעץ. איך האָב זיך דאַן געפונען אין לידע.

זונטיק, דעם 22טן יוני האָבן די דייטשן באָמבאַרדירט לידע, די באַן ליניע און די לופט האנגארן, און ס׳זענען געפאַלן פיל קרבנות פון צווישן דער ציוויל באַפעלקערונג.

מאנטיק, דעם 23טן יוני האָבן זיי באַוואָרפן די שטאָט מיט צינד באָמבעס, און לידע האָט גענומען ברענען פון אַלע זייטן. די באַפעלקערונג האָט אין פּאַניק גענומען אַנטלויפן פון שטאָט, און די דייטשע פליער האָבן זיי אומרח־מנותדיק באַשאָסן פון מאַשין געווער.

די גאַנצע שטאָט איז פאַרברענט געוואָרן, נאָר דאָ און דאָרט, זענען על־פּי נס פאַרבליבן איינצלנע הייזער אויך די שטוב וווּ מיר האָבן געוווינט, איז פאַרברענט געוואָרן.

איך און מיין ברודער אהרון, האָבן געפונען אַ ווינקל אין דער איבערגע־בליבענער שטוב פון פּופּקעס ברויז. דאָרט האָבן מיר געוווינט מיט נאָך אַ צוואַנציק יידן. עסען איז נישט געווען, און מיר האָבן געלעבט אין שרעק, נישט וויסנדיק וואָס דער מאָרגן וועט אונדז ברענגען.

פרייטיק, דעם 27טן יוני פאַרנאַכט, האָבן די דייטשן ווידער באָמבאַרדירט די שטאָט, און נאָכדעם האָבן זייערע זעלנער גענומען אַריינמאַרשירן אין שטאָט.

בגנבה, האָבן מיר אַרויסגעקוקט דורכן פענצטער און געזען די דייטשן, ווי זיי גייען פוןביידע זייטן גאַס, גרייט צו שיסן, און דאָס האָט אַנגעוואָרפן אויף אונדז אַ שרעק.

ביי די פּופּקאס אין הויף, האָבן די דייטשן איינגעאָרדנט אַ פעלד בעקערייי

שבת, דעם 28טן יוני אין דער פרי, האָט זיך אַריינגעריסן צו אונדז אין צימער אַ אונטעראָפיציר מיט עטלעכע זעלנער, באַפוילן אונדז אויפהייבן די הענט, און באַזוכט אונדז פון קאָפּ ביז די פיס. צוגערויבט אונדזערע זייגערלעך און געלט, וועלכע זיי האָבן געפינען. נאָכדעם האָט דער אונטעראָפיציר אונדז מודיע געווען דאָס מיר וועלן דערשאָסן ווערן, ווייל מיר האָבן געגנבעט געווער פון דער דייטשער אַרמיי, און באַפוילן אַרויספירן אונדז פון שטוב. אין טומל וואָס ס׳איז געוואָרן, האָט געלונגען דער פרוי פּופּקא, אומבאַמערקט אַנטלויפן דורכן פענצטער.

מען האָט אונדז אַרויסגעפירט אין הויף און אַוועקגעשטעלט ביי אַ וואַנט. די זעלנער האָבן געבראַכט אַ מאַשין געווער, און גענומען צילן אין אונדז.

פּלוצלינג איז אַריינגעפאָרן אין הויף אַ קליינע מאַשין, און פון איר איז אַרויס די פרוי פּופּקא, און נאָך איר, אַ דייטשער אָפיציר.

דער אונטער־אָפיציר האָט אים סאַלוטירט, און גענומען דערציילן אים די מעשה, אַז מיר האָבן געגנבעט געווער. אויסהערנדיק אים, האָט דער אָפיציר אונדז געפרעגט צי דאָס איז אמת. מיר האָבן געענטפערט אַז ס׳איז אַ ליגן, נאָך מער, אויב מיר האָבן געגנבעט, דאַן ווו איז דאָס געווער?

דער אָפיציר האָט געפאָדערט פון אונטער־אָפיציר זיינע דאָקומענטן, און דאַן האָט זיך אַרויסגעוויזן דאָס זיין רעגימענט האָט שוין מיט עטלעכע שעה פריער, פאַרלאָזן לידע. ער האָט גענומען שרייען אויפן אונטער־פאָיציר, און באַפוילן אים, גלייך נאָכיאָגן דעם רעגימענט.

דער אָפיציר איז דאַן אַריין צוזאַמען מיט אונדז ,אין שטוב און געזאָגט: — מיר האָבן גאָרנישט צו די יידן, מיר ווילן נאָר אַ ענדע מאַכן מיט די קאָמוניסטן, און כדי אונדז צו פאַרזיכערן פון ווייטערדיקע סורפריזן, האָט ער איבערגעפירט צו אונדז אין שטוב די וואַך פון דער בעקעריי, כדי אונדז באַשיצן. אין דעם זעלבן טאָג האָבן מיר גענומען אַרבעטן אין דער בעקעריי, און געהאָט ברויט צום עסן...

אַזוי זענען אַדורך צוויי וואָכן.

מיר גייען צוריק קיין איוועניעץ

דעם 10טן יולי האָבן די דייטשן אויפגעהאָנגען פּ׳אַקאַטן, אין וועלכע, אַלע יידן ווערן אויפגעפאָדערט צושטעלן זיך אין אַרבעטס לאַגער, ווי אויך צו טראָגן אַ געלע לאַטע.

יונה קאַרפּ, מיין ברודער אהרון און איך האָבן באַשלאָסן צוריק גיין קיין איוועניעץ, אָבער ווי גייט מען? די וועגן זענען פול מיט דייטשן, און ווען זיי פלעגן כאַפּן אַן ייד אָן אַ דערלויבעניש פלעגט מען אים דערשיסן, און אַ דערלויבעניש — קען קיין ייד נישט קריגן!

די גאַנצע נאַכט בין איך געלעגן און געטראַכט ווי אַזוי צו קריגן אַ פּאַס.

צו מאָרגנס פרי האָב איך אָפּגעשוירן די האָר פון קאָפּ, כדי אויסזעען ווי אַן אַרעסטאַנט, אַוועק אין שטאָט צו דער קאָמענדאַטור וועלכע האָט זיך געפונען אין בנין פון דער פּאָסט, און געשטעלט זיך אין דער ריי. ס׳זענען שוין דאָרט געשטאַנען ביי 100 קריסטן, וועלכע האָבן געוואָלט זיך צוריקקער׳ן צו זייערע היימען.

ביים אַריינגאַנג איז געשטאַנען אַ זעלנער וועלכער האָט אַכטונג געגעבן אַז די ריי זאָל שטיין גלייך, ווי זעלנער, און נישט ריידן. ווען עמעצער פלעגט נישט שטיין גלייך, פלעגט ער קריגן געשלאָגן מיטן האָלץ פון ביקס. אַזוי ביי איך געשטאַנען ביז מיטאָג. די דייטשן זענען דאַן אַוועק עסן, און מיר זענען געבליבן שטיין אין דער ריי און וואַרטן ביז זיי וועלן צוריקקומען.

שטייענדיק אַזוי אין דער ריי, האָב איך געהאַט אַ מינוט פון טויט־שרעק; ס'האָט מיר באַמערקט אַ באַקאַנטער רוס, מיט וועלכן כ'האָב געאַרבעט ביי די סאָוויעטן (געהייסן האָט ער אקאלוקאלאק), ער האָט אָבער מיר נישט אַרויס־געגעבן.

די ריי האָט זיך דערווייל פּאַרויסגערוקט, און כ'בין אַריין אינווייניק. מיין שרעק איז געווען גרויס, אָבער כ'האָב נישט געהאַט וואָס צו פאַרלירן.

ביים טיש איז געזעסן אַן אָפיציר מיט אַ דאַלמעטשער. כ'האָב זיי דערציילט אין ווייס־רוסיש, אַז כ'בין געווען אַרעסטירט ביי די קאָמוניסטן און געזעסן אין לידער טורמע, און איצט וויל איך זיך אומקערן אַהיים, קיין איוועניעץ. אויף דער פראַגע פאַר וואָס האָט מען מיר אַרעסטירט, האָב איך געענטפערט אַז כ'ווייס אַליין נישט! כ'האָב דערציילט דעם אָפיציר, אַז מ'האָט צוזאַמען מיט מיר, אויך אַרעסטירט מיין ברודער און פעטער, נאָר זיי זענען אַזוי אָפּגעשוואַכט פון זיצן אין טורמע, דאָס זיי האָבן קיין כח קומען אַהער נאָך אַ שיין...

דער אָפיציר האָט פאַראָרדענט אַרויסגעבן מיר 3 שיינען, פאַר מיר און מיין ברודער, אונטערן נאָמען — אשמאנסקי, און פאַר יונה קאַרפּ, אויפן נאָמען — קארפּאוויץ.

כ'האָב זיך צוריקגעקערט אין ברויז מיט די 3 שיינען, און די שמחה איז געווען גרויס. אויף צומאָרגנס האָבן מיר פאַרלאָזט לידע אין ריכטונג פון איוועניעץ.

אויף יעדן בריק און קרייצונג, האָבן אינדז אָפּגעהאַלטן דייטשע פּאַטרולן וועלכע האָבן קאָנטראָלירט אונדזערע פּאַפּירן.

אין איוויע האָבן מיר געזען אַ שוידערלעך בילד; יידן מיט בעזעמער אין זייערע הענט, באַגלייט פון פּאָליציי, גייען אין גאַס און זינגען די התקוה. די אָרטיקע קריסטן שטייען אויף די טראָטואַרן און קייקלען זיך פון געלעכטער...

ביי נאַכט האָט מען נישט געמעגט גיין, האָבן מיר איבערגענעכטיקט ביי אונדזער אַ שטאָטישן — שלום זאַק, וועלכער האָט חתונה געהאַט און געלעבט אין איוויע.

נאָך 3 טעג, זענען מיר אָנגעקומען קיין איוועניעץ.

צוריק אין איוועניעץ

אַ טייל פון שטעטל האָבן מיר געפונען פאַרברענט, די יידן האָבן מורא געהאַט אַרויסגיין פון זייערע הייזער, און די קריסטלעכע יוגנט האָט געבור־שעוועט אומגעשטערט.

דעם 27טן יוני, ווען די דייטשן זענען אַריין אין שטעטל, האָבן די קריסטן פאַרמסרט אַז יידן האָבן דערשאָסן אַ דייטשן פליער, וועלכן די רוסן האָבן

געפאַנגען, און געלעגן אַ פּראַווונדעטער אין איוועניעצער שפּיטאָל. די דייטשן האָבן לאַנג נישט געטראַכט און אויף צומאָרגנס דערשאָסן 34 יידן.

דער רצח פון די 34 יידן איז געווען נאָר אַן אָנהויב, ווײַלן איז אַדורך אַ טאָג מ׳זאָל נישט דערהרגנען אַ ייד, אַזוי איז דערהרגעט געוואָרן גייענדיק אין גאַס — אשר שיף און משה קאלאטשיק, שקצים האָבן אין מיטן טאָג געכאַפּט און דערטרונקען אַ יידישן ייִנגל — חיים צביה׳ס.

דעם 14טן יולי 1941 זענען אָנגעקומען קיין איוועניעץ דייטשן, לויט די אַדרעסן וועלכע די אָרטיקע אַנטיסעמיטן האָבן צוגעגרייט — האָבן זיי צונויפגעקליבן 14 יידן, אַוועקגעפירט זיי הינטערן שטאָט און דערשאָסן.

די 14 קדושים זענען געווען: זאוול מאלטשיק מיט אַ טאָכטער, יענקל קיוואַוויץ, יצחק קיוואַוויץ, ראובן שקליאַר, לייבע שקליאַר, עוזר אקון, מאָטקע בייטש, בערל ליפשיץ, הושע ליפשיץ אברהם וואזניאק (דער גר) פייווע קוזניץ, חיים שיף, שמואל לאַוויט.

טאָג־טעגלעך פלעגן די יידן געטריבן ווערן אויף צוואַנגס אַרבעט.

די דייטשן האָבן נאָמינירט אַ יודן ראַט אין וועלכן ס׳זענען אַריין: זעליג טשערנין זלמן שיף, מולקע קאַלאַטשיק און אַנדערע.

די שחיטה

דעם 5טן סעפּטעמבער 1941 זענען אָנגעקומען ס.ס.־לייט און באַפוילן אַז אַלע יידן — מענער, זאָלן זיך צונויפקלייבן אויפן מאַרק פּלאַץ. אָבער די יידן, וויסנדיק פון זייער ביטערער דערפאַרונג, מיט וואָס דאָס שמעקט, זענען נישט אַרויס אויפן מאַרק פּלאַץ, נאָר גענומען זיך פאַרבאַהאַלטן. די אָרטיקע פּאָליציי האָט גענומען נישטערן אין די הייזער, און וועמען זיי האָבן געפונען, האָבן זיי געשלעפּט אויפן מאַרק. צום סוף האָבן די ס.ס. געשיקט פּאָליציאַנטן און אַרונטערגענומען יידן פון דער אַרבעט. אַזוי אַרום האָבן זיי צונויפגעקליבן 51 יידן, אַרויסגעפירט זיי צום דאָרף קאַרדוני, 7 ק״מ פון איוועניעץ, און דאָרט זיי דערשאָסן. צווישן די דערמאָרדעטע זענען געווען: ראובן אַשמאַן, שמואל זאַק, אליהו זאַק, מערים שוחט, זלמן שיף, מיכאל בערגער, ירחמיאל ראלניק, אליהו ווישמאַנסקי א. א.

דער געטאָ

דעם 10.11.1941 איז געשאַפן געוואָרן אין איוועניעץ דער געטאָ. ער האָט אַרומגענומען די מיל־גאַס ביזן טייך, דעם אַלטן שול־הויף מיט די געסלעך אַרום די נייע שול, און אַ טייל פון מאַרק. דער געטאָ איז געווען ארומגעצאַמט

מיט שטעכל־דראָט און געהאַט 2 טויערן: איינערביים אַריינגאַנג אין מיל גאַס, דער צווייטער — ביים אַריינגאַנג אין אַלטן שול־הויף.

די פּאָליציי האָט געטריבן די יידן אין געטאָ, ווי מען טרייבט בהמות, מיט נאַגייקעס. די יידישע האָב און גוטס האָבן געירשנט די קריסטן וועלכע האָבן געוווינט אין שטח פון געשאַפענעם געטאָ, און איצט אַריינגעקליבן זיך אין יידישע הייזער.

די ענגשאַפט אין געטאָ איז געווען אומבאַשרייבלעך, מ'איז געשלאָפן צונויפגעפּרעסט אויף די פּאָדלאָגעס און אין שטאַלן.

די ערשטע נאַכט אין געטאָ האָט קיינער נישט צוגעמאַכט אַן אויג, די פּאָליציאַנטן האָבן געבושעוועט אַן אַ גרענעץ, זיי האָבן דערשאָסן אַ יונגן יידישן דאָקטאָר, כדי די יידן זאָלן בלייבן אָן מעדיצינישער הילף. יענע נאַכט האָבן זיי דערמאָרדעט אַ 14 יאָריקן יינגל — מיכאל שליפּשטיין, אויך בנימין רובינ־שטיין און דעם שוסטער — פּישקין.

צו מאָרגנס האָבן זיי באַפוילן עטלעכע יידן און מיר, צווישן זיי, מקבר זיין די דערמאָרדעטע. מיר האָבן זיי מקבר געווען אין אַ ברידער קבר אויפן אַלטן בית־עולם, וועלכער האָט זיך געפונען אין שטח פון געטאָ.

אויך די 2טע נאַכט זענען מיר נישט געשלאָפן און געוואַרט מיט שפּאַנונג, וואָס די נאַכט וועט אונדז ברענגען. פּלוצלינג האָבן מיר דערהערט אַז מען קלאַפּט אין טיר, ווען מ'האָט איר אויפגעמאַכט, זענען אַריין 2 פּאָליציאַנטן, איינער אַ איוועניעצער שגץ, מיינער אַ גוטער באַקאַנטער, דער צווייטער — אַ ליובטשער. זיי האָבן געוואָלט מיטנעמען מיין פאָטער, וויסנדיק וואָס זייער ציל איז, האָב איך נישט געלאָזט דעם פאָטער גיין, דאַן האָבן זיי מיר אַנגענומען און אַרויסגעפירט פון שטוב, און געלאָזט זיך אין ריכטונג פון טויער. ווען מיר זענען צוגעקומען צום אָפענעם טויער, האָב איך אַ שטויס געגעבן דעם ליובטשער שגץ און געלאָזט זיך לויפן אויסערן געטאָ. הינטער מיר האָב איך געהערט עטלעכע שאָסן. כ'בין אַרונטערגעלאָפן אונטערן בריק און זיך באַהאַלטן.

ווען ס'האָט גענומען טאָגן, בין איך אַרויס פון מיין באַהעלטעניש, אַריינ־געגנבעט זיך אין געטאָ און געבעטן אַ פרוי זי זאָל צוגיין צו אונדז אין שטוב, און דערוויסן זיך צי די פּאָליציי זוכט מיר. די פרוי האָט זיך צוריקגעקערט מיט אַ גוטע בשורה, די פּאָליציי האָט מיר נשט געזוכט!

ווען כ'בין געקומען אַהיים, האָט דער פאָטער מיר געמוסרט, כ'האָב אים געענטפערט אַז אויב חלילה ס'וועט ווידער אַזאַ פאַל פּאַסירן, וועל איך ווידער איינשטעלן מיין לעבן פאַר אים!

עטלעכע וואָכן שפּעטער, איז אַריין אין דער בעקעריי ווו כ'האָב געאַרבעט, דער ליובטשער פּאָליציאַנט, ער האָט מיר דערקענט, צוגעגאַנגען צו מיר און

אַ קלאַפּ געגעבן איבער דער פּלייצע און געזאָגט: — דו ביסט אַן העלד — ער איז אַוועק און נישט אַרויסגעגעבן מיר.

דאָס לעבן אין געטאָ

אויסער דער שרעקלעכער איינגשאַפּט, איז אין געטאָ נישט געווען קיין סאַניטאַרע באַדינגונגען און קיין מעדיצינישע הילף. געלעבט האָבן מיר אין שטענדיקן פּחד און אומבאַשרייבלעכער אָנשטרענגונג.

אין אַ געוויסער נאַכט האָבן מיר געהערט דאָס געדויש פון אַעראָפּלאַנען, אָבער ס׳האָט קיינעם פון אונדז נישט איינגעפאַלן, אַז דאָס זענען רוסישע אַעראָפּלאַנען. צומאָרגנס זענען געקומען אין געטאָ דייטשן, און באַשולדיקט אונדז אַז מיר האָבן סיגנאַליזירט צו די אַעראָפּלאַנען, און לויט די עדות פון אָרטיקע קריסטן, האָט עס געטאָן הירשל סעגאַלאָוויטש, און געפאָדערט מיר זאָלן אים אַרויסגעבן. (הירשל סעגאַלאָוויטש האָט פאַרלאָזט איוועניעץ, און אַוועק קיין רוסלאַנד, נאָך איידער די דייטשן זענען אָנגעקומען). 2 טעג האָט די פּאָליציי געגנישטערט אין געטאָ, זוכנדיק אים. דאָס מאָל זענען מיר אָפּגעקומען נאָר מיט פּחד, אָן מענטשלעכע קרבנות.

אין מאַי 1942 האָבן די דייטשן צונויפגענומען אין געטאָ אַ גרופּע יידן און אַוועקגעשיקט זיי קיין דוואָרעץ.

דעם 1טן יוני 1942 האָבן די דייטשן צונויפגעזאַמלט אַלע מענער און פרויען, פון 14 ביז 55 יאָר און אויף צומאָרגנס זיי אַוועקגעשיקט קיין נאָוואָגרודעק.

עטלעכע טעג שפּעטער: כ״ד סיון 9.6.42, האָבן די מערדערס אַרויסגעפירט הינטערן שטאָט די אַלע איבערגעבליבענע יידן: קינדער, אַלטע און קראַנקע, און זיי דערשאָסן.

אין נאָוואָגרודקער געטאָ

אין דער גרופּע פון די אַרויסגעשיקטע יידן, זענען אויך געווען רוביזשעוויטשער, נאַליבאָקער, דערעוונער און וואָלמער יידן. מ׳האָט זיי אַלעמען געבראַכט קיין נאָוואָגרודעק, און פאַרשפּאַרט אין געטאָ, וועלכע האָט זיך געפונען אויף פּערעשיקער גאַס, און פריער האָבן דאָרט געוווינט קריסטן.

דער געטאָ איז באַשטאַנען פון קליינע הייזקעס, שטאַלן און שייערן, וועלכע מ׳האָט פאַרוואַנדלט אין שלאָף־פּלעצער. אויך דאָ איז די ענגשאַפט געווען שרעקלעך. די וואַך איז באַשטאַנען פון אָרטיקע שקצים־פּאָליציי. די יידן האָט מען טאָג־טעגלעך געטריבן אויף די שווערסטע און שמוציקסטע אַרבעטן.

אין יולי האָבן זיך פאַרשפּרייט קלאַנגען, אַז די דייטשן מאַכן רשימות פון די פאַך אַרבעטער אין געטאָ.

דעם 7טן אויגוסט 1942, פאַרנאַכט, נאָך דער אַרבעט, האָט מען געבראַכט אין די קאַשאַרן, אַ 1000 יידן פון פערעשיקער געטאָ, אויסגעשטעלט זיי אין רייען, מענער באַזונדער און פרויען באַזונדער, און דאַן גענומען אויסלייענען די נעמען פון די פאַכלייט, געהייסן זיי אַרויס פון די רייען און שטעלן זיך באַזונדער. דערנאָך האָט מען גענומען אויסלייענען די נעמען פון די פרויען פאַך־אַרבעטערינס, אָבער די פרויען האָבן פאַרשטאַנען אַז די איבעריקע זענען פאַראורטיילט אויף טויט, און אַלע ווי צונויפגערעדט זיך, זענען אַרויסגעלאָפן פון די רייען און געשטעלט זיך מיט די פאַך אַרבעטערינס. דערזעענדיק דאָס, האָבן די דייטשן אָפּגעציילט די ערשטע 40 פרויען, און די איבעריקע, מיט קלעפּ, אָפּגעשטויסן צו זייער פריערדיקן פּלאַץ.

דאַן האָבן ליטווינער און לאַטישן אַרומגערינגלט די אַלע נישט פאַך אַר־בעטער — מענער און פרויען — אָפּגעפירט זיי אַ 100 מעטער פון אונדז, און דערשאָסן אַלעמען.

אונדז די פאַך אַרבעטער, האָבן זיי אַריינגעטריבן אין אַ סטאַדאָלע און אונדז פאַרשפאַרט.

2 טעג זענען מיר געלעגן דאָרט, אָן עסן און אָן טרינקען.

אויפן 2טן טאָג אין אָוונט, האָבן די מערדער אַריינגעוואָרפן אַונדז אַ ביסל ברויט, און אַ טייל פון אונדז איז ווידער געבליבן אָן עסן .שפּעטער, האָבן דייטשע זעלנער אונדז געבראַכט וואַסער צום טרינקען. דעם זעלבן אָוונט האָט מען אונדז, אונטער אַ שטאַרקער וואַך, אָפּגעפירט אין די וואַרשטאַטן, וועלכע האָבן זיך געפונען אין די געביידעס פון געוועזענעם פּיילישן קרייז געריכט.

דאָ־טן האָבן מיר שוין געפונען יידישע פאַך־לייט וועלכע מ'האָט איבער־געפירט דירעקט פון פערעשיקער געטאָ. פון זיי האָבן מיר זיך דערוווּסט אַז אין דעם זעלבן טאָג האָט מען אַרויסגעפירט פון געטאָ, אַ סך יידן, געבראַכט זיי צו אָפענע גריבער — הינטערן שטאָט, געצוווּנגען זיך אויסטאָן, און דער־שאָסן אַלעמען. אין דעם מאָרד האָבן אָנטייל גענומען: דייטשן, עסטאַנער און ליטווינער.

אויף צוואָרגנס נאָך אונדזער אָנקומען אין די וואַרשטאַטן, האָט מען אַ טייל פון אונדז צוריקגעשיקט אין געטאָ. צווישן די צוריקגעשיקטע זענען געווען אויך 2 איוועגצער; מיכאל פּערסקי און לייבע בערגער. גלייכצייטיק האָט מען אָפּגעקליבן אַ הונדערט מאַן און זיי אַוועקגעשיקט אויף אַרבעט, קיין מינסק. צווישן זיי זענען געווען פאָלגנדע איוועגצער: אלחנן ראַלניק מיטן זון אברהם, חיים מאָרדוכאָוויטש און יעקב שקליאַר. קיינער פון זיי איז נישט צוריק־געקומען.

די געטאָ וואַרשטאַטן

די וואַרשטאַטן זענען באַשטאַנען פון שוסטער, שניידער, סטאָליאַרעס, שליאָ־סערס א. א. ס'איז אויך געווען אַ וואַרשטאַט פון פרויען שניידעריי. דער אויפֿזעער איבער אונדז איז געווען אַ ס. ס. מיטן נאָמען — רויטער.

אין יעדן וואַרשטאַט איז געווען אַ קריסטלעכער לייטער מיט אַ יידישן געהילף.

אין שוסטער וואַרשטאַט איז דער געהילף געווען — מולקע קאַלאַטשיק.

אויב די באַשטעלונגען זענען נישט אויסגעפירט געוואָרן צום טערמין, פלעגן די דייטשן מיט די אָרטיקע פּאָליציאַנטן, אונדז שלאָגן מכות רצח. דאָס לעבן אין די וואַרשטאַטן איז געווען זייער אַ שווערער און פיל פון אונדז זענען געשוואָלן געוואָרן פון הונגער.

ס'האָט זיך געשאַפן אַ געהיימער קאָמיטעט, וועלכער האָט געזוכט וועגן ווי צו פאַרלייכטערן אונדזער לעבן. זיין ערשטער שריט איז געווען צו שאַפן פאַר אונדז מער ברויט.

דער צושטעלער פון ברויט איז געווען אַ אָרטיקער קריסט. דער קאָמיטעט האָט זיך פאַרשטענדיקט מיט אים, און ער פלעגט אונדז איבערלאָזן מער ברויט ווי די דייטשן האָבן פאַראָרדנט, דאָס ברויט פלעגט מען פאַרטיילן צווישן די קראַנקע און אָפּגעשוואַכטע.

ווער זענען זיי געווען, די חברים פון קאָמיטעט — האָבן מיר נישט געוווּסט.

דעם 4טן פעברואר 1943 אין דער פרי — האָבן מיר דערזען דאָס די וואַר־שטאַטן זענען פול מיט דייטשן אין פּאָליציי. מיר זענען געווען זיכער אַז אונדזער סוף איז געקומען. אָבער דער ס. ס. רויטער האָט אונדז באַרוהיקט. ער האָט אונדז דערקלערט דאָס מען גייט ליקווידירן דעם פּערעשיקער געטאָ, ווייל די דאָרטיקע יידן האָבן זיך פאַרבונדן מיט פּאַרטיזאַנער.

געשען איז עס נאָך דעם ווי אַ גרופּע פון אַ 50 יידן, אונטער דער אָנפי־רערשאַפט פון לאַזער מאַלביז, האָבן איבערגעבראָכן דעם פּאַרקן פון געטאָ און אַנטלאָפן צו די פּאַרטיזאַנער.

נאָך איידער דער ליקווידאַציע פון געטאָ, האָבן מיר געוווּסט אַז אויך אונדזער שעה דערנענטערט זיך. מיר האָבן געשאַפן אַ ועד וועלכער האָט באַדאַרפט געפונען אַ וועג צו אַנטלויפן אין וואַלד. אין ועד זענען געווען אויך 2 איוועניצער: אהרון אשמאן און מילקע קאַלאַציק.

אַלע פּלענער האָבן זיך אָבער אַרויסגעוויזן נישט אויספירבאַרע. איין זאַך האָט מען באַשלאָסן: — נישט גיין ווי שאָף צו דער שחיטה! און מען האָט גענומען שאַפן געווער.

איין קוואַל פון געווער זענען געווען אונדזערע מיידלעך, וועלכע האָבן גע־

אַרבעט ביים רייניקן געווער, פון צייט צו צייט פלעגט זיי געלונגען, איינשטע־לנדיק זייער לעבן, איבערפירן צו אונדז רעוואָלווערן און האַנט גראַנאַטן.

דער צווייטער קוואַל איז געווען דווקא די פּאָליציי; פאַר גאָלד און אַנדערע ווערטפולע זאַכן האָבן זיי אַריינגעבראַכט צו אונדז עטלעכע ביקסן מיט אַמוניציע און גראַנאַטן.

דער טונעל

דער ועד האָט באַשלאָסן צו גראָבן אַ טונעל פון די וואַרשטאַטן, דורכפירן אים אונטערן שאָסיי, ביזן דערבייאיקן פעלד מיט הויכע תבואה.

יעדער נאַכט נאָך דער אַרבעט, פלעגן זיך אויסשטעלן אין אַ לאַנגע ריי, עטלעכע הונדערט מאַן, און אַריבערטראָגן אין קליינע זעקעלעך די ערד פון טונעל אויף די בוידעמס פון אונדזערע באַראַקן. שפּעטער האָבן מיר געגנבעט פון דער סטאָליאַרנע — ברעטער און געבויט אין אונדזערע באַראַקן דאָפּלטע ווענט און אָנגעפילט זיי מיט די ערד פון טונעל.

דער׳ טונעל איז געווען 300 מעטער לאַנג, און דאָס גראָבן האָט געדויערט 4 חדשים.

דער פּראָוואָקאַטאָר

אין אַ געוויסן אָוונט, האָבן זיך אַריינגעגנבעט צו אונדז עטלעכע זשעטלער פּאַרטיזאַנער און אַרויסגעפירט אין וואַלד 25 מאַן.

בשעת זייער אַנטלויפן, האָבן די מיידלעך פאַררעדט די וואַך, און יענע האָבן נישט באַמערקט ווי די בחורים קריכן אַדורך די דראָטן. נאָך דעם לעצטן האָבן זיי באַמערקט און אים דערשאָסן.

די דייטשן האָבן פאַרשטאַנען אַז עפּעס גרייט זיך דאָ, און באַשלאָסן שיקן צו אונדז אַ שפּיאָן.

אויף צו מאָרגנס נאָך דער שחיטה אין פערעשיקער געטאָ, האָט זיך אין די וואַרשטאַטן אַריינגעגנבעט אַ קאָרעליצער ייד. ער איז געווען אַ דערשראָ־קענער, און האָט דערציילט אַז אים איז געלונגען אַנטלויפן פון דער שחיטה, און געבעטן אים באַהאַלטן ביי אונדז.

מ׳האָט אים געפונען אַ סכראָן און געהייסן זיצן דאָרט און נישט אַרויס, ווייל אויב איינער פון די אויפזעער וועט אים דערזען — איז ער פאַרלאָרן...

ער האָט זיך אָבער נישט געהיט, און גענומען אַרומדרייען זיך אין די וואַר־שטאַטן. זיין אויפפירונג האָט געוואָרפן אַ חשד אויף אים. איינמאָל, ווען ער איז נישט געווען אין סכראָן, האָט מען דורכגעזוכט זיינע זאַכן און אין שעניק געפונען קורצע רשימות וועגן דעם לעבן אין די וואַרשטאַטן.

מען האָט אים דאַן געבראַכט אין אַ קעלער און גענומען פאַרשן. ער האָט דערציילט דאָס וועט ער איז שוין געשטאַנען ביים גרוב כדי דערשאָסן צו ווערן, האָבן די דייטשן אים פאָרגעלייגט אַרבעטן פאַר זיי און זיי וועלן אים לאָזן לעבן. ער האָט מסכים געווען, און די ערשטע אויפגאַבע וועלכע זיי האָבן אים געגעבן, איז געווען צו דערוויסן זיך וואָס מען טראַכט ביי אונדז אין די וואַרשטאַטן.

ס'איז נישט געווען קיין אַנדער אויסוועג. די וועלכע האָבן אים געפאָרשט, האָבן אים געהרגט און באַגראָבן אין זעלבן קעלער.

ס'זענען אַדורך עטלעכע טעג און די דייטשן האָבן גענומען זוכן זייער שפּיאָן. אָבער דער איינציקער ענטפער וועלכן זיי האָבן פון אונדז געהערט, איז געווען „מיר קענען אים נישט און מיר האָבן אים נישט געזען". דאַן האָבן זיי גענומען 2 בחורים, איינער פון זיי איז געווען פון נאָוואָגרודעק — משה בורשטיין, עטלעכע טעג האָט מען זיי געפּייניקט און געפאָרשט וועגן דעם פאַרשווונדענעם שפּיאָן, צום סוף האָט מען זיי דערמאָרדעט.

נאָך דער באַפרייאונג, האָט מען אויפן וואַנט פון זייער צעל געפונען גע־שריבן „מיר קומען אום, מיר האָבן גאָרנישט דערציילט".

די שחיטה דעם 7.4.1943

דעם 7טן אַפּריל 1943, זענען אין די וואַרשטאַטן אָנגעקומען אַ סך דייטשן. דער ס. ס. רויטער האָט גענומען אַרויסרופן פון די רייען (אַ 250 מאַן בערך). די פאַרבליבענע האָבן גענומען רייסן די קייט פון די דייטשע זעלנער, וועלכע האָבן אָנגעפאַנגען שיסן און צוריקשטויסן די מענטשן. דאָך האָט געלונגען אַ 40—50 מאַן אויסמישן זיך מיט די אַרויסגערופענע. די איבעריקע אַ 300 מאַן, האָט מען אַרויסגעפירט איבערן שאָסיי, און דאָרט דערשאָסן. ס'זענען דאַן אומ־געקומען מולקע קאַלאַציקס פרוי מיט די קינדער, אברהם־יצחק פאַזניאַק א. אַ.

ס'איז דאָ כדאי צו ברענגען אַ ביטערן עפּיזאָד, וועלכער באַווייזט דעם געדאַנקן־גאַנג פון די דייטשן:

אין די וואַרשטאַטן איז געווען אַ דייטשער אונטער־אָפיציר, וועלכער האָט אויפן פראָנט פאַרלוירן אַן אויג. ער האָט זיך גערעכנט פאַר אַ „גוטן" דייטש. ער פלעגט נישט שלאָגן, און אָפט צוואַרפן אונדז אַפילו אַ שטיקל ברויט.

אויף צומאָרגנס נאָך דער שחיטה, האָט ער געזאָגט צו מולקע קאַלאַטשיק:
„זע וואָס פאַר אַ דומע יידן דאָס זענען, מען האָט זיי באַפוילן זיך אויסשטעלן צום שיסן, און זיי האָבן זיך פאַרשטעקט". מולקע האָט אים געענטפערט דאָס יעדער איינער וויל לעבן. האָט אים דער אונטער־אָפיציר געזאָגט, „אָבער באַפעל איז באַפעל"...

מיר זעצן פאַר דעם טונעל

נאָך דער לעצטער שחיטה, האָט די אַרבעט אין טונעל זיך געפירט מיט גרויסע ענערגיע. מיר האָבן געוווּסט אַז אונדזער גורל הייננגט אָפּ פון טונעל. אַ סטאָליער האָט איינגעאָרדנט אַ וואַגאָנעטקע אויף הילצערנע שינעס, און דאָס האָט פאַרשנעלערט דאָס דערווייטערן די ערד פון טונעל. מ'האָט אויך איינגעאָרדנט עלעקטרישע ליכט אין טונעל.

דערווייל איז אָנגעקומען שניט־צייט, און די פויערן האָבן אָפּגעשניטן די תבואה אויפן פעלד, ווו מיר האָבן באַשטימט דעם אַרויסגאַנג פון טונעל. בלית־ברירה האָבן מיר געמוזט ציען דעם טונעל ווייטער, ביזן קעגן־איבערדיקן באַרג.

אויף דער פריי

דעם 29טן סעפּטעמבער 1943, איז באַשלאָסן געוואָרן אַרויסגיין פון לאַגער. מיר זענען צעטיילט געוואָרן אויף גרופּעס. בראש פון יעדער גרופּע איז געווען אַ גרופּנפירער. אין דער נאַכט פון אונדזער אַנטלויפן האָבן מיר קאַליע געמאַכט דאָס חשמל, כדי די פּראָזשעקטאָרן זאָלן נישט קענען באַלייכטן די וועגן אַרום דעם לאַגער. אויך האָבן מיר אויפגעריסן עטלעכע בלעכן אויפן דאַך פון אַ באַראַק, כדי מיט זייער קלאַפּן, פאַרטוישן דעם גערויש פון אונדזער אַנטלויפן.

צום באַדויערן, האָבן אָבער אַ טייל פון אונדז, נאָכן אַרויסגיין פון טונעל, פאַרבלאָנדזשעט, און דערנענטערט זיך צום לאַגער. די וואַך האָט אין דער פינצטערניש באַמערקט סילועטן, און גענומען אויף זיי שיסן, און מיט דעם נאָך מער פאַרגרעסערט די פּאַניק צווישן די אַנטלאָפענדע.

פון די 234 אַנטלאָפענע, האָבן די דייטשן געשאָסן און געכאַפּט אַ 60 מאַן. אין די וואַרשטאַטן זענען נאָר געבליבן עטלעכע קראַנקע, וועמען די דייטשן האָבן דערנאָך דערשאָסן.

פון די איוועניצער זענען דאַן אומגעקומען: ראובן און יואל זאַק, שעפּסל מאגאדיי פון פערעלעסאנקע און זיין פלימעניק — מאַטקע.

נאָכן אַנטלויפן פון לאַגער, זענען די ניצולים אָנגעקומען אין פּושצע. אַ טייל זענען אַריין אין בעלסקיס אָטריאַד, און אַ טייל איז אַוועק אין אַנדערע אָטריאַדן.

דער אָנקומען צו בעלסקין איז נישט געווען פּשוט: די גרופּע יידן האָט געבלאָנדזשעט אין דער פּושטשע 4 נעכט, (ביי טאָג פלעגן זיי ליגן באַהאַלטן) נישט וויסנדיק וווּהין צו גיין, ביז זיי האָבן זיך אָנגעשטויסן אין אַ געוויסן דאָרף, אויף אַ יונגן קריסט, וועלכער האָט זיי דערציילט אַז ער איז אַ פּאַר־טיזאַן, און זייער אָט־יאַד באַשטייט פון יונגע קריסטן פון נאָוואָגרודקער סביבה. זייער קאָמאַנדיר האָט זיי פּאַנאַדערגעשיקט אין די אַרומיקע דערפער,

כדי צונויפנעמען די אַנטלאָפֿענע יידן, און נישט לאָזן זיי אַרומבלאָנקען, ווייל די געגנט איז פֿול מיט דייטשן, און דאָס ער וועט שיקן פּאַרטיזאַנער וועלכע וועלן זיי אַוועקפֿירן אין וואַלד. און כך הווה, צומאָרגנס זענען געקומען אין דאָרף 2 רייטער, פּאַרטיזאַנען, און די גרופּע איז אַוועק מיט זיי.

זיי האָבן צונויפגעזאַמלט קרוב פֿון 100 מאַן, כמעט אַלע וועלכע זענען אַנטלאָפֿן פֿון לאַגער דורכן טונעל. מ׳האָט זיי אַריבערגעפֿירט דעם ניעמאַן, און געבראַכט אין נאַליבאָקער פּושטשע. דאָרט האָט מען זיי פֿאַרטיילט אין די פּאַרטיזאַנישע אָטריאַדן.

ס׳איז צו באַצייכענען, אַז די קריסטישע פּאַרטיזאַנען וועלכע האָבן געבראַכט די יידן אין פּושטשע, האָבן זיך פֿיין באַצויגן צו זיי, און געלויבט פֿאַרן טונעל, וועלכן די יידן האָבן באַוויזן צו אויסגראָבן אונטער די נאַציסטישע נעזער. ביי יעדער געלעגנהייט פֿלעגן זיי עס דערמאָנען און זאָגן „דאָס איז געווען אַן העלדישער, רעוואָלוציאָנערער טאַט״.

אין וואַלד האָבן די יידן זיך פֿאַרוואַנדלט אין אמתע פּאַרטיזאַנער, און אויסגעפֿירט אַלע אויפֿגאַבן, וועלכע מ׳האָט אויף זיי אָנגעוואָרפֿן.

דאָס לעבן איז געווען שווער, פֿול מיט סכנות, אָבער מען איז געווען פֿריי! מיט מענטשן גלייך, און מיט געווער אין האַנט, כדי צוקעמפֿן, און נקמה נעמען פֿון די בעסטיעס אין געשטאַלט פֿון מענטשן.

די באַפֿרייאונג

ס׳איז אוממעגלעך צו באַשרייבן דעם מאָמענט, ווען ס׳איז דערגאַנגען צו אונדז די בשורה, אַז די רויטע אַרמיי, איז שוין ווייט פֿאָראויס, און דאָס מיר זענען פֿריי!

דערהערנדיק די גוטע בשורה, האָבן מיר זיך גענומען גרייטן אַהיים צו גיין!...

אין יולי 1944, זענען מיר געקומען קיין איוועניעץ. מיר זענען געווען אַ גרופּע פֿון 12 מאַן: סוניה, אהרון און יעקב אשמאַן, שאול גורדינסקי, ליובה גאָרדאָן, חצקל פּאַזניאַק און דבורה סוויניק מיטן זון — שלום. מיט אונדז זענען געווען אויך 4 נאַליבאָקער: חיים, ישראל און פּערעלע שלאָסבערג און אברהם ווײַנער.

פֿון איבער אַ טויזנט יידן, וועלכע האָבן געלעבט אין איוועניעץ, ביז דעם אויסברוך פֿון דער דייטש־רוסישער מלחמה, זענען געבליבן בלויז מיר.

אונדזער ערשטער באַזוך איז געווען אויף די ברידער־קברים. דאָס איינציקע וואָס ס׳איז געבליבן פֿון דער איוועניעצער קהילה.

מיט אונדזערע „גוטע״ שכנים — די רוצחים, האָבן מיר נישט געהאַט

דאָס מעגלעכקייט זיך אָפּצורעכנען, ווייל זיי זענען אַנטלאָפן, צוזאַמען מיט די דייטשן.

אין אַ קורצער צייט נאָך אונדזער אָנקומען קיין איוועניעץ, האָט אויך זיך צוריקגעקערט פון רוסלאַנד, דער העברעאישער לערער חפץ, מיט זיין משפחה.

דאָס לעבן אין שטעטל איז געווען מאָנאָטאָן אין טרויעריק; דאָס שטעטל איז געווען חרוב, און יעדעס ווינקעלע האָט אונדז דערמאָנט אונדזערע טייער־

קבוצת פרטיזנים יהודים באיבניץ, אחרי השיחרור
אַ גרופּע פון יידישע פּאַרטיזאַנער אין איוועניעץ נאָך דער באַפרייאונג

סטע, וועלכע זענען פאַרפייניקט און דערמאָרדעט געוואָרן. ס׳האָט קיין זין געהאַט דאָ צו בלייבן.

אָנפאַנג 1945 האָבן מיר זיך עוואַקואירט קיין פוילן, און פון דאָ־ט, קיין ארץ־ישראל.

דער איינציקער ייד וואָס איז געבליבן אין איוועניעץ, איז געווען דער לערער חפץ, וועלכער איז געוואָרן אַ „פאַרברענטער" קאָמוניסט, און געטאַדלט אונדז פאַר אונדזער שטרעבן קיין ארץ־ישראל.

די שיף „דב הוז״ איז געווען אַ קליינע, אַלט מאָדישע שיף, דאָך האָט זי אויפגענומען אַ 1000 מאַן. די ענגשאַפט איז געווען אומבאַשרייבלעך, מיר האָבן אָבער עס אָנגענומען פאַר גוטן — אַבי אָנקומען קיין ארץ־ישראל.

ווען די שיף אונדזערע איז געווען אין איטאַליענישן פּאָרט „לה־ספּציה״, און געגרייט זיך אין וועג, זענען אַרויף אויף דער שיף ענגלישע זעלנער, און געוואָלט איר איבערפירן קיין גענוא, כדי פון דאָרט אונדז פּאַנאַנדערשיקן אין די פּליטים־לאַגערן, און אַזוי אַרום, צונישט מאַכן אונדזערע פּלענער וועגן פאָרן קיין ארץ־ישראל.

אַלס ענטפער, האָבן מיר דערקלערט אַ הונגער שטרייק, און געדראָט אויפצורייסן די שיף מיט די ענגלענדער צוזאַמען.

די ענגלענדער האָבן פאַרלאָזט די שיף, אָבער פּאַרוּווערט אונדז אַרויסלאָזן פון פּאָרט. גלייכצייטיק האָבן זיי פאַרשפּרייט צווישן די איטאַליענער אַ קלאַנג, אַז מיר זענען ס. ס. לייט.

די וואַך אַרום אונדזער שיף איז באַשטאַנען פון איטאַליענישע קאַראַבינערן, זיי האָבן געגלויבט אַז מיר זענען דייטשן, און האָבן זיך באַציט צו אונדז זייער שלעכט, און געדראָט צו שיסן יעדן ווער ס׳וועט פּרווון פאַרלאָזן די שיף.

אויף דער שיף מיט אונדז, איז אויך געווען אַ „שליח״ פון ארץ־ישראל. אָט דער שליח האָט אונדז פּאַרוּווערט צו ריידן מיט פרעמדע מענטשן. דאָ האָט אָבער אונדזער געדולט געפּלאַצט, און מיר האָבן גענומען פאָדערן דעם איטאַליענישן פּאָרט־פּאַרוואַלטער.

ווען ער איז ענדלעך אַרויף אויף דער שיף, האָבן אונדזערע פאַרשטייער אים דערקלערט ווער מיר זענען. פון אָנפאַנג האָט ער נישט געוואָלט גלויבן אַז מיר זענען יידן, און נישט קיין ס. ס.־לייט. פון זיין שטאַנדפּונקט איז ער געווען גערעכט, אויב מיר זענען נישט קיין דייטשן, פאַרוואָס באַציהען זיך די ענגלענדער, אַזוי שלעכט צו אונדז??

צום סוף האָט ער אויסגעקליבן 20 יונגע בחורים, געהייסן זיך אויסטאָן. און גענומען זוכן אונטער זייערע אָרעמס דעם צייכן, וועלכע די ס. ס.־לייט, האָבן געהאַט טאַטואירט. און דאַן ערשט האָט ער זיך איבערצייגט ווער מיר זענען, און ס׳האָט זיך גלייך געענדערט דאָס באַציהונג פון אַלע איטאַליענער צו אונדז.

מיר האָבן דאַן איינגעלאַדן אויפן שיף איטאַליענישע זשורנאַליסטן. אויף צומאָרגנס זענען אַלע צייטונגען אין איטאַליע, פול געווען מיט באַשרייבונגען וועגן אונדז, און שאַרף געטאַדלט די שטעלונג פון די ענגלענדער צו די יידן!

די שטעלונג פון דער איטאַליענישער פּרעסע, האָט געמאַכט אַ שטאַרקן

רושם אין דער פרייער וועלט. און אויך אויף ענגלאַנד. ס׳איז דערגאַנגען אַזוי ווייס, אַז איינער פון די אַנפירער פון דער ענגלישער לייבור פּאַרטיי — האַראָלד לאַסקי (אַן ייד) איז געקומען צופליען פון לאָנדאָן, און אונדז געבעטן באַרוהיקן זיך, און פאַרשפּראָכן צו אָנווענדן אַלע מיטלען, כדי מ׳זאָל אונדז דערלויבן פאָרן קיין ארץ־ישראל. (דער דעמאָלסדיקער אויסערן מיניסטער איז געווען דער שונא ישראל, דער „סאָציאַליסט״ בעווין).

האַרולד לאַסקי, האָט געהאַלטן וואָרט, און אין גיכן איז אָנגעקומען פון לאָנדאָן, אַ דערלויבעניש פאַר אונדז, צו עולה זיין. אָבער די ענגלענדער האָבן געלייגט שוועריקייטן אויף אונדזער וועג, טענהנדיק דאָס 1000 מענטשן קענען אין אַזאַ שיפל נישט פאָרן, ווייל זיי זענען מסכן זייער לעבנס דורך דעם.

ענדלעך האָט מען אַ טייל פון אונדז איבערגעפירט אויף אַ צווייטע שיף — „דב גאָלאָמב״, און דאָן, נאָך 6 וואָכן זייענדיק אין „לה־ספּעציא״, זענען מיר אָפּגעפאָרן קיין ארץ־ישראל.

אין מאַי 1946 זענען מיר אָנגעקומען קיין ארץ־ישראל.

טרעטנדיק דעם ערשטן מאָל אויף די ערד פון אונדזער אַלט־נייער היים, האָב איך אַ נדר געגעבן — אַן עק מאַכן מיטן וואַנדער שטעקן!

דאָ איז מיין היים!

יעקב אושמן / נתניה

בדרך לארץ־ישראל

ביולי 1944, לאחר ששיחרר הצבא האדום את סביבתנו וטיהר אותה מגרמנים, חזרנו, קבוצה בת 12 איש לעיירתנו — איבניץ. עם הקבוצה נימנו: סוניה, אהרון ויעקב אושמן, שאול גורדינסקי, ליובה גורדון, חצקל פוזניאק וכן דבורה סביניק ובנה שלום. מלבדם הצטרפו אלינו 4 אנשי נליבוק: חיים, ישראל ופערעלע שלוסברג ואברהם וויינר.

מכל האוכלוסיה היהודית בעיירה, שמנתה למעלה מאלף נפשות, שרדנו איפוא רק אנו, 12 איש — ניצולי השואה.

הביקור הראשון שערכנו עם הגיענו לעיירה, היה בקבר האחים הגדול — המזכרת היחידה מקהילת איבניץ.

לא יכולנו לנקום ״בשכנינו הטובים״, אשר לקחו חלק ברצח יהודי איבניץ, כי הם ברחו יחד עם הגרמנים.

זמן קצר לאחר בואנו לאיבניץ חזר מרוסיה גם אחד מראשוני המורים של בית־הספר "תרבות" — המורה חפץ ועמו בני משפחתו.

החיים בעיירה היו חד־גוניים ועצובים מאוד: מרביתה היתה חרבה, וכל צעד ושעל הזכיר לנו את יקירינו. לא היה איפוא כל טעם להישאר כאן, במקום שנעשה זר ועוין לנו.

היהודי היחיד אשר השלים עם גורלו ולא חשב לעזוב את איבניץ, היה דווקא המורה לעברית — חפץ, שהפך לקומוניסט "שרוף" והוקיע אותנו על שאיפתנו לעלות לארץ־ישראל...

בתחילת 1945 ניצלנו את זכויותינו ועברנו לפולין ומשם — בדרך לא דרך — לאיטליה. שליחי הארץ שנמצאו שם העלו אותנו על האוניה "דב הוז", אשר נמצאה בנמל האיטלקי "לה־ספציה". היתה זו אוניה ישנה וקטנה, שקלטה עם זאת כ־1000 איש ואשה. קשה לתאר במלים את הצפיפות ששררה באוניה; היינו דחוסים כסרדינים בקופסה, מתחת לסיפון לא היה אוויר לנשימה והתנאים הסני־טריים היו מתחת לכל ביקורת, אולם קיבלנו הכול באהבה ובלבד שנגיע ארצה.

ביום שבו עמדה האוניה להפליג, עלו על סיפונה חיילים בריטים ורצו להשיטה לנמל גינואה, כדי לשלחנו משם אל מחנות העקורים ובכך למנוע את עלייתנו ארצה. (ארץ־ישראל נמצאה אז תחת שלטונה של אנגליה, אשר עשתה הכול כדי למנוע מיהודים לעלות). כתגובה על דרישתם הודענו להם — שאם לא יעזבו את האוניה — נפוצץ אותה על כל אנשיה, והחיילים הבריטים בתוכם. משהבינו האנגלים, שאין זה איום סרק — עזבו את האוניה, אך הציבו משמרות של קרבינרים איטלקים, וציוו שלא להרשות לאיש מאתנו לעזוב את האוניה. נוסף לכך הפיצו שמועה, שאנו אנשי ס.ס... האיטלקים לא הטילו ספק בדברי האנגלים וראו בנו גרמנים פושעים ונהגו כלפינו במלוא החומרה, אף איימו לירות בנו אם ננסה לעזוב את האוניה.

עמנו באוניה היה גם שליח מארץ־ישראל, שאסר עלינו לבוא במגע עם אנשים מן החוץ. כאן פקעה סבלנותנו ותבענו מן הקרבינרים להביא אלינו את מנהל הנמל; לא נרגענו עד שהלה עלה על סיפון אונייתנו. בחרנו מתוכנו נציגים, אשר קיבלו את פניו והסבירו לו, שהוא רומה על־ידי האנגלים וכי אין אנו גרמנים אלא יהודים, שרידי העם שהושמד על־ידי הגרמנים. תחילה סירב האיטלקי להאמין לנו, ומנקודת השקפתו היה הצדק עמו — שהרי אם אין אנו גרמנים — מנין היחס העוין של האנגלים כלפינו? כשהסברנו לו שפנינו מועדות לארץ־ישראל, הנמצאת תחת שלטון האנגלים וכי שלטון זה רוצה למנוע בעדנו לעלות ארצה והוא ממציא תירוצים מתירוצים שונים, כדי להצדיק בעיני העולם את עמדתו העוינת כלפינו — נשתנה יחסו אלינו. עם זאת טרם שוכנע. על כן בחר מתוכינו 20 בחורים צעירים, ביקש מהם להסיר את חולצותיהם והתחיל לחפש

מתחת לזרועותיהם את הסימן הנאצי, שהיה מקועקע מתחת לזרועותיהם של אנשי ס.ס. רק משלא מצא סימן כזה — השתכנע באמיתות דברינו ומיד נשתנה גם יחסם של האיטלקים אלינו.

באותו יום קיימנו על סיפון אונייתנו פגישה עם עתונאים איטלקים ולמחרת היו כל עתוני איטליה מלאים את כל הקורות אותנו. במיוחד הבליטו הם את עמדתם העוינת של האנגלים לשרידי העם היהודי, אשר ניצלו מהשמדה. עמדת העתונות האיטלקית עשתה רושם עז בכל העולם החופשי, וגם באנגליה עצמה התעוררה דעת הקהל, אשר תלתה את הקולר במפלגת הפועלים (הלייבור) שהיתה בשלטון. (שר החוץ דאז היה הסוציאליסט ושונא ישראל בוין). הזעם בציבור הניע את אחד מראשי הלייבור, היהודי הרולד לאסקי, לטוס לאיטליה כדי להרגיענו ולהשתיק את כל העניין. הוא נפגש עמנו והבטיח שיעשה כמיטב יכולתו להשיג בשבילנו רשיון עליה.

הרולד לאסקי קיים את הבטחתו וכעבור זמן לא רב קיבלנו את הרשיון להפליג ארצה. אך האנגלים הוסיפו להערים מכשולים על דרכנו. פתאום התחילו לדאוג לשלומנו והודיעו שאינם יכולים להרשות לנו להפליג באוניה הישנה והקטנה, זוהי סכנת חיים בשבילנו, כי אנו עלולים לטבוע...

לבסוף נמצא גם מוצא בשאלה זאת, וחלק מאתנו הועבר לאוניה "דב גולומב" ואז, לאחר שהייה של 6 שבועות בנמל "לה־ספציה", הפלגנו לארץ־ישראל.

בחודש מאי 1946 הגענו לחופי הארץ. כשדרכתי לראשונה על אדמת ארץ־ישראל — נדרתי נדר:

— הקץ למקל הנדודים! כאן בארץ־ישראל — ביתי!

רחל כץ־גרינגר / חיפה

נשארנו שרידים...

בשנת 1935, עברו הורי לווילנה. אך הקשר עם איבניץ נמשך: הרי שם עוד נשארה אחותו של אבא עם משפחתה, שעברו לגור בביתנו. גם אנו היינו נוסעים לשם בכל הזדמנות. גם אנשי העיירה היו באים לבקרנו בווילנה.

חלפו שנים, קצת נכנסנו לתלם בעיר הגדולה, אולם שמי העולם התקדרו והלכו. הנאצים כבשו מדינה אחר מדינה. העתונות נתמלאה סיפורי זוועות, אך איש לא האמין לשמועות, כי הן לא נתקבלו על הדעת...

1939. המלחמה פרצה, ווילנה הופגזה והרוסים כבשוה, העיר מלאה פליטים, שברחו מפולין המערבית. נתמזל מזלנו והרוסים עזבו כעבור זמן־מה את העיר

ומסרוה לשלטון הליטאי, והחיים חזרו למסלולם הרגיל. אולם השלווה לא ארכה: בשנת 1941, לאחר שהגרמנים כבשו את פולין ואת רובה של אירופה, פלשו הם גם לרוסיה ונשאו עמם הרס וחורבן.

יהדות ווילנה נמצאה על סף החיסול. נכלאנו בגיטו, והתחילה ההשמדה.

זכורני, שעוד לפני שנכלאנו בגיטו, פנה אחד מבעלי האחוזות שבסביבות איבניץ לאבא והציע שנעבור אליו ונמצא אצלו מסתור. הוא מוכן היה לקבל עליו את כל הסיכון ולעזור לנו, אבל אבא היסס ואנחנו נשארנו בווילנה.

שנתיים היינו בגיטו; שנתיים של פחד, יאוש ורעב. אולם הקץ בא גם על הגיטו; חלק מהיהודים הובל למחנות העבודה, וחלק להשמדה. את אחותי חיה ואותי הפרידו מההורים בלי לדעת אם אי פעם ניפגש עוד. על סף הפרידה היו המחשבות מופנות גם למשפחה שנשארה באיבניץ.

היינו שנתיים במחנות ריכוז. עבודות פרך, רעב ועינויים — היו מנת חלקנו. במו עינינו ראינו את השמדתה של יהדות אירופה.

נתמזל מזלנו ונשארנו בחיים. חזרנו לפולין — יתומות, ללא בית, פצועות בגוף ובנפש, עם זיק של תקווה, שאולי בכל זאת נשאר מישהו ממשפחתנו בחיים. היו אלה תקוות סרק. יש להתחיל הכול מחדש, לבנות חיים עצמאיים, מתוך ידיעה שהכול הרוס, אין הורים, אין משפחה וידידים.

ידיעות איומות סיפרו על גבורת הדוד לייב דרר — נחמא פורתא. אולם קשה להתרגל לרעיון, שממשפחה גדולה וענפה כשלנו לא נותר שריד.

האדמה בערה מתחת רגלינו. אין להישאר בפולין, שנתנה יד ועזרה לנאצים להשמיד את היהודים. כל אבן זעקה: ברח! ברח! עזבנו איפוא את פולין השנואה ופנינו לארץ־ישראל, המקום היחידי אשר בו נוכל לבנות את חיינו מחדש.

חאצקל פאזניאק, תל־אביב

די התחלה פון אומקום

נאָך איידער די דייטשן זענען אַריין אין איוועניעץ, האָט זיך געפילט אַ שפּאַנונג אין שטעטל: דער אַנטיסעמיטיזם האָט גענומען אויפלעבן און שטאַרקן זיך פון טאָג צו טאָג. די יידן האָבן געגלויבט אַז דאָס איז אַ פאַרבייגייענדע דערשיינונג, און די לאַגע וועט זיך נאָרמאַליזירן. צום באַדויערן אָבער, איז דער־סוף געווען אַ ביטערער, אַ סוף וועלכן די שוואַרצע נבואות האָבן אפילו נישט פאָראויסגעזען.

דעם 22.6.41 איז אויסגעבראָכן די דייטש־רוסישע מלחמה. די סאָוויעטישע

מיליטער האָבן אין פּאַניק און אין אומאָרדנונג, געמומען אַנטלויפן. דעם 26.6.41 האָבן די דייטשן באָמבאַרדיר׳ט איוועניעץ, און דאַן איז דערהרגעט געוואָרן אויפן מאַרק אברהם־בער מאלציק. אויף צומאָרגנס, פרייטיק דעם 27 יוני זענען אַנגעקומען די דייטשן. אַ אומעט איז אַרונטער אויפן שטעטל און יענע נאַכט האָט קיינער נישט צוגעמאַכט קיין אויג, מען האָט פאַרגעפילט דעם פינצטערן ג׳רל וועלכער דערוואַרט אונדז.

מיט אַנדערהאַלבן יאָר צוריק, ווען די דייטשן האָבן אָקופּירט פּוילן, זענען מיין שוואָגער, שמוליק און מיין שוועסטער דבורה, געווען אין וואַרשע. זיי איז אָבער געלונגען אַריבער דעם בוג און קומען צו אונדז. אַזוי ווי זיי האָבן שוין געלעבט אונטער די דייטשן, האָבן מיר אים געפרעגט וואָס דערוואַרט אונדז פון דייטש. ער האָט אונדז אָבער באַרויקט און געזאָגט אַז אַמערגסטן קען זיין נאָר צוואַנגס־אַרבעט...

שבת, דעם 27 יוני, האָבן די אַרומיקע קריסטן גענומען רויבן די יידישע הייזער. פאַרנאַכט האָבן די דייטשן זיי באַפוילן ענדיקן דאָס, און פאַרלאָזן דאָס שטעטל. אין דער זעלבער צייט האָבן זיי באַפוילן אַלע יידישע מענער צונויפ־קלייבן זיך אויפן מאַרק־פּלאַץ. מ׳האָט אונדז אויסגעשטעלט צו דריי אין אַ שורה און אַוועקגעפירט אונטער אַ שטאַרקער וואַך, צו די קאַזאַרמעס אויף ניישטאָט. דאָרט האָט אַן אָפיציר אַרויסגענומען פון די שורות 32 יידן. די איבערגעבלי־בענע האָט מען באַפוילן זעצן זיך אויף דער ערד און אויסליידיקן זייערע טאַשן. זיי האָבן צוגענומען אַלץ וואָס מיר האָבן געהאַט, אַפילו שוועבעלאַך.. דערווייל האָבן זיי אָפּגעפירט די 32 מאַן אין אַ דערבייאיקן וועלדל און דערשאָסן זיי. דאָס איז געשען פאַר אונדזערע אויגן. דאַן האָט מען באַפוילן אַז 20 מאַן פון אונדז זאָלן גיין באַערדיקן די הרוגים. איינער פון די 32 פאַראורטיילטע, איז געווען מאשקע מאלאט, ער איז נישט געטראָפן געוואָרן, און געבליבן לעבן. אַ דייטש האָט אָבער באַמערקט ווי ער באַוועגט זיך, און איז צוגעגאַנגען און אים דערשאָסן. דער צווייטער ייד וועלכער איז על־פּי־נס לעבן געבליבן, איז געווען דער מנקר, פון דער שטאָט מיר. ער איז געלעגן שטיל, און נישט באַוועגט זיך. ווען מ׳האָט זיי גענומען איבערטראָגן און וואַרפן אין אַ גרוב, וועלכע האָט געדינט אַלס קלאָזעט פאַר די פוילישע זעלנער, האָט ער זיך אויסגעמישט מיט די לעבעדיקע און ניצל געוואָרן.

שפּעטער האָט מען אונדז צוריק געטריבן אין שטעטל און באַפוילן זינגען. מ׳האָט אונדז פאַרשפּאַרט אין די ליידיקע קראָמען, אויפן מאַרק. אין דער פרי, זונטיק, האָבן זיך משפחות שוין דערוווסט פון זייער אומגליק, זייערע געוויינען האָט געהילכט אין שטעטל. אונדז האָט מען געהאַלטן פאַרשפּאַרט. אונדזערע

פרויען זענען געלאָפן צום גלח און צו די באַקאַנטע קריסטן, כדי זיי זאָלן זיך משתדל זיין פאַר אונדז. ערשט אויפן צווייטן טאָג האָט מען אונדז באַפרייט.

עטלעכע חדשים שפּעטער האָט מען מיר צוזאַמען מיט נאָך יידן אַוועקגע־טריבן קיין נאָוואָגרודעק. מיין 5 יאָריקער זונעלע עקיבא'לע איז מיר נאָכגע־לאָפן און געבעטן זיך „טאַטע, טאַטע, פאַרלאָז אונדז נישט" —... טרערן האָבן מיר געשטיקט, כ'האָב אים געקושט און געטרייסט אַז כ'וועל אין גיכן צוריק־קומען. מער האָב איך מיין ווייב רבקה און מיינע 3 קינדער נישט געזען.

זיי זענען אומגעקומען פון די נאַצישע מערדער: מיין טעכטערל בתיה איז אַלט געווען 8 יאָר, מיין זון עקיבא — 5 יאָר און בנימינ'קע — 2 יאָר...

(דער איבערגעבער פון די זכרונות, האָט דאָ איבערגעריסן און אויסגעבראָכן אין אַ געוויין, נישט זייענדיק אימשטאַנד פאָרצוזעצן די טרויעריקע זכרונות)...

מאַרדוכאָוויץ מרדכי, נתניה

אין די הענט פון גורל

מיינע זכרונות הויבן זיך אָן פון יאָר 1931, ווען כ'האָב אָנגעהויבן לערנען אין דער „תרבות" שולע, וועלכע האָט זיך געפונען אויף שול־גאַס. אַנטקעגן איבער איז געווען די „חורב" שולע. אונדזערע לערער זענען געווען: אַווסייע־וויטש, חפץ און לייבע ראַלניק, (לייבע שירקעס). איך האָב געלערנט ביזן יאָר 1939, און ווען די רוסן האָבן אָקופּירט אונדזער געגענט, האָב איך פאָרגעזעצט מיין לערנען אין אַ רוסישער שולע. מיין פאָטער האָט געהייסן יצחק מאַרדו־כאָוויטש (איצל דער רימער), די מאַמע — שיינע־לאה. געוווינט האָבן מיר אויף קלעבאַנער גאַס, בשכנות מיט דער משפחה גאלאי. ווען דער באַקאַנטער שוחט, ר' מרדכי לוסקי, איז אָפּגעפאָרן קיין ארץ־ישראל, זענען מיר איבערגע־גאַנגען וווינען אין זיין שטוב אויף שקאָלנע גאַס, בשכנות מיט גדליהו ראַגאָוו און זלמן גאָרדאָן. אונדזערע עלטערן האָבן געהאַט 5 קינדער. אָבער די מאַמע און די 2 קלענערע ברידער, וועלוול און ברוך, זענען אומגעקומען אין איוועניעץ אין יאָר 1942. אויך דער טאַטע איז אומגעקומען אין נאָוואָגרודקער געטאָ. אויך זענען אומגעקומען אַלע אונדזערע קרובים (הרצל מאַרדוכאָוויטש מיט די קינ־דער; יאַשע, שמואל דוד און חיה. און מיין קוזינע הינדע גאלאי מיטן מאַן און זייערע 5 קינדער). פון אונדזער פאַרצווייגטער משפחה זענען געבליבן בלויז מיין שוועסטער רייזל, מיין ברודער יענקל און איך.

ווען די דייטשן זענען אַריין אין איוועניעץ האָט מען מיר צוזאַמען מיט

נאָך יוגנטלעכע, אַוועקגעשיקט קיין דוואַרעץ. די אַרבעט איז דאָרט געווען זייער אַ שווערע און נישט פּאַר אונדזערע כוחות. נאָך 4 חדשים זייענדיק דאָרט אין לאַגער, איז מיר געלונגען צו אַנטלויפן פֿון דאָרט, און כ'בין געקומען צוריק קיין איוועניעץ. אונדזער שטוב האָט זיך געפֿונען אין שטח פֿון געטאָ, כ'האָב געמאַכט דאָ־ט אַ באַהעלטעניש, ווו די גאַנצע משפּחה האָט אַ לענגערע צייט זיך אויסבאַהאַלטן. אָבער ווען די מערדער האָבן אַרויסגעשיקט די לעצטע פּאַרטיע קיין נאָוואָגרודעק, איז אונדז נישט געבליבן קיין ברירה, און מיר זענען אַוועקגעטריבן געוואָרן מיט אַלע איבעריקע, קיין נאָוואָגרודעק. די קליינע קינדער און אויך אַלע אַלטע און קראַנקע, וועלכע זענען פֿאַרבליבן אין געטאָ, זענען עטלעכע וואָכן שפּעטער דערמאָרדעט געוואָרן!

ניין וואָכן נאָך אונדזער אָנקומען אין נאָוואָגרודעקער געטאָ, איז פֿאָרגעקומען די גרויסע שחיטה, דאַן איז אומגעקומען אויך מיין טאַטע און אונדזערע קרובים. מיר און מיין ברודער יענקל, האָט מען איבערגעשיקט אין 2טן געטאָ, וועלכער האָט זיך געפֿונען אין די געביידעס פֿון געוועזענעם פּוילישן קרייז געריכט. (די שוועסטער רייזל איז מיטן אָנקומען פֿון די דייטשן, אַנטלאָפֿן קיין רוסלאַנד). זייענדיק שוין אין 2טן געטאָ, איז יענקלען געלונגען אַנטלויפֿן, און ער איז פֿאַרבליבן אין וואַלד. איך האָב געאַרבעט אין דער קיך און כ'פֿלעג פֿאַרן מיט די אָרטיקע פּאָליציי ברענגען וואַסער און פּראָדוקטן. אָפֿט פֿלעגט מיר געלונגען אַריינשמוגלען אין לאַגער געצייג צום בויען דעם טונעל. די פּאָליציאַנטן האָבן זיך צונויפֿגעלעבט מיט מיר, אין אַ געוויסן טאָג האָט מיין באַגלייטער מיר פֿאַרטרויט אַז זיי גייען איבער צו די פּאַרטיזאַנער, און פֿאַרגעלייגט איך זאָל גיין מיט זיי. צוריקקומענדיק אין לאַגער האָב איך עס דערציילט מיינע חברים, אָבער זיי האָבן נישט געגלויבט אין דעם און אָפּגערעדט מיר פֿון אַנטלויפֿן, טענהנדיק אַז די פּאָליציאַנטן וועלן מיר כאַפּן און איבערגעבן צו די דייטשן... צו מאָרגנס האָט זיך אַרויסגעוויזן דאָס די פּאָליציאַנטן האָבן מיר נישט גענאַרט; זיי זענען טאַקע אַוועק צו די פּאַרטיזאַנער, יענע נאַכט איז אונדזער לאַגער געבליבן אָן אַ וואַך, און מיר אַלע האָבן געקענט אַנטלויפֿן...

ס'זענען אַדורך נאָך עטלעכע חדשים, און ס'איז אונדז געלונגען צו פֿאַרענדיקן דעם טונעל, אין סעפּטעמבער 1943, זענען דורכן טונעל אַנטלאָפֿן 250 יידן, אָבער פֿאַרבליבן לעבן זענען נאָר 120 מאַן. ביים אַנטלויפֿן, זענען אומגעקומען פֿון די דייטשע קוילן, שעפּסל מאַגאַדיי, ראובן און יואל זק, שלמה גאלאי א. א. צווישן די לעבן געבליבענע איוועניעצער זענען געווען: יעקב און אהרן אושמאַן, דבורה און שלום סביניק, יחזקאל פּוזניאַק, מולקע קאַלאַציק מיטן זון ישׂראליק.

אַ צייט שפּעטער האָב איך זיך געטראָפן אין וואַלד מיט מיין ברודער יענקל, אונדזער שמחה איז געווען גרויס אָבער אויך אונדזער טרויער איז געווען גרויס. דערמאָנענדיק זיך אין אונדזערע טייערסטע און נאָענטסטע, וועלכע זענען אומגעקומען פון די היטלעריסטישע רוצחים.

אין וואַלד זענען מיר געווען ביז די רויטע אַרמיי איז אָנגעקומען און באַ־פרייט אונדז פון די דייטשן.

אין יאָר 1957 איז מיר געלונגען קומען קיין ארץ־ישראל, וווּ איך לעב מיט מיין משפּחה. מיין שוועסטער רייזל, לעבט מיט איר משפּחה אין קאַנאַדע, און מיין ברודער יענקל מיט זיין משפּחה, לעבט אין די פאַראייניקטע שטאַטן.

אונדזער אומגעקומענע משפּחה, ווי אויך אונדזערע גרויזאַמע איבערלע־בענישן, וועלן מיר אָבער קיינמאָל נישט פאַרגעסן.

ראובן סעגאַלאָוויץ, ניו־יאָרק

אין די שורות פון יידישע פּאַרטיזאַנער

כ׳בין איינער פון די מזלדיקע מענטשן וועלכע האָבן אַדורכגעמאַכט דעם נאַציש גיהינום און לעבן געבליבן. כ׳בין געבליבן לעבן אפשר דערפאַר ווייל נאָך דאַן, ווען כ׳בין געווען יונג און אומערפאַרן, האָב איך באַשלאָסן נישט לאָזן זיך פירן צום טויט, ווי אַ שעפּסעלע און קעגנשטעלן זיך ווי ווייט כ׳וועל קענען — די היטלעריסטישע רוצחים.

אין יאָר 1942, (דעם טאָג און חודש געדענק איך נישט) האָבן די דייטשן אַרויסגעפירט פון איוועניעץ די לעצטע אַרבעטספעאיקע יידן. אין געטאָ האָבן זיי איבערגעלאָזט בלויז די אַלטע און קראַנקע, און אויך אַ 600 קליינע קינדער, פון איוועניעץ און רוביזשעוויץ.

איך בין געווען צווישן די לעצטע אַרויסגעפירטע יידן. מ׳האָט אונדז גע־טריבן קיין נאַוואָגרודעק. כדי אָנשרעקן אונדז, האָבן די רוצחים דערהרגעט אויפן וועג עטלעכע יידן. די גאַנצע וועג האָבן די דייטשן און זייערע פּוילישע מיטהעלפער, אונדז געשלאָגן און באַליידיקט. ווי מיר וואָלטן נישט געווען קיין מענטשן, נאָר ווילדע, בייזע חיות...

ענדלעך האָט מען אונדז געבראַכט קיין נאַוואָגרודעק און פאַרשפּאַרט אין געטאָ. אַ פּאָר וואָכן שפּעטער האָבן מיר זיך דערוווּסט וועגן אומקום פון די איבערגעבליבענע יידן, און די קליינע קינדערלעך.

כ'האָב זיך צונויפגערעדט מיט נאָך עטלעכע בחורים, און ביי דער ערשטער געלעגנהייט זענען מיר אַנטלאָפן אין וואַלד.

נאָך פיל טעג פון וואַנדערונג אין וואַלד. טעג פון שרעק, הונגער און יאוש, זענען מיר ענדלעך אָנגעקומען צו די פּאַרטיזאַנער און אַריינגעטראָטן אין דעם „סטאַלינסקי" אָטרייד. אַ סך יידן פון אונדזער אָטריאַד זענען אומגעקומען בשעת דעם קאַמף מיט די דייטשן אין נאַליבאָק.

אין ווינטער 1943, האָט אונדזער אָטריאַד וועלכער האָט געציילט 105 פּאַר־טיזאַנער (צווישן זיי זענען געווען בלויז 5 יידן). באַקומען אַ געוויסע אויפגאַבע, אין מיר האָבן פאַרנומען דעם דאָרף יאַטאָוויץ, וועלכער געפינט זיך אויפן וועג פון איוויע קיין יוראַצישאָק. 3 טעג זענען מיר געווען אין דאָרף, אַפּוואַרטנדיק די דייטשן. אויפן פערטן טאָג האָט די פּאַרטיזאַנישע „ראַזוועדקע" אונדז צו וויסן געגעבן אַז צום דאָרף דערנענטערן זיך אַ סך דייטשע מאַשינען. מיר האָבן פאַרנומען אונדזערע פּאָזיציעס און זיי אָפּגעוואַרט.

ווען זייער ערשטע מאַשין האָט דערגרייכט דעם דאָרף, האָבן מיר געקראָגן דעם באַפעל צו שיסן. מיר האָבן געשאָסן מיט צינד־קוילן, די געטראָפענע מאַשינען האָבן גענומען ברענען און די דייטשן, האָבן גענומען שפּרינגען פון זיי און זענען דערהרגעט געוואָרן פון אונדזערע קוילן. דער קאַמף האָט גע־דויערט מער ווי 2 שעה. ס'זענען דאָן געפאַלן 200 דייטשן און פּאָליאַקן. ס'זענען אויך דערהרגעט געוואָרן 5 פּאַרטיזאַנער. אויך זענען געווען ביי אונדז עטלעכע פאַרוווּנדעטע. בלויז 3 דייטשן זענען גענומען געוואָרן אין געפאַנגענשאַפט, אָבער נאָכן אויספאָרשן זיי, זענען זיי דערשאָסן געוואָרן. מיר האָבן דאָן צונויפגע־זאַמלט אַ סך געווער, אין וועלכע מיר האָבן זיך גענויטיקט, אויך אַ סך עסנ־וואַרג האָבן מיר געפונען אין די מאַשינען. די אַלע מאַשינען האָבן מיר פאַר־ברענט.

שפּעטער האָט מען מיר איבערגעפירט אין „קאַלינינס" אָטריאַד פון דער „זשוקאָווער" בריגאַדע.

אין אַ געוויסן טאָג האָט מען מיר געשיקט מיט נאָך 5 פּאַרטיזאַנער (2 יידן און 4 רוסן)). אויפרייסן אַ באַן מיט דייטשע זעלנער, וועלכע זענען געפאָרן אויף אורלויב קיין דייטשלאַנד. דאָס איז געווען נעבן דער באַן־סטאַציע „גאַוויע". איך האָב געדאַרפט לייגן די מינע און אויפרייסן איר, ווען דע־ באַן וועט אָנקומען. די איבעריקע פינף פּאַרטיזאַנער האָבן געדינט אַלס באַשיצונג.

די אויפגאַבע האָט אונדז געלונגען. דער באַן איז געווען אָנגעפּאַקט מיט דייטשן, און ס'זענען דאָן דערהרגעט געוואָרן אַרום 500 זעלנער, אויך זענען געווען אַ סך פאַרוווּנדעטע. נאָכן אויספירן אונדזער אויפגאַבע, האָבן מיר זיך צוריקגעקערט בשלום צו אונדזער אָטריאַד.

כ׳האָב דאָ געבראַכט בלויז 2 פאַלן וועלכע האָבן דאַן אָפּגעהילכט אין גאַנצן געגנט, און געהייבן דעם מאָראַל ביי דער באַפעלקערונג.

מען קען שרייבן גאַנצע ביכער וועגן די העלדישע מעשים פון די יידישע פאַרטיזאַנער, פאַר וועמענס אויגן זענען שטענדיק געשטאַנען די געשטאַלטן פון זייערע אומגעקומענע משפחות און פריינט. פאַר וועמען ס׳איז פאַרבליבן נאָר איין ציל זייער לעבן: נקמה נעמען פון די היטלעריסטישע רוצחים און זייערע שותפים.

מיין תפילה און האָפענונג איז, אַז אונדזערע קינדער און אייניקלעך זאָלן נישט וויסן פון מלחמות. אַז שלום זאָל הערשן אין דער גאַנצער וועלט און ישראל בתוכם.

שמואל סלוצקי / בת־ים

שנתיים בבור צלמוות

שולמית

אחרי שעיירתי מיר, שבה נולדתי ובה חייתי, נהרסה כליל מהפצצות הגרמנים מיד בתחילת המלחמה, נמלטתי לאיבניץ, בה התגורר אחי. מה נוראה היתה המהלומה שירדה על ראשי בהודע לי, שאחי היה בין שלושים ושלושת היהודים שקלגסי היטלר הוציאום להורג מיד עם כניסתם לעיירה. התקוה שפעמה בלבי לראות את אחי נגוזה ואימה גדולה נפלה עלי. באימה היו שרו־יים גם כל יהודי איבניץ. מדוכאים וחסרי־ישע נדחקו הם ונסתגרו בבתיהם. אולם הגרמנים לא נתנו להם מנוח ומדי פעם בפעם יצאו גזירות חדשות, אחת קשה מקודמתה.

במקצועי הייתי טכנאי־שיניים, בשל כך צרפוני לצוות רפואי מיוחד. עלי היה להתקין שיניים תותבות בשביל הגרמנים. מקום העבודה שלנו היה בביתו של זליג צ׳רנין, בכיכר השוק. שם בביתו היכרתי את משפחת שמואל זק מקמין, הודות לבתם שושקה, שהיתה רוקחת, וצורפה לקבוצתנו, נתנו גם למשפחתה להיות בקרבתה — מחוץ לגיטו.

במרוצת הזמן התקשרתי מאוד אל המשפחה הזאת ובעיקר — לשולמית, אחת מארבעת בנות המשפחה.

יחד אתי עבד גם רופא שיניים מרוביזשעביץ, חיים־איסרביילקין וכן ד״ר פחוצקי. המפקח הראשי עלינו היה ד״ר בוגדאנאוו (נוצרי). הוא היה גם המנהל של בית־החולים המקומי. על ד״ר ביגדאנאוו זה אפשר להגיד, שהוא היה אחד מחסידי אומות העולם. הוא עזר ליהודים ככל יכולתו, לעיתים — מתוך סיכון חייו, בו בזמן שרוב רובה של האוכלוסיה הנוצרית עמד מנגד, מתוך שמחה לאיד, ורבים מהם אף השתתפו בשוד רכושם של היהודים וברציחתם.

התקופה הקשה ביותר התחילה עם הופעתה של המשטרה שהוקמה מנוצרים מקומיים. הם היו מתעללים ביהודים ורוצחים אותם סתם, לשם התענוג.

יום אחד כלאו את כל יהודי איבניץ בגיטו. אותי עם כל הצוות השאירו עדיין מחוץ לגיטו. לא רק למען הגרמנים עבדנו, אלא גם למען האוכלוסיה הנוצרית. הם היו מביאים אלינו חפצי זהב, ששדדו מהיהודים, ועלינו היה לצקת מזה שיני זהב עבורם וטבעות עבור נשותיהם.

בקייץ 1942, פקדו על כל היהודים הכשרים לעבודה להתייצב תוך רבע שעה בככר השוק. גם עלי היה להצטרף אליהם. אחרי שספרו ומנו אותנו הובילונו ברגל תחת משמר חיילים ושוטרים מזוינים, שהרבו בגידופי תועבה, מכות ואיומי רצח — אל העיר נובוגרודק.

בדרך הבחין בי אחד מהקצינים שבזמנו טיפלתי בשיניו. הוא הוציאני מהשורה וציווה להחזירני לאיבניץ, לעבודתי. הוא שאלני אם יש מישהו ממשפחתי בשיירה. מיד הצבעתי על חנה, ואמרתי שהיא אמי; הצבעתי גם על שולמית, ואמרתי שהיא אשתי. רציתי להוציא עוד מישהו, אבל הגרמני לא הסכים. האם פרצה בבכי מר, והתחילה להתחנן שיחליפוה בביילקעלע, בתה הקטנה. אולם כאן יצא הגרמני מכליו, אותי הרחיק, ואילו את האם ואת שולמית החזיר בחימה שפוכה אל השיירה שהמשיכה בדרכה, ועד מהרה נעלמה מעיני.

שבור ורצוץ הלכתי חזרה לאיבניץ. השוטר שליווני, סר באמצע הדרך לאחד הכפרים ומסר אותי למשטרה המקומית, עד שהגרמנים יחזרו לאיבניץ ויאספוני בדרכם.

משום־מה לא הקפידו שם בשמירה עלי. הייתי רעב מאוד ויצאתי לכפר לחפש דבר־מה לאכילה. בסתר לבי קיוויתי שאפגוש בין הנוצרים מכר שיעזור לי. בהשתרכי כך בכפר נתקלתי בשוטר. מיד התנפל הוא עלי במכות: — זשיד מנוול — צרח הוא — והחזירני שטוף דם לבית הסוהר. כל זה השכיח ממני את רעבוני, נדחקתי לקרן זווית ושקעתי בעלפון.

כעבור יומיים חזרו הגרמנים ועמם אותו הקצין שפקד להחזירני. כשראני במצבי העלוב, החיש את יציאתי לאיבניץ.

באיבניץ מצאתי את הרחובות ריקים מאדם. רבים מיהודי העיירה והסביבה נרצחו זה כבר, המבוגרים והכשרים לעבודה גורשו לנובוגרודק ולדבורץ. בגיטו

נשארו רק הזקנים והילדים הקטנים. כעבור ימים ספורים הוצאו גם הזקנים להורג, ולמחרת היום הוצאו כל הילדים, כ־650 ילד — אשר היו בגיטו ונקברו חיים! עדי ראיה מבין הנוצרים סיפרו שתחילה הקיזו הגרמנים את דמם של הילדים למיכלים מיוחדים, בשביל פצועי מלחמה גרמנים, אחר כך העמיסו את הילדים ההמומים על עגלות שגויסו מהאיכרים, וכך הובילו אותם דרך רחובות העיירה עד ל״פישצועס״, חורשה, לא רחוק מהעיירה, ושם זרקום מהעגלות ישר לבור ענקי, שהיה כבר מוכן מבעוד יום. זמן רב לא שקטה האדמה מעל קברם, היא רעדה והתרוממה מפרפוריהם של הילדים, עד שנחנקו ושקטו...

מקום עבודתי נקבע הפעם בביתו של יונה קאַרפּ, שבככר השוק. פעם אחת בבוקר, נשמעו יריות מהו־חוב. מבעד החלון ראיתי אנשי הגיסטאפו מתרוצצים מבית לבית. הבנתי — הם מחפשים יהודים מסתתרים. מתוך פחד שמא יתנכלו גם לי, הסתתרתי בסככת בית־השימוש שבגן. מבעד חרכי הלוחות ראיתי ששני גרמנים בלווית שוטרים, פורצים מהבית אל הגן ומתקרבים אל מקום מחבואי. לבי עמד מפעום, זהוא... הנה בא הקץ גם עלי! אך ארע לי נס — הם לא הבחינו בי והסתלקו. באותו יום הם מצאו את גדליהו רוגוב ואשתו מסתתרים בבונקר. הגרמנים הרגום בו במקום.

כך, תוך מתח אימים וסיוטים המשכתי לעבוד. המשיכו ועבדו יחד אתי גם ד״ר חיים־איסר ביילקין מרוביזשעביץ, וד״ר פחוצקי. אחרי שחיסלו לגמרי את גיטו איבניץ, נקלע אלינו, באורח פלא גם זליג טשרנין, שהיה קודם לכן ראש הקהילה, ובתור שכזה מוכרח היה להופיע לפני הגרמנים ולמלא את כל פקודו־תיהם. מצפונו לא השלים עם תפקיד זה ועורר אותו להתנגד להוראות, הדברים הגיעו לידי כך שהגרמנים ירו בו ופצעוהו קשה. בהחבא חלץ אותו ד״ר בוגדנוב. טיפל בפצעיו בבית החולים, וכשהחלים במידה מספקת צרפו אלינו במסווה של עוזר לרופא שינים. עם זאת היה סופו של טשרנין מר ונמהר: אחד הגרמנים זיהה אותו, הוציאו ממקום עבודתו לרחוב וירה בו.

אנחנו, שלושת היהודים, הירגשנו שגם קיצנו מתקרב ובא. והנה בוקר אחד בא אלי איכר מכפר טשעסנאַוואַי, שליד העיירה קמין ולחש לי, שאצלו בגורן מסתתרות שולמית ושתי אחיותיה, אף מסר לי פתק מהן ובקשה לעזור להן.

שמחה ופחד שימשו אצלי בערבוביה, שמחה על שניצלו ופחד לגורלן בעתיד. הייתי אובד עצות, כי לא ידעתי איך לעזור להן. האיכר, אנטוש גיבוינה, שמו, האיץ בי. לא הייתי מסוגל לחשוב הרבה. אספתי איפוא בגדים ומזון שהיו ברשותי מסרתים לאנטוש וביקשתיו שישמור על הנערות עד שאמצא דרך להגיע אליהן.

היומים עברו עלי במתח נפשי עצום — הן שם מחכות לעזרתי ואני חסר

ישע -- אפילו לצאת מפתח הבית איננו יכולים, כי שוטרים מקומיים שומרים עלינו.

והנה קרה יום אחד דבר־מה בלתי רגיל ובלתי צפוי בעיירה, שגרם התרגשות עצומה: הגיעה אלינו שמועה, שהמשטרה הפולנית התקוממה נגד הגרמנים והיא נלחמת בהן עתה בבניני הקסרקטין שבאיבניץ ובסביבה כולה. המתיחות היתה איומה — לא יכולנו להאמין שמשתפי הפעולה מאתמול יהפכו את עורם וילחמו בגרמנים. עד ש...לפתע נפתחה דלת חדרנו, נכנס שוטר מקומי ובישר לנו: אתם חופשים, אין עוד גרמנים כאן!

נדהמים ומהססים יצאנו החוצה. תכונה רבה ואווירה של דבר־מה בלתי רגיל ריחפו מסביב. ואכן נתברר, שבעיירה שלטה המשטרה "המהפכנית".

חשתי שעלי לנצל מיד את המצב החדש שנוצר והתחלתי לרוץ לכפר טשעסנאָוואָי. בדרך פגשתי בקבוצת שוטרים פולנים. לא זו בלבד שלא פגעו בי, אלא הציעו לי להצטרף אליהם וללחום נגד הגרמנים. לא יכולתי לתת אמון בהם, במרצחים מאתמול (כעבור ימים מספר גברו הגרמנים על השוטרים המתקוממים והשמידום) וכל מעיני היו רק בהן, בשולמית ובאחיותיה. המשכתי איפוא את דרכי בשבילי השדות עד שהגעתי לכפר.

ביתו של האיכר, אשר החביא את הנערות, היה מרוחק מהכפר, "חוטאָר" בלע"ז. מצאתי שם את שולמית בלבד, אחיותיה שושקה ודובה החליטו ללכת לעיר סטולפצי, אל קרובי משפחתם אשר התגוררו שם.

הפגישה ביני ובין שולמית היתה נרגשת ועם זאת עצובה מאוד. ישבנו במחבואנו בגורן ובלחש סיפרה לי על הקורות אותה מאז נפרדנו:

בערב אחד, בחזרן מהעבודה אל הגיטו בנובוגרודק, הבחינה שולמית בתכונה גדולה של חיילים ושוטרים מסביב לגיטו. היא, שושקה ודובה החליטו להתחמק ולהסתתר בשדה (אחותן הקטנה,ביילקעלע, נשארה עם ההורים בגיטו). פתאום נשמעו יריות רצופות רבות, והן הבינו שמחסלים את היהודים בגיטו. אז התחילו לברוח אל מחוץ לעיר. החליטו ללכת לכיוון איבניץ ולבקש מחסה אצל איכרים, ידידים של ההורים, אולי ירחמו עליהן ויעזרו להן...

ארבעה ימים ולילות נדדו, חומקות מעין רואים, צועדות בירכתי שדות ויערות. בלילה הרביעי הגיעו לכפר פולדורוזשע. שולמית נזכרה ששם מתגוררת נוצריה, אשר בתקופת הסובייטים עבדה אתה במשרד אחד. הן שמו איפוא את פניהן אל מקום מגוריה, הקישו על הדלת. הצעירה הופיעה בפתח, הכניסה אותן חיש פנימה, התיחסה אליהן בחיבה ובחמימות, האכילה והשקתה אותן, אך להחביא — אי־אפשר. היא הלבישה אותן בבגדי איכרות פשוטות ושילחה אותן לכפר טשעסנאָוואָי.

בלכתן שמה נדברו ביניהן שאם מישהו ישאלן ויחקרן — יגידו, שהולכות

הן לחפש עבודה. בדרך נעצרו על־ידי משמר גרמני ולאחר חקירה קצרה הורשו ללכת אך הוזהרו: "לא להסתובב בדרכים"...

חיש מהר הסתלקו משם. כמעט בריצה המשיכו בדרך, וסוף־סוף הגיעו לכפר תקוותם: טשעסנאָוואָי שליד העיירה קמין. דפקו רפות על הדלת. הלב רעד; איך יקבלום? התקווה הפעם לא הכזיבה. אנטוש ואשתו יאדוויגה הכירון: הלא אלה הבנות של חנה'לה! היכנסו, מהר היכנסו! הה ילדות מסכנות שלי — מלמלה יאדוויגה, ודמעות זלגו מעיניה. רחמיו של אנטוש נכמרו גם הם והוא לחש:

— הה אלוהים אדירים, איזו קללה ירדה על העולם!..

תחילה האכילון והישקון ואחר עסקו אנטוש ויאדוויגה כל הלילה, בחשאי, אי־שם בגורן והכינו מסתור. התקינו כעין בור מתחת לשחת והחביאום שם. הם סיכנו בכך את חייהם, כי הגרמנים הסתובבו בסביבה כולה ואיימו במוות על כל מי שיסתיר יהודים. וכבר הוציאו את איומם אל הפועל פה ושם. אף־על־פי־כן לא נרתעו אנטוש ויאדוויגה מליתן להן מחסה.

החלטתי להישאר עם שולמית. נפשי נקשרה בנפשה.

במשך כל היום ישבנו בבור, שהשלמתי את חפירתו ואת כיסויו, ורק בלילה, כשהכל ישנו — יצאנו אנו לפעמים לשאוף אוויר צח ולחלץ את העצמות. אנטוש ויאדוויגה, שתי הנפשות הטובות האלה, עשו כמיטב יכולתם למעננו, וברור, שום נפש חיה מבלעדיהם, אסור היה שתדע כי נמצאים אנו שם. אפילו מילדיהם של מצילנו, כל־שכן מסבתא הפטפטנית, היה עליהם להסתיר זאת. ישבנו, וליתר דיוק, שכבנו — בפחד מתמיד. להתישר ולעמוד במלוא הקומה לא יכולנו, לא ניתן גם להעמיק את הבור, כי המים חדרו מלמטה. כל יום היה בעינינו כשנה. לעיתים קרובות היו הגרמנים מבקרים בכפר, ומדי שמענו את צעדיהם וקולותיהם סמוך למקום מחבואנו, היה הדם קופא בעורקינו. שולמית סבלה גם משבר בידה, ומעשה שהיה כך היה: יום אחד הפצירה שולמית באנטוש, שילך לסטולפצי להיוודע מה גורל אחיותיה. ואם אפשר שגב היא תסתלק לשם. אנטוש הלך, חזר ובשורה רעה בפיו: האחיות נתפסו מיד בהגיען לסטולפצי ונורו למוות. כהלומת רעם כרעה שולמית תחתיה לשמע דבריו וכמעט נטרפה עליה דעתה. היא איבדה את הכרתה, נפלה, וכך שברה את ידה. הכאב היה עצום, אך אסור היה להיאנח כדי שלא לגלות את מקום המחבוא. באין רופא ובאין תרופות ניסו להקל עליה ברטיות קרות... קשה לתאר במלים את מסירותם של זוג האיכרים אליה.

כך הוספנו לשבת שפופים בבור. הכינים רחשו סביבנו בהמונים ושערותינו גדלו פרא. גם עכברושים חדרו אלינו, קפצו וטיילו מעלינו.

המצב בחוץ הלך והחמיר, וסכנת כליון נשקפה לא רק לנו כי אם גם למיטיבינו. יום אחד הלך אנטוש לקמין, כדי לשאול בעצת הכומר הזקן. הכומר לא חסך בדברי עידוד לאיכר — "מצווה גדולה אתה עושה — אמר לאנטוש,

הוסף לשמור עליהם ואלוהים ישלם לך כגמולך". אנטוש חזר הביתה מעודד ברוחו והוסיף לדאוג לנו. (לאחר מכן שמענו שהגרמנים הוציאו להורג את הכומר הזקן מקמין).

חלף הקיץ ובא החורף. בקיץ נחנקנו מחום ובחורף קפאנו מקור. יאוש מר כירסם את לבנו וכבה כל זיק של תקווה. נאבקתי עם עצמי שלא להיכנע ליאוש. משמשמענו שישנם פרטיזנים ביער, חשבתי לברוח שמה, אבל איך אעזוב את שולמית, או כיצד אמשכנה אחרי עם ידה השבורה? אנטוש ויאדוויגה אף הם הניאוני מלעשות כך. גם פרטיזנים הורגים יהודים — אמרו. אדישות קרה, כבדה ונוראה התחילה לרדת עלינו.

אחת מחסידי אומות העולם, ידביגה גיבוינה מכפר טשעסנאָוואָי וילדיה, סיכנו את חייהם יחד עם בעלה אַנטוש והיצילו יהודים ממוות

איינע פון די חסידי אומות העולם. יאַדביגה גובאַינה פון טשעסנאָוואָי מיט אירע קינדער וועלכע האָט צוזאַמען מיט איר מאַן אַנטאָש האָבן מסכן געווען זייער לעבן און געראַטעוועט יידן פון טויט

יום אחד בא אלינו אנטוש, מבוהל מאוד, כל עוד רוחו בו סיפר: הגרמנים שורפים את כל הכפרים, בכך רוצים הם למנוע עזרה ותמיכה מן הפרטיזנים שביערות הסמוכים. הם מתקרבים גם הנה". ואכן עשן השריפות חדר גם למחבואנו, ובלילה אדמו השמיים. אנטוש וכל משפחתו נטשו את ביתם וברחו אל השדה. בחיפזון כיסו הם את בור מחבואנו בשכבת אדמה עבה והסווהו. האשנב הקטן הקודם נסתם לחלוטין.

כעבור זמן־מה התחיל המחנק בבור להציק לנו נוראות. חסר לנו אוויר לנשימה. שולמית התפתלה מתוך אין־אונים. חשתי שעוד מעט אתעלף גם אני. מתוך יאוש התחלתי במאמץ על־אנושי לחטט ולנבור באצבעותי במיכסה שמעלינו. מצאתי מקל וניסיתי בשארית כוחי לנעוץ אותו במכסה ולבקוע חור קטן כדי שיחדור קצת אוויר, והתרחש נס: המקל חדר ועבר. נוצרה ניקבה צרה, וסילון אוויר צח התחיל לחדור אלינו. הרמתי את שולמית המתעלפת והצמדתי את פיה לחור: היא שאפה עמוקות ורוחה שבה אליה. שאפנו אוויר שנינו, לסירוגין.

אולם לא היה די בכך ומי יודע מה היה עולה בגורלנו אילולי התרחש הגדול בניסים: לפתע הופיע האיכר הטוב, אנטוש, גרף והוריד את האדמה ואת הלוחות מעל ראשינו, וכולו התרגשות רבה. הפעם בשורה משמחת מאוד בפיו: הגרמנים ברחו. הם אינם נראים עוד. הרוסים תוקפים בכוח רב, הם כבר נמצאים בקצה הכפר!

לא האמנו למישמע אוזנינו. כוח דיבורנו ניטל מפינו מעצמת הבשורה. דבריו של אנטוש צלצלו כמתוך חלום רחוק ומעורפל. כלום יתכן הדבר?... חירות?? כך, בבת אחת מחושך לאור, מצלמוות לחיים??.. כן היתה זו אמת. יצאנו מהבור, באוזנינו הידהדו יריות התותחים, ראינו אותם, את החיילים הרוסים דוהרים על הטנקים שלהם. אחרי ששהינו שנתיים בבור — אנחנו חופשים כעת!!

אט־אט התחלנו להתאושש. השמחה היתה רבה, אך היא היתה מהולה בעצב, ביגון ובכאב עמוקים. כל בני משפחתנו ניספו. אנחנו בלבד, שניים, נשארנו בודדים על פני העולם כולו.

ניסיתי להעלות על הנייר מעט מזעיר מזכרונותי העגומים על אותה תקופה נוראה.

שולמית, ברצותה לגמול לאנטוש וליאדוויגה על הטוב שנעשו למענה — העבירה על שמם את בית אביה שברחוב מוכוביץ.

לאחר שעלינו ארצה באניה "אקסודוס" המפורסמת, עמדנו זמן ממושך בחליפת מכתבים ובקשרי ידידות הדוקים עם זוג האיכרים הטובים שלנו. אנשים יקרים, שמחסידי אומות העולם. מפעם לפעם שלחנו להם חבילות עד שניתקו הסובייטים את הקשרים עם ישראל. בשלב זה ביקש אנטוש שלא נכתוב עוד אליהם, מחמת פחדם מן השלטונות.

נישאנו והשתקענו בבת־ים והתחלנו לבנות את משפחתנו. נולדו לנו בן ובת נחמדים. הכול עשוי היה להיות טוב, אך קרה האסון: אחרי מחלה ממארת נפטרה שולמית, בעודנה במיטב שנותיה.

צבי (הירש) לדר / קיבוץ רשפים

זכרונות מימי השואה

משחר ילדותי זוכר אני את עיירתנו, עיירה שמרבית תושביה היו יהודים. עיירה עם בתי־כנסת ובתי־ספר עבריים וחיים יהודיים תוססים. אני למדתי בבית־ספר "חורב" שבעיירה, מקום שם למדנו עברית וגם פולנית.

ביוני 1941, ימים ספורים לאחר פרוץ מלחמת רוסיה—גרמניה, ניכנסו קלגסי־היטלר לעיירתנו ומיד התחילו בהטלת גזירות על האוכלוסיה היהודית ומנת חלקנו היתה: מאסרים ורצח.

בסתיו 1941 הקימו את הגיטו וכלאו בו גם את יהודי קמין ואת היהודים שהיו בכפרים בסביבה. העבידו את היהודים בעבודות־פרך, אבל מנות המזון היו מנות רעב.

בקייץ, 1942 הועברו כל היהודים בעלי כושר־עבודה — לנובוגרודק. את הנשארים בגיטו איבניץ — חיסלו. ביניהם היתה גם דודתי הנה, בת הירש ארלוק, שבגלל מחלתה נשארה בגיטו. כמו כן נרצחו אז למעלה מ־600 ילדים קטנים...

הגענו לנובוגרודק, ואני אז נער בן 15, אתי באו גם הורי, ארבע אחיותי וקרובי משפחה. התנאים בגיטו היו ללא־נשוא: רעב, מחלות, צפיפות, עבודות־פרך, מלקות והתעללויות מצד הגרמנים ועוזריהם.

בסתיו 1942 הוחל בחיסול הגיטו. באותו יום עבדתי עם עוד מספר בחורים באחוזה מחוץ לעיר. שם עצרו אותנו באורווה והחזיקו אותנו 3 ימים ללא אוכל ומים. כשהחזירו אותנו לגיטו לא מצאנו כבר את היהודים שהיו שם. ב"אקציה" זו ניספו גם הורי, וועלוויל ובתיה ואחיותי, ליובה, גוטה, שרה ורחל.

נשארנו מעטים בגיטו, אבל לא חלף זמן רב ובאחד הלילות, בחורף, נכנסו לגיטו הגרמנים, הוציאו את היהודים ורצחו אותם.

קבוצת יהודים ואני בתוכם הסתתרנו בבונקר, שהכינונו לשעת חירום. הגרמנים גילו אותנו, ירו לתוך הבונקר ופגעו במספר אנשים. שאר המסתתרים יצאו ומסרו את עצמם לידי הרוצחים הנאצים.

אני החלטתי לנסות את מזלי, שהרי בין כה צפוי לי המוות, ועל־כן נשארתי שוכב בבונקר. הגרמנים הסתפקו באלה שמסרו את עצמם לידיהם, ולא ערכו חיפוש בבונקר. כשהכל השתתק בגיטו, קמתי ולשמחתי נוכחתי שאתי בבונקר נותר בחור אחד, מבוגר ממני. חכינו עד שהחשיך, ואז ברחנו לחורשה הסמוכה ומשם עברנו ליער. את מרבית חודשי החורף הסתתרנו ביער. בלילות היינו מתקרבים לכפרים ומתחננים שיתנו לנו קצת מזון למחייתנו; במידת האפשר

היינו גם "סוחבים" דברי אוכל. בתחילת הקייץ נתקלו בנו הפרטיזנים, והצטרפנו בשמחה אליהם, ואתם נשארנו עד לשיחרור הסביבה מן הכיבוש הגרמני.

לאחר השיחרור הגעתי ללודז׳ שבפולין, הצטרפתי לאחד הקיבוצים שהיו שם, ויחד עמו עליתי ארצה. כאן הקימונו את הקיבוץ "רשפים" שבעמק בית־שאן, ובו אני חי יחד עם משפחתי עד עצם היום הזה...

ישראל מאגאדיי, תל־אביב

איוועניעץ אין יאָר 1956

אין יאָר 1941, ווען כ׳בין געווען 15 יאָר אַלט, האָב איך פאַרלאָזן איוועניעץ.

דאָס איז אָבער שוין נישט געווען די אַמאָליקע איוועניעץ, וועלכע אַלע געדענקען; מיט איר זאַפטיקן יידישן לעבן־שטייגער, מיט אירע צוויי העבּ־רעאישע שולן, מיט אירע בתי־כנסת, מיט אַ יידישער קהילה, אַ יידישע באַנק, אַ גמילות־חסדים קאַסע. מיט אירע ציוניסטישע יוגנט אָרגאַניזאַציעס און אַ פּרעכ־טיקן יוגנט וועלכע האָבן געזען זייער צוקונפט אין ארץ־ישראל.

די איוועניעץ וועלכע כ׳האָב פאַרלאָזט אין יאָר 1941, איז געווען גאָר אַן אַנדער שטעטל, זי איז געווען איינגעוויקלט אין שרעק און אירע יידן האָבן זיך פאַרשפאַרט אין זייערע הייזער און מיט קלאַפּענדע הערצער געוואַרט אויף זייער גורל...

אין אַ שיינעם פרימאָרגן פון אַ סעפּטעמבער טאָג אין יאָר 1939, מיטן אָנקום פון דער רויטער אַרמיי, איז דאָס שטעטל אויפגעטרייסלט געוואָרן; די שיינע יידישע אידעאַלן זענען צושמעטערט געוואָרן, די ציוניסטישע טעטיקייט איז פאַרבאָטן געוואָרן, און אייניקע פון אירע עסקנים זענען פאַרשיקט געוואָרן אין סיביר. איוועניעץ איז פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ טיפּיש סאָוועטיש שטעטל. אירע יידן האָבן נישט געהאַט קיין ברירה, און לאַנגזאַם גענומען זיך צופּאַסן צום נייעם מצב. און אָט איז געקומען אַ צווייטע אויפטרייסלונג, אַ גרויזאַמע, טראַגישע אויפּציטערונג! דאָס איז געווען אין יאָר 1941, ווען די היטלעריסטן זענען אַריין אין איוועניעץ. איך האָב דאַן באַוויזן צו אַנטלויפן קיין רוסלאַנד. די טראַגעדיע פון יידישן פאָלק איז געקומען צו אַן ענדע מיטן זיג איבער די דייטשן, מיט דער ענדע פון דער וועלט מלחמה. אָבער מיין פערזענלעכע טראַ־געדיע איז געקומען צו אַן ענדע, ערשט אין יאָר 1956, ווען איך בין באַפרייט געוואָרן פון אַ רוסישן אַרעסטאַנטן לאַגער, ווו איך בין אָפּגעזעסן 9 יאָר...

איך האָב געוווּסט אַז פון מיין משפּחה איז קיינער נישט לעבן געבליבן, אָבער מיר האָט געצויגן אַ „היים״ קיין איוועניעץ. דער פאַרשטאַנד האָט מיר געזאָגט אַז איך האָב דאָרט נישט וואָס צו זוכן, אָבער דאָס האַרץ האָט מיר געשלעפּט אַהין, קיין איוועניעץ.

אין אַ זומערדיקן טאָג בין איך אָנגעקומען אין שטעטל, כ׳בין אַרונטער פון אויטאָבוס, און גענומען גיין אין אירע גאַסן ווו ס׳האָבן זיך אַרומגעדרייט מענטשן, כ׳האָב אָבער קיין באַקאַנטן פּנים דאָרט נישט געטראָפן. איך האָב אָפּגעשטעלט אַ קריסט און געפרעגט אים צו ס׳געפינען זיך דאָ יידן. דער

ישראל קלציק, פרטיזאן, עם חברתו באיבניץ בשנת 1956
ישראל קאַלאַציק, אַ פּאַרטיזאַן, מיט זיין חברטע אין איוועניעץ, 1956

קריסט האָט גענומען ציילן זיי אויף די פינגער: מולע כץ, מולקע קאַלאַציק, אברהמ׳ל ראַלניק, חפץ און נאָך אַ פּאָר נעמען, וועלכע זענען מיר געווען אומ־באַקאַנט. טרערן האָבן מיר גענומען שטיקן — אָט דאָס איז אַלעס וואָס ס׳איז געבליבן פון די איוועניעצער יידן? כ׳האָב אָפּגעזוכט חפצ׳ן. אָט דעם חפצ׳ן וועלכער איז געווען איינער פון די טעטיקסטע ציוניסטן אין שטעטל, און וועלכער האָט יאָרן אָנגעפירט מיט דער „תרבות״ שולע. ער האָט מיר אויפ־גענומען ווי אַן אייגן קינד, און ביידע האָבן מיר געוויינט, דערמאָנענדיק די אומגעקומענע משפּחות און פריינט.

צו מאָרגנס זענען מיר געגאַנגען באַטראַכטן די גאַסן און געסלעך ווו יידן

האָבן „אַמאָל” געלעבט, און ווו יידישער לעבן האָט געברויזט. די הייזער זענען געשטאַנען טרוירעקיע, ווי איינגעזונקענע אין דער ערד. זיי זענען געווען מצבות וועלכע האָבן דערמאָנט די שרעקלעכע, אוממענטשלעכע טראַגעדיע וועלכע ס'איז דאָ פאָרגעקומען. מיר זענען אַזוי פאַרבייגעגאַנגען דעם ווייסן קלויסטער און אַרויס פון שטעטל, ביז די קברים פון די איוועניצער יידן. די גריבער זענען געווען אָפן, און אַרום זיי האָבן זיך געוואַלגערט די ביינער פון די דערהרגעטע יידן. חפץ האָט מיר דערציילט אַז די קריסטן האָבן אויפגעעפנט די קברים און געזוכט ביי די טויטע — גאָלדענע ציינער. ער האָט זיך געווענדעט עטלעכע מאָל צו דער סאָוויעטישער מאַכט און געבעטן אָננעמען מיטלען, כדי נישט דערלאָזן מחלל זיין די קברים. זייער ענטפער איז געווען דאָס זיי קענען נישט שטעלן קיין וואַך אויף די קברים...

אַ שוידער האָט מיר אָנגעכאַפּט. כ'האָב געוואָלט וואָס גיכער אַנטלויפן פון דעם פלאַץ און פון די מענטשן וועלכע לעבן דאָרט.

אויף צו מאָרגנס בין איך אַוועקגעפאָרן.

דאָס איז געווען איוועניעץ, וועלכער כ'האָב געזען צום לעצטן מאָל אין יאָר 1956.

יהושע יפה

די ערשטע יידישע פּאַרטיזאַנער

אַרויסגענומען פון „פּנקס נאַוואָרעדאָק

ישראליק קאָטלער, דער איוועניצער, איז אַכצן יאָר אַלט געווען. זיין טאַטע האָט אַרומגעפירט זייף, קעמלעך, און פאָדעם אין די דערפער אַרום איוועניעץ און דאָס אויסגעביטן אויף שמאַטעס. ישראליק איז אויך פיל מאָל געפאָרן מיטן טאַטן איבער די דערפער און די געגנט געקענט. הינטערן שטאָט, ווו זיי וווינען רעדט ישראליק מיט אַ פּאָר נאַוואָרעדקער יינגע בחורים, אַרום און אַרום איז דאָרטן וועלדער. אויך די דאָרפישע הייזער שטייען אין וואַלד. קיין דייטשן קומען קיינמאָל נישט אַהין. קיין שאָסייען זענען דאָרט נישט געלייגט. די פּויערים זענען אויפגעלעבט מיט די יידן און זענען אין כעס אויפן דייטש, וואָס גייט פאַרכאַפּן די וועלט. אין די וועלדער געפינען זיך שוין רוסישע פּאַר־טיזאַנער. זיי גייען אַרום אויף די וועגן. פאַלן אָן אויף דורכפאָרנדיקע דייטשן און אַנטלויפן צוריק אין וואַלד. צו וואָס זיצן אין געטאָ און וואַרטן אויפן טויט?

פאַר וואָס זאָל איך מורא האָבן פאַר די דייטשן אַז די דייטשן קענען מורא האָבן פאַר מיר... אַזוי האָט ישראליק גערעדט און די נאָוואָרעדקער חברה האָבן זיך צו אים צוגעהערט. מען האָט גערעדט געהיים, אַז קיינער זאָל נישט וויסן — דער יודנראַט וועט אין קאָרצער פאַרשפּאַרן. אָבער ווי געזעגנט מען זיך מיט די עלטערן פאַרן אַוועקגיין ? האָבן די מוטערס אָנגעהויבן וויינען: ווו וועסטו גיין אין די וועלדער ? חיות וועלן דיך דאָרט אויפעסן. וועסט אויסגיין פון הונגער. דעם געשפּרעך האָט אַ שכנה דערהערט. די מוטער האָט אויך כלומרשט אַ סוד דערציילט און דער גאַנצער געטאָ האָט גערעדט, אַז פּאַרטיזאַנער קלייבן זיך פון געטאָ אין וואַלד אַריין. עס האָט זיך דערוווּסט דער יודנראַט. זענען יידישע פּאָליציאַנטן געגאַנגען פאַרנאַכט איבער די געטאָ הייזער און אַוועקגענומען ביי די בחורים די שטיוול אויף איבער די נאַכט. מען האָט זיי חושד געווען, אַז זיי קלייבן זיך אַוועקגיין אין וואַלד. חברה האָבן פּלוצים אויפגעהערט רעדן וועגן גיין אין וואַלד. די מאַמעס האָבן דערציילט די שכנות אַז זיי האָבן חרטה געהאַט. ווו וועלן זיי זיך שלעפּן איבער די וועלדער ? מען וועט זיי נאָך כאַפּן אויפן וועג. זיי האָבן נישט קיין געווער. און דער יודנראַט האָט שוין מער קיין שטיוול ביי די פאַרדעכטיקע נישט צוגענומען...

איין נאַכט האָבן זיך די יונגע בחורים שפּעט אין געטאָ אַרומגעדרייט. מען איז געלאָפן פון איין שטוב אין דער צווייטער. און ווען די עטלעכע און צוואַנציק בחורים זענען געשטאַנען אינטער ישראליקס שטאַל איז אין געטאָ שטיל געוואָרן. אַלץ האָט געשלאָפן. דער געטאָ איז מיד געווען פון דעם גאַנצן דורכגעלעבטן טאָג און אויך די פּאָליציאַנטן, וואָס האָבן דעם געטאָ געהיט, האָבן זיך אַוועקגערוקט ערגעץ אין אַ ווינקל, פאַררויכערט ציגאַרעטן און גערעדט ווי אַזוי שטופּט מען אַוועק די גרויסע לאַנגווייליקע נאַכט...

די סוף חודשדיקע הימלען זענען אין דער נאַכט שוואַרץ געווען. פינצטערע הימלען האָבן זיך פאַרשפּרייט איבערן געטאָ. אין דער פינצטערניש האָבן זיך גענומען גנבנען מענטשלעכע סילועטן איינער נאָכן אַנדערן צום פּאַרקן פון געטאָ אַ ברעט איז שוין געווען אויפגעבראָכן פון בייטאָג, און איינער נאָכן צווייטן האָבן זיך אַרויסגעשלייכט דורך דער לאָך פון פּאַרקן און פון געטאָ אַרויס...

זיי האָבן אַרויסגענומען עטלעכע רעוואָלווערן פון די קעשענעס. מיט דעם זענען זיי געגאַנגען זיכער. זיי האָבן געוואָרט. ווער עס וועט זיי אָפּשטעלן, אויף דעם וועלן זיי שיסן. זיי זענען דאָך פּאַרטיזאַנער !...

נאָך אַ גאַנצע נאַכט האָבן זיי קיינעם נישט באַגעגנט. די מענטשן האָבן זיך פאַרשטעקט אין די הייזער און אויסגעמיטן צו זיין אין די וועגן. מלחמה צייט איז זיכערער ביי זיך אין דער היים. האָבן זיי דורכגעשניטן פעלדער און וועגן.

פאַרביי געגאַנגען שלאָפנדיקע הייזער און דערפער פאַרזונקענע אין טיפן שלאָף. אָפּגערוט אין קליינע וועלדלעך און ווייטער אין וועג זיך געלאָזט. ווען עס האָט זיך זיי עסן פאַרוואָלט, האָבן זיי אַנגעקלאַפּט ביי אַ פּויער. איינער איז אַריין מיט אַ נאַגאַן אין האַנט און דער צווייטער איז געשטאַנען ביים טיר. דער פּויער האָט זיי געגעבן ברויט מיט פּוטער. אַ קרוג מילך האָבן זיי אויפן אָרט ביי אים אויסגעטרונקען און ווייטער אין וועג זיך געלאָזט. מיטן זעלביקן וועג וואָס מען האָט די איוועניצער אין נאָוואַרעדקער געטאָ געפירט, האָט ישראליק געפירט זיין גרופּע אין וואַלד און זענען געקומען אויפן באַשטימטן אָרט.

אין וואַלד האָבן זיי זיך געזעצט אונטער דיקע אַלטע ביימער אויף נייבע גרינע גראָזן. די זון האָט זיי געוואַרעמט דורך די גרינע האַלב רונדיקע בלעט־לעך, וועלכע האָבן זיך געוויגט אויף די לייכטע און דיקערע צווייגן. זיי האָבן פאַר זיך געזען הימל, ערד און ביימער, וואָס האָבן זיך געצויגן אויף קילאָ־מעטערס. אין וואַלד זענען זיי פריי געווען, נישט פאַרצוימט מיט פאַרקנס, נישט מורא געהאַט פאַרן טויט. צו זיי האָבן געזונגען די פייגעלעך פון די צווייגן, עס האָבן געשאָרכט די בלעטער און דער גאַנצער וואַלד איז געווען איין ריטמישער געזאַנג פון דער נאַטור, וואָס האָט געשפּילט און אויפגעלעבט זייערע דערשלאָגענע געפילן און אויפגעמונטערט זייערע פאַריאושטע גע־דאַנקען...

רוסישע פאַרטיזאַנער זענען צו זיי געקומען און האָבן זיי געלערנט, ווי זיך צו פירן, ווי אויסצוהיטן זיך פון די דייטשן, זיי אויסגעאיבט אין וועג צו איבערפאַלן דייטשע פּאָסטנס, ווי אַזוי צו לעבן אויף דער פרייער נאַטור אין וואַלד, נישט אין קיין שטוב. די פאַרטיזאַנער האָבן פאַרשטאַרקט אין זיי דאָס געפיל פון נקמה. אַ פאַרטיזאַן דאַרף זיין שטאַרק און אומדערשראָקן, נישט ציטערן פאַרן טויט, נישט רחמנות האָבן אויפן שונא ,טויטן דעם דייטשן פאַשיזם און זיינע מיטהעלפער. אויף בלוט ענטפערן מיט בלוט...

יעדער איינער פון די עטלעכע און צוואַנציק יידישע פאַרטיזאַנער האָט זיך גענוג אָנגעליטן פון דייטש. פיל פון זייערע פאַמיליעס זענען אומגעבראַכט געוואָרן אויף אַ שוידערלעכן אופן. און די רעשט פון זייערע פריינט זיצן פאַרשפאַרט אין נאָוואָרודקער געטאָ און וואַרטן אויפן טויט...

זיי האָבן זיך געריסן צו נקמה. געלויערט אויף די וועגן אויף אַ דייטשן אויטאָ, וואָס איז פאַרבייגעפאָרן און באַשאָסן אים. זיי האָבן געזען בלוט פון זייערע מערדער און זענען צופרידן געווען.

זיי האָבן זיך אָבער מיט דעם נישט באַנוגנט. זיי האָבן צוזאַמען מיט די רוסישע פאַרטיזאַנער געפּלאַנט צו איבערפאַלן דעם דייטשן פּאָליציי צירקל

אין נאליבאק. דאָרט זענען געזעסן די מערדער פון די שטעטלשע יידן און זיי האָבן געוואָלט פון זיי נקמה נעמען.

אין שטעטלשן קלויסטער האָבן זיך די פּאָליציאַנטן פאַרבאַריקאַדירט, זיי האָבן צו זיך די פּאַרטיזאַנער נישט צוגעלאָזט. דאָס גאַנצע שטעטל איז שוין פון די פּאַרטיזאַנער געווען פאַרנומען און די לעצטע פעסטונג האָבן זיי געוואָלט דורכברעכן. פון צוויי זייטן האָבן די פּאַרטיזאַנער אַטאַקירט. די רוסישע באַזונדער און די יידישע באַזונדער. זיי זענען געלעגן אין די אָקאָפּעס און געשאָסן אויף די פּאָליציאַנטן. און די פּאָליציאַנטן האָבן פלוצים אויפגעהערט שיסן, ווי זיי וואָלטן מער קיין קוילן נישט געהאַט. די פּאַרטיזאַנער האָבן באַפוילן אָנגרייפן און אַריינדרינגען אין קלויסטער אינעווייניק. אויף דעם האָבן די יידישע בחורים געוואַרט, זיי האָבן געוואָלט נעמען די פּאָליציאַנטן לעבעדיקע... זען ווי זיי וועלן אויסזען אין געפאַנגענשאַפט און פרעגן זיי פאַר וואָס מאָרדן זיי די יידן פון שטעטל, די נעכטיקע גוטע פריינט זייערע...

פלוצים האָט אָנגעהויבן רוישן. דער גערויש פון דער ווייטנס האָט זיך געהערט אַלץ נעענטער און נעענטער. מאַשינעס האָבן אַלץ שטאַרק געקלאַפּט און געלאָפן מיט גרויס שנעלקייט. זיי האָבן דערגרייכט צו נאליבאק און פאַרטויבנדיקע שאָסן האָבן זיך געריסן אין דער לופטן. טויזנטער קוילן פון מאַשינגעווער האָט באַוואָרפן די יידישע פּאַרטיזאַנער, וועלכע זענען פון די אָקאָפּעס אַרויס און געגומען אַריינדרינגען אין קלויסטער אַריין. זיי האָבן זיך נישט אַרומגעזען ווי די רוסישע פּאַרטיזאַנער האָבן נאָך באַצייטנס דעם שלאַכטפעלד פאַרלאָזט און זיי געלאָזן אַליין אין קאַמף. אויך פון קלויסטער האָט מען אויף זיי אָנגעהויבן שיסן.

פלוצים איז שטיל געוואָרן. די דייטשן האָבן אויפגעהערט שיסן. גיט זיך אונטער, וועלן מיר אייך לאָזן לעבן. מיר וועלן אייך צוריק אין נאַוואָרודקער געטאָ פירן — האָט געריטשעט אַ הייזעריקער קול פון אַ דייטשן מעגאַפאָן.

די דייטשן זענען זיכער געווען, אַז די יידן וועלן זיך לאָזן נעמען געפאַנגען, ווייל די אויטאָס האָבן זיך גענומען צו זיי דערנעענטערן און נישט געשאָסן. — געטאָ־יידן, ווי קומען זיי צו קעמפן, זיי זענען זיכער דערשראָקן און וועלן זיך אָן ווידערשטאַנד לאָזן נעמען אין געפאַנגענשאַפט.

די יידן האָבן אָבער עפּעס אַנדערש געקלערט: טויט שוועבט אַרום זיי. זיי זענען פון געטאָ אַנטלאָפן, פון טויט, איצט צוריק אין געטאָ, ווידער צום טויט... שוין בעסער שטאַרבן אין קאַמף און זען דייטשיש בלוט, טויטע דייטשן. ווי זיי פאַלן אויף דער ערד פון זייערע קוילן, פון יידישע ביקסן... און די יידישע ביקסן האָבן זיך איין אייגנבליק צונויפגערעדט און אָנגעהויבן שיסן אַנטקעגן פיינט, וועלכער איז אַזוי זיכער געווען אין זיך. די ערשטע דייטשע

מאַשינען האָבן זיך איבערגעקערט און די יידן האָבן אַלץ געשאָסן... און מיט דער זעלביקער רואיקייט זענען זיי שפּעטער געפאַלן, ווייל דער דייטשער כוח איז פילפאַכיק שטאַרקער געווען. די לעצטע קוילן האָבן זיי אויסגעשאָסן און געפאַלן מיט פריילעכע פּנימער, וואָס ענדלעך האָבן זיי דערלעבט צו נעמען נקמה פון די מערדערס פון זייערע פאַמיליעס...

די געשיכטע איז שפּעטער אַרומגעגאַנגען ווי אַ לעגענדע צווישן די פּאַרטי־זאַנער. עטלעכע אין צוואַנציק יידן האָבן זיך קעגנגעשטעלט הונדערטער דייטשן און האָבן דעם קאַמף נישט אויפגעגעבן.

ביזן לעצטן האָבן זיי געקעמפט און זענען געפאַלן אַלס יידישע העלדן אין קאַמף פאַר פרייהייט און גערעכטיקייט.

מרדכי בן־יהודה / ירושלים

לזכר קדושי איבניץ

נתעטף באימת היום ובקדושת הטהורים ונעלה לנגד עינינו את עיירת הולדתנו איבניץ. בה נולדנו ולמדנו, בה חלמנו את חלומות הנעורים היפים. איבניץ על רחובותיה וסימטאותיה, על גניה הפורחים בקייץ ושלגיה בחורף. איבניץ על כל תושביה, על מאות משפחות יהודיה התמימים והטובים, אשר עמלו קשות ומרביתם התפרנסו בעוני ובדחקות — משבת לשבת... אך רב היה עושרם ברוח ובהשכלה, באהבת ישראל וארץ־ישראל. איבניץ על הנוער שלה, התוסס וחדור הכרה לאומית חזקה, על תנועותיו השונות — השומר הצעיר, החלוץ ובית״ר.

כזאת היתה עיירתנו הנפלאה שאיננה עוד, ולעולם לא נשוב עוד לראותה! אפילו מקברי קדושינו לא נשאר זכר, לא רק להשמיד אותנו פיזית נתכוונו שונאינו ״הנאורים״, אלא גם למחות את זכרנו.

עם הוצאת ספר יזכור זה, עלינו ללמוד לקח מן העבר, כי גם היום עודנו שארית פליטה ורבים עומדים עלינו לכלותנו.

עוד נלמד מספר זה לאן הוליך אותנו הפחד. הן ידענו מה מצפה לנו והשלמנו עם הגורל, והתוצאה — השפלות, עינויים ומוות. עד לברגן־בלזן ולאושביץ הביא אותנו פחד זה. ולעומתו — אומץ לבם של מעטים החזיר לנו את הכבוד האישי, והעניק לנו דגל לאומי.

נעלה בספר זה את זכר יקירנו וקדושינו וננציח אותם.

הלוחמים בנאצים בני איבניץ והסביבה שנפלו בקרב

אידן פון איוועניץ און אומגעגנט וועלכע האבן קעמפט מיט געווער אין האנט קעגן די היטלעריסטן און אומגעקומען אויף די פראָנטן, פארטיזאנקע און אונטערגרונט:

ברנשטיין שמעון	פרטיזן	פונט משה בן מאיר	פרטיזן
ברמן מוליע	"	פונט משה בן פסח	"
ווירשובסקי ליזה ובנה	"	פונט אליהו בן פסח	"
וואבער אייזיק	"	פונט מרדכי	
זווינץ ברל	"	בן משה־טוביה	צבא אדום
זק ר'אובן	"	פרנציק יצחק	צבא אדום
זק יואל	"	פרנציק בנימין	צבא אדום
כץ יוסף	צבא אדום	קובלסקי יודל	פרטיזן
כץ ישראל	צבא אדום	קוטלר ישראל	"
לוסקי חיים בן מיכאל	פרטיזן	קלציק מולקע	"
מוליער ראובן	"	קויפמן הרצל	"
מיליקובסקי הירש	"	רולניק אברהם	צבא אדום
מגדי שעפסל	"	רו'ניק ליפא	"
ניגניעוויצקי קופל	"	רולניק מנדל	"
ניוויניאנסקי משה	"	רובינשטיין אטיל	פרטיזן
סירוטקין אברהם	"	שוסטר משה־אלי	"
סירוטקין סוניה	"	שקלאר יוסף	צבא אדום
סירוטקין פישקע	צבא אדום	שווארצברג יצחק	פרטיזן
סגלוביץ לייב	פרטיזן	שוסטר לייב	צבא אדום

הלוחמים בנאצים בני איבניץ והסביבה שנפלו בקרב

ברמן מוליע — פרטיזן

כץ יוסף — צבא אדום

לוסקי חיים בן מיכאל — פרטיזן

קובלסקי יודל בילדותו — פרטיזן

סירוטקין פישקע — צבא אדום

פונט משה בן מאיר — פרטיזן

פרנציק בנימין — צבא אדום

מגדיי שבתאי — פרטיזן

קלצ׳יק מולקע — פרטיזן

אטיל רובינשטיין — פרטיזנית

לזכרו של יצחק פרנציק

ביום ד׳ 25.6.41 עזבה קבוצת צעירים את איבניץ בדרכה לרוסיה.

הקבוצה מנתה חמישה איש: וביניהם יצחק פרנציק. כלי רכב לא היו להם, והם נאלצו ללכת ברגל. למחרת היום השיגום מספר עגלות עם יהודים מאיבניץ, וביניהם זליג לויתן, אשר העלה את חמשת הצעירים על עגלתו, והובילם עד שקלאוו.

משקלאוו המשיכו החמישה את דרכם לרו־סיה. קשה לתאר במלים את תלאותיהם בדרך ואת כל המוצאות אותם.

לאחר שבועות אחדים הגיעו לעיר ״ווישני־וואלוצ׳וק״, מקום מושבה של אחות שרה סגלוביץ. שלושה מהם: וביניהם יצחק פרנציק, קיבלו עבודה בכפר הסמוך לעיר, כמדריכים בבית היתומים המקומי.

כשהתקרבה אליהם החזית, הועברו יחד עם כל היתומים לקולחוז בסביבת גורקי, שם גם גויס יצחק לצבא הסובייטי. יצחק עמד בקשר מכתבים עם בני עירו, ולפתע נפסק הקשר. בעקבות פניתם של חבריו אל מפקד היחידה בו הוא שרת, נודע להם ממכתבו על נפילת יצחק.

הננו מביאים בזה את תרגום מכתבו:

דאר צבאי 1462	מחוז איבנובו, נפה יורביץ
יחידה 206	כפר זברז׳יה, בית־ילדים

7 למרץ 1943
4/0703

מכתבכם מיום 17.1.43

מבלי לדעת מהם קשריכם לחבר פרנציק, יכול אני להודיעכם את הפרטים הנ״ל על נפילתו.

בליל 1.9.42 לפי משימת מפקדת היחידה של החבר פרנציק, עבר הוא יחד עם קבוצת לוחמים את קו ההגנה של האויב, וחצו את הבסיס הגרמני של שטח

ההגנה. כאשר דרש הזקיף הגרמני להזדהות, השיב החבר פרנציק בו ברגע בשפה הגרמנית "אני מוביל שבויים רוסיים לעבודה". אחרי זה "הורד" הזקיף הגרמני. התחיל קרב חם עם האויב בחפירות. לרעש ההתנגשות שלחו הגרמנים פלוגה רזרבית. קבוצת האמיצים שלנו לחמו בגבורה באויב.

בהתנגשות הקצרה הזו הושמדה כמעט פלוגה של האויב.

חלק מקבוצת הלוחמים שלנו נספה בקרב זה. ביניהם החבר פרנציק אשר נפל מות גיבורים.

אני מכיר את החבר פרנציק כמפקד ממושמע, חבר טוב ומגן נאמן של המולדת הסוציאליסטית.

מ ט ב י י ב

СССР

Гр. Резник Р. Ф.

[illegible]

ИЗВЕЩЕНИЕ

Ваш [illegible] сержант

Теренчик Исаак [illegible] 1912 г.

уроженец [illegible]

г. [illegible]

в бою за Социалистическую Родину, верный воинской присяге, проявив геройство и мужество, был

на фронте и убит 21 августа 1942 г.

похоронен [illegible]

[illegible] Ленинградской обл.

Настоящее извещение является документом для возбуждения ходатайства о пенсии (приказ НКО СССР № 220 1941 г.).

Районный Военный Комиссар

10 [illegible] 42

ב־1939 עם כניסתו של הצבא האדום לרוסיה הלבנה, (לאחר חלוקת פולין בין רוסיה וגרמניה, לפי הסכם ריבנטרופ—סטאלין הידוע לשמצה), הוגלו לסיביר, בגלל אי־נאמנותם למשטר הקומוניסטי, 5 משפחות (25 נפשות) יהודיות מאיבניץ, לאחר מלחמת העולם, זכו רובם לעלות ארצה.

אין יאר 1939, מיטן אנקומען פון דער רויטער ארמיי קיין ווייס־רוסלאנד, (נאכן סטאלין—ריבענטרופ אפמאך) זענען פון איוועניץ פארשיקט געווארן קיין סיביר, פאר זייענדיק "אומטריי" דער סאוויעטישער מאכט, 5 משפחות, (25 נפשות). נאך דער וועלט מלחמה האבן כמעט אלע פון זיי זוכה געווען צו קומען קיין ישראל.

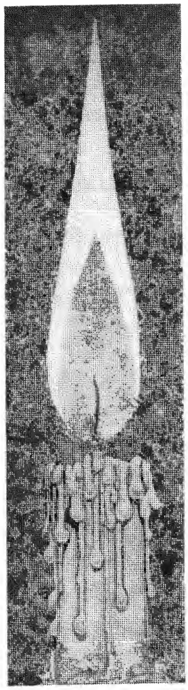
רולניק הירשל	סביניק מינה
רולניק שרה	סביניק אהרון
רולניק חיים	סביניק חיים
רולניק זאב	פישקין אלטר (נספה מרעב ברוסיה)
רולניק מאיר	פישקין בתיה (נספתה מרעב ברוסיה)
רולניק שלמה	פישקין ראובן
רולניק אריה	פישקין זלמן־יודל
קנטרוביץ פייבל	פישקין פייע
קנטרוביץ בלומה	שקליאר משה
קנטרוביץ רחל	שקליאר בושקע
קנטרוביץ ברל	שקליאר נתן
קנטרוביץ יוסף	שקליאר יוכבד
סביניק דוד (נספה מרעב ברוסיה)	

שמות אנשי איבניץ שברחו לרוסיה עם פרוץ מלחמת גרמניה—רוסיה:
די נעמן פון די איוועניצער אידן וועלכע זענען אנטלאפן קיין רוסלאנד מיטן אויסברוך פון דער דייטש—רוסישער מלחמה:

אוקון נחמיה
גולוב ברוך (ניספה במחנות ברוסיה)
גולוב חייקה (ניספתה במחנות ברוסיה)
גוריון שמעיה
דרר יוסף (ניספה ברוסיה)
דרר יקותיאל (ניספה ברוסיה)
דביניק אהרון
וויינשטיין אהרון
חפץ אברהם
ואשתו
ובתו
כץ יוסף
כץ ישראל
לויתן זליג
לויתן רחל
לויתן מוניק
לויתן לייב
ואשתו
ליפשיץ מאיר
לנגפיין ישראל
מגדי ישראל
מגדי זאב (ניספה ברוסיה)

מורדוכוביץ רייזל
מיליקובסקי אברהם
מיליקובסקי גולדה
מיליקובסקי רחל
נחומובסקי שרה
גלבר ברל
סביניק דוד (ניספה ברוסיה)
סגלוביץ הירשל
פרידלנד יוסף
פרסקי מאיר
פרסקי חסיה
פרסקי ברל
פרסקי בריינע
פרסקי נתנאל
פרנציק יצחק (נפל בצבא האדום)
ציוועס גיטל
קוזניץ חנן
קמח ומשפחתו
רזניק זאב
שימקין יוסף
שימקין מוסיה
שימקין בן

נפש חללים תשוע... כלו בדמעות עינינו...

דפי זכרון
געדענק־בלעטער

זכרון לבני איבניץ וקמין שעלו ארצה, תרמו את חלקם בבנין הארץ והגנתה, ומנוחתם כבוד באדמת ארץ־ישראל.

צום אנדענק פון אונזערע לאנדסלייט — וועלכע האָבן געגעבן זייער וואגיקן בעשטייער צום בנין הארץ און וועלכע זענען נפטר געווארן אין ישראל:

ד״ר אברמוביץ אריה — מגריאן	פרסקי חסיה
אָקון ליובה	צירולניק דוד
גולד רבקה	קוזניץ ישראל
גורדון יצחק	קוזניץ־הלברון פרידה
דואַ יצחק אייזיק	קנטרוביץ פייוול
דוויניק אהרון	קנטרוביץ חיים, מקמין
ד״ר זגורסקי	רובינשטיין חיה
כץ ר׳ פייבל	רבינוביץ מרדכי־יונה
לוסקי ר׳ מרדכי, השוחט	ואשתו פייה ובתם רחל
ואשתו ליבע	רולניק אברהם
לוסקי שמעון	רולניק אריה
ליפשיץ־לקריץ יצחק־אייזיק	רולניק זאב
לנגפיין ישראל	רולניק יוסף
מיליקובסקי ר׳ שלמה	רולניק יצחק
סירוטקין יוסף	שיף ר׳ אברהם ואשתו גיטל
סלוצקי־זק שולמית	שטייף־קנטרוביץ שולמית, מקמין
פרסקי ר׳ מאיר	שוסטר מאיר

יזכור

לבני איבניק, קמין והסביבה — אנשים, נשים וטף, אשר עונו ונרצחו על קידוש־השם על ידי הצוררים הנאצים ועוזריהם — הבילורוסים, האוקראינים והפולנים.

יזכרם ה' לטובה, ותהא נשמותיהם צרורות בצרור החיים, ומנוחתם תחת כנפי השכינה עם כל קודשי ישראל לעולמים.

כי דורש דמים אותם זכר, לא שכח זעקת עינויים.

ואלה שמות בני איבניץ, קמין והסביבה — שנרצחו ונשרפו על קידוש־השם ושניספו בשנות המלחמה.

הרשימה הזאת הורכבה מן הזכרון — וייתכן שתהיינה בה טעויות או השמטת שמות, ועם בני עירנו — הסליחה.
די דאָזיקע רשימה איז צוזאַמענגעשטעלט געוואָרן פֿון זכרון, דעריבער זענען מעגלעך טעותים, אָדער בכלל דורכגעלאָזט געוואָרן געוויסע נעמען, פֿאַר וואָס מיר בעטן ענטשולדיקונג.

א

אברמוביץ שלום
אברמוביץ חנה־דוברושקה ובנותיה
אברמסון יעקב ואשתו
אושמן מתתיהו
אושמן טעמע
אושמן ראובן
אלישקביץ בנימין־יצחק ואשתו
אלישקביץ אלי
אלישקביץ שמואל
אָקון שמואל
אָקון עזר
אָקון סוניה
אָקון גבריאל
אָקון חיים
אָקון מנוחקה וילדיהם

ב

בוטיבניק חנה
בוטביניק ביילה
בוטביניק נחמן
בוטביניק ראשע־רבקה
בייטש ציפקה
בייטש רייכל
בייטש ליבה
בייטש מרדכי
בייטש חשקה
בייטש מירל
ברגר מיכאל
ברגר חנה
ברגר רייזל
ברגר אשר
ברגר ביילקה והילדים
ברגר אברהמ'ל ואשתו
ברגר לייב

תיקון לרשימת הנספים:

דף 426

אלישקביץ בנימין־יצחק ואשתו ראשע־לאה.

אלישקביץ אליהו ואשתו סאשע

ילדיהם זלמן ואדאשה.

אלישקביץ שמואל.

דף 436

רוגובין אליהו־לייב

וילדיו ישראליק ומוליה.

ברגר צביה
ברגר שלום
ברגר שושקה
ברגר יעקב
ברמן יעקב
ברמן איטקה
ברמן יוסף
ברמן שרה, מקמין
ברמן בערעלע
ברמן מיכעלע
ברמן נחמה׳לה
ברמן קיילע
ברנשטיין משה ואשתו
ברנשטיין שמעון — פרטיזן
ברנוביץ סוניה
ברנוביץ זעלדה
ברנוביץ יודעלע
ד״ר ברסלר
ברקמן ישראל — פרטיזן
ברקמן צעסנה
ברקמן רחל
ברן אלתר
ברן חייה־פייגה
ברן פייווע
ברן מריאשה
ברן יאשע

ג

הרב ר׳ מיכאל־מנחם
גרוניצקי
אשתו חאשקע ובנותיהם
גלדברג אריה
גולדברג פירה ובנם
גולדברג סוניה
גולדברג אברהם־אליהו
ומשפחתו

גולדברג נתן
גולדברג ראשקה וילדיהם
גולדברג ברל
גולדברג חייקה
גולדברג עלקה
גולדברג דבורה בעלה וילדיהם
גולדברג יוחנן ואשתו
גולדברג אברהם, אשתו וילדיו
גולוב ברוך־כפל
גולוב חייקה וילדיהם
גורדון זלמן
גורדון עטל
גורדון רבקה
גורביץ יחיאל
גורביץ פייגל וילדיהם
גורביץ איסר
גורביץ מלכה וילדיהם
גיטלין אלתר ומשפחתו
גלאי שלמה
גלאי חנה וילדיהם
גלאי חיים
גלאי הינדה וילדיהם
גלזר משה
גלזר רחל וילדיהם
גליקמן נחום
גליקמן רבקה וילדיהם
גרינשפן נחום
גרינשפן רחל
גרינשפן אברהם ומשפחתו
גרינשפן אייזיק ומשפחתו
גרינשפן ברל
גרינשפן ביילה ומשפחתם
גרינשפן טוביה
גרינשפן זלמן
גרינשפן ישראל
גרצוביץ אייזיק ומשפחתו
גרצוביץ חנה־לאה
גרצוביץ יכנה

גרצוביץ אלי
גרמיזה אייזיק
גרמיזה רבקה
גרמיזה ראשע
גרמיזה מאשע
גרמיזה דאבע
גרמיזה חייה
גרמיזה פרומה
גרמיזה יעקב
גרמיזה נחמה

ד

דוידוביץ שמואל
דוידוביץ מריאשה
דמסקי מרדכי
דמסקי רבקה
ואחותו רחל
ילדיהם: סלבה
העניה
אטיל
מרים
ישראל
הרצל
דנישבסקי הרצל
דנישבסקי רחל וילדיהם
דרוקר קובה
דרוקר איטה־לאה
דרוקר חנה'לה
דרר לייבל
דרר שפרה וילדיהם
דרר יצחק ומשפחתו, מקמין
דרר יקותיאל, מקמין, ניספה
ברוסיה
דרר פסיה
דרר יוסף
דרר פסיה־רחל

ה

הולצמן דוד
הולצמן אסתר (רזניק)
הורוביץ חיים־ראובן
הורוביץ שרה
הורוביץ זשעניה ומשפחתה
הורוביץ משה ומשפחתו
הימלשטיין מרדכי
הימלשטיין איטקה
הימלשטיין שמעון
ושאר הילדים
הלפרין ליפה
הלפרין פסיה וילדיהם
הלפרין מינה ומשפחתה
השיל הנגר
ואשתו אסתר
הבת חיה
הופמן שאול
הופמן דבורה וילדיהם

וואבר חיים
וואבר רחל
וואבר אריה
וואבר שלמה
ובתם
וואָזניאק אברהם (גר צדק)
וואָזניאק לאה ובתם
וויינשטיין חייקה
וויסוטשיק גרוניה וילדיה
ווירשובסקי ליזה ובנה,
פרטיזנים
ווישמנסקי אלי
ווישמנסקי מנוסקה־דבורה
ווישמנסקי משה

ומבורג מרדכי
ומבורג עלקה וילדיהם

ז

זוויניאץ נח
זוויניאץ אסתר
זוויניאץ נחום
זוויניאץ ברל, פרטיזן
זינגער רבקה
זליקובסקי ברכה
זליקובסקי רחל
זק שלום ב"ר שמואל
זק ביילקה וילדיהם
זק שלום
זק שרה
זק ראובן — פרטיזן
זק יואל — פרטיזן
זק אלי
זק שולמית
זק רייזל
זק שמואל
זק מרישה
זק פסיה
זק הירשל
זק שמואל, מקמין
זק חנה
זק שושקה
זק דובה
זק ביילינקה
זלמן דער וואסערטרעגער

ח

חיים, הנפח מקמין
אשתו פערלע וילדיהם

חיים השמש ואשתו פרדל
חייקין סלאווה
חייקין חיים
חייקין לאה

י

יאַכניס, חתנו של מנשה
אשתו מלכה וילדיהם
יענטע מההקדש
בעלה יענקל

כ

כץ בריינה
כץ יוסף — צבא אדום
כץ יצחק-דוד
כץ מלכה וילדיהם
כץ ישראל
כץ חסיה וילדיהם
כץ יוסף
כץ רבקה
כץ אליעזר
כץ רבקה
כץ חיים
כץ אליהו
כץ קיילע וילדיהם
כץ יצחק
כץ יוכקה וילדיהם
כץ שמואל-דוד
כץ בתיה וילדיהם
כץ יוסף מבקשט
כץ צירל וילדיהם

ל

לפוק מרדכי
לפוק שרה־גיטל וילדיהם
לדר זאב
לדר בתיה
לדר ליובה
לדר גוטה
לדר שרה
לויט שמואל
לויט מאריאשע וילדיהם
לויט יאשקע
לויט קיילה
לויט משה־בר
לויט צעשע
לויט פייגה
לוין נח ואשתו, מבריגדובה
לוין יעקב
לוין יצחק
לוין יאחע
לוין סאניה
לוין פריידל
לוין לייב
לוסקי מיכאל
לוסקי יאחנע
לוסקי חיים — פרטיזן
לימון בנימין
לימון מערע וילדיהם
ליפשיץ יעקב־דוד
ליפשיץ יענטע
ליפשיץ יהושוע
ליפשיץ עלקה
ליפשיץ סוניה
ליפשיץ שלמה
ליפשיץ ברל
ליפשיץ פסיה וילדם
למקין שלמה
למקין צירל וילדיהם
למקין אליעזר
למקין פסיה
למקין נחום
למקין פסח
למקין רבקה
למקין גולדה
לפידות פרומה
לפידות אסתר וילדיה

מ

מאשע איצעס
משה־מרדכי, הנפח מקמין
אשתו בתיה
מגדיי שעפסל, פרטיזן
מגדיי לאה
מגדיי פייגעלע
מגדיי מרדכי, פרטיזן
סבתא רחל
מולוט הינדה
מולוט שמעון־זלמן
מולוט ריבה־קיילע (גוריון)
מילר ראובן
מילר רייצה
מילר רחל'ע
מילר חיה'לע
מילר רבקה
מילר יצחק
מילר יוסף
מילר רבקה וילדיהם
מילר העניה
מורדוכוביץ הרצל
מורדוכוביץ יוסף ואשתו
מורדוכוביץ שמואל־דוד
מורדוכוביץ חאשע
מורדוכוביץ לייב
מורדוכוביץ סלבה

מורדוכוביץ שלמה
מורדוכוביץ רוזה
מורדוכוביץ יצחק
מורדוכוביץ הירשל
מורדוכוביץ שיינה ובעלה
מורדוכוביץ נחמה
מורדוכוביץ חיים
מורדוכוביץ יצחק
מורדוכוביץ שיינה־לאה
מורדוכוביץ ברוך
מורדוכוביץ וועלוויל
מושקוביץ מנדל
מושקוביץ רבקה
מושקוביץ רייזל
מושקוביץ אבא
מושקוביץ דוד
מושקוביץ משה
מושקוביץ הינדה
מושקוביץ פריידעלע
מזורקביץ משה
מזורקביץ לאה
מייזל משה
מייזל רייזל ובנם
מילנקי יוסף ומשפחתו
מילנקי אברהם
מילנקי אריה
מילנקי יצחק
מילנקי קלמן
מילנקי נחום־יעקב ואשתו
מיליקובסקי חנן
מיליקובסקי מערקע
מיליקובסקי הירשל, פרטיזן
מכליס אייזיק
מכליס מינה
משה, מקמין
אשתו חיה־ביילע
מלציק אברהם־בר

מלציק ראשקע
מלציק יוסף
מלציק דוד
מלציק רחל'ע
מלציק זאוול ואשתו
בתם יענטל
מלציק מיכאל ומשפחתו
מלציק ראובן
מלציק חייצע
מלציק יוסף
מלציק דבורה
מלצר יהודה והוריו
אשתו רחל וילדיהם
אחותו ג'ליה ובעלה
מסלובטי שלמה
מסלובטי רעליה ו־7 ילדיהם
מסלובטי חיים
מסלובטי שיינה־דבו'ה
מסלובטי פייגה
מרוצניק יעקב ואשתו
ואחיו הנכה
מרוצניק ברוך
מרוצניק מנוסקה
מרוצניק ווערוול
מרוצניק אסתר וילדיהם
מרוצניק לייבל

נ

נביניאנסקי יצחק־יעקב
ואשתו
נביניאנסקי איטקה
נביניאנסקי יוסף
נביניאנסקי משה
נביניאנסקי יאחנה
נחומובסקי דוד
נחומובסקי אסתר־חיה

ניגנביצקי אלתר
ניגנביצקי בתיה וילדיהם
נלבר פייגה־חנה
נלבר ברל
נלבר חנן
נלבר מאטע
נלבר ליבע
נוביק אייזל
נוביק דבורה וילדיה
נוביק משה
נוביק לייב ואשתו
נוביק אלטע וילדיה

ס

סביניק דוד, ניספה במחנות ברוסיה
סביניק הירשל־בערל
סביניק רבקה
סביניק ראשקע
סביניק חיים-אברהם
סביניק אייזיק
סביניק בנימין
סביניק קלמנ׳קע
סביניק דוד־שלמה
סביניק מייטע וילדיהם
סביניק יצחק־חנן
סביניק פייגל וילדיהם
סבירסקי אליהו
סבירסקי העניה וילדיהם
סגלוביץ רייזל
סגלוביץ פריידעלע
סגלוביץ מוסינקה
סגלוביץ חיה־בתיה
סגלוביץ ברל׳ע
סגלוביץ שלמה׳לע

סגלוביץ שרה׳לע
סגלוביץ אלי־חיים
סגלוביץ משה
סגלוביץ יצחק
סגלוביץ ליבע
סגלוביץ ברל
סגלוביץ ראובן בר׳ יצחק
סגלוביץ לייב
סגלוביץ מרדכי
סגלוביץ שרה
סגלוביץ פריידה
סגלוביץ נחמה
סגלוביץ הירשל בר׳ יצחק
סגלוביץ מאיר
סגלוביץ מרים וילדיהם
סירוטקין אברהם
סירוטקין סוניה
סירוטקין אייזיק
סירוטקין אסתר
סירוטקין יוסף
סירוטקין רבקה וילדיהם
סירוטקין פישקע, צבא אדום
סירוטקין אייזיק
סירוטקין דינה
סירוטקין מלכה
סלוצקי שכנא

ע

עלקינד משה
עלקינד חנה־חסיה
עלקינד יוסף
עלקינד איידלע וילדיה

פ

ד"ר פודזעלווער ובנו
פוזניאק יאשע
פוזניאק רבקה
פוזניאק ליפשה
פוזניאק אסתר ואחותה
פוזניאק פייוול ומשפחתו
פוזניאק רבקה
פוזניאק בתיה
פוזניאק עקיבא
פוזניאק בנימין
פוזניאק אברהם־יצחק
פוזניאק גולדה וילדיהם
פוזניאק יהודה
פוזניאק סוניה וילדיהם
פונט פסח
פונט רייזל
פונט מיכאל ומשפחתו
פונט משה־טוביה
פונט רבקה
פונט מרדכי
פונט מאיר, מקמין
פונט רחל וילדיהם
פונט משה בן מאיר, פרטיזן
פונט שמואל־חיים
פונט אסתר
פונט יהודית
פונט יאחנה
פונט דוד
פונט שיינה
פונט יוסל
פונט שרה
פונט רבקה וילדיה
פונט יאחנה
פונט חיים
פונט רבקה וילדיה
פונט משה בן פסח, פרטיזן
פונט אליהו
פונט מוסיה
פונט שיינע ובעלה יעקב
פישקין שאול
פישקין בתיה
פקר איטקה
פקר גוטה וילדיה
פרדיננד איטקה ומשפחתה
פרידלנד ריבה־רחל
פרידלנד וויכנה וילדיה
פרנציק יהושוע־נח
פרנציק בלומה
פרנציק דוד
פרנציק יצחק
פרנציק בנימין
פרנציק ביילינקה
פרסקי יוסף (מקאשיצר)
פרסקי ברל
פרסקי מיכאל
פרסקי חיה
פרסקי נתן
פרסקי קיילע

צ

הרב צופין גדליהו, מקמין
צופין גרוניה
צופין ראשקע
צופין אליעזר
צופין מנשה
ציוועס יודל
ציוועס מאשא וילדיהם
ציוועס הרצל
צייטלין מרדכי

ציטלין רייכל
ציטלין שרה
צפקביץ חנה וילדיה
צירולניק שמערל
צירולניק רחל־לאה
צירולניק חיה
צרנין זליג ואשתו

ק

קאָסט שרה'קע
קאָסט אסתר'קע
קאָסט סלאווע
קובלסקי דוואשע
קובלסקי יודל — פרטיזן
קוזניץ יצחק
קוזניץ יאחנה
קוזניץ סאניה
קוזניץ משה
קוזניץ לייבע
קוזניץ מאיר
קוזניץ לאה
קוזניץ פייוע
קוזניץ ביילע וילדיהם
קוזניץ אליהו
קוזניץ מערע
קוזניץ עקיבא
קוזניץ משה
קוזניץ דוד
קוזניץ אהרון
קוזניץ פייגל וילדיהם
קוזניץ חיה־פערלע
קוזניץ חסיה
קוזניץ זלאטקה
קוזניץ פרומקה ומשפחתה
קוזניץ לייב ומשפחתו

קוזניץ יוסף
קוטלר משה
קוטלר ציטה
קוטלר פריידל
קוטלר רבקה
קוטלר חנה
קוטשר משה
קוטשר שפרה
קוטשר נתן
קוטשר שרה־ביילה
קוטשר בת־שבע
קוטשר חיה־שרה
קויפמן יוסף
קויפמן ליפשה
ואחותה שרה
קויפמן וועלוול
קויפמן אבא
קויפמן ישראל
קויפמן חיה וילדיה
קולוטקין שלמה
קולוטקין פריידה
קולוטקין יאכנה
קולוטקין חנה
קולוטקין פייגה
קולוטקין אליעזר
קולוטקין מאיר
קולוטקין סוניה ובעלה
קולוטקין אברהם
קולוטקין חנה ובנם
קופילביץ אסתר'קה
קופילביץ פריידל ובעלה צמח
קיוואָוויץ יוסף
קיוואָוויץ פרומה־ביילע
קיוואָוויץ אפרים־דוד
קיוואָוויץ חנה
קיוואָוויץ אברהם ואחיו
קיוואָוויץ בנימין ומשפחתו

קיוואָוויץ מרדכי
קיוואָוויץ פסיה
קיוואָוויץ יעקב
קיוואָוויץ דאבה
קיוואָוויץ אברהם
קיוואָוויץ שרה
קיוואָוויץ איטע
קיוואָוויץ יענטע
קיוואָוויץ מרים
קיוואָוויץ לאה
קיוואָוויץ אייזיק וילדיהם
קיוואָוויץ יצחק
קיוואָוויץ שאשקע
קלמן יעקב
קלמן זעלדה וילדיהם
קלציק איטקה
קלציק דן
קלציק חנה
קלציק יעקב
קלציק בערל
קלציק הינדה
קלציק קיילה
קלציק טעמה
קלציק ברל'ע
קלציק מאיר'קע
קלציק לייבעלע
קלציק אסתר'קע
קלציק יאחנה'לע
קלציק משה
קלציק שפרינצה
קלציק שמואל
קלציק אשר
קלציק בן־ציון
קלציק מולקע, פרטיזן
קלציק בריינע
קלציק חיה-דבורה
קלציק רישע

קלציק משה
קלציק סטירה
קלציק רבקה
קלציק משה ומשפחתו
קלציק יוסף
קלציק מוסיה וילדיהם
קמח ומשפחתו
קנטור יצחק
קנטור יענטל
קנטור מיכאל
קנטור אסתר
קנטור מיכלה
קנטור יוסף
קנטור שיינע־חיה
קנטור ישראל
קנטור בנימין
קנטור ביילה
קנטור דושעלע
קנטור דבורה
ובעלה בנימין
קנטור ביילה
קנטור דושעלע
קנטור ראשקע
קנטרוביץ —
אשתו חנה
קנטרוביץ יאחנע ובעלה
קנטרוביץ לייב
קנטרוביץ דינה וילדיהם
קנטרוביץ גיטל, מקמין
קרביץ משה, מקמין
קרביץ לייב
קרביץ אסתר
קרביץ שמואליק
קרביץ אליהו
קרביץ שרה
קרביץ לייבל ומשפחתו
קרפ יונה

קרפ חייקה
קרפ רחל
קרפ אהרון
קרפ יוסף

ר

רבין אליעזר
רבין פריידל וילדיהם
רבינוביץ איז'יק, בן הרב
אמו הרבנית
אחיו ישראל
רבינוביץ אייזיק
רבינוביץ רבקה
רבינוביץ נחומקע
רבינוביץ מוסיה
רבינוביץ יוסף
רבינוביץ יצחק ומשפחתו
רבינוביץ שמואל
רבינוביץ אברהם
רבינוביץ אריה
רבינוביץ מנוחה
רברוק מיכלה
ובעלה צבי
רבין זלמן ו־2 אחיו
רדישקובסקי דן
רדישקובסקי חייקה
רדישקובסקי ציפקה
רובינשטיין בריינה ומשפחתה
חתנה ברל
אשתו שרה ובתם
רובינשטיין בנימין
רובינשטיין מאניה וילדיהם
רובינשטיין שמואל־אשר
רובינשטיין רבקה
רובינשטיין אטיל, פרטיזנית

רובינשטיין הירשל
רובינשטיין בנימין
רובינשטיין פייבל ומשפחתו
רובינשטיין פייטל ואשתו
רובינשטיין ישעיהו
רובינשטיין ריבה־מיכלה
רובינשטיין בת־שבע
רובינשטיין יוחנן
רובינשטיין בדנה
רובינשטיין פסיה
רובינשטיין יעקב
רובינשטיין יצחק
רובינשטיין לייב
רובינשטיין פייגל
רוגוב גדליהו
רוגוב חנה
רוגוב הירשל
רוגוב מנדל
רוגוב סוניה
רודנסקי חיה־עטיל ומשפחתה
רוטשטיין מנדל
רוטשטיין חייקה
רולניק אלי
רולניק ליפשה וילדיהם
רולניק ירחמיאל
רולניק יענטע
רולניק ברל
רולניק הלל
רולניק גיטל וילדיהו
רולניק הלל
רולניק הדסה
רולניק ברל ומשפחתו
רולניק משה
רולניק רחל וילדיהם
רולניק שרה
רולניק צביה

רולניק אסתר ובעלה
וילדיהם
רולניק צבי ב"ר נחום
רולניק שרה
רולניק רחל
רולניק איטקה, בעלה
וילדיהם
רולניק שפרה ובעלה
רולניק אליהו ומשפחתו
רולניק גדליהו ומשפחתו
רולניק אברהם ומשפחתו
רולניק לייב ב"ר צבי
רולניק לייב
רולניק חיה
רולניק ליפא, צבא אדום
ואשתו
רולניק שרה
רולניק שמואל־פישל ואשתו
רולניק בנימין ומשפחתו
רולניק משה
רולניק מאיר
רולניק דבורה ובתם
רולניק חנן
רולניק רחל
רולניק אברהם ו־2 אחיותיו
רולניק ראובן
רולניק זישע־גיטה
רולניק יעקב
רולניק סוניה
רולניק חסיה
רולניק לאה וילדיה
רולניק יאחע
רולניק מענדל
רולניק גרשון
רזניק לייב
רזניק דינה
רייכלין הניך

רייכלין ביילה
רייכלין פרומה
רייכלין אליעזר
רייכמן רחל
רייכמן שאול
רייכמין שרה
ריקלה חיים וועלוולס

ש

שווארץ שיינה
שווארץ העניה
שווארץ מאיר
שווארצברג שלמה
שווארצברג דוואשע
שווארצברג יצחק, פרטיזן
שוחט מערים
שוחט דינקה
שוחט מיכאל
שולמן אלתר
שולמן מלכה
ניספו ברוסיה
שולמן בן־ציון ומשפחתו
חותנו יעקב
שוסטר צבי
שוסטר טייבל
שוסטר חיים
שוסטר משה־אלי, פרטיזן
שוסטר שפרה וילדיהם
שוסטר שלמה
שוסטר העניה־מערע
שוסטר רחל'ע
שוסטר סוניה ואחותה
שוסטר אברהמ'ל ואחיו
שוסטר יצחק־אייזיק
שוסטר ריבה־לאה

שוסטר משה ומשפחתו
שוסטר לייב, צבא אדום
שימקין אליהו ומשפחתו
שימקין גיטה־פרומה
שימקין איידלע
שימקין הלל־משה
שימקין שרה
שימשלביץ אהרון־דוד, השוחט
שימשלביץ אסתר־רייזל וילדיהם
שימשלביץ קיילע
שימשלביץ פייגל
שימשלביץ יעקב
שיף שלום
שיף חנה
שיף מיכלה
שיף זלמן
שיף עשקה
שיף חיים
שיף זלדה
שיף שלמה
שיף העשיל
שיף מרדכי
שיף מיכלה וילדיהם
שיף שרה
שיף אשר
שיף יצחק
שיף אסתר וילדיהם
שליפשטיין צבי
שליפשטיין פייגל, מקמין
שליפשטיין מיכאל'ע
שליפשטיין רחל'ע
שליפשטיין לייבעלע

שלמה, הנפח מקמין ומשפחתו
שמריל דער זייפער ואשתו
שרה ליפיכעס
שנפר איטשע-וועלוול
שנפר איטקה וילדיהם
שירקולבסקי אוסנת
שירקולבסקי דן ואשתו
שירקולבסקי אברהם
שירקולבסקי אסנת
שירקולבסקי הרצל ואשתו
שירקולבסקי זיסל
שירקולבסקי ציפע־טעמע ומשפחתם
שקלוט פסח ואשתו
שקלוט מרדכי
שקלוט חיים
שקלוט שלמה
שקליאר חיים
שקליאר ראשקע וילדיהם
שקליאר חיה־שרה
שקליאר ראובן
שקליאר מלכה
שקליאר מיכאל
שקליאר מינה ואחיותיה
שקליאר לייבע
שקליאר עלקה ובנם
שקליאר ברוך־יוסף
שקליאר מלכה
שקליאר יצחק
שקליאר דוואשע וילדיהם
שקליאר יוסף
שקליאר ליבע וילדיהם
שקליאר מרדכי־הירשל
שקליאר לאה וילדה
שקליאר רחל

IN MEMORY OF OUR PARENTS WHO EMIGRATED TO THE UNITED STATES IN 1921

HINDA RESNIK, Deceased in 1954
HYMAN RESNIK, Deceased in 1937

MAY THEIR MEMORY BE BLESSED !

MAX, IRWING AND LEA RESNIK AND FAMILIES.

New Jersey U.S.A.

לזכר הורינו

אשר היגרו לארצות הברית בשנת 1921.

חיים רזניק, נפטר ב־1937
הינדה רזניק, נפטרה ב־1954

יהי זכרם ברוך !

המנציחים :
מקס אירווינג ולאה רזניק

ומשפחותיהם

ניו־ג'רסי, ארצות הברית

ל ז כ ר   מ ש פ ח ת נ ו

סבא: ר׳ **אהרון צופין** מקמין

סבתא: **פסיה צופין**

אבא: ר׳ **משה־יצחק** בר׳ **שמואל ברמן**

אמא: **קיילה**, ניספתה כ״ד סיון תש״ב

האח: **שמואל** בר׳ **משה־יצחק ברמן**

הדוד: הרב מקמין, ר׳ **גדליה צופין** הי״ד

הדודה: **גרוניה צופין**

ילדיהם: **ראַשקע**

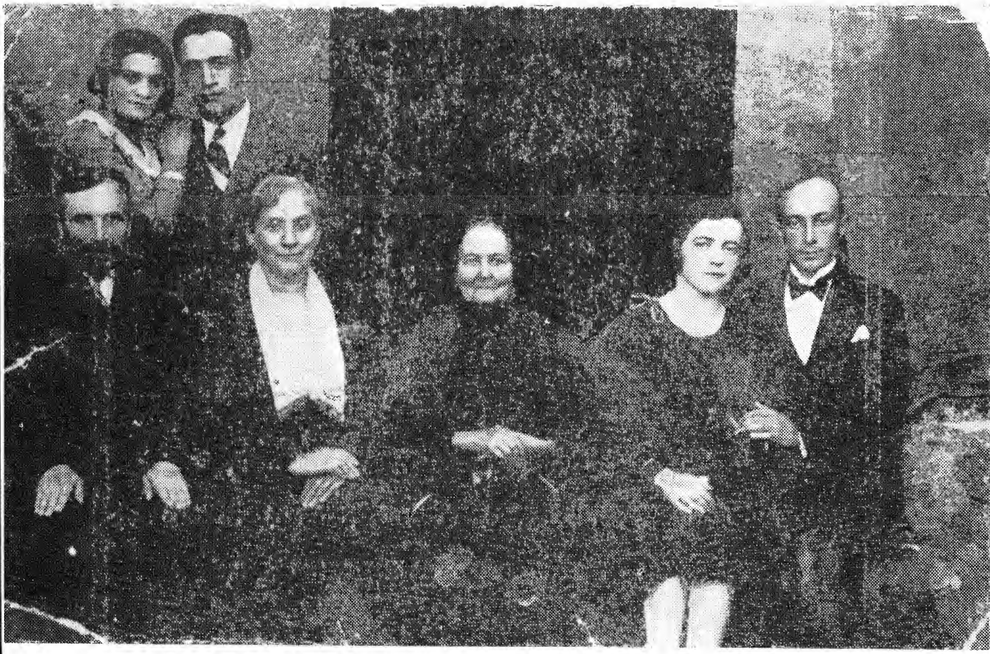
אליעזר

מנשה

המנציחים: רחל וזליג לויתן — תל־אביב

המנציחים: רחל וזליג לויתן — תל־אביב

לזכר עולם

עזר וסוניה סבתא אמא חיה חיים וליובה ר׳ שמואל אָקו

גבי, בנו של עזר

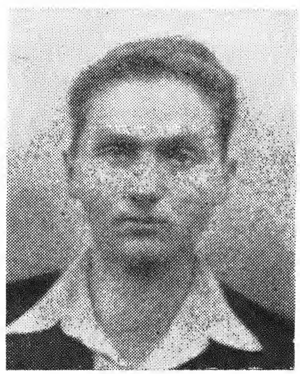
דודי זליג טשרנין

המנציח: נחמיה אקון ומשפחתו — תל־אבי

לזכר יקירנו

סבתא גולדה הורוביץ ז"ל
אבינו ר' מתתיהו ב"ר ראובן אושמן
אמנו טעמע בת ר' אהרון-לייב
שניספו בשואה

אחינו **ראובן אושמן** שניספה

המנציחים: **אהרון אושמן** ארצות-הברית
יעקב אושמן — ישראל, נתניה

כי החיים כצל עובר... כחלום יעוף...

אבא ר' יוסף בדר
נפטר באיבניץ

אמא גוטה בדר
נפטרה באיבניץ

לאה בדר־לבקוביץ
מנוחתה כבוד בישראל

זינה בדר
נפטרה בדמי ימיה באיבניץ

המנציחים:
רבקה ושמעון אושרוביץ — רמת־גן
טובה אבנית ומשפחתה — דרום אפריקה
פנחס להב ומשפחתו — אשדוד

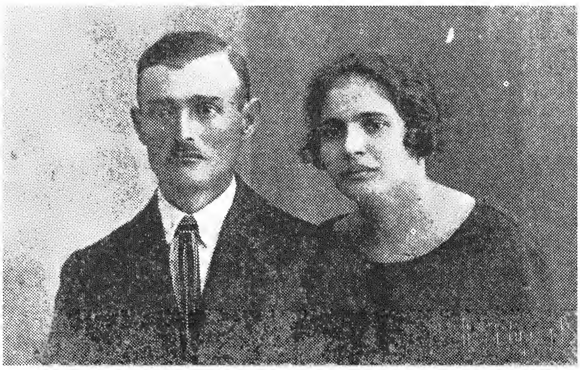
לזכר יקירינו שניספו

אמנו צסנה ברקמן

ואחותנו רחל

קנטור יענטע ויצחק

ישראל ברקמן

המנציחות:
רבקה מלים—ברקמן — תל־אביב
צילה שומן—ברקמן — תל־אביב

לזכר עולם

אמנו דבורה
בת בנימין־צבי
נפטרה כ״ו בשבט תרפ״ג

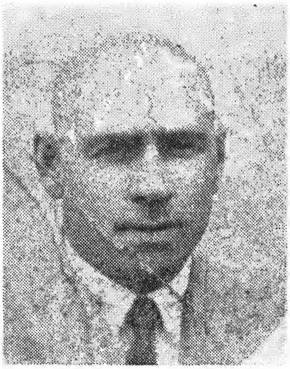

אבינו שניאור זלמן יצחק
בן זאב גורדון
ניספה ט״ו תמוז תש״ב

אחותנו **עטל**, ניספתה בגיטו נובוגרודק, כ״ג מנחם אב תש״ב
אחותנו הקטנה **רבקה**, ניספתה במחנה דבורץ, כ׳ טבת תש״ג
יהא זכרם ברוך!

המנציחים:
הרב זאב גורדון — קנדה
ליובה רולניק — קנדה

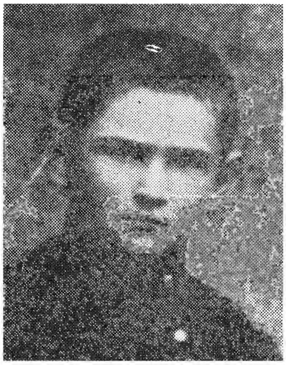
לזכר יקירי שניספו

דנישבסקי הרצל

יוכבד ורחל דנישבסקי

בנם שלמה

ביתם אידה

המנציח: חיים דנישבסקי — בת־ים

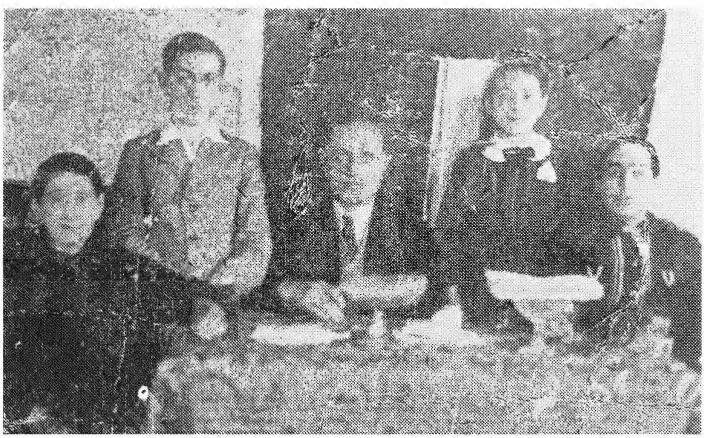
לזכר משפחת וואָבער שניספתה

שורה א׳ : אהרון רייזל יונה פייגל רחל אייזל
שורה ב׳ : ר׳ חיים מירל, שלמה׳לע

המנציחה : מרים רכטר—וואָבער, בת־ים

לזכר משפחת מגדי שניספתה

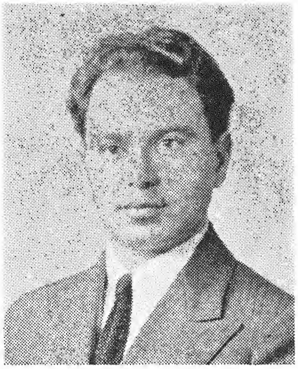
לאה פייגעלע שעפסל וועלוול סבתא רחל

המנציח : ישראל מגדי, הרצליה

לזכר משפחתי

הירשל זק — ניספה

יעקב זק ז"ל

יוסף זק ז"ל

אבי ר' **שמואל** ב"ר **ראובן זק** — ניספה
אמי **מרים (מאריאַשע)** ז"ל
אחותי **פעסיה** — ניספתה
אחי **שלום** ומשפחתו — ניספו

המנציח:
משה־דוד זק ומשפחתו — תל־אביב

לזכר הבלתי נשכחים שניספו בשואה

רבקה ובעלה אליעזר כץ | שפרה ולייבל דרר | חייצע מלציק | יחנה ומיכאל לוסקי | רבקה ויוסף כץ

המנציחות:
רחל גרינגר־כץ — חיפה
חיה לנדסמן־כץ — חיפה

לזכר עולם

אחי ישראל כץ ניספה

אבא אליעזר כץ   אמא בריינע ז״ל

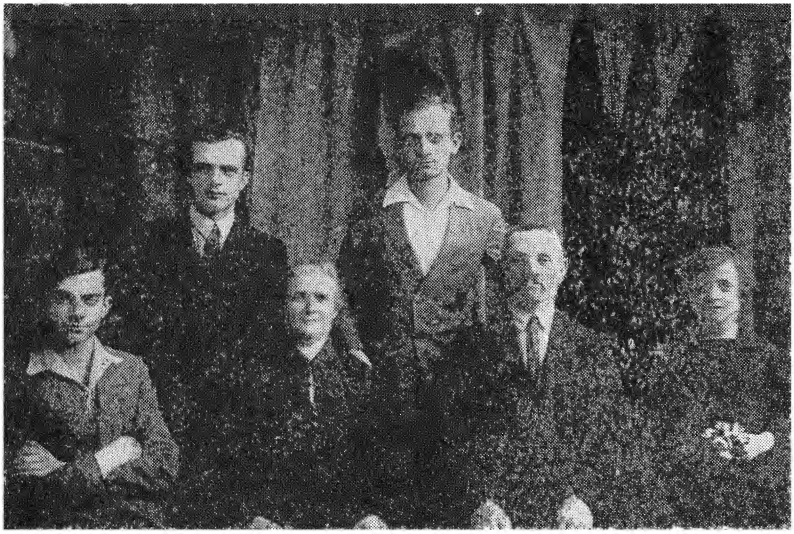
לזכר אחותיביילע ובעלה הניך רייכלין
וילדיהם פרומה ואליעזר
אחותי איטקה ובעלה יצחק־וועלוול שנפר
וילדיהם גולדה, דבורה ובריינה
אחי יצחק־דוד כץ, אשתו בתיה וילדיהם
אחותי טייבע, בעלה זונדל קאפילוביץ
וילדיהם שניספו

אחי יוסף כץ נפל בצבא האדום

המנציח:
ראובן כץ ומשפחתו — תל־אביב

לזכר משפחת פרנציק שניספתה

ביילינקה, אבא יהושוע־נח, יצחק, אמא בלומה, דוד ובנימין

המנציח: שאול פרנציק — חיפה

אבינו ר' פייבל כץ

אמנו: יענטע ז"ל

אחותנו: ליבה כץ — ניספתה

אחינו: יוסף כץ — ניספה

אחינו לייבל כץ

המנציחים:

סוניה כץ-פרנציק — חיפה

רחל כץ־ורשבסקי — חיפה

פרידא כץ־גודאָוויץ — חיפה

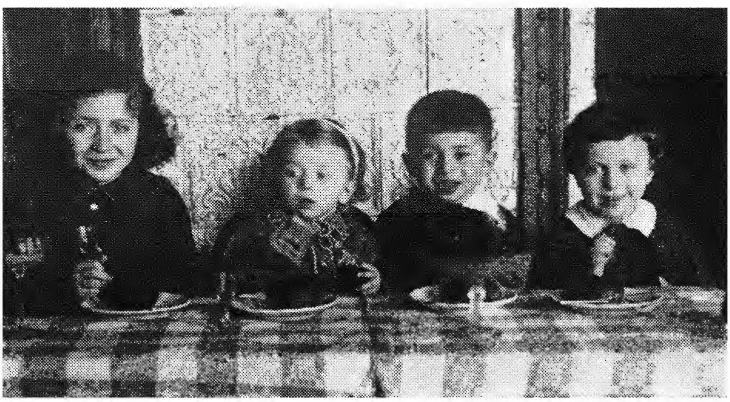
לזכר משפחתנו שניספתה

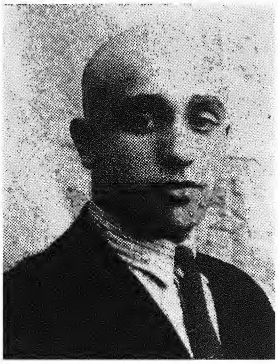
אחותנו שרה קאסט

אחינו שלמה מורדוכוביץ ואשתו

הירשל׳ע יצחק׳ל נחמה׳לע אסתר
בתם של זליג ושרה

חיים מורדוכוביץ

נחמה'לע בת שיינע

ניספו

לזכר: אבינו ר' לייב מורדוכוביץ ז"ל
ואמנו סלבה ז"ל

המנציחות:

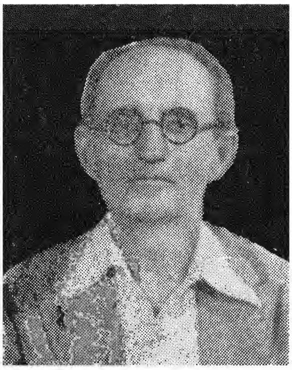
מרים לובוצקי־מורדוכוביץ — גדרה
צפורה גרייזמן־מורדוכוביץ, ק. מוצקין
זליג קאָסט — ארצות הברית

לזכר עולם

אבי ר' חנן מיליקובסקי
ניספה

אמי מערקע ז"ל

ר' שלמה מיליקובסקי
מנוחתו כבוד בישראל

הרב אריה־לייב
גרינשפן
נפטר כ' טבת תשל"א בארצות
הברית, הובא למנוחות בחלקת
קדושי חברון בהר הזיתים

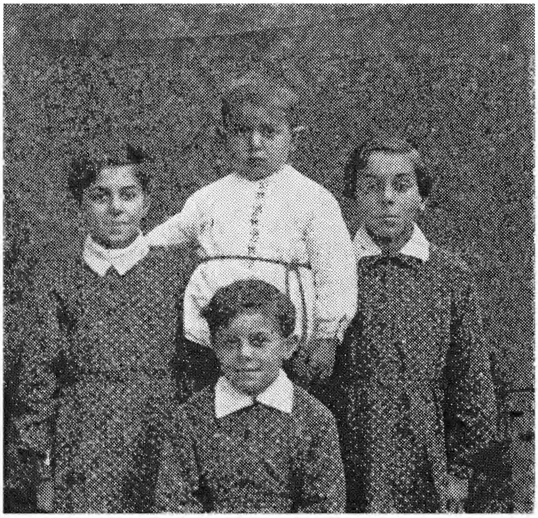
המנציח:
אברהם מיליקובסקי ומשפחתו — חיפה

לזכר משפחתי שניספתה

לזכר אחותי **רבקה**
ואחי **ראובן** שניספו
עם משפחותיהם

הינדה ופריידעלע
מושקוביץ

רחל'ע רבקה יצחק וחיה מילר

המנציח:
מילר יעקב — תל־אביב

לזכר יקירינו שניספו

דוד וחיים־אברהם סביניק צביה ברגר רייצע מילר

צביה ובעלה לייב ברגר

וילדיהם:
שלום שאָשקע ויעקב׳ל

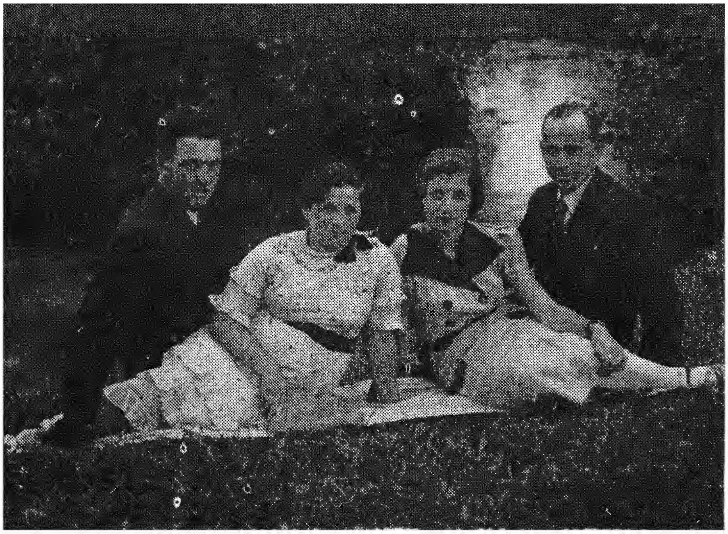
המנציחים:
דבורה ושלום סביניק — חולון

לזכר יקירנו שניספו

ילדי שניספו באיבניץ:
אייזיק נולד 1933
בנימין קלמן — 1939

חיים־אברהם סביניק

חייקין חיים	סירוטקין רבקה	חייקין לאה	סירוטקין יוסף

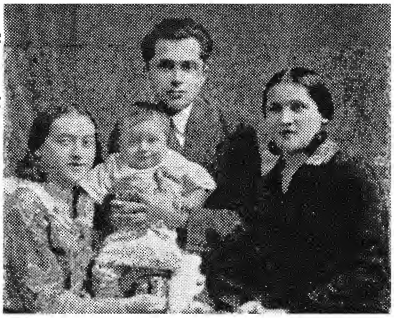
המנציחים:
דבורה ושלום סביניק — חולון

לזכרון נצח

משפחת סירוטקין

מימין לשמאל:
יוסף, מלכה, פישקע,
אסתרק׳ע ויוסף
ניספו
אבי המשפחה
ר׳ אייזיק סירוטקין ז״ל

מימין לשמאל
דבורה, אייזיק
אשתו וילדו

דינה סירוטקין

המנציחה:
איידלה סירוטקין, משק עין־שמר

לזכר משפחתנו שניספתה

רבקה זליקובסקי, חברה מנליבוק, רחל ואליעזר

רחל אמא ברכה והנכד רבקה

המנציחים:

מוסיה ויחזקאל פוזניאק — תל־אביב

לזכרון נצח

לזכר אמנו **רחל רייכמן**
אחותנו **שרה׳לע**
ואחינו **שאול** — שניספו

המנציחים:
זלטקה פרבשטיין־רייכמן — עפולה
בן־ציון רייכמן — חיפה

לזכר עולם

גוטה פקר וילדיה שניספו

המנציח:
גדליהו פקר — ניו־יורק

לזכר יקירי

אחותי פרומה | אחותי חסיה ניספו | אמי חיה־פרלה | אחותי זלטקה

אחי לייב קוזניץ
ניספה

אבי: ר׳ מרדכי קוזניץ ז״ל
אחי: יוסף קוזניץ ניספה
אחותי: פרידה — מנוחתה כבוד בישראל

המנציחה: טובה סקרבצק־קוזניץ — גבעתיים

לזכר משפחתי שניספתה

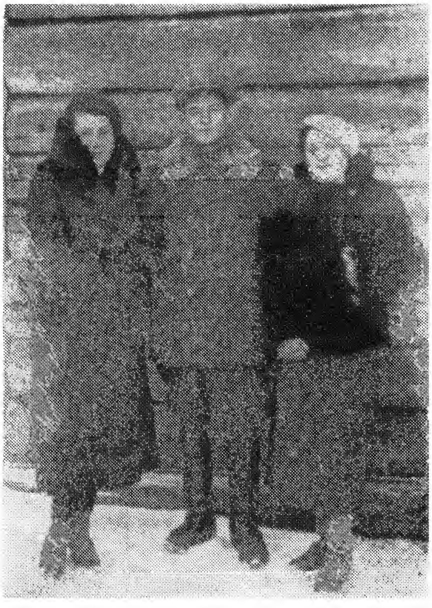

משה וגרשון קוזניעץ וטוביה ציוועס

המנציח:
יצחק קוזניעץ — רעננה

רבקה ויוסף מילר

רחל ויודל מלצר — פריידל קוזניעץ

לזכר משפחתי שניספתה

מנוסקה, סוניה אמא איטקה, קיילה, דן, אבא ר' אשר קלציק

אשתי: טעמע
ילדי: ברל׳ע, מאיר׳קע, לייבעלע, אסתר׳קע ויאַחנעלע
אחי דן ואשתו חנה
ילדיהם: יעקב, ברל, ראַשע־הינדה וקיילע
אחותי מנוסקה, בעלה אליהו ובנם משה
אחותי: סוניה, בעלה אברהם וילדיהם
אחותי קיילע, בעלה יאָשקע ובנם משה־בר,
בנותיהם דאַשע ופייגה

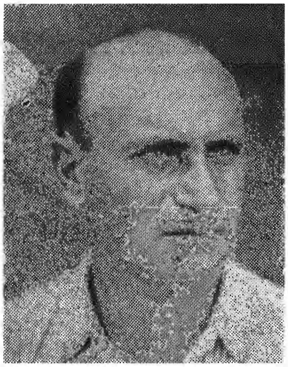
המנציח:
אברהם קלציק — תל־אביב

לזכר עולם

אבי
ר׳ מיכאל
קנטרוביץ
מקמין

אמי גיטל קנטרוביץ
ניספתה באיבניץ

אחי חיים קנטרוביץ
מנוחתו כבוד בישראל

שולמית שטייף־
קנטרוביץ
נפטרה בישראל ב־24.2.72

נחמלה ומיכאל ברמן
ניספו באיבניץ

אחותי **פייגל** ובעלה **צבי שליפשטיין**
ילדיהם: **מיכאל, רחל׳ע ולייבעלע** הי״ד
אחותי **שרקה** ובעלה **יאָשקע ברמן**
ילדיהם: **נחמה׳לע מיכאל ובערעלע** הי״ד

המנציחה:
רבקה פרבר־קנטרוביץ — בת־ים

לזכר משפחת קרביץ (מקמין) שניספתה

עומדים: [illegible] משה לייבע אסתר
יושבים: שמואליק אליהו שרה אליהו

המנציחות:

זוסמן לאה
בן־דוב שרה־העניה — ישראל

לזכר יקירינו שניספו בשואה

אבי ר' גדליהו רוגוב — אמי חנה רוגוב
ונכדם מיירים
אחי מנדל אחותי סוניה אחי הירשל

לזכר שרה קיבוביץ
(מבית סלוצקי)

בעלה אברהם
ילדיהם: איטה, יענטע ומרים

המנציח:
אברהם רוגוב ומשפחתו — רעננה

לזכר עולם

משפחת אייזיק רבינוביץ
שניספתה

המנציח:
קרפ אריה ומשפחתו
כפר־סבא

אבי ר׳ יונה קרפ ואמי חייקה קרפ
ניספו בשואה באיבניץ

אחי יוסף קרפ
ניספה

אחי אהרון קרפ
ניספה

אחותי רחל קרפ
ניספתה

המנציח:
אריה קרפ ומשפחתו — כפר־סבא

לזכר עולם

משפחות מלציק וקרפ שניספו

המנציח :

אריה קרפ ומשפחתו

כפר־לבא

לזכר משפחתי שניספתה

סבא לייב־דוד סבתא גיסיה אבי ירחמיאל
אמי יענטל ואחי ברל'ע ואלי

המנציח:

מרדכי רולניק — יפו

לזכר עולם

אחינו מאיר רולניק ואשתו, ניספו

בנינו אריה רולניק נפל
בהגנת המולדת

חסיה רולניק ובתה צביה
וסוניה רולניק שניספו

לזכר אבי ר' ראובן
רולניק ז"ל
ואמי זיסיע גיטה ז"ל

המנציחים:
צבי ושרה רולניק — בת־ים

לזכר יקירי

אריה ב"ר אברהם
רולניק
נפל על הגנת המולדת

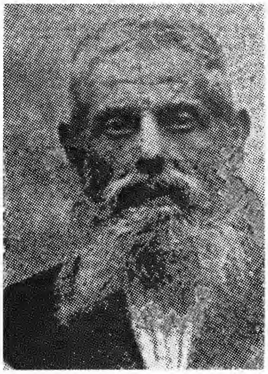
ר' אברהם רולניק
מנוחתו כבוד בישראל

רולניק צירל
וחתנה יעקב
ניספו

המנציחה:
רולניק שרה — בת־ים

לזכרון עולם

אבא ר' מאיר שוסטר
מנוחתו כבוד בישראל

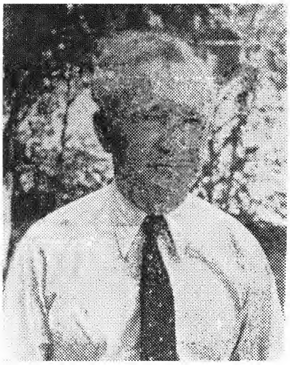
אחיותי גוטה ומיכלה   אחי יוסף שניספו

משפחת אחי שלמה שניספתה

המנציחה: אלישבע קלושינר־שוסטר כפר־סבא

לזכרון נצח

אבינו ר' אברהם שיף

אמנו גיטל שיף

מנוחתם כבוד בישראל

הערץ־נפתלי שיף

נפטר ב־12.9.19 בווארשה

דודתנו רבקה דמסקי

ניספתה

המנציחות:

סלבה בינדר־שיף — **תל־אביב**

נוניה אברמנט־שיף — **רמת־גן**

לזכר יקירי שניספו

חיה־שרה עלקה ראובן שקליאר

המנציחה:

חנה פליישר־שקליאר — נתניה

לזכר יקירי

לזכר אשתי סוניה ברנוביץ
וילדי זעלדעלע ויודעלע
שניספו

אשתי סוניה ופריידקה קוזניעץ

המנציח:

אברהם ברנוביץ — חולון

יד למשפחות שניספו — ולא נשאר מהן שריד שינציח זכרם.
אַ יאָרצייט־ליכט נאָך די אומגעקומענע משפחות, פון וועלכע ס'איז קיינער פאַרבליבן צו פאַראייביקן זייער אָנדענק.

חיה־עטיל קופילביץ   פריידל קופילביץ   אסתרקע בתה של מלכה

ברל ליפשיץ גוטה שוסטר
מאיר כולניק ודבורה

ר' מיכאל ברגר ואשתו חנה

יעקב קיבוביץ

אסתרקע בתה של
מלכה קופילביץ

מרדכי ומיכלה שיף

המנציחים:
יוצאי איבניץ—קמין
בישראל ובתפוצות

רייזל ברגר חסיה ברגר ביילע קוזניץ

ברל ואייזיק גרינשפן

המנציחים:

ארגון יוצאי איבניץ

בישראל ובתפוצות

משפחות של מולכֶע קלציק חיים שיף
וברל ליפשיץ שניספו

שרה נחימובסקה
(גורלה לא ידוע)

צעירים איבנצאים
שניספו

המנציחים :
אירגון יוצאי איבניץ
בישראל ובתפוצות

איוועניצער לאַנדסלייט אין ישראל

מיט טרויער און צער שליסן מיר אָפּ אונדזער יזכור־בוך, אַ מצבה לזכר די יידישע קהילות אין איוועניעץ, קאַמין, וואָלמע און אומגעגנט. קהילות וועלכע האָבן געשפּרודלט מיט לעבן, מיט אידעאַלן, און פאַרמאָגט אַ פּרעכטיקן יוגנט. דער ספר מיינט אויך — אַן אָפּגעשלאָסן קאַפּיטל פון אַ יידיש לעבן וואָס איז אַמאָל געווען און איז מער נישטאָ. עס בלייבט נאָר דאָס דאָזיקע בוך — אַ פּראָדוקט פון מי און אחריות פון דאָס ביסל פאַרבליבענע איוועניצער, קאַמינער און וואָלמער יידן לזכר פון אונדזערע שטעטלעך. לזכר די ערלעכע און האָראַפּאַשנע מענטשן וועלכע האָבן געפירט זייער אייגענאַרטיק יידיש לעבן, וועלכע האָבן געטרוימט און אַ סך פון זיי געשטרעבט צו קומען קיין ארץ־ישראל, און אין דעם זעלבן גייסט דערצויגן זייערע קינדער.

חאָטש איוועניעץ און די אומגעגנט איז געווען ווייט פון אַ גרויסן צענטער, (זי האָט זיך געפונען אויף די סאַמע קרעסן) און נישט קוקנדיק אויף די אַלע עליה באַגרענעצונגען, האָבן דאָך פיל פון זיי באַוויזן עולה צו זיין קיין א״י.

ביזן אויסברוך פון דער צווייטער וועלט־מלחמה האָבן זיך געפונען אין א״י קרוב פון 50 איוועניצער משפחות, די ערשטע חלוצים און עולים. (היינט אין יאָר 1973 געפינען זיך אין ישראל 80 איוועניצער משפחות).

זיי פלעגן זיך אָפט צונויפקומען, העלפן איינער דעם צווייטן, און זייער חלום איז געווען אַראָפּברענגען אויך זייערע משפחות. אָבער די שרעקלעכע מלחמה און די נאַציס האָבן צונישט געמאַכט זייערע האָפענונגען און פּלענער

ביסלעכווייז, האָבן געגומען גרייכן די שרעקלעכע בשורות פון דער אַלטער היים.

מ׳האָט אָבער אין דעם נישט געוואָלט גלויבן, מ׳האָט געהאָפט: אפשר טאָמער... ביז ס׳האָבן גענומען אָנקומען די בריוו פון די ניצולים און דער שרעקלעכער אמת האָט זיך אַנטפּלעקט...

אין יאָר 1947, האָבן אונדזערע לאַנדסלייט אין ישראל זיך אָרגאַניזירט און געשאַפן אַ גמילות־חסדים קאַסע, כדי העלפן די שארית הפליטה, וועלכע האָט געשטרעבט קומען קיין ישראל. בראש פון דער גמ״ח קאַסע זענען געשטאַנען אברהם שיף ז״ל און יבל״א מיכאל רובינשטיין.

אין יאָר 1948 זענען אָנגעפאַנגען אָנצוקומען די ערשטע ניצולים פון איוועניעץ, און די הויפּט דאגה איז געווען ווי צו העלפן זיי איינאָרדנען זיך אין לאַנד.

דעם 7.8.1950 איז פאָרגעקומען אין תל־אביב די ערשטע אזכרה צום זכר פון אונדזערע אומגעקומענע קהילות. דאַן איז אויך אויסגעוויילט געוואָרן דער ועד פון די איוועניצער לאַנדסלייט אין ישראל. אין ועד זענען אויסגעוויילט

געוואָרן: אברהם שיף ז״ל, אהרון דווינִיק ז״ל און יבל״א מיכאל רובנישטיין, הירשל ראַלניק, סוויניק שלום, מוליער יעקב, כץ ראובן, פּאָזניאַק יחזקאל, משה דוד זק, רבקה אָשעראָוויטש, רבקה פּאַרבער און קלושינער אלישבע.

דער ועד האָט אויף זיין ערשטער זיצונג (12.8.50) אָנגענומען 2 באַשלוסן: 1) פאַרגרעסערן דעם פאָנד פון דער גמ״ח קאַסע, כדי העלפן מיט הלוואות די באַדערפיקע לאַנדסלייט. 2) אַרויסגעבן אַ יזכור־בוך. כדי שאַפן די נויטיקע מיטלען פאַר די אויפגאַבן, האָט זיך דער ועד געווענדעט צו אַלע איוועניצער אין ארץ־ישראל און אין אַמעריקע און געבעטן הילף, און אויך מאַטעריאַל פאַרן בוך. אין אַמעריקע האָבן מיר זיך פאַרבונדן מיט זייער קאָמיטעט אין ניו־יאָרק, די — Evenitzer Benevolent Association. — וועלכער האָט זיך גלייך אָפּגערופן און געשיקט שטיצע פאַר אונדזערע נויטבאַדערפיקע, און אויך פאַר דער גמ״ח קאַסע. מיר האָבן געעפנט אַ באַנק־קאָנטע אויפן נאָמען — „ארגון יוצאי איוועניעץ בישראל״ און גענומען העלפן מיט הלוואות אונדזערע לאַנדסלייט, וועלכע האָבן זיך גענויטיקט אין הילף.

אין יענע יאָרן, 1950—58, איז די עקאָנאָמישע לאַגע אין ישראל געווען זייער אַ שווערע; ס׳זענען געווען פיל אַרבעטסלאָזע, און אַ טייל האָט נישט געהאַט ממש קיין ברויט צום עסן... אונדזער קאָמיטעט איז געשטאַנען פאַר אַ שווערער פּראָבלעם: אויסנוצן די צונויפגעזאַמלטע געלט אויף אַרויסגעבן דעם יזכור־בוך, אָדער פאַרטיילן עס, אַלס הלוואות, פאַר די נויטבאַדערפיקע לאַנדסלייט? נאָך לאַנגע באַראַטונגען האָט מען באַשלאָסן אָפּשטויסן דאָס אַרויסגעבן פון בוך.

אַזוי האָט זיך געצויגן ביזן יאָר 1958, ווען די עקאָנאָמישע לאַגע האָט זיך פאַרבעסערט, און דער ועד האָט גענומען זאָרגן וועגן אַרויסגעבן דעם יזכור־בוך.

אין יאָר 1960, האָט זיך דער ועד פאַרבונדן מיט צוויי שרייבשטעלער, כדי זיי זאָלן צונויפזאַמלען פון אונדזערע שטאָטישע דעם נויטיקן מאַטעריאַל, רעדאַגירן עס, און ברענגען צום דרוק. דאָס האָט גענומען עטלעכע יאָר, און ס׳האָט געקאָסט אונדז אַ באַדייטנדע סומע. אָבער ווען דאָס מאַטעריאַל איז שוין געווען צונויפגעזאַמלט האָט דער ועד עס געפּסלט, געפינענדיק עס נישט פּאַסיק פאַר אַ יזכור־בוך. (אין יזכור־בוך דאַרף דאָס מאַטעריאַל זיין דאָקומענטאַריש, אין נאָמען פון דעם וועלכער דערציילט, אָדער שרייבט עס, און דאָס דאַרף זיין געשטיצט אויף פאַקטן — און נישט אויף דער פאַנטאַזיע פון אַ שרייבשטעלער!).

אין יאָר 1965, האָט דער ועד אויפגעשטעלט אין „מרתף השואה״ אויפן הר־ציון אין ירושלים, אַ מצבה פאַר די אומגעקומענע משפחות און פריינט, און אונדזערע לאַנדסלייט אין ישראל און אויך פון אויסלאַנד, באַזוכן דאָרט ביי יעדער געלעגנהייט.

אַ לאַנגע צייט האָבן מיר געפירט אונטערהאַנדלונגען מיט די אַרומיקע שטעטלעך, וועגן אַרויסגעבן אַ בשותפותדיקן יזכור־בוך, אָבער מ׳איז נישט געקומען צו פאַרשטענדיקונג...

אַזוי האָט זיך געצויגן ביזן יאָר 1972. די תל־אביבער חברים: הירשל ראָלניק, אברהם קאַלאַציק, ראובן כץ, משה־דוד זאַק, און שפּעטער אויך שלום סביניק אויפֿ־געמונטערט פון אונדזערע לאַנדסלייט, האָבן גענומען ענערגיש טאָן וועגן בוך. געאַרבעט טעג און נעכט, אַרומגעפאָרן און באַזוכט אונדזערע בני־עיר אין אַלע ווינקלעך פון לאַנד, געקליבן מאַטעריאַל און געלט פאַרן הייליקן צוועק. אונדזערע לאַנדסלייט האָבן זיך וואַרעם אָפּגערופן און מיטגעשלעפּט דעם יאָך. אַלעס איז געטאָן געוואָרן פרייוויליק, און יעדער פּ׳ן אונדז האָט געדעקט די הוצאות פון אייגענעם טאַש, און דערמיט איינגעשפּאָרט גרויסע אויסגאַבן. אויך דער רעדאַק־טאָר פון בוך, אונדזער טייערער פריינט שמעון אַשעראָוויטש, האָט זיך אָפּגעגעבן פאַר דער הייליקער אויפגאַבע — בלב ובנפש, ולא על מנת לקבל פרס, אָן באַצאָלט. און ביי דער געלעגנהייט דריקן מיר אים אויס, אין נאָמען פון אַלע איוועניצער — אונדזער טיפסטן דאַנק.

אויך דאַנקען מיר די אַלע וועלכע האָבן אונדז געהאָלפן אַרויסגעבן דעם ב׳וך און ווינטשן אַלע אונדזערע לאַנדסלייט און פריינט פיל געזונטע און לאַנגע יאָרן.

ועד יוצאי איביניץ
בישראל

תל־אביב, אַפּריל 1973.

איוועניצער לאַנדסלייט ביים מרתף השואה אין ירושלים

+ PXW
(Ivenets)
74-2700

CMD